EMMANUEL
CARRÈRE

Împărăția Cerurilor

Premiul literar Le Monde

Cea mai bună carte a anului
REVISTA LIRE

FICTION CONNECTION

TREI

FICTION CONNECTION

COLECȚIE COORDONATĂ DE
Magdalena Mărculescu

CET OUVRAGE A BÉNÉFICIÉ DU SOUTIEN DES PROGRAMMES D'AIDE À LA PUBLICATION DE L'INSTITUT FRANÇAIS.

ACEASTĂ CARTE A APĂRUT CU SPRIJINUL PROGRAMELOR DE PUBLICARE ALE INSTITUTULUI FRANCEZ.

Emmanuel Carrère

Împărăția Cerurilor

Traducere din franceză și note de
Doru Mareș

3
TREI

Editori:
Silviu Dragomir
Vasile Dem. Zamfirescu

Director editorial:
Magdalena Mărculescu

Redactor:
Gabriela Riegler, Mihaela Ionescu

Coperta: Faber Studio
Foto copertă: © Alfredo Dagli Orti/The Art Archive/Corbis

Director producție:
Cristian Claudiu Coban

Dtp:
Eugenia Ursu

Corectură:
Dușa Udrea
Elena Bițu

ISBN ePUB: 978-606-719-807-2
ISBN PDF: 978-606-719-806-5
ISBN Print: 978-606-719-477-7

Titlul original: Le Royaume
Autor: Emmanuel Carrère

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

Prolog

(Paris, 2011)

1

În primăvara aceea am participat la scrierea scenariului pentru un serial de televiziune. Ideea principală? Într-o noapte, într-un orășel de munte se întorc niște morți. Nu se știe nici de ce se întâmplă asta, și nici de ce exact acei morți, și nu alții. Ei înșiși habar nu au că sunt morți. O descoperă în privirile îngrozite ale celor pe care îi iubesc, care i-au iubit și lângă care vor să își reia locurile. Nu sunt zombi, nu sunt fantome, nu sunt vampiri. Nu suntem într-un film fantastic, ci în realitate. Întrebarea poate fi pusă la modul cel mai serios: să presupunem că acest lucru imposibil s-ar întâmpla *pe bune*, ce-ar urma atunci? Cum ați reacționa dacă, intrând în bucătărie, v-ați găsi fiica adolescentă, moartă cu trei ani mai înainte, pe cale să-și pregătească un bol de cereale, cu teama de a nu fi certată fiindcă s-a întors târziu acasă, lipsită de amintirea a ceea ce s-a petrecut în noaptea precedentă. Concret: ce gest ați face? Ce cuvinte ați pronunța?

Nu mai scriu ficțiune de vreo cincisprezece ani, însă știu să recunosc un dispozitiv ficțional puternic atunci când îmi este propus vreunul, iar respectivul era departe de a fi fost cel mai puternic care să-mi fi ieșit înaintea ochilor în cariera mea de scenarist. Timp de patru luni,

am lucrat împreună cu regizorul Fabrice Gobert zi de zi, de dimineața până noaptea, într-un amestec de entuziasm și, deseori, de siderare în fața situațiilor pe care le așezam în pagină, a sentimentelor pe care le manipulam. Pe urmă, în ceea ce mă privea, lucrurile s-au deteriorat în relația cu finanțatorii. Sunt cu aproape douăzeci de ani mai bătrân decât Fabrice, așa că suportam mai greu să dau constant examene în fața unor țânci cu barba de trei zile, care ar fi putut să-mi fie copii și care făceau niște mutre blazate de nu se poate, citind ceea ce scrisesem. Era imensă ispita de a le spune: „Băi, flăcăi, dacă vă pricepeți voi așa de bine, ia faceți-vi-le singuri!“ Deci, am cedat nervos și, împotriva sfaturilor înțelepte ale lui Hélène, soția mea, și ale lui François, agentul meu, am lăsat deoparte umilința și am trântit ușa pe la jumătatea primului sezon.

Nu am început să regret decât câteva luni mai târziu, mai exact atunci când i-am invitat la cină pe Fabrice și pe Patrick Blossier, care a semnat cinematografia filmului meu, *Mustața*. Eram convins că va fi persoana ideală și pentru imaginea serialului *Strigoii*, sigur că se vor înțelege de minune, ceea ce s-a și întâmplat. Numai că, în seara aceea, cum stăteam așa, la masa din bucătărie, ascultându-i discutând despre filmul în stare de gestație, despre poveștile pe care le închipuisem eu și Fabrice la mine în birou și care, de-acum, se transformau în alegere de decor, de actori, de tehnicieni, simțeam aproape fizic cum se punea în mișcare enorma și excitanta mașinărie care reprezintă turnarea unui film și îmi ziceam că ar fi trebuit să fi făcut și eu parte din aventură, că numai din vina mea nu fac și, dintr-odată, m-am întristat, am ajuns la fel de trist ca individul acela, Pete Best, care timp de doi ani a fost bateristul unui mic grup din Liverpool, pe

numele lui Beatles, pe care l-a părăsit chiar înainte ca trupa să semneze primul contract de înregistrare și care, pesemne, și-a petrecut tot restul vieții, după cum cred, mușcându-și degetele. (*Strigoii* au avut un succes mondial și, la ora la care scriu aceste rânduri, tocmai a obținut *International Emmy Award*, premiul care încununează cel mai bun serial din lume.)

În timpul cinei am băut cam prea mult. Experiența m-a învățat că nu este bine să stărui asupra celor așternute pe hârtie până când nu ai terminat de scris, mai ales atunci când ești beat: mărturisirile exaltate se plătesc de fiecare dată cu câte o săptămână de descurajare. Numai că, în seara respectivă, fără îndoială pentru a-mi alunga necazul, am ținut să le arăt că și eu făceam ceva interesant și le-am vorbit lui Fabrice și lui Patrick despre cartea referitoare la cei dintâi creștini, la care lucram de mai mulți ani. O lăsasem deoparte spre a mă ocupa de *Strigoi*, dar acum trecusem înapoi, la treabă. Și le-am povestit romanul cum ai face-o cu un serial.

Acțiunea se petrece în Corint, în Grecia, spre anul 50 după Isus Christos — fiindcă, desigur, nimeni nu mai are îndoieli asupra faptului că trăiește „după Isus Christos". La început, vedem cum sosește un predicator itinerant care își deschide un mic atelier de țesătorie. În spatele meșteșugului său, cel care, mai târziu, va fi numit Sfântul Pavel, își va țese pânza și, din aproape în aproape, o va întinde asupra întregului oraș. Chel, bărbos, doborât de atacurile bruște ale unei boli misterioase, povestește cu voce molcomă și insinuantă despre un profet crucificat cu douăzeci de ani mai înainte, în Iudeea. Zice că profetul acela s-a întors din morți și că acea întoarcere din

morți este semnul înainte-mergător al unui lucru uriaș: o mutație a omenirii, în același timp radicală și invizibilă. Contagiunea operează. Adepții straniei credințe care se răspândește în jurul lui Pavel, în străfundurile Corintului, vor începe, peste puțin, să se vadă pe ei înșiși drept niște mutanți camuflați în prieteni, în vecini, de nedetectat.

Ochii lui Fabrice sclipesc: „Așa povestit, parc-ar fi din Dick!“ Romancierul științifico-fantastic Philip K. Dick fusese o referință majoră în timpul lucrului nostru în comun. Simțindu-mi publicul prins în mreje, ridic miza: așa și e, parc-ar fi din Dick, iar povestea asta a începuturilor creștinismului e la fel ca în *Strigoii*. Ceea ce se povestește în *Strigoii* nu sunt decât zilele din urmă pe care erau convinși că le trăiesc adepții lui Pavel, zilele în care morții se ridică din morminte și vine Judecata de Apoi. Așadar, este vorba despre comunitatea de paria și de aleși care se formează în jurul stupefiantului eveniment: renașterea. Este povestea a ceva imposibil și care, totuși, se întâmplă. Mă înfierbânt, îmi torn pahar după pahar, insist să le mai umplu și pe ale musafirilor, și chiar în acel moment Patrick spune ceva cu totul banal, dar care mă frapează, întrucât se simte că i-a dat prin cap pe neașteptate, că nici că s-a mai gândit la asta și că el însuși e uluit că a ajuns să se gândească la așa ceva.

Așadar, spune că e ciudat, dacă stai să te gândești, cum niște oameni normali, inteligenți pot crede într-o șmecherie atât de ilogică precum religia creștină, o chestie exact la fel ca mitologia greacă sau basmele cu zâne. E de înțeles în vechime; oamenii erau creduli, iar știința nu exista. Dar, azi?! Păi, dacă în ziua de azi ar mai crede cineva în povești cu zei care se transformă în

lebede, pentru a seduce muritoare, sau cu prințese care sărută broaște, iar când o fac acestea se preschimbă în feți-frumoși, toată lumea ar zice: e nebun. Or, o groază de inși cred într-o poveste nu mai puțin delirantă și nimeni nu îi consideră nebuni. Chiar dacă nu le este împărtășită credința, tot sunt luați în serios. Joacă un rol social mai puțin important decât în trecut, însă respectat și, în linii mari, mai degrabă pozitiv. Toana asta a lor coabitează cu activități absolut raționale. Președintele republicii le vizitează cu deosebit respect șeful. Totuși, e bizar, nu?

2

Da, e bizar, iar Nietzsche, din care citesc în fiecare dimineață câteva pagini, la cafea, după ce am dus-o la școală pe Jeanne, exprimă în următorii termeni aceeași stupoare ca Patrick Blossier:

„Într-o duminică dimineață, auzind zbârnâind bătrânele clopote, ne-am întrebat: e oare cu putință? Toate astea pentru un evreu crucificat acum două mii de ani, care pretindea că este fiul lui Dumnezeu, deși nu adusese nicio dovadă în sprijinul afirmației? Un zeu care lasă grea o muritoare. Un înțelept care recomandă să nu se mai muncească, să nu se mai facă dreptate, ci doar să fie pândite semnele iminentului sfârșit al lumii. O justiție care acceptă să ia un nevinovat pe post de victimă supleantă. Un maestru care ordonă ucenicilor să-i bea sângele. Rugi pentru a obține minuni. Păcate comise împotriva unui zeu, iertate de către un alt zeu. Frica de un dincolo pentru

care moartea e ușă de intrare. Crucea ca simbol într-o epocă în care nu se mai știe nimic nici despre funcția crucii, nici despre cât de infamantă era crucificarea. Toate acestea îți strâng inima de oroare, ca un vânt suflând din mormântul unui trecut fără fund. Cine mai poate crede că se mai crede în așa ceva?"

Și totuși se mai crede. Multă lume crede. Când se duc la biserică, oamenii spun *Crezul*, în care fiecare frază este o insultă la adresa bunului-simț, și îl spun în franceză, așadar, se presupune că îl și înțeleg. Tata, care mă ducea la slujba de duminică pe când eram mic, regreta că nu se mai ține în latină, în egală măsură din paseism și fiindcă, și acum îmi aduc aminte cuvintele lui, „în latinește nu ți-ai mai da seama cât este de stupid". Te poți liniști zicându-ți: oricum, de crezut nu mai cred ei. Nu mai mult decât în Moș Crăciun. Este vorba doar despre o moștenire, despre obiceiuri seculare și frumoase de care sunt legați. Ducându-le mai departe, își proclamă legătura de care pot fi mândri cu acel spirit din care s-au născut catedralele și muzica lui Bach. Mormăie toate vorbele acelea fiindcă așa e cutuma, după cum și noi, burghezii de acum și boemii de ieri, o facem la cursul de yoga din diminețile de duminică, acelea care au înlocuit slujba de la biserică, mormăindu-ne mantra după maestru, înainte de a trece la practică. Cu toate acestea, prin mantra la care mă refer dorim ca ploaia să cadă la vreme și toți oamenii să trăiască în pace, ceea ce desigur este o dorință pioasă, dar nu ofensează rațiunea, diferență notabilă față de creștinism.

Totuși, printre credincioși, umăr la umăr cu aceia care se lasă legănați de muzică, fără a fi atenți la cuvinte,

trebuie să fie și dintre cei care pronunță vorbele din convingere, în cunoștință de cauză și după ce s-au gândit bine la ele. Dacă îi întrebi, îți răspund că *într-adevăr* cred că un evreu s-a născut acum două mii de ani dintr-o fecioară, că a înviat la trei zile după ce a fost crucificat și că se va întoarce pentru a judeca viii și morții. Vor adăuga că ei înșiși așază aceste cuvinte în miezul existenței lor.

Da, hotărât lucru, e bizar.

3

Când abordez un subiect, îmi place să îl stăpânesc cum se cade. Am început să scriu despre primele comunități creștine în momentul în care mi-a venit ideea de a face, în paralel, un reportaj asupra a ceea ce a devenit credința lor peste două mii de ani, lucru pentru care m-am înscris într-una dintre acele croaziere „pe urmele Sfântului Pavel“ pe care le organizează agențiile specializate în turismul religios.

Părinții primei mele soții visau să facă respectiva călătorie decât să se tot ducă la Lourdes, numai că la Lourdes s-au dus de mai multe ori, pe când croaziera Sfântului Pavel a rămas, pentru ei, doar un vis. Mi se pare că, totuși, copiii ei au discutat, la un moment dat, să adune bani pentru a-i dărui soacră-mii, de-acum văduvă, respectiva călătorie, care ar fi încântat-o, dacă ar fi efectuat-o alături de soțul ei. Fără el, însă, nu o mai trăgea la fel inima, drept care copiii au insistat fără convingere și, până la urmă, au lăsat-o baltă.

Cât despre mine, sigur nu am aceleași gusturi ca foștii mei socri și îmi închipui cu un amuzament amestecat cu spaimă escalele de câte o jumătate de zi prin Corint ori Efes, când grupul de pelerini își urmează ghidul, un preot tânăr ce flutură un mic drapel și își încântă enoriașii cu umorul de care dă dovadă. Este o temă recurentă pe care am observat-o în familiile catolice: umorul preotului, glumele preotului — numai când mă gândesc, și mă apucă tremuratul. Într-un asemenea cadru aș fi avut prea puține șanse să dau de o fată frumoasă și, presupunând că s-ar fi întâmplat, mă întrebam ce efect ar fi putut produce asupra mea o fată frumoasă, înscrisă de bunăvoie într-o croazieră catolică: aș fi fost îndeajuns de pervers pentru a mi se fi părut sexy? Acestea fiind zise, proiectul meu nu ar fi constat în ieșirea la agățat, ci în urmărirea participanților la croazieră ca fiind un eșantion de creștini convinși și, ca atare, în cele zece zile, în intervievarea lor metodică. Oare ar fi fost cazul să întreprind ancheta incognito, pretinzând că le împărtășesc credința, cum fac jurnaliștii care se infiltrează în mediile neonaziste, sau, mai degrabă, să joc cu cărțile pe masă? Nu am ezitat prea mult. Cea dintâi metodă îmi displace, pe când cea de-a doua, după părerea mea, dă întotdeauna rezultate mai bune. Voi spune adevărul adevărat: uite, sunt un scriitor agnostic care încearcă să afle *cu precizie* ce cred creștinii din ziua de azi. Dacă doriți să stați de vorbă cu mine, m-aș bucura, dacă nu, nu am să vă mai deranjez.

Mă cunosc prea bine pentru a nu ști că totul ar fi mers ca pe roate. Odată cu trecerea zilelor, a meselor, a conversațiilor, aș fi ajuns să îi consider interesanți, emoționanți pe acei oameni care, mai înainte, nu mi-ar fi fost decât niște străini. Mă vedeam în mijlocul unui

grup de catolici, punându-le amabil întrebări, reluând, de pildă, *Crezul* propoziție cu propoziție. „Cred întru Unul Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, Făcătorul cerului și al pământului.“ Bun, credeți, dar cum îl vedeți? Ca pe un bărbos care stă pe norul lui? Ca pe o forță superioară? Ca pe o ființă pe lângă care, la scară, am fi ceea ce sunt furnicile pe lângă noi? Ca pe un lac sau ca pe o flacără din adâncul inimii voastre? Și ce îmi puteți spune despre Isus Christos, unicul lui fiu, cel care „iarăși va să vină cu slavă, să judece viii și morții, a cărui Împărăție nu va avea sfârșit“? Vorbiți-mi despre aceste concepte: slavă, judecată, împărăție. Și, ca să rămânem la cheia problemei: *într-adevăr* credeți că a înviat?

Era anul jubiliar al Sfântului Apostol Pavel: la bordul pachebotului străluceau toate luminile clerului. Monseniorul Vingt-Trois, arhiepiscopul Parisului, figura printre conferențiarii prevăzuți deja în program. Pelerinii erau numeroși, mulți sosiseră în cuplu, iar cea mai mare parte a persoanelor izolate erau de acord să împartă cabina cu câte un necunoscut de același sex — lucru de care nu aveam niciun chef. Pentru că solicitasem o cabină individuală, croaziera nu mai era vreun act de binefacere, ajungând undeva pe la 2 000 de euro. Am plătit jumătate cam cu șase luni înainte. Când aproape că nu mai rămăseseră locuri libere.

Apropiindu-se data plecării, am început să mă simt tot mai încurcat. Mă irita faptul că pe teancul de corespondență de pe raftul de la intrare trona la vedere plicul cu antetul croazierei Sfântului Pavel. Hélène, care mă bănuia deja că sunt, după propria ei expresie, „cam catolic“, privea proiectul cu perplexitate. Nu discutasem

cu nimeni despre această plimbare și am realizat că, la drept vorbind, îmi era rușine să o fac.

Ceea ce îmi provoca rușinea era bănuiala că urma să plec în croazieră mai mult sau mai puțin pentru a-mi bate joc, în orice caz mânat de acea curiozitate condescendentă care este resortul emisiunilor de reportaj în care sunt arătate distracții gen „aruncă piticul", psihiatrii pentru porcușorii de Guineea ori concursurile de sosii ale Sorei Sourire, nefericita blândă călugăriță belgiană cu chitară și codițe, care cânta „Dominique nique nique"[1] și care, după scurtul ei moment de glorie, a sfârșit-o în alcool și barbiturice. La douăzeci de ani am scris câteva articole pentru un săptămânal care se dorea la modă și provocator și care, în primul său număr, a publicat o anchetă intitulată „Confesionalul pe bancul de probă". Deghizat în credincios, adică îmbrăcat cât mai urât cu putință, jurnalistul le-a întins tot soiul de capcane preoților din diferite parohii pariziene, mărturisind păcate care mai de care mai fanteziste. Povestea totul pe un ton amuzat, lăsând să se înțeleagă, ca pe o evidentă realitate, că era de o mie de ori mai liber și mai inteligent decât amărâții de preoți, cu tot cu credincioșii lor. Chiar și pe vremea aceea, afacerea mi s-a părut subțire și șocantă — cu atât mai subțire și mai șocantă cu cât, dacă insul și-ar fi permis un asemenea lucru într-o sinagogă sau într-o moschee, ar fi stârnit imediat, din toate zonele ideologice, un concert al protestelor indignate: după câte se pare, creștinii sunt

---

[1] Jeanne-Paule Marie Deckers, supranumită Sœur Sourire, călugăriță dominicană și cântăreață belgiană, 1933–1985; naivitatea hitului vremii, dedicat Sfântului Dominic, face ca melodia închinată fondatorului Ordinului dominicanilor să fie cel puțin hazliu-ambiguă, particula *nique* trimițând la forme ale verbului *niquer* = a fute, a fura, a cotonogi etc.

singurii față de care există dreptul de a-ți bate joc fără a fi pedepsit, alăturându-ți-se toți cei puși pe amuzament. Am început să îmi zic că, în ciuda propriilor argumente contra aduse cu toată buna-credință, proiectatul meu safari la catolici cam tot în aceeași oală ar fi intrat.

Mai aveam timp pentru a-mi anula înscrierea, ba chiar pentru a mi se da înapoi acontul, dar nu reușeam să mă hotărăsc. Când mi-a sosit scrisoarea în care eram invitat să plătesc cea de-a doua jumătate a sumei, am aruncat-o. Au urmat și altele, pe care m-am făcut că nu le văd. Până la urmă, cei de la agenție mi-au dat telefon, iar eu le-am răspuns că nu, aveam o problemă și, deci, nu voi mai merge. Femeia de la agenție mi-a explicat politicos că ar fi trebuit să anunț mai devreme, întrucât cu o lună înaintea plecării nimeni nu mai avea cum să-mi ocupe cabina: așadar, și dacă nu plecam, datoram suma în întregime. M-am enervat și i-am spus că jumătate din sumă era deja mult pentru o croazieră pe care nu aveam s-o mai fac. Mi-a citit contractul, care nu mai lăsa loc de dubiu. Am închis. Timp de câteva zile m-am gândit să fac pe mortul. Trebuie să existe o listă de așteptare, vreun celibatar pios va fi încântat să preia cabina mea, oricum, doar nu aveau să mă dea în judecată. Or, te pomenești că da? Cu certitudine agenția avea un serviciu juridic, așa că aveau să-mi trimită scrisoare recomandată după scrisoare recomandată și, dacă tot nu voi plăti, treaba se va încheia la tribunal. Am avut dintr-odată o izbucnire paranoică la gândul că, fie și prea puțin cunoscut cum eram, treaba ar fi putut face obiectul unui mic articol sarcastic în vreun ziar și, astfel, de-acum numele îmi va fi asociat cu o afacere ridicolă de escrocherie dintr-o croazieră pentru bigoți. Dacă e să fiu cinstit, dar nu neapărat mai puțin

ridicol, aș spune că frica de a fi prins cu mâța-n sac s-a amestecat cu conștiința de a fi plănuit ceva care mi se părea din ce în ce mai mult drept o acțiune fără sens, pentru care era corect să plătesc. Drept care nu am mai așteptat prima scrisoare recomandată pentru a trimite cecul cu restul sumei.

4

Cu riscul de a mă tot învârti în jurul acestei cărți, am realizat că este foarte dificil să faci oamenii să vorbească despre credința lor și că întrebarea „ce credeți, *de fapt*?“ este una nepotrivită. De altfel, mi-a trebuit surprinzător de mult până am recunoscut (totuși, până la urmă, am făcut-o) că era o impertinență din partea mea să umblu să intervievez niște creștini de parcă aș fi căutat inși care să fi fost ostatici, atinși de fulger ori unici supraviețuitori ai unei catastrofe aeriene. Doar am avut la îndemână ani de-a rândul un creștin, unul aflat atât de aproape, cum mai mult nici că s-ar fi putut să fie, întrucât despre mine este vorba.

În câteva cuvinte: în toamna lui 1990 am fost „atins de grația divină“ — e puțin spus că mă jenez să formulez astfel lucrurile în ziua de azi, dar, pe vremea aceea, așa o făceam. Fervoarea rezultată din respectiva „convertire“ — simt nevoia să pun peste tot ghilimele — a ținut aproape trei ani, în timpul cărora m-am căsătorit la biserică, mi-am botezat cei doi băieți și m-am dus cu regularitate la slujbă, iar prin „regularitate“ nu

înțeleg săptămânal, ci zi de zi. Mă spovedeam și mă împărtășeam. Mă rugam și îmi îndemnam fiii s-o facă odată cu mine — lucru pe care ei mi-l amintesc cu ironie de când s-au făcut mari.

În cursul acelor ani, am comentat în fiecare zi câteva versete din Evanghelia după Ioan. Comentariile ocupă vreo douăzeci de caiete pe care nici că le-am mai deschis de atunci. Nu am cele mai plăcute amintiri din respectiva perioadă și fac tot ce pot pentru a nu le șterge din minte. Miracolul inconștientului: exercițiul mi-a reușit atât de bine, încât am putut începe să scriu despre originile creștinismului fără a face legătura cu el. Fără a-mi reaminti că, în povestea care mă interesează într-o asemenea măsură în ziua de azi, a fost un moment din viața mea în care chiar *am crezut*.

De-acum gata: îmi amintesc. Și, chiar dacă treaba asta mă sperie, știu că a sosit clipa în care îmi voi reciti caietele.

Dar pe unde le-oi fi pus?

5

Ultima dată când le-am văzut a fost prin 2005 și mi-era rău, foarte rău. În ziua respectivă am trăit ultima și cea mai severă din seria marilor crize prin care am trecut. Din comoditate, s-ar putea numi depresii, dar cred că nu despre așa ceva era vorba. Nici psihiatrul care mă trata pe vremea aceea nu credea asta, cum nu credea nici că antidepresivele m-ar fi putut ajuta cu ceva. Și a avut

dreptate: am încercat mai multe soiuri, care nu au avut alte efecte decât pe acelea de nedorit, efectele secundare. Unicul tratament care m-a mai liniștit cât de cât a fost cel cu un medicament pentru psihotici care, conform modului de întrebuințare, remedia „credințele eronate“. Puține lucruri mă mai făceau să râd pe-atunci, dar chestia cu „credințele eronate“ da, deși râsul nu era el chiar vesel.

În *Alte vieți decât a mea* am povestit vizita pe care i-am făcut-o, la vremea aceea, bătrânului psihanalist François Roustang, dar am descris atunci numai finalul ei. Aici am să relatez începutul acelei unice și atât de dense ședințe. Am pus pe masă datele cazului meu: necontenite dureri de burtă, care mă duceau cu gândul la vulpea care mușca din măruntaiele micului spartan din povestirile și legendele Greciei antice; sentimentul ori, mai degrabă, convingerea că eram șah-mat, că nu puteam nici iubi, nici munci, că nu făceam decât rău celor din jurul meu. Am zis că mă gândeam la sinucidere, dar cum, în pofida tuturor acestor lucruri relatate, venisem în speranța că Roustang îmi va recomanda o altă soluție, lucru pe care, spre marea mea surpriză, nu părea dispus să mi-o propună, l-am întrebat dacă ar accepta ca o ultimă șansă pentru mine, să mă ia ca pacient. Petrecusem deja zece ani pe canapelele a doi dintre confrații săi, fără rezultate notabile — cel puțin asta credeam la momentul respectiv. Roustang mi-a răspuns că nu, nu mă va accepta ca pacient. În primul rând fiindcă era prea bătrân, apoi fiindcă, după părerea lui, unicul lucru care mă interesa în analiză era să îi dovedesc eșecul, că evident eram maestru în această artă și că, dacă intenționam să o demonstrez și pentru a treia oară, nu el avea să fie cel care să mă împiedice, dar, a adăugat, „nu cu mine. Dacă aș fi în locul dumneavoastră, m-aș ocupa

de altceva". „De ce?" l-am întrebat cu superioritatea bolnavului incurabil. „Păi", mi-a răspuns Roustang, „mi-ați vorbit despre sinucidere. Nu e prea bine văzută în ziua de azi, dar, uneori, chiar e o soluție."

Acestea fiind zise, a amuțit. Și eu. După care a adăugat: „Dacă nu, puteți trăi".

Prin cele două fraze a aruncat în aer sistemul care îmi permisese să îi țin în șah pe precedenții mei psihanaliști. Era o îndrăzneală din partea lui, genul de îndrăzneală pe care și-o permisese și Lacan, pe baza unei pătrunzătoare și asemănătoare viziuni clinice. Roustang înțelesese că, în pofida a ceea ce credeam eu, nu aveam să mă sinucid, ba chiar, puțin câte puțin, deși nu l-am mai revăzut de atunci, lucrurile au început să se îndrepte. Cu toate acestea, în acel moment m-am întors acasă în aceeași dispoziție în care plecasem să îl întâlnesc, adică nu chiar decis să mă sinucid, dar convins că urma să o fac. Pe tavan, chiar deasupra patului în care rămâneam întreaga zi în stare de prostrație, exista un cârlig, a cărui rezistență o încercasem urcându-mă pe o scăriță de interior. Am scris o scrisoare pentru Hélène, una pentru băieți și o a treia pentru părinții mei. Mi-am făcut ordine în computer și am șters fără ezitare câteva fișiere care nu voiam să fie găsite după moartea mea. Am ezitat, în schimb, în fața unei cutii care m-a urmat, fără a fi fost deschisă, peste tot pe unde am locuit. Înăuntru se găseau caietele din perioada mea creștină, cele în care scrisesem, în fiecare dimineață, comentariile mele privitoare la Evanghelia după Ioan.

Îmi spuneam mereu că într-o zi o să le recitesc și, poate, voi putea extrage ceva din ele. În definitiv, nu se întâmplă prea des să dispui de documente direct de la sursă, privitoare la o perioadă a vieții tale în care erai

total diferit de ceea ce ai devenit între timp, perioadă în care credeai neclintit în ceva ce acum consideri a fi aberant. Pe de o parte, nu aveam niciun chef să las acele documente în urma mea, dacă tot aveam să mor. Pe de alta, în cazul în care nu m-aș fi sinucis, cu siguranță urma să regret distrugerea lor.

Miracolele inconștientului, continuare: nu-mi mai amintesc ce am făcut. Ei, ba da: m-am mai târât câteva luni prin propria depresie, după care m-am așezat la scris ceea ce a devenit *Un roman rus*, carte care m-a tras afară din prăpastie. În ceea ce privește, însă, cutia, ultima imagine care mi-a rămas este aceea că se afla în fața mea, pe covorul din birou, că nu am deschis-o și că mă întrebam ce să fac cu ea.

Șapte ani mai târziu, mă aflu în același birou, în același apartament și mă întreb ce am făcut cu acea cutie. Dacă am distrus-o, am senzația că mi-aș aminti. Mai ales dacă aș fi distrus-o teatral, aruncând-o în foc, dar este foarte posibil să fi procedat cu totul prozaic, ducând-o jos, la pubelă. Dar, dacă am păstrat-o, unde am pus-o? Dacă ar fi vorba despre un seif bancar, ar fi aceeași poveste ca și cu focul: mi-aș aduce aminte. Nu, trebuie să fi rămas în apartament și, dacă a rămas în apartament…

Simt că iau foc.

6

Cum intri în biroul meu, dai de un dulap în care ne așezăm valizele, lucruri de gospodărie, saltele din spumă pentru nopțile în care prietenele fetei noastre, Jeanne,

rămân să doarmă aici: prin urmare, lucruri de care avem nevoie mai des. Numai că este ca în cartea pentru copii *O poveste întunecată, foarte întunecată*, în care, în castelul întunecat, foarte întunecat, există un coridor întunecat, foarte întunecat, care duce către o cameră întunecată, foarte întunecată, mobilată cu un șifonier întunecat, foarte întunecat și așa mai departe: în fundul dulapului nostru există un altul, mai mic, mai jos, neluminat și, evident, mai greu accesibil, în care ne punem lucruri de care nu ne folosim niciodată și care, practic, vor rămâne neatinse până când ne vom schimba iarăși casa și va trebui să le decidem soarta. În esență, amestecul obișnuit prin toate debaralele: covoare vechi rulate, electronice hi-fi scoase din uz, valiza cu casete audio, saci menajeri plini cu kimonouri, labe de urs pentru arte marțiale și mănuși de box stând mărturie pasiunii succesive pe care băieții mei și cu mine am dovedit-o pentru astfel de sporturi. Cu toate acestea, o jumătate din spațiu este ocupată cu un lucru mai puțin obișnuit: dosarul cazului Jean-Claude Romand, cel care, în ianuarie 1993, și-a ucis nevasta, copiii și părinții, după ce, timp de mai bine de cincisprezece ani, trecuse drept medic, deși, în realitate, nu era nimic: își petrecea zilele în mașină, în parcări de autostradă, ori plimbându-se prin pădurile întunecoase din munții Jura.

Cuvântul „dosar" este înșelător. Nu despre *un* dosar propriu-zis este vorba, ci despre vreo cincisprezece, cartonate și legate cu sfoară, fiecare foarte gros și conținând documente diverse, de la interogatorii-fluviu la rapoarte de expert, trecând prin kilometri de extrase de cont. Toți cei care au scris despre fapte diverse cred că au avut, la fel

ca mine, intuiția că aceste zeci de mii de pagini povestesc ceva anume și că povestea cu pricina trebuie extrasă din acele foi tot așa cum un sculptor își extrage statuia din blocul de marmură. În timpul anilor grei pe care i-am consacrat documentării, pentru a scrie despre respectivul caz, dosarul a fost pentru mine obiectul secret al celei mai arzătoare dorințe. Câtă vreme un proces nu a avut loc, în principiu dosarul este inaccesibil publicului, prin urmare nu l-am putut consulta decât prin favoarea deosebită pe care mi-a făcut-o avocatul lui Romand, în cabinetul său din Lyon. Eram lăsat câte un ceas sau două, într-o mică încăpere fără ferestre. Aveam dreptul de a-mi lua notițe, însă nu și de a face fotocopii. S-a întâmplat uneori să vin de la Paris special pentru acest lucru, iar avocatul să-mi spună: „Nu, astăzi nu va fi posibil, nici mâine, mai bine ar fi să reveniți peste cincisprezece zile". Cred că îi și plăcea să mă întărâte fără rost.

După proces, în urma căruia Jean-Claude Romand a fost condamnat la închisoare pe viață, lucrurile au fost mai simple: conform regulii, a ajuns, astfel, proprietarul propriului dosar, pe care mi-a dat dreptul să îl utilizez. Neputând să-l păstreze cu el în detenție, l-a încredințat unei vizitatoare de penitenciar[2] catolice, cu care se împrietenise. La aceasta m-am și dus pentru a recupera dosarul, în apropiere de Lyon. Am umplut portbagajul cu acele cutii și, la întoarcerea la Paris, le-am depozitat în garsoniera de pe strada Temple, unde îmi aveam pe atunci biroul în care lucram. Cinci ani mai târziu mi-a apărut *Adversarul*, cartea despre cazul Romand. Femeia mi-a telefonat

[2] Conform legislației franceze, persoane care contribuie benevol la susținerea și pregătirea deținuților pentru reinserția socială, în colaborare cu *Spip*, Serviciul Penitenciar de Inserție și Probă.

pentru a-mi spune că a apreciat corectitudinea textului, dar că totuși a deranjat-o un detaliu: faptul de a fi afirmat că părea ușurată scăpând de beleaua aceea care, de-acum, nu se mai afla sub acoperișul ei, ci sub al meu. „Nu mă deranja deloc să-l păstrez. Dacă, în schimb, te deranjează pe tine, nu ai decât să mi-l dai înapoi. Am acasă cât loc e nevoie."

Mi-am zis că o s-o fac cu prima ocazie, doar că ocazia aceea nu s-a mai ivit. Nu mai aveam nici mașină și nici vreun motiv anume pentru a mă duce la Lyon, niciodată nu apărea momentul potrivit, drept care m-am trambalat cum am putut cu cele trei cutii enorme în care aranjasem dosarele, din strada Temple în strada Blanche, în 2000, apoi din strada Blanche în strada Petits-Hôtels, în 2005. Nu se punea problema să scap cumva de ele: Romand mi le-a dat în păstrare și trebuia să i le pot returna dacă mi le va cere în ziua în care ar ieși din pușcărie. Întrucât condamnarea se referea la douăzeci și doi de ani de regim fără drept de revenire asupra deciziei și fiindcă se dovedise un deținut-model, era probabil să fie eliberat în 2015. Iată de ce locul cel mai bun pentru a adăposti cutiile pe care nu mai aveam niciun motiv și nici dorința de a le mai deschide iarăși era compartimentul din spate al dulapului din biroul meu, pe care Hélène și cu mine am sfârșit prin a-l denumi camera lui Jean-Claude Romand. În consecință, locul cel mai bun pentru a depozita și carnetele din perioada mea creștină, în cazul în care nu le distrusesem pe vremea când mă gândeam să mă sinucid, mi s-a părut dintr-odată evident a fi cel de lângă dosarul din camera Jean-Claude Romand.

I.
O criză

(Paris, 1990–1993)

1

Există în memoriile lui Casanova un pasaj pe care îl ador. Ferecat în închisoarea umedă și întunecată Piombi, din Veneția, Casanova face planuri de evadare. Are tot ce îi trebuie, cu o excepție: câlții. Aceștia îi erau necesari pentru a împleti o frânghie sau pentru a face un fitil, nu mai știu, important este de înțeles că dacă îi găsea era salvat, dacă nu, era pierdut. Acum, câlți nu se găsesc cât ai bate din palme prin închisori, însă Casanova și-a amintit dintr-odată că, atunci când și-a comandat haina, i-a solicitat croitorului, pentru a-i fi absorbită transpirația de la subsuori, să monteze o dublură din… ia ghiciți din ce? Din *câlți*! Așa că el, care blestema frigul din pușcării, împotriva căruia îl apăra atât de prost haina subțire, de vară, a priceput că Providența a vrut să fie arestat exact când era îmbrăcat cu haina aceea. Și iată haina chiar aici, în fața lui, agățată de un cui bătut în peretele coșcovit. Se uită la ea cu inima bătându-i puternic. Într-o clipă îi va desface cusăturile, va scormoni în dublură și-a lui va fi libertatea. Însă când dă să se repeadă la haină, se oprește neliniștit: nu cumva croitorul, din neglijență, nu i-a îndeplinit cerința? În împrejurări normale, nu ar fi fost grav. Acum, însă, s-ar fi putut dovedi tragic. Miza e

enormă, așa că îngenunchează și începe să se roage. Cu o fervoare uitată din copilărie, îl roagă pe Dumnezeu ca nu cumva croitorul să fi uitat să adauge câlții în dublura hainei. În același timp, rațiunea nu îi stă degeaba, spunându-i că ceea ce s-a făcut e bun făcut. Fie croitorul a pus câlții, fie nu i-a pus. Fie câlții sunt unde trebuie, fie nu sunt și, dacă nu sunt, rugăciunile nu vor schimba nimic. Doar nu îi va băga în haină Dumnezeu și nici nu va da timpul înapoi, în așa fel încât croitorul să se dovedească un om conștiincios, dacă nu a fost atunci când ar fi trebuit. Obiecțiile logice nu îl împiedică pe Casanova să se roage ca un disperat și nu va ști niciodată dacă ruga a folosit la ceva ori nu, în fine, ca să încheiem, câlții sunt la locul lor în haină. Și Casanova evadează.

Miza nefiind atât de mare, nu m-am rugat în genunchi să fie acolo, dar, într-adevăr, arhiva perioadei mele creștine se găsea în camera Jean-Claude Romand. Odată scoase din cutie, m-am învârtit circumspect în jurul celor optsprezece caiete cu coperte cartonate, verzi sau roșii. Când în sfârșit m-am hotărât să îl deschid pe primul, din el au căzut două foi dactilografiate, împăturite în două, pe care am putut citi ceea ce urmează:

Declarația de intenție a lui Emmanuel Carrère cu ocazia căsătoriei sale, din 23 decembrie 1990, cu Anne D.

„De patru ani, Anne și cu mine locuim împreună. Avem doi copii. Ne iubim și suntem siguri de această iubire atât cât poți să fii sigur de așa ceva.

Nu eram mai puțin siguri nici acum câteva luni, pe când nu apăruse necesitatea căsătoriei religioase. Neținând cont de aceasta, nu cred că refuzam ori amânam căsătoria. Din contră, consideram că este ca și cum,

că suntem sortiți ca, la bine și la rău, să trăim, să creștem și să îmbătrânim împreună, iar unul dintre noi, prin aceasta, să suporte moartea celuilalt.

Dincolo de orice credință, eram convins că miza vieții în comun constă în a te descoperi pe tine însuți prin descoperirea celuilalt și în a favoriza și în celălalt aceeași descoperire. Credeam că evoluția unuia era condiția evoluției celuilalt, că a vrea binele lui Anne însemna a lucra pentru propriul meu bine pe care, desigur, nu aveam să-l pierd din vedere. Începusem chiar să ghicesc că respectiva evoluție comună se opera prin legi speciale, acelea ale iubirii, așa cum sunt ele descrise de Ioan Botezătorul: „Acela (în cazul nostru: ea) trebuie să crească, iar eu să mă micșorez."

Încetasem să mai văd în această formulare urmele unui soi de masochism, ale incapacității de a-l ridica pe celălalt fără a te coborî pe sine, înțelegând că era necesar să mă gândesc la Anne, la fericirea și la împlinirea ei mai mult decât la ale mele, dar și că, pe măsură ce mă voi gândi mai mult la ea, și pentru mine voi face mai mult. Pe scurt, descopeream unul dintre paradoxurile care asigură esența creștinismului și conving că nu-i decât nebunie înțelepciunea lumii, știut fiind că avem tot interesul să disprețuim propriile interese și că, pentru a te iubi pe tine însuți, trebuie să nu mai dai întâietate propriei persoane.

Îmi venea greu s-o fac. Toate nefericirile noastre își au rădăcinile în amorul propriu, iar al meu, încurajat de exercitarea meseriei alese (scriu romane, una dintre acele „profesiuni delirante", cum zicea Valéry, în care te bazezi pe opinia pe care o ai și o propagi despre tine însuți), este în mod special tiranic. Bineînțeles că făceam eforturi

pentru a mă smulge din mocirla de frică, vanitate, ură și de grijă față pe propria-mi persoană, numai că strădania mea mă făcea să semăn cu baronul Münchhausen care, pentru a ieși din mlaștină, se trăgea pe sine însuși de păr.

Întotdeauna am fost convins că numai pe mine însumi pot conta. Credința, care s-a pogorât în mine abia acum câteva luni, m-a dezlegat de istovitoarea iluzie. Am înțeles dintr-odată că ne este dat să alegem între viață și moarte, că viața înseamnă Christos și că jugul acestuia nu e greu. De când am resimțit constant această lipsă de greutate, aștept să i se întâmple același lucru și lui Anne, pentru a asculta și ea, așa cum o fac și eu, de îndemnul Sfântului Pavel de a fi întotdeauna bucuroși.

Cândva consideram că unirea noastră nu se bazează decât pe noi înșine: pe liberul nostru arbitru, pe libera noastră voință. Că perenitatea legăturii noastre nu depinde decât de noi. Nu îmi doream să se împlinească nimic altceva decât o viață de dragoste între mine și Anne, numai că, pentru asta, nu puneam la socoteală decât propriile noastre puteri și, bineînțeles, mă înspăimânta gândul că acestea ar fi putut fi prea slabe. În prezent știu că tot ceea ce îndeplinim nu noi îndeplinim, ci Christosul din noi.

Iată de ce mi se pare acum important să ne așezăm dragostea în mâinile lui și să îl rugăm să coboare peste ea harul care o va face să crească.

Din același motiv, consider căsătoria noastră ca adevărata mea intrare în viața sacramentală, de care m-am îndepărtat după cea dintâi comuniune primită, să spunem, neatent.

Iată de ce, în sfârșit, consider important ca această căsătorie a noastră să fie oficiată de către un preot pe care

l-am întâlnit în clipa convertirii mele. Asistând la slujba sa, cea dintâi pentru mine de douăzeci de ani încoace, mi s-a lămurit urgența necesității căsătoriei, drept care gândesc că ar fi un lucru armonios să primim din partea lui, la Cairo, binecuvântarea nupțială. Le sunt foarte recunoscător parohiei mele și episcopiei de care, de acum, depind, pentru înțelegea acestui plan care, deși sentimental, este altceva decât un simplu capriciu."

2

Firește că recitirea scrisorii a fost un șoc. Primul lucru care mă frapează este acela că mi se pare că sună fals de la primul până la ultimul rând, deși nu mă pot îndoi de sinceritatea ei. De asemenea, dacă facem abstracție de fervoarea religioasă, cel care a scris-o acum mai bine de douăzeci de ani nu este chiar atât de diferit de cel care sunt astăzi. Stilul este un pic mai solemn, dar tot al meu e. Dacă mi s-ar da începutul unei fraze, tot așa aș termina-o. Mai ales, aceeași este dorința de angajare, de perenitate întru iubire. Doar obiectul e schimbat, întrucât actualul mi se potrivește mai bine, nu mai am nevoie să fac eforturi dure pentru a crede că Hélène și cu mine vom îmbătrâni împreună, tandru și liniștit, deci ceea ce cred ori vreau să cred acum, coloana vertebrală a existenței mele, credeam sau voiam să cred și în urmă cu douăzeci de ani, în termeni aproape identici.

Există totuși un lucru pe care nu îl spun în scrisoare, dar care era fondul problemei, și anume că eram foarte

nefericiți. Ne iubeam, e adevărat, dar ne iubeam prost. Ne era la fel de frică de viață și unuia, și altuia și eram amândoi înfiorător de nevrozați. Beam prea mult, făceam dragoste ca înecații și fiecare dintre noi încerca să-l facă pe celălalt răspunzător de propria nefericire. De trei ani nu mai reușisem să scriu nimic — la vremea la care consideram că scrisul era unica mea rațiune de a fi pe acest pământ. Mă simțeam neputincios, exilat în această suburbie a vieții care este un mariaj nefericit, sortit unei îndelungi și amare împotmoliri. Îmi ziceam că ar fi trebuit să plec, însă mă temeam că, dacă aș fi făcut-o, aș fi putut provoca o catastrofă: aș fi distrus-o pe Anne, mi-aș fi distrus cei doi băieți încă mici, m-aș fi distrus pe mine însumi. Îmi mai ziceam, pentru a-mi justifica paralizia, că tot ceea ce mi se întâmpla nu era decât o încercare, iar reușita vieții mele, a vieților noastre depindea de capacitatea de a păstra situația prezentă, aparent fără ieșire, în loc să arunc prosopul, după cum mă sfătuia bunul-simț. Căci bunul-simț era dușmanul meu. Îi preferam acea intuiție misterioasă despre care îmi ziceam că, într-o bună zi, își va revela sensul, unul cu totul altfel și mai bun.

3

Este momentul să vă vorbesc despre Jacqueline, nașa mea. Puține ființe au avut atâta influență asupra mea. Rămasă văduvă de foarte tânără și fiind deosebit de frumoasă, nu s-a recăsătorit niciodată. În anii șaizeci, a publicat, la edituri prestigioase, mai multe volume de

poezie pe jumătate de dragoste, pe jumătate mistice, care te-ar fi putut duce cu gândul la Catherine Pozzi — dacă nu ați auzit de Catherine Pozzi, amanta lui Paul Valéry și un soi de combinație între Simone Weil și Louise Labé, găsiți-i și citiți-i un poem numit *Ave*. Mai apoi, nașa mea a abandonat lirismul profan și nu a mai scris decât imnuri liturgice. O parte deloc neglijabilă a imnurilor intonate în bisericile franceze de după al doilea conciliu ecumenic de la Vatican este scrisă de mâna ei. Locuia într-un apartament minunat de pe strada Vaneau, în același imobil în care trăise și Gide și în care rămăsese ceva din atmosfera de studiu, austeră aproape, care trebuie că fusese aceea de la *Nouvelle Revue Française*, dintre cele două războaie mondiale. Într-o vreme în care era mai puțin obișnuit decât azi, era expertă în înțelepciunea orientală și practica yoga, grație căreia, până la adânci bătrâneți, a păstrat o suplețe de pisică.

Într-o zi, pe când trebuie să fi avut vreo treisprezece–cincisprezece ani, mi-a cerut să mă întind cât eram de lung pe covorul din living, să închid pleoapele și să mă concentrez asupra rădăcinii limbii. Porunca a fost pentru mine extrem de derutantă, aproape șocantă. Eram un adolescent exagerat de cultivat și obsedat de teama de a nu fi păcălit. De foarte devreme căpătasem obiceiul de a considera „amuzant“ — adjectivul meu preferat pe atunci — tot ceea ce, în realitate, mă atrăgea și mă speria: ceilalți, fetele, elanul vital. Idealul meu era acela de a observa absurda agitație a lumii, fără a lua parte la ea, cu zâmbetul superior al celui pe care nimic nu l-ar fi putut atinge. În realitate, eram terorizat. Poezia și misticismul nașei mele se ofereau ca țintă veșnicei mele ironii, dar, în același timp, simțeam că ține la mine și, atât cât puteam

eu avea încredere în cineva, în ea aveam. Firește, în clipa respectivă m-am decis să consider mai mult decât ridicolă solicitarea de a mă întinde pe jos și de a mă gândi la propria limbă. Ceea ce nu înseamnă că nu am ascultat-o și nu am încercat, după cum îmi cerea, să-mi las gândurile în voia lor, fără a le opri ori analiza, făcând astfel, în acea zi, primul pas pe drumul care, mai târziu, m-a condus la artele marțiale, la yoga, la meditație.

Acesta este unul dintre numeroasele motive ale recunoștinței pe care i-o port și în ziua de azi nașei mele. Ceva provenind de la ea m-a apărat de cele mai urâte rătăciri. Ea este aceea care m-a învățat că timpul îmi este aliat. Uneori mi se pare că mama, atunci când m-a născut, a ghicit că îmi putea oferi nenumărate arme din ordinea culturii ori a inteligenței, dar că, pentru o altă întreagă dimensiune a existenței, pe care o recunoștea drept esențială, trebuie să acorde altcuiva încredere, iar această altă persoană a fost o femeie mai în vârstă decât ea, în egală măsură excentrică și perfect determinată, care o luase sub aripa ei ocrotitoare pe când avea douăzeci de ani. Mama și-a pierdut devreme părinții, a crescut în sărăcie și cel mai mult s-a temut să nu însemne nimic pe lumea aceasta. Jacqueline a fost pentru ea un soi de mentor, imaginea femeii împlinite și, mai ales, martorul acelei dimensiuni, cum să-i zic? Spirituale? Cuvântul îmi displace, dar nu contează: fiecare înțelege destul de bine ce înseamnă. Mama știa că așa ceva exista — sau, mai degrabă, nu, mama *știe* că așa ceva există, că regatul interior este unicul cu adevărat de dorit, comoara pentru care Evanghelia te sfătuiește să renunți la toate bogățiile. Numai că viața ei grea a făcut ca aceste bogății — reușita, importanța socială, admirația din partea cât mai multor

oameni — să fie valori de dorit cu infinită intensitate, drept care și-a folosit întreaga existență spre a le cuceri. Și a și reușit, a cucerit tot ce a vrut, nu și-a spus niciodată: „Ajunge!" Ar fi aiurea să arunc tocmai eu cu piatra, întrucât sunt ca ea. Vreau necontenit gloria, am nevoie să ocup tot mai mult loc în conștiința celuilalt. Cred, însă, că a stăruit încontinuu în conștiința mamei o voce care i-a reamintit că o altă luptă, cea adevărată, se desfășoară altundeva. Pentru a auzi această voce l-a citit întreaga viață pe Sfântul Augustin, aproape în taină, și s-a dus să se vadă cu Jacqueline. M-a încredințat acesteia pentru ca și eu s-o aud. Glumind, pudică, îmi zicea: „Ai mai fost de curând pe la Jacqueline? Despre sufletul tău ți-a vorbit?" Îi răspundeam pe același ton de ironică afecțiune: „Bineînțeles, despre ce altceva ai vrea să se discute cu Jacqueline?"

Căci acesta îi era rolul: ținea să discute despre sufletul tău. Se mergea la ea — când zic „se" mergea, mă refer nu numai la mama și la mine, la tata, uneori, ci la zeci de persoane, cu totul diferite ca vârstă și mediu social, nu neapărat credincioși, care o vizitau în locuința ei de pe strada Vaneau, mereu doar între patru ochi, cum ar fi mers la psihanalist ori la preot pentru spovedanie. În prezența ei cădea orice mască. Nu i te puteai adresa decât cu inima deschisă. Se știa bine că niciun cuvânt nu avea să treacă de zidurile salonului. Jacqueline se uita la tine și te asculta. Te simțeai privit și ascultat cum nicicând nu ți se mai întâmplase să fii și, după, îți vorbea ea așa cum niciodată nu îți mai vorbise cineva.

Nașa mea s-a pierdut, în ultimii ani, în ciudățenii apocaliptice care m-au întristat teribil. Logica vieții ei ar fi

trebuit să o conducă spre un sfârșit care să fie o apoteoză de lumină. În loc de așa ceva, s-a scufundat în tenebre, lucru la care nu-mi place să mă gândesc niciodată. Până la optzeci de ani, însă, a fost una dintre persoanele cu totul excepționale pe care le-am cunoscut, iar felul ei de a fi îmi dădea peste cap toate reperele. Pe vremea aceea admiram și invidiam o singură categorie de oameni: creatorii. Nu-mi imaginam altă împlinire în viață decât aceea de a fi un mare artist și mă detestam, fiindcă îmi ziceam că, în cel mai bun caz, aveam să fiu unul mic. Poemele lui Jacqueline nu îmi spuneau nimic, dar când căutam în jurul meu pe cineva pe care să îl pot considera un om împlinit, ea era acela. Cei câțiva cineaști și scriitori pe care îi cunoșteam nu aveau greutatea ei. Talentul, charisma, locul lor de invidiat în existență erau doar avantaje specializate, înguste și, chiar dacă nu știam bine pe care drum, sărea în ochi faptul că Jacqueline mersese cu mult *înainte*. Nu vreau să spun doar că le era superioară moral, ci, mai ales, că știa mai mult, că, în conștiința ei, se stabiliseră conexiuni mai numeroase. Asta este, nu știu cum să mă exprim mai bine: era mai avansată — la fel cum, în biologie, se spune despre un organism că este mai evoluat și, în consecință, mai complex decât un altul.

Faptul că era o catolică fervență făcea lucrurile încă și mai tulburătoare pentru mine. Nu doar că eu nu eram credincios, dar cea mai mare parte a existenței mele s-a desfășurat într-un mediu în care ateismul era ceva de la sine înțeles. Este adevărat că în copilărie am învățat religie, că am avut prima comuniune, dar educația creștină a fost atât de formală și de superficială, încât nu ar avea niciun sens să afirm că, la un moment dat, mi-am pierdut credința. Chestiunile privitoare la suflet, pentru mama,

erau tot atât de puțin subiect de conversație precum cele referitoare la sex, iar în ceea ce îl privește pe tata, am spus deja că, respectându-le formal, nu se sfia să le ironizeze ca fond. Era un bărbat de școală veche, un pic voltairian, un pic maurrasian, așadar, contrariul unui marxist, însă voltairienii și maurrasienii sunt, asupra acestui punct, de acord cu marxiștii: religia este opiul popoarelor. În consecință, cu niciunul dintre prietenii mei, cu niciuna dintre femeile pe care le-am iubit, cu niciuna dintre cunoștințele mele, fie și îndepărtate, nu am abordat niciodată acest subiect care se situa dincolo de ideea de respingere, totalmente în afara gândurilor și experiențelor noastre. Puteam fi interesat de teologie, dar, vorba lui Borges, ca de o ramură a literaturii fantastice. Cineva care ar fi crezut în învierea lui Christos mi s-ar fi părut un ciudat, la fel de ciudat, după cum observa Patrick Blossier, ca un individ care nu doar ar fi fost interesat, dar *ar mai fi* și *crezut* în zeii din mitologia grecească.

Și atunci, cum mă descurcam cu credința lui Jacqueline? Nu mă descurcam în niciun fel. Ceea ce constituia nucleul persoanei și vieții ei, m-am decis să consider drept o bizarerie ce putea fi ignorată, luând, pe de altă parte, din conversațiile noastre, ceea ce îmi convenea. Mă duceam să o văd pentru ca ea să îmi vorbească despre mine și o făcea atât de bine, încât toleram ca, în trecere, să îmi amintească de Stăpânul meu, cum îi zicea lui Dumnezeu. Chiar am făcut această observație denominativă într-o zi și mi-a răspuns că e același lucru. Vorbindu-mi despre mine, îmi vorbea despre El. Vorbindu-mi despre El, îmi vorbea despre mine. Aveam să înțeleg eu într-o bună zi. Ridicam din umeri. Și nu aveam niciun chef să înțeleg. Unul dintre prietenii mei, în copilărie, auzise vorbindu-se

despre un băiat de vârsta lui care fusese atins de grația divină și, mai târziu, ajunsese preot. Povestea îmi îngrozise prietenul. Se speriase atât de tare, încât ajunsese să se roage în fiecare seară lui Dumnezeu să nu-l atingă cu grația Lui și să nu se facă preot. Eram și eu la fel ca el, lucru pentru care mă felicitam. Ceea ce nu o descuraja pe Jacqueline. „O să vezi tu“, îmi zicea.

Ca adolescent, apoi ca tânăr, cred că am fost foarte nefericit, însă nu voiam să recunosc și, la drept vorbind, nici n-o recunoșteam. Sistemul meu de apărare, bazat în același timp pe ironie și pe orgoliul de scriitor, funcționa destul de bine. Abia după treizeci de ani s-a gripat sistemul. Nu mai puteam să scriu, nu știam să iubesc și eram conștient că nu eram de iubit. Mi-a ajuns insuportabilă starea de a fi eu însumi. Când i-am apărut în față, pătruns de acea cumplită disperare, Jacqueline nu s-a mirat, ci a considerat fenomenul un progres. Cred că mi-a spus: „În sfârșit!“ Lipsit de reprezentările care îmi permiseseră până atunci să rezist, de bine de rău, dezbrăcat, decojit, ajungeam accesibil Stăpânului. Ceva mai înainte aș fi protestat vehement. Aș fi zis că mi se rupe mie de Stăpânul acela, că nu îmi doream consolări pentru neputincioși și învinși. Numai că acum sufeream în asemenea hal, încât fiecare clipă în plus petrecută în propria mea piele devenise o tortură care anunța că eram copt de-a binelea pentru a asculta cuvintele Evangheliei, adresate tuturor celor încovoiați sub prea grele poveri și care nu mai pot s-o țină tot așa.

„Încearcă acum s-o citești“, m-a îndemnat Jacqueline. Spunând asta, mi-a dăruit Noul Testament al Bibliei de la Ierusalim, cel pe care îl țin mereu pe birou și

îl deschid de douăzeci de ori pe zi de când am început să scriu cartea de față. „Și mai încearcă“, a adăugat, „să nu fii prea inteligent.“

4

La începutul verii lui 1990, Jacqueline mi-a mai făcut un cadou. De multă vreme îmi vorbea despre celălalt fin al ei, afirmând că ar fi bine ca într-o zi să facem cunoștință. Numai că, imediat după ce o spunea, scutura din cap și se răzgândea. Chiar ar fi bine? Chiar ați avea ce vă spune? Sigur nu. E prea devreme.

În vara acea agonică, însă, nu a mai considerat că ar fi prea devreme și m-a sfătuit să-l sun. Peste două zile, la ușa apartamentului nostru din strada École-de-Médecine suna un tânăr puțin mai mare decât mine, cu ochi albaștri, cu părul roșcat bătând spre alb — de-a binelea alb în ziua de azi, când Hervé tocmai a împlinit șaizeci de ani. Genul de bărbat care multă vreme pare un băiețel, apoi prea de tânăr pare un bătrân și niciodată un adevărat adult. Genul de bărbat care, la prima vedere, nu face cine știe ce impresie, o persoană ștearsă, aparent lipsită de sclipire. Am început să stăm de vorbă — adică eu am început să vorbesc despre mine și despre criza prin care treceam. Eram volubil, înfierbântat, confuz, rânjind. Fumam țigară de la țigară. Înainte de a începe fraza deja o corectam, o nuanțam, îl preveneam că va fi inexactă și că, de fapt, ceea ce aveam de spus era cu mult mai vast și mai complex. Hervé vorbea puțin și fără teamă. Mai târziu

am învățat să îi sesizez umorul, însă ceea ce m-a frapat în timpul primei noastre întâlniri a fost totala absență a ironiei. Tot ce spuneam ori gândeam eu, în schimb, până și expresia celei mai sincere disperări, se scălda într-un sos marinat de ironie și de sarcasm. Trăsătura mi se pare că era foarte răspândită, pe la sfârșitul anilor optzeci, în mica lume în care trăiam, aceea a jurnaliștilor și a editorilor parizieni. Nu ne adresam unul altuia niciodată fără un mic zâmbet în colțul ochilor. Era și epuizant, și stupid, dar nu ne dădeam seama de asta. Personal, nu am realizat cum stau lucrurile decât atunci când m-am împrietenit cu Hervé, care nu era nici ironic, nici nu vorbea de rău pe cineva. Nu se dădea mare. Nu-i păsa ce efect produce. Nu juca niciun joc social. Încerca doar să spună precis, calm, ceea ce gândea. Nu îmi doresc ca, în momentul în care citiți aceste rânduri, să vi-l închipuiți ca pe un înțelept care plutește pe deasupra vicisitudinilor pământești. A avut și el, și are în continuare, destule necazuri, piedici și secrete. În copilărie și-a dorit să moară. În tinerețe a consumat mult LSD, așa că percepția lui față de realitate a fost pentru totdeauna afectată. A avut norocul de a întâlni o femeie care îl iubește așa cum e, pentru ceea ce e, alături de care și-a întemeiat o familie, dar și pe acela de a găsi o meserie potrivită, căci toată viața a lucrat la Agenția France Presse. Fără aceste două șanse care nu au fost de la bun început câștigate, ar fi putut deveni un complet inadaptat social. Oricum, s-a adaptat *a minima*. Unica grijă a vieții lui a fost de ordin… încă o dată mă izbesc de acest teribil cuvânt: „spiritual“, cu tot ceea ce presupune el ca prostie pioasă și emfază eterată. Să spunem că Hervé face parte din acea categorie de persoane pentru care a fi nu vine așa, de la sine. Încă din copilărie

s-a întrebat: ce fac eu oare pe aici? Și ce mai e și cu „eu“ ăsta? Dar cu acest „aici“?

Mulți oameni pot trăi întreaga viață fără a fi atinși de aceste întrebări sau, chiar dacă li se întâmplă, lucrul se petrece fugitiv, așa că nu le vine greu să treacă mai departe. Produc și conduc mașini, fac dragoste, discută lângă automatul de cafea, se enervează fiindcă sunt prea mulți străini în Franța sau prea mulți inși care consideră că sunt prea mulți străini în Franța, își pregătesc vacanțele, își fac griji pentru copii, vor să schimbe lumea, să aibă succes, iar când au, le e frică să nu-l piardă, declanșează războaie, știu că vor muri, dar se gândesc cât mai puțin la acest lucru, și toate astea, pe legea mea, sunt suficiente pentru a umple o viață de la un cap la altul. Însă mai există un soi de oameni pentru care toate acestea nu sunt îndeajuns. Ori prea mult. În orice caz, nu se simt bine așa. Că sunt mai înțelepți sau nu decât cei dintâi putem discuta fără sfârșit, fapt este că aceștia din urmă nu își revin niciodată din stupoarea care le interzice să viețuiască fără a se întreba pentru ce o fac și care este sensul tuturor acestor lucruri, în cazul în care există vreun sens. Pentru ei, existența este un semn de întrebare și, chiar dacă nu exclud posibilitatea ca numita întrebare să nu aibă răspuns, tot îl caută, fiindcă această căutare este mai puternică decât ei. Întrucât alții l-au căutat înaintea lor și unii chiar au pretins că l-au găsit, se interesează cum sună mărturiile. Îi citesc pe Platon și pe mistici și ajung ceea ce se cheamă spirite religioase — în afara oricărei biserici, în cazul lui Hervé, chiar dacă el, ca și mine, pe vremea când l-am cunoscut, era marcat de influența nașei noastre și, din acest motiv, orientat către creștinism.

*

La sfârșitul acelui prim prânz luat împreună, eu și Hervé am decis că trebuie să devenim prieteni, ceea ce am și făcut. La ora la care scriu, prietenia noastră ține de douăzeci și trei de ani, iar forma în care există, în mod straniu, nu a variat cu nimic în tot acest timp. Este o prietenie intimă. Scriam mai adineauri că Hervé, ca fiecare dintre noi, are secretele lui, dar cred că nu și pentru mine, ceea ce mă face să cred că nici eu nu am secrete în fața lui. Nimic nu este atât de rușinos, încât să nu îi pot mărturisi fără a simți nici cea mai mică rușine: poate că sună incredibil, dar este adevărat. Este o prietenie calmă, care nu a cunoscut nici crize, nici eclipse și care s-a dezvoltat la adăpost de orice interferență socială. Ducem vieți pe atât de diferite pe cât ne sunt caracterele și nu ne vedem decât între patru ochi. Nu avem prieteni comuni. Nu locuim în același oraș. De când ne-am cunoscut, Hervé a fost corespondent, apoi șef al birourilor AFP de la Madrid, Islamabad, Lyon, Haga și Nisa. M-am dus să-l vizitez la fiecare dintre aceste posturi, vine și el uneori să mă vadă la Paris, dar adevăratul loc al prieteniei noastre este un sat din cantonul elvețian Valais, unde mama lui are un apartament într-o vilă și unde, de la prima noastră întâlnire, mi-a propus să mă duc la sfârșitul verii.

5

Așadar, de douăzeci și trei de ani, în fiecare primăvară și în fiecare toamnă, Hervé și cu mine ne întâlnim

în acel sat, care se numește Levron. Cunoaștem toate potecile care șerpuiesc prin văile din vecinătate. Pe vremuri plecam din vilă înainte de răsărit și făceam călătorii lungi, urcând la diferențe de nivel de peste o mie de metri, ceea ce ne lua o zi întreagă. Acum suntem mai puțin ambițioși și câteva ore de mers ne sunt suficiente. Amatorii de coride desemnează prin substantivul *querencia* acel colțișor în care, în plin tumult îngrozitor al arenei, taurul se simte în siguranță. De-a lungul timpului, Le Levron și Hervé au devenit cea mai sigură dintre *querencias* personale. Urc până acolo cuprins de îngrijorare și cobor liniștit.

În vara aceea, cea dintâi, am sosit buimac. Vacanța se dovedise catastrofală. Sfătuit de Jacqueline, am luat hotărârea de a lăsa deoparte orice proiect de scris și, în loc de asta, m-am dedicat cu totul soției și băiatului meu. Pentru aceasta era necesar să îmi folosesc întreaga energie pe care, de obicei, o investeam în lucrările mele literare, cu scopul de a mă arăta disponibil, atent, curtenitor — într-un cuvânt, de a trăi bine în loc de a scrie prost, lucru care urma să mă schimbe. Pentru a mă ajuta, aveam să citesc zilnic câte puțin din Evanghelie. Am încercat, dar n-a mers. Anne era gravidă, tandră pe cât se putea, însă tristă și neliniștită, având cele mai bune motive, întrucât nu-mi puteam ascunde panica la gândul apropiatei veniri pe lume a celui de-al doilea copil. La fel fusese și înainte de nașterea celui dintâi, la fel avea să fie și peste cincisprezece ani, când s-a născut Jeanne. Trăgând linie și adunând, nu cred că sunt un tată rău, însă așteptarea unui copil mă îngrozește. Așa că ne cufundam amândoi în sieste îndelungi, din care Gabriel, care avea trei ani, încerca să ne extragă făcând larmă cât îl țineau puterile.

Nu ieșeam din torpoarea depresivă decât pentru a-mi întoarce din nou pe toate fețele nenorocirea, punând încă o dată față în față termenii conflictului dintre, pe de o parte, evidența faptului că Anne și cu mine eram nefericiți împreună și, pe de alta, convingerea că alegerea mea era de acum făcută și că reușita mea în viață depindea de perseverența și stabilitatea respectivei alegeri. Înainte de începerea verii mă văzusem de mai multe ori cu o psihanalistă și hotărâsem să începem tratamentul la întoarcerea din vacanță. Perspectiva ar fi trebuit să-mi dea speranțe. S-a întâmplat exact invers: gândul la cură mi-a sporit angoasa, căci îmi era frică să nu cumva să fiu obligat să admit că dorința mea reală ar fi putut fi exact opusul deciziei mele. Cât despre Evanghelie, am făcut efortul de a citi din ea, după cum îi promisesem lui Jacqueline. Mi se părea destul de plăcut, însă mă gândeam sfidător că eram mult prea nefericit pentru ca o lecție de filosofie și morală, ca să nu mai zic de o credință religioasă, să mă poată ajuta cu ceva. Am fost obligat să anulez călătoria la Levron, de la sfârșitul lui august. Mi se părea absurdă ideea de a mă duce în Elveția, la casa mamei unui individ cu care luasem o dată un prânz. Cealaltă variantă era de a mă interna într-un spital de psihiatrie și de a mă îndopa cu medicamente. Voi dormi și nu voi mai fi aici: la ce altceva mai bun să sper?

Până la urmă m-am dus la Levron și, în ciuda oricărei așteptări, m-am simțit aproape bine. Hervé nici nu mă judeca, nici nu mă sfătuia. Știe atât de profund că suntem cu toții șchiopi, dezacordați, făcând tot ce putem, dar putând tare puțin și trăind rău, încât în prezența lui încetam cu justificările, cu nesfârșitele autoexplicații. De altfel, stăteam de vorbă foarte puțin.

6

Un drum care trecea pe deasupra satului ducea până la o cabană minusculă, din lemn negru, ce aparținea unui bătrân preot belgian. Venea în fiecare vară aici pentru a se odihni, fugind de arșița din Cairo, unde își avea o parohie mizerabilă, în care tot restul anului își lăsa și ultimele puteri în slujba celor săraci. A murit de curând, dar și atunci când l-am cunoscut părea foarte bătrân și foarte bolnav. Chipul obosit luase cu totul culoarea brun-închis a cearcănelor care îi înconjurau ochii negri, sclipitori, scrutători, sardonici aproape. Cabana nu avea decât două încăperi, dintre care cea de jos, o fostă magazie pentru fân, era amenajată pe post de capelă, pereții fiind acoperiți de icoane. Xavier era un preot melchit, cult care combină dogma catolică și ritul bizantin și supraviețuiește tot mai marginalizat în Orientul Apropiat. Cum de-a ajuns urmașul unei familii nobile valone preot melchit, mi s-a spus, dar am uitat. În fiecare dimineață, devreme, oficia slujba la care participau patru sau cinci persoane din sat, printre care și un băiat mongoloid — pe vremea aceea se zicea mongoloid, nu trisomic —, care juca rolul de ministrant. De la mama băiatului, care îl însoțea mereu, am aflat cât era Pascal de mândru de responsabilitatea pe care i-o încredințase preotul. Îl aștepta cu nerăbdare să se întoarcă, în fiecare vară, și era o plăcere să îl vezi cum este atent la privirea preotului, cum îi pândește orice clipire prin care îi făcea semn să miște clopoțelul ori cădelnița.

Slujbele din copilărie nu mi-au lăsat decât amintirea constrângerii și a plictiselii. Slujba de acolo însă, oficiată

de către un bărbat epuizat, pentru o mână de munteni din Valais și un mongoloid pentru care fiecare gest însemna că acela era locul lui, pe care nu l-ar fi schimbat cu niciun altul, m-a emoționat într-o asemenea măsură, încât m-am întors și în zilele următoare. Mă simțeam la adăpost în acea magazie pentru fân transformată în capelă. Visam cu ochii deschiși și ascultam. Îmi aminteam ultima conversație cu Jacqueline, de dinainte de venirea verii. Nu mai eram în situația de a-i declara că refuzam credința ei. Acceptam deja orice mi-ar fi permis să mă simt mai puțin rău. Făceam doar observația că nu îmi era la îndemână. „Cere“, mi-a zis Jacqueline. „Cere și vei vedea. Este un mister, însă este adevărul: tot ceea ce vei cere ți se va da. Bate la ușă. Îndrăznește să bați.“ Ei, ce m-ar fi costat să încerc?

Părintele Xavier a citit un pasaj din Evanghelia după Ioan. La sfârșit. Acțiunea se petrecea după moartea lui Isus. Petru și tovarășii lui și-au reluat meseria de pescari pe lacul Tiberiada. Sunt descurajați. Marea aventură a vieții lor a luat o întorsătură proastă și până și amintirea ei a început să pălească. Toată noaptea și-au aruncat năvoadele, dar nu au prins nimic. În zori, de pe mal, i-a strigat un necunoscut. „– Fiilor, n-ați prins pește? – Nu. – Aruncați mreaja în partea dreaptă a corăbiei și veți găsi acolo.“ Au aruncat-o. Și a fost nevoie ca trei dintre ei să tragă pentru a o ridica, într-atât era de plină cu pește. „Domnul e“, murmură discipolul la care ținea cel mai mult Isus, cel care a scris această Evanghelie. „Domnul e“, repetă Petru înmărmurit, după care face un gest fermecător, unul pe care l-ar fi putut face și Buster Keaton: e gol, așa că își pune tunica și sare îmbrăcat în apă spre a se

duce pe țărm, lângă Isus. Isus spune: „Veniți de prânziți.“ Frig câțiva pești și îi mănâncă cu pâine. „Și niciunul din ucenici nu îndrăznea să-L întrebe: Cine ești Tu?, știind că este Domnul, zice Evanghelia.“ De trei ori l-a întrebat Isus pe Petru dacă îl iubește, Petru s-a jurat că da, iar Isus i-a ordonat să-și ducă la păscut mieii și oile — îndemn care prea puțin mă emoționează, întrucât nu am vocație de păstor. În încheiere, zice ceva misterios:

„Adevărat, adevărat zic ție:
Dacă erai mai tânăr, te încingeai singur
și umblai unde voiai;
dar când vei îmbătrâni, vei întinde mâinile tale
și altul te va încinge
și te va duce unde nu voiești.“

Dincolo de orice convertire întru Christos, cred că există o frază, că fiecare are una a lui, pentru el făcută, care îl așteaptă. A mea a fost aceasta. Spunând, la început: lasă-te purtat, nu tu ești cel care conduce; ceea ce ar putea fi considerat drept o abdicare poate, la fel de bine, odată făcut pasul, să se dovedească o imensă ușurare. Așa ceva se numește abandonare, or, eu nu năzuiam decât să mă abandonez. Dar, mai zice fraza aceea anume, a mea: lucrul căruia vrei să te abandonezi — Cel căruia te vei abandona — te va conduce acolo unde nu vrei să mergi. Această parte a frazei îmi era adresată mie în modul cel mai personalizat. Nu am înțeles-o eu bine — cine ar putea-o înțelege? —, dar am priceput printr-o obscură certitudine că pentru mine era. Ceea ce îmi doream cel mai mult pe lume, asta era: să fiu condus acolo unde nu voiam să merg.

7

De la Levron, i-am trimis nașei mele următoarea scrisoare:

„Dragă Jacqueline,

Știu că te-ai rugat pentru ceea ce mi s-a întâmplat, iar scrisoarea aceasta îți va produce o mare bucurie. Toată vara am încercat să mă conving că, dacă voi bate, mi se va deschide, fără a fi deloc sigur că într-adevăr vreau să intru. Și, dintr-odată, la munte, alături de Hervé, cuvintele Evangheliei au prins pentru mine viață. De-acum știu unde se află Adevărul și Viața. Se fac în curând treizeci și trei de ani de când, sprijinindu-mă numai pe mine, nu a încetat să-mi fie frică și iată că descopăr astăzi că se poate trăi și fără frică — nu fără suferință, dar fără frică —, și nu îmi mai revin după aflarea acestei minunate vești. Sunt ca o față de masă plină de cute, de firimituri, de urme mai mult ori mai puțin apetisante, care este scuturată pe neașteptate și trosnește veselă în vânt. Aș vrea ca această bucurie să rămână permanent, deși știu bine că nu este atât de simplu, că se va face iarăși întuneric, că scoarța cornoasă a bărbatului îmbătrânind se va înfășura în jurul meu, dar am încredere: în prezent, cel care mă călăuzește este Christos. Îmi vine greu să iau în spate crucea lui, dar numai gândindu-mă la asta mă simt ușurat! Asta este. Am vrut s-o afli cât mai repede și să fii sigură de recunoștința mea, căci cu atâta răbdare mi-ai arătat drumul. Te îmbrățișez."

Uitasem complet de această scrisoare a cărei ciornă se găsește în primul caiet. Mă simt încurcat recitind-o

acum. Fiindcă și ea mi se pare că sună fals. Nu vreau să spun că nu eram sincer scriind-o — desigur că eram —, însă îmi vine greu să cred că nu era ceva în adâncul meu care să nu gândească ceea ce gândesc în clipa de față: totul nu era decât autosugestie, metodă Coué[3], limbă de lemn catolică, iar dezmățul de semne de exclamare și de majuscule, imaginea feței de masă care trosnește veselă în bătaia vântului, nu văd cum ar semăna cu mine. Dar tocmai asta mă încânta: lipsa de asemănare cu mine. Speranța ca omulețul neliniștit și mereu gata să rânjească, ființă care nu mai puteam să fiu, să fie redus la tăcere și o altă voce să se ridice din interiorul meu. Cu cât aceasta avea să fie mai diferită de a mea, cu atât avea să fie, îmi spuneam, mai *cu adevărat* a mea.

Cobor de pe munte fericit, convins să pătrund într-o nouă viață. A doua zi după întoarcerea acasă, îi spun lui Anne că trebuie să-i vorbesc, fără a-i explica în legătură cu ce, și o scot la cină la restaurantul thailandez la care obișnuiam să mergem, aproape de piața Maubert. Probabil că par schimbat, cam straniu, dar nu încurcat, ca un bărbat care se pregătește să își anunțe jumătatea că, după cum se spune, „a întâlnit pe cineva“. Cu toate că, da, întâlnisem pe cineva, numai că pentru acest cineva nu urma să o părăsesc, din contră: e aliatul ei, aliatul nostru. Anne e, ca să zic așa, cel puțin surprinsă, dar, una peste alta, nu mi-o ia în nume de rău. Cu certitudine mai bine decât aș lua-o eu acum, dacă femeia iubită ar veni într-o dimineață pentru a mă anunța, cu ochii strălucindu-i, cu surâsul pătruns de o alarmantă blândețe, că a

[3] Metodă de autosugestie bazată pe sugestie și hipnoză, a medicului și farmacistului francez Émile Coué, 1857–1926.

înțeles unde se află Adevărul și Viața și că, din acea clipă, ne vom iubi întru Domnul nostru Isus Christos. Am senzația că, dacă s-ar întâmpla așa ceva, aș înnebuni de furie, iar Anne, pentru a înnebuni din același motiv, are motive mai serioase decât cei mai mulți dintre oameni. Invers decât în cazul meu, ea a crescut într-o familie de un catolicism împins până la bigotism, cea mai scumpă nădejde a părinților ei fiind să o vadă călugăriță și, ideal, să moară de foarte tânără, ca Thérèse de Lisieux, sfânta ei patroană, căci primul prenume al lui Anne este Thérèse. În context, a cunoscut tot ceea ce înseamnă nevroză religioasă: oroarea față de sex, scrupulul care torturează, tristețea care acoperă totul. Imediat ce a ajuns la vârsta revoltei, a fugit de acel coșmar cât au ținut-o picioarele, fiind hipiotă în adolescență și frecventând apoi cluburile de noapte, în prima parte a maturității. Când am cunoscut-o, cei mai mulți dintre prietenii ei erau obișnuiți ai cluburilor Palace ori Bains-Douches[4], ale căror legături cu creștinismul se rezumau la a se prăpădi de râs uitându-se la *Monty Python's Life of Brian*[5], minunata parodie a grupului umoristic britanic Monty Python. De când trăiam împreună a avut multe să îmi reproșeze, dar cu certitudine nu că aș fi atras-o spre lugubrele sacristii din copilărie. Din acest punct de vedere, se înțelegea de la sine că putea fi liniștită. Ei bine, nu. Totul este posibil, inclusiv faptul ca egocentricul și miștocarul Emmanuel Carrère să înceapă să vorbească despre Isus cu buzele țuguindu-i-se, cum ești obligat să o faci pentru a emite cea de-a doua silabă (încercați să

4 Cluburi pariziene celebre în anii 1980.

5 Comedie cinematografică britanică din 1979, în regia lui Terry Jones, cu subiect biblic.

zicеți altfel *sus*), chestiune care, chiar și pe vremea celei mai mari devoțiuni ale mele, m-a făcut să consider vag obscenă pronunțarea respectivului nume. Mă gândesc, dând timpul înapoi, că trebuie să fi ținut tare mult la mine, că astfel a existat o șansă infimă de a ne salva cuplul, dacă mi-a primit ea mărturisirea convertirii altfel decât cu sarcasm. Pesemne a pariat că va ieși ceva bun din asta. Cel puțin așa s-a întâmplat la început.

8

Pentru a-mi întări firava credință, părintele Xavier m-a sfătuit să citesc în fiecare zi câte un verset din Evanghelie, să meditez asupra lui și, fiindcă sunt scriitor, să rezum, în câteva rânduri, rodul respectivei meditații. Cumpăr, deci, de la Gibert Jeune, de pe bulevardul Saint-Michel, un caiet gros, mai multe caiete groase, vreau să am mai multe de la început — fapt e că, în doi ani, voi umple optsprezece. Cât despre Evanghelii, am ales să o atac pe a lui Ioan, fiindcă pasajul în care se pune problema de a merge ori a nu vrea să mergi la el se găsește. Mi se părea, de asemenea, că din grupul celor patru el e cel mai mistic, cel mai profund. Am fost servit încă de la primul verset: „La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul.“ E dur, mai ales pentru cel care caută mai puțin iluminări metafizice cât reguli de conduită, și mă întreb dacă n-ar fi mai bine să schimb calul, înainte de a ieși din grajd. Prin comparație cu acest pursânge care mă întâmpină

aruncând din picioarele din spate, Marcu, Matei și Luca par niște cai zdraveni de tracțiune, mai recomandabili pentru un începător. Cu toate acestea, nu cedez în fața a ceea ce îmi apare drept o ispită. Nu vreau să îmi urmez preferințele, nu vreau să merg către ceea ce mă atrage de la bun început. Tendința mea de a da înapoi din fața lui Ioan o interpretez ca pe o dovadă că trebuie să mă țin de Ioan.

Un verset pe zi, nu mai mult. Unele strălucesc extraordinar, justificând cuvintele soldaților romani însărcinați cu arestarea lui Isus: „Niciodată n-a vorbit un om așa cum vorbește Acest Om." Altele, la prima vedere, par tare sărace ca sens: simple înșiruiri narative, osișoare pe care nu prea e nimic de ros. Aș sări cu dragă inimă peste ele, pentru a ajunge la următoarele, or, din contră, tocmai asupra acestora trebuie stăruit. Exercițiu de atenție, de răbdare, de smerenie. Mai ales de smerenie. Fiindcă dacă admitem, după cum am hotărât în toamna aceasta că voi face, că Evanghelia nu este pur și simplu un text fascinant din punct de vedere istoric, literar și filosofic, ci însuși cuvântul lui Dumnezeu, atunci trebuie să fim de acord și că nimic nu este un oarecare auxiliar sau ceva întâmplător. Că și bucățica de verset cea mai banală în aparență ascunde mai multă bogăție decât Homer, Shakespeare și Proust la un loc. Dacă, să zicem, Ioan ne spune că Isus s-a dus de la Nazaret la Capernaum, este vorba despre cu totul altceva decât despre o simplă informație anecdotică: o provizie prețioasă în lupta care este viața sufletului. Și dacă ar rămâne din Evanghelie numai acest verset modest, tot nu ar fi îndeajuns o viață de creștin pentru a-i epuiza înțelesurile.

Alături de aceste versete care se mulțumesc a nu fi cine știe ce, nu am întârziat să dau și de altele care chiar m-au descurajat și împotriva cărora mi s-au revoltat și conștiința, și spiritul critic. Dar și în acest caz, dacă nu cumva cu atât mai mult în acest caz, mi-am promis să nu dau înapoi. Să le scrutez până când adevărul lor mi se va arăta. Mi-am zis: multe lucruri pe care acum le cred adevărate și vitale — nu, nu „pe care le cred": despre care *știu* că sunt adevărate și vitale —, multe dintre aceste lucruri mi s-ar fi părut pur și simplu grotești acum doar câteva săptămâni. Iată un motiv bun pentru a-mi întrerupe astfel de judecăți și, în legătură cu tot ceea ce îmi rămâne inaccesibil sau chiar mă șochează, pentru a-mi spune că voi înțelege mai târziu, dacă îmi va fi dat să perseverez prin grația divină. Între cuvântul lui Dumnezeu și puterea mea de înțelegere, cuvântul lui Dumnezeu contează și ar fi absurd din partea mea să nu rețin decât ce îi convine bietei mele glagorii. Să nu uit niciodată: Evanghelia mă judecă pe mine, nu invers. Între ce cred eu și ce spune Evanghelia, întotdeauna voi câștiga dacă voi alege Evanghelia.

9

Când mă duc să o văd, Jacqueline nu pierde vremea mulțumindu-se să stăm de vorbă fără rost. Mă pune imediat în gardă, zicându-mi: „Ceea ce trăiești acum este primăvara sufletului. Gheața trosnește, apele curg, copacii înmuguresc, ești fericit. Îți vezi viața așa cum nu

ai văzut-o niciodată. Știi că ești iubit, știi că ești mântuit și ai dreptate să știi toate astea, căci este adevărul care îți apare acum în plină lumină. Profită de el. Însă află că starea aceasta nu va dura. Că, mai devreme ori mai târziu, dar, cu siguranță mai devreme decât îți închipui, lumina aceasta va păli, se va întuneca. Acum ești ca un copil pe care tatăl lui îl ține de mână și, deci, se simte în totală siguranță. Va veni însă un moment în care tatăl îți va da drumul la mână. Te vei simți pierdut, te vei simți singur în întuneric. Vei striga după ajutor și nimeni nu-ți va răspunde. Oricât te vei pregăti, degeaba te vei pregăti, vei fi luat prin surprindere și vei ceda. Asta se cheamă crucea. Nu există nicio bucurie căreia să nu i se profileze în spate umbra crucii. Dincolo de bucurie e crucea, îți vei da seama repede, de altfel o știi deja. Ceea ce îți va lua mai mult timp să descoperi, poate întreaga viață, dar merită strădania, este că, dincolo de cruce, e bucuria, una care nu ți se va mai lua. Drumul este lung. Nu-ți fie frică, dar așteaptă-te să ți se facă frică. Așteaptă-te să te îndoiești, să ajungi la disperare, să-l acuzi pe Domnul că e nedrept și că îți cere prea mult. Când vei ajunge să gândești așa, amintește-ți următoarea poveste: a fost odată un om care se revolta, care se plângea cum și tu te-ai plâns și cum te vei mai plânge, că duce o cruce mai grea decât toate crucile. Un înger l-a auzit, l-a luat pe aripile lui și l-a dus până în acel loc din cer în care sunt depozitate crucile tuturor oamenilor. Milioane, miliarde de cruci de toate dimensiunile. Îngerul i-a zis: alege-o pe care vrei tu. Omul a cântărit câteva, le-a comparat și a luat-o pe cea care i s-a părut cea mai ușoară. Îngerul a zâmbit și i-a spus: ai ales chiar crucea ta.

Nimeni, conchide nașa mea, nu e niciodată ispitit mai mult decât îl țin puterile. Însă trebuie să te înarmezi. Trebuie să cunoști sfintele taine."

Din salonul în care ne aflam, se duce să caute la ea în birou o carte despre euharistie. O urmez până în acea încăpere cam întunecată, confortabilă, în care lucrează deseori până noaptea târziu și pe care am senzația că o știu dintotdeauna. Mă simt bine aici. Mă așez pe divan în timp ce ea scormonește prin rafturile bibliotecii care acoperă toți pereții, din podea până în tavan. Obiectele din casa ei își schimbă locul extrem de rar. Treizeci de ani la rând am văzut, în antreu, aceeași cupă care trebuie să fie o anaforniță, aceeași cutie cu *Vecerniile Fecioarei Maria* ale lui Monteverdi alături de pick-up și, pe rafturile din birou, aceleași reproduceri ale unor Madone italiene și flamande. Această permanență este la fel de liniștitoare ca prezența ei în viața mea. Numai că acum privirea îmi este atrasă ca de un magnet de o imagine cu care nu sunt obișnuit. Niște pete negre pe fond alb, distribuite neregulat, care îmi par a închipui o figură. Ba nu: depinde de unghiul din care privești, ca în acele desene-ghicitori în care trebuie să descoperi unde este ascuns vânătorul în peisaj.

Închid și deschid ochii de vreo două sau trei ori la rând. O întreb pe Jacqueline: „Ce-i asta?" Se uită la ce mă uit și eu, apoi, după o clipă de tăcere, spune: „Sunt mulțumită."

După care îmi spune povestea respectivei imagini.

Două femei, una credincioasă, alta nu, mergeau pe câmp. Necredincioasa îi spune prieteniei ei că s-ar bucura

să aibă aceeași credință, dar că așa stau lucrurile, din păcate: nu o are. Pentru a crede, i-ar trebui un semn. Câteva clipe mai târziu se oprește brusc și arată cu degetul spre frunzișul unui copac, cu privirea fixă, cu o expresie oscilând între spaimă și extaz. Prietena ei o privește fără a înțelege ceva. Cum are la ea un aparat de fotografiat, Dumnezeu știe de ce, apasă pe declanșator îndreptând obiectivul în direcția în care privește cealaltă. Care, peste câteva luni, intră în ordinul călugărițelor carmelite.

După developarea filmului, în fotografie se poate observa jocul razelor de lumină printre frunzele copacului. Pete puternic contrastante, abstracte aproape, în care anumite persoane văd ceea ce a văzut și femeia atinsă pe neașteptate de grația divină. Ceea ce vede și Jacqueline și unii dintre musafirii ei. Alții nu. Reproducerea fotografiei este aici, pe acest raft, de mai bine de douăzeci de ani. Am intrat în încăpere de douăzeci de ori fără a o remarca și eu, dar acum s-a întâmplat, mi s-a luat vălul pe ochi. Am văzut chipul unui om ascuns printre frunze. Slab și bărbos. Seamănă mult cu celălalt portret aproape fotografic: cel de pe giulgiul de la Torino.

„E bine", constată simplu Jacqueline.

Îngrozit aproape, murmur:

— Odată ce l-ai văzut, nu poți să nu-l mai vezi.

— Nu te înșela singur. Ba se poate foarte bine. Dar poți și să te rogi pentru a continua să-l vezi, pentru a nu-l mai vedea decât pe el.

Întreb:

— Cum să mă rog?

— Cum vrei, cum îți vine. Cea mai mare dintre rugăciuni, cea la care te vei întoarce întotdeauna, este aceea

pe care Domnul însuși ne-a dăruit-o: *Tatăl nostru*. Și mai este și Cartea Psalmilor, care se găsește în Biblie și care cuprinde toate rugăciunile cu putință, pentru toate situațiile, pentru toate stările sufletești. De pildă...

Deschide cartea și citește:

„Nu-ți întoarce fața Ta de la mine,
Ca să nu mă asemăn celor ce se coboară în mormânt.“

Clatin din cap, mă recunosc. Fac parte dintre aceia care vor cădea în mormânt. La drept vorbind, mormântul este habitatul meu natural.

Numai că, în cartea lui Iov, Dumnezeu spune acestea omului:

„Când nu m-ai văzut, am fost cel mai aproape de tine.“

10

Ies de la Jacqueline cu misterioasa fotografie din care păstrează întotdeauna mai multe copii, în caz de nevoie. O așez ca într-un altar pe o etajeră din garsoniera de pe strada Temple, care îmi folosește drept birou.

Aici îmi petrec cea mai mare parte a zilelor. Am trăit dintotdeauna prin propria-mi pană, la început ca jurnalist, apoi ca autor de cărți și de scenarii pentru televiziune, și resimt o oarecare mândrie din faptul că îmi câștig cele necesare traiului meu și familiei fără a depinde de cineva,

singur stăpân al timpului meu. Deși sper că sunt un artist, îmi place să mă consider un meșteșugar lipit de bancul lui de lucru, predând la timp ceea ce i s-a comandat, în așa fel încât clienții să fie mulțumiți. În ultimii doi ani, această reprezentare a sinelui mai degrabă acceptabilă s-a degradat. Nu am mai reușit să scriu niciun roman și mă gândeam că nici nu mi se va mai întâmpla să o fac. Chiar dacă, mulțumită scenariilor, încă mai coceam câte ceva, viața îmi trecuse sub semnul neputinței și al eșecului. Mă consideram un scriitor ratat, aruncam vina pentru asta pe căsnicia mea nefericită și îmi repetam cuvintele teribile ale lui Céline: „Când nu mai ai destulă muzică în tine pentru a face viața să danseze…“ Nu am reușit eu niciodată să fac viața să danseze cu grație, dar tot a ieșit din mine ceva muzică, una firavă, neîmbătătoare, dar a mea, cea care de-acum s-a sfârșit. Cutia s-a sfărâmat. În garsoniera mea, zilele se întindeau la nesfârșit. Muncă pentru câștigarea pâinii cea de toate zilele, obositoare, fără credință. Lungi perioade de lâncezeală, întrerupte de masturbări. Romane citite pe post de drog, pentru a te anestezia, pentru a nu mai fi de față.

Toate acestea se întâmplau înaintea călătoriei mele la Levron. Înaintea convertirii. Acum mă scol vesel, îl duc la școală pe Gabriel, mă duc și eu să înot un ceas la piscină și iată-mă urcând cele șapte etaje, ajuns apoi în garsoniera liniștită în care, precum Colbert[6], conform unei imagini pe care generația mea probabil că este ultima care o cunoaște, îmi frec mâinile liniștit în fața muncii care mă așteaptă.

---

6 Jean-Baptiste Colbert, 1619–1683, personalitate politică, ministru de finanțe al lui Ludovic al XIV-lea.

Prima oră este dedicată Sfântului Ioan. Un singur verset, având grijă ca propriul comentariu să nu se transforme în jurnal intim, cu introspecție psihologică și grijă de a nu părăsi calea. Vreau să înaintez cu îndrăzneală, să mă las călăuzit de cuvântul Domnului, fără a mă gândi, cum m-a împins mereu obsesia personală, că din ce mi se întâmplă acum va ieși o carte. Alung cum pot mai bine gândul unei viitoare cărți și mă concentrez hotărât asupra Evangheliei. Chiar dacă Isus îmi vorbește despre mine, țin să fiu de-acum interesat de el, nu de mine.

(Astăzi, recitind caietele, sar peste astfel de reflecții teologice, cărora, atunci când le scriam, le acordam atâta importanță, așa cum sari, în Jules Verne, expozeurile geografice. Ceea ce mă interesează și, deseori, mă uimește este, evident, ceea ce spun despre mine.)

După care vine rugăciunea, despre care m-am întrebat de multe ori dacă e mai bine să fie făcută înainte sau după lectura din Evanghelie, la fel cum, peste ani, urma să mă întreb dacă este mai bine ca meditația să fie efectuată înainte sau după pozițiile yoga. De altfel, rugăciunea seamănă mult cu meditația. Aceeași atitudine: în lotus, cu spatele drept. Și, înainte de orice, aceeași grijă de a-ți fixa atenția. Aceeași strădanie, în general zadarnică, numai că strădania contează, de a-ți stăpâni necontenita vagabondare a gândurilor și de a atinge, fie și doar pentru o clipă, liniștea. Diferența, dacă e vreuna, este că rugăciunea se adresează cuiva anume — celui căruia i-am așezat misterioasa fotografie pe etajeră, în fața mea. După starea în care mă aflu, îi recit acele mantre numite psalmi, pe care nașa mea m-a făcut să le descopăr, sau îi vorbesc liber. Despre El, despre mine — în caiet scriu Lui cu majusculă. Îl rog să mă învețe să Îl cunosc

mai bine. Îi spun că voința Sa vreau să o îndeplinesc și că, dacă aceasta se va dovedi contrară voinței mele, cu atât mai bine. Știu ca aceasta este metoda Lui de a-i forma pe cei pe care îi alege.

Înainte, luam prânzul de obicei în oraș, cu câte unul dintre prietenii mei. Obișnuite, la aceste mese, erau discuțiile despre literatură, care mergeau de la comentarea marilor opere până la bârfele editoriale, însoțite de fiecare dată de prea mult vin. Comandam rezonabil, cu paharul și, de la pahar la pahar, ne ziceam că mai bine ar fi fost dac-am fi luat direct o sticlă. Exaltarea bețivului, de la ieșirea din local, se transforma imediat ce mă regăseam în garsonieră în deprimare angoasată. Îmi petreceam după-amiezile jurându-mă că nu voi mai repeta așa ceva și, peste două zile, o luam de la capăt. La consternantul obicei am renunțat de pe-o zi pe alta. De atunci, refuzam orice propunere de a lua masa împreună cu cineva, mulțumindu-mă, în chilia mea de schimnic, cu un bol de orez integral pe care îl mâncam fără grabă, având grijă să mestec de șapte ori fiecare îmbucătură, citind cu nu mai puțină concentrare, eu, lectorul bulimic, doar câteva lucrări edificatoare: *Confesiunile* Sfântului Augustin, *Povestea pelerinului rus*, *Introducerea în viața evlavioasă* a Sfântului Francisc de Sales. Unele fraze ale Sfântului Augustin îmi dădeau fiori pe șira spinării. Le murmuram pentru mine însumi, de parcă mi-aș fi vorbit la ureche: „La ce mă gândeam, Dumnezeule, când nu mă gândeam la tine? Unde eram, când nu eram cu tine?“ Cartea aceasta, înaintașă a lui Montaigne și Rousseau, cea dintâi în care un om se străduie să spună ceea ce a fost el, cum s-a întâmplat să fie el și nu un altul, este în

întregime scrisă la vocativ și, pentru mine care, de ani de zile, presimțeam confuz că va trebui, într-o bună zi, să trec de la persoana a treia la prima a singularului, fulgerătoarea utilizare a persoanei a doua a fost o revelație. Încurajat de respectivul exemplu, nu mai scriu în caiete decât adresându-mă direct lui Dumnezeu. Îl tutuiesc, îl apostrofez. De unde rezultă că zilnicele mele reflecții despre Evanghelie se confundau din ce în ce mai mult cu o rugăciune — dar, dacă privești lucrurile din punctul de vedere al necredinciosului, se poate observa tonul emfatic și artificial care, la recitire, mă jenează îngrozitor.

După-amiaza mă ocup de scenariul la care lucrez în prezent. Nu mai consider această activitate ca pe o sarcină secundară, pe care te resemnezi să o efectuezi în lipsă de altceva mai bun, ci ca pe o datorie de conștiință, pe care o îndeplinesc cu grijă și voie bună. Dacă Domnul îmi va reda într-o zi capacitatea de a mai scrie cărți, foarte bine. Nu de mine depinde. Ceea ce ține de mine, dacă El vrea ca eu să fiu scenarist de televiziune, este să fiu un cât mai bun scenarist de televiziune. Ce ușurare!

11

În realitate, lucrurile nu sunt atât de simple. Câteva pagini din cel de-al doilea caiet stau mărturie, pagini destul de savuroase, referitoare la nesfârșitele mele rugăciuni, povestind o vizită la librăria La Procure. Pentru un scriitor care nu mai poate să scrie, librăriile sunt un teritoriu periculos. Conștient de pericol, de la convertire

le evitasem, cum o făceam și cu cocteilurile de la edituri, cu suplimentele literare ale ziarelor, conversațiile despre romanele apărute la întoarcerea din vacanță, toate aceste lucruri care îmi făceau rău. Dar librăria La Procure, din fața bisericii Saint-Sulpice, este una religioasă, vreau să-mi cumpăr o carte despre Sfântul Ioan, așa că risc și intru. Stau un moment la raionul Biblie, exegeze, Părinți ai Bisericii. Parcurg lucrări ample despre „mediul ioanic". Pe deasupra mesei, privirea mi se întâlnește cu aceea a unui preot care răsfoiește și el același gen de scrieri și simt că mă aflu în loc sigur, mă bucur că sunt insul fervent și grav care, discret, fără să bată toba, se interesează de „mediul ioanic". În afara comentariului referitor la Sfântul Ioan, aleg și scrisorile și jurnalele Terezei de Lisieux, pe care mi le recomandase Jacqueline. Dacă ar fi fost după mine, m-aș fi îndreptat mai degrabă către Tereza de Ávila, care mi se pare culmea eleganței mistice, pe când numele Terezei de Lisieux îl asociam cu bunicii mei, cu bigotismul sfârșitului de secol XIX, cu tot ceea ce poate însemna adjectivul „saint-sulpicien"[7], numai că, în ziua în care i-am spus-o, Jacqueline s-a uitat la mine cu acea privire plină de milă pe care o are câteodată: „Sărmane copil, e înfiorător să ajungi să spui așa ceva. Sfânta Tereza de Lisieux e tot ce poate fi mai frumos." A nu se înțelege de aici că Jacqueline nu o iubea pe Tereza de Ávila, din contră, o adora într-atât încât, în timp ce se ruga, discuta cu ea familiar, în dialect castilian. Tereza de Lisieux însă, „glăsciorul", ascultarea și umilința în cea mai pură stare ar fi fost, după părerea ei, rețeta ideală pentru a-mi reteza pălăvrăgeala intelectuală gata să

[7] Termen inventat de scriitorul Léon Bloy 1846–1918, pentru a denumi tot ce ținea de bigotism, în primul rând în sens obiectual.

judece totul de sus. Tereza și, poate, și un pelerinaj la Lourdes. Mi-ar fi făcut bine ca, în loc să mă extaziez în fața lucrărilor lui Rembrandt ori Piero della Francesca, aflate la îndemâna primului estet ieșit în cale, să descopăr tot ce înseamnă splendoare și iubire de Dumnezeu în cea mai prostuță dintre sfintele virgine din ipsos. Pe scurt: cu Sfânta Tereza de Lisieux și cu Sfântul Ioan la subsuoară, mă îndrept către casa de marcat. Problema e că, pentru a ajunge acolo, trebuie să trec prin sectorul nereligios și să înfrunt o masă plină cu romane apărute imediat după vacanță. Nu prevăzusem asta. Aș vrea s-o fac cât se poate de repede, ca un seminarist muncit de chinurile cărnii prin fața afișului unui cinematograf porno, dar e ceva mai puternic decât mine: încetinesc pasul, arunc o privire, întind mâna și iată-mă răsfoind, citind coperta a patra a mai multor volume, aruncat dintr-odată în acest infern cu atât mai infernal cu cât este acoperit de ridicol. Infernul personal: mixtură de neputință, de resentiment, de invidie devoratoare, umilitoare față de toți aceia care fac ceea ce cu pasiune mi-aș dori și eu să fac, ceea ce am știut și eu să fac, ceea ce nu mai pot face. Petrec așa un ceas, două, ca hipnotizat. Ideea lui Christos, a vieții întru Christos devine ceva ireal. Dar dacă asta este realitatea? Această vană agitație, aceste ambiții sfărâmate? Dacă, de fapt, iluzia era tocmai acel mare Tu din *Confesiuni* și fervoarea rugăciunii? Și nu doar a păcătoasei mele rugi, dar și a Terezei, a lui Augustin, a pelerinului rus? Dacă, de fapt, Christos era iluzia?

Ies buimac din La Procure. Mergând pe stradă, încerc să mă adun, să astup fisurile. Contracararea constă în a-mi spune, în primul rând, că, oricum, cele mai

multe dintre cărțile care tocmai îmi făcuseră atâta rău sunt proaste, apoi că, dacă nu mai pot scrie, aceasta se întâmplă fiindcă sunt chemat către altceva. Către ceva mai înalt. Iar acest ceva mai înalt mi-l reprezint ca pe o carte uriașă, rod al anilor aspri de izbeliște, carte care va ului întreaga lume și va trimite în insignifianța lor toate aceste produse de sezon pe care acum sunt nevoit să fiu gelos. Dar poate că nu acesta este planul lui Dumnezeu pentru mine. Poate că vrea să încetez cu adevărat să mai fiu scriitor, pentru a deveni, ca să îl servesc mai bine, știu și eu, brancardier la Lourdes, să zicem.

Ceea ce ni se cere, toți misticii sunt de acord asupra acestui punct, este ceea ce vrem cel mai puțin să dăm. Trebuie să căutăm în noi ceea ce ne este mai greu să sacrificăm: asta este. Pentru Avraam, fiul lui, Isaac. Pentru mine opera, gloria, răsunetul numelui meu în conștiința aproapelui. Pentru asta, cu tot dragul mi-aș fi vândut sufletul diavolului, numai că diavolul nu îl vrea și nu-mi mai rămâne decât să i-l dau gratis Domnului Dumnezeu.

Totuși, protestez.

Îmi găsesc refugiul în biserica Saint-Séverin, ultima oprire înainte de întoarcerea acasă. Particip aici seară de seară la slujba de la ora șapte. Întrucât nu atrage prea multă lume, nu are loc în naos, ci într-o capelă laterală. Public de obișnuiți ai bisericii, deosebit de înflăcărat, un public cu totul altfel decât cel de la slujbele duminicale. Aproape toți în comuniune spirituală. Nu și eu. Cu toate acestea, Jacqueline m-a asigurat că, participând la misterul euharistic, se pătrunde infinit mai repede și mai adânc în intimitatea lui Dumnezeu. Ai să fii uluit, îmi promite. Cred, dar nu mă simt pregătit pentru asta.

Scrupulul meu o irită: dacă ar fi să tot așteptăm pentru a ne deschide în fața Lui, nimeni nu ar mai face-o vreodată. O recunoaștem, de altfel, oficiind misterul: „Doamne, nu sunt vrednic să intri sub acoperișul meu, ci numai spune un cuvânt și va fi vindecat". Nu contează, prefer să aștept să simt cu adevărat această dorință. Știu că îmi va sosi, când îi e scris ceasul. Stau retras, după o coloană. Mă întreb cum de mai înainte așa ceva mi se părea plicticos. În ziua de azi, mi se pare sau mă conving că mi se pare de o mie de ori mai pasionant decât orice carte sau film. Pare mereu același lucru și este de fiecare dată altfel.

12

Înainte de a o întâlni pe Domnișoara C., pe canapeaua căreia convenisem să mă întind la întoarcerea din vacanță, mă văzusem cu mai mulți dintre confrații ei, fiecare dovedind cel puțin câte o trăsătură care mi-l făcea inacceptabil. Unul avea la intrarea în imobil o placă pe care era înscris numele de familie urmat de prenume — Dr. L., Jean-Paul —, altul o consternantă murdărie pe pereții cabinetului, un al treilea lăsase să zacă în sala de așteptare niște cărți din cauza cărora aș fi roșit, dacă ar fi putut fi văzute la mine acasă. S-ar putea spune că aceste deficiențe de gust sau de educație nu aduc niciun prejudiciu competenței unui psihanalist, dar eu așa consideram și mă vedeam cu greu dezvoltând un transfer pozitiv cu un individ pe care, lăsându-mă pe mine deoparte, l-aș fi crezut un necioplit. Nu am descoperit nimic respingător

nici în decorul de care se înconjura Domnișoara C., nici în felul ei de a vorbi, nici în aspectul fizic. Este o femeie de vreo șaizeci de ani, blândă, liniștitoare, de o agreabilă neutralitate. Însă, cu cât se apropie ziua *adevăratei* noastre prime ședințe, cu atât sunt mai ispitit să o anulez. Dacă nu o fac este un pic din politețe și mai mult fiindcă așa m-a convins Hervé. De ce să te lipsești, mi-a zis, de ceva care ți-ar putea fi de folos, înainte de a-l fi încercat?

În loc să iau loc pe canapea, după cum era prevăzut, mă așez în fața Domnișoarei C., în fotoliul pe care stătusem în perioada întâlnirilor preliminare. Nu ia gestul drept o sfidare și mă lasă în voia mea. Îmi dau drumul. Îi spun că, uite cum stau lucrurile, de ultima oară când ne-am văzut, mi s-a întâmplat ceva. L-am întâlnit pe Christos.

Făcând afirmația, consider că mingea e în terenul ei. Aștept, urmărindu-i expresia feței. Rămâne neutră. După o clipă de tăcere, lasă să îi scape un mic „mmm?“, un tipic firav „mmm?“ de psihanalist, pe care îl comentez agresiv.

Spun: „Asta este problema cu psihanaliza. Dacă Sfântul Pavel însuși ar veni să ne povestească ce i s-a întâmplat pe drumul Damascului, nu v-ați întreba dacă este adevărat sau nu, ci doar despre ce simptom este vorba. Fiindcă, desigur, asta vă întrebați, nu-i așa?“

Niciun răspuns. E-n ordine. Continui. Îi explic că, întreaga vară, mi-a fost teamă că analiza, în loc să-mi îmbunătățească viața de cuplu, mă va obliga să îi recunosc eșecul. Acum e altceva. Nu-i mai văd utilitatea, întrucât mă consider vindecat. Bine, nu neapărat vindecat, chiar atât de infatuat nu sunt. Să zicem, pe cale de

vindecare. Înainte de a veni la întâlnirea cu ea am citit, ca în fiecare zi, Evanghelia după Ioan și am dat de o frază care mi-a plăcut. Isus i-o spune unui oarecare Natanael care, din curiozitate, venise să-l asculte: „Te-am văzut când erai sub smochin.“ Nu se știe ce făcea Natanael sub smochin. Poate-o labă, poate ce făcea el acolo sintetiza toate secretele lui, toate lucrurile de care îi fusese rușine, tot ce era mai greu de dus. Toate acestea Isus le văzuse, iar Natanael se bucura de asta: era ceea ce l-a și determinat să-l urmeze pe Isus.

— Eu sunt ca Natanael. Christos m-a văzut sub smochin. Știe despre mine mult mai mult decât știu eu însumi, mult mai mult decât m-ar putea face vreodată analiza să aflu. Și-atunci, la ce bun?

Domnișoara C. nu răspunde nimic, nici măcar acel „mmm?“ Pare puțin tristă, dar aceasta este expresia ei obișnuită, și tot cu o oarecare tristețe mă surprind și eu vorbind mai departe. Toată agresivitatea mea de la început s-a evaporat.

— Firește că nu spuneți nimic. Nu trebuie să lăsați să se vadă ce gândiți, dar vă știu eu bine convingerile. Eu cred că Isus este adevărul și viața. Dumneavoastră, că e o iluzie consolatoare. Și ceea ce veți încerca să faceți, în cazul în care voi rămâne aici, cu cele mai bune intenții din lume, poate și cu multă abilitate profesională, va fi să mă vindecați de această iluzie. Înțelegeți însă că nu îmi doresc vindecarea asta. Chiar dacă îmi puteți dovedi că este vorba despre o boală, prefer să rămân cu Christos.

— Cine v-a obligat să alegeți?

Nu mă așteptam să-mi vorbească. Iar ceea ce spune mă surprinde, mă surprinde de-a binelea. Zâmbesc, așa cum se salută, la șah, o mutare abilă a adversarului. Îmi

amintesc o poveste pe care i-o spun. Pe când era doar o fetiță, Terezei de Lisieux i s-a cerut să aleagă între mai multe daruri de Crăciun, iar ea a răspuns — ceea ce ar putea părea cuvintele unui copil răzgâiat, dar comentatorii catolici le interpretează ca pe un semn al apetitului ei spiritual de nestins: „Nu vreau să aleg. Vreau totul“.

— *Vreau totul*? repetă gânditoare Domnișoara C.

Îmi arată cu un gest canapeaua.

Mă întind.

Peste cinci ani, la capătul a ceea ce mai târziu am numit prima mea tranșă de analiză, Domnișoara C. îmi va aminti regula acestui tip de experiență, conform căreia orice cură este rezumată în prima ședință. A mea, mi-a precizat, a fost o eclatantă ilustrare a regulii. Trebuie să o reconstitui din memorie fiindcă, în cele optsprezece caiete umplute pe parcursul primilor doi ani de psihoterapie, practic nu e vorba despre respectivul tratament. Pe întreg parcursul acestor ani, m-am dus de două ori pe săptămână pe aleea Danube, în arondismentul XIX, pentru câte trei sferturi de oră pe ceas — Domnișoara C. era o freudiană de școală veche — să povestesc tot ce-mi dădea prin cap. În același timp, am scris cel puțin o oră în fiecare zi despre Evanghelie și despre frământările sufletului meu. Cele două activități erau vitale pentru mine, dar am avut grijă să ridic între ele un perete etanș și, privind înapoi, înțeleg bine de ce. Îmi spun că ar fi trebuit să văd la fel de limpede și atunci, că realitatea sărea în ochi, fapt este că nu am văzut. Îmi era îngrozitor de teamă ca nu cumva analiza să-mi distrugă credința, pe care am făcut tot ce am putut pentru a o pune la adăpost. Îmi aduc aminte că, odată, i-am declarat explicit

Domnișoarei C. că nici nu se punea problema, în timpul ședințelor noastre, să discutăm despre convertirea mea. Despre orice altceva, da, despre asta, nu. La fel de bine aș fi putut zice: tot ce doriți, dar țin să păstrez discreția asupra vieții mele private.

Dacă e să privim cazul din punctul ei de vedere, îmi închipui că i-am dat multă bătaie de cap, mai ales că sunt redutabil de inteligent. Nu mă înțelegeți greșit, nu comit păcatul orgoliului spunând așa ceva. Din contră, iau termenul în sensul lui negativ, cum o făcea și nașa mea și cum am auzit-o într-o zi, așezată în fotoliul său, din spatele meu, pe Domnișoara C. lăsând să-i scape, pe un ton istovit: „De ce trebuie să fiți inteligent cu orice preț?" Voia să spună prin asta incapabil de simplitate, încâlcit, despicător de fir în patru, ripostând unor obiecții pe care nimeni nu se gândea să mi le facă, neputând să mă gândesc la ceva fără a mă gândi în același timp și la contrariu, apoi la contrariul contrariului, epuizându-mă fără rost în acel manej mental.

13

În toamna aceea ni s-a născut cel de-al doilea băiat, Jean Baptiste[8]. Anne nu prea dorea să îi punem prenumele unui hirsut care profera blesteme, cunoscut în primul rând pentru obiceiurile lui sălbatice, viața ascetică dusă în deșert, trecerea prin închisoarea crudului rege

[8] În fr. Ioan Botezătorul.

Irod, pentru a sfârși decapitat. Mai mult, suna teribil de catolic. Cel în cauză, odată ajuns adult, i-a dat dreptate mamei sale: cu excepția familiei, ține să i se spună doar Jean. Nu m-am lăsat. Tocmai ajunsesem cu lectura Evangheliei după Ioan la mărturisirea Sfântului Ioan Botezătorul, care este în același timp ultimul dintre profeții lui Israel și precursorul lui Isus. Cel mai mare din Vechiul Testament, cel mai mic din cel Nou. Cel care a exprimat iubirea lui pentru Christos în formula sclipitoare, insuportabilă aproape: „Acela trebuie să crească, iar eu să mă micșorez.“ Am vrut ca, la botez, Hervé, care i-a fost naș, să citească vorbele intonate în ziua circumciziei lui Ioan Botezătorul de către tatăl său, bătrânul Zaharia. În Evanghelia după Luca, fraza este numită *Benedictus*:

> „Iar tu, pruncule,
> proroc al Celui Preaînalt te vei chema,
> că vei merge înaintea feței Domnului,
> ca să gătești căile lui,
> ca să lumineze pe cei care șed
> în întuneric și în umbra morții
> și să îndrepte picioarele noastre
> pe calea păcii.“

14

La câteva zile după botez, bona care ne îngrijea copiii ne lasă baltă. Mare belea. Anne muncește mult, și eu în felul meu, ambii ne petrecem zilele în afara casei.

Ne trebuie obligatoriu cineva care să se ducă după Gabriel la grădiniță, să-i facă baia, să-i pregătească masa și, de-acum, să se ocupe și de Jean-Baptiste. Încordați, dăm anunțuri și începem să primim candidatele. Cum anul școlar a început, nu ne putem arăta mult prea exigenți. Studentele fermecătoare și dinamice sunt toate cazate de acum, nu au mai rămas decât cele care încă nu au găsit angajator, cele fără vlagă, cărora le dă prin cap că ar putea îngriji copii doar în lipsă de altceva mai bun, pândind prima ocazie pentru a dispărea fără să mai anunțe. Descurajatoare procesiune. Avem senzația că am ajuns la capătul puterilor, e aproape comic, în clipa în care, într-o lugubră după-amiază de decembrie, îi deschidem ușa lui Jamie Ottomanelli.

Celorlalte candidate chiar li se potrivește titulatura de „fată la copil“, fiindcă sunt fete. Asta e trecută de cincizeci de ani, e înaltă și grasă, cu părul slinos, îmbrăcată cu un trening vechi care cam pute. Într-un cuvânt, seamănă cu o vagaboandă. Anne și cu mine puseserăm la punct un soi de cod pentru a schimba discret între noi impresiile și a nu prelungi inutil întrevederile. Pentru musafira aceasta, verdictul e clar — niciodată! —, însă nu o putem trimite înapoi, în ploaie, fără măcar un simulacru de conversație. Îi oferim o cană de ceai. Se așază în fotoliul de lângă șemineu, cu picioarele groase larg desfăcute, de parcă s-ar pregăti să își petreacă acolo tot restul zilei. După o clipă de tăcere, arată către o carte lăsată pe măsuță și zice în franceză, dar cu un puternic accent american:

— Aha, Philip K. Dick…

Ridic din sprâncene:

— Îl cunoașteți?

— L-am cunoscut când stăteam la San Francisco. Am fost babysitter pentru fetița lui. A murit. Mă rog deseori pentru sufletul lui.

L-am citit cu ardoare pe Dick în adolescență și, spre deosebire de cea mai mare parte a pasiunilor adolescentine, aceasta nu s-a tocit niciodată. Am recitit cu regularitate *Ubik, Cele trei stigmate ale lui Palmer Eldritch, Substanța M, Martian Time-Slip, Omul din castelul înalt*. Îl consideram pe autorul acestor cărți — și îl consider în continuare — ca pe un fel de Dostoievski al vremurilor noastre. Precum cea mai mare parte a fanilor, totuși, eram mai degrabă jenat de cărțile sale din ultima perioadă a vieții, tot așa cum fanii lui Dostoievski sunt din cauza *Jurnalului unui scriitor*, cei ai lui Tolstoi din cauza *Învierii* și cei ai lui Gogol din cauza *Paginilor alese din corespondența cu prietenii*. Pentru a spune adevărul, Dick, către sfârșitul vieții lui haotice, a cunoscut un fel de experiență mistică despre care nu a știut dacă era o *adevărată* experiență mistică ori expresia finală a legendarei sale paranoia. A încercat să dea seama despre acel lucru în niște cărți bizare, pline cu citate din Biblie și din Părinții Bisericii, opere cu care multă vreme nu am știut ce să fac, dar pe care, de câteva luni încoace, le recitesc cu un alt ochi. Acestea fiind spuse, mă așteptam la orice, mai puțin ca un interviu pentru angajarea unei fete care să vadă de copii să se transforme într-o discuție despre Dick.

Pe măsură ce dialogul înaintează, aflu că, născută ca și el în Berkeley, Jamie a crescut într-o comunitate hippy și a experimentat toate chestiile anilor șaizeci și șaptezeci: sex, droguri, rock'n roll și, mai ales, religii orientale. Urmare a încercărilor în detaliile cărora

preferă să nu intre, s-a convertit la creștinism. A vrut să devină călugăriță, a stat, de mai multe ori, destul timp prin mănăstiri și a descoperit că nu are vocația necesară, așa că, de douăzeci de ani, își duce viața de colo-colo, călăuzită de cuvintele Evangheliei despre păsările cerului care nu își construiesc case, nu își fac provizii și cred în Tatăl care va avea grijă de nevoile lor. Tată care, cinstit vorbind, are grijă cu destulă parcimonie. Jamie este foarte săracă, ba chiar la capătul puterilor. De altfel, acesta este motivul pentru care a venit să ne vadă: faptul că în anunț se vorbește despre o cameră, lucru de care e interesată. Mărturisirea atât de naivă o face pe Anne să schimbe cursul conversației care de mai bine de o oră se învârte în jurul lui Dick, cărții chinezești *Yi-Ching* și Sfântului Francisc de Assisi. În afară de faptul că Jamie are nevoie de un acoperiș deasupra capului, s-a ocupat vreodată de copii?

Ei, da, bineînțeles, de multe ori. Foarte recent, de cei ai unui diplomat american. „Atunci e perfect!", exclam cu avânt. Personal, sunt gata să o angajez pe loc, însă Anne, fermă, cere timp de gândire, obține de la Jamie numărul de telefon al diplomatului american și, după plecarea ei, ne petrecem întreaga seară discutând — eu deja cucerit, Anne recunoscând că, desigur, Jamie e atrăgătoare, originală, dar pare *cu totul* pe altă lume. Păstrez pentru mine cu prudență ceea ce gândesc de-adevăratelea, faptul că această femeie care se roagă pentru *bietul* suflet al lui Philip K. Dick ne-a fost trimisă de Dumnezeu. În schimb îi vorbesc lui Anne despre acea *niania* care a avut grijă de mine și de surorile mele când eram mici. *Niania*, la ruși, este cu totul altceva decât o simplă servitoare: este doică, guvernantă și ajunge să facă parte

din familia în care rămâne, în general, până la sfârșitul zilelor. Pe a noastră am adorat-o, surorile mele mai puțin, fiindcă mă favoriza cu nerușinare. Sunt convins că Jamie, așa cum e ea, deformată de viață, dar candidă și directă, cu privirea ei albastră și bună, va ajunge pentru fiii noștri ceea ce a fost acea *niania* pentru mine. Că ne va oferi tuturor prețioase lecții de bucurie și de detașare. Mișcată de convingerea mea, Anne îl sună pe diplomatul american care nu face economie de laude. Jamie este o femeie minunată. Nu e doar o fostă angajată, este o prietenă de demult. Copiii sunt înnebuniți după ea și plâng în fiecare seară de când a plecat. Și atunci de ce a plecat? De fapt, răspunde diplomatul american, ei pleacă, nu ea. După patru ani în serviciul de la Paris, se întorc în Statele Unite.

15

Jamie nu mai locuiește în apartamentul diplomatului american, dar și-a lăsat acolo lucrurile după care mă duc împreună cu ea. Portăreasa elegantului imobil din arondismentul VII ne primește foarte posacă și ne însoțește pas cu pas, de parcă ar bănui că suntem ceva spărgători, până în boxa în care sunt obiectele lui Jamie. Acestea sunt puse într-un cufăr metalic enorm pe care îl încărcăm în mașină, apoi îl urcăm cu dificultate până în camera bonei, căci este extrem de greu. Înainte să ies pentru a o lăsa să se aranjeze, Jamie deschide cufărul în care se găsesc foarte puține haine, dar, mai ales, grămezi

de hârtii, fotografii rupte și îngălbenite, material pentru pictură, întrucât, îmi comunică, pictează icoane. Scoate un manuscris gros: fiindcă sunt scriitor, s-ar putea să mă intereseze.

Îmi petrec după-amiaza, în timp ce ea își pune lucrurile în ordine, jucându-mă cu Jean-Baptiste și, când copilul adoarme, citind *Tribulations of a child of God (by Jamie O.)*. Nu este tocmai o autobiografie, ci, mai degrabă, un jurnal întretăiat de poeme și ilustrat cu tot felul de desene, de caricaturi publicitare, ceva tipic *seventies*. Desenele, în stilul copertelor pentru discuri psihedelice, sunt în același timp delicate și hidoase, însă Jacqueline m-a atenționat ferm în legătură cu importanța, în materie de artă, a purității sufletești și a îngustimii spirituale a pretinșilor cunoscători: pedeapsa acestora în iad, m-a asigurat zâmbitoare, va fi să fie înconjurați de toate mizeriile pe care le-au disprețuit aici, jos, extaziindu-se întreaga veșnicie de minunata lor frumusețe. O serie de fotografii realizate într-o cabină automată ne-o arată pe Jamie mai tânără, însă deja grasă, strâmbându-se la obiectiv alături de un bărbos scheletic, cu ochelari rotunzi. Înțeleg că bărbosul i-a fost soț, dar a murit. Caietul, în ansamblul lui haotic și extrem de indigest, este amprentat de o furie surdă, îndreptată împotriva lumii întregi, care mă cam pune pe gânduri.

În ajun, având niște prieteni invitați la cină, am vorbit despre noua noastră bonă, cea atât de originală, și, cum am avut proasta inspirație de a le spune că seamănă izbitor cu Kathy Bates, actrița care joacă în *Misery*, toată lumea s-a distrat imaginându-și posibila nouă versiune a poveștii semnate de Stephen King: adorabila doamnă

corpolentă care, prin atenție și gentilețe, își întinde asupra tânărului cuplu puterea tiranică, monstruoasă, pentru ca, până la urmă, să-l distrugă. Participând cu dragă inimă la elaborarea scenariului horror, la modul serios — o seriozitate pe care, însă, invitații trebuie să o fi luat în glumă, întrucât habar nu aveau de conversația mea cu Jamie — am susținut că Jamie era un fel de sfântă, cineva pe care împrejurările vieții și, fără îndoială, o vocație secretă au condus-o, din renunțare în renunțare, la a abdica de la propriul ego și la a-și lăsa soarta, la bine și la rău, în mâinile Providenței. În realitate, era de-ajuns o singură privire aruncată prin pateticul ei manuscris pentru a realiza că sărmana femeie nu doar că nu abdicase sub nicio formă de la egoul ei, ci, din contră, se zbătea în fel și chip. Că, departe de a fi atins bucuria franciscană pe care i-o atribuisem, resimțea dur umilințele cu care nu se mai sătura viața să o hrănească, respingându-i încercările literare și fotografice, dăruindu-i doar șocul de a se vedea în oglindă atât de mare și de puțin dezirabilă. Numai că, hotărât cum eram să îi privesc viața și intrarea în casa noastră dintr-un unghi spiritual, preferam să interpretez delirul amar și revanșard ca pe un ecou al acelor psalmi, atât de numeroși, în care Israel, plângându-se de nedreptatea din prezent, își exprimă încrederea în venirea lui Messia, care îi va pune pe cei puternici la locul lor și, în schimb, îi va ridica pe cei săraci, pe cei umili, pe cei respinși. În același timp, sunt tare încurcat. Mi-a încredințat manuscrisul ca de la autor la autor, așteptând o reacție, așa că mă întreb ce i-aș putea spune fără a fi prea ipocrit, făcând-o totuși să se simtă bine.

16

Cea dintâi zi în care o lăsăm pe Jamie să aibă singură grijă de copii: la întoarcere găsim apartamentul plin de ghirlande multicolore, decupate cu ajutorul lui Gabriel, care pare foarte mulțumit de modul în care și-a petrecut ziua. Bun. Ceea ce nu mai e bine este că nu doar camera copiilor, ci toate încăperile sunt într-o dezordine de nedescris și că Jean Baptiste urlă fiindcă au trecut ore întregi de când nu a mai fost schimbat. Prevăzusem, pentru seară, un fel de cină de bun venit, așa că i-am spus lui Jamie că nu trebuie să se mai ocupe de nimic. Ia ca atare sfatul și se lasă servită fără a face nici cel mai mic gest pentru a ne ajuta. Cum și „reproșuri" și „observații" ar fi cuvinte prea tari, hai să zicem sugestiile noastre discrete despre felul în care ne dorim să găsim casa la întoarcere, le primește cu un surâs binevoitor, budist, cam prea detașat față de posibilele fețe ale viitorului acestei lumi, pentru gustul lui Anne, ba chiar și pentru al meu. Când urcă la culcare lăsându-ne vasele la spălat, începem să ne certăm. Iritat, dar simțindu-mă direct răspunzător, conștient că, dacă Jamie ia lucrurile numai cum vrea ea, asta se va răsfrânge asupra lui Anne, accept că trebuie găsit un ton mai potrivit. E bine să ne purtăm cu ea prietenește, dar nu exagerat. Desigur, nu îi vom cere să ne servească la masă, dar nici nu e cazul să ne trezim iarăși în situația absurdă de a o servi noi pe ea, orice-ar zice Isus în acest sens. Promit să stau de vorbă cu ea și îmi petrec a doua zi în întregime repetându-mi micul discurs. La cinci după-amiază primesc în garsonieră un telefon de la grădiniță: bona nu a venit să-l ia pe Gabriel.

Mă încrunt fără a mai înțelege ceva. De dimineață făcusem împreună cu Jamie recunoașterea locului, o prezentasem personalului de la grădiniță, deci totul trebuia să meargă bine. Totul trebuia să meargă bine, doar că lucrurile nu stăteau așa: nu apăruse la grădiniță. Sun acasă, dar nu răspunde nimeni. Sun și la Anne, la birou, dar nici acolo nu răspunde nimeni — țin să reamintesc că povestea se întâmplă în vremurile de dinainte de inventarea telefonului mobil. Alerg la grădiniță, îl recuperez pe Gabriel și ajungem amândoi acasă. Unde nu dăm de Jean Baptiste și de Jamie. Cum afară timpul e prea urât pentru a-l fi dus în parc, situația devine îngrijorătoare.

Urc până la etajul cu încăperi pentru bone, unde găsesc încăperea care ne aparține cu ușa larg deschisă. Jean Baptiste doarme liniștit în coșul lui — respir ușurat: acesta era esențialul. Cât despre Jamie, ea e preocupată cu mâzgălirea peretelui cu un soi de frescă ce ar trebui să reprezinte Judecata de Apoi: paradisul în cameră, iadul cu tot cortegiul lui de damnați dând pe dinafară pe culoar. Nu sunt un coleric, poate nu îndeajuns, dar de data aceasta explodez. Micul discurs ferm și surâzător pe care îl pregătisem se transformă într-un torent de reproșuri. Cum să-l uiți ca pe un colet nedesfăcut pe unul dintre copiii încredințați?! Și încă din prima zi! Nu am timp să trec la al doilea reproș, privitor la faptul că nici noi, nici proprietarul imobilului nu i-am încredințat sarcina de a decora spațiile comune când, spre marea mea surpriză, în loc să-și plece capul, să-și recunoască greșelile și să mormăie o scuză, Jamie începe să țipe încă mai tare decât mine, acuzându-mă că sunt un om rău, ba încă și mai și: unul a cărui unică bucurie în viață este să îi înnebunească pe cei din jur. Îndreptându-se de spate cât e de mare și

de voinică, îmbrăcată cu treningul ei vechi, cu spume la gură, cu ochii aruncând scântei, apucă de pe masă și îmi flutură prin fața ochilor un exemplar din romanul meu *Mustața*, urlând: „Știu eu ce faci! Am citit-o! Știu eu ce jocuri perverse îți place să joci! Da' cu mine n-o să-ți meargă. Am cunoscut eu diavoli mai mari decât tine, n-o să reușești tocmai tu să mă-nnebunești de cap!"

Cum zice Michel Simon în *O dramă nostimă*: „Dacă scrii lucruri oribile, până la urmă lucrurile acelea oribile tot se vor întâmpla."

17

Evident, înțelept ar fi să rămânem la stadiul acesta și, după dezastruoasa încercare, să ne despărțim în modul cel mai puțin neplăcut cu putință. Problema e că Jamie, care și-a găsit aici cei câțiva metri pătrați pentru locuit și mâncat, nu dă niciun semn c-ar vrea să plece. Nu mai coboară ea la noi, urcăm eu și cu Anne. De dincoace de ușa de-acum încuiată, de pe coridorul împodobit cu drăcușori, încercăm inutil să o facem să se supună. Facem apel la bunul ei simț, îi explicăm necesitatea de a-i găsi o înlocuitoare pe care să avem unde o caza, îi propunem să-i dăm leafa pe o lună, pe două, pe trei. Cauză pierdută. Cel mai adesea nu ne răspunde. Nici măcar nu știm dacă este în cameră sau nu. Alteori ne strigă să ne ducem dracului. Precizează că persoana pe care este cel mai supărată nu este Anne, ci eu. Bun, Anne se comportă

ca o patroană conștientă de interesele ei: plătesc, vreau să fiu servită — chestie coerentă. Dintre noi doi, eu sunt adevăratul jeg. Falsul amabil, fariseul, acela care vrea și cu sufletu-n rai și cu… Ăla care nu doar că dă oamenii pe ușă-afară în plină iarnă, dar se mai și bucură la greu de frământările pe care i le provoacă delicata lui conștiință.

Punct ochit, punct lovit: caietele mele sunt pline de examene de conștiință copleșitoare. Și de copii ale unor fraze din Evanghelie, precum: „Și pentru ce mă chemați: Doamne, Doamne, și nu faceți ce vă spun?“ Mă simt dintre cei pe care Isus îi condamnă, zicându-le: „Căci flămând am fost și nu mi-ați dat să mănânc; însetat am fost și nu mi-ați dat să beau; străin am fost și nu m-ați primit; gol, și nu m-ați îmbrăcat; bolnav și în temniță, și nu m-ați cercetat. Atunci vor răspunde și ei, zicând: Doamne, când te-am văzut flămând sau însetat, sau străin, sau gol, sau bolnav, sau în temniță?“ Răspunsul lui Isus: „Întrucât nu ați făcut unuia dintre acești prea mici, nici mie nu mi-ați făcut. Și ce ați făcut unuia dintre acești prea mici, mie mi-ați făcut.“

Imparabilă logică evanghelică. Încerc totuși să mă justific: avem nevoie de cineva pe care să putem conta, situația aproape că a scăpat de sub control și apasă mai mult pe Anne decât pe mine, trebuie, deci, să-mi apăr soția, să știu să mă arăt ferm și, la nevoie, chiar brutal. Numai că asta ține de înțelepciunea lumească, aceea a patronului care înțelege să fie servit și să aibă ceea ce își dorește pentru banii pe care i-a dat. Christos ne cere altceva. Să pui înainte interesul celuilalt, nu pe al tău. Să îl recunoști pe El, pe Christos, în Jamie Ottomanelli, cu tot cu sărăcia, cu starea ei de confuzie, cu nebunia ei din ce în ce mai amenințătoare. Știu că se roagă acolo,

cu trei etaje deasupra noastră, baricadată în cămăruță și îmi zic că prin ruga ei este mai aproape de Isus decât sunt eu. „Căutați mai întâi Împărăția lui Dumnezeu", spune Isus, „și toate acestea se vor adăuga vouă." A căuta Împărăția lui Dumnezeu în chestiunea de față nu înseamnă a rămâne credincioși încrederii care ne-a făcut să o angajăm pe Jamie mai degrabă decât să o trădăm în numele rațiunii? Poți fi *prea* încrezător, din moment ce vrei să trăiești conform Evangheliei?

În timp ce, în mine, acționează scrupulele, Anne acționează și ea, dar mult mai concret. E gata, în disperare de cauză și în ciuda vechilor sale principii de stânga, să ceară intervenția în forță a poliției, numai că nu am semnat un contract de muncă cu Jamie, gândindu-ne că aveam să o plătim la negru, deci problema e delicată. Încearcă să dea de diplomatul american care se dovedește de negăsit. Îi lasă mesaje din ce în ce mai presante și acasă, și la secretariat, dar acesta nu sună sub nicio formă. Să fi plecat deja în Statele Unite? La ambasadă, o mică surpriză: nici nu se pune problema să plece înapoi, peste Ocean. Până la urmă ne sună soția diplomatului și îi dă lui Anne întâlnire într-o cafenea, unde apare cu ochelari negri de soare, deși e decembrie și plouă, și dă drumul adevărului.

Așa e, Jamie le e un fel de prietenă. Roger, soțul ei, a cunoscut-o la colegiu. Au dat de ea din întâmplare la Paris. Își pierduse complet controlul, era ciudată și emoționantă, iar Roger voise să o ajute în amintirea timpurilor bune. Au primit-o în garsoniera unde își găzduiau prietenii în trecere prin Paris, în schimb ea trebuia să le ajute fata la lecții. „E o persoană cultivată, să știți, s-ar

fi putut descurca foarte bine, dar a avut multe necazuri. După câteva zile, a devenit absolut insuportabilă. Nu are rost să vă mai povestesc, la fel s-a întâmplat și la dumneavoastră și așa se întâmplă cu oricine, probabil." Susan și-a somat soțul s-o trimită pe Jamie la plimbare cu orice preț, iar acel orice preț a fost treaba asta scârboasă: dacă Jamie răspundea la vreun anunț de angajare, să accepte să o recomande. „Scârboasă treabă", repetă Susan cu accent american, iar Anne nu-și dă seama dacă e conștientă că pare a o imita pe Jean Seberg în *Cu sufletul la gură*. Erau gata să facă orice pentru a scăpa de Jamie, însă acum le pare rău că au pus într-o asemenea situație un tânăr cuplu care pare chiar simpatic. În sfârșit, lui Susan îi pare rău. Roger e cam laș, ca toți bărbații — aici presupun că Anne aprobă din cap. Susan îi va cere lui Roger să facă ceva, să rezolve treaba. Dacă, după cele întâmplate, e cineva care are, totuși, autoritate în fața lui Jamie, atunci el e.

Anne se întoarce sceptică acasă, deși impresionată de sinceritatea lui Susan. După trei zile, nu se știe ce-o fi făcut Roger, dar când urc încă o dată, pentru a încerca să continui tratativele, camera e goală, fără nimic în ea, cu cheia în ușă. Unica urmă a trecerii lui Jamie: Judecata de Apoi cea de pe perete, pe care ne ia tot weekendul s-o curățăm. Și recrutăm o fată din Capul Verde, apatică, fără vreo ocupație anume, care nu vorbește franceza, ci doar un pic de engleză. Însă după coșmarul din care tocmai scăpaserăm, ni se pare o comoară. Anne o sună pe Susan pentru a-i mulțumi. Susan nu răspunde și nici nu sună, ca acei agenți FBI care, odată îndeplinită misiunea, dispar fără urmă, așa că presupun, doar pe jumătate în glumă,

că dacă am da telefon la ambasadă ni se va spune că nu există și nici nu a existat vreodată un diplomat pe nume Roger X.

18

În vacanța de Crăciun, Anne și cu mine plecăm să ne căsătorim la Cairo, în bisericuța părintelui Xavier. Pentru o asemenea ocazie am ales lectura clasică prin definiție: imnul iubirii din prima scrisoare către Corinteni a Sfântului Pavel. Pentru motive pe care le-am analizat îndelung sau, mai degrabă, inutil, nu vreau ca familiile noastre să fie prezente la ceremonie. Care se desfășoară fără alți martori în afara paracliserului și a unui măturător. Cum nici măcar o sticlă de vin nu am adus cu noi pentru a le oferi un pahar, părintele Xavier se duce la el în cameră după un Porto trezit, pe care i-l dăruise o femeie din parohia lui. E trist și aproape clandestin: ne căsătorim de parcă ne-ar fi rușine. Seara, Anne plânge. Traversăm deșertul Sinai în mașină și ne uităm cum răsare soarele la mănăstirea Sfânta Ecaterina. Citesc *Exodul*. Îmi imaginez poporul lui Israel plecat din Egipt, dar încă departe de pământul făgăduinței, umblând fără țintă prin acest ținut pietros, timp de patruzeci de ani, și compar încercarea aceea cu a mea. Cuvintele „traversăm deșertul" mi se par reconfortante. În pofida supunerii mele în fața voinței divine, nu încetez să mă întreb când oare voi mai scrie o carte. Începe să se contureze o vagă, o foarte vagă idee. Aceea de a face portretul unui soi de ființă

mistică sălbatică, personaj amintind în același timp de Philip K. Dick și de Jamie Ottomanelli: un bătrân hippy sau, mai degrabă, o bătrână hippy dărâmată de droguri și de nefericire, care, într-o zi, are o iluminare mistică și se întreabă până la sfârșitul vieții dacă într-adevăr l-a întâlnit pe Dumnezeu ori nu este decât o nebună și dacă există vreo diferență între cele două stări.

Imediat după întoarcerea din Egipt, pe bulevardul Saint-Michel un individ îmi strecoară un flaier prost imprimat despre ceea ce se cheamă Revelația lui Ares. O ciorbă sectară din care am citit câteva rânduri cu mila și disprețul celui care i-a frecventat pe Maestrul Eckhart și pe Părinții Bisericii. Un argument m-a făcut să zâmbesc: „Dacă acest om nu ar fi fost profetul trimis oamenilor secolului XX, egalul lui Avraam, Moise, Isus și Mahomed, atunci tot ceea ce înseamnă Revelația lui Ares ar fi un fals. Lucru imposibil." Ridic din umeri, apoi realizez că este preluarea ca atare a unui argument al Sfântului Pavel: „Iar dacă se propovăduiește că a înviat din morți Christos, cum zic unii dintre voi că nu este înviere a morților? Dacă nu este înviere a morților, nici Christos n-a înviat. Și dacă Christos n-a înviat, zadarnică este atunci propovăduirea noastră, zadarnică și credința voastră." Constatarea mă tulbură. Îmi dau seama: în cazul în care crezi așa, ca mine, că Dumnezeu există, e dincolo de orice dubiu că există și o adevărată prăpastie între spusele Sfântului Pavel și cele ale individului de la Revelația lui Ares, ba chiar și cele ale lui Dick de pe vremea când se agita fără rost prin mistica ultimilor lui ani. Pavel era un inspirat, ceilalți doi rătăceau pe căi greșite. Primul avusese de-a face cu cel adevărat, ceilalți doi, cu niște

jalnice contrafaceri. *Dar dacă nu există cel adevărat*? Dacă nu există Dumnezeu? Dacă nu a înviat Christos? Atunci am putea spune, cel mult, că întreprinderea lui Pavel a reușit de minune, că are cel mai mult credit cultural și filosofic — dar, în fond, ar fi exact aceeași tâmpenie.

19

Într-o seară, Anne se întoarce acasă foarte agitată. Se întâlnise cu Jamie pe scara imobilului. Ei bine, da: cu Jamie, în treningul ei diform, ducând o pungă de la un supermarket. Ce făcea aici? Tulburată, de parcă văzuse o fantomă, Anne nu a avut prezența de spirit să o întrebe, iar cealaltă o luase la fugă întorcând privirea. Gabriel, care asistă la discuție, intervine: și el a văzut-o pe Jamie. „– Aici, în clădire? – Da, în clădire. Se-ntoarce iar la noi?", întreabă plin de speranță, fiindcă tăiatul de hârtie pentru ghirlande îi lăsase o amintire excelentă.

Mă duc să inspectez etajul camerelor de serviciu. La capătul coridorului, dincolo de toaleta pe care o zugrăviserăm cu câteva luni în urmă, pentru a-i oferi viitoarei angajate utilități cât mai puțin dezavantajoase cu putință, descopăr un soi de cabină mansardată. Nu o cameră, mai degrabă o debara de care habar n-aveam, pur și simplu fiindcă nu ajunsesem niciodată până aici. Nimeni din acest imobil străvechi și prea puțin funcțional nu a avut vreun motiv pentru a se deplasa până aici. Nici ușă nu are, doar o bucată de cârpă prinsă în piuneze. În cine știe ce film după Stephen King, muzica ar deveni tot mai

apăsătoare, ai da să strigi imprudentului musafir să fugă cât îl țin picioarele în loc să ridice perdeaua cum, evident, face, cum fac și eu, descoperind în chichineața asta minusculă, asemănătoare aceleia în care familia Thénardier o pune să doarmă pe Cosette din *Mizerabilii*, ați ghicit, adăpostul lui Jamie. Și aici, o tăviță de carton cu resturile unei mese luate de la vreun fast-food. O lumânare, din fericire stinsă, sub icoanele lui Jamie. Materialele pentru pictură și, deja, pe unul dintre pereții coșcoviți, una dintre respingătoarele ei fresce psihedelice în curs de executare.

Traveling spre înainte pe deasupra unui demon rânjind. Camera se cufundă în gura de întuneric în timp ce huruie timpanele imnului *Dies Irae*. Final de secvență: normal, publicul are și el socotelile lui.

Nu am pătruns niciodată hățișurile acestei povești. Reperând din vreme soluția de rezervă, să fi plecat Jamie oare la ordinul lui Roger, după care să se fi întors pe ascuns? Sau Roger, promițându-i soției lui că va pune o vorbă pentru eliberarea camerei aflate în proprietatea noastră, a făcut-o în cel mai strict sens și a sfătuit-o pe Jamie să se mute cincisprezece metri mai încolo, în gaura asta de șoarece, care nu folosește nimănui — după care, basta, am făcut și eu ce-am putut, ia să nu mi se ceară mie mai mult! Cum o fi fost să fie, fapt e că stă ilegal cu trei etaje deasupra noastră, e nebună de legat și într-o situație materială disperată, e supărată de moarte pe noi, toată treaba e înfiorătoare. Ce e de făcut? Să chemăm poliția? Să anunțăm proprietarul? Întrucât noi am băgat-o în imobil, totul riscă să se întoarcă împotriva noastră. Ba, mai rău: și ea riscă să se întoarcă împotriva noastră. Să vrea să se răzbune. Să se ia de copii. Să-l fure pe Jean Baptiste din leagăn. Să-l atragă pe Gabriel,

care o adoră, în vizuina ei. Să fugă luându-l cu ea, iar noi să nu-l mai vedem niciodată. Bietul nostru băiețel va crește numai Dumnezeu știe pe unde, sub ochii nebunei ăsteia, scormonind cu ea prin pubele, luptându-se, alături de ea, pentru hrană cu câinii, întorcându-se la starea de sălbăticie. Îi dăm fetei din Capul Verde instrucțiuni în legătură cu necesitatea de a fi prudentă, demne de cazurile grave de paranoia. Îl facem pe Gabriel să ne promită că nu va sta de vorbă cu Jamie, că nu va primi nimic de la ea, că nu se va duce nicăieri după ea.

— Păi, de ce? ne întreabă. E rea?

— Nu, nu e rea, nu chiar, dar, înțelegi, e foarte nefericită și, uneori, oamenii foarte nefericiți fac niște lucruri… cum să-ți spunem noi ție… niște lucruri pe care nu ar trebui să le facă…

— Ce fel de lucruri?

— Nu știu… niște lucruri care îți pot face rău.

— Atunci, cu oamenii foarte nefericiți nu trebuie să stăm de vorbă? Trebuie să nu primim nimic de la ei?

Îmi doream să-mi cresc copilul având încredere și fiind deschis față de semenii lui, așa încât fiecare cuvânt al acestei conversații este pentru mine un chin.

După acest *climax*, filmul își schimbă brusc cursul. Presupun că pentru cititor e o dezamăgire, dar pentru noi, care ne așteptam la o escaladare a situației înspăimântătoare, a fost o adevărată ușurare. Nu doar că nu ne hărțuiește, dar Jamie ne evită. Fără îndoială, pentru a pleca și pentru a se întoarce profită de orele cu cel mai slab trafic, părăsind imobilul în zori și întorcându-se după căderea nopții. În ciuda volumului, nu e decât o fantomă furișândă și atât de discretă încât chiar ne întrebăm dacă

nu cumva am visat. Nu, căci ascunzătoarea tot acolo este. Mi se pare că nenorocirea dă târcoale casei, că asupra noastră apasă o amenințare, dar încet-încet senzația se risipește. Deși ajunsese o obsesie pentru noi, putem de-acum să petrecem mai multe ceasuri și, peste puțin, mai multe zile fără măcar să ne gândim la ea. Într-o seară, o zăresc la slujbă, la Saint-Séverin. Mă tem că m-ar putea agresa, dar când privirile ni se întâlnesc, o salut din cap, iar ea îmi răspunde. Observ că se va împărtăși, ceea ce eu încă nu fac. Mă gândesc la cuvintele lui Isus: „Deci, dacă îți vei aduce darul tău la altar și acolo îți vei aduce aminte că fratele tău are ceva împotriva ta, lasă darul tău acolo, înaintea altarului, și mergi întâi și împacă-te cu fratele tău." La ieșire, mă îndrept către ea. Schimbăm câteva cuvinte, fără urmă de supărare. O întreb cum îi merge și îmi răspunde că e greu. Oftez: o înțeleg. Putem face ceva pentru ea? Nu mai știu cum s-a terminat toată povestea, pe cât mi-aduc vag aminte am făcut apel la biserică pentru a o ajuta, i-am dat și ceva bani, ba chiar, înainte de a pleca, a venit să ne îmbrățișeze. Nu am mai văzut-o vreodată de-atunci și nici nu știu dacă mai trăiește sau nu.

20

După trecerea fazei acute a crizei, nu mai este vorba despre ea în caietele mele. Adică, mai este, dar nu cu adevărat despre ea, despre persoana Jamie Ottomanelli, ci despre personajul cărții la care m-am gândit întreaga iarnă de atunci. Ba chiar am făcut mai mult decât doar a

mă gândi, am și trecut la treabă, problema este că nu mi-a mai rămas nici urmă din ceea ce am scris. În ziua de azi, când scriem, ba chiar și citim, din ce în ce mai mult pe ecran și din ce în ce mai puțin pe hârtie, am un argument greu în favoarea celui din urmă dintre aceste suporturi: de mai bine de douăzeci de ani, de când utilizez computerul, dețin încă tot ceea ce am scris de mână, de exemplu caietele din care extrag materia acestor amintiri, pe când tot ce am scris direct pe ecran a dispărut, fără excepție. Am făcut tot ce am fost rugat, toate soiurile de salvări și de salvări ale salvărilor, dar numai ceea ce a fost imprimat pe hârtie a supraviețuit. Restul se afla pe dischete, sub tot felul de parole, pe CD-uri vestite ca fiind cu mult mai sigure, dar, în realitate, deja perimate unele după altele și, de-acum, tot atât de ilizibile precum casetele audio din tinerețea noastră. Pe scurt: a existat, prin măruntaiele unui computer de multă vreme decedat, o primă schiță de roman pe care, dacă aș regăsi-o, s-ar constitui într-o completare utilă a caietelor. Titlul îl împrumutasem de la cineastul Billy Wilder, furnizor de cuvinte potrivite la fel de prolific în Statele Unite cum a fost Sacha Guitry în Franța. La premiera unui film făcut după *Jurnalul Annei Frank*, Wilder a fost întrebat ce părere are despre peliculă. „Foarte frumos", a răspuns serios. „Cu adevărat foarte frumos… Foarte emoționant." Și, după o clipă de tăcere: „Totuși, mi-ar fi plăcut să cunosc și punctul de vedere al adversarului."

Punctul de vedere al adversarului, după câte îmi amintesc, o aducea în scenă pe Jamie, care monologa în chichineața ei precum Iov pe grămada lui de gunoaie, ca și acesta scărpinându-și rănile purulente și dezvoltând

obsesiv aceleași teme: nedreptatea sorții care împovărează cu nenorociri omul bun, pe când cei răi triumfă și se ghiftuiesc; revolta împotriva unui Dumnezeu care, deși laudă dreptatea, totuși tolerează aceste groaznice nedreptăți; strădania de a se supune, în pofida a orice, voinței divine, de a crede că există un sens în tot acest haos, sens care se va revela într-o bună zi, atunci când cei drepți se vor bucura, iar cei răi vor scrâșni din dinți.

Pentru a compune monologul, am scos la iveală ce îmi mai aminteam din acea autobiografie a lui Jamie, *Tribulations of a child of God*, cu citate din Psalmi și din Profeți. Montajul funcționa destul de bine, întrucât rugile fierbinți ale psalmistului au caracter universal, iar profeții, obiect tardiv al venerației lui Israel, trebuie să fi fost la vremea lor niște exaltați stânjenitori de felul lui Jamie, bombănind interminabil, exhibându-și fără rușine plăgile, enervând pe toată lumea cu cererile și cu mizeria lor — nu degeaba numele lui Ieremia a generat în limbajul curent cuvântul „ieremiadă". Acestea fiind zise, marea mea idee, cea care justifica titlul, nu era doar să o reprezint pe Jamie ca pe una dintre acele ființe sărmane, umilite, bocitoare, cărora Isus le-a promis Împărăția Cerurilor, dar și să mă autoportretizez prin intermediul ei și, chiar dacă am pierdut textul, chiar dacă, practic, nu-mi mai aduc aminte nimic din el, îmi imaginez fără greutate că, în respectivul exercițiu, gustul meu pentru autoflagelare și-a dat întreaga măsură. Cu toată textura bine pusă la punct prin referințele biblice, povestirea era una realistă, ce reconstituia lenta intrare în degringoladă a lui Jamie, pornind din California anilor șaizeci — timp în care, desigur, îl întâlnise pe Philip K. Dick — și ajungând în Parisul anilor nouăzeci, când intrase în serviciul

unui cuplu de tineri intelectuali pe cât de odioși, pe atât de bine intenționați. Femeia era o agitată, fără clipă de odihnă, pradă unei perpetue neliniști. Simplul fapt de a te afla în aceeași încăpere cu ea era epuizant, dar asta era nimic pe lângă compania soțului din tânărul cuplu. Ah, soțul! Tânărul scriitor cu șuvițe romantice, interesat numai de sine însuși, cocoloșindu-și propriile nevroze, plin de propria-i importanță și, mai de curând, ceea ce era cel mai rău lucru dintre toate, de propria umilință. Care își descoperise o nouă șmecherie pentru a se da interesant în propriii ochi: faptul de a fi creștin, de a comenta cu devoțiune Evanghelia, de a-și apropria mina blândă și benignă, și înțelegătoare și, colac peste pupăză, pe de altă parte, complotând cu preabuna lui soție să cheme poliția pentru ca, în miez de iarnă, să arunce afară pe ușa încăperii de opt metri pătrați, cu veceu pe palier, o biată vagaboandă grasă și bătrână, aflată în derută, dar renunțând s-o facă, nu din caritate, ci pentru că acțiunea ar fi putut atrage atenția proprietarului și ar fi putut fi obligați să-și subînchirieze minunatul apartament plin de cărți, așa că gata, fără scandal, fără să facem valuri! Chiar stai să te întrebi ce i-ar fi făcut ei doi, dacă ea ar fi fost evreică și chestiunea s-ar fi petrecut pe timpul ocupației germane...

„Până când, Doamne, mă vei uita până în sfârșit?
Până când vei întoarce fața ta de la mine?
Până când voi grămădi gânduri în sufletul meu,
Durere în inima mea ziua și noaptea?
Până când se va înălța vrăjmașul meu împotriva mea?

Că s-a umplut de rele sufletul meu
Și viața mea de iad s-a apropiat.

Socotit am fost cu cei ce se coboară în groapă.
Pentru ce, Doamne, lepezi sufletul meu
Și întorci fața ta de la mine?
Sărac sunt eu și în osteneli din tinerețile mele,
Peste mine au trecut mâniile tale
Și tovarăș mi-e doar întunericul.

Doamne, nu s-a mândrit inima mea,
Nici nu s-au înălțat ochii mei,
Nici n-am umblat după lucruri mari,
Nici după lucruri mai presus de mine.
Dimpotrivă, mi-am smerit și mi-am domolit
sufletul meu,
Ca un prunc înțărcat de mama lui,
Ca răsplată a sufletului meu."

21

Caietele din 1991 se învârt în primul rând în jurul euharistiei, pentru care mă pregătesc cu înflăcărare. Cu Evanghelia lui Ioan am ajuns la povestea cu înmulțirea pâinilor și marele discurs al lui Isus despre „pâinea vieții". Se pot citi aici fraze pe cât de stupefiante, la drept vorbind pe atât de șocante, precum „Cel ce mănâncă trupul Meu rămâne întru Mine" sau „Dacă nu veți mânca trupul Fiului Omului și nu veți bea sângele Lui, nu veți avea viață în voi". Ce vrea să spună cu a avea viață în tine? Habar nu am, dar știu că la asta aspir. Aspir, fără a o cunoaște, la o altă modalitate de a fi prezent în lume, în

fața altuia și în fața mea, și nu sub forma acestui amestec de frică, de ignoranță, de preferință îngustă pentru mine însumi, de înclinație către rău, chiar dacă tu vrei să faci binele, boală a noastră, a tuturor, pe care Biserica o desemnează cu un singur și generic cuvânt: păcatul. De curând am aflat că există un remediu pentru păcat, la fel de eficient ca aspirina pentru durerile de cap. Ne asigură de asta Christos, cel puțin în Evanghelia după Ioan. Jacqueline nu încetează să mi-o repete. E ciudat cum, dacă este adevărat, nu se repede întreaga lume la respectivul remediu. Cât despre mine, eu o fac.

Se știe cum se petrec aceste lucruri. Totul a început acum două mii de ani și de atunci nu s-a mai întrerupt. Cândva și, în anumite ritualuri, chiar și în ziua de azi, actul acesta se realizează chiar cu pâine, cu pâinea cea mai obișnuită, cea frământată de brutar. Acum, pentru catolici, este vorba despre acele mici rondele albe, cu consistență și gust de carton, numite ostii. Într-un moment anume al slujbei, preotul declară că acestea au devenit trupul lui Christos. Credincioșii se așază la coadă pentru a primi fiecare câte una, pe limbă sau în palmă. Se întorc apoi la locul lor cu ochii plecați, gânditori și, în cazul în care cred cu adevărat, transformați interior. Ritualul incredibil de ciudat, care se referă la un eveniment precis întâmplat în jurul anului 30 al erei noastre și care e miezul cultului creștin, este și în ziua de azi celebrat în lumea întreagă de către sute de milioane de oameni care, cum ar zice Patrick Blossier, *pe de altă parte* nu sunt niște nebuni. Alții, ca soacra sau ca nașa mea, o fac zi de zi, fără excepție și dacă, din întâmplare, sunt în asemenea hal de bolnavi încât nu pot ajunge la biserică, fac în așa fel încât

să li se aducă anafura acasă. Lucrul cel mai bizar este că anafura, ostia, din punct de vedere chimic nu este altceva decât o simplă pâine. Aproape că ar fi liniștitor dacă ai ști că este vorba despre ciuperci halucinogene sau despre vreo hârtiuță impregnată cu LSD, dar nici vorbă: e pur și simplu pâine. Și, în același timp, e Christos.

Desigur, putem acorda ritualului un sens simbolic și comemorativ. Chiar Isus a spus-o: „Aceasta să faceți spre pomenirea mea". Asta este versiunea *light* a chestiunii, cea care nu scandalizează rațiunea. Însă creștinul *hard* crede în realitatea transsubstanțierii — fiindcă astfel denumește Biserica acest fenomen supranatural. Crede în prezența *reală* a lui Christos în ostie. Această linie, ca trasă cu creta, desparte două familii spirituale. A crede că euharistia nu este decât un simbol este identic cu a crede că Isus nu este decât un mare înțelept, grația divină, o metodă de sugestie tip Coué sau Dumnezeu, numele pe care îl dăm unei instanțe anume a spiritului nostru. În momentul acela al vieții mele sunt împotriva unei astfel de concepții, vrând să fac parte din altă familie.

Într-un moment al vieții lui, comparabil cu al meu — avea aceeași vârstă, era căsătorit cu o femeie care avea același prenume, nu mai putea să scrie și se temea că va înnebuni —, Philip K. Dick s-a întors și el către credința creștină, în același fel maximalist. A convins-o pe Anne a lui să se căsătorească religios, și-a botezat copiii, a trecut la lecturi religioase, cu o predilecție anume pentru evangheliile apocrife, deși abia le știa pe cele canonice. Prin urmare, i-am scris biografia și nu aș fi în stare să spun ce vine cu adevărat dinspre el și ce am proiectat eu din

propria mea experiență în capitolul consacrat respectivei perioade. În orice caz, cuprinde o scenă la care țin mult, cea în care explică ce este euharistia.

Fetele lui Anne, soția lui, nu înțeleg bine principiul. Le șochează. Li se pare îngrozitor faptul că Isus îndeamnă să i se mănânce trupul și să i se bea sângele — în definitiv, o formă de canibalism. Pentru a le liniști, mama le spune că este vorba doar despre o metaforă, ca în expresia „a-i sorbi cuiva cuvintele". Auzind-o, Phil protestează: nu are rost să te faci catolic doar pentru a trece prin platitudinea raționalizării tuturor misterelor.

— Nu are rost, îi răspunde acru Anne, nici să te faci catolic pentru a trata religia ca pe una dintre poveștile tale științifico-fantastice.

— Exact aici voiam să ajung, explică Phil. Dacă este să luăm în serios ceea ce spune Noul Testament, atunci suntem obligați să credem că de ceva mai bine de nouăsprezece veacuri, de la moartea lui Christos, omenirea este supusă unui fel de mutație. Poate că lucrul acesta nu se poate vedea, însă așa este, iar dacă nu mă crezi, înseamnă că nu ești creștină, asta este. Nu eu am spus-o, ci Sfântul Pavel, și n-am ce face dacă, într-adevăr, chestia asta seamănă cu o povestire științifico-fantastică. Taina împărtășaniei este agentul acestei mutații, așa că nu le-o mai prezenta puștoaicelor tale ca pe un soi de comemorare stupidă. Urechile la mine, fetelor: vă voi spune basmul antricotului. O gospodină avea musafiri la cină. A așezat pe bufet un antricot superb de vreo două kilograme și jumătate. Musafirii sosesc, stau la taclale cu ea în living, beau câteva cocktailuri, după care gazda își cere scuze și fuge la bucătărie pentru a pregăti antricotul...

dar observă că a dispărut. Și pe cine zărește într-un colț, lingându-și liniștit buzele? Pe motanul casei.

— Cred că ghicesc ce s-a întâmplat, zice cea mai mare dintre fete.

— Da? Ce?

— Motanul a mâncat antricotul.

— Așa crezi? Nu e o prostie ce spui, dar ai răbdare. Musafirii vin și ei imediat în bucătărie. Stau de vorbă. Cele două kilograme și jumătate de antricot s-au volatilizat, iar motanul pare perfect satisfăcut și sătul. Toată lumea trage aceeași concluzie ca tine. Unul dintre invitați sugerează: ce-ar fi dacă am cântări pisica, să fim cu sufletul împăcat? Cum băuseră un pic, ideea li se pare tuturor excelentă. Duc motanul în baie și îl pun pe cântar. Cântărește exact două kilograme și jumătate. Musafirul care a sugerat cântărirea patrupedului zice: bun, se potrivește. Acum măcar suntem siguri că știm ce s-a întâmplat. Altul se scarpină în cap și intervine: De acord, vedem bine unde sunt cele două kilograme și jumătate de antricot. Dar, atunci, *unde e pisica*?

Blaise Pascal, agasat: „Cât îi pot urî pe proștii ăștia care își pun probleme când este vorba să creadă în Euharistie! Din moment ce Isus Christos este fiul lui Dumnezeu, unde e dificultatea?

(Putem numi așa ceva argument de tipul „din punctul la care am ajuns…“)

Și Simone Weil: „Certitudinile de felul acesta sunt experimentale. Numai că, dacă nu crezi înainte de a le fi resimțit, dacă, cel puțin, nu te comporți de parcă ai crede, nu vei face niciodată experimentul care conduce la asemenea certitudini. Astfel stau lucrurile, de la un

anumit nivel, cu toate cunoștințele utile progresului spiritual. Dacă nu le adopți ca pe niște reguli de conduită înainte de a le fi verificat, dacă nu rămâi timp îndelungat legat de ele numai prin credință, o credință la început tenebroasă, nu le vei transforma niciodată în certitudini. Credința este condiția indispensabilă."

Simone Weil, din care citeam mult la vremea aceea, din care copiam pagini întregi în caietele mele, resimțea o dorință violentă de euharistie. Numai că, atunci când și cel mai neînsemnat dintre creștini se consideră invitat la masa Domnului, cu atât mai călduros cu cât e mai neînsemnat, atunci când eu însumi mă pregătesc să mă apropii fără scrupule de ospățul divin, rugându-mă mult prea simplist pentru a o face cu adevărat din inimă, femeia aceea de geniu care a fost, totodată, și o adevărată sfântă, a considerat până la moarte că vocația îi era de a rămâne departe de masa cu pricina. Rămânând de partea celor lipsiți de acces. De partea — cum însăși zice — „imensei și nefericitei mulțimi de necredincioși".

22

Totuși... La început ești impresionat de anumite cuvinte sclipitoare ale lui Isus. Recunoști, cum au făcut-o și soldații puși să îl aresteze, că „niciodată n-a vorbit un om așa cum vorbește Acest Om". De aici se ajunge să se creadă că a înviat a treia zi și, de ce nu, că s-a născut dintr-o fecioară. Astfel te hotărăști să îți pui întreaga viață

în slujba acestei credințe nebunești: că Adevărul cu A mare s-a încarnat în Galileea, acum două mii de ani. Ești mândru de această nebunie, fiindcă nu seamănă cu noi, fiindcă, însușindu-ți-o, te minunezi și renunți la tine, fiindcă nimeni nu o împărtășește în jur. Îndepărtezi ca pe o impietate gândul că Evanghelia conține intervenții discutabile, că în învățătura lui Christos și în relatarea despre ea a celor patru inspirați e și bine, și rău. Ca urmare — *din punctul la care am ajuns* —, o să credem și în Sfânta Treime, în păcatul originar, în Imaculata Concepție, în infailibilitatea pontificală? Iată cu ce mă ocupam în acea perioadă, sub influența lui Jacqueline, iar acum regăsesc înspăimântat în caiete reflecții excesive de genul:

„Unicul argument care ne poate face să admitem că Isus este adevărul și viața este acela că El o spune și, cum el este adevărul și viața, trebuie să-l credem. Cine a crezut va mai crede. Și cui are i se va mai da."

„Un ateu *crede* că Dumnezeu nu există. Un credincios *știe* că Dumnezeu există. Unul deține o opinie, celălalt, cunoașterea." (Notă pe marginea paginii, cu scrisul meu și despre care aș fi curios să aflu când a fost făcută: „haidaaa!…")

„Credință înseamnă să crezi ceea ce nu e de crezut și să nu crezi ceea ce ar fi de crezut." (Fraza nu este a mea, ci a lui Lanza del Vasto, discipol creștin al lui Gandhi, din care citeam mult pe atunci. Am copiat-o cu deplin respect. Acum realizez că seamănă, fără a fi atât de hazlie, cu definiția lui Mark Twain: „Credința înseamnă a crede ceva despre care știi că nu este adevărat.")

Hai, încă una la botul calului: „Trebuie să învăț să fiu cu adevărat catolic, adică să nu dau nimic la o parte, nici

măcar dogmele cele mai respingătoare ale catolicismului, nici măcar revolta împotriva acestor dogme." (A treia componentă a frazei e vicioasă. Mi se potrivește mai mult și mă mai liniștește un pic.)

Citesc o carte a lui Henri Guillemin[9], creștin fervent dublat de un bătrân libertar. Genul care l-ar fi făcut pe Bernanos să spună: „Să ajungi oaia neagră a săracilor și a oamenilor liberi cu un program ca acela al Evangheliei, fiți de acord că de așa ceva chiar că merită să râzi". Din iubire de Christos vitupera împotriva Romei, a catolicismului încremenit, a oricărei forme de catehizare. Pentru a nu ne opri decât la acest exemplu, scria el, dogma Sfintei Treimi este o invenție tardivă, sucită, fără niciun fel de fundamentare evanghelică și a cărei valoare spirituală nu este cu mult mai mare decât aceea a unei moțiuni, harnic votată la încheierea vreunui congres al Partidului Socialist. Imediat sunt de acord. Sunt chiar bucuros că sunt de acord. Numai că, peste câteva zile, citesc un text al unei carmelite din secolul al XX-lea, recomandat de Jacqueline, Fericita Elisabeta a Sfintei Treimi, și conchid grav că modul în care am deslușit conceptul, și eu, și Guillemin, este greșit. Scriu: „Este precum acea doamnă care declară: «Uite ce cred eu despre arta modernă: totul e un mare zero cu excepția lui Buffet și a lui Dali.» Nu spune nimic despre arta modernă, abia de îngaimă ingenuu: «Nu știu despre ce ar trebui să vorbesc.» Cam asta spun multe spirite pretins critice care, în numele bunului-simț și al libertății de gândire, aplatizează toate misterele. Neștiind despre ce ar trebui să vorbească. Elisabeta a

[9] Istoric, critic literar francez de origine elvețiană, 1903–1992.

Sfintei Treimi știa. Și la fel toți misticii. Și, vreau să cred, la fel și Biserica."

Când îmi asum rolul de avocat al dogmei în fața lui Hervé, nici nu-și bate joc, nici nu ridică din umeri: nu ar fi genul lui. Nu, ci mă ascultă, îmi cântărește cuvintele, încearcă să degajeze din sterilul de intoleranță al vorbelor mele ceea ce s-ar putea dovedi viabil. Nu gustă critica de dragul criticii, încă și mai puțin polemica, dar, în fața dezlănțuirii mele aproape fundamentaliste, acest adevărat prieten al lui Dumnezeu își asumă totuși rolul scepticului. Și-ar putea apropria cuvintele lui Husserl spuse elevei lui, Edith Stein[10], carmelită, mistică, moartă la Auschwitz: „Promite-mi, draga mea copilă, că nu ai să gândești nimic din ce au gândit alții înaintea ta." Când, în focul exaltării generate de proaspăta convertire, am vrut să anulez întâlnirea stabilită de multă vreme cu psihanalista, tot Hervé m-a convins să nu o fac: de ce să dai la o parte ceea ce ți-ar putea fi de folos? Dacă într-adevăr în tine lucrează grația divină, analiza nu va putea constitui un obstacol. Iar dacă te va elibera de o iluzie, cu atât mai bine. Cu același calm foarte elvețian mi-a domolit alunecarea pe panta dogmatismului. Fiindcă el nu se iubește pe sine așa ca mine, până la a mă urî de unul singur, și nici nu se urăște până acolo încât să dorească să creadă ceea ce nu crede. Este cel mai puțin fanatic dintre oameni, cel mai lipsit de prejudecăți. Nu îl deranjează deloc să ia

[10] Edith Stein, 1891–1942, filosof, teolog, călugăriță carmelită de origine evreiască, născută la Wrocław, moartă în camerele de gazare de la Auschwitz, elevă a lui Husserl, canonizată de papa Ioan Paul al II-lea ca Sfânta Tereza Benedicta a Crucii — unul dintre sfinții patroni ai Europei; Maia Morgenstern a interpretat-o în filmul *A șaptea cameră*, regia Mártha Mészáros.

din Evanghelie ceea ce îi convine, să se hrănească doar cu acele cuvinte ale lui Isus care se învecinează cu cele ale lui Lao-Tse și din *Bhagavad-Gita* — cărți pe care, de douăzeci de ani, văd cum și le strecoară în rucsac înainte de plecarea la munte și pe care le scoate la fiecare popas, pentru a mai citi câteva rânduri. Mereu aceeași cărțulie albastră, aproape pătrată. Când exemplarul se va rupe-n bucăți, va lua altul de pe raftul șifonierului unde a depozitat vreo douăzeci, cum face și cu pachetele de Kleenex, căci suferă de sinuzită.

Jacqueline, nașa noastră, ne bate la cap de la o vreme cu Medjugorje. Medjugorje este un târgușor din Iugoslavia, căci Iugoslavia încă mai exista pe vremea aceea, chiar dacă începuseră să se petreacă pe acolo niște lucruri teribile. Numai că, în acel moment, nu îmi păsa: n-aveau decât să se omoare între ei sârbii, croații și bosniacii, eu îl citeam pe Sfântul Ioan. Se spunea că Sfânta Fecioară a apărut la Medjugorje prin anii șaptezeci și, prin vocea câtorva țărani care au fost beneficiarii noii apariții, a avertizat lumea că merge către propria-i pieire. Între timp, acei bieți țărani au ajuns niște predicatori foarte căutați, foarte prosperi, care țin conferințe în lumea întreagă. Cum una dintre aceste conferințe este anunțată la Paris, Jacqueline insistă să mergem cu toții. Prima mea reacție este aceea a prejudecății — sau a rațiunii? Vreau cu adevărat să citesc Evanghelia, dar în niciun caz să dau de soiul ăsta de habotnici. Trebuie totuși să stabilesc o limită fără de care, dintr-una-ntr-alta, mă pot trezi scormonind librăriile ezoterice în căutarea cărților despre Nostradamus și despre misterele templierilor. Așadar, stop! A doua reacție: dar dacă, din întâmplare, e chiar

adevărat? Atunci nu s-ar dovedi, desigur, important? Nu ar trebui atunci ca, înainte de orice altceva, lăsând baltă toate celelalte lucruri, să îți consacri viața răspândirii mesajului de la Medjugorje?

Vreo zece pagini din caiet sunt consacrate înregistrării acestor oscilații. Cărora Hervé nu le-ar putea fi subiect pentru nimic în lume. Prin definiție este o persoană rezervată, însă curioasă: în definitiv, ce ne-ar putea costa dacă am petrece o oră la conferința asta? În acest sens, seamănă cu o figură bizară ce apare doar în Evanghelia după Ioan: Nicodim. Acesta este un fariseu care, ca atare, este plin de prejudecăți în privința lui Isus. Ceea ce i s-a spus în această privință trăsnește a superstiție, a sectă dubioasă, poate chiar a anarhie. Numai că nu contează: Nicodim nu se mulțumește doar cu ce i s-a spus, preferând să se lămurească personal. Noaptea, se duce să îl vadă pe Isus. O notă din Biblia de la Ierusalim insinuează că a fost o lașitate din partea lui faptul de a se fi dus pe întuneric, pentru a nu se compromite. Pe mine demonstrația de discreție nu mă șochează, dimpotrivă, ceea ce mă mișcă la acel om de seamă al comunității este deschiderea de spirit. Așa că îi pune întrebări lui Isus, îl întrerupe, îl îndeamnă să repete acolo unde nu înțelege — mai ales că ceea ce Ioan pune în gura lui Isus este, trebuie s-o mărturisim, greu de înțeles. Nicodim se întoarce acasă gânditor, dacă nu cumva convertit. „Veniți și veți vedea“, spune adesea Isus. Cel puțin Nicodim s-a dus să vadă.

Până la urmă, și eu, și Hervé ne-am dus să-l vedem pe purtătorul iugoslav de cuvânt al Sfintei Fecioare. Însă ceea ce spunea ni s-a părut în egală măsură amenințător și plin de platitudini.

23

Înainte de a intra în ceea ce Jacqueline numește viață sacramentală, trebuie să fac o spovedanie generală și, înainte de spovedania generală, un examen aprofundat de conștiință. Printr-una dintre acele coincidențe care încep să prolifereze ca iepurii atunci când te decizi să vezi grația divină trecând la treabă în propria ta viață, Gabriel mă întreabă: „Care a fost cel mai rău lucru pe care l-ai făcut de când te-ai născut?“ La drept vorbind, nu mi se pare că am făcut vreun rău enorm, dacă prin aceasta înțelegem răul deliberat. Răul pe care l-am făcut a fost mai ales îndreptat împotriva mea, în pofida mea, la adresa mea, în așa fel încât mă simt mai degrabă bolnav decât vinovat. Felul acesta de a vedea lucrurile nu îl impresionează deloc pe preotul la care m-a trimis Jacqueline: nu este decât punctul meu de vedere, îngust psihologic, iar miza spovedaniei generale este tocmai aceea de a scăpa de respectivul punct de vedere, pentru a ne așeza sub privirea Domnului. În acest scop, trebuie să ne întoarcem la Decalog. La Decalog, da, la cele zece porunci în lumina cărora, timp de o săptămână, îmi examinez întreaga viață.

O examinez însă și din punctul de vedere al celor trei virtuți teologice: credința, speranța și dragostea. Cea dintâi, printr-o neașteptată milostenie, mi-a fost de curând dăruită. Deocamdată nu este vorba decât despre un grăunte minuscul, fragil, riscând în orice moment să se piardă printre mărăcini. Cu toate acestea, cred că grăuntele se va face un arbore înalt, pe ale cărui ramuri

vor veni păsările cerului să-și dureze cuiburile. Credința în această posibilitate nu înseamnă speranță? Dacă da, nici ea nu îmi lipsește. E totuși suspect câte daruri mi s-au acordat. Este posibil să mă înșel dând minunatul nume de speranță unei nădejdi oarecare, unei vagi convingeri că, oricare ar fi neplăcerile prin care aș trece, totul se va încheia în avantajul meu. Că după încercarea secetei voi sfârși prin a rodi — adică, concret, prin a scrie o carte, care să merite toate necazurile. Poate că ar trebui să smulg din mine rădăcinile acestei biete nădejdi, pentru a face să se nască adevărata speranță. Mai rămâne dragostea, despre care Sfântul Pavel spune că este cea mai importantă dintre cele trei, or, în această privință, nici fărâmă. Nici vorbă de dragoste. Nici cea mai mică înclinație de a face fie și cel mai neînsemnat gest care ar cântări mai mult decât dacă aș muta munții din loc. Întâlnirea cu Dumnezeu mi-a schimbat spiritul și opiniile, nu și inima. Continui să nu mă iubesc decât pe mine, ba chiar mai rău. Însă asta era de așteptat. Rugăciunea de care am nevoie este ca toate rugăciunile din Ezechiel. Și o repet fără încetare:

„Doamne, schimbă-mi inima de piatră cu una de carne."

Scriu: „Doamne, nu merit să te primesc, dar tot te rog să-ți faci casă în mine. Știu, pentru a-ți face loc, trebuie să mă fac eu mai mic. Și, în fața acestui lucru, opun rezistență pe cât năzuiesc. Singur nu voi reuși, nu te faci mai mic de unul singur. De la sine nu tindem decât să ocupăm doar noi tot locul. Ajută-mă să mă fac cât mai mic, pentru ca tu să crești în mine.

Doamne, poate că nu vrei să ajung un mare scriitor și nici să am o viață ușoară și fericită, dar sunt sigur că

dragostea vrei să mi-o dai. Ți-o cer cu o mie de gânduri ascunse, cu o mie de chinuri și reticențe pe care pierd prea mult timp spre a le analiza, dar tot ți-o cer. Dă-mi încercările și mila care, puțin câte puțin, îmi vor deschide porțile iubirii. Dă-mi curajul de a le îndura pe unele și de a o resimți pe cealaltă, de a ști că același eveniment poate fi, în același timp, și una, și alta. Nu pot să afirm că nu mi-aș mai dori nimic altceva, nu ar fi adevărat. Îmi doresc cu mult mai mult obiectul poftei mele nemăsurate. Îmi doresc să fiu mai degrabă mare decât mic. Însă nu îți cer ceea ce îmi doresc. Îți cer ceea ce îmi doresc să doresc, așadar, îmi doresc să îmi dăruiești dorința.

Accept totul, de la bun început. Spunând asta, știu că vorbesc precum discipolul tău, Petru, care era atât de sigur că nu te va renega și care totuși a făcut-o. Știu că spunând-o nu fac decât să pregătesc locul în care vei fi renegat și totuși o spun. Dăruiește-mi ceea ce vrei să-mi dăruiești, ia-mi ceea ce vrei să-mi iei, fă din mine ceea ce vrei."

Simone Weil: „În domeniul spiritual, toate rugile se împlinesc. Cel care primește mai puțin înseamnă că a cerut mai puțin."

Și Ruysbroeck, misticul flamand: „Sunteți pe atât de sfinți pe cât vă doriți să fiți."

Alcătuiesc lista celor cărora le-am făcut rău. Primul de care îmi amintesc este un coleg de liceu: un băiat cam din topor, prea înalt, nu tocmai retardat, însă bizar, de care toată lumea își bătea joc, eu cu ceva mai mult rafinament decât ceilalți. Scriam despre el mici texte însoțite de caricaturi, pe care le puneam în circulație. A aflat. A plecat din

liceu după primul trimestru și am auzit că fusese internat într-un azil. Darul pe care îl am de a scrie stă la originea primei mele fapte rele de care îmi amintesc și, dacă stau să mă gândesc, și a multor altora, de atunci încoace. În ultimul roman pe care l-am publicat, *Hors d'atteinte?*[11], am descris o femeie care m-a iubit, pe care am iubit-o, făcându-i un portret crud și meschin și nu pot să nu mă gândesc că neputința mea creatoare care ține de trei ani este pedeapsa pentru felul acela stupid în care mi-am utilizat propriul talent. Înainte de a mă apropia de sfânta masă, țin să fac pace cu victimele mele. Celei din prima clasă de liceu ar fi posibil să îi dau de urmă. Purta un nume de familie probabil nobiliar, compus din mai multe cuvinte, bizar ca și el, care trebuie să fie prin vreun anuar al celor cu sânge albastru, dar e ceva de foarte demult și apoi, confuz, mi-e frică să nu aflu că e mort, că a murit în azil, la puțin timp după ce a părăsit liceul, că a murit din cauza mea. În schimb, am adresa lui Caroline. Îi scriu, pentru a-i cere iertare, o scrisoare lungă la care nu-mi răspunde — însă o voi revedea ani mai târziu și îmi va spune cu ce groază amestecată cu milă a citit acea „tartină de culpabilitate catolică" — acestea i-au fost cuvintele —, scrisoare pe care îmi pare rău că nu o pot adăuga în acest dosar.

Într-o seară, cea a sărbătoririi convertirii Sfântului Pavel, particip ca de obicei la slujba de la ora șapte, la biserica Saint-Séverin și, de data aceasta, înaintez printre bănci împreună cu cei care vor să se împărtășească. Sunt absent, dar nu mă miră. Nu simt nimic. Normal: Împărăția este ca un grăunte de muștar care crește în întunericul

---

[11] Apărut în 1988.

pământului, în liniște, fără știrea noastră. Ceea ce contează este că, de-acum, face parte din viața mea. Timp de un an de zile mă voi împărtăși zilnic, tot așa cum, de două ori pe săptămână, mă voi duce la psihanaliză.

24

În pofida euharistiei, a bucuriei pe care se presupune că ar trebui să mi-o aducă, sufăr pe canapeaua Domnișoarei C. Mă plâng, acuz, protestez. În caiete nu spun nimic, de parcă acela care scrie în ele este deasupra tuturor acestor probleme. Totuși, există o excepție. Într-o dimineață ajung la ședința de analiză după ce am citit în *Libération* un articol scurt care nu doar m-a frapat, ci pur și simplu m-a devastat. Era vorba despre un băiețel de patru ani, vârsta pe care tocmai o împlinise și Gabriel. Copilul fusese internat în spital pentru o operație oarecare, însă în timpul anesteziei se produsese un accident în urma căruia rămăsese paralizat, surd, mut și orb pe viață. Acum are șase ani. De doi ani este în întuneric. Zidit de viu. Părinții, disperați, se învârt în jurul patului lui. Îi vorbesc, îl ating. Li s-a spus că nu aude nimic, dar că, poate, simte ceva, poate contactul cu mâinile lor atingându-i pielea îi face bine. Nicio altă cale de comunicare nu este posibilă. Tot ceea ce se știe e că nu este în comă. Că e conștient. Nimeni nu-și poate închipui ce se întâmplă în interiorul conștiinței lui, cum interpretează ce i s-a întâmplat. Lipsesc cuvintele care să descrie așa ceva. În orice caz, mie îmi lipsesc. Eu cel atât de bine articulat, atât de rațional, nu știu cum să

exprim ce a mișcat în mine articolul citit. Încep cu o voce tremurătoare fraze pe care nu mai ajung să le închei, un suspin enorm îmi crește sub plexul solar, se rostogolește, izbucnește și încep să plâng cum nu am făcut-o în viața mea. Plâng, plâng fără a mă putea opri. Nu e niciun fel de alinare în plânsul meu, nicio consolare, nicio destindere, este un plâns de groază și de disperare. Care ține nici nu mai știu cât, zece minute, un sfert de ceas. Apoi cuvintele îmi revin. Nu mă liniștesc, iar ceea ce bâigui este întretăiat de suspine. Întreb cum ar putea arăta rugăciunea cuiva ca mine, care vrea să creadă în Dumnezeu, dar care citește așa ceva. Ce îl poate întreba pe acest Tată căruia fiul lui, Isus, îi spune: „Tot ceea ce îi vei cere îți va da"? Un miracol? Să nu se fi întâmplat acel accident? Să umple cu totul, cu prezența sa tandră, iubitoare, liniștitoare, acest copil prins între pereții de întuneric? Să ilumineze tenebrele, să facă din acel infern inimaginabil Împărăția sa? Dacă nu, atunci ce? Dacă nu, trebuie admis că realitatea realității, fundul sacului, ultimul cuvânt al tuturor lucrurilor nu este dragostea fără sfârșit, ci oroarea absolută, groaza fără de nume a unui băiețel de patru ani care redevine conștient în întunericul etern.

— Ne oprim aici, zice Domnișoara C.

Trec trei zile. Îmi amintesc: mergeam pe aleea Danube marțea și vinerea, iar vinerea următoare era Vinerea Mare. Sunt convins că în cele trei zile Domnișoara C. s-a gândit mult la mine. Ne întoarcem la criza mea de plâns, la ce a trezit în mine groaznica poveste a copilului zidit în sine însuși, însă ce o interesează cel mai mult este ceea ce am spus despre Tată. Sunt reticent, m-aș bucura să închid această ușă pe care, imprudent, o deschisesem

ultima oară. Insistă. Bun, vorbesc despre Tată, deși, în cazul de față, mi se pare aproape indecent. Ca în urma unui acord tacit, de la strania noastră primă ședință nu am mai scos vreodată la iveală credința mea. Domnișoara C. nici nu a spus, nici nu a lăsat vreun moment să se ghicească părerea ei despre asta. Acum însă mă invită, cu multe precauțiuni, să iau în considerare următoarea ipoteză: Tatăl acesta atotputernic, atotiubitor, atotvindecător, care a intrat în viața mea chiar în clipa în care am început cura, pe care l-am adus la prima ședință ca pe un soi de joker incomod de care refuzam să mă debarasez, nu cumva ar fi posibil să fi fost o simplă figură pasageră, necesară la vremea ei în procesul analitic? O cârjă de care mă folosesc în această călătorie care mă conduce la înțelegerea locului tatălui meu real în chiar viața mea?

Ideea mă pune în încurcătură, dar nu o pot respinge cu tot atâta convingere cu care aș fi făcut-o cu șase luni mai înainte. Trebuie să-și fi croit drum fără știrea mea. Ridic din umeri ca și cum m-aș mai fi gândit de o sută de ori la asta, ca și când ar fi o chestiune rezolvată demult și asupra căreia, fără glumă, ar fi fost de-a dreptul plictisitor să mă întorc. Zic: da, și? Desigur, credința are o temelie de ordin psihic. Firește că grația divină, pentru a ne atinge, se folosește de lipsurile, de slăbiciunile, de dorința noastră copilărească de a fi consolați și protejați. Cu ce schimbă asta lucrurile?

Domnișoara C. nu spune nimic.

După ședință, în metrou, nu mă simt deloc în largul meu.

Presupun că multora dintre cei care mă citesc îndoielile pe care le descriu li se par complet abstracte,

speculative, deconectate de la adevăratele probleme ale existenței. Pe mine însă m-au sfâșiat și scriu aceste memorii pentru a-mi aminti asta. Am fost tentat să fiu ironic față de cel care eram pe timpul acela, însă nu vreau să fiu ironic. Vreau să-mi reamintesc tulburarea și groaza din momentele în care am simțit amenințată această credință care mi-a schimbat viața și la care țineam mai mult decât la orice altceva. Nu degeaba am ajuns în Vinerea Mare, ziua în care Isus a strigat: „Tată, tată, de ce m-ai părăsit?"

Intelectual, nimic nou. Doar n-am răsărit după ultima ploaie. L-am citit pe Dostoievski, știu ce spun și Ivan Karamazov, și Iov înaintea lui, despre suferința nevinovaților, acest scandal care îți interzice să crezi în Dumnezeu. L-am citit pe Freud și știu ce gândește și el și, cu siguranță, și Domnișoara C.: că ar fi cu siguranță minunat să existe un Tată atotputernic și o Providență care să aibă grijă de fiecare dintre noi, dar este totuși curios cum această construcție corespunde cu exactitate dorinței noastre similare din perioada copilăriei. Că rădăcina dorinței religioase este nostalgia figurii paterne și fantasma infantilă de a fi centrul lumii. L-am citit pe Nietzsche și nu pot nega că m-am simțit vizat când spune că marele avantaj al religiei este că ne face interesanți în propriii noștri ochi și ne permite să fugim de realitate. Cu toate acestea, îmi ziceam: da, desigur, se poate spune că Dumnezeu este răspunsul pe care îl dăm propriei noastre angoase, dar putem spune și că angoasa noastră este mijlocul de care se folosește pentru a ni se face cunoscut. Da, desigur, se poate spune că m-am convertit fiindcă eram disperat, dar se poate spune și că Dumnezeu, pentru a mă converti, mi-a acordat grația divină a disperării. Asta și vreau să cred, din toate puterile: că iluzia nu credința

este, cum *crede* Freud, ci ceea ce te face să te îndoiești de credință, cum *știu* misticii.

Vreau să gândesc asta, vreau să o cred, dar mi-e frică să nu încetez să cred. Mă întreb dacă nu cumva o asemenea dorință de a crede nu este dovada că deja nu mai cred.

25

Ne vom petrece weekendul de Paști la soacra mea, în Normandia. Noaptea târziu, la televizor văd un documentar despre Beatrix Beck, o scriitoare la care țin mult și căreia i-am adaptat romanul *Léon Morin, preot*. Este o carte autobiografică despre propria convertire. Jean-Pierre Melville a făcut deja un film după carte, cu Belmondo și Emmanuelle Riva. E excelent, dar nu contează, așa că am luat-o de la capăt, ceea ce e cu atât mai bine, fiindcă îmi place să lucrez la adaptarea romanului. Mă bucur să pot considera scenariul, elaborat cu mai bine de un an înainte de propria mea convertire, ca pe o etapă a unei călătorii subterane, iar producătorul care mi l-a propus ca pe un agent al grației divine în viața mea. Cartea a fost scrisă în anii cincizeci. Totul în ea sună cum trebuie. Tulburarea pe care o trăiește eroina principală este cu atât mai convingătoare cu cât este descrisă prozaic, fără a face apel la limba de lemn creștină, uneori chiar hazliu. Beatrix Beck este în ziua de azi o doamnă foarte bătrână, liberă și derutantă. La un moment dat a fost întrebată dacă este dintotdeauna credincioasă și a răspuns că nu. A

fost vorba despre un moment din viața ei, care a trecut. Se referea la subiect cum ar fi putut-o face, despre angajarea sa politică, un ins care a fost comunist, sau cum se povestește despre o mare iubire din tinerețe. Despre uraganul unei pasiuni pe care, până la urmă, ești totuși fericit că ai trăit-o. Numai că e ceva îndepărtat. Aborda problema doar fiindcă fusese întrebată, în realitate nici nu s-ar mai fi gândit la ea.

Mi se pare ceva teribil. Ei nu, evident, însă mie mi se pare înfiorătoare ideea că până și credința poate trece și că asta nu te face s-o duci mai rău. Mă gândeam: dacă lași să-ți scape grația divină, viața ți se va distruge. Dacă nu ți-o schimbă din temelii, ți-o nimicește. A o refuza, a te îndepărta de ea după ce ai întrezărit-o înseamnă să te condamni la a trăi în infern.

Sau poate nu.

A doua zi e duminica Paștelui. Căutăm împreună cu copiii ouă ascunse prin grădină. Vom merge la slujbă, într-o biserică mare și frumoasă unde se duc, în formulă completă, numeroasele familii catolice, în blazere albastre și rochii pastelate. Mă voi duce și eu, nici nu se pune problema să scap cumva, numai că, dintr-odată, simt cum îmi repugnă acest creștinism burghez, provincial, lipsit de îndoieli, acest creștinism al farmaciștilor și al notarilor, pe care am învățat să îl privesc cu o ironie indulgentă. În zori mă strecor din pat, de lângă Anne, care doarme în continuare. Toată noaptea m-am tot sucit și răsucit, fără a putea închide un ochi. Ies din casă fără a trezi pe cineva. Mă îndrept către mănăstirea de călugărițe unde soacra mea se duce deseori la slujbă, fiindcă este chiar alături de casa ei. Uneori, o însoțesc. La șapte e

utrenia. Capela e cenușie, urâtă, lumina lividă, pe piatra groasă a zidurilor se scurge umezeala normandă. Comunitatea nu mai numără mai mult de vreo zece călugărițe, toate bătrâne și abia mai ținându-se pe picioare. Una dintre ele este pitică. Behăie cântând, o iau pe lângă, iar zbieretele tânărului preot al satului, cu mutră de idiot, cel care vine să le împărtășească, nu merg nici ele mai bine. În gura lui, până și textul grandios al Sfântului Ioan, povestind cum Maria Magdalena, în dimineața Paștelui, l-a luat pe Christos cel înviat drept grădinar, e groaznic să o spun, dar devine o prostie. Nimeni nu pare a-l asculta cu adevărat. Reveria posomorâtă care înrourează privirile, firișoarele de salivă de la colțurile gurilor trebuie că anunță apropierea micului dejun. Cum o recunoaște aproape înveselită și pioasa mea soacră: slujba de la călugărițe nu e deloc motiv de voioșie. Ba chiar e de o tristețe care îți strânge inima și, pe vremuri, presupunând că aș fi intrat pe aici, m-ar fi făcut să-mi iau urgent tălpășița. Anne, care a crescut la umbra acestui loc al sfârșitului, mă consideră un pervers fiindcă mă duc să adulmec damful de pamperși și de dezinfectant. Numai că eu îmi zic: uite, aceasta este Împărăția. Tot ce este slab, disprețuit, cu deficiențe este casa lui Christos.

În timp ce slujba se târâie înainte, îmi repet ca pe o mantră un verset al Psalmilor:

„Doamne, vreau să locuiesc în casa ta
în toată lungimea zilelor mele.“

Dar dacă urma să fiu alungat? Sau, mai rău, să mă bucur că o părăsesc? Dacă se va întâmpla cândva ca această perioadă în care vreau să locuiesc în casa Domnului

pentru tot restul zilelor și nimic nu mi se pare mai frumos decât să iau parte la slujbe, printre bătrânele și bunele surori pe trei sferturi căzute în mintea copiilor, dacă se va întâmpla să o consider doar un episod al existenței mele, jenant, lugubru pe alocuri, ușor comic din alte puncte de vedere? O toană de care, din fericire, m-am eliberat? Ei, nu, nu chiar o toană, o experiență interesantă, cu condiția să o abandonez. Și așa voi vorbi despre perioada mea creștină, la fel cum un pictor se referă la perioada lui roz ori albastră. Mă voi felicita pentru că am putut evolua și trece la altceva.

Va fi îngrozitor și nici măcar nu-mi voi da seama.

Bizar: scriind acest capitol, am dat, în biblioteca unei case de la țară, peste o carte pe care aș fi putut-o citi pe vremea aceea. Se cheamă *O inițiere în viața spirituală*, apărută în 1962 la editura catolică Desclée de Brouwer, și poartă apostila *Nihil obstat,* prin care autoritatea eclesiastică face cunoscut faptul că nu se opune publicării. Greu de înțeles, de altfel, motivul pentru care s-ar fi opus, căci este un talmeș-balmeș interminabil despre infinita înțelepciune a Bisericii, prin care se exprimă infailibil Sfântul Duh și, în consecință, are întotdeauna dreptate. Autorul este un iezuit, pe nume François Roustang. La început am crezut că este doar o coincidență, drept care am verificat: ba este același François Roustang pe care l-am consultat cu mult folos la patruzeci și trei de ani de la apariția acestei cărți și care, între timp, a ajuns cel mai heterodox dintre psihanaliștii francezi. Această *Inițiere în viața spirituală* nu figurează pe niciuna dintre paginile cu mențiunea „de același autor“ a operelor lui recente. Îmi închipui că bătrânului Roustang îi este cam rușine și

că s-ar bucura să nu i se amintească de această perioadă din viața lui. Și mi-l mai închipui pe tânărul Roustang pe când scria acest op atât de dogmatic, convins că deține adevărul. Ar fi fost uimit să i se prezinte scepticul care avea să devină. Nu doar uimit: oripilat. Sunt convins că s-ar fi rugat din toate puterile pentru ca așa ceva să nu cumva să se întâmple. Dar, în ziua de azi, probabil că se felicită fiindcă s-a întâmplat. Ca acei oameni care și la vârsta a treia încă mai continuă, noapte de noapte, să susțină examenul de bacalaureat, acest bătrân maestru taoist probabil că, uneori, visează că încă mai este iezuit, că vorbește grav despre păcat și despre Sfânta Treime și, când se trezește, își zice: Offf! Oribil coșmar!

26

A doua zi după convertire, am scris următoarele în caietul pe care tocmai mi-l cumpărasem: „Că Isus este adevărul și viața și este atât de evident, încât îți sare-n ochi de ți-i crapă — dar, uneori, ochii chiar trebuie să crape spre a vedea. Doar că unora nici vorbă să le sară-n ochi. Adică au ochi și nu văd. Știu, și eu am fost unul dintre ei și tare-aș mai vrea să discut cu acest eu neînsemnat, de acum câteva săptămâni, care e tot mai departe. Sper ca, scrutându-i ignoranța, să văd din ce în ce mai bine."

Mă simțeam ajuns într-o poziție de forță. Neînsemnatul meu sine necredincios, care se îndepărta fără a opune rezistență, din punctul meu de vedere nu era vreun adversar redutabil. Se anunța însă un alt adversar:

nu un sine trecut și depășit, ci unul care stă să vină, unul poate foarte apropiat, care nu va mai crede, ba chiar va fi deosebit de mulțumit că nu va mai crede. Ce i-aș putea spune pentru a-l pune în gardă? Pentru a-l împiedica să părăsească drumul vieții pentru acela al morții? Cum să îl fac să mă asculte, când parcă-l văd cum se crede superior eului meu de acum?

Începând din weekendul Paștelui, consider că îmi este în mare primejdie credința — zic premeditat „primejdie“, mai degrabă decât „pericol“, „îndărătnic“ decât „refractar“: credința nu merge fără pompă, nici fără a-i afecta un stil grandilocvent. Pentru a-mi apăra credința, decretez stare de asediu. Interdicție de circulație și împuiere de cap. Mă retrag o săptămână la mănăstirea benedictină Pierre-qui-Vire, din Burgundia. Priveghere la ora 2 noaptea, ceasul întâi la 6, mic dejun la 7, slujbă la 9, yoga în chilie la 10, lectură din Ioan și comentariu la 11, prânz la 13, plimbare prin pădure la 14, vecernie la 18, cină la 19, pavecerniță la 20, culcare la 21. Ca tot obsedatul cum se cade, sunt încântat. Nu sar peste nimic. Foarte repede nu mai am nevoie să pun deșteptătorul pentru a mă trezi la două fără un sfert în vederea veghii de noapte. Întors la Paris, mă strădui să adaptez regula Sfântului Benedict la viața mea citadină. Gata cu cititul ziarului la cafea, după ce l-am dus pe Gabriel la grădiniță: consider ziarul o pierdere de vreme. Odată ajuns în strada Temple: o oră de yoga, treizeci de minute de rugăciune, o oră de Sfântul Ioan, o oră de lectură (pioasă) cu orez integral și iaurt. După-amiaza, cinci ore de muncă susținută — în curând voi spune și la ce. Slujba de ora 7 la Saint-Séverin, întoarcere acasă la 8. Aici este cel mai greu, fiindcă încerc

să îmi pun în practică bunele decizii. Să nu fac niciodată două lucruri în același timp. Să-mi las grijile în garsonieră pentru a fi disponibil și vesel cu ai mei. Să văd viața cotidiană ca pe o suită de ocazii de a alege între două căi: vigilență sau neatenție, caritate sau egoism, prezență sau absență, viață sau moarte. Și, cum sunt insomniac, să urmez exemplul lui Charles de Foucauld și să sar din pat imediat ce m-am trezit, pentru a trece la treabă, indiferent de oră.

Nu știu dacă aceste programe draconice m-au făcut deosebit de agreabil ca soț și părinte. Ba chiar sunt convins de contrariu. Notații îngrijorătoare, în care identific viața de familie cu o cruce pe care curajos trebuie să o duc în spinare, mă fac să cred că, la nivelul meu, trebuie să mă fi comportat ca acei întunecați puritani din romanele lui Hawthorne care, cu o implacabilă blândețe, îi fac pe ai lor să trăiască, pentru binele sufletelor lor, un adevărat infern domestic.

Citesc mult, cu predilecție autorii Marelui Secol de Aur al XVII-lea precum Fénelon, Sfântul Francisc de Sales, iezuitul Jean-Pierre de Caussade. Stilisticieni rafinați, formatori de conștiință șireți și suavi, cu toții îmi spun că lucrurile care mi se întâmplă erau deja prevăzute, catalogate, fac parte dintr-un plan. E liniștitor și nu prea departe de psihanaliză. Dacă cred că îmi pierd credința, asta înseamnă că îmi e tot mai purificată. Dacă nu mai simt deloc prezența lui Dumnezeu care, astă-toamnă, îmi dădea senzația că înaintez în viața spirituală ca acei magi tibetani despre care vorbește Alexandra David-Néel[12] care

[12] Orientalistă, cântăreață de operă, jurnalistă, scriitoare, exploratoare franco-belgiană, 1868–1969.

sar câte cinci sute de metri, pe deasupra munților, asta se întâmplă întrucât Dumnezeu mă educă. Uscăciunea sufletească e semn al progresului. Absența, prezență întru credință. Am recopiat zeci de variații pe această temă, din care iată un mic florilegiu:

„Dumnezeu nu lasă sufletului odihna până când nu l-a făcut suplu și maniabil, răsucindu-l în toate felurile. Cu cât te temi mai tare de renunțări, cu atât ai mai multă nevoie de ele. Faptul că displac înțelepciunii și amorului-propriu arată că sunt parte a grației divine." (Fénelon, *Remedii contra tristeții*)

„Fericită condiția noastră în această luptă a sufletului, de a fi întotdeauna învingători, cu condiția să vrem să luptăm." (Sfântul Francisc de Sales, *Introducere în viața pioasă*)

„Sufletelor pătrunse de credință Dumnezeu le acordă grația divină și daruri prin chiar ceea ce pare privațiune. Căci ne formează inimile nu prin idei, ci prin greutăți și prin încercări. Ne tulbură privirile și ne permite ca, în locul planurilor pe care le-am făcut, să nu dăm decât de confuzie, de tulburare, de gol și de nebunie. Tenebrele servesc, așadar, drept călăuze și îndoielile, drept certitudini." (Jean-Pierre de Caussade, *Părăsire de sine în brațele Providenței divine*)

Recitind aceste texte mă simt împărțit între perspective contrarii, la fel cum eram pe vremea când le citeam pentru întâia oară. Și acum mi se par pe cât de magnifice, pe atât de delirante. Mi se pare evident că sunt inspirate din experiență personală, vreau să spun că aceia care le-au scris nu bat câmpii, ci știu foarte bine ce afirmă. În același timp, profesează disprețul față de experiență, față de

mărturia cu sens și bazată pe bun simț la fel de radical ca în nemuritoarea frază a bolșevicului Piatakov: „Dacă Partidul îi ordonă, un adevărat comunist trebuie să fie în stare să vadă alb în locul negrului și negru în locul albului.“

27

Dacă Dumnezeu vrea să îmi pună la încercare credința, mă hotărăsc să nu mă abstrag acestei încercări. Țin să o trăiesc din plin. Vreau să se repete în mine pentru încă o dată confruntarea dintre Christos și Ispititor.

Nietzsche este foarte bun în rolul celui care ispitește. Cel mai bun. Ai poftă să fii cu el. Mă îngrozește și mă farmecă, totodată, șoptindu-mi la ureche că a vrea, cum eu îmi reproșez că o fac, să fii glorios și puternic, admirat de semeni sau foarte bogat, sau seducător de femei, or fi aspirații grosolane, dar măcar se referă la lucruri reale. Acestea se desfășoară pe un teren pe care poți câștiga sau pierde, poți învinge sau poți fi învins, pe când viața interioară după model creștin este mai ales o tehnică prin care să spui povești pe care nu riști să ți le contrazică nimeni și să îți pari interesant indiferent de circumstanțe. Naivitate, lașitate, vanitate de a crede că tot ce ni se întâmplă are un sens. De a interpreta totul în termenii unei încercări, apărați de un zeu care organizează mântuirea ca pe o cursă cu obstacole. Spiritele, spune Nietzsche, sunt judecate — întrucât, contrar a ceea ce afirmă Isus, *trebuie* să judecăm — prin capacitatea lor de a nu-și spune basme, de a ține la realitate, nu la ficțiuni consolatoare

care îi fac concurență. Sunt judecate *prin doza de realitate pe care o pot suporta*.

Însă, Simone Weil: „Christos vrea să i se prefere adevărul, căci înainte de a fi Christos, El e adevăr. Dacă te întorci de la El pentru a merge către adevăr, nu vei face o cale prea lungă înainte de a ajunge iarăși în brațele Lui."

Foarte bine. Accept și eu la pariul ăsta. Îmi asum riscul. Deschid un nou fișier, pierdut ca și cel dintâi, reluând titlul la care, hotărât lucru, chiar țin: *Punctul de vedere al adversarului*. Lui îi consacru, în fiecare după-amiază, câte cinci ceasuri.

Cu un an mai înainte, vorbind cu prietenul meu Luc Ferry, susțineam că este imposibil să prevezi nu doar ce ne rezervă viitorul, dar chiar și ce o să devenim ori o să gândim. Luc mi-a replicat că, de pildă, el era sigur că nu va ajunge niciodată membru al Frontului Național. I-am răspuns că și pentru mine ar fi fost la fel de îndoielnic, dar că sigur nu puteam să fiu și că, oricât de neplăcut ar fi fost exemplul, consideram această incertitudine prețul libertății mele. Credința creștină nu îmi provoca aceeași ostilitate ca Frontul Național, dar m-aș fi mirat aproape la fel dacă aș fi fost anunțat că într-o zi aveam să mă convertesc. Și totuși s-a întâmplat. Totul are loc de parcă aș lua o boală — deși nu aparțin vreunei grupe de risc —, iar primul ei simptom este că o iau drept vindecare. Așa că îmi propun să țin maladia sub observație. Să îi scriu cronica pe cât de obiectiv e cu putință.

Pascal: „Acesta este războiul care a izbucnit între oameni, în care fiecare e de partea cuiva, fiecare se înregimentează fie de partea dogmatismului, fie a

pyrrhonismului. Cel care se gândește să rămână neutru va fi un pyrrhonian prin excelență."

Pyrrhonian înseamnă discipol al filosofului Pyrrhon, adică un sceptic. Sau, cum zicem în ziua de azi, un relativist. Adică, atunci când Isus te asigură că el este adevărul, ridici din umeri ca Pilat din Pont și răspunzi: „Ce e adevărul?" Câte păreri, atâtea adevăruri. Bun, de acord. Doar n-o să pretind că sunt neutru. Doar voi îndrepta asupra dogmatismului meu o privire pyrrhoniană. Îmi voi descrie convertirea după cum Flaubert a descris aspirațiile Doamnei Bovary. Mă voi pune în pielea celui de care mi-e frică mai mult decât de orice altceva că voi deveni: cel care, întors din credință, o examinează cu detașare. Voi reconstitui împletitura de înfrângeri, ură de sine, panică în fața vieții, care m-a călăuzit până la credință. Și poate că atunci și numai atunci nu îmi voi mai spune povești. Voi avea, poate, dreptul de a zice precum Dostoievski: „Chiar și dacă mi se va dovedi prin a plus b că Isus greșește, rămân cu Isus."

28

Agentul meu, François Samuelson, îmi spune într-o zi: „Trebuie să faci ceva, de trei ani nu mai scrii și pari nefericit de parc-ai fi fost călcat în picioare. De ce nu te apuci de o biografie? Asta fac toți scriitorii ajunși în pană de inspirație. Se poate întâmpla că treaba asta să te deblocheze, sigur, mai depinde și de subiect, dar cu siguranță îți pot obține un contract convenabil."

De ce nu? O biografie este un proiect mai umil decât marele roman după care nu mai ajung să țin doliu, mai exaltant decât scenariile serialelor de televiziune. Poate că este o modalitate bună de a utiliza talentul cu care m-a înzestrat Domnul și că El însuși preferă să mă vadă cheltuindu-l fie și așa decât tezaurizându-l. Notez în caiet următoarea maximă biblică: „Ce poți face cu mâna ta, fă." (ceea ce se poate citi, abia azi îmi dau seama, și ca o invitație la masturbare), și îl însărcinez pe François cu găsirea unui editor interesat de viața lui Philip K. Dick.

Compun o scrisoare de intenție care se încheie astfel: „Este tentant să îl considerăm pe Philip K. Dick ca pe un mistic rătăcit. Însă a vorbi despre mistici rătăciți înseamnă a lăsa să se înțeleagă faptul că ar exista adevărați mistici și un real obiect al cunoașterii mistice. Punct de vedere religios. Dacă, îngrijorați că am putea ajunge la această concluzie, preferăm să adoptăm un punct de vedere agnostic, trebuie să admitem că s-ar putea să fie o diferență de elevare omenească și culturală, de audiență, de respectabilitate, dar nu și de esență între, pe de o parte, Sfântul Pavel, Maestrul Eckhart ori Simone Weil și, pe de alta, un biet hippy iluminat, ca Dick. De altfel, el însuși era conștient de asta. Scriitor de ficțiune și încă din cea mai lipsită de limite, era convins că nu așază pe hârtie decât niște *rapoarte*. În ultimii zece ani ai vieții a trudit la un *raport* interminabil, de necategorisit, pe care îl numea *Exegeza* lui. Această *Exegeză* urmărea să dea seama despre o experiență pe care, după starea în care se afla, o interpreta ca pe o întâlnire cu Dumnezeu („Înfricoșător lucru este să cădem în mâinile Dumnezeului celui viu."), efectul târziu al drogurilor pe care le băgase în el de-a lungul timpului,

invadarea propriei minți de către extratereștri sau o simplă construcție paranoică. În pofida tuturor eforturilor sale, nu a reușit niciodată să traseze granița dintre fantasmă și revelație divină — presupunând că există vreuna. Chiar așa: există vreuna? La drept vorbind, este un lucru asupra căruia nu se poate decide și, se înțelege de la sine, nici eu nu o voi face. Numai că a povesti viața lui Dick înseamnă să te apropii de acest punct. Să-i dai târcoale cât mai atent cu putință. Iată ce m-aș bucura să fac."

Mi-a luat ceva mai bine de un an pentru a scrie cartea, ceea ce, ținând seama de cât de groasă a ieșit și de masa enormă de informație pe care a pus-o în mișcare, retrospectiv mi se pare chiar un act de vitejie. Am muncit ca un apucat și îmi aduc aminte că mi-a plăcut enorm ce făceam. Nu e nimic mai bun pe lumea asta decât să muncești, să poți să o faci, mai ales când ai fost multă vreme împiedicat să faci asta. Tot ce am încercat cât am lăsat scrisul de izbeliște începea să capete sens. Am pierdut cele două fișiere numite *Punctul de vedere al adversarului*, cel despre viața lui Jamie și cel despre convertirea mea povestită de către un viitor eu, care își va fi pierdut credința, însă oricum le-aș fi lăsat baltă, iar toate întrebările în jurul cărora se învârteau acele eseuri avortate și-au găsit firesc locul în biografia lui Dick. În loc să mă angoaseze, acestea mă pasionau, ba chiar, uneori, mă amuzau. În pofida sau din cauza insuportabilului său geniu, viața lui Dick a fost catastrofală, un șir neîntrerupt de excese, despărțiri, internări și derapaje psihice, însă personal nu am încetat niciodată să resimt aceeași afecțiune pentru el. Nu am încetat niciun moment să îmi spun că, de acolo de unde era, la zece ani după moarte,

se uita peste umărul meu să vadă ce fac și era mulțumit că se vorbește în acel fel despre el.

Încă un consilier avizat m-a însoțit pe tot parcursul lucrului: *Yi-Ching*, cartea antică de înțelepciune și divinație chinezească, atât de dragă lui Confucius și hippioților din generația mea — adică, din generația precedentă, mai degrabă, doar că m-am simțit dintotdeauna mai aproape de cei mai bătrâni decât mine. Și Dick s-a folosit de ea pentru a-și alcătui unul dintre romane, *Omul din castelul înalt*. Când s-a trezit blocat în intriga textului, a consultat *Yi-Ching* și *Yi-Ching* l-a scos din încurcătură. Am procedat la fel și tot cu folos. Într-o zi în care, excedat de tot ce trebuia să țin la un loc, m-am gândit că nu mă voi mai descurca, *Yi-Ching* mi-a dăruit următoarea frază care, și în ziua de azi, îmi ține loc de artă poetică: „Harul suprem nu constă în a împodobi pe dinafară niște materiale, ci în a le da o formă simplă și practică."

29

Desigur, caietele de comentarii evanghelice au resimțit încercarea. Nu le-am lăsat chiar deoparte, dar ritmul a slăbit. Cincisprezece umplusem în anul care a urmat convertirii, doar trei în cel în care am scris cartea despre Dick și, când le parcurgi pe acestea din urmă, simți că nu mai participam sufletește, că eram cu gândul în altă parte. Din Evanghelie iau doar ce-mi poate folosi la scrierea cărții. Merg încă la slujbă, dar nu în fiecare seară. Încă mă mai împărtășesc, dar fără tragere de inimă.

În zilele bune, îmi spun că nu e nimic grav. Tatăl nu vine cu bățul, ca Moș Niculae. Când îi duc pe Gabriel și pe Jean Baptiste în Grădina Luxembourg, mă bucur să îi văd alergând, cățărându-se, dându-și drumul pe tobogane. Îngrijorător mi s-ar părea dacă, în loc de a face toate astea, ar sta numai lângă mine, cu ochii la mine, întrebându-se ce părere am și dacă sunt mulțumit de ei. Îmi place să îi observ uitând de mine, trăindu-și viețile lor de băieței. Dacă eu, care sunt atât de rău, le pot oferi fiilor mei această grijă tandră, cum trebuie să fie cea a Tatălui față de mine? Există însă și zile de îndoială și de scrupule, în care îmi zic că lucrul la biografia lui Dick, făcut cu plăcere, ba chiar cu entuziasm, nu e decât o iluzie, semnul unei suficiențe care mă îndepărtează de adevăr. Bogăție, așadar, nefericire: asta pare a spune și Isus în Fericiri, miez al miezului învățăturilor sale. Deși nu mai sunt chiar atât de convins de adevărul Fericirilor. Nu văd cu ce s-ar potrivi această răsturnare sistematică a tuturor lucrurilor. A te convinge, când ești pe fundul prăpastiei, că e tot ce ți s-ar fi putut întâmpla mai bun poate că e fals, dar ajută.

*

Nu văd însă care e scopul ca, atunci când ești cât de cât fericit, să crezi că, *în realitate*, îți merge rău, că *e* foarte rău. Prefer *Yi-Ching* în care se spune ceva similar și, în același timp, foarte diferit. Iată de ce, în linii mari, nu e cazul să sari în sus de bucurie când extragi o hexagramă favorabilă: dacă ești în vârf, obligatoriu vei coborî, dacă ești la fund, probabil vei urca. Dacă ascensiunea se face pe versantul însorit al muntelui, coborârea se va face pe cel ce rămâne în umbră. Noaptea vine după zi, ziua vine

după noapte, ciclurile bune după cele rele, ciclurile rele după cele bune. Ceea ce, ar zice Nietzsche, este pur și simplu *adevărat*, neotrăvit de morală. Ceea ce înseamnă că atunci când ți-e bine înțelept e să te aștepți la rău și viceversa, nu că e *rău* să fii fericit și *bine* să fii nefericit.

La Levron, există o carte de oaspeți în care mama lui Hervé se bucură ca fiecare musafir să lase o urmă a trecerii sale pe acolo. Și pe mine mă bucură asta. Cu douăzeci de ani în urmă, mă imaginam răsfoind-o douăzeci de ani mai târziu și amintindu-mi vacanțele de altădată. Cei douăzeci de ani s-au scurs, ba chiar au trecut mai mulți de-atât și, într-adevăr, îmi amintesc vacanțele de altădată. Îmi place să văd prietenia noastră înscrisă în această durată. Îmi place să privesc viețile noastre de parcă am fi la capătul de sus al unei călătorii în munte și ne-am uita înapoi, către drumul parcurs: fundul văii, de unde am plecat; pădurea de brazi; grohotișul pe care s-a scrântit glezna; fâșiile de zăpadă veșnică pe care nu am crezut că le putem traversa vreodată; pășunile alpine pe care deja se întindeau umbrele înserării. Am venit singur la Levron în toamna lui 1992, am muncit pe rupte zece zile, apoi Hervé a sosit și el. Stau mărturie cartea de oaspeți, dar și caietul meu de comentarii evanghelice, prea des uitat, în care am notat una dintre conversațiile noastre.

Mă plâng, ca de obicei. Înainte, fiindcă nu mai puteam să scriu, acum fiindcă îmi place prea mult să o fac și astfel mă îndepărtez de Christos. Stări sufletești, scrupule, angoasă folosindu-se de toate mijloacele pe care le au la dispoziție. Mă frământă dorința de calm. Evanghelia se transformă în literă moartă. Ceea ce mi se părea a fi unica

realitate devine o abstracțiune îndepărtată. După o coastă foarte lungă, aspră, aflată în plin soare, ajungem lângă un lac de altitudine, pe malul căruia ne oprim pentru a mânca. Pe un petic de iarbă pierdut în zăpadă, ne scoatem sandviciurile, iar Hervé și *Bhagavad-Gita*. Am păstrat o vreme tăcerea, apoi, pe neașteptate, mi-a spus ceva ce îl mira mult în copilărie: perușul bunicii lui nu evada când i se deschidea ușa coliviei. Îl loc să-și ia zborul, rămânea ca prostul înăuntru. Bunica îi explicase șmecheria: era de ajuns să pui pe fundul coliviei o oglinjoară. Perușul era atât de mulțumit că se poate oglindi, lucrul acesta îl absorbea într-atât, încât nu mai vedea nici măcar ușa deschisă, nu mai realiza că exista și un afară, libertatea la care putea ajunge doar cu un fâlfâit de aripi.

În mod fundamental, Hervé este un platonician. Crede că trăim într-o cușcă, într-o cavernă, într-o cutie și că scopul jocului este ieșirea de acolo. Eu nu sunt chiar așa de sigur că există un exterior către care putem zbura doar dând o dată zdravăn din aripi. Nu, firește că nu e sigur, zice Hervé, dar, presupunând că ar exista un „afară", ar fi păcat să nu mergem să-l vedem. Și cum s-o facem? Rugându-ne. Hervé care, cu un an mai înainte, opunea dogmatismului meu catolic o relaxare absolut taoistă, pledând pentru a-ți asculta mișcările spontane ale inimii, insistă acum asupra necesității rugăciunii. Fie și fără dorință, fie și fără beneficiu. Chiar dacă este imediat furată de către curenții gândurilor parazite, centrifuge — mici maimuțe care nu se mai satură să tot sară din creangă-n creangă, după cum spun budiștii —, fiecare clipă de rugăciune, fiecare strădanie de a te ruga este o justificare a zilei trăite. O sclipire într-un tunel, un minuscul refugiu de eternitate câștigat contra neantului.

Douăzeci de ani mai târziu, Hervé și cu mine mergem tot împreună, pe aceleași cărări, iar discuțiile noastre se învârt în jurul acelorași subiecte. Numim meditație ceea ce numeam rugăciune, însă către același munte ne îndreptăm, și la fel de îndepărtat mi se pare a fi rămas.

30

Ajung la sfârșitul acestor caiete. Cartea despre Dick a apărut și ea. Nu a avut succesul la care am sperat. Probabil că am fost tare dezamăgit, dar nu suflu o vorbă. Stau iarăși degeaba și sunt morocănos. Încerc să mă întorc la Evanghelie, la rugăciune. Încerc să mă concentrez măcar câteva clipe în fiecare zi asupra a ceea ce acum îmi repugnă să numesc Dumnezeu ori măcar Christos. Nu-mi mai plac aceste nume, dar aș vrea ca din nou să țin la ceea ce ele acoperă undeva, în adâncurile mele. Ca de fiecare dată, această dorință îmi este inspirată de neliniște. De senzația să viața mi se pierde, că trece timpul, treizeci și cinci de ani, treizeci și șase, treizeci și șapte, fără a-mi ține promisiunea de a-mi reîmprospăta talentul. Dacă încerc să mă rog, o fac pentru a mă convinge că, în pofida aparențelor, totul, în mod misterios, merge către mai bine. Și mi-e din ce în ce mai rău.

Am încheiat Evanghelia după Ioan și am trecut la cea a lui Luca. Comentez fără convingere Fericirile. Ce ar putea să-mi spună în halul de absență și de amărăciune în care mă aflu?

Nu neg: ridic din umeri.

Am înlăturat de pe raft misteriosul chip al lui Christos din frunziș. Nu fiindcă nu l-aș mai zări, ci fiindcă mă tem că l-ar putea observa vreun musafir, m-ar întreba despre ce este vorba și mi s-ar face rușine. Îmi acuz propriile „defecte de constituție“, cum ar fi zis Montaigne, cele care nu se mai pot modifica. Nu am nici stofă pentru așa ceva, nici elan. Sunt meschin, laș, lipsit de toate, până și de lipsuri. Cum să îți vii în fire când așa ești construit? Când nu ai de ce să te ții și totul alunecă?

Paști, 1993, ultima pagină a ultimului caiet:

„Asta să însemne a-ți pierde credința? Să nu mai ai nici măcar chef să te rogi pentru a o păstra? Să nu mai vezi în această înstrăinare, care se instalează zi după zi, o încercare peste care ai de trecut, ci, din contră, un proces normal? Sfârșitul unei iluzii?

Acum, zic misticii, e momentul să te rogi. În noapte trebuie să-ți reamintești de lumina întrevăzută. Însă tot acum, sfaturile misticilor par pisălogeală și curaj pare renunțarea la a le urma, pentru a înfrunta realitatea.

Adică, realitatea să însemne că Isus nu a înviat?

Scriu asta în Vinerea Mare, clipa celei mai mari îndoieli.

Mâine-seară voi merge la slujba Paștelui ortodox împreună cu Anne și cu părinții mei. Îi voi îmbrățișa spunându-le *Hristos voskrese*, «Christos a-nviat!», dar n-o voi mai crede.

Te părăsesc, Doamne. Tu nu mă părăsi.“

II.
PAVEL

(Grecia, 50–58)

1

Am devenit cel care m-am temut că am să devin.

Un sceptic. Un agnostic — nici măcar cu atâta credință încât să pot fi ateu. Un om care consideră că reversul adevărului nu este minciuna, ci mai degrabă certitudinea. Dar cel mai rău lucru, din punctul de vedere al celui care am fost, este că mă simt mult mai bine.

Așadar, dosar clasat? Probabil că nu e chiar așa din moment ce, după cincisprezece ani, după ce am pus într-o cutie caietele de comentarii evanghelice, mi-a revenit dorința de a da din nou târcoale acestui punct central și misterios al poveștii noastre, a tuturor, al poveștii mele. De a reveni la texte, adică la Noul Testament.

Oare drumul pe care l-am urmat altădată credincios fiind îl voi mai parcurge acum ca romancier? Ca istoric? Nu știu încă, nu vreau să iau vreo decizie, cred că titulatura nu are chiar atâta importanță.

Ca anchetator, să zicem.

2

Dacă nu iluminează, figura lui Isus orbește. Nu vreau să o abordez frontal. Chiar dacă voi urca mai apoi pe cursul apei către izvor, prefer să deschid ancheta puțin mai din aval și să încep prin a citi, cât de atent pot, scrisorile Sfântului Pavel și *Faptele apostolilor.*

Faptele apostolilor sunt a doua parte dintr-o lucrare atribuită Sfântului Luca, prima fiind Evanghelia care îi poartă numele. În mod normal, aceste două cărți separate de canonul biblic ar trebui citite la rând. Evanghelia povestește viața lui Isus, *Faptele apostolilor,* ceea ce s-a petrecut în decursul celor treizeci de ani care au urmat morții lui, așadar, nașterea creștinismului.

Luca nu a fost unul dintre tovarășii lui Isus. Nu l-a cunoscut. Nu spune niciodată „eu“ în Evanghelia lui, care este o narațiune la mâna a doua, scrisă la o jumătate de veac după evenimentele relatate. În schimb, Luca era unul dintre tovarășii lui Pavel, *Faptele apostolilor* sunt în mare măsură o biografie a lui Pavel și, într-un moment al acestei biografii, se întâmplă un lucru surprinzător: se trece dintr-odată, fără a fi fost preveniți ori a ni se explica motivul, de la persoana a treia la persoana întâi.

Este un moment disimulat, e posibil nici să nu fie remarcat, iar când eu am l-am observat, m-am oprit ca fulgerat.

Se găsește în capitolul al XVI-lea al *Faptelor.* Iată-l:

*

„Și noaptea i s-a arătat lui Pavel o vedenie: un bărbat macedonean sta rugându-l și zicând: Treci în Macedonia și ne ajută. Când a văzut el această vedenie, am căutat să plecăm îndată în Macedonia, înțelegând că Dumnezeu ne cheamă să le vestim Evanghelia. Pornind cu corabia de la Troada, am mers drept la Samotracia, iar a doua zi la Neapoli."

Nu e clar la ce se referă acest „noi": poate că la un grup alcătuit din autor și din însoțitorii lui pe care acesta nu îi consideră destul de importanți pentru a-i mai aminti. Nu contează: de șaisprezece capitole încoace citim o cronică impersonală a aventurilor lui Pavel și iată că, dintr-odată, *cineva* iese la lumină și vorbește. După câteva pagini, acest cineva dispare. Se pierde în culisele poveștii, de unde iese iarăși la iveală peste câteva capitole, pentru a nu mai părăsi scena până la finalul cărții. În felul său, în egală măsură abrupt și discret, ne spune ceva ce nu ne spune niciodată vreun evanghelist: *am fost acolo*. Am fost martor al lucrurilor pe care vi le povestesc.

Când mi se spune o poveste, îmi place să știu cine e povestitorul. Iată de ce îmi plac narațiunile la persoana întâi, iată de ce eu așa scriu, ba chiar aș fi incapabil să scriu altfel, indiferent ce-ar fi să fie. Imediat ce spune cineva „eu" (la rigoare și „noi" rezolvă treaba), mi se trezește cheful de a-l urma și de a descoperi cine se ascunde în spatele acestui „eu". Am priceput că aveam să îl urmez pe Luca, în mare parte biografia lui fiind ceea ce aveam să scriu, iar cele câteva rânduri din *Faptele apostolilor* constituiau ușa pe care o căutam pentru a pătrunde

în Noul Testament. Nu ușa cea mare care dă spre naos, aceea din fața altarului, ci una mică, laterală, ascunsă: exact ce îmi trebuia.

Am încercat să măresc imaginea, cum se face la Google-maps cu un zoom, pe punctul precis în timp și spațiu în care iese la iveală respectivul personaj care, în *Faptele apostolilor*, spune „noi". În privința timpului, conform unui calcul la care nimeni nu s-a gândit, suntem, cu o aproximație de un an sau doi, în jurul anului 50. Cât despre loc, este un port situat pe coasta occidentală a Turciei, numită la vremea aceea Asia: Troada (Troada). În acest punct precis în timp și spațiu, doi oameni își încrucișează pașii, cei ce mai târziu vor fi numiți Sfântul Pavel și Sfântul Luca, dar care, pentru moment, se cheamă simplu Pavel și Luca.

3

Se știu multe lucruri despre Pavel, cel care, poate, mai mult decât Isus, și în bine, și în rău, a dat formă celor douăzeci de secole de istorie occidentală. Spre deosebire de Isus, știm în mod sigur ce gândea, cum se exprima și care îi era caracterul, fiindcă avem de la el scrisori de o autenticitate indiscutabilă. Se știe și cum arăta, ceea ce, în privința lui Isus, habar nu avem. Nimeni nu i-a fixat trăsăturile din timpul vieții, dar toți pictorii care l-au reprezentat au reținut din propria lui mărturisire că avea o mutră infectă, un corp robust și lipsit de grație, că era zdravăn fizic, dar, în același timp, chinuit de boală.

Așadar, au căzut de acord să îl picteze chel, bărbos, cu fruntea bombată, cu sprâncenele întâlnindu-se deasupra nasului, iar chipul acesta este în asemenea măsură departe de orice convenție estetică, încât pur și simplu se afirmă că așa trebuie să fi arătat Pavel.

Despre Luca știm cu mult mai puțin. De fapt, mai nimic. Deși o legendă târzie, la care voi reveni, face din el patronul pictorilor, nu există în ceea ce îl privește o tradiție picturală evidentă. În scrisorile sale, Pavel îi menționează de trei ori numele. Îi zice „Luca, dragul nostru medic". Nu îi spunea Luca, desigur, ci *Loukas* în grecește sau, în latină, *Lucanus*. Tot așa, Pavel, care pe numele său evreiesc se chema *Saul*, îl purta și pe acela de cetățean roman de *Paulus*, care înseamnă „cel mic". Tradiția ne spune că Luca era un sirian născut în Antiohia, dar, cum locul întâlnirii sale cu Pavel, undeva între Europa și Asia, l-a făcut să îi servească drept călăuză prin Macedonia, după cum vom vedea în curând, prin orașe care îi erau familiare, putem crede că era macedonean. Un ultim indiciu: limba greacă în care și-a scris cele două cărți este, în opinia eleniștilor — nu sunt în măsură să le verific afirmația —, cea mai elegantă din Noul Testament.

Să rezumăm: avem de-a face cu un doctor educat, de limbă și cultură grecească, nu cu un pescar evreu. Totuși, acest grec trebuie să fi fost atras de religia evreilor. Fără asta nu ar fi putut lua legătura cu Pavel. Nu ar fi înțeles nimic din ceea ce spunea Pavel.

4

Ce să-nsemne asta: un grec atras de religia evreilor?

În primul rând, era ceva frecvent. Filosoful roman Seneca o constată cu dispreț, istoricul evreu Iosephus Flavius, cu satisfacție: peste tot în Imperiu, deci în lume, se găsesc oameni care iau parte la sabat, iar aceștia nu sunt neapărat evrei.

Apoi, deși știu bine că trebuie să te ferești de echivalări prea comode, adorația nemăsurată pentru iudaism, atât de răspândită în secolul întâi pe malurile Mediteranei, mi-o imaginez cam ca interesul nostru actual pentru budism: o religie mai umană și mai purificată, cu acea însuflețire care lipsea păgânismului ajuns la capătul puterilor. Nu știu în ce măsură grecii din timpul lui Pericle credeau în miturile lor, dar sigur este că, peste cinci veacuri, nu o vor mai face nici ei, nici romanii care îi cuceriseră. În orice caz, cei mai mulți dintre ei nu mai credeau, în sensul în care cea mai mare parte dintre noi nu mai crede în creștinism. Ceea ce nu îi împiedica nici să participe la ritualuri, nici să facă sacrificii în cinstea zeilor, cum în același fel și noi sărbătorim Crăciunul, Paștele, Înălțarea, Rusaliile, Sfânta Maria. Se credea că Zeus își agita fulgerele după cum copiii din ziua de azi cred în Moș Crăciun: nu prea mult timp, nu tocmai de-adevăratelea. Când Cicero a scris, într-o formulare celebră, că doi auguri nu se pot privi fără a izbucni în râs, nu exprima vreo idee îndrăzneață de liber-cugetător, ci opinia mediei populației — opinie care trebuie să fi fost încă și mai sceptică decât a noastră, întrucât oricât ne-ar fi epoca de decreștinată, nimeni, în zilele noastre, nu ar

scrie așa ceva în legătură cu doi episcopi: fără a crede neapărat în afirmațiile lor, credem că cel puțin ei cred în ele. De unde, în acele vremuri ca și în ziua de azi, apetența pentru religiile orientale, or ce era mai bun pe piață în materie de religie orientală era religia evreilor. Zeul unic al acestora era mai puțin pitoresc decât zeii din Olimp, dar împlinea aspirații mai înalte. Pe urmă, cei care îl adorau predicau prin puterea exemplului. Erau serioși, harnici, total lipsiți de frivolitate. Chiar și atunci când erau săraci, și de cele mai multe ori așa erau, dragostea grijulie și plină de căldură din familiile lor te făcea să vrei să le semeni. Rugăciunile lor erau rugăciuni adevărate. Când tu însuți erai nemulțumit de viața ta, îți ziceai că a lor era mai consistentă, mai cu greutate.

Evreii îi numesc *goyim*, ceea ce s-ar traduce prin „păgâni“, pe toți neevreii și „prozeliții“ păgâni atrași de iudaism. Care erau bine primiți. Dacă aceștia voiau *cu adevărat* să se facă evrei, trebuiau să se circumcidă, să respecte Legea lui Moise în integralitatea ei; la fel ca în ziua de azi, era o întreagă procedură și puțini erau aceia care s-o ia pe acel drum. Mulți se mulțumeau cu principiile lui Noe: o versiune prescurtată a Torei, redusă la principalele porunci și curățată de prescripțiile rituale care, înainte de orice altceva, foloseau la diferențierea copiilor lui Israel de alte popoare. Respectivul minim permitea prozeliților să intre în sinagogi.

Sinagogi erau peste tot, în toate porturile, în toate orașele cât de cât importante. Erau niște clădiri neînsemnate, deseori simple case particulare, nu biserici sau temple. Evreii aveau un singur Templu, unul singur, tot așa cum aveau un zeu, unul singur. Templul se afla la Ierusalim. Fusese distrus, apoi reconstruit și era magnific.

Evreii răspândiți prin toată lumea, ceea ce se chema *diaspora*, trimiteau an de an un obol pentru întreținerea lui. Nu se simțeau obligați să se și ducă în pelerinaj. Unii o făceau, altora le ajungea sinagoga. Încă din vremea exilului lor în Babilon erau obișnuiți ca relația cu zeul lor să se materializeze nu printr-un edificiu maiestuos și îndepărtat, ci prin cuvintele unei cărți, iar sinagoga era acea clădire modestă și apropiată unde, la fiecare sabat, se scoteau din dulap sulurile cărții care nu se numea Biblie, Vechi Testament nici atât, ci Tora.

Cartea aceasta era scrisă în ebraică, vechea limbă a evreilor, cea în care le vorbise zeul lor, dar pe care nici măcar la Ierusalim nu o mai înțelegeau prea mulți: trebuia deci tradusă în idiomul lor modern, aramaica. În rest, peste tot pe unde se aflau, evreii vorbeau grecește, ca toată lumea. Până și romanii, care îi cuceriseră pe greci, vorbeau grecește — lucru, dacă stai să te gândești, la fel de straniu ca acela ca englezii, cucerind India, să fi trecut la sanscrită, care mai apoi ar fi ajuns limba dominantă pe întregul mapamond. În tot Imperiul, din Scoția până-n Caucaz, persoanele cultivate vorbeau bine grecește, iar oamenii simpli vorbeau prost. Și anume vorbeau ceea ce se chema elina *koine*, cuvânt însemnând „comună" și în sens de „a tuturor" și de „vulgară", echivalent exact al ceea ce numim acum *broken english*. Începând cu secolul al III-lea înaintea erei noastre, evreii din Alexandria au început să-și traducă scrierile sfinte în limba devenită de-acum universală, iar tradiția spune că regele grec al Egiptului, Ptolemeu Philadelphus, cucerit de cele dintâi încercări, și-a comandat o traducere completă pentru biblioteca personală. La cererea sa, marele

preot al Templului din Ierusalim ar fi trimis în Pharos, o insulă situată în apropierea coastei egiptene, câte șase reprezentanți pentru fiecare dintre cele douăsprezece triburi ale lui Israel, cu totul șaptezeci și doi de erudiți care, deși au trecut la treabă separat, ar fi ajuns la traduceri absolut identice. S-a dovedit astfel că fuseseră inspirați direct de Dumnezeu și așa Biblia grecească poartă numele de Septuaginta.

Această Biblie trebuie să o fi citit Luca ori mai degrabă să o fi auzit citită în sinagogă. Cunoștea mai ales primele ei cinci cărți, cele mai sfinte, cele numite Tora. Știa de Adam și Eva, de Cain și Abel, de Moise și de Faraon, de plăgile Egiptului, de rătăcirea în pustiu, de marea care se deschide, de intrarea și de luptele pentru tărâmul făgăduinței. Se cam pierdea el în istoria regilor veniți după Moise. David și praștia lui, Solomon și dreptatea, Saul și melancolia, îi știa după cum un școlar de la noi cunoaște regii Franței — încă e bine dacă știe că Ludovic al XIV-lea vine după Henric al IV-lea. Chiar dacă le asculta respectuos și se străduia să n-o facă fără folos, probabil că spera, intrând în sinagogă, să nu dea peste una dintre acele interminabile genealogii pe care bătrânii evrei le ascultau cu ochii închiși, clătinând din cap ca pierduți într-un vis. Litaniile cu nume evreiești erau ca un cântec care le legănase copilăria, însă nu și pe a lui Luca, drept care acesta nu vedea de ce l-ar interesa un folclor îndepărtat, al altui popor, din moment ce nici măcar al propriului popor nu îl privea. Răbdător, aștepta comentariul ce urma lecturii, din care desprindea sensul filosofic al respectivelor povești exotice, puerile, deseori barbare.

5

Trama acestor povești este relația pasională dintre evrei și zeul lor. Care, în limba lor, se cheamă Iahve sau Adonai, sau Elohim, dar pe care evreii din diaspora nu vedeau niciun inconvenient ca prozeliții să îl numească, în grecește, *Kyrios*, adică Domnul, sau *Theos*, care înseamnă exact zeu. E Zeus în versiunea lor, dar unul care nu aleargă toată ziua după femei, ca Zeus cel original. Nu îi e gândul la fete, ci doar la poporul lui, la Israel, pe care îl iubește cu o dragoste exclusivă, interesându-se mai îndeaproape de problemele pe care le are, lucru pe care zeii greci ori romani nu îl fac. Zeii greci și romani trăiesc doar ei între ei și își văd de intrigile lor. Le pasă de oameni cum le pasă oamenilor de furnici. Relația cu ei se limitează la câteva ritualuri și sacrificii de care e ușor să te achiți: odată făcută treaba, totul e-n regulă. Zeul evreilor le cere acestora să îl iubească, să se gândească fără încetare la el, să-i îndeplinească voința, iar această voință este una exigentă. Vrea ce e mai bun pentru Israel, de obicei lucrul care este, totodată, și cel mai dificil. I-a dat o Lege plină de interdicții care îl împiedică să cultive relațiile cu alte popoare. Ține să-l facă să pășească pe cărări abrupte — în munți, în deșert, departe de câmpiile primitoare pe unde alte popoare duc o viață liniștită. În mod regulat, Israel protestează, vrea să se odihnească, să relaționeze cu alte popoare, să ducă, la fel ca acestea, o viață liniștită. Și atunci zeul lui este apucat de furie și, fie îl împovărează cu tot soiul de încercări, fie îi trimite bărbați inspirați și incomozi, pentru a-i reaminti care îi este menirea. Acești inși injurioși sunt profeții. Se

cheamă Osea, Amos, Ezechiel, Isaia, Ieremia. Și se comportă când cu gentilețe, când cu mânie, dar mai ales cu mânie. Se ridică în fața regilor pentru a-i face de rușine cu purtarea dovedită. Promit poporului necredincios catastrofe groaznice pe termen scurt și, mai apoi, dacă se vor întoarce la drumul drept, un *happy end* care se rezumă la domnia lui Israel asupra tuturor celorlalte nații.

Domnie care nu ar fi decât o restaurație, cred acei evrei care trăiesc cu memoria unei epoci legendare în care regatul lor era atotputernic. Un grec ca Luca îi poate înțelege. Cât de diferiți ar fi, evreii și grecii sunt, sub jugul roman, supuși acelorași greutăți. Cetățile care cândva le-au fost glorioase au devenit colonii romane. Nici agora grecilor, nici Templul evreilor nu mai au nicio putere. Cu toate acestea, ceva tot supraviețuiește din apusa lor glorie, căci se situează pe un alt plan. Romanii sunt cei mai grozavi cuceritori pe care i-a cunoscut lumea, de la Alexandru Macedon încoace, dar administrează mai bine decât acesta ce au cucerit. Lucru care nu îi împiedică pe greci și pe evrei să rămână fără rival în aria lor, arie pe care azi am numi-o pe de o parte cultură, pe de alta, religie. În privința grecilor, romanii nu s-au păcălit: au început să le vorbească limba, să le copieze statuile, să le imite rafinamentul cu zel de parveniți. În privința evreilor, pe aceștia îi distingeau mai puțin bine din masa de popoare orientale războinice și bizare, pe care și le-au aservit fără a se apropia de ele, lucru de care evreilor nu avea de ce să le pese: se știau superiori, aleși ai adevăratului zeu, campioni ai lumii în privința iubirii pentru el. Își proslăvesc contrastul dintre întunecata lor condiție prezentă și incomensurabila grandoare

către care sunt chemați. Lucru care pe unii greci, precum Luca, îi impresionează.

Atenție: când spun „greci", când Sfântul Pavel spune „greci", termenul nu desemnează numai micul popor de aristocrați care, în secolul al V-lea înainte de era noastră, a inventat democrația, ci toate popoarele țărilor cucerite de Alexandru cel Mare două sute de ani mai târziu și care vorbeau limba greacă. Începând din secolul al III-lea, deveneai grec prin asimilare culturală, lucru care nu avea nimic de-a face nici cu sângele, nici cu solul. Această civilizație, care a fost denumită „elenistică", semănând în multe privințe cu a noastră și căreia i-am putea și ei spune, cum îi spunem civilizației noastre, globalizată, s-a dezvoltat în Macedonia, în Turcia, în Egipt, în Siria, în Persia și până în India. Era o civilizație aservită, frivolă, neliniștită, văduvită de idealuri. Civilizația cetății, care a constituit măreția Greciei de pe vreme lui Pericle, nu mai exista de mult. Nu se mai credea în zei, ci în astrologie, în magie, în nenoroc. Numele lui Zeus era încă invocat, dar, pentru cei mulți, pentru a-l amesteca, într-un sincretism de-a binelea *new age*, cu toate divinitățile orientale care le erau la îndemână, iar pentru cei cultivați, pentru a-l utiliza ca pură abstracțiune. Filosofia care, cu trei secole mai înainte, era preocupată de cea mai bună modalitate de guvernare a cetăților, știa că la acest nivel nu mai avea niciun cuvânt de spus. Nu mai era decât o rețetă pentru fericirea individuală. Cum cetatea nu mai putea fi autonomă, îi revenea omului sarcina de a fi sau măcar de a încerca să fie. Școala stoică, ideologie dominantă a acelor vremuri, invita omul să se apere de lume, să facă din sine o insulă, să cultive calitățile negative: apatia, care

înseamnă absența suferinței, și ataraxia, absența agitației, care a dat numele unui anxiolitic din care am luat doze puternice într-un anumit moment al vieții mele: Atarax. Nimic nu este mai de dorit, spune stoicismul, decât absența dorinței: numai ea poate aduce liniștea sufletească. Budismul nu e departe.

Lunga scenă conjugală dintre Israel și zeul lui Israel nu ar fi avut niciun motiv să-l intereseze pe Luca, dacă nu ar fi interpretat-o ca pe o alegorie a legăturilor omului — leneș, inconsecvent, împrăștiat — cu ceva din el sau din afara lui, dar mai mare decât el. Acest ceva, scriitorii antici îl numeau, fără vreo diferență anume între termeni, zei, sau zeu, sau natură, sau destin, sau *Logos* și reprezentarea secretă a vieții fiecăruia însemna relația întreținută cu respectiva putere.

Exista în Alexandria un rabin celebru, numit Philon, care era specialist în a citi scripturile poporului lui în lumina ideilor lui Platon și în a face din ele o epopee filosofică. În loc să își imagineze, după primul capitol al Genezei, un zeu bărbos, într-un continuu du-te-vino prin grădină, care ar fi creat universul în șase zile, Philon spunea că șase este o cifră care simbolizează perfecțiunea și că nu degeaba, împotriva oricărei logici aparente, există în aceeași carte a Genezei două narațiuni contradictorii despre creație, cea dintâi relatând nașterea *Logosului*, a doua modelarea universului material de către demiurg, eveniment la care se referă și Platon în *Timaios*. Cruda poveste a lui Cain și a lui Abel ilustrează eternul conflict dintre iubirea de sine și cea de Dumnezeu. Cât despre tumultuoasa relație dintre Israel și Dumnezeul său, aceasta se transpune pe plan intim în relația dintre

sufletul fiecăruia și principiul divin. Exilat în Egipt, sufletul tânjește. Condus de Moise în pustiu, învață ce este setea, răbdarea, descurajarea, extazul. Când ajunge să zărească tărâmul făgăduinței, trebuie să lupte împotriva triburilor care se așezaseră acolo și să le masacreze sălbatic. Respectivele triburi, în opinia lui Philon, nu erau unele adevărate, ci însușiri negative pe care sufletul trebuie să le domine. Tot astfel, atunci când Avraam, călătorind împreună cu Sara, nevasta lui, este adăpostit de către beduinii dubioși și, pentru a nu avea necazuri, le propune să se culce ei cu Sara, Philon nu pune actul de proxenetism pe seama moravurilor cam din topor din vremurile străvechi sau din deșert, nu, ci afirmă că Sara era simbolul virtuții și că era frumos din partea lui Avraam că nu o păstra numai pentru el. Acestei metode de lectură, pe care retoricienii o numesc alegorie, Philon prefera să îi spună *trépain*, adică pasaj, migrație, exod, întrucât, dacă spiritul cititorului era perseverent și pur, urma să iasă modificat din întâlnirea cu textul. Ținea de fiecare să își realizeze propriul exod spiritual de la carne la spirit, de la tenebrele lumii fizice la spațiul de lumină al *Logosului*, de la sclavia Egiptului la libertatea Canaanului.

Philon a murit foarte bătrân, la cincisprezece ani după Isus, de care cu siguranță nu a auzit vreodată, și cu cinci ani înainte ca Luca să-l întâlnească pe Pavel în portul Troada. Nu știu dacă Luca l-a citit, dar cred că, din iudaism, cunoștea o versiune puternic elenizată, tinzând să transpună povestea acestui mic popor exotic, care abia dacă are loc pe hartă, în temeni accesibili idealului grecesc de înțelepciune. Ducându-se la sinagogă, nu avea deloc impresia că îmbrățișează o religie anume, ci, mai degrabă, că frecventează o școală de filosofie — exact

după cum, practicând yoga sau meditația, ne interesăm și de textele budiste fără a considera că suntem obligați să credem în divinitățile tibetane sau să învârtim morișca dorințelor.

6

Scena se petrece la sinagoga din Troada. Luca se află într-una dintre călătoriile care au fără îndoială de-a face cu profesiunea lui de medic. Și-a făcut un obicei din a se duce în ziua de sabat la sinagogă, atunci când trece printr-un oraș străin. Nu cunoaște pe nimeni, dar nu se simte stingher, căci sinagogile sunt peste tot la fel. O încăpere simplă, aproape goală. Nici vorbă de statui, fresce, podoabe. Și asta îi place, fiindcă îi odihnește sufletul.

După obișnuita citire a Legilor și din profeți, mai-marele sinagogii întreabă dacă vrea cineva să ia cuvântul. Conform uzanței, lucrul acesta este propus mai întâi nou-veniților. Deși face parte dintre ei, Luca nu este genul de om care să se bage în față. Mi-l închipui chiar temându-se de a nu fi remarcat, speriat că privirea șefului s-ar putea opri asupra lui, dar nu mai are timp să-l cuprindă neliniștea, fiindcă un bărbat se ridică și vine în mijlocul sălii. Se prezintă ca fiind Pavel, rabin sosit din orașul Tars.

Nu prea îți trezește încrederea, așa sărăcăcios îmbrăcat cum este, scund, robust, chel, cu sprâncenele negre întâlnindu-se deasupra nasului. Se uită la cei din jurul lui cum se uită un gladiator la public, înainte de începerea

luptei. Vocea îi este groasă, vorbește fără grabă la început, dar, pe măsură ce se încălzește, debitul îi crește, devine vehement, sacadat.

„Bărbați ai lui Israel“, începe Pavel, „dar și voi, prozeliților, ascultați-mă. Dumnezeul lui Israel ne-a ales părinții. Ne-a sporit poporul pe timpul exodului din Egipt. Cu puterea sa, l-a scos din robia faraonilor și l-a călăuzit în deșert, unde a rămas patruzeci de ani...“

Publicul aprobă din cap, Luca și el. O știu cu toții. După cum cunosc și continuarea pe care oratorul o reamintește fără a intra în prea multe detalii, dar cu o lăudabilă grijă față de cronologie. După patruzeci de ani de stat în pustiu, instalarea celor douăsprezece triburi pe pământul Canaanului, apoi guvernarea Judecătorilor, după aceea a Regilor, dintre care cel mai mare a fost David, fiul lui Iesei, un om după sufletul Domnului...

„Dintre urmașii lui David“, continuă Pavel, „Domnul a promis că va face să se nască un copil care, ajuns bărbat, va fi o mare lumină pentru poporul lui...“

Iarăși aprobări din cap. Și astea se știau.

„Dar acum“, spune mai departe oratorul, „acum, bărbați ai lui Israel, ascultați-mă bine! Aflați că Domnul și-a ținut promisiunea. Aflați că a dăruit poporului său Mântuitorul pe care îl aștepta și că acest Mântuitor se numește Isus.“

În acel punct, Pavel lasă un moment de tăcere și își măsoară din priviri auditoriul, care are nevoie de puțin timp pentru a cântări ceea ce tocmai a auzit.

Nu e nimic neobișnuit în evocarea Mântuitorului care trebuie să vină într-o bună zi pentru a-i recompensa pe cei buni, pentru a-i pedepsi pe cei răi și pentru a reface regatul Israelului. Un prozelit ca Luca a auzit deseori numele sau mai degrabă titlul acestui *Kristos*: Mântuitorul, Messia, cel uns cu mirul divin. Fiind grec, chestia asta nu-l interesează prea mult. La sinagogă, când vine vorba despre asta, ascultă cu gândul în altă parte. E înclinat să o treacă în inventarul vechiturilor iudaismului, mai mult folclor decât filosofie, care nu-i privește decât pe evrei. În orice caz, ceea ce se spune întotdeauna este că *trebuie* să vină. Or, Pavel spune cu totul altceva: că *a* venit. Că are un alt nume decât *Kristos*, un nume evreiesc absolut banal, Isus, în versiune originală Iosua, iar acest nume, venind după maiestuoasa litanie Samuel, Saul, Beniamin, David are un efect la fel de nepotrivit ca atunci când, după ce ai fi depănat lista regilor Franței, ai anunța că ultimul este Gérard ori Patrick.

Isus? Cine mai e și Isus ăsta?

Sprâncenele se ridică, se încruntă. Se schimbă priviri perplexe. Și nu e gata. Abia ce începe.

„Isus e Christosul“, reia Pavel. „Dar locuitorii din Ierusalim și conducătorii lor nu l-au recunoscut. Fără a o ști, au împlinit cuvintele profetului, pe care le citiți la fiecare sabat. Au refuzat să-l asculte. Și-au bătut joc de el. Și nu s-au mulțumit doar să își bată joc de el. Fără niciun motiv, l-au condamnat și l-au ucis pe cruce.“

*

Asistența e tulburată: „Pe cruce?!“

Crucificarea este o tortură îngrozitoare și, mai ales, dezonorantă. Care nu se poate referi decât la drojdia societății, la bandiți de drumul mare, la sclavi fugiți. Pentru a continua comparația, este ca și când s-ar anunța că mântuitorul lumii, după ce că se numește Gérard sau Patrick, a mai și fost condamnat pentru pedofilie. Te șochează, dar te și captivează. În loc să ridice tonul, cum ar face un orator mai puțin abil, Pavel îl coboară. Publicul este obligat să amuțească, ba chiar să se mai apropie pentru a-l putea auzi.

„Și l-au așezat în mormânt.

Și, după trei zile, cum stă scris și în Scripturi, Domnul l-a înviat.

Li s-a arătat mai întâi celor doisprezece tovarăși ai lui care îi erau cei mai apropiați, apoi și altora. Cei mai mulți sunt încă în viață și pot depune mărturie. Și eu o pot face, fiindcă sunt ultimul căruia i s-a arătat, deși nu sunt decât o stârpitură și nici măcar nu l-am cunoscut când încă mai era în viață. Ei l-au văzut, eu l-am văzut respirând și vorbind, cu toate că era mort. Cel care a fost martor unui asemenea lucru nu mai poate face altceva decât să îl mărturisească. Iată de ce alerg prin toată lumea ca să spun ceea ce acum v-am spus și vouă. Domnul a îndeplinit promisiunea făcută părinților noștri. L-a înviat pe Isus și ne va învia și pe noi. Iar asta se va întâmpla curând, mai curând decât v-ar veni să credeți. Știu că e greu de crezut. Cu toate acestea, voi sunteți cei chemați să creadă. Voi, copiii stirpei lui Avraam, voi, cei cărora vi s-a făgăduit, dar nu doar voi. Ceea ce vă

spun este și pentru greci, pentru prozeliți. Pentru toată lumea.“

7

Am încercat să reconstitui ce a spus Pavel: discursul tip pe care îl auzeau, în sinagogile din Grecia și din Asia, în jurul anului 50 al erei noastre, oamenii care se convertiseră la ceva ce încă nu se chema creștinism. Am compilat și am parafrazat cele mai vechi surse. Pentru cei interesați de această bucătărie de autor, e un pic din marea profesiune de credință pe care o găsim în prima scrisoare a lui Pavel către corinteni și mult dintr-o lungă tiradă pe care Luca, peste patruzeci de ani, o va pune în gura lui Pavel, în al XIII-lea capitol al *Faptelor apostolilor*. Fără a garanta că reconstituirea este exactă până la ultimul cuvânt, cred că este foarte aproape de adevăr. Pavel începea pe un teren cunoscut, recapitulând istoria evreiască, amintind promisiunea care îi era acesteia țel, pentru ca, dintr-odată și fără dreptul de a fi contrazis, afirma că promisiunea fusese îndeplinită. Mesia, Christos sosise sub numele de Isus. Acesta fusese mârșav omorât, apoi înviase, iar cei care credeau în asta vor învia și ei. De la un discurs familiar, ba chiar cam de rutină, se trecea pe neașteptate la ceva cu efect scandalos greu de evaluat, obișnuiți cum suntem cu extravaganța sa.

Când Luca relatează reacțiile la predica lui Pavel, avem mereu același scenariu. După o clipă de groază, o

parte din auditoriu se entuziasmează, pe când cealaltă strigă: „Blasfemie!" Astfel de reacții tranșante nu îl surprind pe Pavel. Ceea ce vestea tăia în două lumea la fel de net de parc-ar fi lovit-o cu toporul. Cei care îl credeau și cei care nu-l credeau: două omeniri separate.

Luca nu a fost scandalizat. Totuși, să fi crezut pe loc cele afirmate de Pavel? Mi-e greu să-mi închipui așa ceva. Într-o frază oarecare din *Faptele apostolilor*, amintește de o a treia reacție: cea a oamenilor care, ieșind din sinagogă, făceau câțiva pași alături de orator, punându-i întrebări. Poate pentru că aceasta ar fi fost și reacția mea, parcă îl văd pe Luca făcând parte din al treilea grup, fiind dintre cei care nici nu-și sfâșie hainele în semn de indignare, nici nu se prosternează, ci sunt intrigați, tulburați de convingerea din glasul lui Pavel și, fără a se angaja pe drumul lui, simt nevoia de a ști mai multe.

În ziua de azi, discuția s-ar prelungi la o cafea, și poate că Luca s-a așezat la aceeași masă la care stăteau Pavel împreună cu doi tovarăși de drum, într-o tavernă din portul Troada. Corăbii în ultimul plan, năvoade puse la uscat, caracatiță friptă într-o farfurie, un urcior de vin *retsina*: parc-am vedea tabloul. Peste puțin timp, ceilalți doi se duc la culcare. Luca rămâne doar cu Pavel. Și stau de vorbă până în zori sau, mai degrabă, Pavel vorbește întruna și Luca ascultă. Dimineață, celui din urmă totul i se pare schimbat. Cerul nu mai este același, oamenii nici atât. Luca a aflat că un om s-a întors dintre morți și înțelege că propria sa viață nu va mai fi de-acum aceeași.

Poate că așa s-au petrecut lucrurile. Sau poate că...

Cred că am o idee mai bună.

8

Luca era doctor, Pavel era bolnav. De altfel, în scrisori, de mai multe ori se referă la suferințele sale. În cea scrisă galatenilor, amintește că rămăsese mai mult la ei din cauza acestei boli și le mulțumește că nu au dovedit nici dispreț, nici silă față de trupul lui infirm, deși numai ușor nu le fusese. Insistă mult asupra acestui aspect: trebuie să ai har spre a o face. Într-o altă scrisoare, se plânge de un „ghimpe în trup". De mai multe ori îl roagă pe Dumnezeu să-l elibereze de suferință, însă Dumnezeu nu vrea, mulțumindu-se să-i răspundă: „Îți este de ajuns harul meu."

S-au scris mii de pagini despre acest „ghimpe din trup", din „carne". Care ar fi putut fi boala misterioasă care, în momentele de criză, făcea atât de respingător trupul lui Pavel și îi cauza suferințe atât de mari încât să ajungă să îl deranjeze pe Dumnezeu cu ea? Ceea ce ne spune ne duce cu gândul la o boală de piele dintre cele care te fac să te scarpini până la sânge — eczemă, psoriazis —, dar și la ce ne relatează Dostoievski despre atacurile lui de epilepsie ori Virginia Woolf despre alunecările sale în depresie — și mă gândesc aici la începutul jurnalului ei, atât de simplu și de puternic: „Azi s-a întors oroarea." Nu se va ști niciodată de ce suferea Pavel, însă ghicim citindu-l că era ceva înfiorător de penibil, ba chiar rușinos. Ceva ce tot revenea, chiar și atunci când, după îndelungate perioade de remisiune, s-ar fi putut crede că scăpase. Ceva care inunda și trupul, și sufletul.

Așadar, a doua versiune. Luca asistă la scandalul din sinagogă. Se întoarce pe gânduri la han. Își vede de

treburi. A doua zi, cineva vine să îl cheme, întrucât mai există un călător bolnav. Iar acesta e Pavel. Devorat de febră, răvășit de durere, cu trupul, poate și cu fața acoperite cu un cearșaf pătat de sânge. Luca își spune că suferindul va muri. Îl veghează și face tot ce poate pentru a-i mai alina durerea, însă nimic nu pare a putea să o aline. Timp de două zile nu pleacă de la căpătâiul muribundului care vorbește cu o voce răgușită, șuierătoare, care în semidelirul lui spune lucruri chiar mai stranii decât acelea din sinagogă și care, până la urmă, nu mai moare. După care ne întoarcem la versiunea precedentă a scenei, în care cei doi stau de vorbă mai îndeaproape, având încredere unul în celălalt în urma celor întâmplate și aici ar trebui să ne întrebăm ce a spus Pavel, în cerc restrâns.

9

Cei care au cunoscut direct palavrele politice de după mai ’68 își mai amintesc întrebarea ritualică: „Tu din ce poziție vorbești?“ Dintotdeauna mi s-a părut pertinentă. Pentru a fi atins intim de o idee, am nevoie să fie purtată de o voce, să emane dintr-o ființă omenească, să știu ce cale și-a croit în aceasta. Cred chiar că într-o discuție, singurele argumente cu greutate sunt acelea *ad hominem*. Pavel făcea parte dintre oamenii care nu se lasă rugați pentru a spune de unde le vine ceea ce spun, deci pentru a vorbi despre ei înșiși, așa că lui Luca nu i-a trebuit prea mult pentru a-i afla povestea, tot atât de derutantă ca discursurile.

*

Pavel povestește că, pe vremuri, îl chema Saul, numele primului rege al Israelului. Era un tânăr evreu deosebit de evlavios. Părinții, comercianți prosperi din marele oraș oriental Tars, își doreau să-l vadă rabin, așa că l-au trimis să studieze cu Gamaliel, marele învățător fariseu din Ierusalim. Fariseii erau specialiști în ale Legii, oameni cultivați și credincioși, ale căror opinii, la fel ca ale *ulemalelor*, în cazul islamului, însemnau, totodată, și jurisprudență. Saul visa să devină un al doilea Gamaliel. Citea și recitea neobosit Tora, analiza cu fervoare fiecare cuvânt.

Într-o zi a auzit vorbindu-se despre o sectă de galileeni care își ziceau „cei care urmează Calea" și care se deosebeau de ceilalți evrei printr-o credință ciudată. Pentru motive suficient de obscure, liderul lor fusese crucificat cu câțiva ani mai înainte, lucru șocant, dar pe care membrii sectei nu încercau să îl ascundă, din contră, chiar și-l revendicau. Încă ceva și mai șocant: refuzau să creadă că a murit. Susțineau că l-au văzut coborât în mormânt și apoi viu, vorbind și mâncând. Spuneau că înviase. Și doreau ca toată lumea să îl adore ca fiind Mesia.

Auzind acestea, Saul ar fi putut ridica din umeri, însă a reacționat exact așa cum o făceau acum cei mai pioși dintre cei care auzeau ce susține: strigând că este o blasfemie, și nu glumea cu asta. Evlavia sa mergea până la fanatism. Nu se mulțumea să aprobe lapidarea sub ochii lui a vreunui adept al crucificatului, ci dorea să acționeze, să se implice personal. Supraveghea clădirile în care i se spusese că se adunau adepții Căii. Dacă bănuia pe cineva că face parte din grup, îl denunța marilor preoți și nu se lăsa până nu îl vedea arestat și aruncat în închisoare. Nu

respira, după propria lui mărturisire, decât amenințare și moarte la adresa acelor eretici. Într-o zi hotărâse să plece la Damasc, unde i se semnalaseră niște astfel de adepți, plănuind să-i aducă la Ierusalim în lanțuri. Numai că, pe când mergea, în miezul zilei, pe drumul plin de pietre, o lumină puternică l-a orbit dintr-odată și o forță invizibilă l-a prăvălit de pe cal. O voce i-a șoptit la ureche: „ Saule! Saule! Eu sunt cel pe care îl prigonești. De ce mă prigonești?“

Când s-a sculat de la pământ, nu a mai văzut nimic. Se clătina de parcă ar fi fost beat. Cei care îl însoțeau l-au dus, orb și tremurând tot, până la o casă necunoscută în care a rămas trei zile, închis de unul singur într-o cameră, fără să mănânce și fără să bea. Îi era frică. Ceea ce îl speria nu era însă vreun pericol exterior, ci lucrul care se mișca exact ca un animal sălbatic în sufletul lui. Deseori, în reveriile înflăcărate ale tinereții, simțise ceva enorm și amenințător dându-i târcoale. Acum nu mai era în jurul lui, căci se ascunsese în propriile sale adâncuri, gata să-l devoreze dinăuntru. După trei zile, a auzit deschizându-se ușa camerei și pe cineva apropiindu-se. Acel cineva a rămas multă vreme alături de el, în tăcere. Își auzea doar bătăile inimii, pulsarea sângelui. În sfârșit, omul acela a vorbit. A zis: „Pavele, fratele meu, Domnul m-a trimis. Vrea ca inima ta să se trezească.“

În timp ce necunoscutul pronunța respectivele cuvinte, cel care încă se mai numea Saul încerca să reziste. Lupta din toate puterile, înspăimântat, cu lucrul acela enorm și amenințător care lua proporții în el și pe care voia să-l dea afară. Și-ar fi dorit să rămână el însuși, să continue să se numească Saul, să nu se lase invadat, să

nu se predea. Plângea și era scuturat de frisoane. Apoi, dintr-odată, totul a cedat. A acceptat invazia. Dar, în loc să-l distrugă, lucrul acela enorm și amenințător care crescuse în el a început să-l legene ca pe un copil. Ceea ce îl înfricoșase i se părea acum cea mai mare fericire, o fericire inimaginabilă câteva clipe mai devreme, dar acum evidentă, inexpugnabilă, eternă. Nu mai era Saul persecutorul, ci Pavel, care va fi într-o zi persecutat și se va bucura de asta și, unul câte unul, frații lui care urmau și ei să fie persecutați au intrat în încăpere, adunându-se în jurul lui.

Îl îmbrățișau și își amestecau lacrimile de bucurie. Cuvintele nu le mai erau necesare. Inimile își răspundeau tăcute, extatice. Nu mai existau ziduri, întuneric, neînțelegere. Dispăruse și tot ce desparte oamenii unii de alții și tot ce îi desparte de cel mai tainic loc din ei înșiși. De acum totul era numai transparență și lumină. Nu mai era el însuși, era în sfârșit el însuși. Un văl gros i se luase de pe ochi. Vedea din nou, dar această vedere nu mai avea nimic în comun cu aceea de dinainte. Repulsia și mila îl cuprindeau când, într-o străfulgerare, revedea ceea ce fusese înainte de această eliberare, dar și lumea întunecată în care trăise închipuindu-și că era reală. Tot repulsia și mila îl cuprindeau când se gândea la aceia, atât de numeroși, care încă mai rătăceau prin lumea întunecată, fără a ști nimic, fără a bănui nimic. Și-a jurat atunci că le va veni în ajutor, că pe niciunul nu îl va părăsi, că le va învinge frica de transformare, după cum și Isus însuși și-a învins-o pe a lui.

Binecuvântat de frații lui din Damasc, Saul s-a întors la Ierusalim. Sub noul nume de Pavel s-a dus la sinagogă

pentru a afirma că omul crucificat cu câțiva ani mai înainte era cu adevărat Christos, Mesia cel așteptat de Israel. Mai-marii și prietenii lui farisei l-au renegat. Cât despre cei pe care îi urmărise cu ură, nu aveau încredere în el, temându-se de un șiretlic. I-a convins până la urmă de sinceritatea convertirii, iar ei l-au trimis dincolo de hotarele Israelului, pentru a vesti nu doar evreilor, dar și păgânilor știrea morții și a învierii lui Christos, preludiu al morții și învierii întregii omeniri.

Pavel făcea cu totul altceva decât să demonstreze cu ajutorul Scripturilor validitatea și credibilitatea doctrinei. Spunea: Dormi, deșteaptă-te! Dacă ești dispus ca inima ta să mă asculte, atunci te vei trezi. Iar viața ți se va schimba cu totul. Nici nu vei mai înțelege măcar cum de-ai putut trăi o asemenea viață grea și tenebroasă, cum de alții continuă să o trăiască de parcă viață ar fi, fără a se îndoi de nimic. Spunea: Ești o omidă sortită să devină fluture. Dacă i s-ar putea explica omizii ce o așteaptă, cu siguranță i-ar veni greu să priceapă. I-ar fi frică. Nimeni nu se hotărăște ușor să înceteze să fie ceea ce este, pentru a deveni altceva decât el însuși. Chiar dacă aceasta este Calea. Odată trecut de partea cealaltă, nici măcar nu ți-l mai aduci aminte pe cel care erai cândva, cel care își bătea joc sau care era înspăimântat, ceea ce e totuna. Unii însă își amintesc: aceștia sunt cele mai bune călăuze. Iată de ce eu, Pavel, îți povestesc toate astea.

10

Pavel mai spunea că sfârșitul vremurilor era aproape. Era absolut convins de asta și era unul dintre primele lucruri de care își convingea și interlocutorii. Sfârșitul vremurilor era aproape, întrucât omul acela pe care îl numea Christos înviase, și dacă omul acela pe care îl numea Christos înviase, asta se datora faptului că sfârșitul vremurilor era aproape. Și nu era aproape la modul abstract, așa cum putem spune că e moartea fiecăruia dintre noi, care se poate întâmpla în orice clipă. Nu, zicea Pavel, are să aibă loc în timpul vieții noastre, a celor care stăm acum de vorbă. Niciunul dintre noi, cei de aici, nu va muri fără să-l fi văzut pe Mântuitor umplând cerul cu puterea lui și despărțindu-i pe cei buni de cei răi. Dacă interlocutorul ridica din umeri, nu merita să mai continue. Ar fi fost la fel de inutil ca a expune calea lui Buddha unuia pe care l-ar fi lăsat rece primul dintre adevărurile nobile ale budismului — totul în viața omului este schimbare și suferință — și întrebarea care, logic, îi vine în continuare: există vreo modalitate de a scăpa din lanțul de schimbări și de suferințe? Cineva care nu este de acord cu diagnosticul respectiv și nu își pune problema remediului, cineva căruia viața i se pare foarte bună așa cum este ea nu are niciun motiv să fie interesat de budism. Tot astfel, cineva care, în secolul I al erei noastre, nu avea chef să creadă că lumea se îndrepta către un sfârșit iminent nu era bun de client pentru Pavel.

Nu știu în ce măsură era răspândită în epocă această predispoziție. În ziua de azi însă mi se pare a

fi. Referindu-mă la ceea ce cunosc — țara mea, micul meu cerc sociocultural —, am senzația că mulți oameni consideră, difuz, dar insistent, că, din tot felul de cauze, ne ducem direct în zid. Fiindcă am ajuns prea numeroși pentru spațiul care ne este alocat. Fiindcă tot devastându-le, părți din ce în ce mai mari din acest spațiu au ajuns de nelocuit. Fiindcă avem mijloacele de a ne autodistruge și-ar fi de mirare să nu le utilizăm. Plecând de la această constatare, se alcătuiesc două familii spirituale, reprezentate, în casa noastră, de Hélène și de mine. Cea dintâi, aripa moderată căreia îi aparțin, consideră că poate nu ne îndreptăm chiar spre sfârșitul lumii, dar spre o catastrofă istorică majoră, implicând dispariția unei părți însemnate din omenire. Cum se va întâmpla, unde se va ajunge astfel, cei din bisericuța mea habar nu au, însă cred că, dacă nu ei vor fi implicați, atunci cu siguranță copiii lor vor fi. Faptul că asta nu îi împiedică să facă urmași arată în ce măsură, prin aripile lor moderate, care de departe sunt cele mai numeroase, cele două familii spirituale coabitează cu ușurință. Când, la masa din bucătărie, repet ce am citit în cartea unui sociolog german despre războaiele îngrozitoare care nu vor întârzia să apară ca rezultat al transformărilor climatice, Hélène, membră a celei de-a doua familii, îmi răspunde că da, bineînțeles, există catastrofe istorice, marea ciumă, epidemia de gripă spaniolă, cele două războaie mondiale, da, există mari mutații, schimbări de civilizație și, cum se spune acum, de paradigmă, dar, de asemenea, că, de când e lumea, una dintre activitățile ei favorite este să se teamă și să anunțe sfârșitul lumii, însă nu vede motive de a se întâmpla asta nici acum, nici mâine, după cum nu a văzut în miile de împrejurări în

care, în trecut, a părut cu certitudine că așa se va întâmpla spiritelor de felul meu.

Un nebun furios, Caligula, tocmai domnise la Roma. În curând avea să apară un altul, Nero. Pământul se cutremura deseori, vulcanii acopereau cu lavă orașe întregi și faptul că niște scroafe fătaseră monștri cu gheare de șoim era văzut ca o prevestire. Sunt acestea îndeajuns pentru a conchide că primul secol a fost mai zguduit decât altele de credințele apocaliptice? Israelul da, fără îndoială, dar, oare, și lumea greco-romană aflată la apogeul Imperiului, în deplină putere și stabilitate? Lumea căreia îi aparținea cineva ca Luca?

Nu știu.

11

Pavel călătorea împreună cu cei doi tovarăși ai săi despre care, din *Faptele apostolilor*, aflăm că se numeau Silas și Timotei. Pentru moment nu prea știu ce să fac cu aceste roluri secundare, ceea ce mă interesează este că până la Troada respectivul trio e desemnat prin „ei“ și, după plecare de la Troada prin „noi“: Luca își face intrarea în scenă.

Faptele apostolilor mai spun și că, în momentul în care s-au întâlnit, Pavel nu era decis asupra itinerarului. Plecat din Siria, avusese nevoie de cinci ani pentru a parcurge Cilicia, Galatia, Pamfilia, Licaonia, Frigia și Lidia. Aceste nume exotice sunt ale unor vechi regate elenistice

devenite districte îndepărtate ale Imperiului roman. În mare, acoperă de la est la vest actualul teritoriu al Turciei. Îndepărtându-se de zona de coastă și de porturile în care era concentrată populația, Pavel a pătruns în interiorul acestor pământuri. Circula pe jos, în zilele bune pe spinarea vreunui măgar, pe drumuri proaste și bântuite de tâlhari. Tot avutul și-l ținea într-o desagă, iar mantaua îi folosea și de cort. Nu existau hărți, iar orizontul unui sat era mărginit de satul următor, dincolo de care era necunoscutul. Pavel se îndrepta către necunoscut. A urcat munți abrupți, a străbătut trecători, a văzut straniile formațiuni stâncoase care și în ziua de azi farmecă turiștii care vizitează Cappadocia, și a ajuns pe întinsul platou anatolian până în niște târgușoare adormite în care, totuși, existau colonii evreiești, numai că erau evrei atât de rustici, de naivi, de îndepărtați de toți și de toate, încât, spre deosebire de cei din marile orașe, au primit bine cuvintele lui Pavel și l-au adoptat pe Christos fără să crâcnească. La capătul a cinci ani, considerând că acele comunități erau suficient de bine ancorate în credință pentru a se descurca și fără el, și-a dorit să se întoarcă spre zonele mai civilizate. Obiectivul era să își continue misiunea în Asia, adică în regiunea de coastă din vestul Turciei.

Numai că în acel moment Duhul lui Dumnezeu i-a blocat drumul.

Așa scrie Luca, fără să se mire ori să precizeze ce formă a luat intervenția Duhului. În consecință, este destul de greu să ne reprezentăm scena. În speranța că voi afla mai multe, m-am dus la notele Bibliei de la Ierusalim și la Traducerea Ecumenică a Bibliei pe care, de

acum, le voi numi cu familiaritate BI și TEB. Aceste două traduceri sunt cele pe care le păstrez în permanență pe masa mea de lucru. Pe un raft, la îndemână, am și biblia protestantă, cea a lui Louis Segond[13], și pe aceea a lui Lemaître de Sacy[14], zisă și „Biblia de la Port-Royal“, și pe cea mai recentă, publicată la Editura Bayard, numită și „Biblia scriitorilor“, despre care fără îndoială voi mai vorbi căci am colaborat și eu la alcătuirea ei. Notele din BI și TEB sunt multe și în general bine puse la punct, dar, dacă vrei să afli cum a făcut Duhul lui Dumnezeu să-i blocheze drumul lui Pavel, trebuie să mărturisesc că sunt cam dezamăgitoare. Formulând ipoteze ușor diferite asupra itinerarului apostolului, ambele se mulțumesc să spună că Duhul l-a împiedicat pe Pavel să se ducă în Asia, întrucât destinul lui era să meargă în Europa.

Din fericire, există o versiune mai raționalistă a chestiunii. Aceea a lui Renan. Apostolii, spune el, trăiau într-o lume a semnelor și a miracolelor și considerau, indiferent de circumstanță, că trebuie să asculte de inspirația divină, interpretându-și visele, incidentele, contratimpii care nu conteneau să intervină pe parcursul unei călătorii ca pe tot atâtea porunci ale Duhului. Conform acestei versiuni, Pavel i-ar fi explicat lui Luca faptul că se simțea ajuns la o răspântie și că nu știa pe ce drum să își îndrepte pașii. Întorcându-se acasă, în Macedonia, Luca s-ar fi oferit să îi servească drept călăuză și să îi prezinte acolo niște oameni care ar fi putut fi interesați de ceea ce vestea Pavel. Drept care, Pavel ar fi conchis că Luca îi era trimis de către Duh. Poate că

[13] Pastor și teolog protestant elvețian, traducător al Bibliei în franceză, 1810–1885.

[14] Louis-Isaac Lemaistre de Sacy, preot și teolog francez, 1613–1684.

în noaptea următoare îl și visase. În pasajul din *Faptele apostolilor* care mi-a servit drept breșă pentru a intra în această poveste, este vorba despre un macedonean care vine la Pavel pentru a-l invita, în numele compatrioților lui, să treacă pe malul celălalt. Nu cumva chiar Luca era misteriosul macedonean? Oricum, consider că povestea nu pierde nimic nici relatată astfel.

12

Tocmai am făcut apel la autoritatea lui Renan și o voi mai face. Este unul dintre însoțitorii mei în călătoria prin țara Noului Testament. Țin la îndemână, alături de Biblii, două volume groase cu semnătura lui și cred că a venit vremea să i-l prezint cititorului care îl cunoaște prea puțin sau deloc.

Ernest Renan era un mic breton crescut într-un context catolic fervent și menit să ajungă preot. Pe când studia la seminar, credința i-a devenit șovăielnică. După o luptă interioară îndelungată și dureroasă, a renunțat să mai slujească un zeu în care nici măcar nu mai era convins că ar mai crede. Și s-a făcut istoric, filolog, orientalist. Considera că, pentru a scrie istoria unei religii, cel mai bine era să fi crezut în ea, dar să nu mai crezi. În acest context și-a conceput uriașa operă, din care primul volum, *Viața lui Isus*, apărut în 1863, a iscat un scandal enorm. Savant liniștit și însuflețit de gustul cunoașterii pure, Renan a fost unul dintre cei mai detestați oameni ai timpului său. A fost excomunicat și i s-a luat catedra de

la Collège de France. Toți marii pamfletari ai dreptei catolice, Barbey d'Aurevilly[15], Léon Bloy[16], J.K. Huysmans[17] l-au împroșcat cu noroi. Iată, pentru a ne face o idee, câteva rânduri semnate de Bloy: „Renan, Dumnezeul spiritelor lașe, înțeleptul burduhos, fina tinetă științifică din care exală către cer, în volute de care li se face frică vulturilor, damful unsuros al unui suflet expulzat din latrina în care s-a născut."

Oameni pe care îi respect în materie de gust, fără a-l împărtăși însă, îl consideră pe Bloy un foarte mare scriitor. Tot ei, din întreaga Biblie, rețin înainte de orice altceva versetul din *Apocalipsă* în care Dumnezeu spune „fiindcă ești căldicel — nici fierbinte, nici rece — am să te vărs din gura mea". Trebuie mărturisit că Renan se și preta ca subiect de caricatură. Era gras, cam simplu și lipsit de umor, afundat în fotoliu printre mici perne moi, cu figura aceea de canonic și aerul de fățarnic, poate chiar de escroc, care i-a făcut atâtea deservicii papei Benedict al XVI-lea. Acestea fiind zise, ceea ce, timp de mai multe generații, a făcut să fie considerat drept un Anticrist, ajungându-se până acolo încât unii fugeau direct la spovedanie după ce doar zăriseră vreuna dintre cărțile lui în vitrina cine știe cărei librării, mi se pare și probabil că li se pare multora dintre cititorii mei ca o minimală exigență de rigoare și de rațiune.

(Desigur, așa gândesc acum; dacă l-aș fi citit însă pe Renan acum douăzeci de ani, pe când eram un catolic dogmatic, l-aș fi detestat și aș fi fost mândru că îl detest.)

---

[15] Scriitor francez, 1808–1889.

[16] Romancier și eseist francez, 1846–1917.

[17] Scriitor și critic de artă francez, 1848–1907.

Proiectul lui Renan constă în a oferi evenimentelor cunoscute ca supranaturale o explicație naturală, de a aduce divinul la scara omenescului și religia pe teritoriul istoriei. Ține ca fiecare să gândească ce vrea, să creadă ce vrea, e orice numai sectar nu, atâta doar, să-și vadă fiecare de meseria lui. Renan a ales să fie istoric, nu preot, iar rolul istoricului nu este, nu poate să fie nici de a susține că Isus a înviat, nici că e fiul lui Dumnezeu numai fiindcă un grup de oameni, la un moment dat, în circumstanțe care merită să fie relatate în detaliu, și-a băgat în cap, ba chiar a reușit să îi convingă și pe alții că Isus a înviat și că a fost fiul lui Dumnezeu. Refuzând să creadă în înviere și, în general, în miracole, Renan relatează viața lui Isus încercând să afle *ce s-a putut întâmpla în mod real, istoric*, lucruri pe care cele dintâi povești ni le aduc deformat, în funcție de credința fiecărui narator. În fața fiecărui episod din Evanghelie, selecționează: asta da, asta nu, asta poate. Sub pana sa, Isus devine unul dintre cei mai străluciți și mai influenți oameni care au trăit vreodată pe fața pământului, un revoluționar moral, un maestru al înțelepciunii, ca Budha — nu însă și fiul lui Dumnezeu, din simplul motiv că Dumnezeu nu există.

Viața lui Isus rămâne mai instructivă și mai agreabilă la lectură decât 99% dintre cărțile care continuă să apară an de an având același subiect, dar, oricum, a îmbătrânit rău. Ceea ce a avut inovativ nu mai este nou, eleganta fluiditate a stilului specific celei de-a treia Republici dă adesea în peltea, e greu pentru cititorul contemporan să nu fie iritat atunci când Renan îl laudă pe Isus ca fiind prototipul „galantonului", ca „posedând în cel mai înalt grad ceea ce acum considerăm a fi calitatea esențială a

unui personaj distins, vreau să spun darul de a surâde în fața propriei opere“, ori opune favorabil „finele sale persiflări“ de sceptic credinței obtuze și fanatice a lui Pavel — oaia lui neagră. Numai că *Viața lui Isus* e doar partea vizibilă a aisbergului. Cel mai pasionant lucru, însă, sunt cele șase volume care au urmat din *Istoria originilor creștinismului*, în care se povestește în detaliu această istorie mai puțin cunoscută: cum a reușit o mică sectă evreiască, fondată de niște pescari analfabeți, având drept element de coeziune o credință bizară pe care nicio ființă cu cap n-ar fi mizat nici măcar un singur sesterț, ca în nici trei secole să devoreze din interior Imperiul roman și, împotriva oricărei aparențe, să dureze până în zilele noastre. Pasionantă nu este doar povestea, în sine extraordinară, spusă de Renan, dar și extraordinara lui onestitate prin care o face, vreau să spun modalitatea lui de a explica lectorului cum și-a organizat propria bucătărie de istoric: de ce surse dispune, cum le exploatează și în virtutea căror presupuneri. Îmi place cum își scrie istoria, nu *ad probandum*, după cum însuși spune, ci *ad narrandum*: nu pentru a dovedi ceva, ci, pur și simplu, pentru a povesti ce s-a petrecut. Îmi place franchețea lui încăpățânată, scrupulozitatea pe care o dovedește în a distinge sigurul de probabil, probabilul de posibil, posibilul de îndoielnic, și calmul cu care răspunde și celor mai violenți dintre criticii săi: „Cât despre persoanele care au nevoie, în interesul credinței lor, ca eu să fiu un ignorant, un spirit fals ori un om de rea-credință, nu am pretenția de a le modifica opinia. Dacă le e de folos pentru liniștea lor, atunci chiar îmi pare rău că nu i-am mai lăsat să se înșele.“

13

Corabia care leagă coastele Asiei de ale Europei îi lasă pe Pavel și pe însoțitorii lui în portul Neapolis, de unde aceștia se îndreaptă către Filipi, în Macedonia. Este un oraș nou, înființat de romanii care ocupă de două sute de ani vechiul regat al lui Alexandru cel Mare. De la un capăt la celălalt al Imperiului, din Spania până în Turcia, șosele romane atât de solid pavate, încât multe încă mai există, leagă unele de altele orașele romane construite toate după același model: bulevarde largi, întretăindu-se în unghi drept; *gymnasium*[18], terme, forum; abundență de marmură albă; inscripții în latină, deși populația vorbește grecește; temple închinate împăratului Augustus și soției sale, Livia, al căror cult pur formal nu angaja cu nimic mai mult sufletul decât ceremoniile din 11 noiembrie[19] sau din 14 Iulie, coexistând fără a intra în conflict cu cele ale divinităților locale. Nu s-ar putea spune că romanii au inventat mondializarea, întrucât aceasta exista deja în imperiul lui Alexandru, însă au adus-o la un asemenea nivel de perfecționare încât s-a menținut timp de cinci veacuri. Exact ca în ziua de astăzi cu McDonald's-urile, Coca-Cola, galeriile comerciale, magazinele Apple: peste tot pe unde te duci dai de același lucru, există, desigur, și contestatari care să deplângă acest imperialism cultural și politic, însă cei mai mulți oameni sunt în linii mari mulțumiți că trăiesc într-o lume pașnică, în care se poate

[18] Varianta grecească antică a bazei sportive din ziua de azi, în care efebii și adulții se antrenau goi.

[19] 11 noiembrie 1918, data încheierii Primului Război Mondial.

circula liber, unde nicăieri nu ești în străinătate, unde nu mai fac război decât soldații de meserie, și asta tocmai la îndepărtatele frontiere ale Imperiului, fără ca așa ceva să greveze asupra vieții personale a fiecăruia altfel decât sub forma serbărilor și marșurilor triumfale în caz de victorie.

Un oraș ca Filipi este locuit pe jumătate de macedoneni de viță veche, pe jumătate de coloni romani. Fără îndoială evrei sunt puțini, căci nu există sinagogă. În schimb, există un mic grup care se întrunește în afara zidurilor cetății, pe malul unui râu, pentru a-și sărbători fără vreo regulă anume sabatul. Membrii săi nu sunt evrei și nu au decât o idee cu totul vagă despre Tora. Mi-i închipui ca pe acei amatori de yoga sau de tai-chi care, într-un orășel oarecare, unde nu există profesor, se organizează după cum pot pentru a le practica totuși, utilizând o carte, înregistrări video sau autoritatea unuia dintre ei, care a urmat în altă parte câteva cursuri sau a participat la un stagiu de pregătire. În general, genul acesta de grup este format în majoritate din femei și, oricât de heterodox ar putea părea, fiind vorba despre o religie în care slujba nu poate fi oficiată decât în prezența a cel puțin zece bărbați, e și în cazul celui din Filipi: în textul său, Luca nu menționează decât femei. E cu putință deja să le cunoască, să mai fi participat la întâlnirile lor, deci știe ce face în clipa în care le mai aduce trei noi prieteni.

„Când elevul este pregătit, își face apariția și maestrul": adagiu cunoscut în mediul artelor marțiale. E de presupus că elevele erau bine pregătite din moment ce recunosc imediat în persoana lui Pavel pe maestrul așteptat. Luca vorbește mai ales despre o anume Lidia

care, aparent, era liderul grupului. „Era numai urechi, scrie el. Acesteia Dumnezeu i-a deschis inima ca să ia aminte la cele grăite de Pavel."

Cu tot entuziasmul dovedit față de iudaism, Lidia nu s-a gândit niciodată că și-ar putea pune soțul și fiii să se circumcidă — de altfel, nici nu i-o ceruse cineva. Însă din clipa în care Pavel vorbește despre un ritual cam ciudat, prin care este afirmată credința în ceea ce el povestește, femeia insistă să-l îndeplinească. Trebuie spus că, spre deosebire de circumcizie, acesta este nedureros și nu lasă urme. Se intră doar într-un râu, se îngenunchează, cel care oficiază te ține câteva secunde cu capul sub apă, zice cu voce tare că te udă în numele lui Christos și gata, nu vei mai fi în veci același. Asta se cheamă botez. După ce primește botezul, Lidia ține ca și familia ei să facă la fel. Vrea ca noul guru și tovarășii lui să vină să locuiască la ea. Pavel refuză la început, căci are ca regulă să nu depindă de nimeni, însă Lidia este atât de entuziasmată, de înflăcărată, încât se lasă înduplecat.

E vânzătoare de purpură, precizează Luca, adică de țesături vopsite, specialitate a regiunii, care se exportă foarte bine. Nu nevastă de negustor, ci negustoreasă ea însăși. Vizibil este vorba despre o afacere prosperă, despre matriarhat, despre o femeie energică. Patru iluminați religios, care sunt adăpostiți în locuința confortabilă a unei femei energice și îi convertesc întreaga familie; în ziua de azi din așa ceva chiar că ar ieși vorbe într-un oraș francez de provincie și nu văd motivul pentru care nu ar fi ieșit și într-un oraș macedonean de provincie, din secolul I.

Un mic grup se adună la Lidia, în jurul lui Pavel și al însoțitorilor lui. Câțiva ani mai târziu, Pavel le va trimite

o scrisoare locuitorilor din Filipi, în care va avea grijă să îi salute pe Evodia, Epafrodit și Sintihi și mă bucur să pot scrie numele acestor trei figuranți, Evodia, Epafrodit și Sintihi, care au ajuns până la noi traversând douăzeci de veacuri. Trebuie să mai fi fost și alții, aș zice încă vreo zece sau douăzeci. Charisma lui Pavel și autoritatea Lidiei se împletesc atât de bine încât toți încep să creadă în învierea lui Isus, căruia nici măcar numele nu i-l știau cu câteva zile mai înainte. Se botează cu toții. Făcând asta, nici nu le dă prin gând că trădează iudaismul către care se întorseseră cu un zel pe cât de aprins, pe atât de prost informat. Din contră, îi mulțumesc lui Dumnezeu că li l-a trimis pe acest rabin atât de știutor care, de acum, îi călăuzește și le arată cum să adore în duh și întru adevăr. Desigur, continuă să țină sabatul, să-și lase munca deoparte, să aprindă lumânări, să se roage, iar Pavel face toate acestea împreună cu ei, dar îi și învață, în plus, un nou ritual. Este vorba despre o masă, dar nu despre aceea care se ia în ziua de sabat, ci a doua zi, căreia Pavel îi spune agapă.

Agapa este o masă adevărată, una de sărbătoare, deși Pavel insistă să nu se mănânce și nici să nu se bea prea mult. Fiecare trebuie să aducă un fel de mâncare pe care îl gătește acasă la el. Această obligație pesemne că nu a funcționat prea bine în Filipi, întrucât lumea se strângea pentru masă la Lidia acasă, iar Lidia, așa cum mi-o închipui eu, era genul de gospodină în același timp generoasă și tiranică, ținând mereu să facă totul chiar ea, pregătind de trei ori mai multă mâncare decât ar fi fost nevoie și, atunci când cineva încerca să o ajute zicând nu, drăguț din partea ta, dar nu așa se face treaba. „Lasă, lasă, am eu grijă, du-te și te așază lângă ceilalți.“ La un moment dat,

în timpul mesei, Pavel se ridică, rupe o bucată de pâine și spune că acesta este trupul lui Christos. Ridică o cupă plină cu vin și spune că e sângele lui. În liniște, bucata aceea de pâine și cupa de vin circulă în jurul mesei și fiecare mănâncă puțin și bea o înghițitură. În amintirea, explică Pavel, ultimei mese pe care Mântuitorul a luat-o pe acest pământ, înainte de a fi fost ridicat pe cruce. După care cântă un soi de imn în care este vorba despre moartea și învierea lui Isus.

14

„Odată, continuă Luca, pe când ne duceam la rugăciune, ne-a întâmpinat o slujnică, având duh pitonicesc." „Care avea duh pitonicesc" — aici și Bibliile mele, și Renan sunt de acord că înseamnă posedată și, ca Pythia din Delphi, având darul profeției și pe al ghicitului. Sclava îi abordează pe Pavel, Timotei, Silas, Luca și, poate, pe încă vreo câțiva dintre adepții lor din Filipi. Îi oprește pentru a-i întreba câte ceva, îi urmează, strigă în gura mare că aceștia sunt slujitorii Preaînaltului, care vestesc calea mântuirii. Și o ia de la capăt și a doua zi, și în zilele care vin. La început, Pavel, care ar fi preferat o publicitate ceva mai discretă, merge înainte fără a-și întoarce privirea spre ea. Apoi, osanalele devenind din ce în ce mai zgomotoase, își pierde răbdarea și pur și simplu exorcizează posedata în numele lui Christos. Duhul rău iese din ea. Spasme, convulsii, apoi prostrație. Final de criză isterică.

Lui Pavel îi reușeau în mod regulat asemenea fapte, dacă e să-l credem pe Luca, dar se gândea de două ori înainte de a-și arăta puterile. Pe de o parte, metoda impresionează și calmează suferințele, pe de alta convertirea pe care așa ceva o generează nu este de cea mai bună calitate. De obicei, aduce numai necazuri.

În *Faptele apostolilor* mai există o poveste de genul acesta. Luca nu i-a fost martor, Timotei, însă, trebuie să i-o fi spus, întrucât avusese loc cu doi ani mai înainte, la Listra, orașul lui natal din munții Licaoniei[20]. Acolo, Pavel vindecase un paralitic și, văzând miracolul, locuitorii de Listra se aruncaseră cu fața la pământ. Îi luaseră pe el și pe însoțitorul lui drept Zeus și Hermes coborâți pe pământ.

Dând de acest pasaj, gândul m-a dus la minunata povestire a lui Rudyard Kipling, *Omul care a vrut să fie rege*, după care John Huston a făcut un film. Cei doi aventurieri lăsați la vatră din armata Indiilor, interpretați de Sean Connery și Michael Caine, se afundă, în căutarea norocului, prin cotloanele Himalayei care trebuie să fi fost la fel de sălbatice ca Licaonia din primul secol de după Christos. Cum indigenii nu mai văzuseră niciodată albi, nu scapă momentul: îi adoră ca zei. Michael Caine care, în poveste, joacă rol de Sancho Panza, s-ar bucura să profite de quiproquo pentru a pune mâna pe comoara din templu și a fugi apoi cât l-ar ține picioarele. Sean Connery, care îl joacă pe acela de Don Quijote, își spune că muntenii între care au ajuns nu sunt lipsiți de discernământ, se entuziasmează, chiar se ia drept zeu, ceea ce va face ca lucrurile să se sfârșească prost. În ultimele

[20] Regiune întinsă din centrul Anatoliei, Asia Mică.

imagini, pot fi văzuți copiii satului jucându-se în praf, cu o minge care e capul lui învelit în cârpe însângerate.

Spre deosebire de Michael Caine, Pavel nu-și dorește să abuzeze de credulitatea licaonienilor sau, cel puțin, nu în același mod. Numai sufletele lor îl interesau, nu și aurul. A cunoscut, în schimb, starea de vertij a lui Sean Connery, la picioarele căruia se prosterna mulțimea și furia aceleiași mulțimi în clipa în care descoperă că subiectul adorației nu este decât un om. La Listra, Pavel fusese lapidat și lăsat ca mort într-o groapă și riscă să pățească la fel și la Filipi, unde stăpânilor sclavei posedate nu le-a căzut deloc bine intervenția lui. Fiindcă exploatau harul bietei femei, luând bani de fiecare dată când ea făcea pe oracolul. Odată exorcizată de către Pavel, s-a întâmplat precum cu acei cerșetori indieni care, vindecați de respingătoarea și lucrativa lor infirmitate, aceasta nu mai e bună de nimic. Înfuriați de cei care își băgaseră nasul în afacerile lor, stăpânii sclavei pun mâna pe Pavel și pe Silas, îi înghesuie lângă un zid, apoi îi târăsc în fața judecătorilor municipali, acuzându-i de tulburarea ordinii publice. „Acești oameni, care sunt iudei, tulbură cetatea noastră. Și vestesc obiceiuri care nouă nu ne este îngăduit să le primim, nici să le facem, fiindcă suntem romani."

Evrei sau creștini, acuzatorii nu fac diferența, judecătorii nici atât și, oricum, nici nu le pasă. În țările cucerite, Imperiul practica o politică de exemplară laicitate. Libertatea de gândire și de credință era absolută. Ceea ce romanii numeau *religio* avea prea puțin de-a face cu ceea ce noi numim religie și nu implica nici credință care se profesează, nici efuziune sufletească, doar respect manifestat prin ritualuri față de instituțiile cetății. Religiei în

sensul pe care îl înțelegem noi azi, cu practicile ei bizare și fervoarea deplasată, îi ziceau disprețuitor *superstitio*. Era o treabă a orientalilor și a barbarilor care erau lăsați în pace să-și facă pe plac, câtă vreme nu tulburau ordinea publică. Or, tocmai de tulburarea ordinii publice sunt acuzați Pavel și Silas, iată de ce toleranții magistrați din Filipi ordonă să li se smulgă veșmintele, să fie biciuiți, bătuți cu bâtele și, în final, aruncați în pușcărie, cu lanțuri la picioare.

Ce fac în acest timp Luca și Timotei? *Faptele apostolilor* nu ne spun nimic. Putem presupune că s-au dat la fund. Aceeași sursă, în schimb, ne spune că noaptea, în celula lor, Pavel și Silas se roagă în gura mare, cântă imnuri de slavă lui Dumnezeu, iar ceilalți din închisoare îi ascultă fermecați. Dintr-odată, un cutremur de pământ zguduie fundațiile clădirii, smulge ușile din țâțâni, ba chiar face să sară lacătele lanțurilor. Prizonierii ar putea profita pentru a evada, alții poate că o fac, însă nu Pavel și Silas. Lucrul acesta îl impresionează atât de tare pe temnicer, încât și el începe să creadă în Domnul Isus Christos și îi invită pe cei doi bărbați acasă la el. Le spală rănile, le pune masa și se botează împreună cu întreaga familie.

A doua zi, după ce mai reflectează, magistrații orașului ordonă eliberarea discretă a celor doi prizonieri care dau atâta bătaie de cap. Moment în care Pavel îi ia de sus: „Nu am ce face cu grațierea voastră. După ce, fără judecată, m-ați bătut în fața lumii, pe mine care sunt cetățean roman și m-ați băgat în temniță, acum mă scoateți afară pe ascuns, deși ați călcat legea și greșeala voastră e? Nu așa! Până nu mi se cer scuze, rămân în pușcărie. Mă simt foarte bine aici."

*

Resortul acestei scene de comedie este cetățenia romană a lui Pavel, care, la început ignorată de către magistrații din Filipi, îi convinge, imediat ce este luată în seamă, că s-au băgat într-o încurcătură. Un evreu oarecare putea fi biciuit fără judecată, nu și un cetățean roman: acesta risca să depună plângere și să atragă asupra lor o sumedenie de necazuri. Jérôme Prieur și Gérard Mordillat, autorii celebrei serii de documentare asupra originilor creștinismului, *Corpus Christi*, consideră pe bună dreptate suspect faptul că, deși maltratat de autorități, Pavel nu se grăbește să se prevaleze de titlul care l-ar fi făcut să evite bătaia și noaptea din arest. Se întreabă dacă era cu adevărat cetățean roman. Și, dacă tot suntem la capitolul supoziții, aceiași Prieur și Mordillat observă că ceea ce afirmă și Luca, dar și Pavel însuși despre cele dintâi isprăvi ale acestuia ca persecutor al creștinilor, „legând și aruncând în închisoare și bărbați, și femei", obținând împotriva creștinilor din Damasc ordine de arestare semnate de marele preot din Ierusalim, este cu totul de necrezut în contextul iudaismului de secol I. Administrația romană, exercitând doar ea puterea polițienească și atentă să rămână neutră față de disputele religioase, nu ar fi permis niciodată unui tânăr rabin fanatic să bage oameni la închisoare în numele credinței. Iar dacă ar fi încercat de capul lui, ar fi fost arestat chiar el. Dacă dorim să luăm în serios cele spuse de Pavel, lucrul acesta presupune cu totul altceva, și anume că era un soi de milițian, de auxiliar al armatei de ocupație. Un istoric la care mă voi mai referi a susținut această teză îndrăzneață, însă nu trebuie să mergem atât de departe pentru ca, încă de acum, să extragem din afabulația lui Pavel o concluzie instructivă

asupra psihologiei sale și simțului efectului dramatic de care dispunea. Poate că nu a fost tocmai acel Terminator evreu cum îi plăcea să se descrie, „care nu respira decât ură și moarte“, semănând teroarea în Biserica pe care într-o zi urma să o păstorească, dar știa că o poveste este mai cu folos să fie spusă așa, căci contrastul o va face mai captivantă. Pavel apostolul este cu atât mai monumental cu cât a fost înainte Saul inchizitorul și mi se pare că această trăsătură se potrivește perfect în tablou alături de cea care ilustrează episodul de la Filipi: bucuria pe care o resimte lăsându-se cotonogit, deși ar fi fost suficient să spună un singur un cuvânt pentru a fi eliberat — numai că așteaptă să fie mai întâi plin de sânge și de vânătăi pentru a-l spune, iar cei care l-au lovit să se știe înfundați până-n gât în propria lor vinovăție.

Acțiunea brațului de fier al puterii se încheie în favoarea lui Pavel care iese cu capul sus din arest, dar pe care magistrații îl invită, totuși, să li se mai ducă și altora pe cap. Așa că va pleca de la Lidia și de la ai ei, îndemnându-i să se arate demni de botezul primit, după care își continuă călătoria împreună cu Silas și cu Timotei. Continuarea aventurilor este narată în *Faptele apostolilor*, însă viitorul lor autor, Luca, dispare în acest moment din propria povestire. Fie nu a dorit să-l urmeze pe Pavel, fie Pavel nu a vrut să fie urmat de Luca, oricum acesta reintră în culise de unde nu va mai ieși decât trei capitole și șapte ani mai târziu. Abia atunci va reveni la pronumele „noi“ al martorului ocular, cam prin aceleași locuri. Ceea ce mă face să cred, ca și Renan, că era macedonean și că a rămas timp de șapte ani la Filipi; și îmi place acum să-mi imaginez anii petrecuți departe de teatrul de operațiuni

al lui Pavel, în Grecia septentrională, balcanică, în care se derulează cu încetinitorul filmele cețoase al lui Theo Angelopoulos. Să-mi imaginez cum, în absența lui Pavel, se dezvolta una dintre acele bisericuțe pe care le presăra în drum, de parc-ar fi aruncat niște pietre. Ceea ce știm despre călătoriile lui este ecoul pe care îl aveau scrisorile pe care le trimitea. Cum a încolțit, în cursul acelei ierni îndelungate, ceea ce semănase.

15

Ce este o biserică creștină? Se foloseau oare deja, pe atunci, aceste cuvinte? Da, probabil că se foloseau și pe atunci. În scrisori, Pavel vorbește despre „bisericile“ sale pe care, pentru a fi mai puțin clericali, le-am putea numi pur și simplu „grupe“.

Și „creștină“? Da, și acest cuvânt care s-a format în Antiohia, în Siria, unde a început Pavel să predice, la zece ani după moartea lui Isus. Sub autoritatea lui, convertirile s-au înmulțit, iar adepții acelui *Kristos* pe care multă lume, în primul rând autoritățile romane, îl considerau un fel de șef rebel încă în viață, au început să fie numiți *kristianos*. Legenda urbană și-a croit drum, rătăcind până la Roma unde, în anul 41, împăratul Claudius a considerat potrivit să reacționeze semnând un decret împotriva evreilor acuzați să provocau tulburări în numele liderului lor spiritual, *Chrestos*.

*

Roma, Antiohia, Alexandria erau capitalele lumii, dar până și într-un colț de imperiu atât de provincial ca Macedonia, unde trăia Luca, erau câteva zeci de persoane din câteva orașe, care se considerau a fi Biserica lui Christos.

Aceste câteva zeci de persoane nu erau niște amărâți de pescari analfabeți, ca aceia din Galileea de origine, despre care cei de aici nu știu nimic, dar nici puternici ai zilei, ci mai degrabă negustori, precum vânzătoarea de purpură, Lidia, meșteșugari, sclavi. Luca a scos la vedere câțiva recruți mai de rang, în special romani, însă Luca e un pic snob, înclinat către *name-dropping*, genul care subliniază că Isus nu este doar fiul lui Dumnezeu, dar și, după mamă, dintr-o familie foarte bună.

Unii erau evrei elenizați, cei mai mulți greci iudaizați, însă cu toții, evrei și greci, considerau că, întâlnindu-l pe Pavel, se afiliaseră unei ramuri deosebit de pure și de autentice a religiei lui Israel, în niciun caz unei mișcări disidente. Și continuau să frecventeze sinagoga, dacă nu întâlneau vreo opoziție prea aprinsă. Fiindcă, s-o spunem, opoziția apărea fără excepție imediat ce era vorba despre o *adevărată* sinagogă, despre o *adevărată* colonie evreiască, despre *adevărați* evrei circumciși. Nu a fost cazul cu cei din Filipi, dar a fost la Salonic, unde Pavel s-a dus imediat după. Evreilor nu le-a convenit deloc faptul că nou-venitul le atrăgea o parte dintre credincioși. L-au denunțat ca pe un factor de tulburare a autorității romane, așa că a fost constrâns să fugă, și același scenariu s-a repetat și în Berea, orașul învecinat. Și atunci, ce puteau face persoanele convertite de Pavel? Fie să se ducă la fel ca înainte la sinagogă și să se vadă doar între

ei, discret, pentru a urma indicațiile noului lor guru, fie, pur și simplu, să deschidă o altă sinagogă.

Adevărat? Chiar atât de simplu să fi fost? Ne vine cam greu să credem. Gândul ne duce imediat la schismă, la erezie. Pentru că suntem obișnuiți să considerăm orice religie ca mai mult sau mai puțin totalitară, pe când în Antichitate așa ceva nu era deloc adevărat. În această privință, ca în multe altele privitoare la civilizația greco-romană, mă așez pe aceeași poziție cu Paul Veyne, care nu este numai un mare istoric, dar și un scriitor minunat. Ca și Renan, și el m-a însoțit de-a lungul anilor în care am lucrat la cartea de față și întotdeauna m-a bucurat compania lui prin agerime, umor, apetența pentru detaliu. Or, spune Paul Veyne, locașurile de cult din lumea greco-romană erau mici întreprinderi private, templul lui Isis dintr-un oraș neavând mai multă legătură cu templul lui Isis dintr-un alt oraș, decât, să zicem, ar fi avut două brutării. Un străin putea închina un templu unei divinități din țara lui, după cum în ziua de azi ar deschide un restaurant cu specialități exotice. Publicul tranșa problema, ducându-se acolo sau nu. Dacă își făcea apariția vreun concurent, cel mai rău lucru care se putea întâmpla era deturnarea clientelei — exact ce i se reproșa lui Pavel. Evreii deja priveau această chestiune mai puțin relaxați, însă creștinii au fost cei care au inventat centralizarea religioasă, cu ierarhia sa, cu *Crezul* valabil pentru toată lumea, cu sancțiunile pentru cei care se distanțează. În vremea la care ne referim, invenția abia ce-și îngăima intențiile. Mai mult decât cu un război religios, care nici măcar ca noțiune nu le-ar fi venit anticilor în minte, ceea ce încerc să descriu semăna cu un fenomen care poate fi deseori observat în școlile de yoga sau de arte

marțiale — cu siguranță și în alte cercuri, dar nu vorbesc decât despre ce cunosc. Un elev avansat se hotărăște să predea, așa că trage după el o parte dintre condiscipoli. Maestrul face scandal, mai mult sau mai puțin pe față. Unii elevi, din spirit de concordie, urmează un curs la unul, un curs la celălalt, zicând că așa e cel mai bine. Fiindcă ambele se completează. Până la urmă, cei mai mulți însă aleg.

16

Micile biserici care s-au dezvoltat în Macedonia, în anii de după trecerea lui Pavel, nu trăiau în comunitate, așa cum, la Ierusalim, se întâmpla cu discipolii și familia lui Isus. Consemnul apostolului era ca fiecare să rămână la locul lui și să nu schimbe nimic din condițiile exterioare de viață. În primul rând fiindcă sfârșitul lumii era aproape și nu ar fi folosit la nimic, în așteptare, să te agiți ori să îți faci planuri. Apoi, întrucât adevărata schimbare, în altă parte se operează: în suflet. Dacă ești sclav, zicea Pavel, nu încerca să te eliberezi. Chemându-te, oricum, Domnul te va elibera El, cât despre oamenii liberi, aceștia vor ajunge sclavi. Dacă ești căsătorit, rămâi așa. Dacă nu ești, nu îți căuta femeie. Dacă ești grec, nu te circumcide. Dacă ești evreu, rămâi circumcis — am fost uluit să aflu că, pentru a putea frecventa termele fără probleme, unii dintre evreii elenizați își reconstituiau chirurgical preputul, operație numită „epispasm".

*

Citim fără să ne mirăm că se numeau între ei „frați" și „surori". Greșim. Ar trebui să fim uimiți. Secole de predici începând cu „Iubiții mei frați" ne-au obișnuit cu această uzanță, care în antichitate era total deplasată. Ai fi putut numi „frate" pe cineva prin extindere de sens sau ca o metaforă care ar fi subliniat gradul de intimitate al unei legături, însă ideea că toți oamenii sunt frați este o găselniță a acestei mici secte, care inițial trebuie să fi șocat. Să ne imaginăm că, în ziua de azi, un preot li s-ar adresa credincioșilor cu „soți și soții", ca și cum orice bărbat ar fi soțul oricărei femei și viceversa. Lucrul acesta nu ar suna acum mai puțin ciudat decât acel „frați și surori" din biserica de pe vremea lui Pavel, așa că nu e de mirare că întrunirile lor treceau deseori drept incestuoase, în orice caz prilej de dezmăț.

Dar cei ce credeau așa se înșelau. Cele dintâi biserici creștine erau orice, numai loc al dezmățului nu. La începutul celui de-al doilea secol de după Christos, Pliniu cel Tânăr, numit guvernator al îndepărtatei regiuni Bitinia, pe malul sudic al Mării Negre, îi scria împăratului Traian o scrisoare profund marcată de perplexitate, care este unul dintre primele documente din sursă păgână asupra creștinismului. Luându-și în primire postul, Pliniu descoperă că religia practicată oficial e abandonată, că templele sunt goale, că nimeni nu mai vrea să cumpere de la piață carne pentru jertfe aduse zeilor și că se spune că principalul motiv al acestei situații dezolante ar fi succesul unei secte despre care nu a auzit niciodată vorbindu-se: discipolii lui Christus. Aceștia se adună în secret, iar șeful de cabinet al lui Pliniu consideră că pentru a face porcării. Pliniu nu se mulțumește doar cu zvonurile. Se informează, trimite pe cineva să vadă cum

stau lucrurile, iar rezultatul anchetei este descumpănitor. Când se întâlnesc, oamenii cu pricina se mulțumesc să împartă o masă frugală, să se privească surâzând și să cânte imnuri. O asemenea cumințenie îngrijorează, mai c-ai prefera porcăriile, dar asta e situația: nimeni nu se culcă cu nimeni.

Această aproape alarmantă puritate a moravurilor ne deranjează — în sfârșit, pe mine mă deranjează, tot atât cât îl deranja pe Pliniu. Autori bine intenționați au încercat să corecteze reputația de ins morocănos care îl urmărește pe Pavel printre moderni. Pentru a-l apăra împotriva acuzațiilor de pudibonderie, macism și homofobie care plouă peste el conform mărturiei propriilor scrisori, respectivii se străduie să-l portretizeze ca pe un revoluționar moral, predicând adevărata dragoste față de trupul omenesc într-o lume pornită să-l degradeze. Aș vrea să-i cred, numai că această linie de apărare este și a celor care consideră voalul ce acoperă complet figura drept cea mai înaltă expresie a respectului față de femeia înjosită de pornografia occidentală. Pavel nu este doar un celibatar înrăit, ceea ce e împotriva moralei evreiești, care consideră bărbatul necăsătorit ca pe un om incomplet, dar e și cast, lăudându-se cu virginitatea lui și afirmând sus și tare că aceasta este cea mai bună alegere. Din vârful buzelor admite, într-o scrisoare, că „mai bine este să se căsătorească, decât să ardă" — prin „ardă" înțelege ceea ce numește *porneia*, care înseamnă exact ce vă închipuiți — și că, în această privință, „le poruncesc, nu eu, ci Domnul". Ne întrebăm uneori în virtutea căror criterii, dar este o realitate faptul că Pavel face clar distincția dintre problemele în care se exprimă ca purtător de cuvânt al Domnului și cele în care se mulțumește

să-și expună propria părere. Astfel că doar Pavel, „din cauza spaimelor acestea“, consideră că este mai bine să rămâi virgin. Domnul este mai puțin exigent, spunând doar că trebuie să rămâi în condiția în care te găsești în clipa în care ești chemat. Căsătorit, dacă ești căsătorit etc. Iar Pavel precizează: „Cei ce au femei să fie ca și cum n-ar avea. Și cei ce plâng să fie ca și cum n-ar plânge. Și cei ce se bucură, ca și cum nu s-ar bucura. Și cei ce cumpără, ca și cum n-ar stăpâni. (...) Căci chipul acestei lumi trece. Dar eu vreau ca voi să fiți fără de grijă.“

17

Se strângeau deja pentru sabat, de-acum încep să se strângă și pentru prânzul Domnului, a doua zi după sabat și, încetul cu încetul, în fiecare zi. Au atâtea să-și spună! Atâtea noi experiențe de mărturisit, de comparat! Totuși, privite din afară, se făceau aceleași lucruri ca la sinagogă: se citeau și se interpretau Scripturile. Dar acum exista o nouă grilă de lectură, una proaspătă și uluitor de excitantă. În vorbele deseori obscure ale profeților se căutau vestea morții și a învierii lui Christos, a iminentului sfârșit al vremurilor și, dacă le căutai, desigur că le și găseai. Citeau, interpretau, se convingeau. Și, mai ales, se rugau. Se rugau de parcă nicicând mai înainte nu s-ar mai fi rugat.

M-aș bucura ca, aici, cititorul să se întrebe ce reprezintă pentru el cuvântul „rugăciune“. Pentru un grec sau pentru un roman din primul secol de după Christos

era ceva cu totul formal: o invocație pronunțată cu voce tare, în cadrul unui ritual, adresată unui zeu în care nu ar fi adevărat dacă am susține că nu credea, dar o făcea ca și cum ai crede într-o societate de asigurări. Existau contracte specializate, ca acela cu zeul ruginii grâului. Îi solicitai protecția, îi mulțumeai că ți-a acordat-o, dacă grâul se îmbolnăvea îi reproșai neglijența și, odată întors spatele altarului, nimeni nu mai datora nimic nimănui și nici că te mai gândeai la așa ceva. Minimala tranzacție cu divinitatea era de ajuns.

După cum există epoci mai mult sau mai puțin religioase (cred că aceea la care mă refer nu era mai mult decât a noastră, ba chiar că era cam la fel), există și temperamente mai mult sau mai puțin religioase. Există oameni care gustă și sunt talentați în această direcție, cum sunt cei dotați pentru muzică, și alții care se bucură că pot trăi foarte bine și fără. În lumea greco-romană a celui dintâi secol, sufletele pioase nu prea aveau cu ce-și potoli foamea, iată de ce s-au îndrăgostit atât de tare de iudaism. De la o simplă recitare, rugăciunea a ajuns, la evrei, o conversație prin care inima se ușura. Zeul lor era un interlocutor, toți interlocutorii laolaltă: confidentul, prietenul, tatăl când tandru, când sever, soțul gelos căruia nu-i poți ascunde nimic, deși uneori ți-ar veni s-o faci. Ridicând ochii către el, îi scufundai în cea mai profundă intimitate personală. Era și așa foarte mult, însă Pavel cerea și mai mult. Cerea să te rogi neîncetat.

Există o cărțulie scrisă pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, care se cheamă *Mărturisirea unui pelerin rus*. Am tot citit-o și recitit-o în perioada mea creștină și o mai

recitesc și în ziua de azi. Naratorul este un biet mujic care abia de știe să citească, are un braț mai scurt decât celălalt și care, într-o bună zi, la biserică, îl aude pe preot citind următoarele cuvinte spuse de Pavel: „Rugați-vă neîncetat." Propoziția e ca o străfulgerare. Mujicul înțelege că este mai mult decât important, că este esențial. Mai mult decât esențial — vital. Că este singurul lucru care contează. Se întreabă însă: cum să te rogi neîncetat? Și iată bietul mujic pornind pe drumurile Rusiei în căutare de oameni mai instruiți și mai cucernici decât el, care să-i explice cum să procedeze.

Mărturisirea unui pelerin rus este prezentarea, minunat vulgarizată, a unui curent mistic existent de cincisprezece veacuri încoace în biserica ortodoxă și pe care teologii îl numesc *isihasm* sau „rugăciunea inimii". Avem și o neașteptată descendență modernă: cele două nuvele al lui J.D. Salinger, *Franny și Zooey*, una dintre marile pasiuni literare ale tinereții mele. Eroina, o tânără sexy și nevrozată, dă, în New York-ul boem al anilor 1950, peste cărțulia anonimului rus, este la rândul ei străfulgerată și, spre groaza familiei, începe să mormăie de dimineața până seara: „Doamne Isuse Christoase, Fiul lui Dumnezeu, ai milă de mine, păcătosul." Cum a izbutit fratele ei, un tânăr actor genial și decis să fie centrul atenției tuturor, să o smulgă din ghearele respectivului capriciu, aprobând-o până la ultimele consecințe, veți afla citind cele două nuvele ale lui Salinger. Fiindcă și ele pleacă tot de la acele cuvinte ale lui Pavel din prima scrisoare către tesaloniceni, care au fost citite în același sens propriu, pentru întâia oară, în bisericile pierdute prin Macedonia ori Anatolia, prin anii cincizeci ai erei noastre: „Rugați-vă neîncetat."

La fel ca bietul mujic, frații și surorile din Salonic, Filipi și Berea au fost îngrijorați: „Nu știm ce trebuie să spunem. Nu știm ce trebuie să cerem."

Pavel le-a răspuns: „Nu vă neliniștiți, Domnul știe mai bine decât voi ce vă trebuie. Nu cereți bunuri, nu cereți să vă meargă afacerile cum vreți, nici măcar virtuți nu cereți. Cereți-i doar lui Christos să vă trimită darul rugăciunii. Este ca atunci când vreți să faceți copii: pentru asta mai întâi trebuie găsită o mamă, iar rugăciunea este mama virtuților. Rugându-vă veți învăța să vă rugați. Nu vă pierdeți în fraze lungi. Repetați doar, punându-vă tot sufletul: *Marana-tha*, care înseamnă: «Vino, Doamne.» Și vă făgăduiesc că va veni. Va pogorî asupra voastră, va face din voi casa lui. Nu voi veți trăi atunci, ci el, Christosul, va trăi în voi."

Dacă ziceai: „Bine, voi încerca.", scutura din cap: „Nu încerca. Fă-o."

Pavel nu a rămas prea mult în Salonic, în Berea sau în Filipi, dar a lăsat instrucțiuni și o *mantră*. Astfel echipați, frații și surorile făceau exerciții întru ardoare și își comparau între ei modurile de practicare. Unul, de pildă, se scula mai devreme, se culca mai târziu și, imediat ce avea o clipă liberă, se retrăgea în camera din spate a prăvăliei sale unde, așezându-se în lotus, repeta de unul singur, în șoaptă, *Marana-tha*, până când sângele începea să i se zbată în tâmple, pântecele să i se încălzească și nu mai sesiza înțelesul a ceea ce spunea. Un altul repeta în tăcere rugăciunea și, dintr-odată, nu mai avea nevoie să fie singur pentru asta. O putea face tot timpul și peste tot, chiar și în mijlocul unei mulțimi. Se ruga mergând, alegând semințele, vorbind cu clienții. Celui dintâi, care

simțea nevoia de a se așeza în poziția lotus, îi zicea: „Ca să respiri trebuie să te închizi în camera ta? Nu. Când lucrezi te oprești din respirat? Dar când vorbești? Dar când dormi? Nu. Atunci de ce să nu te rogi de parcă ai respira? Respirația ta poate deveni rugă. Inspiri și îl chemi pe Christos. Expiri și îl primești pe Christos. Până și somnul îți poate deveni rugăciune. «Dorm, dar inima mea veghează», spune logodnica în Cântarea Cântărilor. Sufletul tău e logodnica. Chiar și adormită, tot trează rămâne."

La fel spusese și Pavel: „Să rămâneți treji", așa că unii încercau chiar să nu mai doarmă. Insomnia voluntară le provoca viziuni. Se exaltau până când intrau în transă. În aceste transe, unii îl proslăveau pe Dumnezeu în grecește, lucru care se numea a profeți. Alții urlau, oftau, gemeau. Uneori le ieșeau din gâtlej sunete care păreau a fi cuvinte, ba chiar propoziții care însă nu puteau fi înțelese. Fenomenul catalogat de psihiatri sub titulatura de glosolalie se chema „a vorbi în limbi" și se punea mare preț pe el. Să fi fost oare vorba despre o limbă necunoscută sau pur și simplu neidentificată, ori despre o limbă care evident nu exista, pe care niciun om de pe fața pământului nu o vorbea? Imposibil de știut, dar nimeni nu se îndoia că aceia care o vorbeau erau inspirați de Dumnezeu și nu posedați de vreun demon, precum femeia cu duh pitonicesc din Filipi. Se străduiau să transcrie aceste suite de fenomene misterioase, să le salveze, să le descifreze înțelesul.

(Ca urmare a experienței sale mistice, Philip K. Dick a început și el să gândească și să vorbească într-o limbă

necunoscută. Din care nota ce putea. Pornind de la respectivele note, a întreprins cercetări și, până la urmă, a identificat-o. Ia ghiciți, ce era limba aceea?

Pot să jur că nu veți reuși: era elina *koine*, cea pe care o vorbea Pavel.)

18

Extaz, transă, lacrimi, profeție, darul limbilor... Aceste fenomene care în ziua de zi, ca și în cea de ieri, înfloresc în cea mai mare parte a sectelor, erau cultivate în cele dintâi biserici creștine cu un entuziasm dezorganizat. Unii dintre adepți avuseseră experiența altor religii orientale în care se luau droguri, ciuperci, cornul-secarei și alte elixire care duceau la extaz. Și erau cam dezamăgiți că trupul și sângele lui Christos, care se absorbeau în timpul agapelor, erau doar pâine și vin. Ar fi preferat ceva mai misterios, fără a-și da seama că lucrul cel mai misterios exact acela era. Își doreau puteri magice. Pavel însă le predica discernământul și prudența. În scrisori spune ceea ce afirmă și maeștrii yoga atunci când elevii lor cred că își simt pântecele mișcându-se de la sine și elevându-li-se energia *kundalini*. Da, așa ceva există, e un semn de progres și, da, la un anumit nivel de practică primești unele puteri. Dar nu trebuie să acorzi prea multă importanță acestui lucru, altfel se transformă în capcană și, în loc de a merge înainte, dai înapoi. Pavel spune că toate darurile au rostul lor, ca și membrele corpului, că niciunul nu este inferior și că acela care

vorbește în limbi nu trebuie să se uite de sus la cel care poate doar să vorbească în greacă, la fel ca toată lumea. „Și eu o pot face ceasuri de-a rândul, dar decât să spun în fața voastră zece mii de cuvinte în limbi, care v-ar lăsa cu gura căscată, prefer să vă spun cinci în grecește, care să vă fie de folos.“ În sfârșit și mai ales, spune el, darurile sunt foarte bune, dar unul singur contează cu adevărat și le depășește pe toate celelalte, iar acesta se cheamă *agape*.

Agape, termenul după care Pavel propune cuvântul „agapă“, este coșmarul traducătorilor Noului Testament. În latină am avea *caritas*, iar în franceză „caritate“, însă cuvântul „caritate“, după ce și-a făcut secole de-a rândul serviciul cinstit și cum se cuvine, cum se vede nu prea mai dă rezultate în prezent. Atunci, să fie, pur și simplu, „iubire“? Numai că *agape* nu este nici dragostea carnală și pasională, căreia grecii îi ziceau *eros*, nici aceea tandră, liniștită, pe care o numeau *philia*, și se referea la cuplurile strâns unite sau la sentimentele părinților pentru copilașii lor. *Agape* merge mai departe de atât. Este iubirea care dă în loc să ia, iubirea care se face mică în loc să ocupe tot spațiul, iubirea care vrea binele celuilalt mai degrabă decât propriul bine, iubirea care s-a eliberat de ego. Unul dintre cele mai uimitoare pasaje din stupefianta corespondență a lui Pavel este un soi de imn închinat acestei *agape*, care, conform tradiției, se citește în timpul slujbei de căsătorie. Și părintele Xavier l-a citit când ne-a unit pe Anne și pe mine în bisericuța lui din Cairo. Renan — și sunt de acord cu el — îl consideră singurul pasaj din Noul Testament care se ridică la înălțimea cuvintelor lui Isus, iar Brahms l-a pus pe

muzică în ultimul dintre sublimele sale *Patru cântece grave*. Pe riscul meu și asumându-mi inerentul pericol, propun următoarea încercare de traducere:

„De-aș grăi în toate limbile oamenilor și în ale îngerilor, iar dragoste nu am, nimic nu sunt. Nimic mai mult decât zăngănit de metal și răsunet de cimbal.

Aș putea fi proroc, aș putea avea acces la cele mai bine ascunse cunoștințe, aș putea ști și aș putea avea totul și încă și mai mult, credința care mută și munții din loc. Dar, dacă dragoste nu am, nimic nu sunt.

Aș putea împărți săracilor toată avuția mea și mi-aș putea da trupul meu în flăcări. Dar dacă dragoste nu am, la nimic nu-mi folosește.

Dragostea are răbdare. Dragostea e de folos. Dragostea nu pizmuiește. Nu se laudă. Nu se umflă în pene de cât este ea de importantă. Dragostea nu face din cele urâte. Nu umblă după propriul interes. Nu se sperie de rău. Nu se bucură de nedreptate. Se bucură de adevăr. Iartă totul. Tolerează totul. Nădăjduiește totul. Rabdă totul. Nu cade niciodată.

Profețiile se vor învechi. Limbile se vor slei. Inteligența se va nimici. Inteligența are margini, profețiile au margini. Tot ceea ce are margini va dispărea atunci când va apărea ceea ce este desăvârșit.

Când eram copil, vorbeam ca un copil, gândeam ca un copil, judecam ca un copil. Dar am ajuns bărbat, am pus capăt copilăriei. Ceea ce văd pentru moment văd ca într-o oglindă, obscur și confuz, dar va veni o clipă în care voi vedea cu adevărat, față în față. Pentru moment, cunoașterea mea este mărginită, dar atunci voi cunoaște pe deplin, precum am fost cunoscut și eu.

Astăzi avem credința, speranța și dragostea. Acestea trei. Dar dintre cele trei, cea mai mare dragostea este."

19

Că este mai bine să fii bun decât rău, altruist decât egoist, desigur că nu era vreo noutate, nici ceva străin de morala antică. Și grecii, și evreii cunoșteau regula de aur, despre care un rabin contemporan cu Isus, Hillel, afirma că rezumă singură întregul Decalog: „Ce ție nu-ți place altuia nu-i face." Este mai bine să fii modest decât lăudăros: nici în asta nu e nimic scandalos. Că e mai bine să fii cumpătat decât arogant: merge și asta, nu e nimic nou. Dar, dintr-una-ntr-alta, dacă stăteai să îl asculți pe Pavel, te trezeai zicând că mai bine să fii mic decât mare, sărac decât bogat, bolnav decât sănătos și, ajungând aici, spiritul grecesc nu mai pricepea nimic, pe când nou-convertiții erau entuziasmați de propria lor îndrăzneală.

Este prematur să vorbim despre un punct de vedere cronologic, însă una dintre scenele care evocă aproape cel mai bine tipul de stupefacție pe care trebuie să-l fi provocat acel cod comportamental se găsește în romanul istoric al lui Sienkiewicz, *Quo vadis?*, tablou de proporții extrem de popular cândva al celor dintâi creștini, de pe vremea lui Nero. Personajul principal, un ofițer roman, se poartă foarte urât pe tot parcursul primei părți a cărții. Nu-mi mai aduc bine aminte detaliile, însă în dosarul lui intrau persecuția, violul, șantajul, poate chiar crima, așa

încât, atunci când firul poveștii îl face să cadă în mâinile creștinilor, care au motive serioase să îi poarte sâmbetele, se înspăimântă. Se așteaptă să îi facă exact ce le-ar fi făcut el, fără nicio ezitare ori remușcare, dacă ar fi fost în locul lor: să-l omoare, dar, mai înainte, să-l tortureze. Asta le-ar fi făcut el, nu fiindcă ar fi fost atât de rău, ci fiindcă așa acționează un om normal atunci când i se face un rău imens și are ocazia să se răzbune. E regula jocului. Or, ce se întâmplă? În loc să ațâțe focul în care să înroșească un fier pe care să i-l apropie de ochi sau de testicule, șeful creștinilor, cel pe a cărui fiică adoptivă i-o dăduse lui Nero, îi desface legăturile, îl îmbrățișează și îl lasă în libertate numindu-l „frate". La început, romanul se gândește la o formă rafinată de cruzime. Pe urmă, înțelege că nu e nicio glumă. Cel care ar fi trebuit să fie cel mai înfiorător dușman al lui pur și simplu l-a iertat. Asumându-și riscul enorm de a-l elibera, îi dă o dovadă de încredere. Renunță la poziția de forță și se lasă la mila lui. Și atunci ceva se năruie în ofițerul roman. Înțelege că acești oameni sărmani, persecutați sunt mai puternici decât el, decât Nero, decât orice și nu mai aspiră decât să fie unul dintre ei. E gata, pentru credința lor, care din clipa aceasta a devenit și a lui, să se lase devorat de lei — ceea ce nu va întârzia să se întâmple.

Faptele apostolilor sunt pline de aventuri și de minuni, dar nu se găsește niciun episod de felul acesta. Totuși, sunt convins că puterea de persuadare a sectei creștine ținea, în mare parte, de capacitatea ei de a inspira gesturi uluitoare — nu doar vorbe —, gesturi care erau contrare comportamentului omenesc normal. Oamenii sunt astfel construiți încât doresc — cei mai buni dintre ei, ceea ce nu e de ici, de colo — binele prietenilor

și — toți — răul pentru dușmani. Preferă să fie puternici decât slabi, bogați decât săraci, mari decât mici, dominatori mai degrabă decât dominați. Așa stau lucrurile, așa e normal și nimeni nu a zis vreodată că ar fi rău. Înțelepciunea greacă nu o spune, pietatea evreiască nici ea. Or, uite că niște oameni nu numai că o spun, dar se și comportă exact pe dos decât ar fi de așteptat. La început nimeni nu pricepe nimic, nu se poate întrezări interesul unei așa extravagante răsturnări a valorilor. După care începe să se înțeleagă. Începe să se vadă interesul, adică bucuria, puterea, intensitatea vitală pe care respectivii le obțin din conduita aparent aberantă. Și atunci nu-ți mai dorești decât un singur lucru: să faci ca ei.

Pe vremea în care frecventau sinagoga, prozeliții din Filipi și Salonic se scăldau într-o pietate gravă și blândă, în tihnă mai degrabă decât în exaltare. Respectarea mai mult sau mai puțin strictă a Tablei legilor le dădea o formă vieții și demnitate și celei mai mici dintre fapte, dar nu se așteptau decât la o impregnare progresivă, nu la o transformare radicală. Odată ajuns discipol al lui Pavel, lucrurile stăteau cu totul altfel. Iminentul sfârșit al lumii schimba total perspectiva. Numai ei singuri știau ceva anume, ceva enorm, de care toți ceilalți habar nu aveau. Erau singurii care vegheau printre adormiți. Trăiau într-o lume supranaturală, cu atât mai extraordinară cu cât era necesar să nu arate nimic, să se poarte — încă o dată, Pavel insista mult asupra acestui punct — absolut normal. Contrastul dintre acest lucru extraordinar, care creștea în sânul grupului, și continuarea zeloasă, scrupuloasă a celei mai obișnuite vieți cu putință avea un efect îmbătător și, presupun, atunci când se întâlneau discipolii lui Pavel și

cei ce rămăseseră credincioși sinagogii, cei mai sensibili dintre cei din urmă trebuie că observau la cei dintâi o schimbare care îi făcea să devină visători, dacă nu cumva chiar vag invidioși.

20

Cronica aventurilor lui Pavel dintre plecarea din Filipi și întoarcerea de peste șapte ani este narată cam în ceață în *Faptele apostolilor*. Motivul? Luca nu a fost plecat și el. Numai că, pentru a completa povestirea, dispunem de un alt document de o valoare absolut excepțională, din moment ce ne vine de la însuși Pavel: scrisorile pe care acesta le scria celor din bisericile lui.

În toate edițiile Noului Testament le găsim sub pomposul nume de „epistole" — care nu înseamnă nimic altceva decât „scrisori" —, așezate după Evanghelii și *Faptele apostolilor*. Ordinea este înșelătoare, întrucât le sunt anterioare cu cel puțin douăzeci sau treizeci de ani. Sunt cele mai vechi texte creștine, primele urme scrise pentru ceea ce încă nu se numea creștinism. Sunt și cele mai moderne texte din întreaga Biblie și prin aceasta înțeleg singurele al căror autor este limpede identificat și vorbește în nume propriu. Isus nu a scris el Evangheliile. Moise nu a scris el Pentateuhul, nici regele David Psalmii pe care i-i atribuie evlavia evreiască. Pe când cel puțin două treimi dintre scrisorile lui Pavel, conform și celor mai severi critici, sunt chiar ale lui, exprimându-i gândirea la fel de direct precum cartea de față o exprimă

pe a mea. Nu se va ști niciodată cine a fost cu adevărat Isus și nici ce a spus el în realitate, dar se știe cine a fost și ce a spus Pavel. Pentru a-i cunoaște întorsăturile de condei nu trebuie să ne încredem în intermediari, care le-au acoperit cu un strat gros de legendă și de teologie.

Pavel nu scria pentru a face operă de scriitor, ci pentru a ține legătura cu bisericile pe care le înființase. Le trimitea vești și răspundea întrebărilor care i se adresau. Poate că nu a prevăzut așa ceva când a scris-o pe cea dintâi, dar scrisorile sale au devenit repede adevărate circulare, buletine informative destul de asemănătoare cu acelea pe care Lenin, de la Paris, Geneva ori Zürich le adresa, înainte de 1917, diferitelor facțiunii ale Internaționalei a Doua. Evangheliile încă nu existau: primii creștini nu aveau o carte sfântă a lor, drept care scrisorile lui Pavel îi țineau locul. Erau citite cu voce tare la agape, înainte de a se împărți pâinea și vinul. Biserica primise o scrisoare originală și o păstra cu sfințenie, dar credincioșii făceau copii pe care le puneau în circulație și pe la alte biserici. Pavel insista ca scrisorile să fie citite de către toți, fiindcă, spre deosebire de mulți guru, nu era nici un adept al șoptitului pe la colțuri și nici nu era vreun secretos. Nu gusta ezoterismul și nici nu avea rezerve legate de adaptarea la public: și prin aceasta seamănă cu Lenin, considerând că „trebuie lucrat cu materialul existent“. Toată lumea îi putea primi învățătura și lua din ea ce putea. Ceea ce le scria tesalonicenilor privea întreaga biserică a Salonicului, dar și celelalte biserici din Macedonia. Deși nu face deloc referire la asta în *Faptele apostolilor*, Luca trebuie să fi luat parte la lecturi ale scrisorilor lui Pavel și chiar trebuie să le fi și copiat.

*

Pentru un teolog, scrisorile lui Pavel sunt tratate de teologie, ba chiar, am putea spune, întreaga teologie creștină este fundamentată pe ele. Pentru un istoric, sunt surse de o incredibilă prospețime și bogăție. Grație lor se poate observa pe viu cum arăta viața cotidiană a primelor comunități, organizarea și problemele care le frământau. Și tot mulțumită lor ne putem face o idee despre plecările și venirile lui Pavel de la un port la altul al Mediteranei, între anii 50 și 60, iar atunci când specialiștii în Noul Testament, indiferent de orientarea lor, încearcă să reconstituie acea perioadă, toți au pe masă scrisorile lui Pavel și *Faptele apostolilor*. Știu cu toții că, în caz de contradicție, tot Pavel trebuie crezut, fiindcă o arhivă brută are mai multă valoare istorică decât o compilație mai târzie și, începând de aici, fiecare își vede de bucătăria lui. Asta fac și eu, la rândul meu.

21

După ce a părăsit Filipi, Pavel s-a dus la Salonic, pe urmă de la Salonic la Berea și peste tot s-a desfășurat același scenariu. În ziua de sabat, lua cuvântul în sinagogă, convertea câțiva greci iudaizați și trezea ostilitatea adevăraților evrei care se foloseau de toate mijloacele pe care le aveau la dispoziție pentru a alunga concurentul lipsit de loialitate. Într-un album cu Lucky Luke[21], personajul poate fi văzut de fiecare dată părăsind orașul

[21] Personaj de benzi desenate western creat în 1946 de belgianul Morris (1923–2001).

uns cu smoală și acoperit de fulgi. Repetatele decepții l-au convins să-și încerce norocul și într-un oraș mare. Și astfel, scos în secret și în mare grabă din Berea de către discipoli, s-a îmbarcat către Atena, unde îl aștepta un fiasco încă și mai teribil.

Cu siguranță Atena nu era un loc potrivit pentru el. Nume precum Pericle, Fidias, Tucidide, numele marilor autori tragici trebuie că nu îi spuneau mare lucru și, chiar în ipoteza îndoielnică în care ar fi visat la miracolul grecesc, oricum ar fi fost dezamăgit. De două secole, Atena nu mai era decât un oraș de provincie al Imperiului, aservit politic și deja transformat în muzeu. Copiii romani de familie bună erau trimiși aici la studii pentru câte un an. Așa puteau admira Acropola și statuile care scăpaseră întregi în momentul în care legiunile lui Sulla jefuiseră orașul. Ascultau controversele pedagogilor, retorilor, gramaticienilor asupra marilor probleme filosofice, bătând în lung și-n lat agora așa cum făceau cândva Platon și Aristotel și cum, în unele frumoase orașe franceze, șelarii ori potcovarii se dedică acestor meșteșuguri subvenționate de Consiliul pentru Patrimoniu. Pavel era șocat de statui: ca orice bun evreu considera idolatrie reprezentarea figurii omenești. Și nici flecarii și snobii nu-i plăceau. Este posibil însă să-și fi zis, cu naivitate, că niște oameni ocupați de dimineața până seara cu dezbaterea unor subiecte elevate sunt tocmai buni pentru a-i deveni clienți. Așa că s-a apucat și el să țină discursuri în agora, atacând filosofi stoici și epicurieni, profesioniști în arta argumentației, dacă nu cumva și în a convingerii. Cu greaca lui defectuoasă de imigrant, le vorbea despre Christos și despre Înviere și,

cum „înviere“ se spune *anastasis*, cuvântul a fost luat drept numele unei persoane, Anastase, care, pesemne, venise împreună cu individul ăsta. Tot astfel, la Nisa, o placă fixată pe zidul unui imobil amintește că „aici au trăit Friedrich Nietzsche și geniul lui frământat“: un alt mic cuplu care atrage atenția.

Era considerat „predicatorul unei divinități străine“, termen prin care trebuie că se înțelegea un soi de Hare Krishna. „Ce ne tot bate la cap papagalul ăsta?“, ziceau unii. Parcă-l și vedem rățoindu-se, trăncănind, deranjând lumea, predicând, cum el însuși recunoaște într-o scrisoare, „cu timp și fără de timp“ — aici Hervé îmi atrage atenția că modul acesta de a acționa este exact inversul celui recomandat de Montaigne al cărui ideal este de „a trăi viața la propriu“.

Cu toate acestea, niște interlocutori mai curioși decât alții îl invită pe Pavel să-și expună doctrina în fața Areopagului. Acesta era înaltul consiliu al orașului, cel care îl condamnase pe Socrate cu cinci secole mai înainte. E de crezut că în ziua respectivă nu aveau altă treabă care să-i preseze. Pavel trebuie să-și fi pregătit discursul ca pe un examen esențial, găsind o cale de atac extrem de abilă. „Atenieni“, le-a zis, „vă consider oameni mai degrabă mult prea religioși decât prea puțin. M-am plimbat pe străzile voastre, v-am vizitat templele și am observat un altar închinat *unui zeu necunoscut*. (Într-adevăr existau astfel de altare, din precauția de a nu ofensa vreun zeu care ar fi dat pe acolo și la care nimeni nu s-ar fi gândit.) Ei bine, despre acest zeu pe care îl venerați fără a-l cunoaște am venit să vă vorbesc.“

*

Excelent început, după care urmează un mic expozeu despre zeul cu pricina. Trăsăturile îi sunt bine alese, pentru a le plăcea unor filosofi. Așadar, zeul acesta nu locuiește în templu și nu are nevoie să i se aducă sacrificii. E respirația primordială, a extras multiplul din Unu, impune ordinea în cosmos. Oamenii îl caută bâjbâind, însă el este în inima fiecăruia. Un zeu bun, deși abstract, până la urmă, din cauza căruia nu ai cum să te iei la ceartă. Niciun cuvânt despre particularitățile mai puțin consensuale ale zeului evreilor: gelos, răzbunător, ocupându-se doar de poporul lui. În consecință, Pavel este ascultat aprobator, dar fără entuziasm. Poate că publicul sperase ceva mai excentric. Dintr-odată, însă, lucrurile o iau razna. Exact ca în sinagoga din Troada. Sau ca la Metz unde, în 1973, Philip K. Dick a ținut, în fața unui înmărmurit public francez amator de SF, un discurs despre experiența lui mistică, intitulat: *Dacă această realitate nu vă place, va trebui să vizitați altele*, afirmând, în mod esențial, că tot ceea ce se poate citi în romanele lui este *adevărat*.

„Pentru că Dumnezeu“, a continuat Pavel, „a hotărât o zi, iar ziua aceasta este aproape, în care va să judece lumea întru dreptate, prin Bărbatul pe care l-a rânduit, dăruind tuturor încredințare, prin Învierea lui din morți.“

Pavel nu mai are timp să spună și numele respectivului Bărbat, întrucât judecarea lumii și învierea din morți sunt de ajuns pentru ca auditoriul să claseze cazul. Scepticii atenieni nu sunt nici măcar șocați, cum fuseseră evreii de la sinagogă sau amatorii de SF de la Metz. Zâmbesc, ridică din umeri, zic bine, bine, mai vorbim noi altă dată.

După care pleacă, lăsându-l pe orator singur și încă și mai jignit de această dovadă de toleranță amuzată decât ar fi fost de un scandal urmat de lapidare.

22

Distrus, Pavel nu prea mai face purici în Atena, ci pleacă în Corint, care este din toate punctele de vedere exact opusul Atenei: un oraș portuar enorm, populat, ticăloșit, fără trecut glorios, fără monumente prestigioase, în schimb cu ulițe colcăitoare, cu dughene în care se cumpără și se face contrabandă cu orice și în toate limbile. O jumătate de milion de locuitori dintre care două treimi sunt sclavi. Temple ale lui Jupiter doar de formă, în schimb, pe la toate colțurile de stradă, sanctuare ale lui Isis, ale Cybelei, ale lui Serapis și, mai ales, ale Afroditei, al cărei cult este slujit de preotese-prostituate drăgălaș numire *hierodule* și cunoscute pentru că transmit un tip de sifilis care, în întregul bazin mediteraneean este numit, cu un chicot înfundat, „boala corintiană". În acest oraș al desfrâului, al profitului mai mult sau mai puțin licit și al sacrilegiului, Pavel se simte mai în largul lui decât la Arena, fiindcă aici, cel puțin, oamenii muncesc din greu și nu se cred superiori majorității muritorilor. Aici face cunoștință cu un cuplu de evrei evlavioși pe care îi cheamă, ni se spune în *Faptele apostolilor*, Priscilla și Aquila. Aceștia fuseseră alungați din Italia prin faimosul edict al împăratului Claudius, prin care se ordona evreilor să se îndepărteze de Roma. Cum exercită aceeași meserie

ca Priscilla și Aquila, Pavel se mută la ei, folosindu-se și de atelier.

Nu am avut ocazia să o spun, întrucât la Filipi, în mod excepțional, s-a lăsat adăpostit și hrănit, însă Pavel nu se ocupa doar de rugăciuni, ci muncea și era mândru de asta. „Dacă cineva nu vrea să lucreze“, repeta Pavel cu bucurie, „acela nici să nu mănânce.“ La fel ca Eduard Limonov, eroul precedentei mele cărți, care a mers prin toată lumea cu o mașină de cusut și peste tot și-a câștigat pâinea retușând pantaloni, Pavel și-o câștiga pe a lui țesând o pânză aspră și rezistentă, care folosea la fabricarea corturilor, velelor și sacilor pentru transportarea diferitelor mărfuri. Pentru cineva căruia îi plăcea să călătorească și să nu depindă de nimeni, era o alegere înțeleaptă, garanția că va avea întotdeauna ceva de lucru. O alegere cu atât mai surprinzătoare pentru un bărbat care, provenind dintr-o familie evreiască bine așezată, fusese cândva destinat carierei de rabin. Pavel insistă în scrisori asupra faptului nu doar că muncește pentru a avea ce mânca, dar că, mai mult, muncește *cu propriile mâini*, dând de înțeles că nu îl obliga nimeni, ci era alegerea sa. Or, dacă stăm să ne gândim, o astfel de alegere e lucru rar. Mari figuri intelectuale și morale ale ultimului secol, Simone Weil, Robert Linhart[22], preoții muncitori și-au dorit să se angajeze în uzine pentru a împărtăși o condiție la care nu soarta îi constrângea. Mi se pare că în ziua de azi suntem din ce în ce mai puțini cei care să le înțelegem gestul și e sigur că, excepție făcând Pavel, anticii nu l-ar fi înțeles absolut deloc. Epicureici ori

[22] Sociolog și filosof francez de extremă stângă, născut în 1944.

stoici, toți înțelepții îi învățau pe ceilalți că norocul e schimbător, imprevizibil, că trebuie să fii mereu gata de a-i pierde darurile fără drept de apel, însă niciunul nu ar fi dat sfatul care nici măcar nu i-ar fi putut trece prin minte că trebuie să te lipsești din proprie voință de acele bunuri. Toți considerau timpul liber și libera lui utilizare, ceea ce se chema *otium*, ca o condiție absolută a împlinirii omului. Unul dintre celebrii contemporani ai lui Pavel, Seneca, spunea în legătură cu asta ceva destul de spiritual, și anume că, dacă din nenorocire, s-ar trezi obligat să muncească pentru a se putea hrăni, ei bine, nu ar face din asta o dramă, ci doar s-ar sinucide. Cam atât.

23

Conform obiceiului său, Pavel a început să ia cuvântul, sabat de sabat, în sinagogile din Corint, demonstrând cu ajutorul Scripturilor că Isus era de mult vestitul Mântuitor. Și tot conform obiceiului, de data asta al lor, evreii au fost scandalizați și nici vorbă ca lucrurile să se potolească în momentul în care Pavel le-a blestemat neamul și a declarat că, întrucât treaba stătea cum stătea, avea să ducă vestea păgânilor, drept care și-a deschis o școală rivală în casa unui grec, aflată aproape de sinagogă. Împinși de furie, evreii s-au dus încă o dată să se plângă autorității romane care, încă o dată și ea, și-a declinat competența în următorii termeni: „Dacă ar fi fost vorba despre un delict sau despre o crimă, v-aș fi primit plângerea. Dar aici este vorba despre neînțelegeri legate

de anumite cuvinte, nume și de credința voastră. Aranjați neînțelegerea între voi. Personal, nu mă amestec."

Înțeleptele cuvinte nu satisfac doar partizanii laicității, dar și istoricii Noului Testament, întrucât Luca dă numele demnitarului roman care le-a pronunțat. Se chema Galion și o inscripție atestă că a exercitat funcția de proconsul al Corintului între iulie 51 și iunie 52. Bineînțeles că nu aceste date figurează în inscripție, fiindcă nimeni nu își închipuia pe atunci că trăia „după Isus Christos", dar le putem reconstitui și sunt unicele din toată această poveste care au un caracter absolut cert. Bazându-se pe ele și numai pe ele, istoricii construiesc înainte și înapoi cronologia călătoriilor lui Pavel. Și la fel de bine înțeles, Luca nu avea nici cea mai mică idee despre exigențele unui istoric modern, dar și pe vremea lui exista istoria, chiar istorie și el considera că face și nimic nu o demonstrează mai bine decât graba, de câte ori era cu putință, de a aranja să coincidă cronica subterană, clandestină a micii secte evreiești care urma să devină creștinism, cu evenimentele publice ori oficiale ale vremii sale, cele care se putea crede că vor reține atenția adevăraților istorici. Luca e conștient despre eroii poveștii sale, Pavel, Timotei, Lidia, chiar și Isus, că nimeni nu știe cine sunt în afara micii lor secte și, contrar celorlalți evangheliști, pe el acest lucru îl sâcâie, întrucât el se adresează unor cititori din afara sectei. Iată de ce este atât de mulțumit când poate cita, în sprijinul acestor oameni și al evenimentelor lor obscure, evenimente și oameni pe care toată lumea îi cunoaște sau cel puțin sunt persoane importante, care lasă în lume urma existenței lor, ca în cazul proconsulului Galion. Cu gustul lui pentru

name-dropping, cred că ar fi fost și mai mulțumit dacă ar fi știut sau dacă ne-ar fi putut spune că proconsulul Galion era fratele celebrului filosof Seneca, despre care abia ce am vorbit, și destinatarul cu dedicație al tratatului *Despre viața fericită*.

Bizară carte această *Viață fericită*. La prima vedere, un rezumat al filosofiei stoice, ceea ce am numi în ziua de azi o metodă de dezvoltare personală. Ceea ce îi explică succesul, cred eu, unul aproape egal cu al budismului pentru modernii care, văduviți de idealuri colective, nu mai au, la fel ca romanii din cel dintâi secol de după Christos, alt punct de sprijin în afara eului. Viața fericită, așa cum Seneca îi descrie farmecele fratelui său Galion, ține în întregime de exercițiul virtuții și de pacea sufletească rezultând de aici. Cuvintele-cheie sunt reținere, retragere, liniște. Fericirea înseamnă a te poziționa în afara oricărei așteptări. Exersând zilnic, ceas de ceas — în latină, acest exercițiu se numește *meditatio* —, trebuie să te eliberezi de influența afectelor, să nu regreți, să nu speri, să nu anticipezi, să distingi ce depinde de tine de ce nu depinde, dacă îți moare copilul să te convingi că altfel nu era cu putință și că nu e nici locul și nu există nici motive pentru a fi trist, să vezi în orice împrejurare a vieții (mai ales în cele ce par defavorabile) ocazia de a practica exercițiul și, printr-o evoluție constantă a nebuniei identice cu sănătatea sufletească, să atingi idealul de înțelepciune — ideal din care, stoicii o recunosc fără jenă, există puține exemple, poate unul la cinci sute de ani.

Vreo treizeci de pagini continuă tot așa, într-o proză nobilă și bine cumpănită și apoi, la un moment dat, fără

niciun semn care să te prevină, pașnicul expozeu doctrinar dă în cea mai vehementă pledoarie *pro domo*. Seneca se enervează, vocea îi derapează și nici măcar nu este nevoie să citești prefața ori notele explicative din subsolul paginii pentru a înțelege ce se întâmplă: se apără din toate puterile împotriva unei campanii în care e acuzat că trăiește exact invers decât conform principiilor sale filosofice.

Detractorii aveau și argumente. Seneca era un cavaler spaniol care făcuse o carieră strălucită la Roma — ceea ce spune multe despre capacitatea de integrare a Imperiului; trecea drept o încarnare a spiritului roman și nimeni, niciodată nu s-ar fi gândit la el ca la un spaniol, după cum nimeni nu se gândește la Sfântul Augustin ca la un algerian. Om de litere, autor de tragedii de succes, mare autor de opere de popularizare a stoicismului, dar și om de curte devorat de ambiție, care a cunoscut favorurile imperiale sub Caligula, dizgrația sub Claudius și din nou favorurile sub domnia lui Nero. În sfârșit, om de afaceri avizat, care s-a folosit de funcții și de relații pentru a ajunge un soi de bancă privată și pentru a aduna o avere evaluată la 360 de milioane de sesterți sau cam tot atâtea milioane de euro în ziua de azi. Când știai asta, și toată lumea o știa, erai ispitit să izbucnești în râs în fața elogiilor sale sentențioase aduse detașării, frugalității, metodei prin care sfătuia să se efectueze exercițiul sărăciei: o dată pe săptămână să nu se mănânce decât pâine tare și să se doarmă direct pe jos.

Ce răspunde Seneca pentru a se apăra de ironiile care până la urmă au ajuns chiar o cabală? În primul rând că nu a pretins niciodată că ar fi un înțelept împlinit, ci doar că se străduie să devină, după propriile sale puteri.

Că și fără a parcurge tu însuți drumul, e lucru frumos să indici altora direcția. Că, vorbind despre virtuți, nu pe el s-a dat de exemplu și că, vorbind despre vicii, numai la ale sale s-a gândit. Și, până la urmă, ce naiba?! Nimeni nu a pretins că înțeleptul trebuie să refuze darurile norocului. Trebuie să suporte boala, dacă aceasta îl alege, dar și să se bucure de sănătate. Nu trebuie să-ți fie rușine că ești pipernicit sau diform, dar e preferabil să arăți bine. Cât despre bogăție, aceasta îi aduce aceleași satisfacții ca vântul bun navigatorului: merge și fără, dar e mai bine cu. Care este problema dacă mănânci din vase de aur, din moment ce, prin *meditatio*, e sigur că vei descoperi o masă la fel de bună și primind-o într-un blid primitiv?

Râd și eu un pic, dar, în fond, sunt de acord în linii mari cu acest tip de înțelepciune: îmi convine. Pavel nu era de acord. Numea asta înțelepciune lumească și propunea o alta, radical diferită, din care nici Seneca, nici fratele lui, Galion, dacă ar fi stat să o asculte, nu ar fi priceput nimic.

După mărturiile contemporanilor, Galion era un om binevoitor, cultivat, tot ce putea fi mai bine pentru un înalt funcționar roman. Mult mai bun decât Pontius Pilat, care exercitase aceeași funcție la Ierusalim, cu douăzeci de ani mai înainte, și fusese pus într-o situație comparabilă. Acestea fiind zise, Pontius Pilat încercase să răspundă celor care îl somau să ia poziție împotriva lui Isus din Nazaret, în același fel precum a răspuns Galion celor ce îl aduseseră pe Pavel cu mâinile și picioarele legate: că nu are de ce să se bage în certurile lor religioase. Dacă a fost nevoie să se decidă să-l condamne pe Isus, aceasta s-a întâmplat fiindcă Ierusalimul era o colonie

cuprinsă de dezordine, pradă revoltelor naționaliste, pe când în Corint, unde domnea pașnica ordine romană, toleranța era posibilă. Însă și Pilat, și Galion au în comun faptul de a nu fi bănuit o clipă măcar, nici unul, nici celălalt, miza evenimentelor care se petreceau sub ochii lor. Isus, pentru unul, Pavel, pentru celălalt, nu erau decât niște evrei mărunți și păduchioși pe care îi târau înaintea judecății lor alți evrei la fel de mărunți și de păduchioși. Galion i-a dat drumul lui Pavel și a uitat problema imediat după aceea. Pilat a fost nevoit să-l urce pe cruce pe Isus și, poate, conștiința de a fi lăsat să se comită o asemenea nedreptate, pentru a preveni dezordinea, l-a făcut să aibă una sau două nopți proaste. Și-atât. Întotdeauna așa stau lucrurile. Este posibil ca la ora la care scriu, într-un orășel de la marginea Parisului sau în vreun *township*, să se agite cine știe ce ins obscur care, în bine sau în rău, să schimbe fața lumii. La fel de posibil este ca, dintr-un motiv oarecare, traiectoria lui să o intersecteze pe aceea a unui personaj eminent, considerat de către toți cei care contează drept unul dintre cei mai luminați oameni ai vremii sale. Se poate paria fără niciun risc că al doilea va trece pe lângă primul fără ca măcar să-l zărească.

24

Pe timpul iernii, la un an după trecerea lui Pavel, prin Macedonia a început să umble vestea că Timotei s-a întors la Salonic. Frații și surorile așteptau întoarcerea

glorioasă a Domnului, dar, mai concret, s-ar fi mulțumit și cu a lui Pavel, așa că, probabil, li s-a părut oricum minunat că acesta își trimisese asistentul. Dacă, după cum cred, Luca locuia la Filipi, la o zi călare ori trei sau patru pe jos, pe marele drum roman care traversa Grecia de Nord, ar fi de mirare să nu se fi dus să îl întâlnească.

Pe atunci, Timotei era foarte tânăr. Tatăl îi era grec, dar mama evreică, așadar, și el tot evreu era, conform legii lui Israel. Cu toate acestea, nu era circumcis când Pavel a sosit în Licaonia, unde îi locuia familia, și şi-a convertit mama, bunica și fiul — despre tată nu se știe nimic. Fervoarea băiatului s-a dovedit atât de aprinsă, încât l-a rugat pe Pavel să-l ia cu el când va pleca iarăși la drum. Pavel a fost de acord și, în ajunul plecării, l-a circumcis pe Timotei. S-a hotărât să o facă, precizează Luca, povestind cu o oarecare jenă episodul, „din pricina iudeilor care erau în acele locuri". În realitate, Pavel avusese destule subiecte de fricțiune pentru a mai fi urmărit și de scandalul de a avea un colaborator evreu, dar necircumcis. Nu avea să regrete gestul. Cu vremea, Timotei se va dovedi discipolul ideal, credinciosul între credincioși. Se știe că îl folosea ca secretar, presupun că și ca valet. Până la urmă i-a devenit și emisar.

Întrucât am cunoscut îndeajuns de aproape doi mari maeștri, unul de tai-chi, celălalt de yoga, am cunoscut și inevitabila figură a discipolului-factotum și, chiar dacă mă strădui să înțeleg tot ce mi s-a explicat în sensul că această legătură de supunere absolută dintre maestru și discipol este o tradiție a Orientului, condiție necesară a unei adevărate transmiteri de experiență, tot nu mă pot împiedica să nu găsesc patetice aceste personaje a

căror unică dorință pe pământ este *să depindă* de cineva. Acestea fiind zise, există două tipuri de mână dreaptă a unui guru. Unii sunt niște ipocriți rigizi, infatuați până la cruzime din cauza micii puteri pe care le-o conferă favoarea maestrului, alții sunt băieți buni, lipsiți de răutate, și așa aș vrea, mai degrabă, să mi-l imaginez pe Timotei, ca pe un băiat bun și lipsit de răutate. Dintre toți frații și surorile adunați în cinstea lui la Salonic, Luca îl cunoștea de cel mai mult timp. Probabil că era mândru de prietenia lor intimă, că se cam lăuda în fața celorlalți, și parcă-l văd pe Timotei, la rândul lui, înțelegând ce se întâmplă, purtându-se față de Luca așa cum o faci cu un vechi tovarăș de luptă, amintind cu fiecare ocazie că fără el, fără providențiala întâlnire de la Troada și invitația făcută lui Pavel de a veni la Filipi, nici că ar fi existat bisericile din Macedonia.

Ce povestește Timotei? În primul rând, că Pavel binecuvântează pe toată lumea. Că s-ar fi bucurat să vină personal, dar că, vai, Satana îl împiedicase (asupra felului în care și-a băgat Satana coada nu vom afla mai multe decât despre modalitatea în care Sfântul Duh l-a oprit pe drumul din Asia și, în clipele mele de ironie, sunt tentat să cred că aceasta era pentru Pavel o scuză foarte comodă: „Am făcut tot ce-am putut ca să vin, prieteni, dar știți cum stă treaba cu Satana…"). Că pentru el este o mare ușurare să se gândească la dragii lui discipoli macedoneni, la curățenia moravurilor lor, la prospețimea de acolo, scufundat cum este în canicula din Corint, unde trebuie să facă față dezmățului păgânilor și răzbunării evreilor. Cu păgânii hai, mai treacă meargă: doar sunt păgâni. Dar mai ales din partea evreilor are de tras.

Fiindcă nu vor să audă nimic din mesajul cărora, totuși, ei îi sunt cei dintâi destinatari. Evreii nu încetează să-i facă necazuri, să-l târască în fața tribunalelor romane, să-l amenințe cu lapidarea. Evreii l-au omorât pe Domnul Isus și, înaintea Lui, pe profeți. Ei sunt dușmanii tuturor oamenilor. Și nu-i plac lui Dumnezeu, care își va abate mânia asupra lor.

Poate că Timotei nu a spus așa ceva, Pavel însă da, într-un pasaj din prima scrisoare către tesaloniceni care-i pune în încurcătură pe mulți exegeți creștini. Este însă adorat de cei care ar pune preoții la zid. Aceștia îl folosesc pentru a indica originea îndelungatei și împovărătoarei tradiții antisemite a Bisericii în persoana lui Pavel, și nu prea ai cum să-i învinovățești, chiar dacă, din fericire pentru exegeții creștini, Pavel, în alte scrisori, a spus și lucruri mai amabile despre evrei. Poate că mă înșel, dar cred că genul acesta de diatribă trebuie să-i fi pus și pe cei din Salonic în încurcătură, în orice caz pe Luca, așa cum mi-l închipui eu. Curioasă treabă, după alte toate: Pavel era evreu, Timotei era evreu, interlocutorii nu, or exact Pavel și Timotei nu mai încetau să se plângă de evrei. Unuia ca Luca îi plăceau și iudaismul, și ce știa despre viața evreilor, deci probabil că fusese deranjat ca, dintr-odată, evreii să înceapă să fie vorbiți de rău. Ca acești doi evrei să zică „evreii“, de parcă ei ar fi fost altceva, „profeții lor“, de parcă nu profeți de-ai lor ar fi fost și ei. Tot auzind repetându-i-se că Dumnezeu va face păgânilor ca el darul pe care îl pregătise poporului său, dar de care acest popor nu se dovedise a fi demn, Luca probabil că se simțea cam ca un ins oarecare căruia un miliardar apucat de toane se hotărăște să-i lase moștenire

întreaga avere, din plăcerea de a-și dezmoșteni propriul fiu, care subit îi devenise antipatic. Chiar dacă ar fi greu să refuzi chilipirul, tot ți se face un pic rușine.

25

Altceva însă îi deranjează pe cei din Salonic și „deranjează“ e un cuvânt prea slab: îi bulversează, le cutremură temeliile credinței. Cu câteva săptămâni mai înainte, unul dintre membrii comunității lor murise. Or, Pavel, înainte de a-i părăsi, le-a spus un lucru pe care și Isus îl spusese, în orice caz pe care Evangheliile i-l atribuie, ceva extrem de imprudent, care se rezumă astfel: lucrul pe care vi-l vestesc îl veți vedea foarte curând și *cu toții* îl veți vedea. Niciunul dintre voi nu va să moară fără să-l fi văzut. Sau, conform versiunii atribuite lui Isus: „Nu va trece neamul acesta până ce nu vor fi toate acestea.“ Promisiunea solemnă, pe termen extrem de scurt, era prea mult în contextul înfierbântării și stării de urgență în care trăiau noii convertiți. În contextul în care nu folosea la nimic să-ți faci planuri, ci tot ce aveai de făcut era să aștepți ziua Judecății rugându-te, veghind și dând dovezi de milă creștinească.

Către finalul vieții, nașa mea era din nefericire înclinată către genul acesta de anunțuri. Îmi aduc aminte că într-o zi i-am vorbit despre o călătorie pe care plănuiam să o fac în următoarele șase luni. S-a uitat la mine cu mina aceea pe care o avea uneori, a persoanei care știe,

care surprinde cu durere prăpastia ignoranței tale, și mi-a spus: „Sărăcuțul de tine, peste șase luni nimeni nu va mai călători, nimeni nu va mai lua avionul.“ Nu a adăugat altceva, de altfel nici nu mi-aș fi dorit, fiindcă mai auzisem astfel de predicții din gura ei, pe care le consideram a fi prețul pentru beneficiile pe care, pe de altă parte, le aveam din conversațiile cu ea. Nu am dat niciodată dovadă de prostul gust de a i le reaminti, odată trecute termenele pe care le fixa mereu cu o deosebită precizie. Probabil că și ea le uita, în orice caz nu părea tulburată văzându-le cum se perimau fără a se produce vreodată cataclismele prevăzute. Bineînțeles că existau, ca întotdeauna, cutremure de pământ, inundații, războaie atroce, atentate teroriste, însă nu le folosea ca argument, întrucât ceea ce anunța ea era cu totul altceva decât această rutină a haosului planetar. Adică adevăratul sfârșit al lumii, cu tot ce urma să-l însoțească: întoarcerea lui Christos în cer, printre îngeri, și judecarea viilor și a morților. Această femeie fermecător de inteligentă și de cultivată, una dintre ființele care au exercitat cea mai mare influență asupra mea până acolo încât, în anumite împrejurări, și acum mă mai întreb ce sfat mi-ar da, această femeie credea literalmente ceea ce credea, cu douăzeci de veacuri înaintea ei, micul grup din Salonic convertit de Pavel. Și ar fi reacționat exact ca membrii grupului, la moartea unuia dintre frații lor: zicând că mai sunt trei zile, zilele care despart moartea de învierea lui Christos, și va veni *acea* Zi, ziua marelui întuneric și a gloriei celei mari.

În timpul celor trei zile, tesalonicenii și-au vegheat mortul și au așteptat liniștiți ca, în seara celei de-a treia, acesta să-și dea jos giulgiul cu care fusese acoperit și să

ordone și celorlalți morți din cimitir să se scoale. Și nu numai morților din cimitir, ci *tuturor* morților. Celor de ieri, de alaltăieri, tuturor celor ce fuseseră născuți, care trăiseră și muriseră de când lumea și pământul. Rămăseseră trei zile în fața cadavrului ciolănos, umflat, parfumat cu aromatice al celui despre care numai ei știau că avea să fie ultimul din serie, ultimul om care să moară înainte ca toți ceilalți să învie. Se întrebau sub ce formă avea să învie, sub ce formă urmau, în curând, să învie cu toții. Se întrebau dacă cei care de multă vreme erau praf și pulbere se vor întoarce așa cum erau pe timpul vieții lor și, întrebare deloc de neglijat, dacă se vor întoarce ca în clipa morții sau ca în cea mai glorioasă a vieții lor. Se întrebau dacă se vor întoarce în trupurile veștejite, de bătrâni, sau în cele sclipitoare, ale tinereții, cele cu mușchii puternici, cu sânii tari și poate, chiar dacă Pavel era împotrivă, cu dorința de a face dragoste. Se întrebau toate acestea veghind cadavrul și când, după trei zile, acesta nu s-a ridicat, când după patru zile a început să pută, au fost nevoiți să-l îngroape și nu au mai înțeles nimic. Nici nu mai îndrăzneau să se întoarcă acasă. Se învârteau fără rost de colo-colo, înjurau în șoaptă, erau supărați unii pe alții fiindcă s-au putut lăsa astfel înșelați. Primul dintre morții lor, care ar fi trebuit să fie cel din urmă mort dintre oameni, nu era până la urmă decât un mort oarecare. Care nu a văzut ziua venirii Domnului. Și cu siguranță nici ei nu aveau să o vadă.

Cu ce ton i-or fi comunicat lui Timotei dezamăgirea? Cu timiditate sau ca oamenii care, înșelați fiind de unul bun de gură, îi cereau acum socoteală? Timotei le-a promis că îi va aduce la cunoștință lui Pavel cele întâmplate.

26

Un lucru mă miră de când înaintez în această poveste, și anume că a inspirat o atât de redusă imagerie religioasă. Înainte de a-mi începe studiul, aș fi jurat că întâmplările din Noul Testament erau în acest sens utilizate și răsutilizate. Lucru adevărat în legătură cu viața lui Isus, cu aceea a sfinților care l-au urmat, de preferință dacă trecuseră prin torturi oribile, dar, cu excepția convertirii lui Pavel pe drumul Damascului, aproape întreagă această carte căreia i-am analizat cu mare atenție fiecare pagină, și mă refer aici la *Faptele apostolilor*, e lipsită de orice fel de reprezentare grafică. Pentru a mă opri doar la scenele deja amintite, cum oare se face că un cititor atât de pasionat al Bibliei cum a fost Rembrandt nu a pictat o *Circumcizie a lui Timotei*, un *Pavel alungând demonul din cea pătrunsă de duh pitonicesc* sau o *Convertire a temnicerului din Filipi*? Că niciun pictor primitiv italian ori flamand nu a înscris în verdeața peisajului arcadian micile siluete ale *Lidiei și tovarășilor ei ascultându-l pe Pavel la malul râului*? Că nu se găsește la Muzeul Orsay niciun tablou academist reprezentându-i pe *Pavel și Barnaba luați drept zei de către licaonieni* și nici, la Luvru, vreo capodoperă pe care să i-o fi inspirat lui Géricault *Tesalonicenii plângându-și primii morți*? Fiindcă trupuri ofilite și umflate de păcătoși înecați, pictate după natură după ce au fost șterpelite cadavre de la morgă, cu brațe răsucite către un cer de smoală sfâșiat de furtună, tot vedem, nu-i așa?

În această galerie a tablourilor-fantomă există unul care îmi lipsește mai mult decât toate celelalte. Scena

pe care ar reprezenta-o este în asemenea măsură hotărâtoare pentru istoria creștinismului și, în același timp, atât de pitorească, încât mi se pare uluitor că nu a fost pictată, și filmată, și povestită de o mie de ori, în așa fel încât să facă parte din imaginarul colectiv, pe aceeași treaptă cu *Adorația magilor* sau *Carol cel Mare vizitând școlile*. Titlul ar putea fi: *Pavel dictându-și prima scrisoare lui Timotei*.

Scena se petrece în Corint, în atelierul Priscillei și al lui Aquila. E o dugheană din cele care se mai pot vedea prin cartierele sărace ale orașelor mediteraneene, cu o încăpere care dă către stradă, în care se lucrează și se primesc clienții, și o alta, ascunsă, în spate, unde doarme întreaga familie. Chel, bărbos, cu fruntea acoperită de riduri, Pavel este aplecat către pânza lui. Clarobscur. Rază de lumină în prag. Tânărul Timotei, încă plin de praf de pe drum, încheie povestea misiunii îndeplinite la Salonic. Pavel se hotărăște să le scrie tesalonicenilor.

A scrie nu era pe atunci o activitate lipsită de importanță. Trebuia să-ți cumperi o planșetă de care erau prinse călimări, stilet de scris, răzuitor și un rulou de papirus — din cel mai ieftin, cu siguranță, din gama de nouă varietăți descrisă de Pliniu cel Tânăr într-una dintre scrisorile sale. Cu planșeta pe genunchi, Timotei se așeza în lotus la picioarele lui Pavel care, în cazul în care le picta Caravaggio, erau murdare. Apostolul își lăsa suveica deoparte. Ridica ochii către cer și începea să dicteze.

Acolo începea Noul Testament.

27

Am citit într-un articol științific că un scrib, în Antichitate, scria cam 75 de cuvinte pe oră. Dacă este adevărat, atunci înseamnă că Pavel și-a consacrat nu mai puțin de trei ore, fără să-și tragă sufletul, poate mergând în lung și-n lat prin atelier, pentru a dicta lungul paragraf de introducere în care îi felicită pe tesaloniceni fiindcă le-au întors spatele idolilor spre a sluji cu zel adevăratului Dumnezeu și pentru a aștepta fără a da dovadă de slăbiciune întoarcerea Fiului Său cel înviat din morți. Pavel însă nu se mulțumește doar să-i felicite pe tesaloniceni. Îi încălzește, îi stârnește, face apel la simțul lor de competiție. Cum fac totul bine, nu le mai rămâne decât să facă și mai bine. Pot fi dați de exemplu celorlalte echipe grecești. Asta fiindcă au un antrenor bun. Și când este vorba despre propriile sale merite, Pavel este inepuizabil. În ceea ce spune nu există greșeală. Spune asta nu pentru a fi pe plac oamenilor, ci lui Dumnezeu. Fiindcă nu știe nici să mintă, nici să laude. Este ca un tată față de copiii lui pentru credincioșii din Salonic, blând ori sever în funcție de nevoile educative. În plus, un ban nu i-a costat măcar.

Chestiunea aceasta o vom auzi iar spusă deseori. Ca apostol, Pavel ar fi putut fi întreținut de către adepți. Toți preoții din toate templele, evrei ori păgâni, trăiau bine din ofrandele credincioșilor. Ciobanul care își paște turma se hrănește cu laptele animalelor păstorite și se îmbracă folosindu-se de lâna lor. Nu și Pavel. Pavel, după cum se știe, lucrează el însuși, ceea ce îi permite să nu ceară nimic nimănui, să vestească Evanghelia gratuit și,

în mărinimia lui, nici nu lasă să se vadă asta. În fine, așa susține: în realitate, nu se mai oprește din a sublinia acest lucru. Practic, revine la chestiune în toate scrisorile, probabil o și reia pe tot parcursul zilei și mi-i închipui pe apropiații lui, chiar și pe cei mai cucernici, chiar și pe Timotei, chiar și pe Priscilla și pe Aquila schimbând între ei priviri de o amuzată resemnare de fiecare dată când Pavel băga refrenul. Pavel era un geniu, dar și genul de om care zice pe toate drumurile fraze precum „Trebuie să vă mărturisesc, am un mare defect: cinstea“ sau „Dacă e vorba de modestie, atunci chiar nu mă tem de nimeni“. Un necioplit și, atât din acest punct de vedere, cât și din altele, contrariul lui Isus — acel *gentleman*, cum ar fi zis Renan.

Numai că toate acestea nu răspund întrebării care îi tulbură atât de tare pe tesaloniceni: dacă unul dintre ei a murit și nu a înviat, atunci cum poate fi crezută promisiunea lui Pavel? Cum să mai crezi că morții vor învia?

Pavel nu e omul care să fugă de răspundere: deci, va răspunde. Va răspunde autoritar, însă, înainte de a-i asculta răspunsul, aș vrea să mă opresc câteva minute asupra acestei stranii idei a învierii.

Căci stranie e, și încă și mai stranie părea acum douăzeci de veacuri. Obișnuiți cum suntem de religiile recente, creștinismul și islamul, considerăm că a promite adepților viața de după moarte și, dacă s-au purtat cum trebuie, chiar o viață mai bună, ține de natura religiei, că e însăși rațiunea ei de a fi. Lucru fals, la fel de fals ca și acela de a crede că o religie este prin însăși natura ei generatoare de prozelitism.

Grecii și romanii considerau că zeii sunt nemuritori, nu oamenii. „Nu existam. Am existat. Nu mai exist. Ce contează?“ se poate citi pe un mormânt roman. Ceea ce le ținea loc de lumea cealaltă se chema Infern, iar anticii și-l reprezentau ca pe un ținut subteran în care umbrele oamenilor se târau cu încetinitorul într-un soi de semiviață comatoasă, larvară, abia conștientă de ea însăși. Nu era o pedeapsă eșuarea în respectivul spațiu, era condiția comună a tuturor morților, indiferent care le-ar fi fost crimele ori calitățile. Nimeni nu le mai purta grija. În *Odiseea*, Homer povestește coborârea lui Ulise în subsolul lugubru. Acolo îl întâlnește pe Ahile, care alesese o viață intensă și scurtă în locul uneia călduțe, numai că, în locul unde se afla acum, își mușca degetele: mai bine să fii un câine viu decât un erou mort.

Oricât de diferiți ar fi fost față de greci și de romani, evreii erau de acord cu ei în privința asupra acestui subiect. Își numeau Infernul *Sheol* și nu s-au apucat să îl descrie, fiindcă nu le plăcea să se gândească la el. Se rugau ca Dumnezeu să-și aducă împărăția pe pământ „în vremea vieții și a zilelor noastre“, nu după. Îl așteptau pe Mesia care să refacă gloria lui Israel pe acest pământ, nu în ceruri. Atâta doar că, spre deosebire de greci și de romani, care se împăcau mai ușor cu nedreptatea pe care o puneau pe seama hazardului ori a destinului, evreii țineau la ideea că omul este tratat de Dumnezeu după meritele fiecăruia. Recompensat dacă e corect, pedepsit dacă e rău, dar, și în cazul lor, tot pe acest pământ, în această viață — căci nu-și imaginau o alta. Le-a luat mult timp să-și dea seama că lucrurile nu stăteau chiar așa, că, de fapt, rareori se petreceau astfel, și poate fi urmărit în

Biblie parcursul acestei perplexități care se exprimă cu o răvășitoare elocvență în Cartea lui Iov.

Când intră în discuție un popor, este posibil să spui că va fi cândva, în viitor, recompensat pentru suferințe, și nici evreii nu sunt privați de această speranță. E mai greu la nivelul vieții unui om anume, când ești obligat să recunoști că, în ciuda calităților lui, a fost copleșit de nenorociri, că și-a văzut recolta arzând, nevasta violată, copiii masacrați, ba chiar că el însuși a murit în îngrozitoare chinuri fizice și morale. Așa că are motive serioase de a se plânge, după cum a făcut-o și Iov, scărpinându-și bubele pe grămada lui de bălegar. Căutând o explicație acestei scandaloase realități, evreii nu s-au gândit nici la *karma*, nici la reîncarnare — idee care, cel puțin din punct de vedere intelectual, mi se pare unica satisfăcătoare —, ci, la vremea la care mă refer, au început să dăltuiască imaginea unui dincolo unde fiecare va fi răsplătit conform meritelor sale, a unui Ierusalim ceresc și, deci, a învierii morților. Ba chiar era vorba despre învierea *tuturor* morților în îndepărtata zi a Judecății, nu doar despre un singur mort care ar fi făcut excepție de la legile naturii — ipoteză de-a dreptul scandaloasă, care nu le-ar fi pe plac nici măcar acelora dintre noi care se pretind creștini, în cazul în care li s-ar anunța brusc că o persoană pe care o cunoșteau s-a întors din morți, singură din întreaga ei specie și nu mai departe decât ieri, ca fantomele din serialul la care am fost coscenarist. Insist asupra acestei chestiuni: povestea cu învierea, lansată de ucenici la trei zile după moartea lui Isus și reluată de Pavel pentru convertirea grecilor iudaizanți, nu era sub nicio formă genul de idee pioasă care ți-ar veni firesc în minte pentru a

te mângâia după o pierdere dureroasă, ci o aberație și o blasfemie.

Aberație, blasfemie, dar, răspunde Pavel, miezul mesajului său. Toate celelalte sunt doar elemente secundare și, pentru a le băga bine în cap acest lucru tesalonicenilor, dezvoltă un argument circular care m-a pus pe gânduri și pe mine acum douăzeci de ani — amintiți-vă de Revelația lui Ares și, dacă nu reușiți să vă aduceți aminte, atunci întoarceți-vă la pagina 86 a acestei cărți:

„Iar dacă se propovăduiește că Hristos a înviat din morți, cum zic unii dintre voi că nu este înviere a morților? Dacă nu este înviere a morților, nici Hristos n-a înviat. Și dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este atunci propovăduirea noastră, zadarnică este și credința voastră. Și ați fi, și am fi cei mai vrednici de plâns dintre toți oamenii, și ar avea dreptate aceia pentru care întreaga filosofie nu înseamnă decât: să bem și să mâncăm, căci mâine vom muri!“

(La drept vorbind, asta credem cei mai mulți dintre noi. Că învierea este o himeră ca și Judecata de Apoi, că trebuie să te bucuri de viață cât ești viu și că într-adevăr creștinii sunt vrednici de plâns, dacă asta înseamnă creștinismul, adică ce ne învață Pavel.)

28

Iată un fenomen cunoscut și deseori observat de către istoricii religiilor: dezmințirile oferite de realitate, în loc să ruineze o credință, tind, din contră, să o întărească. Când cine știe care guru anunță sfârșitul lumii pentru o dată precisă și apropiată, rânjim. Ne mirăm cât de imprudent poate fi. Ne spunem că va fi obligat, dacă nu cumva în mod excepțional va fi să aibă dreptate, să-și recunoască greșeala. Ceea ce nu se întâmplă. Săptămâni ori luni de-a rândul, fidelii respectivului guru se roagă și fac penitență. Se pregătesc pentru eveniment. În buncărul în care se refugiază, fiecare își ține răsuflarea. În sfârșit, sosește și data fatidică. Sună ceasul anunțat. Credincioșii ies înapoi la lumină. Se așteaptă să descopere un pământ devastat, vitrificat, să fie unicii supraviețuitori, dar, nici vorbă: soarele strălucește, oamenii se îndeletnicesc ca mai înainte cu treburile lor, nimic nu s-a schimbat. În mod normal, credincioșii ar trebui să se vindece de ciudățenia asta și să părăsească secta. De altfel, unii chiar o fac: aceștia sunt cei rezonabili, călduții, de care bine c-au scăpat ceilalți. Care se conving că dacă nimic nu s-a schimbat, asta nu este decât o aparență înșelătoare. În realitate, radicala schimbare a avut loc. Doar că a rămas invizibilă, pentru a le pune credința la încercare și a-i selecționa. Cei care cred ceea ce văd au pierdut, cei care văd ceea ce cred au câștigat. Dacă disprețuiesc mărturia simțurilor, dacă se eliberează de cerințele rațiunii, dacă sunt gata să fie luați drept nebuni, atunci au trecut testul. Și ei sunt adevărații credincioși, aleșii. A lor e Împărăția Cerurilor.

*

Tesalonicenii au trecut testul. Întăriți de încercare, își strâng rândurile. Pavel respiră ușurat — dar nu pentru mult timp. Niciodată nu respiră ușurat pentru prea mult timp. Scrisorile îl arată alergând neîncetat de la un front la altul, aici oprind o scurgere, dincolo înfruntând un incendiu. Abia ce a respins o ofensivă pe terenul bunului simț, că se și anunță o alta, încă mai periculoasă, pe cel al legitimității. E momentul să vorbim despre chestiunea galată.

29

Galatenii sunt acei păgâni din podișul Anatoliei, pe care Pavel i-a convertit în timpul primei sale călătorii prin Asia. În mijlocul lor a suferit una dintre acele crize ale misterioasei sale boli și le va mulțumi întotdeauna gazdelor sale fiindcă îl îngrijiseră fără a li se face silă. Alții l-ar fi alungat ca pe un lepros, ei îl primiseră „ca pe un înger din cer, de parc-ar fi fost Isus Christos însuși". Dacă ar fi putut, și-ar fi dat lumina ochilor pentru el. Pavel nu-i mai văzuse de mult pe bunii galateni, dar se gândea deseori la ei cu tandrețe și nostalgie. Or, iată că într-o zi a anului 54 sau 55, în Corint fiind, primește de la ei vești deosebit de alarmante. Niște inși care doreau să provoace dezordine veniseră să-i vadă. Și îi întorseseră de la adevărata credință.

Pe indivizii respectivi mi-i închipui deplasându-se câte doi, ca martorii lui Iehova ori criminalii din filmele

polițiste. Veneau de departe și hainele le erau pline de praful de pe drum. Chipurile le erau severe. Dacă încercai să le trântești ușa în nas, o opreau cu vârful piciorului. Ziceau că pentru a fi mântuit trebuia să te circumcizi după legea lui Moise. Era condiția absolută. Dacă Pavel îi lipsește de asta pe adepții lui, îi induce în eroare. Le promite mântuirea, dar, în realitate, îi târăște pe calea pierzaniei. E un om periculos, un lup ascuns în piele de oaie.

La început, pe galateni nu i-a tulburat intervenția. Nu erau niște acuzații noi pentru ei. Le auziseră și din gura mai-marilor de la sinagogă, dar Pavel îi învățase să răspundă: „Nu suntem evrei, așadar, pentru ce să ne circumcidem?“ Numai că doar atât nu a fost de-ajuns pentru a dezarma musafirii. „– Dacă nu sunteți evrei“, au întrebat aceștia, „atunci ce sunteți?“ „– Creștini suntem“, au răspuns galatenii cu mândrie. „Din Biserica lui Isus Christos.“

Musafirii au schimbat între ei genul acela de priviri, în același timp înțelegătoare și consternate pe care le schimbă între ei medicii, la căpătâiul vreunui bolnav grav, care nu-și dă seama în ce stare se află. După care au răsucit cuțitul în rană. Cunosc foarte bine Biserica lui Isus Christos, doar din partea ei vin. Atâta doar că din partea *adevăratei* biserici a lui Isus Christos, aceea din Ierusalim, a tovarășilor și a părinților lui Isus Christos, iar tristul adevăr este că Pavel se folosește în mod fraudulos de numele acestuia. Nu are niciun drept să se revendice de la Isus. Doar îi denaturează mesajul. Nu e decât un impostor.

Pentru galateni, căderea e dură. Și asta fiindcă nu au decât o foarte vagă idee despre originile credinței lor. Pavel le-a vorbit mult despre Christos, dar foarte puțin

despre Isus, mult despre înviere, dar aproape deloc despre viața lui și încă și mai puțin despre aceea a tovarășilor și a familiei sale. S-a prezentat întotdeauna ca un maestru independent, predicând ceea ce singur numea „Evanghelia mea“, fără a aminti vreodată altfel decât nedeslușit de existența unei biserici-mamă pe care să o fi reprezentat. Pentru galateni, ca și pentru tesaloniceni, exista Timotei, emisarul lui Pavel, care îi relata acestuia problemele apărute, și lanțul aici se și oprea. Deasupra lui Pavel nu mai era nimeni. Adică, ba da: *Kristos*, Christosul, și *Kyrios*, Domnul Dumnezeu, însă nicio ființă omenească.

Or, iată că își fac apariția de la Ierusalim oamenii aceștia care, în primul rând, se prezintă ca fiind superiori ai lui Pavel, și în al doilea, care afirmă că Pavel nu face parte din casa lui Isus. Au fost nevoiți să se despartă de el, fiindcă nu era la prima abatere. Deja și-a deschis pe ici, pe colo filiale sub prestigioasa marcă, deși i s-a interzis să o utilizeze. A fost demascat de mai multe ori, dar a mers de fiecare dată mai departe, găsind mereu alți fraieri. Casa-mamă, din fericire, are inspectori zeloși, care se țin pe urmele lui, deschid ochii celor înșelați și nu cer altceva decât ca în locul obiectului contrafăcut să ofere produsul autentic. Numai că, atunci când ajung într-un loc, în general escrocul deja și-a luat zborul.

Mă gândesc la piesa de teatru a lui Gogol, *Revizorul*. *Revizor* este un inspector guvernamental, iar piesa, capodoperă a teatrului rus al secolului al XIX-lea, relatează cum un fals *revizor* aterizează într-un târgușor de provincie și trage pe sfoară pe toată lumea de acolo. Promite, încântă, amenință, știe cum să atingă cea mai intimă coardă a fiecăruia. Evident, toți cei care au ceva să-și

reproșeze se tem de inspecție și oftează ușurați în clipa în care descoperă că există un mijloc de a aranja lucrurile cu inspectorul, prietenește, ca între oamenii de lume. Și lucrurile merg astfel, ca pe roate, până în ultimul tablou, când falsul *revizor* dispare. Este căutat peste tot, lumea se îngrijorează și abia în acest moment intră în sufrageria primarului un valet care anunță cu glas tunător sosirea adevăratului *revizor*. Toți actorii scenei, în aceeași clipă, se presupune că încremenesc într-un tablou al groazei pe care Gogol, geniu al comicului dublat de un bigot delirant, îl vedea explicit ca pe reprezentarea Judecății de Apoi. Generații de spectatori ruși s-au tăvălit de râs la spectacol, încăpățânându-se să-l ia drept o irezistibilă satiră a vieții de provincie. Și s-au înșelat amarnic, dacă e să-i credem autorul care, până la sfârșitul zilelor, a tot perorat în înfiorător de plicticoase prefețe, pentru a releva adevăratul sens al piesei sale. Târgușorul este sufletul nostru. Funcționarii corupți, pasiunile noastre. Neliniștitorul terchea-berchea care se dă drept *revizor* și ia șpagă de la funcționarii corupți promițându-le că va închide ochii, nu e decât Satana, prințul acestei lumi. Adevăratul *revizor*, bineînțeles, este Christos, care va veni în clipa în care nimeni nu îl așteaptă și atunci vai de cel ce nu va fi în regulă! Vai de cel ce se crede acoperit fiindcă a făcut afaceri cu falsul *revizor*!

Galatenii trebuie să fi resimțit stupoarea și cutremurarea personajelor din *Revizorul* atunci când *adevărații* reprezentanți ai lui Christos au sosit special de la Ierusalim pentru a le face cunoscut că, de mai mulți ani, erau victimele unui impostor. Enorma diferență, însă, față de piesa de teatru este că acolo falsul *revizor* fuge fără a se

mai uita înapoi, pe când Pavel, când află vestea, e puțin spus că nu face nici pe mortul, nici pe șmecherul, nici în vreun alt fel pe care l-ar dovedi cineva care nu ar avea conștiința împăcată. Chiar din contră, înfruntă situația în chipul cel mai sclipitor, scriindu-le galatenilor cea mai geloasă și mai pasională dintre scrisorile sale, una care începe cu următoarele cuvinte:

„Eu, Pavel, apostol nu de la oameni, nici prin vreun om, ci prin Isus Christos însuși, mă mir că așa degrabă treceți de la cel ce v-a chemat pe voi la altă Evanghelie. Căci nu este altă Evanghelie! Sunt unii care vă tulbură și voiesc să schimbe în voi Evanghelia lui Christos.

Ascultați-mă bine. Chiar dacă un înger din cer v-ar vesti altă Evanghelie decât aceea pe care v-am vestit-o, nu trebuie să-l credeți. Chiar dacă eu v-aș vesti altă Evanghelie decât aceea pe care v-am vestit-o, nu trebuie să mă credeți. Anatema asupra acelui înger, anatema asupra mea. Pentru că Evanghelia cea binevestită de mine nu este după om; pentru că nici eu n-am primit-o de la om, nici n-am învățat-o, ci prin descoperirea lui Isus Christos am primit-o."

30

Moment în care, pentru a clarifica lucrurile, Pavel se lansează într-un lung flashback.

Începe descriind educația primită întru iudaism, zelul cu care a slujit Legea, persecuția pe care a dezlănțuit-o

împotriva credincioșilor lui Christos și, dintr-odată, marea schimbare de pe drumul Damascului. Toate acestea le știm deja, galatenii le știau și ei și nu fac obiectul scrisorii. Căci obiectul scrisorii îl reprezintă relațiile lui Pavel cu această biserică a Ierusalimului despre care, în schimb, galatenii nu știau nimic până când emisarii ei nu au venit să îi tulbure.

În această privință, Pavel este categoric: nu datorează *nimic* bisericii Ierusalimului. Pe el l-a convertit Christos însuși pe drumul Damascului, nu cineva de la biserica Ierusalimului. Și, odată convertit de către Christos, nu s-a dus să depună jurământ în fața bisericii Ierusalimului. Nu, ci s-a retras de unul singur în deșertul Arabiei. Abia după trei ani s-a dus la Ierusalim unde recunoștea, cam fără chef, că petrecuse cincisprezece zile în preajma lui Kephas[23] și îl zărise pe Iacob.

Cel pe care Pavel îl numește *Kephas* și căruia, cu siguranță, galatenii în această scrisoare i-au descoperit existența se chema în realitate Simon. Supranumele, care în aramaică înseamnă „piatră", îi fusese dat de Isus pentru a arăta că era tare ca o stâncă, așadar, că se putea conta pe el. Tot astfel, pe Yohanan, căruia noi îi spunem Ioan, îl supranumise *Boanerghes*, fiul tunetului, din cauza caracterului său impetuos. Petru și Ioan, veniți ca și el din Galileea, au fost cei dintâi și cei mai credincioși dintre discipoli. Cu Yaacob, căruia îi spunem Iacob, lucrurile stăteau altfel: era fratele lui Isus. Chiar frate să-i fi fost? Exegeții și istoricii mai că-și scot ochii pe acest subiect. Unii afirmă că termenul „frate" avea un sens mai larg și

[23] Numele aramaic al apostolului Petru.

se putea aplica și verilor, alții răspund că nu, exista cuvânt separat pentru veri, iar frate însemna frate și gata. Disputa lingvistică ascunde, evident, o alta, despre puritatea Mariei și, cum s-ar spune tehnic, despre perpetua ei virginitate. Să mai fi avut și alți copii, după Isus, de data aceasta pe căi ceva mai naturale? Sau — ipoteză de compromis — Iosif să mai fi avut și alți copii, ceea ce ar face din Iacob un frate vitreg? Indiferent ce am crede despre aceste întrebări grave, un lucru e sigur, și anume că, prin anii cincizeci ai celui dintâi secol de după Christos, nimeni nu și le punea. Nu existau nici cultul Mariei, nici grija față de virginitatea ei. Nimic din ceea ce se știa despre Isus nu se opunea datelor despre frații și surorile sale și în calitate de „frate al Domnului" era venerat Iacob, la egalitate cu tovarășii lui Isus de la bun început, Petru și Ioan.

Toți cei trei, Iacob, Petru și Ioan, erau evrei foarte evlavioși, respectau cu strictețe cele zece porunci, se rugau în templu, nu se deosebeau de ceilalți evrei foarte evlavioși din Ierusalim decât prin faptul că își considerau fratele și maestrul ca fiind Mesia și erau convinși că acesta înviase. Toți trei aveau, desigur, motive întemeiate de a se uita neîncrezători la Pavel care, după ce îi persecutase, pretindea că trecuse de partea lor. Și care mai susținea și că avusese privilegiul de a i se fi arătat Isus care, totuși, nu li se arătase decât celor foarte apropiați și doar în săptămânile de după moartea lui. Care, deci, afirma că fusese convertit direct de către Isus și că nu avea de dat seama decât în fața acestuia, de la care și dobândise titlul de apostol, rezervat discipolilor istorici.

Să schimbăm locul și timpul. Prin 1925, un ofițer al Armatei Albe care se distinsese în lupta antibolșevică,

cere audiență la Kremlin, la Stalin. Căruia îi explică faptul că o revelație personală i-a deschis calea către minunata doctrină marxist-leninistă și că înțelege să lupte pentru triumful acesteia în lume. În vederea acestei acțiuni, solicită lui Stalin și Politbüro-ului[24] acordarea de puteri depline, fără a înțelege prin asta să li se supună ierarhic.

S-a-nțeles?

31

Pavel nu ne spune cum l-au primit Iacob și Petru, ci doar că, la Ierusalim, numai cu ei doi s-a întâlnit și, după cincisprezece zile, a plecat la Antiohia, în Siria. Astfel se încheie primul episod al flashbackului.

Al doilea începe, după cum precizează Pavel, paisprezece ani mai târziu. În urma unei revelații, consideră că a venit clipa de a se întoarce la Ierusalim și de a face bilanțul celor paisprezece ani de activitate pe meleaguri depărtate — „ca nu cumva să fi alergat în zadar".

Notița este importantă, arătându-ne că Pavel, oricât de independent s-ar fi considerat, avea obligatoriu nevoie de susținerea troicii alcătuite din Iacob, Petru și Ioan, pe care îi numește „stâlpii" Bisericii. Autoritatea acestora ține de motivații istorice cărora Pavel, în forul său interior, nu le acordă cine știe ce importanță. Numai că nu asta contează — dacă stâlpii l-ar dezavua, ar considera că „a alergat în zadar". N-o rupi cu partidul.

---

[24] Biroul Politic al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice.

De data aceasta, Pavel vine însoțit de doi creștini din Antiohia Barnaba, care este evreu, și Titus, care e grec, iar dezbaterea abordează imediat subiectul circumciziei. Că toți creștinii de origine evreiască sunt circumciși, precum Barnaba și Pavel însuși, se înțelege de la sine. Dar de ce acelora care nu sunt evrei, ca Titus, trebuie să li se impună, pentru a-l urma pe Christos, să se circumcidă și nu doar să se circumcidă, dar să mai și respecte toate recomandările Legii evreiești? Stâlpii afirmă că așa trebuie. Că e obligatoriu. Pavel ar putea ceda: în definitiv, doar el cu propriile lui mâini l-a circumcis pe Timotei. Numai că, în cazul lui Timotei, a fost o dovadă de pragmatism, nu se desfășura pe teren propriu, o făcuse pentru a evita și alte necazuri cu evreii de acolo, pe când cazul lui Titus are valoare de exemplu. Să cedeze în această chestiune ar putea avea consecințe incalculabile, își zice Pavel, și se opune.

După cum povestește Pavel în scrisoarea către galateni, ceea ce istoricii numesc „conferința de la Ierusalim" sau „conciliul de la Ierusalim" a fost o confruntare foarte violentă. Aproape o jumătate de veac mai târziu, Luca va oferi, în *Faptele apostolilor*, o versiune cu mult mai pașnică, amintind de manualele de istorie sovietice în care, retroactiv, toată lumea se arăta de acord cu ceea ce avea să devină linia partidului, iar conducătorii care, în realitate, se omorau unii pe alții se îmbrățișau toastând înduioșător pentru prietenia dintre popoare și pentru dictatura proletariatului. În relatarea lui Luca, între Pavel, pe de o parte, Petru și Iacob, pe de alta, nu se dau decât dovezi de toleranță și de înțelegere mutuală, nu se ridică niciun moment subiectul circumciziei care totuși era

miezul problemei, și toată această bunăvoință a produs o scrisoare de recomandare conform normelor în vigoare, adresată de către stâlpi adepților, prin care se lăsa mână liberă lui Pavel.

Îmi vine greu să cred că stâlpii cedaseră de la un capăt la celălalt. Însă și Pavel, nu doar Luca, afirmă că, pentru a încheia discuțiile, s-a ratificat următoarea diviziune a muncii: Petru va predica Evanghelia evreilor, Pavel păgânilor. Petru merge cu circumcizia, Pavel cu prepuțul: gata, batem palma! Al doilea episod se încheie, așadar, cu ceea ce pare a fi o victorie a lui Pavel. Evenimentele care au urmat dovedesc că își făcea iluzii.

32

Al treilea episod al flashbackului. Smulgând ceva ce decide să considere ca a fi un acord, Pavel se grăbește să se întoarcă în Antiohia, tabăra lui de bază. Nici *Faptele apostolilor*, nici scrisoarea către galateni nu explică de ce Petru se duce după el, din moment ce se înțeleseseră asupra împărțirii teritoriilor între apostolul prepuțului și cel al circumciziei. Să fie o vizită prietenească sau o inspecție? În orice caz, toată lumea așteaptă să vadă dacă Petru, ajuns în teritoriul lui Pavel, va accepta să se așeze la masă cu grecii și să împartă cu ei agapa.

Problema meselor era o miză la fel de mare ca aceea a circumciziei. Acceptând invitația unui grec, un evreu nu putea fi sigur că toată carnea servită la masă provenea

de la animale ucise conform regulilor. Mai rău: nu putea fi sigur nici atât că nu provenea de la animale sacrificate pentru zeii păgâni. Întrucât după sacrificare, într-adevăr, carnea era recuperată și vândută, lucru care făcea din templele păgâne nu doar un locaș de cult, dar și o prosperă măcelărie. Un evreu care respecta Legea mai degrabă ar fi murit decât să mănânce carne sacrificată idolilor, deci având îndoieli trebuia să se abțină, iar interdicția de a lua masa împreună era unul dintre motivele separării dintre evrei și păgâni.

Și în Antiohia, ca peste tot, cei mai mulți dintre convertiții lui Pavel erau greci, așadar, această problemă nu îi privea. Celor veniți dinspre iudaism, Pavel le spunea pur și simplu: faceți cum vi se pare mai bine. Indiferent ce spune Legea, poveștile astea privind alimentația nu au nicio importanță. Idolii nu sunt decât idoli, ceea ce contează nu este ce intră în gură, *kasher* ori ne-*kasher*, ci doar ce iese, cuvântul bun sau rău. Adevărul, le spunea Pavel și evreilor, și grecilor, este că *totul e permis*. Totul e permis numai că, adăuga, nu totul e oportun. Mâncați ce vreți, dar, dacă sunteți la masă cu cineva pentru care astfel de lucruri contează, aveți grijă să nu-i faceți o impresie urâtă. Chiar dacă interdicțiile pe care le urmează vă par niște copilării, urmați-le și voi din respect față de el. Libertatea nu se lipsește de tact. (Deși nu este cazul tuturor atitudinilor lui Pavel, aceasta mi se pare de un remarcabil bun-simț.)

La începutul șederii sale acolo, Petru se pliază după obiceiurile comunității din Antiohia. Mănâncă exact ce i se dă, fără a pune întrebări. Toată lumea e mulțumită, el în primul rând, până când sosesc emisarii lui Iacob, de la Ierusalim. Emisari care se albesc la față când îl văd

pe Petru la masă împreună cu păgânii. Or fi așteptat să termine de mâncat sau l-or fi făcut să se ridice înainte de a-și fi golit blidul? În orice caz, îl iau deoparte pentru a-i atrage atenția asupra lipsei de evlavie a comportamentului său. Adică tocmai el, cel mai credincios dintre credincioși, piatra pe care Isus a voit să-și dureze Biserica, el să mănânce cărnuri spurcate! Să încalce Legea lui Moise! Să-l jignească pe Dumnezeu! Ca să decadă într-un asemenea hal, înseamnă c-a suferit influența vătămătoare a lui Pavel! Și cât de naiv trebuie să fii pentru a te lăsa dus de nas de un individ care își bate joc de circumcizie și care, dacă se poate așa ceva, nici măcar evreu nu este! Și cum nu era de ajuns, mai și spune că a avut o viziune cu Isus, ceea ce l-a așezat pe picior de egalitate cu apostolii. O viziune cu Isus! Ce pretenție! În locul lui, un om cinstit ar fi învățat de la adevărații discipoli ai lui Isus, cei care l-au cunoscut, care au stat de vorbă cu el, dintre care unii îi sunt rude de sânge. Dar el, nu. El s-a trezit față-n față cu Moise și a învățat direct de la Moise. Nimic nu îl oprește. Au făcut imprudența de a-i da un deget, iar acum vrea toată mâna și nu peste mult o să vrea tot trupul. Așa ceva nu poate fi iertat, trebuie pedepsit cu asprime.

Istoricii evrei fac prea puțin caz de Iacob, fratele Domnului, pe care îl consideră un renegat. Cât despre istoricii creștini, aceștia încearcă să-l prezinte ca pe șeful chițibușar al unei biserici strict evreiești, strâns legată de Templu, în egală măsură sigură că deține adevărul și preferând să îl păstreze numai pentru ea. Personajului respectabil, dar tare redus ca inteligență îi este opusă figura măreață a lui Pavel, vizionarul, inventatorul universalității, cel ce a deschis toate porțile și a dărâmat toate zidurile, desființând

orice diferență între evrei și greci, între circumciși și necircumciși, între sclavi și oamenii liberi, între bărbați și femei. Petru navighează între cele două extreme: mai puțin radical decât Pavel, mai deschis decât Iacob, cam ca „liberalii" pe care kremlinologilor le place să-i pună în opoziție cu aripa „conservatorilor" din Politbüro-ul de altădată. Antiohia probabil că l-a obosit foarte tare. Părând a fi genul mereu de acord cu ultimul vorbitor și neștiind prea bine de partea cui să fie, nu a mai ieșit din casă pentru a evita să mai ia legătura cu păgânii. Însă imediat ce emisarii de la Ierusalim s-au întors cu spatele, se pare că a ieșit din bârlog și a luat iarăși masa cu ceilalți. Dar, după ce a fost certat de către zbirii lui Iacob, s-a trezit că suferă același tratament și din partea lui Pavel. Și asta „în fața întregii lumi", precizează acesta în scrisoarea către galateni, cu un zvâcnet de demnitate pe care poate că îl cam exagerează — fiindcă aici ar fi un reproș pe care, după cum vom vedea, corintenii i-l vor face apostolului lor: de a se dovedi plin de autoritate după anumite evenimente, în clipele în care le așterne pe hârtie, dar cu mult mai puțin decât atunci când se află în fața oamenilor.

Petru trebuie să fi fost impresionat de Pavel, pe care îl respecta, ba chiar îi recunoștea dreptul de a-l certa. Dar probabil își zicea că sunt la fel de corecte și spusele lui Iacob: în definitiv, ei erau cei care îl cunoscuseră și îl iubiseră pe Isus, nu Pavel, or acum tocmai Pavel era cel ce venea să le spună cum trebuie să gândească despre Isus. Despre omul real, care îi învățase, cu care împărțiseră mâncarea și lângă care trăiseră umăr la umăr, timp de trei ani, nici vorbă ca Pavel să fie interesat, nici de poveștile despre el, de amintiri, de cel mai mic cuvânt.

Știa că Isus murise pentru păcatele noastre, că ne va mântui și ne va îndritui ființa, că îi vor fi în curând dăruite toate puterile cerului și ale pământului și aceste lucruri îi erau de-ajuns. Cu acest Christos îi era sufletul în permanentă comunicare, acest Christos trăia în el, vorbea prin el, așa că nu mai avea timp de pierdut cu faptele și gesturile pământești ale lui Isus din Nazaret și nici atât cu amintirile unor țărănoi care îi stătuseră prin preajmă în timpul vieții lui. Nu ținea să-l cunoască pe „Christosul în carne", cum zicea — cam ca acei critici care preferă să nu lectureze cărțile sau să nu vadă filmele despre care vor scrie, pentru a fi siguri că nu le va fi influențată judecata.

Renan face următoarea observație strălucită referitoare la Pavel: pentru sine însuși era protestant, pentru toți ceilalți, catolic. Pentru sine însuși importante erau revelația, legătura fără intermediar cu Isus, totala libertate de conștiință, refuzul oricărei ierarhii. Pentru ceilalți, în schimb, era de acord cu ascultarea fără crâcnire, cu obediența față de el, întrucât Christos pe Pavel l-a însărcinat să-i călăuzească. Lucrul acesta cu siguranță enerva. Electron liber cu care, dintr-o vinovată slăbiciune, fuseseră acceptate negocierile, Pavel, după episodul Antiohia, devenise pentru Iacob echivalentul lui Troțki pentru Stalin. Așa că s-a pornit o campanie împotriva lui și au fost trimiși emisari în toată lumea pentru a-i denunța deviaționismul. În anturajul fratelui Domnului era interzisă pronunțarea numelui ereticului. Unii au început să îi zică Nicolae, deformare a lui Balaam, care e și nume de profet, dar și de demon. Adepții i-au devenit nicolaiți, iar bisericile sale, sinagogi ale lui Satan. Pentru a ne face o idee despre ostilitatea care se manifesta la adresa lui

Pavel, Renan citează un pasaj impresionant din scrisoarea lui Iuda. Iuda era unul dintre frații lui Iacob, așadar, și fratele Domnului — da, un frate al Domnului s-a numit Iuda, era un prenume comun în vremurile acelea. Deși e exclus să fi fost scrisă chiar de el, scrisoarea îi poartă numele și face parte din Noul Testament. Ascultați:

„S-au strecurat printre voi unii oameni care sunt ca niște pete de necurăție la mesele voastre obștești, ospătând fără sfială împreună cu voi, îmbuibându-se pe ei înșiși, păstori care doar pe ei se pasc, nori fără apă, purtați de vânturi, pomi tomnatici fără roade, de două ori uscați și dezrădăcinați, valuri sălbatice ale mării, care își spumegă rușinea lor, stele rătăcitoare, cărora întunericul întunericului li se păstrează în veșnicie, aceștia sunt cârtitori, nemulțumiți cu starea lor, umblând după poftele lor și gura lor grăiește lucruri trufașe, născători de schisme, orfani de Duh…“

(Niciun istoric din ziua de azi nu mai crede, ca Renan, că aceste imprecații din cel de-al doilea secol îl vizează pe Pavel, dar sunt atât de înflăcărate încât, o fi bine, o fi rău, eu tot le păstrez.)

33

Ei bine, flash-back-ul a luat sfârșit. Știm acum cine sunt îngrijorătorii predicatori trimiși pe urmele lui Pavel. Ținându-se după el până în adâncul Asiei, i-au aruncat

în haos pe nevinovații galateni — și nu numai pe ei, scrisoarea mânioasă a apostolului fiind valabilă pentru toate comunitățile în care trimișii firmei-mamă încercaseră să-i sape pe el și munca lui.

„O, galateni fără de minte! Cine v-a ademenit pe voi? Atât de fără de minte sunteți? După ce ați început în Duh, sfârșiți acum în trup?“

Atenție: trup nu este corpul, nici spiritul, acest lucru imaterial care l-ar locui, l-ar părăsi, i-ar supraviețui. Nu suntem la Platon. Spiritul, atunci când Pavel scrie acest cuvânt, este credința în Christos. Trup înseamnă prescripțiile cărților Legii: prepuțuri, cărnuri impure și întreaga groază cutremurătoare care le locuiește. De aici, luat de valul pasiunii pentru contrarii, Pavel trece la echivalența dintre spirit și viață, dintre carne și moarte și aproape pe neașteptate, am senzația, ajunge în fața echivalenței: Lege, adică moarte. Numai că, nefiind omul care să se lase oprit de îndrăzneala a ceea ce scrie, continuă:

„Înainte de venirea lui Christos eram în grija Legii, ca un copil, moștenitor de moșie nesfârșită, dar care nu se bucură de ea și e păzit de un preceptor. De-acum v-ați făcut mari, nu mai aveți nevoie de preceptor. Sunteți mari și tot vreți să vă întoarceți în copilărie? V-ați eliberat și vreți să redeveniți sclavi? Îl cunoașteți pe Dumnezeu și vreți să vă întoarceți la regulile goale și puerile? De acum nu mai e nici iudeu și nici grec, nici sclav și nici om liber, nici bărbat și nici femeie. Nu mai e decât Christos și voi în Christos și Christos în voi!

Pretindeți că trăiți după Lege, dar nici măcar nu o înțelegeți. Amintiți-vă de Avraam. A avut doi fii. Unul cu sclava Agar, pe urmă un altul cu o femeie liberă, Sara. Copilul lui Agar este cel al cărnii, copilul Sarei e cel al duhului. E normal ca fiul cărnii să fie invidios pe cel al duhului. Scriptura spune că moștenitor nu va fi copilul sclavei, ci copilul femeii libere, iar voi, voi sunteți copiii femeii libere. Pentru libertatea voastră a venit Christos. Haideți, copiii mei, voi pe care nu obosesc să vă nasc în durere, în așa fel încât Christos să ia formă în voi, dragii mei copii, nu vă întoarceți sub jugul sclaviei! Cât de mult aș vrea să fiu alături de voi, să vă vorbesc cu voce tare, căci nu mai știu cum să mă port cu voi!"

34

„Chiar dacă un înger din cer v-ar vesti altă Evanghelie decât aceea pe care v-am vestit-o, nu trebuie să-l credeți. *Chiar dacă eu v-aș vesti altă Evanghelie decât aceea pe care v-am vestit-o, nu trebuie să mă credeți*. Anatema asupra acelui înger, anatema asupra mea."

Scriind aceste cuvinte la începutul epistolei, Pavel imaginează ceva încă și mai rău decât ceea ce se întâmplase. Niște dușmani veniseră la galateni pentru a-l discredita în fața lor. E grav. Numai că s-ar fi putut întâmpla și, fără îndoială, se va întâmpla ceva încă și mai grav. Și anume că respectivii dușmani nu ar mai fi venit la galateni în numele Bisericii din Ierusalim, ci chiar în

numele lui, al lui Pavel. Sau, găsind alți nevinovați care nu îi cunoșteau chipul, s-ar fi dat drept el. Ori să trimită discipolilor lui scrisori semnate ca de el, în care să se spună exact inversul a ceea ce i-a învățat, asigurându-i că această versiune o înlocuiește pe precedenta și că oricine altcineva, pretinzând că ar fi Pavel, ar vrea să se opună, să fie considerat un impostor.

Împotriva unor asemenea amenințări, Pavel își lua ce precauții putea: „Vedeți", scrie el la sfârșitul scrisorii către galateni, „cu ce fel de litere v-am scris eu, cu mâna mea." Este emoționant să citești aceste rânduri, fiindcă nu există niciun manuscris original al vreunei scrisori a lui Pavel. Cele mai vechi datează de după anul 150 și este vorba despre niște copii, mai degrabă despre niște copii ale unor copii și mă întreb ce i-o fi trecut prin minte unui copist care, în al doilea secol al erei noastre, trasa evlavios cu mâna lui o propoziție al cărei unic înțeles era de a afirma: „Sunt scrisă de mâna lui Pavel." Astfel de propoziții se pot găsi în mai multe dintre scrisorile sale, întrucât încredințase bisericilor înființate eșantioane din scrisul lui pentru ca așa să poată fi autentificate scrisorile expediate. Numai că metoda care, la origine, viza demascarea falsificatorilor ulterior trebuie să fi ușurat sarcina acestora. Fiindcă era de-ajuns să fi fost reprodus acest tic al lui Pavel.

Așadar, citim la sfârșitul celei de-a doua scrisori către tesaloniceni: „Urarea de sănătate este scrisă cu mâna mea: Pavel. Acesta este semnul în fiecare epistolă; așa scriu eu."

Izbitor este, în această chestiune — și aici vă rog să fiți un pic atenți —, că a doua scrisoare către tesaloniceni, care își revendică sus și tare autenticitatea, nu este cu niciun chip autentică. Mai mult: după cum mulți exegeți

sfârșesc prin a o recunoaște, chiar dacă o fac recurgând la tot soiul de subterfugii și tare încurcați, scopul ei este discreditarea celei dintâi scrisori, a cărei autenticitate, din contră, este sigură.

Iată ce putem citi (în cea de-a doua): „Să nu vă clintiți degrabă cu mintea, nici să vă spăimântați — nici de vreun duh, nici de vreun cuvânt, nici de vreo scrisoare ca pornită de la noi, cum că ziua Domnului a și sosit." Aceste cuvinte și scrisori „ca pornite de la noi, cum că ziua Domnului a și sosit" seamănă mult cu ceea ce efectiv Pavel spunea și scria la începutul anilor cincizeci și, mai ales, cu ce exprima în prima scrisoare către tesaloniceni. Când credea cu convingere că sfârșitul lumii e iminent, iar procesul declanșat. Că întreaga creație suferea în chinurile acestei nașteri. Tesalonicenii credeau, toate comunitățile credeau. Numai că, pe măsură ce anii treceau, iar evenimentul nu se producea, a trebuit totuși, pentru a nu fi luați drept nebuni, să explice întârzierea și, pe cât era cu putință, să interpreteze ori să mai șlefuiască textele în care profeția neîmplinită se exprima în cel mai exploziv mod. Iată pentru ce se străduie sârguincios autorul anonim și târziu al celei de-a doua scrisori către tesaloniceni.

În cea dintâi scrisoare, Pavel descria Judecata de Apoi ca fiind bruscă și iminentă. Urma să se treacă direct de la pacea aparentă la catastrofă. Toți cei care citeau textul urmau să fie martori. Autorul celei de-a doua scrisori descrie un proces îndelungat, complex, laborios. Dacă Isus întârzie să se întoarcă, ne explică el, aceasta se întâmplă fiindcă mai întâi trebuie să-și facă apariția Anticristul. Și Anticristul însuși întârzie să apară, întrucât ceva sau cineva îl „oprește, ca să nu se arate decât la vremea lui". Ce

să fie acest ceva sau cineva care îl oprește pe Anticrist să se manifeste înainte de a fi venit și vremea lui? De două mii de ani, iată un motiv de perplexitate pentru exegeți, la drept vorbind nimeni nu știe nimic, iar obiectivul real al scrisorii este evident acela de a ne împacheta-n vorbe, impunând ideea că socoteala va lua mult timp. Prin urmare, răbdare și, mai ales, nu vă lăsați duși cu preșul de cine știe ce iluminați.

Autorul celei de-a doua scrisori nu este, în mod evident, un falsificator în sensul modern al cuvântului — nu mai mult decât un tablou din școala lui Raphael ar fi un fals Raphael. Nu este vorba despre un dușman al lui Pavel, care încearcă să inducă în eroare biserica lui, ci despre un membru al aceleiași biserici, care se străduie să rezolve, în numele lui Pavel, problemele ridicate după moartea acestuia. Despre cineva care scria pentru a-i fi credincios, nu pentru a-l trăda. Chiar și așa stând lucrurile, nemulțumit să-l pună pe Pavel în poziția de a spune contrariul a ceea ce susținuse, se silește totuși să discrediteze lucrurile efectiv afirmate și, făcând ca scrisoarea autentică să treacă drept fals, să-i justifice toate frământările.

Aceste frământări mergeau, cred, încă mai departe. Pavel nu se temea numai de lucrarea dușmanilor, impostorilor și falsificatorilor. Se poate pătrunde și mai adânc: se temea de sine însuși.

Edgar Poe are o nuvelă, *Sistemul doctorului Catran și al profesorului Pană*, în care naratorul vizitează un azil de nebuni. Înainte de a trece la parcurgerea celulelor în care sunt închiși pacienții periculoși, directorul îi atrage atenția. Pacienții aceștia, explică el, au dezvoltat un delir

colectiv de o stranie coerență: cred că sunt directorul și infirmierele, închiși de către nebunii care au preluat puterea în azil, luându-le astfel locul. „Chiar așa?“ se miră vizitatorul. „Ce interesant!“ Pentru că, da, la început i se pare interesant, dar, pe măsură ce vizita înaintează, se simte din ce în ce mai puțin la largul lui. Bolnavii susțin toți într-un glas ceea ce directorul îl prevenise că vor spune. Îl roagă pe vizitator să-i creadă, cât de puțin credibil ar părea, și să anunțe poliția pentru a-i elibera. Discuțiile se petrec în prezența directorului care îi ascultă pe bolnavi cu un surâs relaxat și, din când în când, îi face cu ochiul vizitatorului care e din ce în ce mai dezorientat, strecurându-se în el bănuiala că adevărul ar putea fi cel spus de bolnavi. Și începe să-și privească ghidul cu o îngrijorare care nu mai are nevoie decât de un declic insignifiant pentru a trece de-a binelea în teroare. Moment în care celălalt, parcă dându-și seama de gândurile vizitatorului, adaugă: „Ce v-am spus eu? Sunt convingători, nu-i așa? Aveți răbdare, veți vedea ceva și mai și: cel mai convingător dintre toți este cel care se pretinde director. Un bolnav remarcabil, cu adevărat absolut remarcabil! După cinci minute, bag mâna în foc, veți crede că eu sunt nebunul periculos! Ha ha ha!“

Pe această temă angoasantă, literatura științifico-fantastică a oferit mii de variații. Unele dintre cele mai memorabile le datorăm lui Philip K. Dick. În viața reală, mai ales în urma experienței sale religioase, Dick își supunea prietenii care îi dădeau telefon unor baterii de teste din ce în ce mai sofisticate, pentru a se asigura că erau într-adevăr cei ce se pretindeau a fi, și nu agenți FBI sau extratereștri. Era fascinat de procesele de la Moscova,

în care acuzații renegau sub constrângere ceea ce afirmaseră toată viața, insistând asupra faptului că abia acum spun adevărul — Stalin are dreptate, sunt un monstru — și că trebuie considerat nul și neavenit tot ce spuseseră mai înainte — am dreptate, Stalin e un monstru.

Pavel din Tars nu e nici Philip K. Dick, nici Stalin, chiar dacă are câte un pic din acești doi bărbați remarcabili. Secolele care îl despart de ei, mai ales veacul din urmă, au perfecționat considerabil paranoia. Ceea ce nu înseamnă că, atunci când citesc următoarea frază din scrisoarea adresată galatenilor — „Chiar dacă eu v-aș vesti altă Evanghelie decât aceea pe care v-am vestit-o, nu trebuie să mă credeți." —, nu găsesc în ea germenele unei înfricoșări necunoscute de lumea antică. Asta înseamnă că lui Pavel i se întâmplase ceva necunoscut în lumea antică, ceva de care, mai mult sau mai puțin conștient, ar fi trebuit să se teamă să nu i se mai întâmple.

Pe drumul Damascului, Saul suferise o mutație: se transformase în Pavel, opusul lui Saul. Cel care fusese cândva ajunsese un monstru în ochii lui, dar și el ajunsese un monstru în ochii celui care fusese altădată. Dacă cel ce devenise s-ar fi putut apropia de cel ce fusese odinioară, cel ce fusese odinioară l-ar fi blestemat. L-ar fi rugat pe Dumnezeu să îl dea morții, după cum personajele din filmele cu vampiri își pun tovarășii să jure că le vor străpunge inima cu un țăruș dacă ar fi să fie mușcați. Asta însă o spun înainte. Odată contaminați, nu se mai gândesc decât să muște și ei, la rândul lor, și, mai ales, pe cel care se apropie cu țărușul pentru a împlini vrerea celui care, de fapt, nu mai este. Cred că un astfel de coșmar bântuia nopțile lui Pavel. Dacă redevenea Saul? Dacă, tot atât de uluitor și de neașteptat cum devenise Pavel,

avea să devină un altul decât Pavel? Și dacă acest altul decât Pavel, care va avea chipul lui Pavel, vocea lui Pavel, puterea de convingere a lui Pavel, îi va căuta într-o zi pe discipolii lui Pavel pentru a i-i fura lui Christos?

(„Mi se pare că vorbești despre tine“, îmi atrage atenția Hervé. „Mai mult decât orice, pe vremea când erai creștin, îți era frică de scepticul care astăzi te bucuri că ești. Dar cine îți spune că nu ai să te mai schimbi? Cine îți spune că nu vei reciti peste douăzeci de ani această carte care ți se pare atât de plină de bun-simț, cu aceeași jenă cu care acum îți recitești comentariile la Evanghelie?“)

35

Calomniat și persecutat de Biserica Ierusalimului, Pavel ar fi putut rupe legăturile cu ea. Întreaga lui strategie constase până în acel moment în a-și dezvolta activitatea de misionar cât mai departe cu putință de firma-mamă, prin locuri în care aceasta nu avea sucursale. Întâi și-a construit baze în regiuni izolate și îndepărtate precum Galatia și abia apoi a riscat intrarea în marile orașe precum Corintul. Ar fi putut s-o ia de la capăt și, întrucât partizanii lui Iacob îi făceau atâtea necazuri și fiindcă oricum considera caducă Legea de care ei erau atât de atașați, ar fi putut declara că înființează o religie cu totul nouă. N-a făcut-o. Probabil a simțit că, ruptă de iudaism, predica lui s-ar fi șubrezit. Și atunci a preferat să dea dovezi de bunăvoință, să caute compromisuri, și așa i-a

venit ideea de a organiza prin bisericile relativ prospere din Asia și din Grecia o colectă în folosul celei aflate continuu în nevoie, de la Ierusalim. Pentru el, acesta era un gest de liniștire a apelor, un semn de comuniune între creștinii de origine evreiască și păgână.

Părăsise Corintul și se dusese la Efes, în Asia, de unde a început să trimită scrisoare după scrisoare, anunțând colecta și sfătuindu-și credincioșii să nu fie zgârciți. Scrisorile erau citite la agapele de duminica. La sfârșitul mesei, fiecare punea bani în pușculiță. Planul era ca fiecare biserică, atunci când avea să vină momentul, să-și aleagă un delegat și întreaga delegație astfel alcătuită, sub conducerea lui Pavel, să se ducă la Ierusalim și să înmâneze colecta „săracilor“ și „sfinților“, cum singuri se numeau pe ei înșiși discipolii lui Iacob. Perspectiva unei asemenea călătorii probabil că îi făcea să viseze, îmi închipui, pe cei din familia Lidiei, de la Filipi.

36

Aflat la Efes, Pavel a primit din Corint vești care l-au pus pe gânduri. De data aceasta problema nu mai venea din partea emisarilor lui Iacob, ci de la un alt predicator creștin, pe nume Apolo. Fără a se fi întâlnit vreodată, drumurile li se tot încrucișaseră. Apolo s-a dus la Efes în timp ce Pavel era în Corint, apoi Apolo a plecat în Corint pe când Pavel s-a dus la Efes, în așa fel încât fiecare dintre ei a ajuns pe un teritoriu pregătit de celălalt. Lucru care nu prea îi plăcea lui Pavel. Ca mulți alți maeștri, și el avea

tendința de a prefera elevii care nu trecuseră prin nicio școală celor care urmaseră o alta decât a sa, considerând că în astfel de situații totul trebuie luat de la zero. Pavel și Apolo erau amândoi evrei deosebit de cultivați, lucru rar printre primii creștini, Pavel fiind educat în tradiția fariseică din Ierusalim, iar Apolo în cea elenistică din Alexandria. Cel din urmă era un filosof, un platonician, elev al lui Philon. După modul în care Luca insistă asupra elocinței acestuia, ghicim că era mai degrabă seducător decât înflăcărat și aspru, ca Pavel. Din prima generație creștină, probabil era unica personalitate de reală anvergură intelectuală, și ne putem întreba cum ar fi arătat creștinismul dacă Luca, primul său istoric, s-ar fi întâmplat să-l întâlnească, în drumurile lui, pe Apolo, nu pe Pavel, și dacă, în felul acesta, *Faptele apostolilor* ar fi fost biografia lui Apolo în loc să fie a lui Pavel.

Între Apolo și Pavel nu era o rivalitate deschisă. Fiecare avea grijă să laude meritele celuilalt și să spună că, oricum, nu indivizii în sine aveau vreo importanță, ci că unicul lucru care conta era Christos. Ceea ce nu a împiedicat crearea de facțiuni în Corint. Unii se declarau partizanii lui Pavel, alții ai lui Apolo, mai erau și unii care se declarau ai lui Petru sau ai lui Iacob. „Eu sunt pentru Christos“, spuneau cei ce înțeleseseră mai bine lecția.

Dintre toate comunitățile cărora le scria, pe Pavel îl îngrijorau cel mai tare corintenii. Beau, se dezlănțuiau sexual, transformau agapele în orgii și uite că acum dezmățului îi adăugau și împărțirea. „Oare s-a împărțit Christos?“ își tună Pavel, în prima scrisoare, admonestările la adresa lor. Apolo, Petru, Pavel, Iacob...: mici certuri

bune pentru uzul școlilor filosofice, stoice ori epicuriene, care-și aruncă unele altora în obraz nume și citate din scriitori. Bune pentru amatorii de înțelepciune care cred că poți ajunge la fericire conducându-te în viață după exigențele rațiunii. Pavel nu îl numește pe Apolo, ar fi o intervenție delicată într-un text vizând denunțarea oricărui tip de polemică față de ideile sale, dar se poate ghici că-l bagă în aceeași oală și, cu cât înaintăm în citirea textului, cu atât înțelegem că nu cu împărțirea are Pavel ce are, ci cu însăși înțelepciunea.

Înțelepciunea însă este ceea ce caută toată lumea. Chiar și petrecăreții, cei dedați voluptăților, sclavii propriilor plăceri oftează de dorul înțelepciunii. Și afirmă că nimic nu poate fi mai bun și că, dacă ar fi în stare, filosofi s-ar face. Pavel nu este de acord. Spune că este un țel mizerabil, înțelepciunea asta, că Dumnezeu nu o iubește. Nici pe ea, nici rațiunea, nici pretenția de a fi stăpânul propriei tale vieți. Dacă vrem să aflăm opinia lui Dumnezeu asupra problemei, nu avem decât să citim din corinteni, fiindcă iată ce spune, cuvânt cu cuvânt: „Pierde-voi înțelepciunea înțelepților și știința celor învățați voi nimici-o.“

Pavel merge și mai departe. Afirmă că Dumnezeu a hotărât să-i mântuiască pe acei oameni care vor asculta nu de cuvintele înțelepte, ci de cele nebunești. Spune că grecii rătăcesc urmând înțelepciunea și evreii cerând minuni, singurul adevăr fiind cel pe care îl vestește acel Mesia crucificat, care pentru evrei e ceva scandalos, iar pentru păgâni o dovadă de nebunie. Căci nebunia lui Dumnezeu este mai înțeleaptă decât înțelepciunea oamenilor, iar slăbiciunea lui Dumnezeu este mai puternică decât puterea oamenilor.

Nu erau prea mulți înțelepți printre frații din Corint. Nici prea mulți puternici, nici persoane de familie bună. Și nici Pavel nu i-a cucerit cu vorbele sale și nici cu frumusețea discursurilor filosofice. S-a arătat în fața lor dezbrăcat de orice autoritate, ca un om gol. Și astfel, slab, temător, tremurând, i-a învățat că toată înțelepciunea lumii nu e decât nebunie în ochii lui Dumnezeu. Iar ceea ce pare lumii nebunie Dumnezeu a ales-o spre a face de rușine înțelepții. Ceea ce e slab, pentru a umili ce e puternic. Lucrul cel mai vrednic de dispreț, de ocară — *ceea ce nu există*, pentru a dovedi nimicul a ceea ce este.

Rândurile lui Pavel sunt stupefiante. Niciodată nu mai scrisese cineva așa ceva, până la el. Puteți căuta. Nicăieri în filosofia greacă, nicăieri în Biblie nu veți mai găsi astfel de cuvinte. Poate să fi pronunțat astfel de fraze îndrăznețe și Isus, dar nu avem dovezi scrise din vremea respectivă. În orice caz, corespondenții lui Pavel evident nu știau. Doar ascultau ceva cu totul nou, printre îndemnuri morale și admonestări ale acelui însoțitor, purtător de băț, al lui Moș Niculae[25], pe care nu am chef să le dezvolt.

37

Titus, pe care Pavel l-a trimis să le ducă scrisoarea corintenilor, se întoarce peste câteva săptămâni spunând

[25] *Père Fouettard* – personaj care îl însoțește pe Moș Niculae, ducând bățul cu care amenință copiii neascultători.

că a fost bine primit, colecta merge înainte binișor, dar și că — aici Titus lasă să se scurgă ceva timp până dă drumul informației — prin Corint se spun lucruri ciudate despre Pavel. Că e îngâmfat și oricând gata să se laude cu minunile pe care Domnul le operează în el. Versatil, anunțând neîncetat venirea lui Christos și amânând-o necontenit. Ipocrit, dând-o mereu cotită, după interlocutor. Și cam într-o ureche. În sfârșit — am mai vorbit despre asta —, că severitatea și energia din scrisori contrastează cu mediocritatea aspectului și cuvintelor sale. Imperios de la depărtare, dezumflat de aproape. Ia să vină el încoace! Ia să vedem noi dacă, față-n față, mai are aerele alea!

În a doua scrisoare trimisă corintenilor, Pavel nu răspunde dintr-odată reproșurilor. Revine la incidentele din trecut minimizându-le, îi asigură că Titus l-a liniștit cu totul, își felicită corespondenții pentru buna lor conduită din prezent și, când în sfârșit încheie preambulul diplomatic, le vorbește concret despre colectă. Ideea acesteia, aflăm în treacăt, fusese lansată chiar de către corinteni, motiv pentru care, consideră Pavel, s-ar putea arăta mai generoși, la fel de generoși ca bisericile din Macedonia și din Asia. „Faceți", le spune el corintenilor, „precum Domnul nostru Iisus Christos care, bogat fiind, pentru voi a sărăcit, pentru ca voi cu sărăcia lui să vă îmbogățiți." Dăruiți cu inima largă, dăruiți cu bucurie, întrucât „cel ce seamănă cu zgârcenie cu zgârcenie va și secera", căci nu veți face o figură frumoasă în fața celorlalte biserici dacă tocmai voi, cei care ați avut ideea, vă veți dovedi cei mai strânși la pungă...

Aici începe partea senzațională a scrisorii, pe care un titlu intermediar fermecător din Biblia de la Ierusalim îl rezumă astfel: „Pavel se vede nevoit să se laude singur".

De fapt, se apără de acuzațiile de limbaj contradictoriu și de nebunie despre care îi relatase Titus. Întregul e uluitor și te duce cu gândul la marile monologuri din romanele lui Dostoievski. Stilul e oral, plin de repetiții, de ironii, de trivialități, de stridențe: parcă-l și auzim pe Pavel dictându-i lui Timotei, luând-o de la capăt, enervându-se, învârtindu-se în jurul cozii…

Eșantion pe care îl traduc liber:

„Adică nu puteți suporta din partea mea un pic de nebunie? I-auzi! Ia suportați-o! Ia suportați-mă! În ce vă privește, ca Dumnezeu sunt de gelos. Mă tem să nu fiți momiți, așa e. Mă tem să nu fiți abătuți din drum. Mă tem să nu vi se vestească un alt Isus decât acela pe care vi l-am vestit eu. Mă tem să nu vi se smintească gândurile. Mă tem că n-o să ascultați de mine, ci de alții.

Cu toate acestea, nu sunt cu nimic mai prejos decât superapostolii despre care vorbiți. Nicicum ca elocință, vreau să cred, căci în privința cunoașterii, a științei despre care vă vorbesc, asta e deja altceva. Doar v-am demonstrat-o, nu? Poate că am greșit coborându-mă eu pentru a vă ridica pe voi, vestindu-vă Evanghelia gratuit… (Refren cunoscut: sar cincisprezece rânduri…) Să nu credeți că sunt nebun. Sau, ba da, credeți-o. Haideți, credeți-o și lăsați-mă să fiu o clipă nebun. Lăsați-mă să mă laud puțin. Aici eu vorbesc, nu Domnul. Eu nebunul, eu lăudărosul. Toată lumea se laudă, eu de ce nu aș face-o? Cum voi sunteți cei înțelepți, ar trebui să fiți indulgenți cu nebunii. Sunteți pe deplin îngăduitori cu aceia care fac din voi niște sclavi, care vă mănâncă, vă ronțăie, vă iau de sus, vă lovesc peste față. Nu cumva sunt ei evrei? Și eu la fel. Iudei? Și eu la fel. Descendenți

ai lui Avraam? Și eu la fel. Trimiși ai lui Christos? Haideți, să nu ne fie teamă de nebunie, eu sunt mai mult decât ei. Sudoarea mea e sânge și apă mai mult decât a lor. În pușcărie am stat mai mult decât ei. Am fost de mai multe ori lovit și de mai multe ori în primejdie de moarte. De cinci ori am fost pedepsit de evrei să primesc cele treizeci și nouă de lovituri de ciomag, de trei ori am fost biciuit, o dată lapidat, de trei ori am naufragiat și-n prăpastie-am rămas o zi și-o noapte. Am călătorit pe jos și am cunoscut toate pericolele. Pericolele fluviilor, pericolele banditilor, pericolele mele și pericolele altora, pericolele orașului, pericolele deșertului, pericolele mării, pericolele fraților mincinoși. Mi-a fost foame, mi-a fost sete, mi-a fost frig, am vegheat, mi-a fost frică pentru voi, pentru bisericile mele, și dacă mă laud cu ceva, doar cu slăbiciunea mea mă laud.

M-aș putea lăuda cu viziunile mele. M-aș putea lăuda cu revelațiile mele. V-aș putea vorbi despre un bărbat care, acum paisprezece ani, a fost dus până în al treilea cer. S-o fi făcut în trupul meu sau în afara lui? Nu știu, singurul care-o știe e numai Dumnezeu. Bărbatul acesta a fost dus în paradis și acolo i s-au spus niște lucruri, unele lucruri atât de mărețe încât nu are dreptul de a le repeta. Cu asta chiar m-aș putea lăuda, nu ar mai fi vorba despre nebunie, ci doar despre adevăr, însă nu mă laud, singurul lucru cu care mă laud este slăbiciunea mea. Atât de măreț a fost ce mi s-a spus acolo sus, încât, pentru a-mi trece nevoia de a mă lăuda, mi s-a înfipt o țepușă în carne. L-am rugat de trei ori pe Domnul să fiu scutit de suferință, dar mi-a zis: nu, mila mea îți e de-ajuns. Puterea mea are nevoie de slăbiciunea ta spre a-și da măsura. Foarte bine, mă voi obișnui și mă voi bucura. Cu

slăbiciunile, cu insultele, cu ticăloșiile, cu persecuțiile, cu spaimele, căci prin slăbiciunea mea sunt puternic!

Am făcut pe nebunul. Voi m-ați împins s-o fac. Nimic nu sunt, dar asta înseamnă mai mult decât superapostolii voștri. Tot ce se presupune că ar face un apostol am făcut și eu în mijlocul vostru. Semne, minuni, miracole, singurul lucru pe care nu l-am făcut (iată-ne reîntorși la temă) a fost să trăiesc pe spinarea voastră. Asta ar fi trebuit să fac, numai așa ceva respectați. Însă, nu. Mă voi întoarce la voi pentru o a treia oară, dar pe spinarea voastră tot nu am să trăiesc. Nu vreau banii voștri, pe voi vă vreau. Nu copiii trebuie să pună deoparte bani pentru părinții lor, ci din contră. Vă voi da tot ce am, tot ce sunt și, cu cât mai mult vă voi iubi, au atât mai puțin mă veți iubi voi pe mine. Știu ce-o să spuneți: că sunt un șmecher și, cu cât cer mai puțin, cu atât obțin mai mult… Ah! Mă tem că, atunci când voi veni, eu voi fi dezamăgit de voi și voi veți fi dezamăgiți de mine. Am mari dubii asupra a ceea ce voi găsi acolo. Discordie, invidie, mânie, rivalități, bârfe, aroganță, frământări de tot soiul. Care mă vor umili. Din cauza cărora voi vărsa lacrimi. Totuși, voi veni și pentru a treia oară și veți vedea că nu am să vă cruț. Vreți dovada că prin mine vorbește Christos? Va vorbi, căci nu el este cel slab. Vedeți unde ați ajuns, îndreptați-vă. Nădăjduiesc din toată inima să mă înșel și că m-ați obligat să mint. Tot ce vreau e ca eu să fiu cel slab și voi cei puternici. Tot ce vreau e ca voi să mergeți înainte. Iată de ce, deocamdată, prefer să vă scriu, să vă previn, să vă mai dau o șansă mai degrabă decât să trebuiască, la locul faptei, să tai în carne vie. Domnul m-a adus aici pentru a vă face să creșteți, nu pentru a vă distruge. Deci fiți bucuroși, pacea asupra voastră."

38

A doua intrare a lui Luca în *Faptele apostolilor* este la fel de puțin zgomotoasă ca prima. L-am văzut, sub forma unui „noi“ enigmatic, materializându-se alături de Pavel la porțile orașului Troada, ținând loc de narator în capitolul despre Macedonia, dispărând apoi, când Pavel părăsește Filipi. Se scurg șapte ani și iată-ne din nou la porțile orașului Troada. Pavel își face iarăși apariția însoțit nu de doi, ci de zece discipoli, delegați ai bisericilor Greciei și Asiei, pentru a duce în numele acestora rezultatul colectei săracilor și sfinților din Ierusalim. Erau cu el Sopatros din Berea, Aristarh și Secundus din Salonic, Gaius din Derbe, Trofim din Efes, Tihic din Galatia și, bineînțeles, credinciosul credincioșilor, Timotei. *„Iar noi*, după zilele Azimelor, am pornit cu corabia de la Filipi și în cinci zile am sosit la ei în Troada, unde am rămas șapte zile“, reia Luca liniștit.

Greu să iasă mai puțin de atât în față. Ba nu e pe-acolo, ba e iarăși. Nu-l observi mai mult decât ultima oară, ceea ce nu îl împiedică pe Luca, începând cu această frază, să reia frâiele narațiunii și să nu le mai lase până la final. Totul devine mai precis, mai viu, mai detaliat: simți că ai de-a face cu un martor.

Dacă și el participă la expediție, aceasta se întâmplă fiindcă este delegatul bisericii din Filipi, după cum Sopatros este al celei din Berea, Aristarh și Secundus al celei din Salonic etc. Încerc să-mi închipui pedestrașii, executanții aceștia servili, ale căror nume au traversat douăzeci de veacuri numai mulțumită lui Luca. Niciunul dintre

ei nu a pus vreodată piciorul prin Iudeea, niciunul nu cunoștea Scripturile evreilor altfel decât prin intermediul Septuagintei, nici pe Isus altfel decât prin învățăturile puțin spus cu caracter personal ale lui Pavel. Nu sunt, ca Titus și Timotei, discipoli profesioniști, care să fi părăsit totul de ani de zile pentru a-l urma pe guru, obișnuiți cu disciplina și încercările apostolatului. Probabil că, la Berea, la Salonic, la Efes, odată cu frecventarea bisericii creștine, duceau o viață normală, având o meserie, familie, cutume. Să fi fost dură lupta din interiorul respectivelor biserici, în vederea obținerii statutului de delegat? Cum să fi fost aleși? Cum și-or fi imaginat aventura care îi aștepta? Se gândeau, oare, că aveau să fie plecați trei luni, șase luni, un an? Îi văd ca pe niște pasionați practicanți de yoga, care ar pleca din Toulouse ori din Düsseldorf pentru o călătorie lungă în India, în *ashramul* maestrului maestrului lor. De luni și luni numai la asta se gândesc, numai despre asta vorbesc. Și-au cumpărat manualul Assimil pentru a învăța bengali și știu pe de rost, în sanscrită, numele tuturor pozițiilor. Covorul este rulat strâns, pentru a ocupa cât mai puțin loc cu putință, au făcut iar și iar, de zeci de ori, rucsacul și au petrecut nopți albe recapitulându-i conținutul, de frică să nu fi luat ori prea multe, ori prea puține. Înainte de a închide ușa, apoi de a o mai deschide o dată pentru a verifica dacă au închis bine gazul, au mai ars pentru ultima oară bețișoare de tămâie în fața micului lor altar și au psalmodiat *Om shanti* pe perna de meditație — după cum și Luca, deși nu e evreu, ține să ne anunțe că a plecat abia după ce a oficiat Sărbătoarea Azimilor. La Troada, unde toată lumea își dă întâlnire pentru plecare, își descoperă viitorii tovarăși de călătorie. Cei patru macedoneni deja

se cunosc: Filipi, Salonic și Berea nu sunt departe unul de altul. Ceilalți vin din Asia și din Galatia. Nici vorbă de corinteni — dacă nu cumva Luca a uitat să îi treacă pe listă — și, cum corintenii erau cunoscuți mai ales prin săpunelile teribile pe care li le administrase Pavel din cauza frivolității, a dezmățului și a zgârceniei lor, ceilalți ar fi fost tentați să rânjească, să zică păi da, normal, nici nu e de mirare, numai că Pavel interzisese ponegririle, așa că toată lumea era atentă să nu spună decât lucruri politicoase, salutându-se dimineața cu un *Marana-tha* schimbat cu maximum de blândețe și de bunătate. Totuși, a fi macedonean ori galatean — chiar dacă și galatenii, la vremea lor, își primiseră porția — ținea de elită, de acea elită pe care Pavel, în scrisori, o dă cu regularitate de exemplu când vine vorba de dragostea pentru Christos și de generozitatea colectei. Fiecare trebuie că văzuse cât adusese fiecare atunci când ofrandele fiecărei biserici fuseseră numărate și pecetluite — Pavel era deosebit de sever în această privință și în niciun caz genul care să deturneze măcar o drahmă, fie și cu titlu de cheltuieli de reprezentare.

39

Într-o seară, Pavel stă de vorbă cu delegații într-una dintre încăperile de sus ale casei în care trăseseră, în apropiere de port. Se lasă noaptea. Se aprind opaițele. Se aduce ceva ușor de mâncat: măsline, caracatiță friptă, brânză și apoi vin. Un cerc de fervenți îl înconjoară pe

maestrul care vorbește cu vocea sa înfundată și întretăiată. Mai deoparte, pe marginea unei ferestre, e așezat un adolescent care îl ascultă și el. Se numește Eutihie și nu face parte din grup. Fără îndoială este copilul familiei din acea casă și profită de prezența musafirilor ca să se culce târziu. I s-a spus să fie cuminte și cuminte și e. Nimeni nu-i dă mai multă atenție decât unui animal de companie. Orele trec și Pavel vorbește în continuare. Pe Eutihie îl ia somnul. Și cade. Zgomotul trupului zdrobindu-se de pământ îl întrerupe pe Pavel. Le trebuie câteva clipe până să înțeleagă ce se întâmplă, apoi o iau cu toții la goană spre scară. În curte, trei etaje mai jos, se apleacă asupra trupului sfărâmat al băiatului. Care e mort. Pavel, coborât cel din urmă, îl ia în brațe și zice: „Nu vă tulburați, căci sufletul lui este în el." După care se întoarce la etaj și perorează până în zori. „Iar pe tânăr", conchide calm Luca, „l-au adus viu și foarte mult s-au mângâiat."

Pasajul mi se pare groaznic de incomod. Nu fiindcă nu ar rezista unei explicații raționale. Din contră aceasta se impune: Eutihie a fost considerat mort, Pavel a constatat că nu e decât lovit, cu atât mai bine; tot restul nopții, în dormitor, naivii delegați din Asia și din Macedonia șușotesc și se conving că au asistat la o înviere. Incomod e că Luca relatează învierea ca și când nu ar fi fost cazul să se facă atâta caz din respectiva întâmplare, mai exact ca și când ar fi fost un lucru deosebit, dar, în fine, nimic mai mult decât o surprinzătoare vindecare. Scena lasă impresia că, atunci când se ivea ocazia, Pavel învia oameni. Că nu abuza, ca să nu-i iasă vorbe, dar că se pricepea s-o facă. Or, nicăieri în scrisori, Pavel nu se laudă cu astfel de realizări și sunt sigur că l-ar fi pus cu asprime la punct

pe cel care ar fi făcut astfel de afirmații. Și asta tocmai fiindcă lua în serios învierea, despre care credea același lucru ca noi: că era imposibilă. Că o grămadă de chestii erau cu putință, inclusiv ceea ce numea semne, cărora noi le zicem minuni, ca aceea ca un paralitic să înceapă dintr-odată să meargă, însă învierea nu. Între cele două fenomene, paraliticul care începe să meargă și omul care se întoarce din morți, există o diferență de natură, nu de rang, diferență foarte clară pentru Pavel, dar, în aparență, nu și pentru Luca. Tot astfel, putem admite că un om care are un braț paralizat și-l poate folosi din nou, dar nu că un braț tăiat poate crește la loc. În aceasta constă întreaga doctrină a lui Pavel, dacă putem numi doctrină ceva trăit cu o asemenea intensitate: învierea este imposibilă, dar un om a fost înviat. Într-un punct precis al spațiului și al timpului s-a produs acest eveniment imposibil, care taie în două istoria lumii, în înainte și după, și, totodată, taie în două și omenirea: cei care nu cred și cei care cred asta, care au primit incredibila grație divină de a crede acest lucru de necrezut, astfel încât nimic din ce credeau mai înainte nu mai are sens. Totul trebuie luat de la zero. Or, ce face Luca al nostru din evenimentul unic, fără precedent și fără replică? Un simplu eveniment de serie. Dumnezeu și-a înviat fiul, pe Isus, Pavel îl învie pe tânărul Eutihie. Așadar, lucruri care se mai întâmplă; Sopatros și Tihic trebuie să-și fi spus că dacă se uitau cu atenție puteau prinde și ei șmecheria. Îmi imaginez reacția lui Pavel dacă și-ar fi putut citi biografia pe care i-a consacrat-o la douăzeci sau treizeci de ani după moarte vechiul tovarăș de călătorie. Ce imbecil! De altfel, poate că nici nu ar fi fost surprins. Poate că așa îl și vedea pe bravul doctor macedonean: un tip politicos, naiv, nu prea rafinat, cu

care era nevoit să facă eforturi serioase — nu întotdeauna încununate de succes, căci Sfântul Pavel era orice, numai sfânt nu — pentru a-i înfrâna nerăbdarea.

40

În seara aceea, Pavel a vorbit cât l-au ținut puterile. Luca nu ne precizează despre ce, dar ne putem închipui după scrisoarea către romani, scrisă în respectiva perioadă și care probabil constituia subiectul obișnuit al conversațiilor sale de pe atunci.

Scrisoarea aceasta, care deschide grupajul canonic al epistolelor lui Pavel, nu seamănă cu celelalte. În ciuda titlului, nu se adresează în mod special romanilor și nu tratează niciuna dintre problemele pe care aceștia le-ar fi putut expune lui Pavel. Dacă ar fi avut probleme, romanilor, spre deosebire de galateni ori de corinteni, nu le-ar fi venit niciodată ideea de a le supune atenției lui Pavel, care nu le înființase biserica și care știa perfect că aceasta evolua sub influența lui Petru și a lui Iacob. Inițiativa de a le scrie enoriașilor acestora și nu alor săi însemna, în primul rând, violarea unui teritoriu privat și, în al doilea, ridicarea textului la rang de enciclică valabilă și dincolo de porțile Romei, pentru toate celelalte biserici. Pentru a o duce la bun sfârșit, Pavel a profitat de iarna relativ liniștită dinaintea plecării la Ierusalim. Îl simți așezându-se relaxat în fața foii, ca un gânditor care, până atunci, nu a avut timpul necesar pentru a scrie și altceva în afara unor articole mereu urgente și care își acordă în sfârșit timp

pentru a compune o carte adevărată: fiindcă, într-adevăr, așa ceva este, de o egală întindere cu Evanghelia lui Marcu. Scrisoarea a fost dictată unui oarecare Tertius care a profitat, la sfârșitul ei, pentru a saluta cititorul în nume propriu, însă trebuie că a fost copiată și recopiată din greu, pentru alte biserici, de ce nu chiar de Luca?

A mi-l imagina pe acest Luca în fața textului de copiat înseamnă a-mi justifica propria inapetență, întrucât consider că o mare parte a expozeului doctrinar atât de sobru trebuie să-i fi trecut pe lângă urechi, cum s-a întâmplat și în cazul meu. Căci era amator de povești, de trăsături omenești, iar teologia îl plictisea. Îl pasionau diferendele dintre Pavel și corinteni, întrucât corintenii erau și ei tot greci, cum era și el, și deci îl priveau direct problemele ivite la ei, referitoare la adaptarea creștinismului în respectivul mediu păgân. Pe când, în scrisoarea către romani era vorba în special de emanciparea creștinismului în raport cu Legea evreiască ceea ce, pe de o parte, nu era în mod real problema lui Luca, pe de alta trebuie să se fi cam pierdut printre referințele biblice și subtilitățile rabinice în care Pavel intra pentru a se rupe mai ușor de sinagogă.

Ideea principală din scrisoarea către romani se găsește deja în cea către galateni — dar, cum frumos spune un exeget elvețian, scrisoarea către galateni e Ronul înainte de lacul Leman, pe când scrisoarea către romani e același fluviu dincolo de Geneva: pe de o parte, un torent țâșnind din munte, pe de alta, cursul majestuos al unui fluviu. Scrisoarea către galateni e scrisă dintr-o suflare, genial, sub imperiul furiei, scrisoarea către romani îndelung chibzuită. Și, cum Pavel se simte foarte incomodat

la gândul de a-și așterne pur și simplu gândurile, negru pe alb, ajunge să se încurce în fastidioase argumente juridico-teologice, explicând, de exemplu, că o femeie căsătorită este legată prin Lege de bărbatul ei atâta vreme cât acesta este viu, dar este eliberată prin moartea împricinatului, în așa fel încât, dacă se culcă cu un alt bărbat în prima variantă, e rău, dar în a doua nu i se mai poate reproșa nimic. Cu riscul de a se învârti în jurul cozii, până la urmă Pavel lasă să-i scape ceea ce dorește cu adevărat să spună, care se poate rezuma extrem de simplu: gata cu Legea! De la venirea lui Isus, nu mai folosește la nimic. Evreii care încă se mai agață de ea ca de un privilegiu își dovedesc, în cel mai bun caz, surzenia, în cel mai rău, reaua-voință. Evreii au fost chemați cei dintâi, străinii mai apoi, însă toți, străini ori evrei, de acum nu mai pot fi mântuiți decât prin grația divină a lui Isus. „Căci așa stau lucrurile. Va arăta milă cui va vrea să arate milă. Și pe cine va vrea, nesimțitor îl va lăsa."

Dar atunci, dacă Dumnezeu a vrut să-i lase nesimțitori, ce vor deveni evreii? Pavel se arată plin de milostivire față de ei. Nu mai e momentul să tune că aceștia nu sunt pe plac Domnului, care își va abate mânia asupra lor. Nu, Pavel dă înapoi și noua lui idee este că nu e decât un chilipir pentru străini dacă evreii, din cauza prostiei lor (pe care o numește „pas greșit"), i-au lăsat pe cei dintâi să moștenească ceea ce, la origine și de drept le aparținea, dar că nu aici se va opri povestea. Încrâncenarea lui Israel va dura până când toți străinii vor fi intrat în Biserică, iar atunci evreii vor intra și ei și acesta va fi semnul că a venit sfârșitul vremurilor. Pentru a-și ilustra spusele, Pavel încearcă o parabolă în stilul lui Isus, aducând în scenă un grădinar care își curăță măslinul și

altoiește noi lăstari. Cu toate acestea, nu arde crengile tăiate și, odată prinse altoaiele, va recupera ramurile cu pricina și le va lipi la loc, de trunchi. Din punct de vedere horticol, metafora este deosebit de neinspirată, dar asta nu împiedică înțelegerea ideii: evreii sunt crengile tăiate ale măslinului, dar nici ramurile nou-altoite, ne previne Pavel, nu trebuie să se arate îngâmfate! „Căci nu ei duc trunchiul, ci trunchiul îi duce pe ei."

Ce l-o fi putut impresiona pe unul ca Luca, dacă a ajuns să-l citească, să-l copieze sau să-l asculte, la acest tratat de teologie în care are loc, în ajunul plecării către Ierusalim, ruptura Bisericii de sinagogă? Poate, fiind un caracter conciliant, ideea că, orice-ar fi fost să fie, lucrurile tot aveau să se aranjeze și întotdeauna se va găsi loc alături de Dumnezeu pentru vechiul popor ales și falimentar — dacă așa și-o fi imaginat că stau lucrurile. Fără îndoială însă, fiindcă prefera instrucțiunile practice în locul abstracțiunilor, dar și ordinea prestabilită, pasajul în care Pavel, pe neașteptate, coboară din înalt pentru a pune la punct problema cu certitudine expusă de naționaliștii evrei care se ridicaseră împotriva Imperiului: chiar trebuie plătit impozitul? În această privință, Pavel e ferm: trebuie „căci aceia care le percep de Dumnezeu sunt însărcinați să ducă sarcina la bun sfârșit. Și fiecare om trebuie să se supună autorităților, fiindcă nu există autoritate din câte sunt, care să nu fie hotărâtă de Dumnezeu." (Este inutil să mai insistăm asupra daunelor pe care le pot genera aceste cuvinte.) În fine, ceea ce citea despre iertarea pe care Isus o acordă în mod preferențial păcătoșilor fermeca probabil sufletul sentimental al lui Luca. Cel mai tare se bucura, mai târziu, să spună

povestea cu oile rătăcite, după care, din proprie inițiativă, a închipuit zeci de scenete.

În rest, mi-l imaginez clătinând din cap, aprobând fără a înțelege ceva.

41

Ți-ar veni greu să crezi, dacă Pavel însuși nu ar preciza de mai multe ori în chiar această scrisoare, că a alcătuit-o exact înainte de plecarea la Ierusalim, „în slujba sărmanilor și a sfinților". Întrucât, iată cum pot fi rezumate lucrurile: pe de o parte marginalul, disidentul privit cu cea mai mare neîncredere de către biserica-mamă, face o călătorie lungă și periculoasă pentru a-i prezenta acesteia omagiile, aducându-i bani, demonstrând că, în ciuda aparențelor, este o persoană loială, pe care se poate conta; pe de alta și în același moment, adresează tuturor filialelor o circulară categorică prin care explică faptul că toate principiile de la care se revendică Petru, Iacob și Ioan, patronii istorici, sunt de acum caduce și e timpul să se treacă la altceva.

Îmi imaginam mai înainte un fost ofițer țarist cerându-i lui Stalin dreptul de liberă acțiune, pentru a difuza marxism-leninismul în străinătate. Iată-l acum întors la Moscova, la congresul partidului, chiar după ce a publicat în Occident o serie de articole ce fuseseră remarcate, sub titlul: „Gata cu lupta de clasă, gata cu dictatura proletariatului. Marxismul e mort, trăiască marxismul!" Este ceea ce s-ar numi a te arunca în gura

lupului și habar nu am ce gândesc bravii Sopatros, Tihic, Trofim etc, habar nu am dacă acești nevinovați tovarăși de drum, teribil de excitați că pleacă alături de maestrul lor în Țara Sfântă la care au visat atât de mult, sunt chiar așa de candizi încât să nu simtă că afacerea miroase a erezie; din contră, cred că Pavel are dubii evidente asupra condițiilor în care este așteptat la Ierusalim. Bine, bine, pare a-și spune, nu e decât un moment nefast care va trece și el. Imediat ce va fi depășit, își va putea continua misiunea și merge tot atât de departe către vestul lumii locuite pe cât a mers, până acum, către est. După ce a făcut turul lumii grecești și al Orientului, planul este să se ducă la Roma, unde scrisoarea i-o luase înainte, și apoi, dac-o vrea Dumnezeu, să ajungă până în Spania.

42

Amintirile lui Luca privitoare la circumstanțele marii plecări sunt de o precizie remarcabilă și îmi place cu atât mai mult acest pasaj din *Faptele apostolilor* cu cât știu pe de rost decorul. De mai mulți ani merg în vacanță cu Hélène și copiii în insula grecească Patmos. Mai înainte ne gândiserăm să cumpărăm o casă în departamentul Gard, acum aici visăm să avem una. În perioada în care scriu acest capitol, la începutul lui mai 2012, tocmai ne întoarcem dintr-o călătorie întreprinsă cu acest scop, călătorie din păcate lipsită de rezultate, oricum nu tocmai fructuoasă, căci totul este complicat cu grecii, nu știi niciodată la ce să te aștepți, ce se poate și ce nu, cât costă

lucrurile, ce cui aparține, te aduc uneori la o asemenea exasperare încât îți zici că-și merită cu prisosință situația în care au ajuns. Sper totuși să ne găsim casa până voi încheia cartea. Până atunci, sunt fermecat și parcă mă văd și pe mine acolo când citesc că „noi“, adică Luca și tovarășii lui, „am părăsit Troada pentru a ne duce în Assos, unde Pavel a venit pe jos“ sau când citesc „luându-l la bord, am apucat-o către Samos și, înainte de a ne îndrepta spre Cos, am făcut escală la Milet“. Le iubesc și nu îmi doresc decât să iubesc încă și mai mult aceste stânci minunate care se înșiră de-a lungul coastei turcești — coastă care, din rațiuni politice, nu figurează pe nicio hartă grecească, în așa fel încât insulele arhipelagului Dodecanez par așezate la marginea lumii, gata să cadă în gol. Aflate, față de Patmos, Samosul la nord și Cosul la sud, insulele acestea evocă, pentru mine, orare ale navelor, debarcări în porturi fără țipenie de om, la miez de noapte, întârzieri și chiar traversări anulate din motiv de furtună — la care trebuie adăugat, în privința insulei Cos, birouri de arheologie care hotărăsc ce se poate construi sau restaura pe respectivele insule, ai căror funcționari trăiesc o răutăcioasă voluptate să-ți comunice, dacă le ceri ca măcar să-ți notifice decizia, că o vor face în cincisprezece zile și, odată trecute aceste cincisprezece zile, că o vor face într-o lună și, odată trecută și luna, că va să fie în altă lună și așa mai departe. Pe scurt: din Cos ajungi în Rodos — acesta este traseul liniei Blue Star Ferry la care apelăm în fiecare vară —, din Rodos în Patara, de unde schimbăm vaporul punând cap-compas către Creta.

Fiindcă se folosește, în *Faptele apostolilor*, de câțiva termeni tehnici, unii istorici pun pe seama lui Luca o

serioasă experiență în ale marinăritului, însă personal cred că toată această experiență, înaintea primei sale mari călătorii, se limita la navigația comercială de coastă, în Marea Egee. Mediterana trădează, deci e mai bine să navighezi pierzând cât mai puțin din ochi malul. Dar, dacă e de mers până în Iudeea, nu ai încotro: trebuie s-o faci plutind prin mijlocul apelor. Opt zile fără a atinge pământul. Navele care transportă mărfuri au câteva cabine pentru pasagerii bogați, pentru ceilalți existând câteva rogojini pe puntea acoperită cu o prelată. Desigur, Luca și tovarășii lui fac parte dintre ceilalți. Poate că, în timpul traversării, s-au înverzit cu toții la față, poate că au vomat tot ce au mâncat, ca echipa de savanți din *Steaua misterioasă*[26]. Ba chiar trebuie să se fi luat, fiecare în parte, drept un adevărat Ulise.

Oricum ar fi fost, *Odiseea* trebuie să o fi cunoscut. Pe vremea lor, toată lumea știa *Iliada* și *Odiseea*. Cei care știau să citească le aflaseră direct de la Homer, celor care nu știau li se povestiseră. De aproape opt secole de când existau, poemele homerice făcuseră din nenumărații lor cititori tot felul de istorici și de geografi amatori. La școală, fiecare dintre ei redactase disertații, după care, ajuns adult, avusese discuții însuflețite pentru a hotărî ce e adevărat și ce legendă din povestea războiului Troiei și care să fi fost locurile reale prin care trecuse Ulise. Când Luca și tovarășii lui de călătorie, singuri în mijlocul mării, pe coaja lor de nucă, vedeau apărând în ceață câte o insulă, trebuie că se întrebau dacă nu cumva, din întâmplare, era cea a lotophagilor, a ciclopului Polifem, a vrăjitoarei Circe, care transforma oamenii în purcei, ori

[26] Al zecelea album de benzi desenate din seria *Aventurilor lui Tintin*, publicat în 1941–1942.

a nimfei Calypso, care le-ar fi deschis — dacă ar fi voit — ușile vieții eterne.

43

Povestea se găsește în cartea a cincea a *Odiseei*. Ulise a eșuat, deci, pe insula lui Calypso, de unde nu s-a mai mișcat de șapte ani. Insula miroase a foc din lemn de cedru și de tuia. Găsești aici o vie, patru izvoare cu apă limpede, câmpii smălțuite, indiferent de anotimp, cu violete și cu țelină sălbatică. Dar, mai ales, aici este nimfa cea frumoasă cu care Ulise împarte așternutul. Traiul în această grădină închisă este savuros, apt să-l facă pe călător să uite scopul călătoriei, care este, cum bine se știe, reîntoarcerea în bolovănoasa insulă a Itacăi, la soția Penelopa, fiul Telemah, pe scurt la lumea din care venea și pe care o părăsise de multă vreme, pentru a asedia Troia. Numai că nu l-a uitat. Îl apasă nostalgia. Între două nopți de extaz stă pe mal, nemișcat, visător. Plânge. În Olimp, Atena îi pledează cauza: penitența lui, fie ea și voluptuoasă, a ținut destul. Convins, Zeus îl trimite pe Hermes să o anunțe pe Calypso că trebuie să-l lase pe erou să plece. „Căci destinul lui nu e să moară pe această insulă, departe de ai săi. Adevărul e că soarta îi este să-i revadă pe ai săi, să se întoarcă sub acoperișul casei sale, în țara străbunilor lui.“ (Citez traducerea, în metru alexandrin, a lui Victor Bérard.) La aceste cuvinte, Calypso se cutremură. Și se întristează înfiorător. Dar se pleacă. Seara, Ulise și ea se întâlnesc. Știu amândoi că el va pleca a doua zi. În

grota în care le plăcea atât de mult să facă dragoste, ea i-a dat să mănânce și să bea, în tăcerea apăsătoare a despărțirii. Până la urmă, pentru Calypso suferința de dovedește prea puternică. Și își încearcă ultima șansă:

— Ulise cel cu mii de viclenii! E adevărat că ți-ai pus acum, deci, în gând, să pleci în casa, în țara moșilor tăi? Imediat? Fie, adio. Dacă inima ți-ar afla câte dureri ți-a pregătit soarta înainte de a ajunge pe pământul natal, atunci aici, alături de mine, ai vrea să rămâi, pentru a păstra această casă *și a deveni zeu*... Oricât de mare ți-ar fi dorința de a revedea o soție către care în fiecare zi năzuiești să revii. Mă mândresc, cu toate acestea, că nu sunt mai puțin frumoasă decât ea, nici ca trup, nici ca umblet și nici n-am văzut vreodată femeie ori zeiță să se compare cu acest trup și-acest chip.

Ulise răspunde:

— Prețuită zeiță, ascultă-mă și iartă-mă. Iată ce-mi spun. Oricât de înțeleaptă ar fi, știu că, pe lângă tine, Penelopa s-ar dovedi lipsită și de măreție, și de frumusețe. Nu e decât o muritoare, pe când tu nu vei cunoaște nici vârsta, nici moartea. Și totuși singura dorință pe care mi-o repet zi de zi e să mă întorc acolo, să-mi văd din casă ziua-ntoarcerii. Am suferit de-ajuns, am îndurat destul pe valuri și la război! Dar dacă mai trebuie pedeapsă, atunci să m-ajungă!

Să transpunem, să scenarizăm, să nu ne temem să batem cuiul mai adânc. Calypso, care e prototipul blondei, al aceleia pe care toți bărbații și-ar dori s-o aibă, dar nu neapărat s-ar și însura cu ea, al aceleia care deschide gazele sau înghite pilule de revelionul pe care amantul îl petrece în familie, Calypso are însă, pentru a-l reține pe

Ulise, un atu mai important decât lacrimile ei, decât tandrețea, ba chiar și decât cârlionții dintre picioare. Fiindcă e în măsură să-i dea în dar ceea ce toată lumea visează. Și ce anume? Eternitatea. Nimic mai puțin. Dacă rămâne cu ea, nu va muri niciodată. Nu va îmbătrâni niciodată. Nu se va îmbolnăvi niciodată. Vor păstra pentru totdeauna, ea corpul miraculos de adolescentă, el trupul puternic al bărbatului de patruzeci de ani, aflat în punctul de maxim al puterii lui de seducție. Vor petrece o viață fără de moarte, trăgându-și-o, odihnindu-se la soare, înotând în marea albastră, bând vin, fără a ajunge vreodată mahmuri, trăgându-și-o iarăși, fără să se mai sature, citind poezie dacă le va cășuna și, de ce nu, chiar scriind-o. Propunere ispititoare, admite Ulise. Numai că nu se poate, trebuie să mă întorc acasă. Calypso crede că nu a auzit bine. Acasă la tine? Știi ce te așteaptă acasă la tine? O femeie care deja nu mai este la prima tinerețe, care are vergeturi și celulită și pe care în niciun caz menopauza nu o face mai bună. Un fiu pe care tu ți-l amintești ca pe un băiețel adorabil, dar care, în absența ta, a devenit un adolescent cu probleme și care are destule șanse de a ajunge toxicoman, islamist, obez psihotic, adică toate chestiile alea în care un tată se teme atât de mult că i s-ar putea transforma băiatul. Ba chiar și tu, dacă o vei lua din loc, în curând vei îmbătrâni și te vor durea toate, iar viața nu-ți va mai fi decât un coridor întunecat, din ce în ce mai strâmt, și cât de atroce va fi să rătăcești pe acest coridor, cu cadrul ortopedic și suportul pe rotile pentru perfuzie, încă și mai groaznic va fi să te trezești noaptea beat de frică, fiindcă vei muri. Asta e viața oamenilor. Eu ți-o propun pe a zeilor. Gândește-te. M-am gândit, zice Ulise. Și pleacă.

*

Mulți dintre comentatori, de la Jean-Pierre Vernant la Luc Ferry văd în alegerea lui Ulise ultimul cuvânt al înțelepciunii antice și, poate, al înțelepciunii pur și simplu. Viața omului valorează mai mult decât a zeului, pentru că este cea adevărată. O suferință autentică face mai mult decât o fericire iluzorie. Eternitatea nu este de dorit, întrucât nu face parte din ce ne e sortit. Din soarta noastră imperfectă, efemeră, dezamăgitoare, singura însă la care trebuie să ținem, singura către care trebuie să ne întoarcem fără încetare, și întreaga poveste a lui Ulise, întreaga poveste a oamenilor care consimt să nu fie decât oameni pentru a fi pe de-a-ntregul oameni, este povestea acestei întoarceri.

Noi, ceilalți, modernii, nu avem cine știe ce merit reclamându-ne de la această înțelepciune, întrucât nu mai e nimeni care să ne facă propunerea lui Calypso. Luca însă, Sopatros și ceilalți au acceptat această propunere entuziaști și mă întreb dacă nu cumva, trecând prin largul vreunei insule dinspre care briza aducea până la corabie parfum de măslini, de chiparoși și de caprifoi, Luca nu la asta se gândea.

Nu știu nimic nici despre copilăria și nici despre adolescența lui, dar îmi închipui că a visat să fie un erou ca Ahile — viteaz până la nebunie, preferând o moarte glorioasă unei vieți oarecare — sau un om împlinit ca Ulise — ieșind cu bine din orice situație, seducând femeile și împăcându-se cu bărbații, minunat adaptat vieții. Apoi, crescând, a încetat să se mai identifice cu eroii homerici, fiindcă treaba nu mergea. Fiindcă nu semăna cu ei. Fiindcă nu făcea parte, până la urmă a trebuit să se

împace cu gândul, din fericita familie a oamenilor care iubesc viața de pe acest pământ, cărora ea le întoarce iubirea și care nici nu vor vreo alta. Aparținea celeilalte familii, a neliniștiților, a melancolicilor, a celor care cred că adevărata viață este în altă parte. Ne putem închipui că erau minoritari în Antichitate, clandestini, reduși la tăcere și că au luat puterea pentru a o păstra până în zilele noastre mulțumită tenebrosului nostru amic Pavel, dar au avut, oricum, și niște glorioși purtători de cuvânt. Pentru început Platon, omul după care viața noastră se desfășoară în întregime într-o cavernă întunecoasă de unde percepem doar vagi reflectări ale adevăratei lumi. Luca trebuie să-l fi citit: la patru veacuri după moarte, rămăsese foarte cunoscut și toți cei care gustau ideile elevate treceau printr-o perioadă platonică. De aici, *via* Philon, platonicianul evreu din Alexandria, ca mulți dintre contemporani, a alunecat către iudaism fără a se simți rupt de propria țară. Sufletul doar era în exil. În Egipt, tânjea după Ierusalim. În Babilon, tânjea după Ierusalim. Chiar și la Ierusalim tânjea după *adevăratul* Ierusalim.

După care l-a întâlnit pe Pavel care i-a promis de-a dreptul viața veșnică. Pavel îi spune ce spunea și Platon, că viața pe pământ e rea, fiindcă omul e slab și carnea degradabilă. Mai spune că singurul lucru de așteptat în această viață este să fii eliberat pentru a te duce acolo unde domnește Christos. Evident, împărăția lui Christos e mai puțin sexy decât împărăția lui Calypso. Aceste corpuri depreciabile vor învia fără a se mai putea ruina vreodată, adică nu vor mai îmbătrâni, nu vor mai suferi, nu vor mai dori altceva în afara gloriei lui Dumnezeu, și parcă ni le imaginăm mai degrabă ascunse de rochii lungi și cântând imnuri la nesfârșit, decât înotând goale

în mare și mângâindu-se unele pe altele. Chestia asta mie mi-ar repugna, dar trebuie să admit că lui Luca nu i s-a părut respingătoare. Mai mult, nu țin să reduc faptul la o caricatură: extincția dorinței nu este numai idealul bigoților puritani, dar și al unor oameni care au meditat îndelung la condiția umană, precum budiștii. În altă parte stă esențialul: în asemănarea tulburătoare dintre ceea ce promite Pavel și ceea ce promite Calypso — să fii eliberat de viață sau, cum ar zice Hervé, „să ieși din necaz" — și în divergența ireductibilă dintre idealul lui Pavel și cel al lui Ulise. Fiecare consideră drept binele unic și real faptul pe care celălalt îl denunță drept iluzie funestă. Ulise afirmă că înțelepciunea înseamnă a te întoarce mereu către lumea aceasta, către condiția umană, Pavel că e tocmai a te smulge din ele. Ulise spune că paradisul e o ficțiune și că, fie ea și minunată, nu contează; Pavel, că e unica realitate. Mânat de propriul elan, Pavel merge până la a felicita divinitatea că a ales *ceea ce nu există* pentru a înfrânge ceea ce există. Asta a ales Luca, întru asta s-a îmbarcat, la propriu, și mă întreb dacă nu cumva, odată ajuns la bord, nu i-a trecut prin minte bănuiala că face o prostie enormă dedicându-și întreaga viață în folosul a ceva ce pur și simplu nu există, întorcând spatele lucrurilor care există cu adevărat: căldura trupurilor, savoarea dulce-amară a vieții, minunata imperfecțiune a realului.

III.
ANCHETA

(Iudeea, 58–60)

1

După opt zile pe mare, Pavel și însoțitorii săi debarcă în Siria. Sunt primiți de câțiva dintre adepții Căii, cum se numea la vremea aceea cultul creștin. În Cezareea, marele port din regiune, trag la un predicator pe nume Filip, tată a patru fecioare cu darul profeției. Un obișnuit al casei, care și el se consideră profet, încearcă să-l convingă pe Pavel să nu se ducă la Ierusalim. Mimând scena, adică legându-se de mâini și de picioare, prezice că evreii de acolo îl vor aresta și îl vor da pe mâna romanilor, care îl vor ucide. În zadar. Pavel e neclintit în hotărârea sa. Dacă trebuie să moară pentru cauză, va muri. Cei din Cezareea își iau adio de la el plângând și e greu de crezut că Luca, descriind scena treizeci de ani mai târziu, nu o transformă deliberat în ecou al celei din Evanghelie, unde eroul este Isus, cel la fel de hotărât să se ducă la Ierusalim, deși discipolii îi atrăseseră de mai multe ori atenția asupra pericolelor.

Așadar, în pofida repetatelor avertismente ale celor din jur, iată că Pavel și suita lui intră în orașul sfânt. Ajunși aici, sunt adăpostiți de Mnason, un discipol cipriot, iar a doua zi, ca într-o procesiune, îi fac o respectuoasă vizită

lui Iacob, și aici e momentul să ne întrebăm ce făcuse din acesta șeful adepților Căii din Ierusalim.

Ar fi trebuit să fie Petru, cel mai vechi tovarăș al lui Isus. Ar fi putut fi Ioan care singur se prezenta drept discipolul preferat. Cei doi aveau întreaga legitimitate, după cum o aveau și Troțki și Buharin, de a prelua succesiunea lui Lenin — și, cu toate acestea, cel care a preluat-o, eliminându-și toți rivalii, a fost un georgian dubios, Iosif Djugașvili, zis Stalin, despre care Lenin atrăsese în mod apăsat atenția că nu este de încredere.

Ceea ce spune Isus despre fratele lui Iacob și, în general, despre familia lui nu este cu mult mai încurajator. Când i se vorbea despre mama și despre frații lui, scutura din cap și, arătând către străinii care îl urmau, spunea: „Aceștia sunt mama și frații mei.“ Unei femei care, în plină efuziune absolut orientală, declara: „Fericit este pântecele care te-a purtat și fericiți sunt sânii pe care i-ai supt!“ îi răspundea sec: „Fericiți sunt cei ce ascultă cuvântul lui Dumnezeu și-l păzesc.“ Trebuie să mărturisim că Isus nu părea prea atras nici de pântece, nici de sâni. Nu făcea prea mare caz de familia lui, iar familia nici atât de el. Evanghelistul Marcu relatează o scenă în care ai săi pur și simplu se gândeau să pună să fie arestat fiindcă, ziceau ei, și-a pierdut capul. Cu siguranță, ni s-ar fi spus dacă Iacob s-ar fi ridicat de unul singur pentru a-și apăra fratele. Cât a trăit Isus, probabil că l-a considerat, ca și ceilalți, un iluminat care își discredita familia modestă, dar onorabilă. Faptul că acest iluminat, acest rebel, acest ins fără căpătâi a sfârșit executat ca un criminal de drept comun ar fi trebuit să dea dreptate definitiv fratelui celui virtuos, numai că mai apoi s-a produs ceva straniu, așadar, în pofida rușinoasei execuții sau chiar datorită ei,

fratele care își făcea de râs familia ajunsese, după moarte, obiectul unui adevărat cult, așa că un pic din gloria postumă s-a revărsat și asupra lui Iacob. Și Iacob a lăsat lucrurile să meargă de la sine. Prin legătura de sânge mai mult decât prin meritele sale, în virtutea unui principiu pur dinastic, a devenit una dintre marile personalități ale Bisericii primitive, egalul, ba chiar superiorul discipolilor istorici Petru și Ioan, ceva în genul primului papă. Ciudat parcurs.

2

Când i-a întâlnit pentru întâia oară fratele, Luca nu știa nimic despre Isus. Nu aflase nimic nici despre dezinvoltura acestuia, nici despre anturajul dubios, nici despre disprețul față de practicile religioase. Poate și-a închipuit că semănase cu Iacob, despre care tradiția, adică episcopul Eusebiu din Cezareea care, în secolul al IV-lea, a scris o istorie a Bisericii, ne-a lăsat acest seducător portret: „A fost sfințit încă din sânul mamei sale, nu a băut niciodată nici vin, nici altă băutură îmbătătoare, toată viața nu a mâncat nimic care să fi fost viu. Briciul nu i-a atins niciodată capul. Nu se ungea cu ulei și nu se-mbăia. Nu se îmbrăca în haine de lână, ci de in. Intra singur în Templu și rămânea acolo, în rugăciune, atâta vreme încât genunchii îi ajunseseră bătătoriți ca ai unei cămile."

Pavel a susținut un soi de superexamen de diplomă în fața acestui personaj care intimida, înconjurat de

consiliul Bătrânilor Căii. După obișnuitele amabilități, apostolul a prezentat un raport amănunțit despre ceea ce Domnul, prin intermediul său, a lucrat printre străini. Mereu pozitiv, mereu minimalizând cu grijă certurile, Luca spune că aceia care îl ascultau „auzind, slăveau pe Dumnezeu“, dar, curios lucrul, trece sub tăcere principalul motiv al vizitei: aducerea rodului colectei pentru Biserica Ierusalimului. De aici gândul te duce la faptul că Iacob respinsese ofranda lui Pavel, tot așa cum Dumnezeu o respinsese pe aceea a lui Cain... Niciuna dintre cele două surse nu ne spune nimic în acest sens, dar, dacă ne gândim bine, acceptarea darurilor ar fi însemnat învestirea în funcție a lui Pavel și nu e sigur că Iacob era dispus să o facă.

Degeaba e Luca pozitiv, tot nu poate ascunde că, odată Domnul lăudat, Bătrânii, adică Iacob, i-au ținut lui Pavel următorul discurs: „Mii de evrei, după cum știi, au îmbrățișat Calea, urmând în continuare Legea. Și mai trebuie să știi că sunt îngrijorați de zvonurile care circulă pe seama ta. Se spune că îi împingi pe evreii care trăiesc printre păgâni să uite de Moise, să nu-și mai circumcidă copiii, să ignore prescripțiile. (Putem presupune că Pavel ascultă fără a sufla un cuvânt, căci toate acestea sunt adevărate.) Deci, ce e de făcut? Se știe că ești aici, nu te putem ascunde. Uite ce îți propunem, pentru a liniști spiritele și pentru a demonstra că ai fost calomniat. (Pavel înghite cu noduri.) Avem aici patru bărbați care au făcut jurământ de purificare. Însoțește-i la Templu, îndeplinește alături de ei ritualul, plătește-le cheltuielile și astfel toată lumea va vedea că nu este nimic adevărat din toate porcăriile care se povestesc despre tine.“

*

Cerându-i lui Pavel astfel de maimuțăreli, contrare tuturor celor propovăduite de el, Iacob înțelegea să arate cine era șeful și, fără îndoială, să-și umilească adversarul. Pavel s-a plecat. Nu din lipsă de curaj, sunt convins, ci fiindcă toate astea nu aveau nicio importanță pentru el. Căci nu îi era jignită decât mândria, or el era în stare să-și transforme orgoliul în umilință. Asta vreți? Foarte bine. Și a făcut tot ce i s-a cerut. I-a însoțit pe cei patru credincioși la Templu și s-a supus tuturor purificărilor rituale. A cheltuit bani, și nu puțini, pe ofrande și sacrificii și și-a dat iarăși întâlnire cu ei, după un post de șapte zile, pentru ceremonia finală a raderii craniului. Ne putem întreba cum l-au primit cei patru credincioși. În relația cu ei, cu siguranță Pavel și-a făcut un titlu de glorie din a-și aminti că dragostea e blândă și îndelung răbdătoare, aducând ofrandă zeului lui această răbdare și fără a se enerva vreo clipă.

3

În timp ce Pavel se supune timp de o săptămână ritualului de inițiere dur și umilitor, Luca și ceilalți însoțitori din Asia și din Macedonia se trezesc de capul lor și, îmi închipui, nu au altceva mai bun de făcut decât să se plimbe prin Ierusalim. Supuși ai Imperiului, sunt obișnuiți în materie de orașe cu cetățile romane, toate mai mult sau mai puțin asemănătoare, albe, trase la linie. Orașul sfânt al evreilor nu seamănă cu nimic din ceea ce cunosc. În plus, debarcă aici în zilele Pesahului, ale Paștelui, în care

se comemorează ieșirea poporului lui Israel din Egipt. O mulțime de pelerini, de negustori, de persoane venite cu caravanele, vorbind toate limbile, îngrămădindu-se pe străzile înguste, atrasă de Templul care nici el nu semăna cu nimic din ce mai văzuseră. Desigur că Luca mai auzise vorbindu-se despre oraș, dar, înainte de a-l vedea cu ochii lui, nu i-ar fi dat prin cap așa ceva și nu sunt prea sigur că i-a plăcut cu adevărat. De plăcut, i-au plăcut sinagogile, acele clădiri mici, discrete și primitoare care există peste tot pe unde sunt evrei și unde prinsese gustul pentru iudaism. Sinagogile nu sunt temple, ci locuri pentru studiu și rugăciune, în care nici vorbă de cult ori de sacrificii. Lui Luca îi place că evreii, spre deosebire de alte popoare, nu au templu sau că templul este în inima lor, dar adevărul este că au unul, un templu, numai că doar unul, cum au doar un singur zeu și, cum acest zeu este cel mai mare dintre zei, cum toți zeii vecinilor nu sunt decât niște bieți impostori, trebuie ca templul unic să fie demn de el. În loc să risipească și timpul, și banii, închinându-i peste tot pe unde locuiesc mici temple lipsite de importanță, evreii din lumea întreagă trimit an de an o ofrandă pentru întreținerea și înfrumusețarea marelui, adevăratului, singurului Templu. Cei mai bogați și mai credincioși vin aici de trei ori pe an în pelerinaj, pentru cele trei mari sărbători — Pesah, Shanot, Sukkat —, ceilalți când și cum pot. În timpul acestor sărbători, populația orașului se înzecește. Lumea se îndreaptă către Templu din toate cele patru zări.

Îmbrăcat în marmură și aur, se vede de oriunde și, în funcție de ceasul din zi, sclipind orbitor ca soarele căruia îi reflectă razele sau ca un munte acoperit de nea.

E realmente uriaș, cu suprafața de cincisprezece hectare, cam de șase ori cât Acropole, și aproape nou. Distrus de babilonieni în vremea îndepărtată în care evreii au fost duși în exil, a fost reconstruit la începutul ocupației romane, sub domnia lui Irod cel Mare, megaloman ultrabogat și rafinat care a făcut din Templu una dintre minunile lumii elenistice. Istoricul englez Simon Sebag Montefiore care, după două cărți pasionante despre Stalin, a scris de-a lungul anilor un ciclu despre Ierusalim, ne asigură că blocurile ciclopice ale fundației, cele care în ziua de azi alcătuiesc zidul de vest în interstițiile căruia credincioșii strecoară rugăciunile scrise pe bucățele de hârtie, cântăresc fiecare câte 600 de tone. Mi se pare mult, însă același Simon Sebag Montefiore citează cu același aplomb, printre marile fapte ale regelui Egiptului, Ptolemeu al II-lea Philadelphus, cel care în secolul al III-lea a comandat traducerea grecească a Scripturilor evreiești, cunoscută sub numele de Septuaginta, organizarea unei serbări în cinstea lui Dionysos, la care a putut fi admirat un burduf uriaș, făcut din piele de leopard, care conținea 800 000 de litri de vin. Reconstrucția Templului a durat destul de mult, în așa fel încât, în timpul vieții lui Isus, cu treizeci de ani mai înainte ca Luca să se plimbe pe esplanadele sale, să fie considerat ca o lucrare de-abia încheiată. La vremea despre care vorbesc, Luca încă nu aflase răspunsul dat de Isus discipolilor săi provinciali când, ajungând pentru întâia oară la Ierusalim, se tot minunau de grandoarea construcției: „Vă încântă pietrele și clădirile acestea mari? Vor veni zile când, din cele ce vedeți, nu va rămâne piatră peste piatră care să nu se risipească.“ Nu aflase încă povestea negustorilor alungați de Isus din piața imensă unde se făceau afaceri,

însă cum era obișnuit cu înflăcărarea potolită a sinagogilor, mi-l închipui șocat de aglomerație, de înghesuială, de țipetele neîncetate, de tocmeli, de animalele care erau trase de coarne într-un concert de mugete speriate, în timp ce sunau trompetele care chemau la rugăciune, animale care sângerau, care erau hăcuite și expuse cu carnea fumegând pe altare, ca să placă Dumnezeului mare care totuși făcuse cunoscut tuturor, prin vocea profetului Osea, cât de puțin ținea la holocausturi — întrucât ceea ce îl bucura era curățenia sufletească, iar Luca nu găsea nimic curat în tot ce vedea în incinta Templului.

Când spunem incintă ne referim, de fapt, la mai multe, încastrate unele în altele și tot mai sacre pe măsură ce se micșorează. Centrul vortexului este sfânta sfintelor, spațiu închinat doar zeului, unde numai marele preot are dreptul să intre și asta doar o dată pe an. Când i s-a explicat asta, cuceritorul roman Pompei a ridicat din umeri: chiar mi-ar plăcea să văd cine m-ar împiedica. Și a intrat. A fost uimit să vadă că în ultimul sanctuar nu era nimic. Nu era decât ceea ce se cheamă nimic. Se aștepta să dea de niște statui sau de un cap de măgar, fiindcă acesta i se spusese că era misteriosul zeu al evreilor, dar, de fapt, era doar o încăpere goală. Și a ridicat iarăși din umeri, poate cam încurcat de data aceasta. Nu a mai abordat subiectul. Și a sfârșit-o prost: după ce l-au executat, egiptenii i-au trimis lui Cezar capul conservat în saramură. Iar evreii s-au bucurat. După care vin curțile interioare, unde nu sunt admiși decât cei circumciși. Apoi ceea ce se numește piața străinilor, pe unde se pot plimba turiștii. Cam la fel stau lucrurile și în ziua de azi, doar că Templul evreilor a ajuns Esplanada Moscheilor, lucru pe care palestinienii refuză să îl recunoască. Vreau să spun: refuză să recunoască faptul

că în locul în care li se află moscheile se găsea cândva Templul evreilor, iar acesta este unul dintre obstacolele cel mai greu de învins în vederea rezolvării conflictului israelo-palestinian și un exemplu al nebuniei religioase din acest oraș în care evrei, musulmani și creștini își dispută și cel mai mic colț de zid, și cel mai mic tunel, pretinzând fiecare că a fost cel dintâi acolo, ceea ce face ca arheologia să fie o meserie de mare risc. În orice caz, aici, în curțile interioare și în piața străinilor a propovăduit Isus în ultima parte a vieții sale și s-a certat cu fariseii. Și tot aici Iacob și bătrânii Căii, deși marginalizați din cauza bizarei lor credințe în învierea unui criminal de drept comun, continuau să se roage până li se făceau genunchii ca de cămilă. Aici Pavel, pe când era un bărbat foarte tânăr sosit din Tars, urmase cândva cu o fervoare vecină cu fanatismul învățăturile maestrului fariseu Gamaliel. Aici jurase să eradicheze secta hulitoare, profesând învierea criminalului de drept comun. Și tot aici îl regăsim după douăzeci de ani, urmând, împreună cu patru credincioși din care întâlnești și în ziua de azi pe la toate colțurile străzilor Ierusalimului — doar că acum sunt deghizați în boiernași polonezi de secol XVIII — un ritual care în ochii lui nu mai avea nicio valoare, dar pe care, fără îndoială, ar fi continuat să-l practice nezdruncinat dacă nu i s-ar fi întâmplat incredibilul lucru care i se întâmplase. Poate că la asta se gândea urmând respectivele practici, la viața care ar fi fost și a sa dacă lucrul acela incredibil nu i s-ar fi întâmplat: o viață învârtindu-se în jurul Templului, o viață de credincios cu genunchi de cămilă. În loc de asta, smuls din sine însuși de Christos, nemaifiind decât o aparență de Pavel locuită de Christos și mulțumind lui Christos pentru amețitoarea metamorfoză, parcursese lumea de

douăzeci de ani încoace, înfruntase mii de pericole, convertise mii de oameni la credința aceea nebunească pe care mai înainte o detesta, și iată-l acum întors la Templu, printre circumcișii ca el, dar în fruntea unui grup de necircumciși care, desigur, nu au voie să treacă pragul portalului interior și, prin urmare, rămân pe imensa esplanadă a străinilor, pe unde îți poți da întâlnire ca în stațiile de metrou din Moscova, și pe unde fac ochii mari și ciulesc urechile.

4

De când trăiește pe urmele lui Pavel, Timotei este singurul dintre ei care a devenit un călător antrenat. Ca medic de teren, Luca dădea ocol orașului Filipi, ajungând uneori chiar până la țărmul Asiei. Ceilalți, Sopatros, Tofim, Aristarh probabil că nu își părăsiseră prea des orașele natale. Acum rătăceau prin Ierusalim ca un grup de turiști, fără a vorbi limba locului, fără a-i cunoaște obiceiurile, și nu se puteau baza pe adepții de aici ai Căii spre a le servi drept ghizi. În timpul întâlnirii de la Iacob, niciunul dintre bărboșii care alcătuiau garda de apropiați ai acestuia nu le adresase niciun cuvânt, nici nu le oferise măcar un pahar cu apă. Dacă, totuși, i-a condus cineva, acesta a fost simpatizantul cipriot Mnason, pe acoperișul căruia dormeau înfășurați în cuverturi împuțite, întrebându-se ce caută în locul ăsta de tortură.

Într-un film sau într-un serial aș încerca să fac din acest figurant un personaj de felul fotografului pitic și

ambiguu sexual, care îl întâmpină la Jakarta pe tânărul jurnalist interpretat de Mel Gibson în filmul *Un an de cumpănă*, descriindu-i forțele care fac situația politică să fie explozivă. Astfel, cipriotul Mnason i-a putut face acest serviciu lui Luca. Acestea fiind zise, tot ce știu despre situația politică din Iudeea, tot ce știu toți istoricii nu de la Mnason au aflat, ci de la un martor capital pe care evreii îl numeau Iosef ben Matityahu, romanii — Titus Flavius Iosephus, iar pentru posteritate a rămas drept Iosephus Flavius.

În anul 58 și el se găsea la Ierusalim, dar nu există nicio posibilitate ca el să se apropie nici de umilul cipriot Mnason, nici de Luca și nici chiar de Pavel. Aristocrat evreu aparținând unei mari familii sacerdotale, încă de la șaisprezece ani făcuse turul sectelor din Iudeea, pe care le considera ca tot atâtea școli filosofice, și își completase formația printr-un stagiu în deșert. Era considerat un soi de copil teribil al rabinismului, sortit unei strălucite cariere de *aparatcik* religios. Nu era sub nicio formă un mistic, ci un om al puterii și al sistemului, un diplomat ale cărui scrieri îl definesc ca inteligent, vanitos, pătruns de o solidă conștiință de clasă. În cartea de față voi povesti, ceva mai departe, revolta tragică a evreilor și cui luase Iosephus partea. Pentru moment este de ajuns să știm că, după căderea Ierusalimului, în anul 70, a scris o carte intitulată *Războiul evreilor*, grație căreia istoria Iudeei din secolul I ne este mai bine cunoscută decât a oricărui alt popor al Imperiului, cu excepția Romei. Cronica aceasta, absolut independentă de Evanghelii, îi servește drept contracâmp, fiind unica sursă care permite verificarea acestora, ceea ce explică pasiunea cu care o

studiază specialiștii în originile creștinismului. Efectiv, când începi să cercetezi subiectul, nu întârzii să realizezi că toată lumea exploatează același filon foarte limitat. Mai întâi, scrierile creștine ale Noului Testament. Apoi, apocrifele ceva mai târzii. Manuscrisele de la Qumran. Câțiva autori păgâni, mereu aceiași: Tacit, Suetoniu, Pliniu cel Tânăr. În sfârșit, Iosephus. Asta e tot, dacă ar mai exista și alte surse, s-ar ști, iar ceea ce poți extrage din acestea e la fel de limitat. Dacă te obișnuiești cât de cât, falsele obstacole, capcanele pentru neaveniți ajung ceva normal, începi să reperezi o lămurire utilă și să treci repede peste ce ai mai citit încă de vreo zece ori și prin alte părți. Studiind opera unui istoric, indiferent de orientarea lui, vezi cum își pune la punct bucătăria, recunoști ingredientele dincolo de gustul pe care îl dă sosului pe care este obligat să îl utilizeze — ceea ce mă face să cred că nu mai este nevoie să recurg la cine știe ce carte de rețete și că pot trece și singur la treabă.

5

Ceea ce descrie Iosephus în primele capitole ale *Războiului evreilor* și, poate, ce le-a descris și Mnason discipolilor lui Pavel, rătăciți prin Ierusalim, este o debandadă colonială complicată de naționalismul religios, un tablou absolut familiar pentru noi, nu însă și pentru Luca și tovarășii lui. Asia și Macedonia, de unde vin ei, sunt țări pacificate, care acceptă de bunăvoie jugul roman, întrucât cultura romană, modul de viață roman sunt și ale lor.

Practic, este ce se întâmplă în toate țările Imperiului, nu însă și în Iudeea, fiindcă Iudeea este o teocrație, un stat religios în care Legea este deasupra tuturor legilor impuse de civilizația mondială dominantă, situație considerată ca de la sine înțeleasă. Tot astfel, în zilele noastre, *sharia* islamică intră în conflict cu libertatea de gândire și cu drepturile omului, pe care le considerăm ca evident acceptabile, ba chiar de dorit în întreaga lume.

După cum am mai spus, romanii se mândreau cu toleranța lor. Nu aveau nimic împotriva zeilor altora. Erau gata să-i încerce, cum ai gusta produsele unei bucătării exotice și, dacă le plăceau, să-i adopte. Nu le-ar fi dat prin minte ideea de a-i decreta „falși" — în cel mai rău caz cam rustici și cam provinciali și, în orice caz, echivalentul zeilor lor sub alte nume. Chiar dacă există sute de limbi, așadar, sute de cuvinte pentru a numi stejarul, asta nu împiedică stejarul să fie stejar oriunde. Toată lumea, gândeau de bună-credință romanii, putea fi de acord că Iahve era numele evreiesc al lui Jupiter, după cum Jupiter era numele roman al lui Zeus.

Toată lumea, nu însă și evreii. În orice caz, nu evreii din Iudeea. Cu cei din diaspora era altceva: vorbeau grecește, își citeau Scripturile în greacă, se amestecau cu grecii și nu aveau probleme cu ei. Însă evreii din Iudeea credeau că numai zeul lor era cel adevărat, iar cei ai altora niște idoli pe care era și rău și prostește să-i adori. O astfel de *superstitio* era de neconceput pentru romani. Ar fi fost tulburați de-a binelea dacă evreii ar fi avut puterea de a le-o impune. Cum însă nu o aveau, Imperiul le-a acceptat multă vreme intoleranța și, deci, a dat dovadă de tact în privința lor. Ca în cazul egiptenilor, care aveau dreptul, dacă așa le cășuna, să se căsătorească frate cu soră, evreii

îl aveau pe acela de a folosi, în locul monedelor romane cu efigia lui Cezar, o monedă a lor, pe care nu era reprezentată vreo figură umană. Erau scutiți de serviciul militar, iar toana lui Caligula, care, în anul 40, pretinsese să i se ridice o statuie în Templu, rămăsese doar o provocare izolată, văzută ca o dovadă a nebuniei împăratului care, de altfel, a murit asasinat înainte de a trece la treabă.

În pofida concesiilor, evreii nu se lăsau îmbunați. Și se răsculau cu regularitate. Trăiau cu amintirea eroică a unei revolte din trecut, a unui clan de *guerilleros* care se numeau macabei, și în așteptarea exaltată a unei revolte care avea să vină și să schimbe totul. Imperiul roman se considera veșnic, dar evreii din primul secol de după Christos credeau că eternitatea era de partea lor. Că într-o zi își va face apariția un nou David care va fi Cezar al evreilor, iar regatul lui va fi etern. Că va readuce gloria celor care înduraseră răbdători jignirile, îi va arunca jos de pe tronurile lor pe puternicii de azi și, pentru început, îi va alunga pe romani. „Ceea ce îi stârnea cel mai mult spre război“, notează Iosephus — evreu și el, dar scriind pentru romani și înclinat, la fel ca Pavel, să vorbească despre evrei de parcă nu ar fost unul dintre ei —, „era o profeție ambiguă, găsită prin Scripturi, care anunța că un bărbat din țara lor va deveni stăpânul universului.“ Iar bărbatul acela va fi Mesia, unsul lui Dumnezeu, războinic invincibil, dublat de un judecător liniștit. Nu prea le păsa de asta celor din diaspora, prozeliții precum Luca ascultau distrați când venea vorba despre misteriosul personaj, însă evreii din Iudeea erau obsedați de el, cu atât mai mult cu cât Roma le trimitea guvernatori mediocri și corupți, care de treizeci de ani nu făcuseră altceva decât să agraveze starea de fapt.

*

Lungul capitol al II-lea din *Războaiele evreilor* acoperă acești treizeci de ani care merg, în termeni istorico-mondiali, de la domnia lui Tiberius la cea a lui Nero și, în chestiunea pe atunci obscură care ne preocupă, de la moartea lui Isus până la sejurul lui Pavel în Ierusalim, pe care sunt în curs de a-l povesti. La nivel local, este vorba despre guvernoratele lui Pontius Pilat și ale succesorilor săi Felix, Festus, Albinus și Florus, fiecare dintre acești *gauleiteri* fiind mai rău decât cel dinainte și, cum o spune cu dispreț Tacit, „exercitând puterea de rege cu suflet de sclav". Au fost și niște regi pe acolo, celebra și trista dinastie a Irozilor, însă era vorba despre niște regișori autohtoni asemănători maharadjahilor din vremea Imperiului Indiilor, pe care puterile coloniale se bucurau să-i lase pe tron pentru a face plăcere popoarelor, cu condiția să le mănânce din palmă. Tot așa, în jurul Templului exista o întreagă rețea a puterii sacerdotale. Acești așa-ziși brahmani erau numiți saduchei, se succedau din tată-n fiu, adunau averi uriașe și susțineau autoritatea romană. Iosephus aparținea unei eminente familii de saduchei.

În aceste condiții, cronica acelor trei decenii care au dus la marea revoltă din anii șaizeci nu e decât o plictisitoare suită de abuzuri și de fraude, de răscoale și de represalii. Astfel, relatează Iosephus, Pilat s-a evidențiat prin deturnarea banilor destinați Templului, pentru finanțarea unui apeduct, prin introducerea de stindarde militare cu efigia împăratului în orașul sfânt, prin mușamalizarea cazului de provocare din partea unui soldat roman care își ridicase fustanela și-și arătase curul pe esplanadă, în timpul sărbătorii Paștelui. Ar fi provocator, însă nu fals să spui că Pilat se purta cu evreii ca Ariel Sharon cu

palestinienii din Teritoriile Arabe. Dacă evreii protestau, dacă se aruncau cu fața la pământ, înaintea reședinței lui din Cezareea și rămâneau așa, fără să se miște, cinci zile și cinci nopți, singurul lucru pe care înțelegea să-l facă era să trimită soldații să-i ridice. Pe de altă parte, și el și succesorii lui nu au încetat să mărească impozitele, să fure ca niște gangsteri din colecta acestora, și, atunci când citim în Evanghelie că Isus a dat naștere unui adevărat scandal afișându-se alături de vameși, adică de perceptori, trebuie înțeles că aceștia, niște bieți evrei plătiți de ocupantul roman pentru a-i jupui pe ceilalți evrei încă și mai săraci, trezeau cu totul altceva decât ostilitatea de principiu cu care, peste tot în lume, sunt priviți angajații fiscului. Nu erau decât niște colaboraționiști susținuți de forța unor miliții locale: pur și simplu niște scursuri.

Presiune fiscală, corupție la nivelul funcționarilor, brutalitatea unei garnizoane în stare de continuă iritare, care nu înțelege și nici nu vrea să înțeleagă nimic din tradițiile țării ocupate: cunoaștem tabloul și nu avem îndoieli asupra situațiilor astfel generate: răscoale, banditism, atentate, incontrolabile mișcări de eliberare națională și — tușa de culoare locală — mesianism. Aproape surprinzător că afacerea Isus, cât de obscură ar fi fost, scapă vigilenței lui Iosephus, care alcătuiește o listă interminabilă de agitatori, *guerilleros* și falși regi, ultimul în ordine cronologică fiind — în momentul în care Pavel și grupul lui sosesc în Iudeea — un oarecare egiptean, care strânsese într-o tabără de antrenament din deșert câteva mii de țărani striviți de taxe, îndatorați până peste cap, înnebuniți de furie, și care afirmase, așezându-li-se în frunte, că vor asalta Ierusalimul. Bineînțeles, toți au fost masacrați.

*

Mi-l imaginez pe Mnason cipriotul spunându-i lui Luca această poveste care făcuse valuri și pe care o regăsim în *Faptele apostolilor*. Unicul dezacord între istoricul evreu și evanghelistul grec ține de numărul insurgenților: 30 000 după cel dintâi, doar 4 000 după al doilea, ceea ce corespunde coeficientului care separă în mod tradițional estimările poliției de acelea ale organizatorilor unei manifestații, și mă întreb pentru ce Luca, de obicei credul și înclinat spre exagerări glumețe, se arată de această dată atât de modest. Totodată, mi-l imaginez pe Mnason atrăgând atenția nefericiților turiști în legătură cu acei novatori în materie de terorism urban care erau sicarii. „Ucideau în plină zi“, povestește Iosephus, „în plin centru al orașului. Amestecându-se în mulțimea adunată pentru marile sărbători religioase, ascundeau sub veșminte pumnale cu lama scurtă, cu care își loveau dușmanii. Odată victima căzută la pământ, asasinul se alătura strigătelor de indignare și de groază. Oricine și oricând avea de ce se teme că poate fi ucis de vreun necunoscut. Nici în prieteni nu mai puteai avea încredere.“

Ei, și mai erau și zeloții. Ar fi putut fi confundați cu sicarii, dar Iosephus ține la precizie în distingere și clasificare. Se referă la ei ca la niște „ticăloși care și-au dat acest nume de parcă și-ar fi dovedit zelul pentru virtute, nu pentru acțiunile lor infame“. Sigur, Iosephus e părtinitor. Se consideră un moderat, deși, obiectiv vorbind, nu este decât un colaboraționist care încearcă să prezinte orice mișcare de rezistență ca pe o adunătură de bandiți. Acestea fiind zise, când oferă drept exemplu de „zel“, adică de iubire pentru zeul său, pe cel al marelui preot Pinhas care, surprinzând un evreu culcându-se cu o străină, a

pus mâna pe o suliță și a înfipt-o în amândoi pe sub pântece, cam ești de acord și cu el, și cu Pierre Vidal-Naquet care, în lunga și strălucita sa prefață la *Războiul evreilor*, definește zelotul „nu ca pe acela care adoptă un stil de viață conform Legii, ci ca pe acela care o impune tuturor, prin orice mijloace“.

Erau mulți din acest soi. Chiar și printre cei doisprezece discipoli istorici ai lui Isus era măcar unul, pe nume Simon. Acești bărbați violenți aveau, de altfel, motivațiile lor. Se simțeau jigniți și, la drept vorbind, așa și erau. Dar asta o știm deja.

6

Formulând pretenții inacceptabile pentru Pavel, să fi nădăjduit Iacob și ai lui un dezacord violent, urmat de sciziune și de excludere? Să fi fost dezamăgiți de ascultarea de care a dat dovadă? Să se fi înfuriat și mai tare? Dincolo de aceste întrebări se profilează alta, încă și mai gravă. Pavel fusese denunțat, iar Luca, singura noastră sursă legată de aceste evenimente despre care nu ne oferă informații niciuna dintre scrisorile apostolului, rămâne evaziv în privința identității denunțătorilor. Se referă la niște „evrei din Asia“, dar ne putem întreba dacă nu cumva cei mai înverșunați dintre dușmani nu îi erau, în realitate, prietenii lui Iacob sau poate fratele lui Isus însuși.

Sub semnul îndoielii, hai să optăm, totuși, pentru „evreii din Asia“. Cele șapte zile de purificare ajunseseră

la sfârșit când aceștia, zărindu-l pe Pavel în Templu, l-au arătat cu degetul și au strigat: „El e, bărbați ai lui Israel! Cel care predică împotriva poporului nostru! Împotriva Legii! Împotriva acestui loc sfânt! A profanat Templul băgând în el un străin!"

Se refereau, precizează Luca, la Trofim din Efes, cu care fusese văzut în oraș. Luca nu pare a lua în serios acuzația pe care, din punctul lui de vedere, Renan o consideră absolut incredibilă: pentru a introduce în incinta sfântă un grec necircumcis ar fi trebuit fie să nu conștientizeze deloc riscurile, fie să o facă pentru a provoca, or Pavel nu era nici inconștient, nici provocator. În orice caz, „întregul oraș a început să fiarbă. Lumea dădea fuga din toate părțile. Au pus mâna pe Pavel și l-au târât afară din Templul ale cărui porți au fost zăvorâte. Voiau să îl omoare".

În absența guvernatorului Felix, care locuiește la Cezareea, autoritatea civilă și militară în orașul sfânt e exercitată de tribunul de cohortă Claudius Lysias. Alertat, acesta trimite soldații care, pe bună dreptate, întrerup linșajul. Pavel e arestat și pus în lanțuri. Soldații se interesează cine este, ce a făcut, de ce este acuzat. Numai că, din mulțime, unii strigă una, alții strigă alta, într-un asemenea vacarm nu se poate face interogatoriul în liniște, deci Lysias ordonă ca Pavel să fie dus în fortăreața Antonia, aproape de Templu, unde se află cazarma garnizoanei. Mulțimea îi urmează urlând: „La moarte!" Soldații trebuie să ia pe sus prizonierul pentru a-l putea proteja.

— Pot să spun și eu ceva? îl întreabă Pavel pe tribunul care se miră:

— Vorbești grecește? (E de crezut că Pavel nu avea fața cuiva care să vorbească grecește.) Nu cumva ești din

întâmplare acel Egiptean care, în ultima vreme, a luat cu el 4.000 de ticăloși și i-a dus în deșert? (Întrebarea pare puțin plauzibilă, Egipteanul fiind executat cu șase luni mai înainte: bănuiesc că Luca i-a strecurat numele pentru a-și afișa serioasa cunoaștere a situației.)
— Nu, sunt evreu din Tars, din Cilicia. Lasă-mă, te rog, să vorbesc poporului.

Scena este foarte vie, nu te poți îndoi că Luca a luat parte la ea, dar și cea a Patimilor e la fel, și acolo chiar nu a fost. Discursul care urmează, în schimb, este una dintre acele paste retorice groase pe care adora să le scrie, ca de altfel toți istoricii din Antichitate, ca Tucidide, Polybios, Iosephus care, în ale sale *Antichități evreiești*, un *digest* al Bibliei pentru uzul romanilor, nu rezistă plăcerii de a cita cuvintele exacte adresate de către Avraam fiului său, Isaac, într-o scenă celebră, dar mai sobru tratată decât în Geneză — și nici eu nu rezist să citez comentariul de un evident umor sec al istoricului englez Charlesworth, la rândul lui citat de Pierre Vidal-Naquet: „Înainte de a-l sacrifica pe Isaac la ordinul lui Iahve, îi trage mai întâi o predică îndelungă, prin care arată că sacrificiul va fi cu mult mai dureros pentru el, Avraam, decât ar putea fi pentru Isaac. Imediat, Isaac îi răspunde cu sentimente pline de noblețe. În acest stadiu, cititorul este îngrozit la gândul că berbecul prins în para de foc riscă și el să aibă parte de mica lui alocuțiune.“

Pe scurt: în fața intrării în fortăreață, înaintea mulțimii dezlănțuite, Pavel se apucă să le reamintească tot ce lectorii *Faptelor apostolilor* știu deja, însă în aramaică, nu în greacă, având grijă să se înfățișeze drept cel mai evreu dintre evrei. Amintește astfel că și-a făcut studiile la

Ierusalim și că a învățat Legea în modul cel mai serios cu putință de la marele fariseu Gamaliel. Că, în privința zelului dovedit față de Dumnezeul părinților lui, valora măcar cât cei care acum vor să îl linșeze. Că tocmai acest zel l-a făcut să-i persecute înfiorător pe adepții Căii, punându-i în lanțuri, aruncându-i în pușcărie, ducându-se până la Damasc pentru a-i scoate din bârlog, cu mandat primit din partea marelui preot. Iată, însă, că i s-a întâmplat ceva pe drumul Damascului — ceva ce Luca a povestit deja și o va mai face o dată: cu totul, există trei versiuni în *Faptele apostolilor*, care diferă ușor una de alta și cărora exegeți pioși i-au dedicat vieți întregi de muncă. Trunchiul comun îl prezintă marele fulger de lumină albă, căderea de pe cal, vocea care îi șoptește la ureche: „Saule, Saule, de ce mă prigonești?", Saul care întreabă: „Cine ești?" și vocea care îi răspunde: „Eu sunt Iisus Nazarineanul, pe care tu îl prigonești." Numai că varianta numărul doi, evident destinată unui public de evrei ortodocși, spune că, în loc să se ducă în deșert pentru a medita timp de trei ani, de unul singur, la experiența prin care trecuse — cum i-a asigurat pe greci că se întâmplase, pentru a-i convinge că nu depindea de nimeni —, Pavel spune de data aceasta că nu a considerat a fi ceva mai urgent decât să se întoarcă la Ierusalim pentru a se ruga în Templu. Și exact aici, în Templu, precizează Pavel, în cel mai sfânt dintre locurile sfinte ale evlaviei evreiești, i s-a arătat iarăși Domnul și i-a ordonat să anunțe păgânilor vestea cea bună.

„Până aici", continuă Luca, „l-au ascultat. Dar la aceste cuvinte au început să vocifereze" și să ceară din nou ca ponegritorul să fie omorât. Tribunul comandă să fie băgat în fortăreață, mai întâi pentru a-l proteja, apoi pentru a-l interoga spre a afla de ce urlă mulțimea, atât de

pornită împotriva lui. Conform vicioasei lui obișnuințe, Pavel așteaptă să fie legat și chiar biciuit un pic, înainte de a întreba politicos dacă este permis să fie tratat așa un cetățean roman. Interzis, centurionul însărcinat cu interogatoriul comunică asta tribunului care se întoarce să vadă prizonierul.

— Ești cetățean roman?

— Da, răspunde Pavel, amuzat de tulburarea în care îl face pe militar să alunece.

7

A doua zi, tribunul a reflectat. Ceea ce i se reproșează incomodului său prizonier nu aduce atingere menținerii ordinii romane. Așadar, îl dezleagă pentru a putea compărea în fața Sinedriului. Asistând la scenă, Luca probabil că nu știa prea bine ce era Sinedriul, tribunalul religios al evreilor. Când va povesti întâmplarea, cu treizeci ori patruzeci de ani mai târziu, va fi mult mai bine informat. Va fi aflat că exact în fața Sinedriului, Pilat, conform unei proceduri identice, l-a expediat pe Isus, și nu va rata ocazia de a sublinia paralelismul. Cu toate acesta, Pavel se apără cu mai multă abilitate decât Isus. Știe că saducheii și fariseii își au sediul în Sinedriu, distincție la fel de puțin familiară lui Luca, pentru moment, dar pe care va învăța repede să o facă. Saducheii sunt elita sacerdotală ereditară — coruptă, puternică, arogantă —, pe care se sprijină romanii, fariseii, oameni studioși, virtuoși, dedicați comentariului Legii, care se țin deoparte de treburile

politice și cărora li s-ar putea reproșa, cel mult, tendința de a despica firu-n patru. Pavel se decide să-i pună pe cei din urmă împotriva celor dintâi. „Fraților", le spune, „sunt fariseu, fiu de farisei. Sunt adus înaintea judecății din cauza nădejdii noastre în învierea morților." Nici vorbă să fie adevărat, a fost adus înaintea judecății fiindcă l-a introdus în Templu pe spurcatul Trofim, numai că știe că fariseii cred în învierea morților, nu și saducheii, așa că vor începe să se certe unii cu alții. Așa ceva nu e de ratat, dar, cum încercarea de a ieși din încurcătură eșuează, tribunului nu-i mai rămâne decât să-l ducă pe Pavel la închisoare.

Auzind asta, povestește Luca, patruzeci de evrei însetați de sânge se jură să nu mai mănânce, nici să nu mai bea înainte de a vedea ucis hulitorul. Pentru a-l scoate din închisoare, conving Sinedriul să solicite o completare a anchetei, compărând încă o dată în fața acestuia, ei însărcinându-se să-i facă felul în timpul transferului de la cazarma romană la tribunalul evreiesc. Intervine în acest moment un fiu al surorii lui Pavel, despre care până acum nu s-a auzit nimic și despre care nici nu se va mai vorbi vreodată. Aflând ceva zvonuri despre complot, acesta va găsi modalitatea de a-și avertiza unchiul aflat în închisoare. Pavel îi relatează centurionului care, la rândul lui, informează tribunul, iar tribunul, pe care această chestiune îl agasează din ce în ce mai mult, ia decizia de a trimite prizonierul guvernatorului Felix, la Cezareea. Noaptea, bine păzit (Luca numără 200 de soldați, 70 de călăreți, 200 de oameni înarmați și, oricare ar fi fost diferența dintre soldați și oamenii înarmați, numărul tot pare foarte mare), însoțit de o scrisoare dovedind același

scrupul laic cu al judecății proconsulului Galion, din Corint, sau, de altfel, cu al lui Pontius Pilat: „Dorind să aflu de ce îl acuză evreii pe acest bărbat, l-am adus în fața Sinedriului. Am constatat că acuzarea se referea la niște puncte contestate ale Legii lor, dar nu comporta niciun motiv care să atragă după el moartea sau închisoarea. Înștiințat că se pregătește un complot împotriva lui, ți-l trimit și informez pe cei care îl acuză că trebuie să vină cu plângerea la tine." Nimic de zis, bun mod de a se descotorosi de problemă. Prezentând cazul, Luca insistă asupra imparțialității romanilor, fanatismului evreilor și abilității lui Pavel. Tăcere totală în privința lui Iacob.

Felix e acel guvernator pe care Tacit îl descrie ca „exercitând o putere de rege, cu inimă de sclav". Trecea drept un venal și un dezmățat, pe de altă parte soția lui, Drusilla, era evreică și, conform lui Luca, „foarte exact informată în tot ce înseamnă Calea". Are de ce să ne mire această curiozitate față de un cult cu totul marginal. Lucru care dovedește o deschidere de spirit pe care nu o aveau înalții funcționari ai statului, bătrânii romani virtuoși și distinși, precum Galion. Îmi amintește, din vremea în care eram funcționar detașat în Indonezia, de anumiți diplomați leneși, nu tocmai de încredere, incorecți, dar care, cu toate defectele lor, erau singurii care se interesau cu adevărat de țara în care hazardul numirilor îi trimisese. Sperând să mai câștige timp și să lase apele să se mai calmeze, Felix începe, cu înțelepciune, prin a amâna procesul lui Pavel. Păstrează prizonierul închis, dar „permițându-i anumite facilități". Ceea ce înseamnă că Pavel locuia într-una dintre aripile vastei sale reședințe, că era liber să se plimbe sub supravegherea

unui soldat și să primească vizitele tovarășilor săi. Din când în când, Felix și nevasta lui trimiteau să fie adus pentru a le vorbi despre credința lui și despre Domnul Isus Christos. Se mai întâmpla ca discursul apostolului despre justiție, castitate și Judecata de Apoi să-l pună în încurcătură pe guvernator, care îl trimitea înapoi, în camera lui, pe care mi-o imaginez modestă, dar foarte confortabilă. Luca zice că guvernatorul spera să scoată ceva bani de la Pavel, nu însă și să afle pe unde sunt ofrandele aduse din partea grecilor și a credincioșilor din Asia. Să mai fi dispus încă, Pavel, de acestea? Nu ar fi putut pune Felix mâna pe ele fără o altă formulă de proces?

8

Întrebări care vor rămâne fără răspuns, căci în acest moment Luca își întrerupe povestirea. Mai exact, aranjează o elipsă care, după intrarea bruscă a lui „noi" în *Faptele apostolilor* a fost pentru mine cea de-a doua poartă de intrare în această carte.

Nu e vorbă, și aceasta tot doar o portiță. Trebuie să fii foarte atent, altfel poți trece pe lângă ea fără a o vedea. Luca scrie: „Felix nădăjduia ca Pavel să-i dea bani, de aceea trimitea deseori după el pentru a sta de vorbă." Apoi: „După doi ani, Felix a fost înlocuit cu un nou guvernator, Porcius Festus."

Între cele două fraze, edițiile moderne trec direct la rândul următor, însă, în manuscrisele antice, nu se trecea peste rânduri, ci acestea curgeau ca un singur tot, fără

punctuație, ba chiar fără spații între cuvinte. În exact această absență a spațiilor se găsesc doi ani ca două pete albe, iar în acești doi ani ca niște pete albe pe hartă, miezul a ceea ce țin să vă povestesc.

9

Tot ce am scris până aici este cunoscut și chiar aproape dovedit. Am refăcut și eu ceea ce fac de, peste puțină vreme, două mii de ani, toți istoricii creștinismului: am citit scrisorile lui Pavel și *Faptele apostolilor*, le-am suprapus, le-am verificat cu firavele surse necreștine. Consider că mi-am îndeplinit cinstit munca și nu mi-am înșelat cititorul în legătură cu gradul de probabilitate a ceea ce i-am povestit. Despre cei doi ani petrecuți de Pavel în Cezareea nu dețin niciun document. Nici măcar o unică sursă. Sunt în egală măsură liber și constrâns să inventez.

Iată cuvintele prin care, douăzeci de ani mai târziu, Luca își deschide povestea care se cheamă Evanghelia lui:

„Deoarece mulți s-au încercat să alcătuiască o istorisire despre faptele deplin adeverite între noi, așa cum ni le-au lăsat cei ce le-au văzut de la început și au fost slujitori ai Cuvântului, am găsit și eu cu cale, preaputernice Teofile, după ce am urmărit toate cu de-amănuntul de la început, să ți le scriu pe rând, ca să te încredințezi despre temeinicia învățăturii pe care ai primit-o."

*

O singură frază, sinuoasă, care nu pierde nimic în drum și care mi s-a spus că este scrisă într-o greacă elegantă. Este instructiv să o comparăm cu lapidarul *incipit* al contemporanului său, evanghelistul Marcu: „Începutul Evangheliei lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu" (cauza este subînțeleasă: dacă nu sunteți de acord, citiți altceva). Apoi cu aceea a celui mai mare istoric al Antichității, Tucidide: „Pentru a relata evenimentele care s-au produs în timpul războiului (din Peloponez), nu am avut încredere nici în informațiile din partea primului venit, nici în propria mea părere. Fie am asistat eu însumi la ele, fie m-am interesat la alții, cu toată exactitatea posibilă. Deseori am stabilit cu greu adevărul, căci martorii prezintă versiuni diferite, conform simpatiilor și fidelității memoriei lor."

Între Marcu și Tucidide, se vede de care parte merge Luca. Chiar dacă recunoaște onest că face și muncă de propagandist (trebuia ca Teofil să poată verifica justețea învățăturilor pe care le-a primit), proiectul său este cel al unui istoric sau al unui reporter. Afirmă că „este foarte precis informat despre întreaga poveste încă de la originile ei". Ba chiar spune că a întreprins o adevărată anchetă. Nu văd niciun motiv pentru a nu-l crede, iar proiectul meu este de a ancheta ceea ce a putut fi acea anchetă.

10

Să recapitulăm. Luca este un grec educat, atras de religia evreilor. De când l-a întâlnit pe Pavel, un rabin controversat care își face adepții să trăiască într-o stare

de înaltă exaltare, a ajuns tovarăș de drum al noului cult, variantă elenizată a iudaismului, care încă nu se numește creștinism. În orășelul lui din Macedonia, este unul dintre stâlpii grupului convertit de Pavel. Cu ocazia colectei, se oferă voluntar pentru a-l însoți la Ierusalim. Este marea călătorie a vieții lui. Pavel le-a atras atenția tovarășilor săi: vizitarea casei-mamă riscă să nu însemne deloc odihnă, însă Luca nu-și închipuia că lucrurile puteau ieși atât de rău și că, în orașul sfânt al evreilor, mentorul lui poate fi atât de detestat. L-a văzut acuzat nu de către niște rabini ortodocși, așa cum se aștepta, ci de către conducătorii propriei sale secte. Constrâns să suporte o încercare umilitoare, denunțat, aproape linșat, abia salvat și sfârșind prin a fi închis de romani.

În ceea ce va povesti limpede și plin de viață în *Faptele apostolilor*, Luca a fost amestecat fără a înțelege, pentru moment, prea mare lucru. În acele zile confuze, angoasante, micul grup de greci veniți din Macedonia și din Asia rămâne ascuns la Mnason Cipriotul. Poate că prin nepotul acestuia, care își face apariția cale de o frază, la o cotitură a *Faptelor apostolilor*, pentru a nu mai apărea apoi, află că Pavel a fost transferat în secret în Cezareea, sediul administrației romane, situat la 120 de kilometri de Ierusalim. Discipolii îl urmează de la distanță. Îmi închipui că au tras iarăși la Filip, acel adept al Căii care îi găzduise și cu nici două săptămâni mai devreme, numai că în cele două săptămâni se întâmplaseră atâtea, încât Luca a avut senzația că trecuseră două luni. Dau târcoale vechiului palat al regelui Irod, din care guvernatorul își făcuse reședință. Complet alb, așezat la marginea mării, înconjurat de grădini minunate în care palmierii se desenează pe cer, seamănă cu oricare dintre reședințele

administratorilor coloniali ori ale viceregilor din India. Nu erau primiți decât autohtoni aleși pe sprânceană, evrei din înalta societate, de felul lui Iosephus Flavius, nu vagabonzi ca Luca și tovarășii lui. Încă o săptămână de zvonuri și de incertitudini și apoi lucrurile se mai liniștesc. Pavel rămâne consemnat în reședință, cu un statut în același timp confortabil și nesigur, care este nu atât acela al unui prizonier, cât al unui refugiat politic căruia există dorința de a i se acorda azil și protecție fără ca, totodată, cei care o fac să se pună prea rău cu dușmanii lui. Exact la fel a fost și statutul lui Troțki prin diferitele locuri care i-au jalonat exilul, iar viața lui Pavel în Cezareea trebuie să fi semănat mult cu aceea a fostului generalisim al Armatei Roșii în Norvegia, în Turcia sau în ultima țară în care a locuit, în Mexic. Plimbări repetate într-un perimetru restrâns. Cerc de relații restrâns la colaboratorii lui apropiați, care trebuia să prezinte un semn de recunoaștere pentru a li se permite vizita; la guvernatorul Felix și la soția acestuia, când le venea cheful de a-l invita; și, de dimineața până seara, la militari care nici ei nu știau prea bine dacă îi erau gărzi de corp sau temniceri și trebuia să îl respecte ca pe o personalitate ori să îl trateze cu asprime, ca pe un deținut. Lecturi ample, corespondență, proiectul unei cărți pentru a mai înșela plictiseala care trebuie că apăsa teribil asupra omului de acțiune.

Pavel nu-și închipuia că acest mod de viață va ține doi ani. Care dintre tovarășii lui i-a rămas alături de-a lungul acestor doi ani? Cine s-a întors acasă? Nu se știe. Luca nu spune nimic. Dar, cum după cei doi ani reia frâiele poveștii, cum continuă să spună „noi“, cred că, măcar el, i-a rămas alături. Dacă, așa cum ne asigură tradiția, nu era căsătorit, nimeni nu îl aștepta la Filipi. Așadar,

își putea prelungi sejurul în străinătate și, poate, ceea ce învățase, ceea ce începea să înțeleagă, imboldul pe care îl resimțea atunci când două informații se înlănțuiau, poate că toate acestea l-au făcut să presimtă că acolo era locul lui, că, ajutat un pic și de șansă, era amestecat în ceva măreț, în desfășurarea celui mai important eveniment al vremii lui și că ar fi fost păcat să plece exact în acel moment. Poate că, în Cezareea, și-a exercitat profesia de medic. Ce cred însă este că, măcar la începutul sejurului, a locuit la Filip și la cele patru fete virgine ale acestuia, iar între ei s-a născut o adevărată simpatie.

11

Deși în lista lor apare și un Filip, acest Filip nu era unul dintre cei doisprezece care alcătuiau garda apropiată de Isus. Să-l mai fi prins totuși în viață, să-i fi ascultat cuvintele? Dacă da, nu o putea face decât de la depărtare, ca un ascultător anonim, pierdut în mulțime. În schimb deținuse un rol de prim rang în comunitatea primară, cea care, împotriva oricărei așteptări, se dezvoltase după executarea maestrului lor, în jurul celor doisprezece, la Ierusalim. Cred că, plecând de la mărturia sa, Luca va povesti mai târziu, în primele opt capitole ale *Faptelor apostolilor*, istoria acestei comunități de până la intrarea în scenă a lui Pavel.

Actul fondator fusese misteriosul episod petrecut de Rusalii. Sărbătoarea pe care creștinii o celebrează sub acest

nume este, în realitate, ca multe alte sărbători creștine, una evreiască, Shavuotul, care are loc la cincizeci de zile după Paști. Ca atare, la mai puțin de două luni după moartea și, după credința lor, după învierea lui Isus, cei doisprezece tovarăși ai acestuia se adunaseră la primul etaj al casei unui prieten, în aceeași încăpere în care luaseră împreună ultima masă. Iuda, cel care l-a vândut pe Isus și căruia trădarea nu i-a purtat noroc întrucât, conform lui Luca, „acesta a dobândit o țarină din plata nedreptății și, căzând cu capul înainte, a crăpat pe la mijloc și i s-au vărsat toate măruntaiele" — alții spun că s-a spânzurat —, Iuda, așadar, a fost înlocuit cu un anume Matei. Toți se roagă, toți speră. Dintr-odată, o pală puternică de vânt trece prin casă, făcând să se trântească ușile. Flăcări își fac apariția, dansează prin aer, se despart și vin să se așeze pe capul fiecăruia dintre ei. Spre surprinderea lor, încep să vorbească în limbi pe care nu le cunoșteau. Când ies în stradă, străinii cărora li se adresează îi înțeleg, fiecare în limba lui. E primul caz de glosolalie, care va deveni, după cum se va vedea, un fenomen obișnuit în bisericile lui Pavel.

Dintre martorii evenimentului, unii îl vor pune pe seama beției. Alții sunt suficient de impresionați pentru a se converti la bizara credință a celor doisprezece. Începând de acum, Luca ține socoteala noilor recruți: o sută douăzeci, apoi trei mii, apoi cinci mii — ei, poate că și exagerează un pic. Peste puțin, grupul se organizează într-o microsocietate comunistă. „Iar inima și sufletul mulțimii celor ce au crezut", va scrie Luca despre acea perioadă eroică după care Biserica va fi întotdeauna nostalgică, „erau una și niciunul nu zicea că este al său ceva din averea sa, ci toate le erau de obște. Și nimeni nu era între ei lipsit, fiindcă toți câți aveau țarini sau case le

vindeau și aduceau prețul celor vândute, și-l puneau la picioarele apostolilor, și se împărțea fiecăruia după cum avea cineva trebuință. Și în fiecare zi, frângând pâinea, luau împreună hrana în armonie, întru bucurie și întru curăția inimii."

Armonie, bucurie și curăția inimii sunt recompensele celor care intră în sectă fără a se mai uita înapoi și fără grija vreunei portițe de scăpare. Dimpotrivă, iar dovada este povestea lui Anania și Safirei. Anania și Safira și-au vândut casa și au pus banii luați pe ea la picioarele apostolilor, păstrând însă, pentru orice eventualitate, o parte din sumă. Informat despre fraudă direct de Sfântul Duh, Petru s-a indignat atât de tare încât Anania, apoi Safira, soția acestuia, s-au prăbușit morți în fața lui, ceea ce a produs, precizează Luca, o mare spaimă în întreaga Biserică. După care continuă: „Prin mâinile apostolilor se făceau semne și minuni multe (și vindecări, nu doar morți), încât scoteau pe cei bolnavi în ulițe și-i puneau pe paturi și pe tărgi, ca venind Petru, măcar umbra lui să umbrească pe vreunul dintre ei."

Cea mai mare parte a timpului, cei doisprezece, ca buni evrei ce se află, rămân în Templu și se roagă. În public, ceilalți nu prea îndrăznesc să li se alăture, întrucât vindecările pe care le fac și credința pe care o profesează îi costă cu regularitate certuri cu autoritățile religioase, cum i se întâmplase, pe vremuri, și învățătorului lor. Ceea ce uimește cel mai tare este că fac toate acestea, deși sunt oameni fără educație și fără cultură, o gașcă de țărani galileeni care nici măcar grecește nu vorbesc.

Acestea fiind zise, de-a lungul timpului, printre cei pe care îi convertesc sunt din ce în ce mai mulți eleniști,

cum li se spune evreilor ajunși pe o treaptă mai înaltă din punct de vedere social și cultural, care, cel puțin unii dintre ei, au trăit în străinătate și care, la Ierusalim, frecventează sinagogile în care Scripturile se citesc în grecește. Cele dintâi scandaluri în sânul primelor comunități s-au iscat între ebraici și eleniști. Tot între evrei suntem, în timpul respectiv nu se pune problema păgânilor, numai că deja se conturează conflictul, clasic pentru toate grupările care încep să reușească, dintre fondatorii care beneficiază de legitimitatea originilor și cei care, sosiți mai târziu, dar mai educați, mai dinamici, mai edificați asupra mersului lumii, au tendința de a-și dori puterea de decizie crezând, după spusele primilor, că totul le este permis. Ebraicii încep să bombăne, fiindcă în privința servirii mesei, adică a distribuirii hranei, nu prea sunt luate în seamă văduvele lor, adică niște bătrâne analfabete care nici nu îndrăznesc să protesteze. Chestiunea este adusă în fața celor doisprezece care spun că au altă treabă decât să se ocupe de cantină și hotărăsc să fie desemnați pentru aceasta șapte bărbați care se vor oferi voluntar. Astfel ia naștere Corpul celor șapte, numiți și diaconi, care își asumă intendența — post-cheie, după cum știu revoluționarii. Cei doisprezece sunt cu toții ebraici, cei șapte sunt cu toții eleniști. Filip este unul dintre aceștia.

Pe un alt elenist dintre aceștia îl cheamă Ștefan. „Plin de har și de putere, făcând minuni și semne mari“, e steaua în ascensiune a sectei. Precum Isus odinioară, mai apoi, precum Pavel, este acuzat de blasfemie împotriva Templului și a Legii și adus înaintea Sinedriului. La rândul lui, își acuză acuzatorii că-l primesc pe Sfântul Duh după cum părinții lor, de-a lungul întregii istorii a lui Israel, i-au primit pe profeți: ucigându-i. Cutremurări

de mânie, scrâșnete de dinți. Pumni în care sunt strânse pietre. Ștefan, cu ochii spre înalt, în extaz, spune că vede cerul deschizându-se și pe Fiul Omului în picioare, la dreapta lui Dumnezeu. În povestea deosebit de realistă a lapidării lui Ștefan, Luca strecoară următoarea frază, cu o abilitate literară care mă impresionează: „Martorii și-au pus hainele la picioarele unui tânăr numit Saul." Apoi, câteva rânduri mai departe, după ce Ștefan și-a dat sufletul: „Și Saul se învoise la uciderea lui."

Intrarea eroului în scenă. Încă vreo câteva rânduri și nu-l mai găsim pe post de martor, ci de actor, „suflând încă amenințare și ucidere, pustiind Biserica, intrând prin case și târând pe bărbați și pe femei spre a-i duce la temniță". Violența se dezlănțuie într-o asemenea măsură încât cea mai mare parte dintre eleniști fuge din Ierusalim pentru a se împrăștia prin câmpiile Iudeei și Samariei. Numai cei doisprezece rămân în orașul sfânt, probabil prea atașați fiind de Templu și, la fel de probabil, în acele clipe de mari încercări, în care rândurile se răresc și nu rezistă decât stâlpii, își începe ascensiunea Iacob, fratele Domnului, în cadrul grupului.

Filip se găsește în Samaria, de unul singur, obligat să o ia de la zero. Samaria e un loc cu totul deosebit. Locuitorii săi, deși descendenți din Avraam și respectând Legea, pretind că îl adoră pe Dumnezeu nu în Templu, ci pe dealurile lor. La Ierusalim, acești evrei sunt considerați nedemni de numele de evrei. Cu aceștia se întrețin încă și mai puține legături decât cu păgânii. Filip trebuie să fi simțit între acești schismatici, obișnuiți să fie disprețuiți, și secta lui o afinitate naturală, astfel încât predicile sale pe acest teren au făcut minuni, însoțite

fiind de obișnuitele semne și miracole: vindecări ale neputincioșilor, exorcizarea duhurilor necurate „care ieșeau strigând cu glas mare“.

Întregul capitol al optulea al *Faptelor apostolilor* este consacrat acțiunilor lui Filip în Samaria. Fie pentru că începutul carierei de misionar la schismatici l-a predispus la o mai mare deschidere, fie pentru că Luca, retrospectiv, l-a creditat cu această inovație, fapt este că Filip e cel dintâi creștin din Noul Testament care a făcut pasul, convertind un neevreu. Nu un grec, ci un eunuc etiopian, înalt demnitar în țara lui și destul de dedicat iudaismului pentru a se fi dus în pelerinaj la Ierusalim. Filip dă de el pe drumul spre Gaza, așezat în carul său și citind din profetul Isaia. Inspirat de Duhul Sfânt, se oferă să-i călăuzească lectura. Pasajul pe care îl citea eunucul cuprinde un personaj misterios pe care profetul îl numește „om al durerilor“. „Ca un miel spre junghiere s-a dus“, iar Dumnezeu vrea ca prin el să mântuie lumea. Filip îi explică eunucului că acest „om al durerilor“ este Isus, a cărui poveste i-o spune în linii mari. Și, ajunși la primul lac, îl botează.

Probabil că Filip era un luptător singuratic, unul dintre acei oameni de teren care preferă să lucreze fără martori, în locul în care se află, fără să dea socoteală vreunui sediu central. Probabil că nu avea nicio încredere în inși ca Iacob, nici Iacob în inși ca el, și astfel se explică de ce în Cezareea, unde se stabilise, a întâmpinat bine o oaie neagră ca Pavel. Probabil că făcea parte dintre aceia, extrem de rari printre istoricii mișcării, care, cunoscându-i trecutul, considerau o minune să devii ceea ce devenise Pavel, la douăzeci de ani după ce le păzise hainele celor care se dezbrăcaseră spre a-l lapida pe Ștefan.

12

Toate aceste povești ale Bisericii primitive, pe care le relatează în prima parte a *Faptelor apostolilor*, Luca trebuie să le fi aflat puțin câte puțin, stând de vorbă cu Filip. Îmi închipui, însă, că a resimțit foarte devreme, în apropierea acestuia, un soi de cutremurare. Că în apropierea lui a conștientizat faptul că acel Christos despre care Pavel vorbea neîncetat, acel Christos care trăia în Pavel și pe care Pavel îl făcea să crească în interiorul fiecăruia, acel Christos ale cărui moarte și înviere urmau să mântuie lumea și, în același timp, să îi grăbească sfârșitul, acel Christos fusese un om din carne și din sânge, care trăise exact pe acest pământ și mersese pe aceleași drumuri ca el, cu nici douăzeci și cinci de ani mai înainte.

Într-un fel, o știuse dintotdeauna. Pavel nu afirmase niciodată contrariul. Atâta doar că lucrurile pe care le spunea erau de o asemenea imensitate, de o asemenea abstracțiune că, deși crezând că da, desigur, Isus a existat, în același timp Luca se gândea că existase ca un soi de Hercule sau de Alexandru cel Mare, într-un spațiu și un timp care nu erau ale celor din ziua de azi. Probabil că nici între Hercule și Alexandru cel Mare Luca nu prea făcea deosebirea. Faptul că se poate stabili limpede diferența dintre mitologie și istoria reală cred că îi depășea puterea de înțelegere, după cum o depășea pe a majorității contemporanilor săi. Mai funcționale erau noțiunile de aproape și departe, omenesc și ceresc, cotidian și miraculos și, când Luca îl asculta pe Filip, tot ceea ce era

privitor la Isus trecea dintr-odată de la cel de-al doilea nivel la cel dintâi, ceea ce însemna o diferență enormă.

Încerc să-mi imaginez conversațiile lor. Filip, mai bătrân, uscățiv, curios să afle ce drum l-a condus pe un doctor macedonean sub smochinul la umbra căruia stăteau, în fața micii lui case din Cezareea. Luca, timid, chinuit de întrebări pe care, la început, nu îndrăznește să i le adreseze, făcându-și curaj puțin câte puțin. Îmi vine o idee: dacă cea dintâi poveste pe care o aude este cea din urmă din cartea pe care o va scrie mai târziu — întâlnirea de la Emaus? Nu îl numește decât pe unul dintre călători. Dacă celălalt fusese Filip? Dacă acolo, sub smochin, asta îi povestise Filip?

13

Textul se referă la doi discipoli. În sensul strict al termenului, Filip nu e așa ceva. Nu face parte din grupul galileenilor. Nu e decât un tânăr care l-a auzit pe Isus vorbind, la Ierusalim. Ceea ce spunea acesta și care nu semăna cu nimic cunoscut l-a entuziasmat. Se întorcea zilnic la Templu pentru a-l mai asculta. Visa să se supună ritualului botezului, prin care îi ajungeai cu adevărat discipol, dar nu a mai avut timp. În câteva ore totul s-a petrecut rapid: arestarea, procesul, condamnarea, supliciul. La care Filip nu a asistat, nu a auzit decât zvonuri care l-au șocat înfiorător. Ziua Paștelui care, pentru Israel, este cea a ieșirii din Egipt, a eliberării sufletești, a celei mai

mari bucurii, a petrecut-o închis în casă, meditând la propria frică și rușine. În afara nucleului dur al galileenilor care, în aparență, a rămas unit, tuturor simpatizanților ca el le-a fost frică și rușine, împrăștiindu-se care de unde venise. În prima zi a săptămânii — pe care creștinii o vor numi duminica —, Filip și prietenul lui, Cleopa, un alt simpatizant, s-au hotărât să părăsească Ierusalimul, unde evident nu se simțeau deloc bine, pentru a petrece câteva zile liniștite în satul lor natal: Emaus. Era așezat pe drumul către mare, la două ore de mers. Au plecat după-amiaza, socotind că vor ajunge la ora cinei.

Pe drum mai mergea un călător. Ar fi putut grăbi pasul, pentru a-i depăși, ori încetini pentru a se lăsa depășit, însă nici vorbă, mergea în rând cu ei și destul de aproape, încât chiar să fie greu să nu stea de vorbă. I-a întrebat despre ce discutau de le erau chipurile atât de întunecate. „– Trebuie că ești singurul din tot Ierusalimul care nu știe“, a răspuns Cleopa. „– Care nu știe ce?“, a mai întrebat străinul, pesemne un pelerin, și-au spus cei doi, venit de Paști la Ierusalim. „– Ei bine, despre ce i s-a întâmplat lui Isus din Nazaret. A fost un mare profet, la fel de puternic în fapte ca și-n vorbe. Ne gândeam că el va fi cel care va elibera Israelul. Numai că mai-marii noștri preoți l-au dat pe mâna romanilor ca să-l condamne la moarte. A fost crucificat alaltăieri.“

Și au mers mai departe toți trei, în tăcere. Apoi Cleopa a repetat ceva ce auzise înainte să se aștearnă la drum. O vecină, pe ulița unde locuia, îi spunea alteia: niște femei venite din Galileea împreună cu Isus au vrut, de dimineață, să îmbălsămeze mortul. Având la ele parfumuri și mirodenii, s-au dus până în locul în care fusese depus corpul după ce fusese coborât de pe cruce.

Nu mai era acolo. Nu mai era decât giulgiul pătat de sânge, în care fusese transportat, și-atât. Femeile au fugit să-i anunțe pe ceilalți galileeni. Aceștia, mai întâi le-au crezut nebune, după care s-au dus să vadă cu ochii lor și, într-adevăr, corpul nu mai era acolo. „– Poate că l-au luat alți ucenici și l-au îngropat", sugerează Filip. „– Mda, poate..." Și atunci, călătorul care, la prima vedere, li se păruse un neștiutor, a început să citeze pasaje din Lege și din profeți, dovedind că știa foarte bine cine fusese Isus, ba chiar cunoștea mai bine decât ei subiectul.

La Emaus, dă să-și urmeze mai departe calea. Filip și Cleopa îl opresc. „Rămâi cu noi, insistă ei. Se lasă noaptea." Nu doar că se dovedesc ospitalieri, dar pur și simplu aproape că le e teamă să vadă străinul plecând. Cuvintele lui, deși nedeslușite, îi liniștesc. Ai impresia, ascultându-l, că această îngrozitoare derută, care te aduce la disperare, poate fi privită și altfel decât ca o îngrozitoare derută, care te aduce la disperare. Bărbatul se așază cu ei la masă. Ia pâinea și spune, după obicei, câteva cuvinte de binecuvântare în timp ce o rupe. Dă câte o bucată fiecăruia și, când face acest gest, Filip înțelege. Se uită la Cleopa. Și observă că și Cleopa a înțeles.

Să fi rămas acolo toți trei un minut sau un ceas? Filip nu-și amintește. Nici dacă au mâncat nu-și amintește. Își amintește doar că nu au vorbit, că el și Cleopa nu au încetat să se uite la străin, la lumina lumânării pe care au aprins-o, fiindcă nu se mai vedea aproape nimic. Până la urmă, străinul s-a ridicat, a plecat mulțumindu-le și, mult după plecarea lui, Cleopa și Filip au rămas fără să facă vreo mișcare. Le era bine, nicicând nu le fusese atât de bine. După care au stat de vorbă toată noaptea. Au

comparat ceea ce simțiseră, fiecare dintre ei crezând că a fost singurul care a simțit așa ceva și mirându-se că, de fapt, au simțit același lucru și în același moment. Totul începuse pe drum, când călătorul citase din Scripturi și vorbise despre Fiul Omului care trebuia să sufere mult până să atingă slava. Senzația că un lucru extraordinar era pe cale să se întâmple urcase în ei cu încetul. Cu toate acestea, nici unul, nici celălalt nu se gândise că s-ar fi putut să fie *El*. Așa ceva nu le dăduse prin minte. Nu ar fi avut niciun motiv să le vină, întrucât, fizic, nu îi semăna deloc. Abia în clipa când le-a dat pâinea, dintr-odată, totul a devenit evident. Nu mai erau triști, chiar deloc. Ba chiar, ciudat, dar și-au mărturisit-o reciproc, s-au gândit că nu vor mai fi triști niciodată. Că s-a terminat cu tristețea.

„Și așa s-a și întâmplat", îi spune Filip lui Luca, sub smochin: „nu am mai fost niciodată trist."

14

Tot așa cum a existat obligatoriu o primă întâlnire între Luca și Pavel, întâlnire căreia i-am imaginat detaliile, dar care nu a fost sub nicio formă una imaginară, la fel de obligatoriu a existat și una între Luca și un martor direct al vieții lui Isus. L-am numit pe acesta Filip fiindcă, citind atent *Faptele apostolilor*, mi s-a părut credibilă ipoteza și îmi pot închipui efervescența pe care acea întâlnire a provocat-o în sufletul lui Luca. Până acum, considera că Pavel știa totul. Că, în orice caz, nimeni nu știa mai multe despre Isus. Și uite că petrece o seară cu un

bărbat care nici măcar prea bătrân nu e și care vorbește despre el familiar, având onestitatea de a recunoaște că el l-a cunoscut foarte puțin, dar că există oameni care l-au cunoscut bine, desigur. — „Pot întâlni și eu vreunul?“ întreabă Luca. „– Bineînțeles“, răspunde Filip. „Dacă vrei, pot să te ajut să întâlnești. Trebuie însă să fii prudent fiindcă ești *goy* și mai ești și tovarăș al lui Pavel, așa că mulți nu vor avea încredere în tine. Mai mult, recomandarea mea nu-ți va deschide toate ușile, după cum știi, nu am o reputație prea bună. Însă pari un om care știe să asculte. Nu-ți rozi zăbala gândindu-te ce-o să zici tu, în timp ce vorbesc ceilalți. Ar trebui să meargă.“

Îmi imaginez noaptea pe care a petrecut-o Luca după această conversație. Insomnia, exaltarea, orele trecute mergând pe străzile albe, trase la linie ale Cezareei. Ceea ce îmi permite să mi-o imaginez sunt momentele în care mi-a fost dăruită o carte. Mă gândesc la noaptea care a urmat morții cumnatei mele, Juliette, și la vizita noastră la prietenul ei, Étienne, din care s-a născut romanul *Alte vieți, nu a mea*. Impresia unei absolute evidențe. Am fost martorul a ceva ce trebuia povestit și mie, nu altcuiva, îmi revenea obligația de a o face. Mai apoi, această evidență se încețoșează, deseori se pierde, dar dacă nu e acolo, măcar pentru o clipă, nimic nu se poate construi. Știu că nu trebuie să ai încredere în proiecții și anacronisme, dar sunt sigur, cu toate acestea, că a existat un moment în care Luca și-a zis că povestea trebuia relatată și că el o va face. Că soarta l-a așezat în locul potrivit pentru a primi cuvintele martorilor: mai întâi ale lui Filip, apoi ale altora cu care Filip îi va face cunoștință și pe care îi va căuta de unul singur.

*

Mii de întrebări trebuie să i se fi iscat în minte. De ani și ani participa la mese rituale, în cursul cărora, mâncând pâine și bând vin, se comemora ultima cină a Domnului și, în chip misterios, intra în comuniune cu acesta. Numai că această ultimă cină, care își imaginase mereu că a avut loc pe un soi de Olimp, într-un loc suspendat între cer și pământ, sau, mai degrabă, pe care nu s-a gândit niciodată să și-o imagineze, această cină deci, conștientiza dintr-odată, avusese loc cu douăzeci și cinci de ani mai înainte, într-o încăpere reală, într-o casă reală, în prezența unor persoane reale. Era nevoie ca el, Luca, să intre în acea încăpere, să discute cu acele persoane. Tot astfel știa că Domnul, înainte de a fi înviat, fusese crucificat. Spânzurat pe lemn, conform expresiei lui Pavel. Luca știa perfect ce însemna supliciul crucificării, care se practica în întreg imperiul roman. Văzuse oameni crucificați pe marginea drumurilor. Simțea că era ceva bizar, ba chiar scandalos în adorarea unui zeu al cărui trup fusese supus acestei torturi degradante. Nu se întrebase însă niciodată de ce fusese condamnat, în ce împrejurări și de către cine. Pavel nu se oprea la acest subiect, ci zicea doar: „de către evrei“, și cum toate necazurile lui Pavel de la evrei veneau, nici alții nu se opreau la asta și nici nu adresau întrebări mai precise.

Poate că mă aventurez de-a binelea, însă îmi închipui că în noaptea aceea, în care planul i s-a arătat, confuz încă, dar sclipitor în evidența lui, s-a gândit la Pavel și, fără a-și explica foarte bine de ce, s-a simțit vinovat față de el. De parcă, plecând pe urmele lui Christos care trăise în Galileea și în Iudeea, îndreptându-se către cei care îl

cunoscuseră, trăda pactizând cu ceea ce îi provoca lui Pavel atâta invidie. Căci, dacă Pavel detesta ceva, atunci acest lucru era să fie ascultați alți predicatori, mai ales dacă erau evrei. Ca să-i faci pe plac, trebuia să îți ceruiești urechile și să nu scoți dopurile decât atunci când deschidea el gura. Lui Luca îi plăcea să-l asculte pe Pavel, era gata, pentru a-i face pe plac, să-și ceruiască urechile dacă vorbea vreun pedagog atenian sau vreun rabin din Alexandria, precum Apollo, însă pentru nimic în lume nu ar fi renunțat la a-l asculta pe Filip. Simțea limpede că, în ciuda stimei reciproce dintre cei doi bărbați, chiar dacă Pavel lăuda deschiderea de spirit a lui Filip, nu s-ar fi bucurat să afle că Luca se îndrepta spre Filip pentru a afla mai multe despre Isus.

Luca nu era un spirit abstract. Îl interesau certurile dintre persoane reale, care aveau nume și pe care le cunoștea, ba, mai mult, era interesat ca acestea să se împace, fiindcă se bucura să vadă oamenii împăcându-se, dar marile desfășurări teologice îl depășeau. Se bucura să constate că un individ iartă jignirea adusă de un altul, că un câine de samaritean se poartă mai bine decât un fariseu plin de sine și de calitățile pe care le are. Căsca plictisit, în schimb, când venea vorba despre răscumpărarea sau iertarea păcatelor, în sfârșit, de ceea ce se traduce astfel, dar putem oricând spune că de vină sunt traducerile: și în grecește e ceva abstract și nu are legătură cu viața de zi cu zi. Cel mai mult, în poveștile lui Filip, îi plăceau amănuntele concrete: cei doi inși care se întorceau acasă copleșiți, praful de pe drum, faptul de a ști la ce distanță exactă față de Ierusalim li se găsea satul și pe ce ușă ieșeai la plecare. Ideea era că acest Filip în

fața căruia se găsea, se aflase el însuși în fața lui Isus. Înainte de a adormi, în zorii acelei nopți de insomnie și de revelație, mi-l imaginez pe Luca punându-și următoarea întrebare: cum să fi arătat?

Fiindcă avea un chip, iar cei care îl cunoscuseră îl puteau descrie. Filip, dacă era întrebat, răspundea cu bunăvoință. L-o fi întrebat? Dacă da, de ce Evanghelia nu păstrează nicio urmă a răspunsului? Știu, știu: fiindcă o asemenea grijă este cu totul străină genului literar în care lucra Luca și sensibilității vremii sale. Nu afli mai mult nici în lucrările lui Tacit ori Iosephus Flavius în sensul descrierii fizice a împăraților, consulilor sau guvernatorilor — bun, existau busturi, dar asta e altceva. Așa e: prins în flagrant delict de anacronism, bat în retragere. Totuși: mi-e greu să-mi închipui că Luca, interesându-se cu pasiune de persoana lui Isus și curios cum era să afle tot felul de amănunte, nu s-a interesat dacă era înalt ori scund, frumos sau urât, bărbos sau spân și că nu a pus aceste întrebări. Poate că răspunsul era greu de priceput.

15

Poveștile despre aparițiile lui Isus în acea zi de după sabat, pe care creștinii o numesc duminică, diferă de la un evanghelist la altul dar, chiar deosebindu-se, se potrivesc. Mai întâi acea femeie sau grupul de femei care merg în zori în locul în care a fost depus cadavrul pentru a-l îmbălsăma. Ioan spune că a fost Maria din Magdala de

una singură, Matei se referă la aceeași Marie și la încă o femeie numită tot Maria; Marcu și Luca adaugă o a treia. Toți patru sunt de acord că au fost uluite, întrucât trupul nu mai era acolo.

Începând de la acest punct, Ioan este cel mai exact, într-atât de exact și de bogat în amănunte realiste, încât chiar îți vine să crezi că a fost acolo și că ceea ce citești este cu adevărat mărturia „celui mai iubit discipol al lui Isus". Alergând, Maria din Magdala se duce să-i caute pe Petru și pe „celălalt discipol", așadar, cel pe care Isus îl iubea, și le spune: „L-au furat pe Domnul din mormânt. Și nu știu unde l-au dus." Cei doi bărbați se hotărăsc să meargă să vadă. Și ei pleacă tot în fugă, celălalt discipol mai iute decât Petru. Așa că ajunge primul la mormântul care este descris ca o grotă săpată direct în peretele de stâncă. De intrat însă nu intră. Îl așteaptă pe Petru, care intră și vede lințoliul în care fusese învelit corpul. Celălalt discipol, intrând la rândul lui, „vede și crede", lucru cam grăbit totuși, întrucât tot ce era de văzut era absența corpului, absență care punea pe gânduri, cerând o explicație, dar din care nimeni, în acel moment, nu s-ar fi gândit să deducă învierea. De altfel, oricum trebuie să-și fi păstrat intuiția doar pentru sine, fiindcă cei doi se întorc la fel de perplecși ca femeile, dar numai perplecși.

Maria din Magdala rămâne lângă mormânt, plângând. În relatarea lui Ioan, acesta vede doi îngeri în veșminte albe, așezați liniștiți acolo unde ar fi trebuit să fie trupul lui Isus, unul în dreptul capului, celălalt în al picioarelor. În cea a lui Matei, avem un singur înger, dar care coboară din cer cu zgomot de tunet, sclipitor ca un fulger, înveșmântat într-o mantie albă ca neaua,

la vederea căruia soldații sar ca arși și cad ca morți. În a lui Luca, avem doi bărbați în haine orbitoare. Iar în a lui Marcu, ca de obicei cel mai sobru, un tânăr înveșmântat într-o robă albă. La Ioan, îngerii se mulțumesc să o întrebe pe Maria de ce plânge. La ceilalți trei, anunță femeile că Isus a înviat.

Oricât de frumoase ar fi cuvintele îngerilor (conform lui Luca: „De ce îl căutați între cei morți pe cel ce este viu?“), mi se par mai puțin frumoase decât scena care urmează și în care aceștia nu participă, conform relatării lui Ioan. După ce le-a spus îngerilor de ce plânge, Maria din Magdala se întoarce și îl vede pe Isus care stă acolo, *însă ea nu știe că este Isus*. „De ce plângi?“ o întreabă, la rândul lui. „Pe cine cauți?“ Luându-l drept un grădinar, îi răspunde: „Dacă tu l-ai luat pe Domnul meu, spune-mi unde l-ai pus și eu îl voi lua.“ Atunci, Isus îi spune: „Maria“. Fiindcă i-a pronunțat numele, fiindcă i l-a pronunțat într-un fel anume, femeia face ochii mari și murmură în aramaică: *Rabbuni* — ceea ce, explică Ioan pentru cititorii săi greci, înseamnă „Învățătorule“. Și i se aruncă la picioare. Isus spune: „Nu te atinge de mine, căci încă nu m-am suit la Tatăl meu, ci mergi la frații mei și le spune.“

Marcu susține că Maria și celelalte femei nu au spus nimic nimănui „căci se temeau“ — acestea sunt ultimele cuvinte din povestea lui. Luca susține că s-au dus după ceilalți, cărora cuvintele femeilor li s-au părut incredibile, prin urmare nu le-au dat crezare. Matei spune că paznicii mormântului au căzut ca morți, apoi s-au ridicat și s-au dus să raporteze marilor preoți „ce se întâmplase“, fără a se putea ști dacă prin „ce se întâmplase“ trebuie să înțelegem doar dispariția cadavrului, apariția îngerilor

sau, deja, zvonul învierii. Oricum ar fi fost, marii preoți s-au tulburat și, după ce au discutat cum trebuiau să reacționeze, le-au dat paznicilor bani ca să răspândească în oraș zvonul că susținătorii agitatorului crucificat cu trei zile mai înainte au venit noaptea și i-au furat cadavrul. Această legendă urbană, adaugă Matei, „s-a răspândit între Iudei până în ziua de azi" — și nu doar printre evrei: Renan nu o exclude dintre ipotezele sale.

În aceeași duminică, la căderea serii, are loc și întâlnirea de la Emaus, despre care numai Luca povestește. După ce misteriosul călător îi părăsește, Cleopa și cel care cred eu că a fost Filip se hotărăsc să se întoarcă la Ierusalim. În aceeași seară, refac în sens invers cele două ore de drum și îi găsesc pe cei unsprezece în camera înaltă în care, precizează Ioan, care și el povestește scena, stau „cu ușile încuiate de frica evreilor". Pe neașteptate, Isus își face apariția în mijlocul lor și le zice *Shalom*, Pace vouă. Sunt cuprinși de groază, crezând că văd o fantomă. Luca susține că îi invită să-l atingă și, după ce se lasă atins, le cere ceva ce niciodată nu ar cere o fantomă: ceva de mâncare. Da, puțin pește, pe care îl împart cu el.

Această masă de pește se găsește în scena finală, la Ioan, cea pe care mi-a citit-o părintele Xavier în cabana lui din Levron și care a declanșat convertirea mea: pescuitul în Lacul Tiberiada; necunoscutul care, în zori, strigă pescarii de pe mal și le spune unde să arunce năvoadele; Petru care își scoate haina, sare în lac și ajunge lângă necunoscutul pe care îl recunoaște, apoi face un foc din vreascuri, pe nisip, pentru a frige peștele.

*

Trăsătura cea mai evidentă a acestor povestiri este că, la început, nimeni nu îl recunoaște pe Isus. La cimitir, e grădinar. Pe drum, un călător. Pe plajă, un trecător care întreabă pescarii: „Mușcă?“ Nu el e și, ciudat, tocmai prin asta e recunoscut. E cel pe care întotdeauna oamenii și-au dorit să-l vadă, să-l audă, să-l atingă, dar nu așa cum se așteptau să-l vadă, să-l audă, să-l atingă. E nimeni și e toată lumea. E primul venit și e ultimul dintre vagabonzi. Cel despre care el însuși spunea, și ceilalți trebuie să-și fi amintit: „Căci flămând am fost și mi-ați dat să mănânc. Însetat am fost și mi-ați dat să beau. În temniță am fost și ați venit la mine.“ Poate că și-au amintit și formula fulgurantă, care nu a fost păstrată în Evanghelii, ci într-un apocrif: „Despică lemnul: acolo sunt. Ridică piatra: mă vei găsi sub ea. Privește-ți fratele și-ți vei vedea Dumnezeul.“

Oare din acest motiv nimeni nu i-a descris chipul?

16

Toată povestea este confuză, dar exact această confuzie mi se pare realistă. Dacă sunt interogați martorii unui fapt divers, întotdeauna se va obține genul acesta de relatări pline de incoerențe, de contradicții, de exagerări care nu fac decât să se amplifice pe măsură ce ne îndepărtăm de sursă. Exemplu model de martor îndepărtat de sursă: Pavel care, în prima scrisoare către corinteni, alcătuiește o listă cel puțin extrem de personală a aparițiilor lui

Isus după moarte, incluzându-l pe fratele Iacob — pe care, totuși, nu-l prea avea la inimă — și, pur și simplu, „deodată la peste cinci sute de frați“. Unii au murit de atunci, precizează Pavel, alții sunt încă în viață. De subînțeles: puteți să vă duceți să-i vedeți și să-i întrebați. Luca, apropiat al lui Pavel, care cu siguranță cunoștea această mărturie, ar fi putut-o face. N-a făcut-o. Ori a făcut-o și nu a ajuns la niciun rezultat, cei cinci sute reducându-se la vreo zece — lucru care nu este nici mai mult, nici mai puțin doveditor, de altfel.

Luca nu era un anchetator modern. Chiar dacă ne asigură că „am urmărit toate cu de-amănuntul de la început“, trebuie să rezist tentației de a crede că a pus întrebările pe care eu mi le-aș pune, încercând să le pun și celor din jurul meu, dacă m-aș afla în locurile în care s-au desfășurat lucruri atât de stranii, și asta douăzeci și cinci de ani mai târziu, când încă mai e în viață o bună parte dintre martori. A fost vorba despre o femeie, două femei, trei femei? Au fost ele crezute imediat? Și, de fapt, ce s-a crezut? Odată făcută constatarea că trupul nu mai era în mormânt, cum se face că a fost atât de rapid abandonată ipoteza realistă conform căreia a fost furat, pentru a se trece pe loc la aceea, extravagantă, a învierii? Cine ar fi putut fi acei „ei“ care l-au furat? Autoritatea romană care încerca să evite, așa cum au făcut-o și americanii prin comandoul lor care l-a suprimat pe Osama ben Laden, propagarea unui cult pornind de la rămășițele din mormânt? Un grup de discipoli pioși care au ținut să-i aducă un ultim omagiu și au provocat astfel întreaga încurcătură, omițând să-i anunțe și pe ceilalți? Un grup de discipoli machiavelici care au organizat cu bună-știință

colosala impostură chemată să prospere sub numele de creștinism?

17

„Nimeni nu poate ști ce a întâlnit Horselover Fat“, zicea Philip K. Dick în legătură cu alter egoul lui, „dar un lucru este sigur și anume că a întâlnit ceva.“

Nimeni nu știe ce s-a întâmplat în ziua Paștelui, dar un lucru e sigur, și anume că într-adevăr ceva s-a întâmplat.

Când afirm că nu se știe ce s-a întâmplat, greșesc. Se știe foarte bine, doar că, prin ceea ce se crede, apar două lucruri diferite și incompatibile. Dacă ești creștin, crezi că Isus a înviat: prin asta ești creștin. Dacă nu, crezi ce credea Renan, ce cred oamenii raționali. Și anume că un mic grup de femei și de bărbați — de femei, în primul rând —, aduși la disperare de pierderea gurului lor, s-a iluzionat și a început să spună povestea învierii, așa că s-a petrecut acest fapt deloc supranatural, însă stupefiant, care merită să fie relatat în amănunt: credința lor naivă, bizară, care, în mod normal, ar fi trebuit să pălească și apoi să se stingă odată cu ei, a cucerit lumea într-o asemenea măsură încât astăzi încă o mai împărtășește aproape un sfert din cei ce trăiesc pe fața pământului.

Nu mă îndoiesc că, atunci când va apărea cartea, voi fi întrebat: „Până la urmă, ești ori nu creștin?“ ca, acum

mai bine de treizeci de ani: „Până la urmă, avea ori nu avea mustață?“ Aș putea avea abilitatea de a spune că, dacă m-am spetit să o scriu, a fost tocmai pentru a nu răspunde la această întrebare. Pentru a o lăsa deschisă și răspunsul la latitudinea liberului-arbitru al fiecăruia. Ar fi genul meu de eschivă. Numai că prefer să răspund.

Nu.

Nu, nu cred că Isus a înviat. Nu cred că un om a revenit dintre morți. Atâta doar că a crede așa ceva, că eu însumi am crezut-o, mă intrigă, mă fascinează, mă tulbură, mă bulversează — nu știu ce verb se potrivește mai bine. Scriu această carte pentru a nu-mi închipui că știu mai multe, eu care nu mai cred, spre deosebire de cei care cred ori de mine însumi pe vremea când credeam. Scriu această carte pentru a arăta că nu sunt în deplin acord cu opiniile celorlalți.

18

Un alt lucru trebuie să-l fi tulburat foarte tare pe Luca. Supus respectuos al imperiului, considera bună administrația, prețioasă pacea pe care o asigura și, fără să fi fost el însuși roman, era mândru de puterea imperiului. Nici el și nici compatrioții lui din Macedonia nu aveau nici cea mai mică revendicare națională și nici umbră de indulgență față de rebelii pe care îi asimilau tâlharilor la drumul mare, aprobând crucificarea lor când săreau calul. Pavel îi cucerise cu atât mai eficient cu cât nu vorbea niciodată despre revoltă, ba din contră, îl invita pe fiecare

să-și păstreze condiția socială și să se conformeze cu scrupulozitate legilor. De fiecare dată când avusese probleme cu evreii, funcționarii romani îl scoseseră basma curată. Așa se întâmplase în Corint cu înțeleptul guvernator Galion, așa se întâmplase iarăși la Ierusalim, unde cohorta îl salvase de la linșaj. Chiar dacă guvernatorul Felix părea cam dubios, grație lui a locuit Pavel în siguranță în Cezareea.

Or, dacă este să-l credem pe Filip, cei care îl urmaseră pe Isus sperau că el va elibera Israelul de romani și acesta ar fi fost motivul pentru care romanii îl condamnaseră. Filip amintea asta ca un lucru de la sine înțeles, cunoscut de toată lumea. Nu părea să se mire că, Fiul Omului fiind, Mântuitorul așteptat de toți oamenii, chiar și de cei care nu știau că o fac, Isus era, în același timp, șeful unui grup de răzvrătiți, comparabil cu alți conducători de grupuri răzvrătite, cărora le citează numele și faptele: macabeii, Theudas, Iuda galonitul, Egipteanul, toți acei inși care puseseră mâna pe arme și hărțuiau cohortele romane, le întindeau ambuscade și care, de altfel, o sfârșiseră prost.

Aceste nume, pe care le cunoaștem de la Iosephus Flavius, Luca le auzise, pe unele dintre ele, din gura lui Mnason cipriotul. Îi confunda, fiindcă, pentru el, țineau de un folclor exotic și amenințător. Zicea, înspăimântat: „Despre Isus vorbești? Despre Isus Christos?“ Și Filip îi răspundea: „Păi da, despre Christos, că doar așa-i ziceți voi, ăștia, grecii. Și-n Antiohia tot așa-i zic. Aici i se spune Mesia, *maschiah*, iar Mesia e regele evreilor. Cel care trebuie să vină și să-i elibereze pe evrei din robie, după cum Moise i-a eliberat cândva din sclavia lui Faraon.“

Pe crucea pe care murise, centurionul însărcinat cu execuția bătuse în cuie un înscris în care îl numea,

spre batjocura trecătorilor, „Isus, regele evreilor“. Greșit calcul: trecătorii nu și-au bătut joc. Cu excepția câtorva susținători ai marelui preot, cea mai mare parte a locuitorilor Ierusalimului simpatiza cu mișcarea de rezistență, chiar dacă nu avea curajul de a lua parte la ea. Cei care crezuseră că Isus era Mesia erau groaznic de dezamăgiți. Celor care nu crezuseră asta le era tare milă de el. Nimănui nu-i venea să-și bată joc. În definitiv, încercase și eșuase. Repulsia și sentimentul de nedreptate pe care le trezise supliciul său le confirma motivația revoltei. Ceea ce dovedeau înscrisul și crucea, și bietul om care agoniza pe cruce era exact aroganța romanilor.

Problema de a ști cine este răspunzător de moartea lui Isus, romanii sau evreii, este una care consumă. Iese la suprafață în mod regulat, de pildă cu ocazia filmului naturalist al lui Mel Gibson despre patimile lui Christos. Cu toate acestea, povestea din Evanghelii pare, în legătură cu acest subiect, de o perfectă coerență, perfect limpede în ceea ce privește motivele ostilității trezite de Isus. Nemulțumit să rămână doar un simplu luptător a cărui popularitate îngrijora, și-a multiplicat pe plan religios provocările față de religia oficială și reprezentanții ei. Prescripțiile ritualice îl făceau să ridice din umeri. A tratat relaxat Legea. Și-a bătut joc de ipocrizia celor virtuoși. A afirmat că grav era să-ți blestemi vecinul, nu să mănânci carne de porc. La dosarul deja încărcat a adăugat, la sosirea în Ierusalim, un adevărat scandal în templu: mese răsturnate, negustori hărțuiți și, cum am zice în ziua de azi, consumatori luați ostatici. Într-o societate teocratică, o asemenea izbucnire seamănă mai mult, sub raportul riscului, cu un *acting out* în mijlocul marii moschei din Teheran decât cu demontarea unui

McDonald's de către fanii lui José Bové[27]. Dintr-odată, nu doar fariseii, care s-au numărat printre adversarii de până atunci, dar și marii preoți saduchei care, aflând de noua provocare, au hotărât că autorul ei merită moartea. Crima pe care i-o imputau fiind blasfemia, Isus trebuia să fie lapidat. Numai că Sinedriul nu avea puterea de a pronunța condamnări la moarte. Drept care a transferat cazul autorității romane, având grijă să-l prezinte nu ca pe unul religios — guvernatorul Pilat, la fel ca Galion în Corint, i-ar fi trimis la plimbare —, ci ca pe unul politic. Fără a o revendica explicit, Isus nici nu a negat că se considera un Mesia. Sau, cel puțin, lăsa să i se spună așa. Mesia înseamnă regele evreilor, adică rebel. Pentru această crimă era stabilită pedeapsa cu moartea, și Pilat a încercat să mai tragă de timp, dar nu a avut de ales. Se îndoia că Isus ar fi putut fi altceva decât, în cel mai rău caz, un dușman al Legii, dar dosarul fusese atât de bine alcătuit încât reieșea că era un dușman al Romei.

Evangheliile nu se prea potrivesc la nivelul detaliului asupra a ceea ce s-a spus în Sinedriu și apoi în fața lui Pilat, dar, în linii mari, relatările proceselor de la cele două tribunale, evreiesc și roman, converg. Cea mai mare parte a istoricilor, creștini ori nu, acreditează versiunea care este și cea a Bisericii și pe care o ilustrează și filmul lui Mel Gibson. De altfel, de partea evreiască, Talmudul o confirmă și el. Anumiți rabini, ale căror opinii sunt compilate în Talmud, merg chiar până la a afirma că sentința de condamnare la moarte a fost pronunțată de Sinedriu,

[27] Om politic și personalitate altermondialistă, născut în 1953, autor al unor acțiuni de „nesupunere civilă" printre care și, în 1999, „demontarea" unui McDonald's în construcție, pentru care a fost condamnat la trei luni de închisoare.

trecând sub tăcere rolul lui Pilat: pe scurt, nu numai că evreii l-au condamnat pe Isus, dar se mai și laudă că ei au luat decizia.

Există, totuși, o contraistorie, relativ recentă, al cărei reprezentant cel mai radical este un profesor scoțian, numit Hyam Maccoby. Această contraistorie înțelege să denunțe ficțiunea conform căreia autoritățile evreiești l-au condamnat pe Isus și, plecând de aici, antisemitismul creștin pe care se străduie, fără prea mare greutate, să îl extragă din Noul Testament. În numele ei a fost acuzat de antisemitism filmul lui Mel Gibson. Cum o consider stimulativă, dacă nu chiar convingătoare, m-aș bucura să profit pentru a-i rezuma argumentația.

Fariseii, își începe explicația Hyam Maccoby, nu erau sub nicio formă mandarinii ipocriți pe care Evangheliile îi descriu ca pe niște adversari ai lui Isus și, pe cale de consecință, denunțătorii săi, ci niște bărbați pioși și înțelepți, vestiți pentru atenția pe care o acordau specificităților omenești, pentru supletea în adaptarea Torei la problemele fiecăruia, pentru toleranța în privința opiniilor divergente: niște strămoși ai lui Emmanuel Levinas. Mai pacifiști decât Isus, prezentat de Maccoby ca un agitator anticolonialist, nu priveau nici ei cu mai puțină simpatie lupta politică a acestuia. Pe plan spiritual și moral, spuneau aproape aceleași lucruri ca el și, când între ei apăreau mici divergențe, le discutau cu bunăvoință, după cum o arată și o scenă imprudent păstrată de Marcu, înainte ca Matei să o rescrie conform ideologiei ajunse dominante, adică transformând-o într-o ceartă plină de ură. În realitate, Isus și fariseii se înțelegeau bine, fiindcă țineau la Lege și o analizau, iar dușmanii lor comuni,

după romani, erau colaboraționiștii saduchei, preoți aroganți și vânduți, trădători în egală măsură ai națiunii și ai religiei evreiești.

De fiecare dată când, în Evanghelii, citim cuvântul „fariseu" pentru a desemna un om rău, ar trebui, conform lui Maccoby, să înțelegem „saducheu". E ca atunci când este utilizată funcția „replace" când se lucrează un text pe computer. Dar de ce această șmecherie? Pentru că evangheliștii au hotărât, în disprețul realității istorice, să îl prezinte pe Isus ca pe un revoltat împotriva religiei evreiești și nu împotriva ocupației romane. Realitatea istorică e că a fost un soi de Che Guevara pe care romanii, urmați de oamenii lor de paie care erau saducheii, și nu de bunii farisei, l-au arestat și l-au executat cu expeditiva brutalitate cu care erau obișnuiți ori de câte ori era amenințată ordinea publică. Pe scurt, ceea ce evangheliștii prezintă drept o travestire a adevărului ar fi, de fapt, adevărul.

Faptul că au susținut și au făcut să triumfe această versiune revizionistă se explică cu ușurință. Bisericile lui Pavel țineau să fie pe placul romanilor, iar crucificarea lui Christos la ordinul guvernatorului roman le punea probleme serioase. Cum realitatea brută nu putea fi negată, s-a făcut tot ce s-a putut pentru a-i atenua ținta. Patruzeci de ani mai târziu, s-a dat explicația că Pilat a acționat împotriva propriei convingeri, că i s-a forțat mâna, și chiar dacă, formal, sentința și execuția au aparținut romanilor, instrucția procesului și adevărata responsabilitate aparțineau evreilor care, de atunci, au fost băgați cu toții în aceeași oală. „Fariseii și saducheii" spun Matei, Marcu și Luca, de parcă tot timpul aceștia fuseseră mână în mână. „Evreii", zice pur și simplu Ioan. Partidul dușman. Nașterea antisemitismului creștin.

19

În spatele acestei contraistorii se ascunde un contraportret al lui Pavel despre care Hyam Maccoby a alcătuit o carte intitulată *The Mythmaker* — care s-ar traduce: *Pavel și inventarea creștinismului*. Iată teza volumului: dacă Isus, pe care Evangheliile îl prezintă ca pe un dușman declarat al fariseilor, era, de fapt, tovarășul lor de drum, Pavel, care, la origini, se considera fariseu, nici vorbă să fi fost așa ceva. Nu doar că nu era așa ceva, dar, mai mult, nici evreu nu era.

Nici măcar evreu, Pavel? Să detaliem.

Născut într-o familie păgână din Siria, tânărul Saul, conform lui Maccoby, fusese marcat, în același timp, de religiile abundând de mistere ale Orientului și de iudaismul care îl fascina. Ambițios, neliniștit, se visa profet sau cel puțin fariseu de prim rang — un intelectual ca Hillel, Șamai sau Gamaliel. E posibil, acceptă Maccoby, fiindcă nu rata niciodată ocazia să o reamintească, să fi frecventat o școală a fariseilor, de la Ierusalim, dar cu siguranță nu pe aceea a lui Gamaliel, căci acolo nu erau acceptați decât elevi de cel mai înalt nivel, ceea ce Pavel nu era. Lui Maccoby îi ia un întreg capitol pentru a demonstra că specificul rabinic al argumentației lui Pavel, din scrisorile acestuia, lucru asupra căruia sunt de acord toți comentatorii, e o pură invenție: în realitate, Pavel nu era decât un biet rabin care ar fi fost trântit la examene încă din primul an, indiferent despre care *yeshiva* ar fi fost vorba.

Observând că pe această cale nu va ajunge prea departe, supărat, ranchiunos, tânărul Saul s-ar fi întors către

saduchei, ba chiar ar fi intrat în serviciul marelui preot ca mercenar sau mardeiaș. Numai această explicație ar face verosimil faptul de a fi fost încărcat cu puterea de a persecuta partizanii acelui *guerillero* despre care un zvon bizar afirma că înviase după ce romanii îl omorâseră pe cruce. Mișcare clandestină de rezistență, șef charismatic martirizat și despre care nu se știe dacă e mort ori viu: conform acestui scenariu, rolul pe care și-l găsește obscurul Saul este acela al unui soldat angajat la fața locului de către ocupant, ceva asemănător, ca întristătoare celebritate, cu inspectorii Bonny și Lafont care, sub ocupația nazistă, și-au trăit clipele de glorie în sediul de pe strada Lauriston[28]. Și astfel, într-adevăr, se poate înțelege că avea cum să pună oameni în lanțuri, cum să-i aresteze, ba chiar să-i vâneze în zone neocupate, la Damasc, de pildă, lucru imposibil pentru fariseii dintre care, mai târziu, a pretins că făcuse parte. Fariseii nu aveau nicio putere în poliție și, chiar dacă ar fi avut-o, nu și-ar fi exercitat-o niciodată față de apropiați. E de înțeles, de asemenea, că aceste activități prea puțin sclipitoare, intrau în contradicție cu ideile mărețe pe care le avea despre sine un tânăr care se vedea profet printre evrei, obligat, în același timp, să ducă la bun sfârșit treburile murdare, în serviciul *gauleiterului* local. Sau, cum va spune mult mai târziu: „Nicicum nu pricep: căci nu fac binele pe care îl voiesc, ci răul pe care îl urăsc.“

Nimic nu este mai străin iudaismului, observă pe bună dreptate Maccoby, decât acest sentiment al

[28] La numărul 93 de pe strada pariziană Lauriston s-a aflat, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, sediul ramurii franceze a Gestapoului, al cărui șef era Henri Lafont, Pierre Bonny fiind unul dintre cei cu funcții importante — ambii executați în 1944.

vinovăției, decât această disperare bazată pe experiența conform căreia eforturile omului sunt inutile, iar prăpastia dintre ceea ce pretinde legea și puterile păcătosului imposibil de acoperit. Tora este făcută pentru om, pe măsura lui, și orice interpretare a fariseilor viza ajustarea ei la posibilitățile fiecăruia. Celebra frază a lui Pavel, din contră, este descrierea perfectă a disperării unui om care a încercat să devină evreu fără a fi reușit, a unui convertit ratat, căzut în abjecție. Înfiorătoarea disperare, chinuitorul conflict interior își vor găsi rezolvarea pe drumul Damascului. Eul sfâșiat, dușman lui însuși, se va cufunda în experiența unei transformări radicale, după care începe o viață cu totul nouă. Cu totul nouă, dar înrădăcinată în superstițiile copilăriei și în religiile fondate pe mistere, în care mor și renasc zei precum Osiris ori Baal-Taraz, cel care și-a dat numele orașului natal al lui Pavel, Tars. O credință de acest fel se răspândise și în legătură cu rebelul căruia Saul îi persecuta adepții. Și pe această credință a pus mâna Pavel.

Conform lui Maccoby, Pavel nu este un convertit propriu-zis. Pentru convertire ar fi fost necesar ca religia lui Christos să fi existat, ceea ce nu era cazul. La fel ca Moise, la care nu ar fi putut să nu se ducă cu gândul, s-a retras, după experiența-limită trăită, în deșertul Arabiei de unde s-a întors cu noua *sa* religie. Lucrul ciudat, în toată povestea, este că nu a rupt relațiile nici cu mica sectă galileeană, nici cu iudaismul. Că, pentru a-și dura edificiul, a continuat să facă referire la acel evreu obscur, de la țară, pe care, cu siguranță, fără el l-ar fi uitat toată lumea. Că și-a asumat riscul suicidar, dacă stăm să ne gândim, de a se întoarce la Ierusalim și de a se prezenta singur, dezarmat în fața unei rețele de rezistenți căreia

pusese să i se aresteze, tortureze și execute atâția membri. Poate că își asumase acest risc nesăbuit fiindcă, în pofida a orice, rămăsese sentimental legat de Israel. Poate fiindcă înțelesese că era mai bine să asigure religiei sale mutante un temei istoric care să urce până în negura vremilor, decât să și-o bazeze doar pe propria-i personalitate. Poate că, în sfârșit (și asta e părerea mea, nu a lui Hyam Maccoby), întrucât își dorea să testeze pe fostele sale victime învățătura lui Isus, care presupune să-ți iubești dușmanii și să-ți întâmpini cu bunăvoință persecutorul.

Exercițiul trebuie să fi fost dificil. În anii care urmează, duplicitatea lui Pavel se dovedește una extremă. Pe de o parte, încearcă să promoveze Evanghelia *sa*, după cum singur spune, printre păgâni. Prozeliții sunt un teren fertil pentru o invenție teologică tot mai extinsă, Isus ajungând o divinitate cosmică, un mântuitor universal, un soi de mit, iar ritualul se organiza în jurul unei ceremonii cu totul păgâne, cu totul străine, ba chiar respingătoare pentru discipolii adevăratului Isus: euharistia. Pe de altă parte, obsesia sa de a nu o rupe cu biserica-mamă îl obligă să acționeze cu abilitate, să mintă, să pretindă, împotriva oricărei evidențe, că este foarte atașat Legii și să răspundă unor convocări spre a-și demonstra ortodoxia. Prima dată lucrurile merg rău, a doua oară și mai rău. Ruptura devine fapt. Nu contează că, la sosire, Pavel e cel ce câștigă partida, întrucât, după cum se va vedea peste puțină vreme, Templul este distrus, Israelul, ca națiune, aneantizat și Biserica de la Ierusalim împrăștiată. Tradițiile sale nu vor supraviețui decât în sânul unor mici secte pierdute prin deșert, însă pe care Hyam Maccoby le consideră, o spune limpede, ca mai fiabile decât tot ce e scris în Noul Testament.

Și asta fiindcă — spune el — Noul Testament nu este nimic altceva decât istoria scrisă de către partida învingătorilor, rezultatul unei vaste falsificări urmărind să ne facă să credem că Pavel și noua lui religie sunt urmașii iudaismului și nu contestatarii lui; că, în pofida unor divergențe minore, Pavel era acceptat, apreciat, învestit de Biserica din Ierusalim; că Isus nu ținea la farisei, dar, la fel ca Pavel, îi respecta pe romani; că nu făcea politică, iar împărăția lui nu era din această lume; că îi învăța pe ceilalți, la fel ca Pavel, respectul față de autorități și deșertăciunea oricărei revolte; că, autoproclamându-se Mesia, nu se referea sub nicio formă la vreo împărăție de pe acest pământ, ci la o nebuloasă identificare cu Dumnezeu și, respectiv, cu *Logosul*; că singurii evrei buni sunt aceia care se consideră dezlegați de Legea veche; în sfârșit, că Pavel e singurul care cunoaște fondul gândirii adevăratului Isus, tocmai fiindcă nu l-a cunoscut în încarnarea sa pământească, imperfectă și confuză, ci în aceea de Fiu al lui Dumnezeu, și că orice adevăr istoric ce ar risca să compromită respectiva dogmă trebuie nu doar să fie declarat ca fals, dar, lucru mult mai sigur, să fie pur și simplu suprimat.

Iată minciuna care s-a impus acum două mii de ani, cu șansa cunoscută. Cele câteva voci discordante care s-au ridicat au fost făcute să amuțească, fie că este vorba despre micile secte născute din Biserica de la Ierusalim, singurele care puteau ști și păstra în tradițiile lor ceea ce cu adevărat s-a întâmplat, fie, în interiorul Bisericii dominante, vreun adept cinstit și consecvent al lui Pavel, ca Marcion care, în secolul al II-lea, ținea să pună capăt ficțiunii conform căreia creștinismul era continuatorul iudaismului și să elimine din Biblie scrierile sfinte ale

evreilor. În sfârșit, după două mii de ani de întuneric, și-a făcut apariția profesorul Maccoby.

Am rezumat aceste puncte de vedere, fără a mă ralia lor. A denunța două mii de ani de revizionism integral mi se pare a fi culmea revizionismului, iar profesorul Maccoby am senzația că are ceva din Faurisson[29]. Consider că are dreptate amintind că fariseii erau oameni înțelepți și virtuoși, dar că greșește conchizând că Isus nu s-ar fi putut certa cu ei. Și dacă a făcut-o, *a făcut-o tocmai pentru că erau înțelepți și virtuoși*, întrucât simpatia lui se îndrepta către păcătoși, către ratați, către cei dezamăgiți de ei înșiși, nu către cei înțelepți și virtuoși. Mai cred că are de o mie de ori dreptate să denunțe antisemitismul creștin, dar că greșește pretinzând, împotriva oricăror mărturii, din rațiuni pur ideologice, că Isus a fost condamnat de către romani, fără ca evreii să fi avut vreun amestec. La fel de absurd ca a-l acuza pe Platon că este antiatenian sau antidemocrat fiindcă l-a prezentat pe Socrate drept un condamnat al democrației ateniene. În ambele cazuri, este vorba despre niște oameni liberi, paradoxali, incontrolabili, care s-au izbit de instituțiile vremii lor: cetatea grecească pentru unul, teocrația evreiască pentru celălalt. A vorbi despre ele nu este nici antidemocratic, nici antisemit. Cât despre portretizarea lui Pavel ca *goy* turnător la poliția secretă, mi se pare pitoresc, dar, dacă stau să mă gândesc, mai puțin bogat, mai puțin complex, mai puțin dostoievskian decât cel care reiese din scrisorile sale dacă le citești dând pur și simplu crezare celor spuse de el.

---

[29] Robert Faurisson, născut în 1929, negaționist, antisemit, apropiat al cercurilor franceze de extremă dreaptă.

Din contră, ce e adevărat e că genul acesta de bârfe circula, în legătură cu Pavel, în anturajul lui Iacob. Că nici măcar evreu nu era. Că, îndrăgostindu-se, la Ierusalim, de fata marelui preot, s-a circumcis de dragul ei. Că operația, executată de un amator, a fost o adevărată măcelărire care l-a lăsat impotent. Că fata marelui preot și-a bătut apoi joc cu cruzime de el care, de ciudă, s-a apucat să scrie pamflete furibunde împotriva circumciziei, sabatului și Legii. În sfârșit că, pentru a-și încununa mârșăviile, a deturnat banii din colectă pentru a-și cumpăra bunăvoința guvernatorului Felix — întrucât Hyam Maccoby nu pierde ocazia să-l acuze și de așa ceva.

Da, tot ceea ce afirmă profesorul Maccoby se spunea, mai puțin elaborat, și în Biserica de la Ierusalim. Luca trebuie că a auzit și el și că a fost tulburat.

20

Luca păstra amintirea greu de suportat a săptămânii pe care o petrecuse la Ierusalim, dar după cele povestite de Filip probabil că nu mai visa altceva decât să se întoarcă acolo. Neștiind la ce să se uite, nu văzuse nimic. Trecuse pe lângă toate fără a le sesiza. Acum, ținea să vadă cu ochii lui locul crucificării, mormântul pe care femeile îl găsiseră gol și, mai ales, acea misterioasă încăpere înaltă în care Filip și Cleopa, întorși în grabă de la Emaus, îi descoperiseră pe cei unsprezece adunați laolaltă, tulburați de zvonul conform căruia Isus fusese văzut în viață. În acea încăpere și în acea noapte le-a apărut tuturor și le-a

cerut ceva de mâncare. În acea încăpere, puțin mai târziu, au sosit niște flăcări care le-au mângâiat creștetele, după care ei au început să vorbească în limbi despre care nici măcar nu știau că există. Și, mai ales, în acea cameră a avut loc ultima cină pe care Isus a luat-o cu ai săi, cina în decursul căreia își anunțase apropiata moarte, instituind ritualul pe bază de pâine și vin pe care Luca și tovarășii lui îl practicau de ani de zile, fără a se întreba care îi era originea.

În ziua aceea, casa încă nu le era familiară discipolilor. Veneau acolo pentru întâia oară. Sosiți din Galileea natală împreună cu învățătorul lor, se găseau de puțină vreme la Ierusalim. Ziua, Isus propovăduia pe esplanada Templului, atrăgând ascultători din ce în ce mai numeroși, printre care se găsea și Filip. Noaptea, întregul grup dormea sub cerul liber, pe Muntele Măslinilor care se afla la ieșirea din oraș. Cum se apropia Paștele, iar Isus presimțea că, pentru el, va fi cel din urmă, a ținut să sărbătorească demn, adică mâncând miel de lapte pregătit sub un acoperiș. „Bine“, au întrebat Petru și Ioan, „dar unde?“ Erau, ca și ceilalți, țărani fără un ban în buzunar, care nu cunoșteau pe nimeni la Ierusalim, se descurcau greu pe străzile acestuia și le era rușine de accentul cu care vorbeau. Isus le-a spus: „Mergeți în cetate și vă va întâmpina un om, ducând un urcior cu apă; mergeți după el. Pe drum să nu vorbiți cu el. Când va intra într-o casă, intrați și voi după el. Spuneți că veniți din partea Învățătorului. Veți fi duși la etaj unde se găsește o încăpere mare, plină cu perne. O să găsiți acolo tot ce trebuie ca să pregătiți masa de Paște. Pregătiți-o și voi veni lângă voi diseară, ca să mâncăm.“

Aceste instrucțiuni sunt cele ale oricărei mișcări clandestine: orientare în teren, parole, simpatizanți ascunși față de care se folosesc o mie de precauțiuni spre a nu fi compromiși. Proprietara casei-prietene care, ulterior, a jucat ani de zile rol de cartier general și, uneori, de ascunzătoare, era o anume Maria. Aceasta avea un fiu numit Ioan-Marcu. Probabil că murise la sosirea lui Luca în Iudeea, întrucât, în *Faptele apostolilor*, locul este numit întotdeauna „casa lui Ioan-Marcu".

Mi-l imaginez pe acest Ioan-Marcu drept un al doilea martor, pe care Luca l-a întâlnit pe parcursul anchetei, și îmi mai imaginez că a făcut-o prin intermediul celui dintâi, al lui Filip, căci așa se petrec lucrurile în cadrul unei anchete: dai de o persoană care ți-o prezintă pe a doua care îți vorbește despre o a treia și așa mai departe. La fel ca în *Citizen Kane* sau în *La poarta furtunii*, respectivele persoane spun chestiuni contradictorii, cu care trebuie să te descurci zicându-ți nu că nu există adevăr, dar că nu ne este la îndemână și, cu toate acestea, trebuie căutat, tatonând.

(Kafka: „Sunt tare ignorant. Ceea ce nu înseamnă că adevărul nu mai există.")

21

Dublul prenume de Ioan-Marcu sună prea puțin evreiesc și prea puțin antic, însă tot așa se întâmplă și cu mama acestuia, cu Maria care, ca toate celelalte Marii din

Noul Testament, se chema în realitate Mariam — prenumele feminin cel mai obișnuit în regiune — și, după cum Petru se numea Șimon, Pavel Saul și Iacob Yaacov, tot astfel Ioan-Marcu, deși la fel ca toți Ioanii din Noul Testament, se numea, în realitate Yohanan — cel mai obișnuit dintre prenumele bărbătești — și își alesese, fiindcă toată lumea făcea așa, numele roman de Marcus.

Tradiția ține ca acest Yohanan-Marcus să fie autorul Evangheliei cunoscut sub numele de Marcu. Și afirmă despre el un lucru atât de mișcător încât, măcar o dată, nu vreau să mă lipsesc de el. Este vorba despre un simplu detaliu, în povestea arestării lui Isus. Evanghelistul ne spune că aceasta a avut loc în timpul nopții, pe Muntele Măslinilor. După celebra cină din încăperea cea largă și plină de perne, tot grupul s-a dus acolo să se culce. Locul precis al bivuacului se numea Ghetsimani. Cuprins de o angoasă mortală la gândul a ceea ce îl aștepta, Isus le spune discipolilor lui preferați: „Întristat este sufletul meu până la moarte. Rămâneți aici și privegheați împreună cu mine." El se roagă, ei adorm. Încearcă de trei ori să-i trezească, dar degeaba. Sosește Iuda, în fruntea unui escadron al morții trimis de marele preot. Torțe, pumnale, bâte. Scenă violentă și confuză, făcută pentru Rembrandt ori Caravaggio. Discipolii o rup cu toții la fugă. Totuși, adaugă Marcu și numai Marcu, „un tânăr mergea după el, înfășurat într-o pânzătură, pe trupul gol, și au pus mâna pe el. El însă, smulgându-se din pânzătură, a fugit gol."

Detaliul este atât de straniu, de gratuit, încât îți vine greu să crezi că nu ar fi adevărat. Tradiția spune că tânărul cu pricina era chiar Marcu. Era fiul stăpânului

casei, un băiat de treisprezece sau paisprezece ani. Ca și celălalt adolescent, Eutihie care, în casa părinților lui, la Troada, îi va asculta mai târziu pe Pavel și pe tovarășii acestuia stând la taclale întreaga noapte, încât îl va lua somnul acolo, pe pervazul ferestrei și va cădea în curte, ni-l putem imagina și pe Marcu nebun de curiozitate față de grupul de străini adăpostiți de mama sa. I-a văzut sosind unul după altul, cu mari precauții, făcându-te să te gândești că adunarea era una periculoasă. I s-a spus să-i lase în pace, să nu urce în camera de sus, destinată meditației. A fost trimis la culcare, însă nu a reușit să adoarmă. Mai târziu, foarte târziu, i-a auzit plecând. Frecuș de pași pe scară, șoapte înăbușite în prag. Iată-i deja în stradă. Copilul nu mai rezistă și se scoală. E cald, e gol, nu are pe el decât cearșaful din care își face o togă. Îi urmează pe străini de la distanță. Când îi vede că ies din oraș, ezită. Mai cuminte ar fi să se întoarcă, totuși continuă să-i urmeze. Vin apoi Muntele Măslinilor, grădina Ghetsimani și, dintr-odată, torțele luminând în noapte și grupul de bărbați înarmați care sosesc pentru a-l aresta pe conducător. Copilul privește toate acestea din spatele unui tufiș. Când bărbații înarmați iau cu ei prizonierul, copilul se ține după ei. Și-a început urmărirea și o va face până la capăt, prea e pasionant. Până acum nu a dat nimeni cu ochii de el, însă iată că un soldat îl descoperă. „Ce faci acolo?" Băiatul o rupe la fugă, soldatul după el, apucă un colț de cearșaf, dar rămâne cu el în mână. Copilul se întoarce acasă gol-pușcă, pe câmpuri, apoi pe străzile orașului, sub lumina lunii. Se culcă la loc. A doua zi nu spune nimănui. Se întreabă dacă nu cumva a visat.

22

Chiar dacă el a fost sau nu băiatul învelit în cearșaf, Ioan-Marcu nu a avut nevoie să se convertească, din moment ce era copilul familiei în casa căreia se reunea secta și a crescut în respectiva familie. Ca un mic mormon sau ca un mic amish, s-a scăldat firesc în apele cultului bizar, în atmosfera exaltată, printre oameni care trăiau laolaltă, cădeau în transă, se apucau să vorbească în limbi necunoscute și vindecau bolnavii trecându-și palmele peste ei.

Avea și un văr numit Barnaba, tot un obișnuit al casei. Despre el, *Faptele apostolilor* ne spun ceva uimitor. Pavel tocmai se întorsese la Ierusalim, după drumul Damascului și retragerea în pustiu. „Încerca", spune Luca, „să se alipească de ucenici; și toți se temeau de el, necrezând că este ucenic." Era de înțeles: văzând din afară lucrurile, chiar aveau motive excelente de a nu-l crede. Pavel riscă enorm, dar se găsește în acel grup un bărbat care își asumă un risc egal, având încredere în el. Acest bărbat este Barnaba. Pe la începutul cărții mele, am spus că nu există în *Faptele apostolilor* niciun episod comparabil cu acela din *Quo vadis?*, în care putem vedea un creștin care, în loc să se răzbune pe cel care l-a persecutat, îl dezleagă, îl sărută și îl primește în sectă. M-am înșelat: exact asta a făcut Barnaba.

La Antiohia, Barnaba va face echipă cu Pavel. Acolo li se va alătura Ioan-Marcu. Și tot acolo, toți trei încep să-i evanghelizeze pe păgâni. Se pare că totul merge bine între ei. Peste puțină vreme, își extind activitatea până în Cipru și, de acolo, se îmbarcă pentru Pamfilia, adică

pentru coasta de sud a Turciei. Însă aici se ceartă: nu știm de ce, dar cel mai probabil fiindcă Ioan-Marcu suportă cu greu tot mai apăsata lipsă de respect a lui Pavel față de Lege. Așa că Ioan-Marcu se desparte de cei doi și se întoarce singur la Ierusalim.

După un an sau doi, Pavel și Barnaba se întorc din prima lor mare călătorie, aceea în decursul căreia au fost luați drept zei de către licaonieni. Și o pregătesc pe cea de-a doua. În timpul preparativelor, se iscă încă o ceartă întrucât, relatează Luca, „Barnaba ținea să vină iarăși Ioan-Marcu, iar Pavel refuza să-l ia cu ei pe unul de care se despărțise o dată. S-au înfierbântat și au sfârșit prin a se despărți."

Pentru ca pașnicul Luca să spună că s-au înfierbântat, treaba trebuie să fi fost de-a binelea încinsă și, din acest moment, nu mai auzim nici de Barnaba, nici de Ioan-Marcu în *Faptele apostolilor*. Cei doi s-au dus pe drumul lor, Pavel pe al lui și, de-acum, Pavel va fi cel urmat. Scăpat de Barnaba, se duce cât mai departe cu putință de Ierusalim, se afundă în teritorii virgine, îndepărtate, izolate, evanghelizează pe rând pamfilienii, lidienii, galatenii și îl recrutează pe tânărul Timotei care, în rolul ucenicului plin de râvnă, îl va înlocui convenabil pe Ioan-Marcu. Câțiva ani mai târziu vom da de el la porțile orașului Troada, unde îl va întâlni pe Luca. Urmarea se știe.

Tradiția ne asigură că, după ce s-a despărțit de Pavel, Barnaba s-a întors în Cipru, unde a murit încărcat de ani și de virtuți. Cât despre Ioan-Marcu, acesta a ajuns, la Ierusalim, secretarul și traducătorul lui Petru, care nu vorbea grecește. Mi se pare plauzibil ca Filip să i-l

fi prezentat pe Luca, prevenindu-l pe cel din urmă că era nevoie de diplomație: Ioan-Marcu lucrase cu Pavel, lucrurile nu se terminaseră bine, așa că se întorsese în tabăra dușmanilor acestuia. Luca era un diplomat. Și nu avea tonul peremptoriu al lui Pavel. Nu credea că le știe pe toate. Nu cerea altceva decât să-i asculte pe cei care-l cunoscuseră pe Isus.

Ioan-Marcu nu afirma că l-ar fi cunoscut pe Isus. Nici n-o va afirma vreodată. Dacă este adevărat că el a fost copilul învelit în cearșaf, dacă, scriindu-și mai târziu Evanghelia, va strecura misteriosul detaliu pe care doar el îl putea înțelege, precum un pictor care se reprezintă pe sine într-un colț de tablou, îmi închipui că nu a vorbit nimănui despre asta. A păstrat amintirea asemănătoare unui vis ascunsă în propriile-i adâncuri. Din contră, este posibil, dacă Luca i-a câștigat încrederea, ca Ioan-Marcu să-i fi prezentat personalități ale bisericii de la Ierusalim, poate chiar pe Petru, și să-l fi invitat în casa mamei sale.

Am încercat de mai multe ori să scriu această scenă. Cei doi bărbați intră în casă, o casă cu fațadă îngustă, printr-o ușă foarte joasă, care se deschide direct în uliță. Odată împinsă ușa, dădeai într-o curticică interioară, unde se văd o fântână și rufe întinse la uscat pe o sfoară. Cei ce locuiesc acolo, frați, surori, veri nu sunt mirați de vizita lui Ioan-Marcu, doar e la el acasă și poate aduce deci un străin. Poate că li se oferă un pahar cu apă și curmale, poate că iau loc o clipă pentru a sta la taclale înainte ca Ioan-Marcu să-l ia cu el pe musafir către scara din piatră pe care o urcă împreună, ultimul urmându-l pe cel dintâi, până la ușa camerei cu tavan înalt unde se adunaseră

atunci, unde încă se mai adună, unde s-a întâmplat ceea ce s-a întâmplat. Nu e nimic deosebit în încăperea aceasta. Pe jos sunt perne și un covor. Mi-l imaginez, totuși, pe Luca, în clipa în care dă să treacă pragul, cuprins de un fel de amețeală și, poate, neîndrăznind să facă pasul.

Eu, în orice caz, nu îndrăznesc.

23

Personal, bat în retragere. Ioan-Marcu pare a merge perfect, dar mă trage după el mult prea departe sau mult prea aproape, așa că am să caut alți martori către care să-l îndrept pe Luca. Ca la un casting, îi trec Evanghelia printr-o perie deasă, atent la al doilea și la al treilea participant. Le notez numele. Apar astfel de oameni, al căror drum s-a încrucișat cu al lui Isus și care, în felul acesta, s-au trezit cu numele înscris în Evanghelii. Nume care-ar fi putut lipsi. Luca s-ar fi putut mulțumi să noteze: „un lepros“, „un perceptor“, „un centurion“, „o femeie care sângera de doisprezece ani și pe care nimeni nu o putuse vindeca“, de altfel asta și face de cele mai multe ori, însă unora le dă și numele și cred că o face fiindcă este vorba despre nume adevărate. Desigur, copiază cea mai mare parte dintre nume, dar, poate, unele dintre ele, cele pe care numai el le menționează, sunt ale persoanelor pe care le-a întâlnit cu adevărat.

Este posibil ca, la Ierihon, Luca să fi bătut la ușa unui fost perceptor la care se spunea că dormise Isus cu treizeci

de ani mai înainte. Mai există oameni, prin târgușoarele franceze, pe la care a rămas o noapte generalul de Gaulle și cărora le place enorm să povestească despre patul prea mic, din care ieșeau picioarele marelui bărbat. Se prea poate ca acel perceptor, acel vameș, Zaheu, să-i fi povestit lui Luca lucrul pe care, la rândul lui, acesta îl va nara în capitolul al XIX-lea al Evangheliei sale. În drum spre Ierusalim, Isus a trecut prin Ierihon. Curios, Zaheu a ținut să-l vadă, dar, invers decât generalul de Gaulle, era scund și în jurul lui Isus se afla o groază de lume, așa că s-a urcat într-un sicomor. Isus l-a zărit. I-a spus să se dea jos pentru a-l primi, căci în casa lui dorea să se odihnească. Foarte mulțumit, Zaheu i-a deschis ușa locuinței, aceeași în care l-a primit și pe Luca. I-a promis că își va dărui jumătate din avere săracilor, iar celor pe care i-a nedreptățit să le dea înapoi de patru ori mai mult. Știu că senzația de fapt real, adevărat, este un criteriu cu totul subiectiv, dar, dacă mi s-ar cere să dau un exemplu de detaliu care o conține, detaliu pe care aș putea paria că a fost cules direct de la sursă, l-aș indica pe scundul Zaheu suit în sicomor. Sau, într-o împrejurare asemănătoare, paraliticul pe care ai săi doresc să i-l ducă lui Isus, dar și în acest caz lumea se îngrămădește la ușa casei unde propovăduiește învățătorul, așa că bărbații care duc paraliticul se urcă pe acoperiș, fac o gaură în terasă și prin ea coboară bolnavul întins pe targă.

Este posibil ca, în Betania, Luca să fi bătut la ușa celor două surori numite Marta și Maria. Evanghelistul Ioan vorbește și el despre acestea și, mai ales, despre fratele lor, Lazăr, cel înviat de Isus. Luca nu spune nimic nici despre Lazăr, nici despre învierea lui care, dacă într-adevăr a

avut loc, trebuie, totuși, să fi fost un eveniment considerabil. În schimb, povestește o mică scenă obișnuită în viața de zi cu zi. Isus s-a oprit la cele două surori pentru a se odihni. Făcând-o, vorbește într-un mod care poate fi imaginat ca deosebit de intim și de familiar. Așezată la picioarele lui, Maria nu se mai satură să-l asculte. În acest timp, Marta trebăluiește la bucătărie. După o vreme, această repartizare a sarcinilor sfârșește prin a o enerva: „Doamne, au nu socotești că sora mea m-a lăsat să slujesc singură? Spune-i deci să-mi ajute.“ Și răspunsul lui Isus: „Marto, Marto, te îngrijești și pentru multe te silești. Ci un lucru trebuie. Iar Maria partea cea bună și-a ales, care nu se va lua de la ea.“

Și în această scenă descopăr marca adevărului, a povestirii culese de la sursă. În același timp, de douăzeci de veacuri folosește întru ilustrarea opoziției dintre viața activă și cea contemplativă și mărturisesc că sunt ușor agasat de această temă a „celei mai bune părți“, după care Hervé își ordonează atitudinea cotidiană: soția lui are grijă de toate, pe când el citește *Bhagavad-Gita*. Am senzația că, pe aceeași temă, s-ar fi putut scrie o scenetă de o moralitate exact inversă: elogiul fetei de ispravă, care muncește din greu pentru a se putea pune ceva pe masă, în timp ce scorpia de soră-sa își bea ceaiul în salon, cu degetul mic ridicat în aer — numai că, după cum mă atenționează cu blândețe Hervé, nu așa ceva a scris Luca. Ci Luca a scris ceea ce, fără îndoială, Maria ori Marta, ori amândouă aveau să-și amintească treizeci de ani mai târziu și ceea ce, desigur, și Isus a spus, după cum tot el a afirmat: „Ci căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea lui și toate acestea se vor adăuga vouă.“

Întrucât suntem la subiectul femeilor care îl înconjurau pe Isus, trebuie spus că era un întreg ciorchine, despre care Luca ne spune că îi urmau, pe el și pe cei doisprezece, și „care-i slujeau din avutul lor". Le și numește pe aceste tovarășe de drum: „Maria, numită Magdalena, din care ieșiseră șapte demoni; Ioana, femeia lui Huza, un ispravnic al lui Irod; Suzana și multe altele."

Maria Magdalena, din care au ieșit șapte demoni, va fi, evident, cea mai serioasă captură. Toți martorii sunt de acord: această isterică vindecată de Isus a fost cea dintâi care a vorbit despre învierea lui, prima care a lansat zvonul și, poate, în acest sens, cea care a inventat creștinismul. Numai că toată lumea o cunoștea pe Maria Magdalena. Când se referă la ea, Luca nu face decât să copieze ceea ce Marcu a scris legat de același subiect. Un cuvânt nu spune mai mult, nimic venit din propriul *Sondergut* — acel „numai al lui", cum spun exegeții germani pentru a specifica un lucru care se găsește la o singură persoană și numai la ea.

Suzana nu este decât un nume. Mai rămâne Ioana, soția lui Huza, ispravnicul lui Irod.

24

M-a făcut mult să visez această Ioana, soția lui Huza. Mi-am zis că ar trebui scris un întreg roman despre ea. Ba chiar, la un moment dat, mi-am zis că va fi cea de-a treia poartă de intrare în cartea de față.

Are șaizeci de ani când o întâlnește Luca. Poate că ea și Huza încă mai locuiesc într-o aripă a vechiului palat al lui Irod, în care lui Pavel i s-a atribuit acum o locuință. A fi ispravnic al lui Irod nu era de ici, de colo: Huza trebuie să fi fost un personaj relativ important, iar Ioana un soi de burgheză. O burgheză plictisită, o doamnă Bovary evreică, ideală clientă pentru un guru. Se vorbea mult pe atunci despre acel mântuitor care bătea Galileea, însă era confundat mai mult sau mai puțin cu un altul, un exaltat care mânca lăcuste, atrăgea după el discipolii în deșert și îi scufunda în apele Iordanului, spunându-le să se căiască fiindcă sfârșitul vremurilor era aproape. Până și lui Irod îi spunea exaltatul să se căiască. Mai zicea că nu e bine să se culce cu Irodiada, nevasta fratelui lui și, din acest motiv, Irod i-a luat-o în nume de rău, l-a băgat în închisoare și a pus să i se taie capul. Așadar, nu cu acest exaltat s-a întâlnit Ioana, ci cu un alt guru, iar întâlnirea i-a făcut bine. S-a întors către el și l-a urmat. În jurul lui se-nvârtea o lume dubioasă: perceptori, prostituate, o groază de oameni de proastă reputație. Probabil că Huza nu vedea deloc cu ochi buni toată povestea. Deci i-a spus că nu e de bine, că dă naștere la bârfe. Cu toate acestea, Ioana nu s-a putut opri să se întoarcă, inventând tot felul de pretexte pentru a-și justifica absențele. Minte. Bagă mâna în zestre, apoi în banii lui Huza pentru a-i da mântuitorului și celor din jurul lui. Timp de câteva luni, se poartă de parcă ar avea un amant. Pe urmă mântuitorul pleacă la Ierusalim și Ioana află, peste puțin, că lucrurile au mers rău și că a sfârșit exact precum celălalt exaltat. Nu decapitat, ci mai rău: pe cruce. Trist, dar, totodată, nu de mirare. Vremurile sunt tulburi. Huza ridică din umeri: ți-am zis eu. Treizeci de ani mai târziu, Ioana încă se mai

gândește, uneori, la asta. E mulțumită să stea de vorbă cu politicosul medic grec care o presează cu întrebările lui și, lucru încă și mai rar, îi ascultă răspunsurile. Cu cine semăna? Ce spunea? Nu-și mai amintește ea bine ce spunea: lucruri frumoase, dar care nu aveau înțelesul obișnuit. Ceea ce o impresionase, mai ales, erau puterile lui și încă mai ales, mai ales felul lui de a te privi: de parcă ar fi știut totul despre ea.

Să ne oprim aici. Degeaba-mi spun că am un roman de făcut, tot nu mă inspiră chestia asta. Și poate că nu mă inspiră tocmai fiindcă este vorba despre un roman. Ca să nu mai pun la socoteală că a obliga personaje din Antichitate, în togă ori fustanelă, să spună lucruri de genul „Te salut pe tine, Paulus, vino deci în atrium“, asta o pot face mulți fără să clipească, eu însă nu. Asta e treaba cu romanul istoric și, cu atât mai mult, cu filmul istoric: am pe loc senzația că mă aflu la *Astérix*.

25

În pofida încercărilor mele repetate, nu am reușit niciodată să ajung până la capătul *Memoriilor lui Hadrian*. În schimb, îmi plac mult carnetele de lucru pe care Marguerite Yourcenar le-a publicat ca anexă a romanului, tovarăș al vieții sale timp de douăzeci de ani. Ca un bun cetățean modern, prefer schița în locul tabloului de mari dimensiuni — și asta ar fi trebuit să-mi folosească drept avertisment mie, care niciodată nu mi-am văzut propria

carte altfel decât ca pe una dintre acele ample compoziții ultraechilibrate, arhitecturale, capodopere de meșteșugar după care ai putea, în sfârșit, să mai răsufli un pic, ușurat, să te mai lași și-n voia ta, ceea ce, oricum, nu se poate imediat. Acum muncesc ca un câine pentru a reuși să fac să intre în cadrul majestuos mii de notițe creionate de-a lungul a zile și zile, lecturi, stări. Uneori mă cuprinde bănuiala că aceste notițe, luate ca atare, în zbaterea lor liberă din carnetele ori din fișierele desperecheate, sunt cu mult mai vii și mai plăcute la citire decât odată ordonate, unificate, legate unele de altele prin abile fire, numai că este ceva mai puternic decât mine: lucrul la care țin, care mă liniștește și îmi dă iluzia că nu îmi pierd de pomană timpul pe pământ, este să mă spetesc pentru a dizolva ceea ce îmi trece prin cap într-una și aceeași materie omogenă, onctuoasă, bogată în multiple straturi suprapuse, dar astfel de straturi nu realizez niciodată suficient, deci, ca un obsedat cum se cade, mereu plănuiesc să mai așez unul și peste el, o peliculă subțire de culoare, un lac, mai știu eu ce, orice mai degrabă decât să las lucrurile să respire, neterminate, tranzitorii, în afara propriului meu control. Pe scurt. Iată cum a spus Marguerite Yourcenar că a scris *Memoriile lui Hadrian*:

„Regula jocului: să înveți totul, să citești totul, să te informezi despre toate și, simultan, să adaptezi propriului țel *Exercițiile spirituale* ale lui Ignațiu de Loyola sau metoda ascetului hindus care s-a istovit ani de-a rândul pentru a zări puțin mai exact imaginea născută sub pleoapele lui închise. Să urmărești, printre miile de fișe, actualitatea faptelor: să încerci să le redai mobilitatea, via suplețe acestor chipuri de piatră. Atunci

când două texte, două afirmații, două idei se opun una celeilalte, să-ți placă să le împaci, mai degrabă decât să le anulezi una prin cealaltă; să vezi în ele două fațete diferite, două stări succesive ale aceluiași fapt, o realitate convingătoare fiindcă este complexă, omenească fiindcă este multiplă. Să întreprinzi citirea unui text din secolul al II-lea cu ochii, sufletul, simțurile din secolul al II-lea; să te lași scăldat în această apă-mamă care sunt faptele contemporane, dând la o parte, dacă se poate, toate ideile, toate sentimentele acumulate în straturi succesive între ceilalți și noi. Să te folosești, totuși, însă cu prudență, numai cu titlu de pregătire, de posibilitățile de apropiere ori de verificare, de noile perspective elaborate puțin câte puțin după atâtea și-atâtea secole și evenimente care ne despart de respectivul text, fapt, om; să le utilizezi ca pe tot atâtea jaloane în drumul de întoarcere către un punct anume din timp. Să îți interzici umbrele purtate; să nu permiți ca aburul unei respirații să se întindă pe suprafața oglinzii; să iei numai ce este cel mai durabil, mai de esență din tine, din emoțiile simțurilor și din lucrările spiritului, ca punct de contact cu oamenii care, la fel ca noi, au mâncat măsline, au băut vin, și-au uns degetele cu miere, au luptat împotriva vântului duhnitor și a ploii orbitoare, și au căutat vara umbra unui platan, și s-au bucurat, și au gândit, și au îmbătrânit și au murit."

Recopiind textul, mi se pare frumos. Aprob metoda, orgolioasă și umilă. Lista atât de poetică a invariantelor mă lasă visător, căci atinge o întrebare enormă: ce este veșnic, imuabil, „în emoțiile simțurilor și în lucrările spiritului"? Și, în consecință, ce nu relevă istoria? Cerul,

ploaia, setea, dorința care împinge bărbații și femeile să se acupleze, de acord, numai că în percepția pe care o avem despre aceste lucruri, în opiniile pe care ni le formăm despre ele, istoria, așadar, ceea ce se schimbă, se insinuează rapid și nu încetează să ocupe spații pe care le-ai fi crezut de neatins. Unde mă despart de Marguerite Yourcenar este în legătură cu umbra purtată, cu aburul respirației de pe suprafața oglinzii. Personal, consider că este ceva ce nu poate fi evitat. Cred că umbra purtată va fi întotdeauna văzută, că vor fi întotdeauna observate șiretlicurile prin care se încearcă să fie ștearsă și că, așa stând lucrurile, este mai bine să o accepți și să o aduci în scenă. Este ca atunci când se turnează un documentar. Fie încerci să faci să se creadă că oamenii care se văd se văd „de-adevăratelea“, adică așa cum sunt ei când nu ești și tu acolo ca să îi filmezi, fie admiți că faptul de a-i filma modifică situația, și atunci ce filmezi este această nouă situație. Pe mine nu mă deranjează ceea ce în jargon tehnic se cheamă „privire în obiectiv“: din contră, o păstrez, ba chiar atrag atenția asupra ei. Arăt ce înseamnă această privire care, în documentarul clasic, se presupune a rămâne în afara câmpului vizual: echipa care tocmai filmează, eu conducând echipa, certurile, îndoielile, relațiile complicate cu persoanele pe care le filmăm. Nu pretind că așa e mai bine. Sunt pur și simplu două școli și tot ce se poate spune în favoarea școlii mele este că e mai în acord cu sensibilitatea modernă, prietenă a bănuielii, a spatelui decorurilor și a *making of*-ului, decât pretenția în același timp trufașă și ingenuă a lui Marguerite Yourcenar de a dispărea ca persoană, spre a arăta lucrurile exact așa cum sunt ele în esența și în adevărul lor.

Amuzant este că, spre deosebire de Ingres, Delacroix ori Chassériau, care erau interesați de realism în reprezentarea romanilor lui Titus Livius ori a evreilor din Biblie, vechii maeștri practicau cu naivitate, precum domnul Jourdain proza, credoul modernist și distanțarea brechtiană. Dacă li s-ar fi adresat întrebarea, mulți dintre ei, după ce ar fi căzut pe gânduri, fără îndoială ar fi admis că Galileea cea de cu cincisprezece veacuri mai înainte trebuie că nu semăna cu Flandra sau cu Toscana din timpul lor, însă celei mai mari părți dintre ei această întrebare nu i-a dat prin minte. Aspirația către realismul istoric nu intra în câmpul gândirii lor și îmi spun că, în fond, aveau dreptate. Erau cu adevărat realiști în măsura în care ceea ce reprezentau era cu adevărat real. Aceștia erau ei, aceasta — lumea în care trăiau. Interiorul pentru Sfânta Fecioară era cel al pictorului sau al celui care comandase tabloul. Veșmintele pictate cu atâta grijă, cu atâta dragoste față de detalii și de materie, erau cele purtate de soția unuia sau de iubita altuia. Cât despre chipuri… Ah, chipurile!

26

Luca era medic, însă o tradiție care s-a păstrat mai bine în lumea ortodoxă susține că a fost și pictor și că a făcut portretul Fecioarei Maria. Eudoxia, fermecătoarea soție a împăratului Teodosie al II-lea, care a domnit în Bizanț în secolul al V-lea, se lăuda că deține acel portret pictat pe lemn. A fost distrus în 1453, când Constantinopolul a fost cucerit de turci.

Cu șaptesprezece ani mai înainte, în 1435, ghilda pictorilor din Bruxelles i-a comandat lui Rogier van der Weyden, pentru catedrala Sainte-Gudule, un tablou reprezentându-l pe Sfântul Luca, patronul breslei lor, pictând-o pe Sfânta Fecioară. Rogier van der Weyden, unul dintre marii maeștri ai școlii flamande, este unul dintre pictorii mei preferați, dar nu am văzut niciodată acest tablou în realitate, întrucât este păstrat la Muzeul de Arte Frumoase din Boston, unde nu m-am dus până acum.

Nu am fost la Boston, dar am la Moscova un prieten foarte drag, numit Emmanuel Durand. E un tip înalt, bărbos, melancolic, grav și tandru, cu un colț de cămașă care-i iese în permanență de sub pulover și o frunte înaltă, de filosof; a scris, de altfel, o teză despre Wittgenstein. De cincisprezece ani, am împărțit împreună multe aventuri în Rusia și, în compartimente de tren, în restaurante goale, la Krasnoiarsk sau la Rostov-pe-Don, i-am vorbit adesea despre cartea pe care o scriam. Soția lui Manu, Irina, e ortodoxă și pictoriță de icoane, el însuși este unul dintre rarii creștini din anturajul meu. După câteva vodci, începe de drag fraze pe care nu le încheie niciodată despre îngeri și comuniunea sfinților. Într-o seară, am încercat să-i descriu tabloul lui Rogier van der Weyden, plângându-mă de dificultatea de a găsi reproduceri de calitate. M-aș fi bucurat să am una lângă mine, care să-mi vegheze lucrul, ca acele Madone cu care nașa mea umpluse rafturile din biroul ei. La întoarcerea la Paris, am găsit, trimis prin poștă, un pachet gros, ce conținea unica monografie disponibilă despre van der Weyden. În sfârșit, nu disponibilă, căci se epuizase, ci de-a dreptul de negăsit, numai că Manu o descoperise și era o adevărată splendoare.

În pofida greutății ei, am luat-o cu mine la Levron unde, în toamna aceea, m-am dus să umblu pe jos alături de Hervé. Plănuisem să lucrez câteva ceasuri pe zi la un capitol despre care nu aveam decât o idee confuză, dar care trebuia să se învârtă în jurul tabloului care îi reprezenta pe Luca și pe Sfânta Fecioară. Citind mai atent cartea dăruită de Manu, am aflat că figura lui Luca este în general considerată ca un autoportret al artistului și mi-am zis: îmi convine. Mi-l închipui în egală măsură și pe van der Weyden cu acest chip prelung, serios, meditativ. Gândul că cel dintâi s-a pictat pe el sub trăsăturile celui de-al doilea îmi place și el, cu atât mai mult cu cât eu însumi fac același lucru.

Îmi plac peisajele, naturile moarte, pictura nonfigurativă, dar, mai presus de orice, îmi plac portretele și, în domeniul meu, mă consider un soi de portretist. În această privință, m-a intrigat mereu diferența pe care fiecare artist o face, din instinct, fără a o formula neapărat, între portretele realizate după model și cele ale personajelor imaginare. Am admirat recent un exemplu frapant: fresca lui Benozzo Gozzoli care reprezintă *Procesiunea magilor* și acoperă cei patru pereți ai unei capele din palatul Medici-Riccardi, din Florența. Dacă vă uitați la procesiunea magilor și la suita lor, veți observa o mulțime de oameni ale căror figuri nobile sunt cele ale unor personalități de la curtea familiei Medici, ale unor trecători surprinși pe stradă, și nu e niciun dubiu că toți au fost pictați după natură. Chiar dacă nu cunoști modelele, ți-ai băga mâna-n foc că seamănă perfect cu aceștia. Însă, odată ce se ajunge lângă iesle, din contră, avem de-a face cu îngeri, cu sfinți, cu legiunile celeste. Dintr-odată

figurile devin mai regulate, ideale. Pierd ca viață ceea ce câștigă ca spiritualizare: poți fi sigur că nu mai este vorba despre oameni adevărați.

Același fenomen poate fi observat și în tabloul lui Rogier van der Weyden. Chiar dacă nu s-ar ști că este vorba despre un autoportret în cazul Sfântului Luca, oricum ai fi convins că este portretul cuiva care există. În cazul Madonei, însă, nu. Ea e pictată minunat — la drept vorbind, veșmintele îi sunt minunat pictate —, dar după alte Madone, după ideea convențională, eterată, cam dulceagă, formată despre Madona, cum se întâmplă cu majoritatea Madonelor reprezentate pictural. Există și excepții: cea incredibil de sexy, a lui Caravaggio, din biserica Sfântul Augustin, de la Roma. Se știe că modelul a fost iubita pictorului, o curtezană pe nume Lena. Van der Weyden era și el capabil să picteze femei sexy, dovadă extraordinarul portret care împodobește coperta cărții dăruite de Manu: unul dintre chipurile feminine cele mai expresive și mai senzuale din câte știu. Numai că van der Weyden nu era un tâlhar, precum Caravaggio, și nu și-ar fi permis să trateze astfel figura Sfintei Fecioare.

27

E prea puțin spus că serile sunt liniștite într-un sat din cantonul Valais, iar eu le consacru pe unele — la drept vorbind, mai pe toate — ca să mă uit la site-uri porno pe internet. O mare parte dintre teme mă lasă

rece, ba chiar îmi repugnă — *gang bangs* „extreme", utere scormonite cu mașina, femei gravide care și-o trag cu cai… Tropismul meu cel mai constant e masturbarea feminină. Într-o seară cer, prin urmare, „fete care se freacă" și printre zecile de filmulețe destul de asemănătoare dau de „o brunetă care își produce plăcere și care are două orgasme" — acesta este titlul —, incredibil de excitantă. În asemenea măsură excitantă încât o trec în computerul meu printre „favorite" și încât îmi perturbă teribil, dar, până la urmă, îmi stimulează eforturile diurne de concentrare asupra tabloului lui Rogier van der Weyden. La început, mi-am zis că aceste două subiecte nu au nimic de-a face unul cu celălalt, dar e ca în psihanaliză: este de-ajuns să afirmi că două lucruri care îți ocupă mintea nu au nicio legătură între ele pentru a fi sigur că, din contră, sunt cu totul legate unul de altul.

Întrebarea pe care mi-o trezește tabloul, dacă portretul este pictat sau nu după model, corespunde, în pornografie, cu aceea dacă am de-a face cu un film de amatori sau comercial. Altfel spus, dacă fata s-a filmat ori s-a lăsat filmată din plăcere sau este o actriță porno mai mult sau mai puțin profesionistă. Bineînțeles, site-urile preferă să afirme că este vorba despre studente provocatoare, care fac asta din plăcere, dar, de cele mai multe ori, ai dubii. Un indiciu e destul de sigur: își arată fata chipul? Sunt mai înclinat să cred că este vorba despre o amatoare în cazul celei care și-l ascunde, excitată să se masturbeze în fața întregii lumi, dar având grijă să evite ca prietenii, colegii de birou, familia să o recunoască pe net. Este totuși un real risc social, pe care ți-l asumi exhibându-te astfel, și mă întreb dacă într-adevăr chiar atâția oameni

sunt destul de liberi pentru a nu o lua în nume de rău — de fapt, poate că da, că aceasta este una dintre marile schimbări ale civilizației, produsă prin internet. Nu doar figura totuși, dar și trupul, decorul, un anumit număr de indicii pot permite apropiaților să recunoască pe cineva. Or, un alt indiciu e pizda. Toate profesionistele și un număr considerabil de amatoare o au rasă, numai că o pizdă cu păr e un semn destul de puternic, destul de empatic de autenticitate, lucru care, evident, nu a scăpat profesioniștilor astfel că, printre opțiunile propuse, avem și *hairy*, și chiar *super-hairy*.

Filmul care mă excită atât de mult e lucrat în plan fix. Camera nu se mișcă, zoom-ul nu este folosit, ceea ce încearcă să indice faptul că fata e singură. Poate c-o face pentru cineva, dar nu e cu el în acest moment. E întinsă pe pat, în blugi și o mică bustieră. Fără a fi scandalos de frumoasă, e drăguță și nu are nimic, absolut nimic dintr-o actriță porno. Nici fizicul, nici expresia. O minionă de vreo treizeci de ani, brunetă, cu figură inteligentă. Pare visătoare, pare că și-a lăsat gândurile să plutească cine știe pe unde. După vreun minut, începe să-și atingă sânii — mici, frumușei, nu din cei refăcuți. Cu vârfurile degetelor, pe care și le-a lins, își excită sfârcurile. Se ridică pe jumătate pentru a-și scoate bustiera, ezită o clipă, apoi își desface nasturii de la blugi și își strecoară o mână în chiloți. S-ar fi putut mângâia și așa, dar, dacă tot e de făcut o treabă cum se cade, e mai confortabil să-și scoată blugii, apoi chiloții, să se întindă la loc complet goală și, dacă nu ar fi existat camera video pe care a așezat-o la marginea patului, cu premeditare în spatele capului, ți-ai putea spune că ideea i-a venit

pe loc. Pizda îi este brună, cu păr nici prea mult, nici prea puțin și, pentru mine, extrem de atrăgătoare. Se atinge ușor, apoi pune degetele, începe să se masturbeze cu picioarele larg desfăcute și, totuși, nu seamănă cu nimic din ce fac fetele de pe acest site: nici vorbă de a face șmecherește cu ochiul, de zâmbete groase de curvă ordinară, de gâfâieli emfatice — doar respirația din ce în ce mai puternică, ochii întredeschiși, clipocitul degetelor mișcate între buzele sexului. Nimic care să se adreseze unui spectator. S-ar putea crede că este cu adevărat singură, sigură că nu o vede nimeni și că nici cameră video nu există. Gânditoare la început, aproape neglijentă, se excită puțin câte puțin, dă capul pe spate, gâfâie (dar, încă o dată, fără exagerare, fără a o face pentru un martor), se cambrează, își arcuiește picioarele, își dă drumul violent. Tremură și îi ia ceva timp pentru a se potoli. Pauză. Ai impresia că s-a terminat, însă nu, degetele întârzie acolo, fata o ia de la capăt și mai termină o dată, și mai puternic. După câteva zvâcniri care mi se par cu adevărat magnifice, rămâne o clipă nemișcată, trăgându-și sufletul, cu pântecele neted ridicându-se ușor. Deschide ochii și oftează încet, ca o persoană care revine cu picioarele pe pământ. După care se întinde cu o grație extremă, întinde și brațul pentru a-și culege chiloții, ridică picioarele pentru a și-i pune la loc, face apoi același lucru cu blugii, cu bustiera și iese din câmpul vizual. E gata.

M-aș putea uita la acest filmuleț de douăzeci de ori la rând. De fapt, chiar m-am uitat de douăzeci de ori la rând și încă-aș mai face-o. Fata îmi place enorm, e chintesența „genului meu“, sexual vorbind. Spre deosebire de

toate cele care pot fi văzute pe genul acesta de site-uri, care au sânii refăcuți, pizdele rase mai mult sau mai puțin îngrijit, tatuaje, piercinguri în buric și care rămân goale-pușcă privindu-și tocurile cui sau, cel mai adesea, baschetii uriași, fata aceasta seamănă cu femeile pe care le-am cunoscut, cu femeile de care m-aș putea îndrăgosti, cu care aș putea trăi. Are în ea ceva grav, ba chiar am senzația că dacă își acordă respectiva pauză, o face fiindcă este îngrijorată, cam tristă, că are nevoie să recurgă la această sursă de reconfortare pe care o are între picioare și care nu a trădat-o niciodată — fiindcă și asta se vede, că, pentru ea, trupul este un prieten.

Și-atunci, stau și mă-ntreb. Este oare cu putință ca, împotriva oricărei aparențe, eroina acestui film video să fie poate nu o actriță porno profesionistă, ci una ocazională care, pentru 200 ori 500 de euro — nu am nicio idee în privința tarifelor — să fie gata să facă așa ceva după cum, fără îndoială, nu e aici nicio incompatibilitate, ar fi gata să și-o tragă de câteva ori pentru a-și plăti chiria? Poate că sunt eu naiv, dar nu cred asta. Fata e o burgheză, se vede bine, sau cel puțin o boemă. Îmi închipui, de pildă, că e o traducătoare sau o jurnalistă *free-lance*, care muncește la domiciliu, se-nvârte prin casă în plină după-amiază și, dacă nu iese să bea o cafea cu vreo prietenă care locuiește în același cartier, se întinde în pat și se masturbează. Cearșafurile uni, gri cârtiță, seamănă cu acelea în care dormim și noi, Hélène și cu mine, pe când așternuturile din filmele porno propriu-zise sunt de obicei țipătoare, fie genul pilotă înflorată, fie, versiunea mai opulentă, genul dentist pus pe partuze, din satin negru ori din piei de animale. După ceea ce se întrevede din apartamentul ei, ai putea zice că e al nostru. Trebuie

să fie pe acolo și niște cărți, cutii cu ceai, poate și un pian. E mai probabil să se numească Claire sau Élisabeth decât Cindy ori Loana. Îmi imaginez că are o voce drăguță și un anumit nivel al limbajului. Poate că merg prea departe cu idealizarea, dar cred chiar că nu zice la fiecare pas, ca aproape totalitatea contemporanilor noștri: „nicio problemă“. Are în abandonul dovedit un soi de ținută elegantă, de rezervă pe care nu o vezi nicicând în pornografie. A nimerit pe acest site. Unde nu ar fi trebuit să fie. Totuși, e.

Ce a făcut oare ca, înainte de a se abandona momentului de intimitate absolută, această fată să fixeze o cameră video la capul patului? În mod aprioric, dorința de a dărui momentul respectiv bărbatului pe care îl iubește sau femeii, dar, aș zice, mai degrabă bărbatului. Este genul de cadou care m-ar încânta dacă mi-ar fi făcut, pe care Hélène ar putea și ea să mi-l facă. Foarte bine, dar cum se explică faptul că, după ce l-a filmat, l-a postat pe net? Îmi dă prin cap un gând tare neplăcut: nu ea, ci bărbatul a făcut-o. Se mai întâmplă astfel de lucruri. Ba chiar există site-uri dedicate explicit acestui fapt. Te-a părăsit iubita? Te-a înșelat? Răzbună-te, bagă on line filmele video erotice pe care le păstrezi de la ea. Dar dacă nu despre așa ceva este vorba? Dacă ea a făcut-o? De ce? Ce e-n capul ei de arată asta la toată lumea? Cum se poate explica exhibarea pe internet, în timp ce se masturbează, a unei fete de felul acesta, vreau să zic, o fată pe care, greșit ori nu, o așez în același compartiment sociocultural cu Hélène, Sandra, Emmie, Sarah, Ève, Toni, minunatele noastre prietene de la cursul de yoga? Dacă nu cumva mă înșel cu totul în analiza pe care tocmai am întreprins-o, e ceva enigmatic aici, ceva care mă frământă profund și

mă face să doresc să știu mai mult — la drept vorbind, să doresc să o cunosc.

28

Întrucât ne place să ne împărtășim reveriile erotice, îi trimit adresa site-ului lui Hélène, însoțită de un e-mail care este, în mare, capitolul pe care l-ați citit mai sus și pe care abia de l-am periat puțin. Îmi răspunde următoarele:

„Nu a fost ușor să-ți găsesc bruneta cu două orgasme. A trebuit să anticipez clasificarea logaritmului site-ului, pentru ca fata să-și facă, în sfârșit, apariția în cadrul alegerii filmelor video propuse pentru apariția pe ecran. Am selecționat brunetele, masturbările, lăsând la o parte lesbienele, cuplurile, sodomiile, maturele și trec peste câte și mai câte altele. În cursul cercetării, am dat peste câteva perle *vintage*: filme porno cu regie, cu pantaloni evazați elefant și pizde hiperflocoase, scoase de-a dreptul din anii 1970. O să ți le arăt. Când au apărut vinieta și explicația, a fost un pic cam ca atunci când întâlnești pe cineva care ți-a fost îndelung lăudat, în speranța că ți-l vei face prieten.

De acord cu tine: e o tânără drăguță. Și, mai ales, se mișcă plină de drăgălășenie. Are eleganță în masturbare: uite ce ți-a plăcut la ea. Cât despre a ști dacă e o profesionistă, e tare dificil de spus. Cred și eu, ca și tine, că nu e, dar, mai ales, e clar că are orgasm cu adevărat. Iar dacă se preface, o face atât de bine încât trebuie să-și fi amintit de niște clipe de plăcere intensă, lucru care este prin el

însuși o formă de plăcere (și secretul tuturor femeilor care, într-o zi sau alta, tot au simulat-o). Este extrem de rar să dai peste orgasme atât de convingătoare în filmele porno. Însă nu mă pot împiedica să nu mă gândesc că este foarte ușor de recunoscut în film și că aceste opt minute din viața ei distribuite pe internet sunt o formă de sinucidere socială sau de asasinat, dacă este vorba despre un cadou făcut iubitului ei, care le-a postat on line. Este în asta, oricât de fermecător ar fi de privit imaginile, ceva extrem de crud.

M-am mai întrebat și ce e de înțeles în ceea ce spui în text despre propria ta dorință. În primul rând, e amuzant cum lași impresia că nici măcar nu realizezi că o faci, că nu-i realizezi natura complet sociologică. Dacă fata asta îți place atât de mult, lucrul se întâmplă fiindcă, în fantasma ta, e o burgheză rătăcită printre niște proletari ai pornografiei. Nu am să ți-o reproșez: ăsta-i felul tău de a fi și te iubesc așa cum ești. Și apoi, când descrii efectul pe care îl au asupra ta tremurul ei, expresia chipului în orgasm, de fapt spui altceva: lucrul care te excită mai mult decât orice este plăcerea femeilor. Deci, am noroc.

Oricum, bun pretext Sfântul Luca."

29

În orele care au urmat primirii e-mailului, m-am gândit, la rândul meu, nu la două, ci la trei lucruri. În primul rând, că și eu aveam noroc. Apoi că, dacă aș fi fost pictor

și mi s-ar fi comandat un portret al Madonei — cu mâinile încrucișate și ochii plecați cast —, după exemplul lui Caravaggio, mi-ar fi plăcut tare mult să o fac să-mi pozeze pe bruneta cu două orgasme. În sfârșit, că diferența care sare în ochi, în pictură, între portretele după natură și portretele imaginare există și în literatură și că acest lucru poate fi observat în Evanghelia după Luca.

Încă o dată, știu că este ceva subiectiv și, totuși, se simte diferența dintre personajele, cuvintele, povestirile care, evident, ar fi putut fi alterate, dar care au un corespondent real, și celelalte, care relevă un mit ori o imagine pioasă. Scundul perceptor Zaheu care se cațără în sicomor, inșii care fac o gaură în acoperiș pentru a-și coborî prietenul în casa mântuitorului, nevasta ispravnicului lui Irod, care, ascunzându-se de bărbatul ei, vine în ajutorul gurului și a grupului lui, toate acestea poartă marca adevărului, sunt lucruri care se povestesc cu simplitate, întrucât sunt adevărate și nu pentru a clădi ori a demonstra că se împlinește un îndepărtat verset din Scripturi. Pe când cu Sfânta Fecioară sau cu arhanghelul Gabriel, îmi pare rău, dar nu e așa. Nu spun numai că o fecioară care dă naștere unui copil nu există, ci că figurile au devenit eterate, celeste, prea regulate. Că s-a trecut, tot atât de limpede ca în capela lui Benozzo Gozzoli din Florența, de la chipurile pictate după natură la chipurile născute din imaginație.

*

Și totuși ea a existat cu adevărat. Sfânta Fecioară nu știu, cinstit vorbind nu cred, însă mama lui Isus da. Întrucât el a existat, întrucât el s-a născut, întrucât el a murit, lucru pe care îl contestă numai ateii idioți care și-au greșit ținta, trebuie să fi avut și el o mamă, iar această

mamă trebuie și ea să se fi născut și să fi murit. Dacă ar mai fi trăit încă la sfârșitul anilor cincizeci, când, conform ipotezei mele, Luca s-a oprit în Iudeea, ar fi trebuit să fie o femeie foarte bătrână: avea șaptesprezece ani la nașterea fiului ei, cincizeci la moarte și, treizeci de ani mai târziu, optzeci. Deci, nu afirm că Luca a întâlnit-o și încă mai puțin că i-a făcut portretul, după cum susține legenda, sau că ea i-ar fi depănat personal amintirile. Spun numai că întâlnirea ar fi fost posibilă, fiindcă se găseau amândoi în aceeași țară mică, în aceeași perioadă și fiindcă susțineau aceeași ordine a realității. Nu erau ca în tabloul lui Rogier van der Weyden, ca în cea mai mare parte a tablourilor religioase, ca în Evanghelia pe care o va scrie mai târziu Luca, de o parte o ființă umană cu expresie omenească, riduri omenești și, sub mantie, pulă sau pizdă omenești și, de cealaltă, o creatură fără sex, fără riduri, fără o altă expresie decât aceea a unei infinite și convenționale blândeți. Erau două ființe omenești, amândouă la fel de omenești, și una dintre acestea două, care locuia în aceeași realitate ca și cealaltă, trebuie să fi fost, în respectiva realitate, o femeie foarte bătrână, îmbrăcată în veșminte negre, cum se pot vedea și altele prin toate cartierele musulmane ale orașelor de la Mediterana, stând așezată în pragul ușii. Unul dintre fiii ei, căci avea mai mulți, murise cu ani și ani în urmă de o moarte violentă și rușinoasă. Nu-i plăcea să vorbească despre acest lucru sau vorbea numai despre el. Într-un fel, avusese noroc: oameni care îi cunoscuseră fiul, alții care nu îl cunoscuseră îi venerau amintirea și, totodată, îi arătau și ei un imens respect. Din toată povestea nu înțelegea ea mare lucru. Nici ea, nici oricine altcineva, nu merseseră încă până la a-și imagina că-și născuse fiul

rămânând virgină. Mariologia lui Pavel se poate reda în două cuvinte: Isus „s-a născut dintr-o femeie“ — punct. În vremea despre care vorbesc, cam aici se situau lucrurile. Femeia aceasta cunoscuse bărbatul în tinerețe. O luase sub coadă. Poate avusese și orgasm, s-o nădăjduim pentru ea, poate chiar se masturbase. Probabil fără a se fi abandonat chiar ca bruneta cu două orgasme, dar, în sfârșit, tot era și pe-acolo un clitoris între pulpe. De acum era însă o femeie foarte bătrână, zbârcită toată, puțin ramolită, cam surdă, pe care te puteai duce s-o vezi și, poate, după alte toate, și Luca s-o fi dus s-o vadă.

Evanghelia despre nașterea și copilăria lui Isus, pe care o va scrie mai târziu, e plină de scene magnifice de genul eterat și edificator, dar există și o parte cu totul diferită, în care poate fi văzut Isus la doisprezece ani. Părinții l-au luat la Templu pentru a sărbători Paștele. Pleacă după ceremonie, în graba și harababura caravanei își închipuie că fiul lor este cu ei, dar, după o zi de mers, realizează că nu este așa, că l-au uitat la Ierusalim. Se întorc înnebuniți, îl caută timp de trei zile și până la urmă îl găsesc pe esplanada Templului, unde e în admirația credincioșilor. Ușurare amestecată cu reproșuri. „Peste tot te-am căutat“, spune mama, „muream de îngrijorare.“ „De ce mă căutați?“ răspunde copilul. „Oare nu știați că în cele ale Tatălui meu mi se cade să fiu?“ Părinții nu înțeleg nimic. Întorși la Nazaret, mama păstrează toate acestea în inima ei.

Cu excepția cuvintelor copilărești solemne ale lui Isus, totul în această scenă sună adevărat. Spațiul special din Traducerea Ecumenică a Bibliei (TEB) în care, în legătură cu acest text, sunt semnalate referințele la

Scripturi, rămâne nemaipomenit de gol. Detaliile, în loc de a fi citate spre a demonstra că sunt acoperite de versete din Profeți ori din Psalmi, lasă impresia că sunt acolo prostește, doar făcându-și apariția accidental. Povești asemănătoare se spun în toate familiile: copilul care s-a pierdut la supermarket sau pe plajă, pe care îl credeau pe bancheta din spate a automobilului când, de fapt, îl uitaseră în benzinărie, și care a fost regăsit liniștit, făcându-și prieteni printre șoferii de tir. Ni-i putem închipui perfect pe bătrâna doamnă care povestește o astfel de amintire și pe jurnalistul care a făcut-o să vorbească și care notează încântat, fiindcă totul sună atât de corect…

30

Hotărât lucru, aici m-am împiedicat. Și, de fiecare dată, de când am alcătuit planul acestei cărți, tot aici mă împiedic. Câtă vreme este vorba să povestesc certurile dintre Pavel și Iacob, semănând cu acelea dintre Troțki și Stalin, totul merge ca pe roate. Să vorbesc despre perioada în care eu însumi m-am considerat creștin, merge încă și mai bine — când povestesc despre propria mea persoană, am mereu încredere în mine. Însă când trebuie să trec la Evanghelie, îmi piere glasul. Fiindcă există prea mult imaginar, prea multă pietate, prea multe chipuri lipsite de model în realitate? Ori fiindcă, dacă n-aș fi fost cuprins de teamă și de tremur, abordând această zonă, nici n-ar fi meritat s-o fac?

În luna mai 2010, Hervé și cu mine ne-am înlocuit ritualicul sejur de primăvară la Levron cu o călătorie pe acele meleaguri ale coastei turcești care, cândva, se chemau Asia. Ne doream amândoi să vedem Efesul cel atât de turistic și de plin de praf că prea mult nu am putut întârzia acolo. Așa că am ajuns cu mașina în peninsula Bodrum, la capătul căreia se găsește situl arheologic Knidos, de multă vreme celebru, pentru că acolo a putut fi văzută cea dintâi femeie goală dintre statuile de gen antice. Toți își doreau s-o atingă, să-și tragă o labă lipiți de ea, să o fure și, ținând cont de nemăsurata poftă pe care o inspira, nici nu este de mirare că nu mai există decât copii. Niciuna dintre aceste copii nu se află la muzeul de arheologie din Atena, unde, la fiecare dintre vizitele pe care le-am făcut acolo, m-am izbit de aceeași enigmă: timp de secole, grecii au reprezentat bărbații goi și femeile îmbrăcate. Aceiași sculptori care glorificau fără limite anatomia virilă, de cum venea vorba despre femei, își puneau întreg talentul în mișcare nu pentru a reda rotunjimea sânilor acestora sau conturul coapselor, ci pliurile robelor. Chestiunea s-a schimbat în secolul al IV-lea fără ca, după câte știu, să se fi explicat pe undeva cauzele acestei schimbări radicale totuși. În aceste condiții, de fiecare dată se poate spune, cum o fac, în general, istoricii, că trecerea la nudul feminin a fost rodul unei maturizări lente și tainice, dar oricât de lentă și de tainică a fost, momentul în care rodul s-a copt și a căzut este unul cu totul precis. Într-o bună zi, a cărei dată nu o cunoaștem, dar care a fost acea bună zi, și nu alta, un sculptor care a fost acel sculptor, și nu altul, a avut îndrăzneala să lase să cadă acoperământul și să reprezinte o femeie goală-goluță. Acel sculptor a fost Praxiteles, iar modelul Afroditei lui, o curtezană pe nume Phryne, care

îi era amantă. Din nu știu ce cauză, a fost chemată în fața justiției, iar avocatul care o apăra a rugat-o să-și desfacă partea de sus a tunicii: adică, putea tribunalul să condamne o femeie care avea sâni atât de frumoși? Se pare că argumentul a ținut. Locuitorii din Cos, care comandaseră statuia, au considerat-o scandaloasă și au refuzat-o. Cei din Knidos au recuperat-o și, timp de câteva secole, a fost averea lor. În *Faptele apostolilor*, Luca menționează Knidosul, însă nu prin ceea ce reprezenta principala atracție a orașului, și îmi pare rău să spun că, în timpul călătoriei spre Ierusalim, vântul nu a permis apostolului și suitei sale să tragă la malul peninsulei. Păcat: Pavel în fața Afroditei, asta da scenă care n-ar fi trebuit ratată.

Hervé și cu mine ne-am oprit într-un frumos sat balnear numit Selimiye, unde am petrecut două săptămâni înotând, mâncând iaurturi cu miere, lucrând fiecare pe terasa lui, reîntâlnindu-ne pentru mese. Nu se auzeau decât clipocitul apei, cârâitul găinilor, răgetele măgarilor și zgomotul liniștitor al unei greble trase peste pietre de către cel ce avea grijă de plajă, care își făcea de lucru și el cum putea, în așteptarea sezonului turistic. Eram singurii clienți ai hotelului. Probabil că eram luați drept un cuplu de gay îmbătrânind liniștiți, preferând camere separate întrucât nu și-o mai trag deloc, dar se înțeleg bine, aproape fără să-și mai vorbească.

Cu cât se apropia finalul sejurului, cu atât eram mai încordat, fiindcă trebuia să mă duc după aceea la festivalul de la Cannes, în calitate de membru al juriului. Retragerea în singurătate, împreună cu Hervé, apoi vâltoarea de la Cannes: imensa diferență îmi plăcea. Și, lucru nou pentru mine, eram mulțumit de viața mea. Îmi

spuneam că, cu condiția să fiu vigilent, era cu putință să câștig pe ambele planuri. Să fiu un artist serios, prieten al profunzimilor și, în același timp, să am succes, să mă bucur de el, să nu scuip pe notorietate și pe *glamour*. Cum zicea Seneca atunci când i se reproșa că predică asceza, pe când era miliardar: dacă nu ești legat de bunurile tale, unde vedeți răul? Hervé clătina din cap: fii totuși atent. Pe când eu luam avionul pentru Paris, unde mă așteptau Hélène și valizele pline cu ținute de seară, el se gândea să-și continue drumul spre sud-est și să exploreze coasta liciană, după care să găsească un vapor care să îl ducă în Patmos unde, în timpul dificilei sale adolescențe, cunoscuse o clipă de liniște, ba chiar de extaz. Tocmai încheia *Lucrurile așa cum sunt*, cartea lui despre budismul obișnuit, al cărui manuscris trebuia să mi-l dea să-l citesc în toamna următoare, la Levron. Cât despre mine, am petrecut sejurul luându-mi notițe, cu care am umplut un caiet întreg, din Evanghelia lui Luca.

31

Recitesc notițele trei ani mai târziu. Sunt opusul celor luate din Evanghelia lui Ioan, cu douăzeci de ani mai înainte. Nu mai cred că lucrurile pe care le citesc sunt cuvântul lui Dumnezeu. Nu mă mai întreb, în niciun caz nu în primul rând, cum îmi poate călăuzi fiecare dintre aceste cuvinte comportamentul în viață. În loc de așa ceva, în fața fiecărui verset îmi pun următoarea întrebare: ce l-a inspirat pe Luca să scrie lucrurile acelea?

Există trei posibilități. Fie a citit și a recopiat, cel mai adesea din Evanghelia lui Marcu, a cărei anterioritate este general admisă și din care mai bine de jumătate se regăsește în a lui Luca. Fie i s-a povestit și, atunci, de către cine? Aici, pătrundem pe domeniul ipotezelor: martori de prima, de a doua, de a treia mână, bărbați care au văzut bărbatul care a văzut ursul… Fie, în sfârșit, pur și simplu a inventat. Este o ipoteză care ține de sacrilegiu pentru mulți dintre creștini, numai că eu nu mai sunt creștin. Sunt un scriitor care încearcă să înțeleagă de unde s-a inspirat un alt scriitor și mi se pare evident că deseori acesta a inventat. De fiecare dată când găsesc motive serioase de a face să consider un pasaj în această situație, sunt mulțumit, cu atât mai mulțumit cu cât anumite capturi nu sunt deloc plevușcă: este vorba despre *Magnificat*, despre bunul samaritean, despre sublima poveste a fiului risipitor. Constructor și eu, îmi apreciez, îmi vine să-mi felicit colegul.

De textul acesta, de care altădată m-am apropiat fiind credincios, mă apropii acum ca agnostic. Cândva îmi doream să mă apropii astfel de un adevăr, de Adevăr, acum încerc să demontez rotițele unei opere literare. Pascal ar fi spus că, dogmatic fiind cândva, am devenit pyrronian. Și ar adăuga, pe bună dreptate, că, în legătură cu acest subiect, nu poți rămâne neutru. Ar fi precum cei ce se declară apolitici, ceea ce înseamnă, pur și simplu, că sunt de dreapta. Problema este că nu te poți împiedica, necrezând, să nu fii de dreapta, adică să te simți superior celui care crede. Și asta cu atât mai mult cu cât ai crezut sau ai vrut tu însuți să crezi. Ajungi la așa ceva, se știe, precum comuniștii pocăiți. Rezultatul: această lectură de liber-cugetător, căreia m-am dedicat în timpul sejurului nostru

la Selimyie, bucurându-mă să mă văd în același timp ca bărbat grav, liniștit, preocupat de comentarea Sfântului Luca într-un sat de pe malul turcesc, în extrasezon, și ca *people* care, zece zile mai târziu, va urca la brațul lui Hélène treptele festivalului de la Cannes, în cel mai flatant rol cu putință — întrucât, pe bune, cu excepția președintelui juriului, există prea puține situații atât de interesante, socialmente vorbind, ca aceea de a fi membru al juriului de la Cannes. În acest spectacol al perpetuei umiliri, în care totul este făcut pentru a-i reaminti fiecăruia că există cineva mai important decât el, ajungi astfel un intangibil, un invitat special, un rupt de pământ și așezat în empireul semizeilor unde, cum nu ai voie să spui nimic despre filmele intrate în competiție, fiecare dintre cuvintele tale evazive, ba chiar fiecare expresie a feței îți este culeasă ca un oracol. Bizară experiență care nu durează, din fericire, decât două săptămâni, dar îți permite să înțelegi de ce persoanele celebre sau foarte puternice, cei care nu deschid niciodată o ușă cu mâna lor, își pierd deseori capul.

Nu vreau să mă arăt nici mai prost, nici mai frivol decât sunt. Pe când mă dedam acestui soi de citire de șmecheraș, ceva în mine conserva conștiința că nu există mod mai bun de a pătrunde în Evanghelie și că unul dintre lucrurile spuse constant și foarte limpede de Isus este că Împărăția Cerurilor este închisă bogaților și inteligenților. În cazul în care aș fi uitat, mă reîntâlneam cu Hervé la prânz și la cină, mereu în același restaurant din port, fiindcă, în afara faptului că nici nu erau multe altele deschise, ne place amândurora, când călătorim undeva, să adoptăm obiceiurile locului și să nu abdicăm de la ele. De fiecare dată când, referindu-mă la munca mea,

alunecam în ironie și în scepticism, mă puteam baza pe el că îmi va spune, de pildă:

„Spui că nu crezi în înviere. Numai că, în primul rând, habar nu ai ce înseamnă învierea. Și-apoi, mizând încă de la început pe această lipsă de credință, făcându-ți din ea un mod de a fi convins că știi mai multe și le ești superior celor despre care vorbești, îți interzici orice cale de acces la ceea ce erau și credeau oamenii respectivi. Ferește-te de cunoașterea de acest soi. Nu începe prin a-ți spune că tu știi mai multe decât ei. Străduie-te să înveți de la ei în loc să te apuci să le dai lecții. Lucru care nu are nicio legătură cu constrângerea mentală ce constă în a încerca să crezi ceva ce nu crezi. Deschide-te în fața misterului în loc ca, de la bun început, să-l îndepărtezi de tine."

Protestam de formă. Dar, chiar fără a crede în Dumnezeu, i-am mulțumit întotdeauna lui și nașei noastre, fiindcă l-a așezat pe Hervé alături de mine.

32

Conversația noastră înseamnă întotdeauna confruntarea dintre viziunea lui asupra lucrurilor, pe care aș numi-o metafizică, și a mea, care este istorică, romanescă, agnostică. În mare, poziția mea este că acea căutare a sensului vieții, a reversului decorului, a realității ultime deseori desemnate cu termenul de Dumnezeu este, dacă nu o iluzie („Nu știi nimic", obiectează Hervé, iar eu consimt), cel puțin o aspirație către care unii sunt înclinați și alții nu. Nu au mai multă dreptate cei dintâi,

nici nu sunt mai avansați pe drumul înțelepciunii decât cei care își ocupă viața scriind cărți sau generând creștere economică. Este ca atunci când ești brunet ori blond, când îți place sau nu spanacul. Două familii de spirit: cel care crede în Împărăția Cerurilor și cel care nu crede; cel care crede că ne aflăm în această lume schimbătoare și dureroasă pentru a găsi o ieșire și cel care este de acord că lumea este schimbătoare și dureroasă, însă că asta nu implică să existe și o ieșire.

„Poate“, răspunde Hervé, „dar dacă admiți că această lume este schimbătoare și dureroasă, lucru care este cel dintâi dintre nobilele adevăruri budiste, dacă admiți că a trăi însemnă a te afla într-o situație delicată, atunci problema de a ști dacă există vreo ieșire din respectiva situație este îndeajuns de importantă pentru a merita să deschizi o anchetă. Ai de gând să îți intitulezi cartea *Anchetă despre Luca* (acesta era titlul la vremea respectivă: nu mi se obiectase încă faptul că suna ca un joc de cuvinte creat prin inversiuni de litere ori de silabe). Ar fi păcat să te prefaci că știi de la bun început că ancheta e lipsită de obiect sau să te dai la o parte zicând că, oricum, pe tine nu te privește. Fiindcă dacă are un obiect, atunci acesta privește pe toată lumea, nu poți să nu fii de acord cu asta.“

Nu, nu pot să nu fiu de acord și accept acest lucru cu bunăvoința interlocutorilor lui Socrate care, în dialogurile lui Platon, spun neîncetat lucruri de genul: „e adevărat, Socrate“, „trebuie să fim de acord, Socrate, „văd bine că încă o dată ai dreptate, Socrate“…

„Așadar, admiți“, continuă Hervé, „că, dacă există un motiv, fie el cât de subțire, de a crede că e cu putință să treci de la ignoranță la cunoaștere, de la iluzie la realitate, respectivul drum îți dă dreptul să i te consacri și

a-l părăsi, a-l crede iluzoriu fără a merge să verifici este fie o greșeală, fie o dovadă de lene. Cu atât mai mult cu cât atâția s-au dus să se convingă. Și s-au întors cu niște relatări amănunțite, cu hărți care să-ți permită să pleci și tu, la rândul tău, pe urmele pașilor lor."

Referindu-se la cei plecați în recunoaștere, Hervé se gândește la Buddha, despre care este pe cale de a scrie, dar și la Isus, despre care eu m-am apucat să scriu, întrucât, la un moment dat, dacă te ocupi de Luca și de Pavel, trebuie să ajungi la acela despre care vorbesc amândoi. În aceste condiții, cu certitudine se poate spune, precum Nietzsche, pe care îl admir, precum nietzscheenii, pe care, în cea mai mare parte a lor, îi detest, precum acei câțiva nietzscheeni la care, ca excepție de la regulă, țin — istoricul Paul Veyne, filosoful Clément Rosset, actorul Fabrice Luchini —, se poate spune deci că orice doctrină filosofică ori religioasă nu este niciodată altceva decât o excrescență a eului și un mod particular, potrivit gusturilor unora, de a-și petrece timpul în așteptarea morții, numai că până și eu care, în dialogul nostru, se presupune că o susțin, sunt obligat să admit că este o viziune destul de îngustă. Asta nu înseamnă că nu ar putea fi corectă, însă problema este că nimeni nu știe nimic în acest sens. Și-apoi, trebuie să fiu cinstit: de mai bine de douăzeci de ani practic tai-chi, yoga, fac meditație, citesc texte mistice, îl am pe Hervé drept cel mai bun prieten, mă-nvârt în jurul Evangheliei și, evident, nimic nu îmi garantează că acest drum mă va duce până la țelul pe care îmi doresc să-l ating, din moment ce am optat pentru el — cunoaștere, libertate, iubire pe care le consider unul și același lucru —, însă degeaba joc eu, în dialogul

nostru, rolul relativistului, degeaba sunt narcisist, orgolios, mă-mpăunez pe la Cannes, nu am cum să neg că am pornit pe drumul pe care am pornit.

Enorma diferență dintre mine și Hervé nu e doar aceea că, personal, trăiesc în cultul și cu grija neîncetată a propriei mele persoane și că mai și cred cu tăria oțelului în această persoană. Nici că mai știu altceva în afara „eului“ meu și chiar cred că acest „eu“ există. Hervé e mai puțin convins. Sau, cum să zic? Nu acordă cine știe ce importanță acestui omuleț pe nume Hervé Clerc care, cu ceva timp în urmă, nici nu exista, care, peste puțin timp, nu va mai exista și care, în această perioadă, desigur, îi ocupă timpul cu grijile, dorințele și sinuzita lui cronică, numai că știe că este vorba despre ceva tranzitoriu, volatil, despre un abur, cum ar zice Eclesiastul. O spune cu haz în *Lucrurile așa cum sunt*: avantajul de a avea un „eu“ nu prea voinic, prin care nu ajungi la mare lucru, este că nu te legi prea mult de el.

În timpul ultimului nostru sejur la Levron, la doi ani după Selimiye, ne luam obișnuitul *ristretto* la obișnuita cafenea din Orsières, înainte de a pleca să urcăm îngusta vale Ferret. Căzuse pe gânduri și dintr-odată, pe neașteptate, a spus: „Până la urmă, chiar sunt dezamăgit. În tinerețe speram să depășesc condiția umană. Însă uite că tocmai ce-am împlinit șaizeci de ani și trebuie să recunosc evidența că, măcar pentru viața asta, chestia s-a cam dus pe copcă.“

Am râs cu drag. I-am spus că unul dintre motivele pentru care țin la el este că e singura persoană din câte cunosc în stare să spună calm lucruri de genul: „Speram să depășesc condiția umană.“ Vai, vai.

Uimirea mea l-a uimit pe Hervé. Dorința de a depăși condiția umană i se părea ceva destul de firesc și, cu siguranță, în niciun caz rar, chiar dacă e adevărat că oamenii vorbesc puțin despre ea. „Altfel, de ce ai mai face yoga?“

I-aș putea răspunde: pentru a fi într-o formă fizică bună sau, cum o spune Hélène care, în cuplul nostru, joacă rolul materialistului cu atâta grație: „ca să ai buci mișto“, dar Hervé are dreptate. Adevărul este că aștept, mai mult sau mai puțin — mărturisind-o mai mult sau mai puțin, în funcție de interlocutori — ceea ce aceste exerciții promit în chip explicit celui care se apucă de ele: extinderea conștiinței, iluminarea, *samadhi* — începând de la care, conform relatărilor celor care întreprind călătoria, se vede cu totul diferit ceea ce numeau până atunci realitate.

În sfârșit, e de discutat acest „cu totul diferit“. La începutul drumului, spune un text budist pe care Hervé îl citează în *Lucrurile așa cum sunt*, un munte pare un munte. După ce ai parcurs ceva cale, nu mai pare deloc munte. Și-apoi, ajuns la capătul drumului, iarăși pare munte: *este* un munte. Se vede. A fi înțelept înseamnă să te găsești în fața unui munte, să vezi acel munte și nimic altceva. În principiu, nu-ți poate fi de ajuns o viață pentru așa ceva.

33

La Selimiye am făcut lista minunilor relatate de Luca în Evanghelia lui.

Primul are loc în capela din Capernaum și este un exorcism. Simțindu-se amenințat de cuvintele lui Isus și, mai ales, de autoritatea misterioasă de la care acestea emanau, un bărbat posedat de un demon se ia de el. Isus îi ordonă demonului să iasă din respectivul bărbat, iar demonul ascultă, fără a-i face vreun rău bărbatului. Părăsind sinagoga, Isus se duce la Petru, care îl urma de puțină vreme. Soacra lui Petru are febră. Isus îi atinge fruntea cu mâna și febra pleacă. După care vindecă un lepros, un paralitic și un bărbat cu mâna uscată. Nu știu ce înseamnă mână uscată, însă într-o zi i-am strâns mâna unui bărbat care resimțea primele simptome ale bolii lui Charcot. Mâna era rece, inertă. Zâmbind trist, bărbatul mi-a spus: „E numai începutul, peste un an voi fi în întregime în felul ăsta și peste doi, mort."

Despre cel paralizat am vorbit deja, în legătură cu detalii care nu se pot inventa; este cel pe care patru bărbați l-au coborât cu targa, prin acoperiș, într-atât de multă lume se înghesuia în fața casei în care se găsea Isus. Pe acesta, Isus nu l-a vindecat din capul locului. S-a mulțumit, mai întâi, să-i spună că-i sunt iertate păcatele. Dezamăgire, dar și murmure scandalizate printre credincioși: „Ce tot spune acolo? Hulește! Numai Dumnezeu poate ierta păcatele." Auzindu-i, Isus îi provoacă: „Ce este mai lesne a zice: Iertate sunt păcatele tale sau a zice: Scoală-te și umblă? Dar ca să știți că putere are Fiul Omului pe pământ a ierta păcatele: Scoală-te, ia-ți patul

și mergi la casa ta." Paraliticul ascultă, cei de față sunt stupefiați. Lacan ar zice: vindecarea e oferită ca supliment.

Apoi vine la rând micul sclav al unui centurion roman, grav bolnav, gata să moară. Centurionul acesta ține la evrei, a dat bani pentru construirea unei sinagogi, trebuie să fie, ca Luca, un prozelit. Se arată de o credință exemplară, punând să i se spună lui Isus că nu se consideră demn să-l primească sub acoperișul lui. Ar fi de-ajuns un simplu cuvânt, spus de la distanță. Isus nu spune respectivul cuvânt, dar când trimișii centurionului se întorc acasă, găsesc micul sclav perfect sănătos.

În această poveste îmi place mai ales fraza: „Doamne, nu sunt vrednic ca să intri sub acoperământul meu. Ci spune un singur cuvânt și micuțul meu se va vindeca." — frază care, la slujbă, devine: „Doamne, nu sunt vrednic ca să intri sub acoperământul meu. Ci spune un singur cuvânt și *mă* voi vindeca."

Din contră, îmi place mult mai puțin scena următoare. Trecând prin așezarea numită Nain, Isus vede o văduvă urmând convoiul funerar al fiului său. Chiar dacă femeia nu-i cere nimic, lui Isus i se face milă de ea, atinge coșciugul și îi poruncește tânărului să se ridice, dându-l mamei sale. „Dându-l mamei sale" apare scris cu italice și în BJ, și în TEB. Și pentru asta există un bun motiv, pentru că, de fapt, citează un pasaj din prima carte a *Regilor,* unde profetul Ilie învie din morți el însuși fiul unei văduve; mie, mai degrabă, această frază îmi amintește de cele pe care Lovecraft le scria cu plăcere cu aceleași caractere italice în povestirile sale înfiorătoare, fraze care, asemenea Medusei, schimbau în piatră pe cei care avuseseră ghinionul să citească printre rânduri. Să mori și să învii pentru a fi redat mamei tale, nu-mi pot imagina coșmar

mai mare și observ că Françoise Dolto, într-o carte despre evanghelii, laudă episodul învierii fetei lui Iair, dar se ține deopare de la a evoca această înviere a fiului văduvei, precum și a destinului probabil psihotic care îl așteaptă pe acest tânăr sculat din morți pentru a fi livrat, fără a avea de ales, mamei sale văduve. Știu, mă proiectez în poveste, dar nu înțeleg totuși ce l-a determinat pe Luca să o inventeze, atâta vreme cât doar la el apare această istorisire. Poate ca să dea de înțeles că era ceva obișnuit ca, atunci când Isus ajungea într-un loc, „orbii să vadă, ologii să meargă, surzii să audă, leproșii să se vindece, săracii să afle vestea cea bună, iar morții să învie". Bine, morții învie. Foarte bine. Am spus deja ce cred despre aceste învieri, când am povestit despre tânărul Eustahie, să nu mai continuăm pe acest subiect.

Din fericire, chiar apoi urmează povestea mai-marelui sinagogii, Iair, a cărui fetiță de doisprezece ani era pe moarte. Ca și centurionul, Iair l-a chemat pe Isus în ajutor. Isus se pregătește de drum și aici se deschide o paranteză în poveste. Simte că e cineva care-i atinge poalele mantiei. Se oprește și întreabă: „– Cine este cel ce s-a atins de mine?" Dar toți tăgăduind, Petru și ceilalți care erau cu el, au zis: – Învățătorule, mulțimile te îmbulzesc și te strâmtorează. – Ba nu, spune iarăși Isus, s-a atins de mine cineva. Căci am simțit o putere care a ieșit din mine." În acel moment, o femeie se aruncă la picioarele lui. Sângerează de multă vreme pe acolo pe unde toate femeile sângerează, dar, în cazul ei, de multă vreme această necurățenie continuă îi face viața un iad. „Fiica mea, credința ta te-a mântuit. Mergi în pace." Odată închisă paranteza, se aștern din nou la drum, când apare un servitor

al lui Iair însărcinat să comunice groaznica veste: fetița a murit. Tatăl se prăbușește. „Nu te teme, îl sfătuiește Isus; crede numai și se va izbăvi." Degeaba i se spune ceea ce i-aș fi zis și eu, că e prea târziu, că dacă a murit e moartă, Isus tot se duce acolo. Intrând în casă cu tatăl și mama, le spune: „Nu plângeți; n-a murit, ci doarme." După care o trezește pe micuță, care începe imediat să se joace.

„Dați-i să mănânce", îi sfătuiește Isus, iar Françoise Dolto îl secondează în această chestiune. Iată ceea ce trebuie să facă părinții, pur și simplu să-și hrănească copiii și nu să-i copleșească cu o dragoste neliniștită și posesivă, care-i înnebunește.

Degeaba era Luca medic, se simte că se dădea în vânt după aceste scene. Eu, mai puțin, iar Renan încă și mai puțin. „Pentru ascultătorii neciopliți", scria el, „minunea dovedește doctrina. Pentru noi, doctrina te face să uiți minunea." Și adaugă, foarte imprudent, după părerea mea: „Dacă minunea conține vreo umbră de realitate, atunci cartea mea nu este decât o țesătură de erori."

În fapt, și lui Renan, și nouă, celor din timpurile moderne, ne place să uităm de minuni, să le băgăm sub preș. Ni se par foarte potriviți Maestrul Eckhart, cele două sfinte Tereze, marii mistici, însă preferăm să ne întoarcem privirile dinspre Lourdes sau dinspre Medjugorje, acel târgușor din Herțegovina care într-atât îmi fascina nașa și unde, conform descrierii prietenului meu, Jean Rolin, care, în timpul războaielor din Balcani, a hălăduit îndelung prin acele locuri, „Sfânta Fecioară făcea la date fixe minuni precum să răspândească în aer de parfum de trandafiri, să facă să se aprindă spontan crucile sau să facă să danseze razele soarelui, atrăgând astfel sute de

mii de pelerini și aducând locuitorilor destui bani pentru a ridica în jurul sanctuarului, el însuși o hidoșenie, tot soiul de edificii cu scop comercial, de o urâțenie de-a dreptul hulitoare."

Singura noastră resursă, „proprie", a ascultătorilor ne-neciopliți, pentru a nu arunca și copilul odată cu apa, este să dăm lucrurilor care nu ne plac un rost mai rafinat. Să facem din Isus nu un taumaturg care își lasă cu gura căscată un public naiv, prin puteri supranaturale, ci un fel de psihanalist în stare să vindece răni secrete, îngropate adânc, fie ele psihice ori fizice, prin calitatea sa deosebită de a ști să asculte și să vorbească. Se discutau mult, acum douăzeci de ani, tezele episcopului german Drewermann, pus la index de Vatican, cel care a scris o carte intitulată *Cuvântul care vindecă*. În conversațiile despre evanghelii pe care tocmai le-am citat mai sus, Françoise Dolto spunea lucruri asemănătoare, iar acest fel de lucruri, din punctul meu de vedere, mă aranjează și pe mine. Sunt însă obligat să recunosc că, dacă Biblia îmi place să o citesc astfel, nu același lucru se întâmplă și cu felul în care este scrisă. Nu e ceva nou: Philon din Alexandria transpunea cu mult talent, în termeni spirituali și morali, texte a căror grosolănie în exprimare îi șoca și pe el, și pe auditoriul său. Când, în Cartea lui Iosua, israeliții extermină până la ultimul locuitorii Canaanului pentru a le lua locul și se mai și mândresc cu asta, nu de altceva am nevoie decât să primesc explicația lui Philon conform căreia este vorba despre un lucru la fel de respectabil precum lupta sufletului împotriva pasiunilor care îl cotropesc, însă mă tem că autorul Cărții lui Iosua a avut mai degrabă în cap ceva de genul curățeniei operate în Bosnia de trupele sârbești. Pe scurt: sunt de acord cu

citirea Bibliei așa cum îmi convine mie, cu condiția să fiu conștient de ceea ce fac. Sunt de acord să mă proiectez în persoana lui Luca, dar cu condiția să știu că operez această proiecție.

În orice caz, Isus nu deținea monopolul minunilor. Luca ne spune fără dubii că Filip, în Samaria, făcea tot așa, la fel și Petru, și Pavel și tot soiul de magi păgâni cu care apostolii intrau în competiția superputerilor. Dacă numai de asta s-ar fi ținut, lui Isus și numele i-ar fi fost uitat la numai câțiva ani după moarte. Însă nu numai asta a făcut. *A spus* ceva, într-un anume fel, și la acest ceva și la acest anume fel de a-l spune vreau să ajung după atâtea ocolișuri.

34

Speculațiile legate de izvoarele Evangheliilor nu constituie un sport modern. Literații creștini i s-au dedicat încă din cel de-al doilea secol, multă vreme opinia dominantă fiind cea a lui Eusebiu din Cezareea (când este vorba despre „tradiție“, în general despre el este vorba), conform căreia Matei a scris cel dintâi. Abia în secolul al XIX-lea exegeza germană a stabilit anterioritatea lui Marcu și ipoteza așa-numită a „celor două izvoare“, pe care, în ziua de azi, aproape nimeni nu o contestă.

Conform acestei ipoteze, Matei și Luca au avut amândoi, independent unul de altul, acces la textul lui Marcu și, fiecare la rândul lui, l-a recopiat în mare măsură: iată

primul izvor. Însă au mai avut acces și la un al doilea izvor, ignorat de Marcu și mai vechi decât Evanghelia lui, care trebuie să se fi pierdut foarte devreme. Deși nu mai există nicio urmă materială, toată lumea este de acord (în sfârșit, *aproape* toată lumea, dar încep să mă satur să tot scriu „aproape" la fiecare frază), așadar, toată lumea e de acord că acest document trebuie să fi existat și să fi semănat îndeaproape cu reconstituirea propusă în 1907 de exegetul liberal Adolf von Harnack sub numele de *Q* — pentru *Quelle* care, în germană, înseamnă „izvor".

Principiul care a permis reconstituirea e simplu: sunt presupuse a aparține sursei *Q* toate pasajele comune din Matei și Luca, dar care nu provin din Evanghelia lui Marcu. Aceste pasaje sunt numeroase și, ceea ce face ipoteza încă mai solidă, se prezintă în aceeași ordine în ambele Evanghelii. Dar, se va replica, dacă fiecare a utilizat aceleași unice două izvoare și în aceeași ordine, textele lor nu ar trebui să fie identice? Nu, întrucât fiecare mai avea o a treia sursă care nu îi aparținea decât lui. Acestei a treia surse, exegeza germană îi pune un nume pe care l-am mai menționat și care îmi place mult: *Sondergut*, adică „propriu fără tăgadă". Rezumând, în linii mari, se poate spune că Evanghelia lui Luca este alcătuită dintr-o jumătate din Evanghelia lui Marcu, dintr-un sfert din *Q* și un sfert din *Sondergut*.

Și așa, știți ceea ce trebuie știut despre *Q*.

Această Evanghelie, înaintea celorlalte, probabil că folosea drept îndreptar pentru misionarii iudeo-creștini din Palestina și din Siria, precum Filip, cu ajutorul căruia Luca trebuie să fi avut și el acces în respectivele locuri. Această lucrare se prezintă ca o culegere de vreo zece pagini și 250 de versete și cel dintâi lucru care frapează este

că nouă zecimi din cele 250 de versete nu sunt povestiri, ci *cuvinte* ale lui Isus. La începutul cărții de față, scriam: „Nimeni nu va ști vreodată nici cine a fost Isus, nici, spre deosebire de Pavel, ce a spus cu adevărat." Îmi mențin afirmația. Trebuie să rezistăm tentației de a citi acest document virtual, rezultat al unei ipoteze filologice, ca un fel de transcriere *verbatim*. Chiar dacă niciunde altundeva nu suntem mai aproape de original. Chiar dacă niciunde altundeva nu se aude mai distinct *vocea lui*.

Ascultați.

35

Ridicându-și ochii spre ucenicii săi, zicea:

Fericiți voi cei săraci, că a voastră este împărăția lui Dumnezeu.

Fericiți voi care flămânziți acum, că vă veți sătura.

Fericiți cei ce plângeți acum, că veți râde.

Iubiți-i pe cei care nu vă iubesc. Rugați-vă pentru cei ce vă fac necazuri.

Celui ce te lovește peste obraz, întoarce-i și pe celălalt; pe cel ce-ți ia haina, nu-l împiedica să-ți ia și cămașa.

Oricui îți cere, dă-i, și de la cel care ia lucrurile tale, nu cere înapoi.

Și dacă iubiți pe cei ce vă iubesc, ce răsplată puteți avea? Și dacă dați împrumut celor de la care nădăjduiți să luați înapoi, ce mulțumire puteți avea?

*

Nu judecați și nu veți fi judecați. Căci veți fi judecați cu măsura cu care ați judecat. Cu ce măsură veți măsura, cu aceeași vi se va măsura.

De ce vezi paiul din ochiul fratelui tău, iar bârna din ochiul tău nu o iei în seamă? Sau cum poți să zici fratelui tău: lasă să scot paiul din ochiul tău? Scoate mai întâi bârna din ochiul tău.

Căci nu este pom bun care să facă roade rele și, iarăși, nici pom rău care să facă roade bune. Căci fiecare pom se cunoaște după roadele lui.

Și pentru ce mă chemați: Doamne, Doamne, și nu faceți ce vă spun?

Oricine aude aceste cuvinte ale mele și le îndeplinește asemăna-se-va bărbatului înțelept care a clădit casa lui pe stâncă. A căzut ploaia, au suflat vânturile și casa aceea n-a căzut. Iar oricine aude aceste cuvinte ale mele și nu le îndeplinește, asemăna-se-va bărbatului nechibzuit care și-a clădit casa pe nisip. Și a căzut ploaia și au venit râurile mari și au suflat vânturile și casa aceea a căzut.

Vă zic: Cereți și vi se va da; căutați și veți afla; bateți și vi se va deschide. Că oricine cere ia, cel care caută află, și celui ce bate i se va deschide. Sau cine este omul acela între voi care, de va cere fiul său pâine, oare el îi va da piatră? Deci, dacă voi, răi fiind, știți să dați daruri bune fiilor voștri, cu cât mai mult Tatăl vostru cel din ceruri va da cele bune celor care cer de la el?

Te slăvesc pe tine, Părinte, căci ai ascuns acestea de cei înțelepți și le-ai descoperit pruncilor.

*

Cine nu este cu mine este împotriva mea și cine nu adună cu mine risipește.

Vai vouă, cărturarilor! Că dați zeciuială din izmă, din mărar și din chimen, dar ați lăsat judecata, mila și credința. Că voi curățiți partea din afară a paharului și a blidului, iar înăuntru sunt pline de răpire și de lăcomie. Vai vouă care legați sarcini grele și cu anevoie de purtat și le puneți pe umerii oamenilor, iar voi nici cu degetul nu voiți să le mișcați.

Nu vă adunați comori pe pământ, unde molia și rugina le strică și unde furii le sapă și le fură. Ci adunați-vă comori în cer, căci unde este comoara ta, acolo va fi și inima ta.

De aceea zic vouă: Nu vă îngrijiți ce veți mânca, nici cu ce vă veți îmbrăca. Priviți la păsările cerului, că nu seamănă, nici nu seceră, nici nu adună în jitnițe, și Tatăl vostru cel ceresc le hrănește. Oare nu sunteți voi cu mult mai presus decât ele? Deci, nu duceți grijă, spunând: Ce vom mânca ori ce vom bea, ori cu ce ne vom îmbrăca? Că după toate acestea se străduiesc neamurile; știe doar Tatăl vostru cel ceresc că aveți nevoie de ele. Căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu și toate acestea se vor adăuga vouă.

Cu ce să asemuiesc Împărăția Cerurilor? Împărăția Cerurilor este asemenea grăuntelui de muștar, pe care, luându-l, omul l-a semănat în țarina sa. Și care este mai mic decât toate semințele, dar când a crescut este mai

mare decât toate legumele și se face pom, încât vin păsările cerului și se sălășluiesc în ramurile lui.

Mă întrebați: și când va veni împărăția aceasta? Nu se poate ști, nici nu se poate spune: iat-o! Iat-o! E printre voi. E în voi. Ca să intrați, trebuie să treceți printr-o poartă strâmtă.

Astfel vor fi cei de pe urmă întâi și cei dintâi pe urmă. Cine se va înălța pe sine se va smeri, și cine se va smeri pe sine se va înălța.

Privegheați deci. De-ar ști stăpânul casei la ce strajă din noapte vine furul, ar priveghea și n-ar lăsa să i se spargă casa. Împărăția Cerurilor e ca un fur, vine când nimeni n-o așteaptă. Nu dormiți.

Un om bogat care pleca într-o călătorie, şi-a chemat cei trei sclavi şi le-a dat câte o monedă de aur, spunându-le: folosiți banii în ce afaceri vreți până mă-ntorc. La ceva timp după aceea, când a revenit acasă, le-a cerut socoteală. Primul sclav i-a spus: banul tău de aur mi-a adus înapoi zece. Bravo, l-a lăudat stăpânul, am avut dreptate să mă-ncred în tine, uite, ia şi banii aceştia şi continuă ce-ai început. Al doilea sclav i-a spus, la rândul lui: banul tău de aur mi-a adus înapoi cinci. Bravo, l-a lăudat și pe el stăpânul, am avut dreptate să mă-ncred şi-n tine, uite, ia şi banii aceştia şi continuă ce-ai început. Apare şi al treilea sclav: stăpâne, ştiu că eşti un om aspru, că seceri unde n-ai semănat, aşa că, pentru mai multă siguranță, am ascuns moneda şi astfel ți-am păstrat-o: uite-o. Iar stăpânul i-a răspuns: imbecilule, măcar dac-ai fi plasat-o la zarafi, aș fi luat pe ea dobândă! Îți voi lua banul şi-l voi

da celui care-a scos zece. Căci tot celui ce are i se va da şi-i va prisosi, iar de la cel ce n-are şi ce are i se va lua.

Un păstor care are o sută de oi și pierde una, nu le lasă, oare, pe cele nouăzeci și nouă și se duce să o caute pe aceea? Și când o găsește, nu va fi mai fericit pentru ea decât pentru toate cele nouăzeci și nouă care nu s-au pierdut?

36

Am tradus liber și am ales lucrurile pe care le folosesc acum. Și acest mic *digest* evanghelic mi se pare că îndreptățește vorbele gărzilor care au venit să-l aresteze pe Isus: „Niciodată n-a vorbit un om așa cum vorbește acest om."

*

Nu își spune nici Christos, nici Messia, nici Fiul lui Dumnezeu, nici cel al unei fecioare. Doar „Fiul Omului" — iar această expresie care, tradusă în grecește, apoi în oricare altă limbă, pare învăluită în mister, specialiștii în Biblie ne spun că, în aramaică, înseamnă pur și simplu „om". Cel care vorbește în *Q* este un om, nimic altceva decât un om care nu ne cere niciodată să *credem* în el, ci numai să îi punem în practică vorbele.

Să ne imaginăm că Pavel nu a existat, nici creștinismul, și că din Isus, un predicator galilean din vreme lui Tiberius, nu rămâne decât această mică culegere. Să ne imaginăm că a fost adăugat Bibliei ebraice, ca un profet tardiv, ori că a fost descoperit două mii de ani mai târziu,

printre manuscrisele de la Marea Moartă. Îmi închipui că am fi fost uluiți de originalitatea, de poezia, de accentul său de autoritate și de evidență și că, dincolo de orice biserică, ar ocupa un loc printre marile texte ale înțelepciunii omenirii, alături de spusele unui Buddha sau Lao-Tse.

Este posibil să fi fost citit astfel și *numai* astfel? Ținând cont de faptul că în *Q* nu este vorba nici despre viața, nici despre moartea lui Isus, ci doar despre învățăturile sale, exegetul care îmi prezintă cartea conchide cu îndrăzneală că, în cele dintâi cercuri iudeo-creștine, era venerat pentru înțelepciunea sa și nu fiindcă a înviat. Această teză uluitoare nu mă convinge. Nu cred că utilizatorii opului *Q* ignorau învierea lui Isus ori prea puțin le păsa de ea, ci, din contră, sunt convins că o citeau sau o ascultau *întrucât* credeau în înviere. Însă nu trebuie să fiu prea mult bătut la cap pentru a fi făcut să spun că, fie și fără a crede, poți extrage din respectiva culegere ceea ce apologetul Iustin, în secolul al II-lea, numea „singura filosofie sigură și profitabilă". Că, dacă există o busolă pentru a ști dacă, în fiecare clipă a vieții, ești ori nu pe drumul cel bun, atunci iat-o.

37

Scena se petrece la Ierusalim ori în Cezareea. Luca ține în mâini sulul de papirus pe care i l-a împrumutat Filip, spunându-i să fie foarte atent, fiindcă nu există decât un singur exemplar. Spun Filip, dar putea fi și altcineva,

se știe numai că nu este vorba despre Ioan-Marcu, întrucât sulul conține tot ceea ce nu se găsește în Evanghelia acestuia. Luca descifrează cuvintele. Și, pentru întâia oară, se expune puterii lor.

Urmărind logic lucrurile, nu are niciun motiv să se simtă un emigrant. De zece ani, de când este într-un fel sau altul alături de Pavel, s-a rupt de contradicția sistemică a tuturor valorilor: înțelepciune și nebunie, putere și slăbiciune, măreție și nimicnicie. Poate asculta fără să clipească despre cum este mai bine să fii sărac, înfometat, plin de necazuri și urât de toți, decât bogat, bine hrănit, vesel și cu o bună reputație. Nimic din toate acestea nu e ceva nou pentru el. Ceea ce însă este nou, cu totul nou, este vocea, frazarea, care nu mai seamănă cu nimic din tot ce cunoștea. Este vorba despre micile povestiri luate din realitatea cea mai concretă, o realitate țărănească, în timp ce Pavel și Luca sunt orășeni care habar nu au nici cu ce seamănă un bob de muștar, nici cum se poartă un cioban cu oile lui. Și mai e și acea modalitate specială de a nu spune: „Faceți asta, nu faceți aia“, ci, mai degrabă: „Dacă faceți asta, se vor întâmpla următoarele.“ Nu sunt prescripții morale, ci legi de viață, legi karmice, bineînțeles că Luca nu știe ce înseamnă karma, dar sunt sigur că simte, intuitiv, că e o diferență enormă între a spune: „Nu face altuia ceea ce nu ai vrea să ți se facă ție“ (aceasta este regula de aur, cea despre care rabinul Hillel spunea că rezumă Legea și Profeții) și: „Ceea ce îi faci altuia să-ți faci și ție însuți.“ Ceea ce îi spui altuia și ție însuți să-ți spui. A-l face pe un altul prost este egal cu a spune: „Sunt un prost“, a o scrie pe o pancartă și a ți-o lipi pe frunte.

Evanghelia lui Luca și *Faptele apostolilor* sunt scrise cu exactitate la fel — aceeași limbă, aceleași procedee narative. Acesta este unul dintre numeroasele motive de a crede că aparțin aceluiași autor. Însă nu este nicio legătură între cuvintele lui Isus, din prima carte, și discursurile pe care, în a doua, personajele nu pierd nicio ocazie pentru a le pronunța. Lungi, retorice, interșanjabile, aceste discursuri sunt compuse de Luca, întrucât consideră că face un lucru bun și, oricum, adoră pledoariile. Iosephus și toți istoricii vremii scriau la fel. Textul lui Isus e contrariul discursurilor: natural, lapidar, în același timp cu totul imprevizibil și absolut identificabil. Acest mod de a manevra limba nu are echivalent în istorie. Este un fel de cuvânt spus doar o singură dată care, pentru cine are cât de cât urechea educată, interzice orice dubiu legat de existența și de vorbele acestui om.

38

Omul care vorbește în textele acestui sul amintește neîncetat despre Împărăția Cerurilor. O compară cu un grăunte care germinează în pământ, în întuneric, fără știrea cuiva, dar și cu un copac uriaș în care păsările își fac cuiburi. Împărăția Cerurilor este în același timp copacul și sămânța, ceea ce trebuie să se întâmple și ceea ce există deja. Nu este vorba despre o lume de dincolo, ci, mai degrabă, despre o dimensiune a realității care, cel mai adesea, rămâne invizibilă pentru noi, însă care, uneori, în mod misterios, iese la suprafață și în această

dimensiune ajunge poate de crezut, împotriva oricărei evidențe, înțelesul că cei din urmă sunt cei dintâi și invers.

Cred că asta îl impresiona cel mai mult pe Luca. Săraci, umili, samariteni, neînsemnați de toate soiurile, oameni care se consideră pe ei înșiși ca nefiind cine știe ce mare lucru: a lor e Împărăția Cerurilor, iar cel mai mare obstacol pentru a pătrunde în ea este acela de a fi bogat, important, virtuos, inteligent și mândru de propria inteligență.

Doi oameni sunt în Templu: un fariseu și un vameș — reamintesc faptul că vameș înseamnă perceptor, înseamnă colaboraționist, înseamnă un biet ins, dar și, în același timp, un individ mânjit. Fariseul, stând în picioare, se roagă astfel: „Dumnezeule, îți mulțumesc că nu sunt precum ceilalți oameni, răpitori, nedrepți, adulteri sau ca acest vameș. Postesc de două ori pe săptămână, dau zeciuială din toate câte câștig.“ Puțin mai în spate, vameșul nu îndrăznește nici măcar să își ridice ochii către cer. Se bate în piept și zice: „Dumnezeule, fii milostiv mie, păcătosului.“ Ei bine, conchide Isus, ruga acestuia și nu a altuia valorează ceva, întrucât acela care se ridică va fi coborât și cel care cade va fi ridicat.

Un tânăr bogat vine să-l întâlnească pe Isus. Vrea să afle ce are de făcut pentru a dobândi viața veșnică. „– Știi poruncile, spune Isus. Să nu săvârșești adulter, să nu ucizi, să nu furi, să nu mărturisești strâmb, cinstește pe tatăl tău și pe mama ta. – Le știu, răspunde tânărul, și le-am păzit. – Bine, continuă Isus. Atunci una îți lipsește: Vinde toate câte ai și le împarte săracilor și vei avea

comoară în ceruri." Auzind aceasta, tânărul se întristează, fiindcă este foarte bogat. Și pleacă.

În fața acestor povești pe care le va transcrie mai târziu, mă întreb cu cine se identifica Luca, oare. Cu vameșul sau cu fariseul? Se vedea mai degrabă ca un sărman care se bucură aflând vestea cea bună? Sau ca bogatul pe care aceeași veste îl alarmează?

Habar nu am, aici nu pot vorbi decât despre mine.

Personal mă identific cu tânărul bogat. Am o avere considerabilă. Multă vreme am fost atât de nefericit încât nici nu mi-am dat seama de asta. Faptul de a fi crescut de partea bună a societății, de a fi fost dăruit cu un talent care mi-a permis să îmi duc viața aproape cum am vrut, nu mi s-a părut mare lucru prin comparație cu angoasa, cu vulpea care zi și noapte îmi rodea măruntaiele, cu neputința de a iubi. Cu adevărat trăiam în infern și mă apucau sincer năbădăile când mi se reproșa că m-am născut poleit cu aur. Apoi, ceva s-a schimbat. Să bat în lemn, nu vreau să ispitesc diavolul, știu că nimic nu e veșnic și că în orice clipă căderea în infern e posibilă, totuși am învățat din experiență că e cu putință să ieși din nevroză. Am întâlnit-o pe Hélène și am scris *Un roman rus,* care este actul meu de punere în libertate. Doi ani mai târziu, când a apărut *Alte vieți decât a mea*, numeroși cititori mi-au spus că i-a făcut să plângă, că i-a ajutat, că le-a făcut bine, dar au fost și unii care mi-au spus altceva: că lor le-a făcut rău. În această carte nu este vorba decât despre cupluri — Jérôme și Delphine, Ruth și Tom, Patrice și Juliette, Étienne și Nathalie, *in extremis* Hélène și cu mine — care, în pofida încercărilor teribile prin care trec, se iubesc cu adevărat și se pot baza pe asta. O prietenă

mi-a spus cu amărăciune: este cartea unui bogătaș al iubirii, adică, pe scurt, a unui bogătaș. Avea dreptate.

Tocmai am recitit în grabă carnetele pe care le-am umplut de când m-am apucat să scriu despre Luca și despre primii creștini. În ele am dat de următoarea frază copiată după un apocrif copt din secolul al II-lea: „Dacă vei reuși să scoți la vedere ceea ce este în tine, ceea ce ai scos te va mântui. Dacă nu vei reuși să scoți la vedere ceea ce este în tine, ceea ce nu ai reușit să scoți te va ucide." Fraza aceasta nu este tot atât de cunoscută ca aceea a lui Nietzsche: „Ce nu ne omoară ne face mai puternici", sau cea a lui Hölderlin: „Acolo unde crește pericolul, crește și ceea ce salvează", dar ar merita, după câte cred, să fie întâlnită prin cărțile de dezvoltare personală ceva mai elevate și, ce e sigur e că eu am copiat-o pentru a mă felicita că am scos la vedere ce este în mine. În general, de fiecare dată când mă opresc pentru a analiza cele petrecute de șapte ani încoace, o fac pentru a mă felicita că, împotriva oricărei așteptări, am ajuns un om fericit. Pentru a mă minuna de ceea ce am realizat, pentru a-mi imagina ce mai am încă de făcut, pentru a-mi repeta că sunt pe drumul cel bun. O mare parte dintre visurile mele urmează acest suiș și mă las în voia lor invocând regula fundamentală atât pentru meditație cât și pentru psihanaliză: a fi de acord să gândești ceea ce gândești, a te lăsa pătruns de ceea ce ești pătruns. A nu spune: e bine ori e rău, ci: așa stau lucrurile și trebuie să sălășluiesc în situația în care mă aflu.

Totuși, un încăpățânat de glăscior sosește cu regularitate pentru a-mi tulbura ipocrita satisfacție. Glăsciorul cu pricina afirmă că averea de care mă bucur, înțelepciunea cu care mă laud, speranța plină de încredere că sunt pe drumul cel bun, toate aceste, de fapt, împiedică adevărata

împlinire. Nu mă opresc să tot câștig când, pentru a câștiga cu adevărat, ar trebui să pierd. Sunt bogat, talentat, lăudat, plin de merite și conștient de ele: pentru toate acestea, vai mie!

Când respectivul glăscior se face auzit, cele ale psihanalizei și meditației încearcă să-l acopere: nici vorbă de complezență, nici vorbă de culpabilitate prost plasată. Să nu cumva să mă flagelez. Să încep prin a fi binevoitor cu mine însumi. Chestia asta e mai *cool* și-mi convine. Cu toate acestea, am senzația că glăsciorul Evangheliei spune adevărul. Și, la fel ca tânărul cel bogat, plec mai departe gânditor și trist, întrucât dețin o avere uriașă.

Cartea pe care o scriu despre Evanghelie face parte din ea, din uriașa mea avere. Mă simt bogat prin amplitudinea ei, mi-o reprezint ca pe capodopera mea, visez pentru ea un succes planetar. Viței, vaci, porci... Și atunci mă gândesc la mantoul doamnei Daniel-Rops.

Daniel-Rops, un academician catolic, a scris prin anii cincizeci o carte despre Isus, care a avut un extraordinar succes de librărie. La garderoba unui teatru, soția lui s-a trezit alături de François Mauriac. Acolo i s-a dat mantoul, un vizon somptuos. Mauriac și-a trecut degetele peste blană și a râs înfundat: „Mângâietor Isus..."

39

Ar da prost să mă plâng, în definitiv nu m-a obligat nimeni, însă din anii petrecuți pentru scrierea

Adversarului păstrez amintirea unui lung și lent coșmar. Îmi era rușine că fusesem fascinat de acea poveste și de acel criminal monstruos, Jean-Claude Romand. Cu trecerea timpului, am senzația că lucrul care mă înspăimânta într-atât era că aș fi putut avea în comun cu el ceva ce am în comun, ce avem în comun el și cu mine, cu cei mai mulți dintre oameni, chiar dacă cei mai mulți dintre oameni nu merg fericiți până acolo încât să mintă timp de douăzeci de ani și, pentru a-și încheia socotelile, să-și ucidă întreaga familie. Chiar și cei mai hotărâți dintre noi, cred, simt angoasați decalajul dintre imaginea pe care se străduie, de bine de rău, să o ofere celorlalți și aceea pe care o au despre ei înșiși în timpul ceasurilor de insomnie, de depresie, când totul se clatină și când își țin capul în mâini, așezați pe scaunul de la veceu. Există în interiorul fiecăruia dintre noi o fereastră care dă către iad, facem tot ce putem ca să nu ne apropiem de ea; or, eu, din propria mea voință, am petrecut stupefiat șapte ani din viață în fața acestei ferestre.

*

Adversarul este unul dintre numele pe care Biblia le pune diavolului. Nu m-am gândit niciodată, dând acest titlu cărții, că se potrivea cu nefericitul de Jean-Claude Romand, ci, mai degrabă, cu acea instanță care există în el ca în fiecare dintre noi, atâta doar că în el a luat întreaga putere. Obișnuim să asociem Răul cu cruzimea, cu dorința de a face rău, cu plăcerea de a-l vedea pe celălalt suferind. Nimic de genul acesta în cazul lui Romand care, după mărturiile tuturor celor care îl cunoșteau, era un individ amabil, pătruns de dorința de a-i bucura pe cei din jur, temându-se să nu cumva să rănească, temându-se într-o asemenea măsură încât a preferat să-și

ucidă întreaga familie decât să ajungă într-o situație extremă. În pușcărie s-a convertit. Își petrecea și, după câte știu, își petrece în continuare o mare parte a timpului rugându-se. Îi mulțumește lui Christos că i-a umplut de lumină sufletul întunecat. Când am început să corespondăm, m-a întrebat dacă eram creștin, iar eu i-am confirmat. Câteodată mi-am reproșat răspunsul fiindcă, pe vremea respectivă, aș fi putut spune la fel de bine nu. Trecuseră doi ani de la încheierea a ceea ce aș numi, de acum, „perioada mea creștină", nu mai știam cu niciun chip cam cum mă situam din acest punct de vedere și, motivat foarte puțin și de intenția de a-i câștiga încrederea, am ales între a răspunde da sau nu, răspunsul da.

Foarte puțin; dar nu numai.

Propria nevroză, vidul care a săpat în el, toate aceste forțe negre și triste pe care le-am numit Adversarul l-au făcut pe Jean-Claude Romand să-i mintă întreaga viață pe ceilalți și, în primul rând, pe sine însuși. Pe ceilalți i-a suprimat. Cel puțin pe cei care contau: nevasta, copiii, părinții și câinele. Minciuna a fost scoasă la lumina zilei. A vrut să se sinucidă, dar cam fără convingere. Și a supraviețuit singur și gol, într-un deșert dușmănos. Numai că și-a găsit un refugiu în iubirea lui Christos care niciodată nu a ascuns faptul că pentru oameni ca el a venit: perceptori colaboraționiști, psihopați, pedofili, șoferi fugind de la locul accidentului, inși care vorbesc singuri pe stradă, alcoolici, vagabonzi, *skinheads* gata să dea foc vagabonzilor, călăi de copii, copii martiri care, odată ajunși adulți, martirizează, la rândul lor, alți copii... Știu că e scandalos să amesteci victimele și călăii, dar este esențial să se înțeleagă că oile lui Christos sunt și

unii, și alții, călăi și victime în egală măsură — și nimeni, dacă nu vă place, nu vă obligă să-l ascultați pe Christos. Clienții lui nu sunt doar săracii — atât de demni de respect, dați de exemplu cu atâta bucurie —, dar și, mai ales, cei care sunt urâți și disprețuiți, cei care se urăsc și se disprețuiesc ei înșiși și care au motive foarte serioase să o facă. Alături de Christos, poți să-ți fi ucis întreaga familie, poți să fii ultima dintre jigodii, nimic nu e pierdut. Oricât de jos ai fi decăzut, va veni după tine, altfel nici vorbă să fie Christos.

Înțelepciunea populară zice: așa chiar că-i ușor. Un individ care, ca Romand, pretinde că este medic, deși nu e, până la urmă tot e demascat. Însă unui individ care, tot ca Romand, pretinde că se întreține familiar cu Domnul Isus, vezi de-i dovedește că spune ori își spune bazaconii. Minciuna aceasta, dacă despre minciună e vorba — psihiatrii, jurnaliștii, oamenii cinstiți au toate motivele să o creadă —, este o fortăreață de necucerit. Nimeni nu va putea scoate vânatul din bârlog. De acord, Romand e băgat în pușcărie, însă de neatins.

Am auzit acest lucru și în timpul procesului lui, și după. Afirmația era făcută cu indignare, cu ironie, cu silă și pe cuvânt că nu puteam spune nimic împotriva ei. Dacă nu cumva aceasta: ceea ce înțelepciunea populară și oamenii cinstiți zic despre Romand zice și el. Este groaznic și fără încetare speriat nu să nu ne mintă pe noi, cred că nu asta e problema lui, ci să nu se mintă pe el însuși. Să nu fie încă o dată jucăria a ceea ce minte în adâncul lui, care a mințit întotdeauna, entitate pe care o numesc Adversarul și care, acum, ia chipul lui Christos.

Astfel încât ceea ce eu numesc creștin, ceea ce m-a făcut să îi răspund că da, eram creștin, înseamnă, înaintea

abisalei lui îndoieli, a spune: cine știe? Înseamnă, în sensul strict al cuvântului, a fi agnostic. A recunoaște că nu știi, că nu se poate ști și, întrucât nu se poate ști, pentru că e un lucru în fața căruia nu ai cum să te decizi, a nu lăsa la o parte posibilitatea ca Jean-Claude Romand să fi avut de-a face, în taina sufletului său, cu altceva decât cu mincinosul care locuiește acolo. Această posibilitate este ceea ce, personal, numesc Christos și nu din diplomație i-am spus cum că eu credeam sau încercam să cred. Dacă despre asta este vorba, dacă asta înseamnă Christos, pot chiar afirma că am crezut dintotdeauna.

IV.
LUCA

(Roma, 60–90)

1

Trec doi ani, acei doi ani despre care nu se știe nimic și pe care încerc să mi-i imaginez. Luca își reia povestea în luna august a anului 60, când guvernatorul Felix este înlocuit cu un altul, Porcius Festus. În grămada de dosare pe care acesta le descoperă preluând funcția, se găsește și acela al lui Pavel, rabinul căruia i s-a acordat o locuință într-una dintre aripile îndepărtate ale palatului, din cauza „a nu se știe care diferende privitoare la religia evreilor și a unui anume Isus care a murit, dar despre care prizonierul pretinde că încă mai este în viață“. Festus ridică din umeri: pare a nu fi ceva condamnabil, însă i se explică faptul că se află în mijlocul evreilor și că aici, printre evrei, totul este complicat și până și cea mai mică discuție poate da în răzmeriță. Pe de o parte, marii preoți cer capul lui Pavel și, pentru a menține pacea, e mai bine ca marii preoți să fie menajați, pe de alta, Pavel face apel nici mai mult, nici mai puțin la judecata împăratului, la care, fiind cetățean roman, are dreptul legal. Pe scurt, un caz încurcat, pe care Felix l-a lăsat cu bună știință să se împută, pentru a fi preluat de succesorul lui.

La câteva zile după sosire, neînsemnatul rege al Iudeei, Irod Agrippa și sora lui, Berenice, i-au făcut o vizită

noului guvernator. Faptul că suveranul local vine să se prezinte trimisului Romei și nu invers, spune clar de partea cui e puterea. Strănepot al mărețului și crudului Irod cel Mare, Agrippa e un playboy evreu cu totul elenizat, romanizat, precum maharadjahii educați la Cambridge pe vremea regimului colonial britanic din India. În tinerețe, chefuise la Capri cu împăratul Caligula. Întors în țară, se cam plictisește. Berenice e drăguță și inteligentă. Locuiește cu fratele ei și se spune că se culcă împreună. În decursul conversației, Festus le mărturisește încurcătura în care îl pune Pavel. Agrippa e intrigat. „Aș fi curios", spune, „să-l ascult pe omul ăsta." Nu e mare lucru: se trimite după Pavel care apare între doi soldați, înlănțuit, și nu se lasă rugat pentru a-și mai spune o dată povestea. E a treia versiune pe care o oferă *Faptele apostolilor* și e limpede că Luca nu se mai satură s-o facă. Ca de obicei, auditoriul e captivat de furoarea persecuțiilor al căror autor fusese Pavel, de drumul Damascului, de marea lui schimbare, dar se blochează când vine vorba despre înviere. Când ajunge aici, Festus îl întrerupe: „Pavele, ești nebun! Învățătura ta cea multă te duce la nebunie. Iar Pavel a zis: Nu sunt nebun, ci grăiesc cuvintele adevărului și ale înțelepciunii." (Ale adevărului, poate; ale înțelepciunii, mă lași?!) Se întoarce spre Agrippa: „Crezi în proroci?" De subînțeles: în cazul în care crezi, ce te împiedică să crezi și în ce spun eu? Amuzat, Agrippa răspunde: „Văd unde vrei să ajungi, mai ai un pic și-o să-mi spui că și eu, fără s-o știu, sunt creștin. Mai e doar puțin până la asta." Pavel dă replica pe loc: „Puțin ori mult, eu m-aș ruga lui Dumnezeu ca nu numai tu, ci și toți care mă ascultă astăzi să fie așa cum sunt și eu, afară de aceste lanțuri." Eeei, ei!

Conversație de oameni agreabili, toleranți, spirituali, din care Agrippa trage aceeași concluzie ca Festus: nu e nimic grav de reproșat lui Pavel. Dacă nu i-ar fi intrat în cap să facă apel la împărat, cel mai bine ar fi fost să i se dea discret drumul. Numai că a făcut apel la Cezar. Mare scofală, zice Agrippa cu figură sceptică, căci, când vine vorba de cezari, trei a frecventat, pe trei i-a periat ba chiar, la suirea pe tron a celui din urmă, a împins lingușeala până acolo încât a numit „Neroniada“ un oraș din micul lui regat. Paul vrea să fie judecat la Roma? Atunci, la Roma să fie judecat.

Pentru amatorii de povești de pe mări, gen *Two Years Before the Mast*[30], capitolul care urmează este cu siguranță un regal: navigație comercială costieră și apoi, în marea nesfârșită, furtună, naufragiu, iernare în Malta, revolta echipajului, înfometare și însetare… Pe mine lucrurile astea mă plictisesc, deci mă voi mulțumi să notez că voiajul a fost lung și periculos, că Pavel a dat dovadă de un curaj egal cu pretențiile lui de a oferi lecții de navigație marinarilor experimentați, iar Luca de o impresionantă cunoaștere a vocabularului nautic. Nu dai decât de greemente, de ancore care se lasă, de vâsle care se manevrează, ba chiar este vorba despre civadieră, despre care o notă din TEB (Traducerea Ecumenică a Bibliei) mă anunță că era o mică velă cu care era echipată partea din față a navei, strămoș al focului, atâta doar că focul e triunghiular, pe când civadiera era pătrată.

La capitolul vieți paralele, să notăm și că, în aceeași vreme, aristocratul saducheu Iosef Ben Matityahu, în

[30] Operă autobiografică a scriitorului american Richard Henry Dana Jr, 1815–1882.

vârstă de douăzeci și șase de ani și care încă nu se numea Iosephus Flavius, a întreprins aceeași călătorie despre care a lăsat o povestire aproape la fel de dinamică. Iosephus totuși trebuie să fi călătorit în condiții mai confortabile decât Pavel, întrucât nu era prizonier, ci diplomat sau, mai degrabă, lobby-st și se afla în fruntea unei delegații de preoți ai Templului, care se ducea la Roma pentru a-și apăra interesele corporatiste pe lângă împăratul Nero.

2

Din cauza a ceea ce a urmat, ne vine de fiecare dată greu să ne amintim, însă Nero a făcut mai degrabă impresie bună când a îmbrăcat purpura imperială, după Tiberius care era un paranoic, Caligula care era de-a dreptul nebun, și Claudius care era gângav, bețiv, încornorat, dominat de femei ale căror nume rămân în istorie asociate cu dezmățul — în cazul Messalinei — și intriga — în cel al Agrippinei. Odată scăpată de Claudius, mulțumită unei porții de mânătărci otrăvite, Agrippina a tras sforile pentru a-l îndepărta de la succesiune pe moștenitorul legitim, Britannicus, în favoarea fiului ei. Acesta era Nero, care nu avea decât șaptesprezece ani; Agrippina plănuia ca fiul să domnească prin intermediul ei. Pentru a o ajuta, a pus să fie chemat din Corsica, pe unde se plictisea de opt ani, căzut în dizgrația lui Claudius, cineva cu care ne-am mai întâlnit: celebrul Seneca, vocea oficială a stoicismului, bancher putred de

bogat, politician ambițios și dezamăgit, care și-a făcut în stil mare revenirea în afaceri, în rolul de preceptor și eminență cenușie a tânărului prinț. Acesta își câștigase încă de la început reputația de filosof și de filantrop. Se povestea ce spusese când fusese obligat să semneze prima condamnare la moarte: „Cât m-aș fi bucurat să nu știu să scriu...“ Mai mult decât filosofia, lui Nero îi plăceau artele: poezia, cântecul, dar și jocurile de circ. A pus să i se ridice o scenă unde să declame versuri acompanindu-se la liră și a coborât în arenă pentru a conduce care. Lucrurile acestea șocau Senatul, dar plăceau plebei. Din întreaga dinastie iulio-claudiană, Nero a fost cel mai popular împărat și, când băiatul bucălat și închis în el a priceput că mama sa intenționa să-i controleze întreaga viață, a început să se emancipeze. Ea s-a îngrijorat. Spre a-l chema la ordine, a făcut să se ivească din culise fiul vitreg, cel pe care îl îndepărtase, Britannicus. Amenințat de propria mamă, Nero a făcut exact ce ar fi făcut și ea în locul lui: Britannicus, exact precum Claudius, a murit otrăvit. În piesa lui inspirată de acest episod, indiferent câtă perfidie mustește în secvență, Racine care, ca toți ceilalți clasici francezi, a crescut în cultul lui Seneca, va trece sub tăcere rolul filosofului-preceptor și, de fapt, nimeni nu știe dacă a fost ori nu la curent cu complotul. Sigur e că, în schimb, după asasinarea lui Britannicus, Seneca a continuat fără vreo ezitare să laude calitățile elevului său, clemența și blândețea acestuia, ca să nu mai spunem, scrie el într-un panegiric mai mult decât excesiv, că, pentru grația chipului și suavitatea glasului de cântăreț, nu e cu nimic mai prejos decât Apollon însuși.

Seneca va cădea în curând în dizgrație el însuși, apoi Agrippina va fi asasinată în împrejurări pe care, ca

tot ceea ce se afirmă în prezentul capitol, le cunoaștem mulțumită celor doi mari istorici ai vremii, Tacit și Suetoniu. Nu am ajuns încă până acolo, nu chiar, în momentul în care Iosephus și delegația de preoți evrei s-au prezentat la curtea imperială. Nero este încă acel „monstru născând“ pe care și-a dorit Racine să-l zugrăvească. Încă nu s-a debarasat nici de mama, nici de mentorul său, dar a început să scuture jugul. A părăsit-o pe Octavia, fiica lui Claudius, pe care Agrippina îl pusese să o ia de soție, cu scopul de a face mai puternică strânsoarea crotalului în dansul familial, pentru o curtezană pe nume Popeea. Cincisprezece secole mai târziu, Monteverdi va face din ea eroina operei celei mai amorale și mai explicit erotice din întreaga muzică occidentală. Popeea trebuie să fi fost dată naibii de sexoasă, dar ceea ce ne interesează în mod special aici este că era evreică sau pe jumătate evreică, sau cel puțin prozelită. Mimul favorit al lui Nero era și el evreu, iar bătrânii senatori romani erau alarmați de această dublă influență asupra împăratului. La fel ca scriitorul satiric Iuvenal, versiunile romane ale personajului universal care este reacționarul seducător, caustic și talentat, deplângeau mâlul fluviului Orontes care se vărsa în Tibru — ceea ce se traduce cu faptul că orașul etern colcăia de imigranți orientali ale căror religii vii și cuceritoare aveau mai mult succes în rândul tinerelor generații decât celebrarea, ajunsă la capătul puterilor, a zeilor cetății. Ideea pe care și-o făcea Nero despre iudaism trebuie să fi fost confuză: dacă i s-ar fi spus că obiceiul, în timpul sabatului, era să fie sacrificate tinere virgine, îmi închipui că ar fi crezut și că ar fi aprobat respectiva tradiție. Nu contează: în timpul vizitei, Iosephus, care hotărâse ca, la Roma, să fie mai roman decât romanii,

avusese surpriza care aproape că îl pusese în încurcătură, de a descoperi un împărat prieten al evreilor, ba chiar, pentru a folosi limbajul antisemiților dintr-o altă epocă, de-a dreptul *jidănit*.

Despre moravurile și toanele imperiale, evident, Pavel nu știe nimic. Trăind în mica lume închisă a bisericilor sale, abia de știa că pe Cezar îl cheamă Nero. La fel ca Iosephus, debarcă la Pozzuoli, în apropiere de Neapole, Iosephus însă, dintr-o cabină de clasa întâi, el din cală și, pe când lobby-ul marilor preoți aranjează cu fast drumul spre Roma, apostolul nu numai că merge pe jos, ca de obicei, dar și în lanțuri. Într-un posibil film, producătorii nu ar rezista tentației de a arăta roțile convoiului oficial ridicând o jerbă de stropi de noroi care ar împroșca șirul de ocnași, printre care poate fi recunoscut și Pavel. Bărbos, cu chipul răvășit, purtând de șase luni aceeași manta neagră de jeg, ridică fruntea și urmărește din ochi cortegiul care se îndepărtează. Mai pot fi recunoscuți, pășind alături de el, Luca, Timotei și, cu încheietura mâinii drepte legată printr-un lanț de aproximativ un metru de încheietura mâinii stângi a apostolului, centurionul însărcinat cu paza încă de la Cezareea. Acest centurion e ceva mai mult decât un simplu figurant. *Faptele apostolilor* ne informează că se numea Iulius și că, ajungând în timpul călătoriei să-l respecte pe prizonier, a făcut totul pentru a-i ușura acestuia traiul, ceea ce era și în interesul lui, fiindcă nu se puteau îndepărta unul de altul nici măcar cât să se pișe.

Deci așa arată echipajul care ajunge la Roma.

3

În *Viața cotidiană în Roma, la apogeul imperiului*, Jérôme Carcopino își pune problema populației cetății în primul secol de după Christos și, după ce consacră trei pagini mari și late pentru a expune, opune și în sfârșit demola evaluările colegilor săi, sfârșește prin a-și cere scuze pentru lipsa de precizie și avansează cifra „mergând undeva, între 1 165 050 și 1 677 672 de locuitori". Fie că adevărul se situează către partea de sus ori de jos a acestui uimitor ecart, Roma era cel mai mare oraș din lume: o metropolă modernă, un adevărat turn Babel și, când vorbim despre turn, lucrurile trebuie luate ca atare, întrucât, sub presiunea necontenită a imigranților ale căror număr și moravuri îl deprimau pe Iuvenal, Roma era unica localitate din Antichitate care crescuse pe verticală. Titus Livius povestește despre un taur care, scăpat din târgul de animale, a urcat scările unui imobil până la al treilea etaj, de unde s-a aruncat în gol, spre groaza celor ce stăteau acolo: acest al treilea etaj îl menționează în treacăt, ca de la sine înțeles, când oriunde altundeva în afara Romei ar fi ținut de genul științifico-fantastic. De o sută de ani, imobilele urcaseră atât de mult și ajunseseră atât de puțin sigure încât împăratul Augustus fusese nevoit să interzică depășirea a *opt* etaje, decret pe care promotorii imobiliari încercau să-l ocolească prin toate mijloacele.

Dacă relatez acest lucru o fac întrucât, citind în *Faptele apostolilor* că lui Pavel, la sosirea lui la Roma, i s-a dat dreptul de a-și închiria o mică locuință, ne-o închipuim nu ca pe o maghernită din cele în care se adăpostea mereu, prin cartierele mediteraneene sărace, ci ca pe

o garsonieră ori un apartament cu două camere aflate într-unul dintre acele imobile pe care în ziua de azi le știm pe de rost, în care săraci și străini fără documente legale se îngrămădesc, pe la periferia orașelor: degradate imediat ce au fost construite, insalubre, exploatate furios mai ales de negustorii de somn, cu pereți subțiri ca hârtia, pentru a nu pierde spațiu, cu scări pe care oricine își poate face nevoile și pe care nu le curăță nimeni. Nu existau toalete decât în minunatele locuințe întinse pe orizontală ale celor bogați, un soi de saloane bogat împodobite, prevăzute cu un cerc de scaune care îți permiteau să te ușurezi stând la taclale. Amărâții care locuiau în casele de raport erau obligați să se mulțumească cu latrine publice, iar latrinele publice erau departe și străzile, la căderea nopții, erau periculoase: înainte de a ieși să iei masa la o oră foarte târzie, mai scrie Iuvenal, era mai bine să-ți faci testamentul.

Pavel nu avea gustul confortului fiind orice altceva, numai un hedonist nu. Noul decor, care avea să fie cel din urmă din viața lui, trebuie că l-a rupt de țara de baștină fără a-l doborî. Mai cred că vedea în aceste condiții de viață, năucitoare pentru un nou-venit, dovada relaxantului său punct de vedere cum că sfârșitul lumii era aproape. Întrucât tot prizonier rămăsese, în așteptarea judecății, probabil că își împărțea locuința cu soldatul însărcinat cu paza lui. Luca nu ne spune dacă și acest soldat era unul de treabă, precum centurionul Iulius. Nu se spune nici unde au tras el și Timotei. Îmi imaginez că în apropierea învățătorului lor, la același etaj din partea de sus a clădirii, întrucât, cu cât stăteai mai sus, cu atât plăteai mai puțin: erau de urcat scări,

era mai periculos în cazul — frecvent — de incendiu și nimeni nu gusta încă panorama ca fiind un atu. Pentru a încheia succinta expunere a chestiunii imobiliare romane, să adăugăm că prețurile scăzute pentru camerele de la înălțime erau totuși ceva relativ, iar incendiile, ca și dificultățile în circulație, o temă recurentă în literatura din vremea Imperiului. Poetul Marțial, reprezentant tipic al clasei de mijloc sărace, care locuia în apropierea colinei Quirinal, la al treilea etaj al unui imobil mai degrabă decent, se plângea regulat că, la prețul pe care îl dădea pentru cotețul lui de iepuri, ar fi putut trăi la țară, la o moșioară măricică. Nimic nu l-ar fi împiedicat să o facă, dar la Roma era viața cea adevărată și, în ciuda suspinelor, nu ar fi părăsit orașul pentru nimic în lume.

Pentru a ieși din casă, lui Pavel trebuia să i se pună lanțurile, dar, în chichineața lui, putea face ce dorea, primi pe cine voia, așa că, la trei zile după sosire, a invitat ori, mai degrabă, a convocat la el notabilitățile evreiești ale Romei. Poate fi considerat un fapt surprinzător că, mai întâi, către acestea și-a îndreptat atenția și nu spre biserica creștină deja existentă în capitală. Explicația, după părerea mea, e aceea că se temea să nu cumva să fie iarăși respins de această biserică creștină de obediență evreiască, montată împotriva lui de emisarii lui Iacob, decât pur și simplu de ceilalți evrei. Ceea ce relatează Luca este un dialog al surzilor. În fața câtorva rabini uluiți, care urcaseră scările până la el fără a ști la ce să se aștepte, Pavel se apără cu vehemență de niște acuzații de care interlocutorii nu auziseră niciodată vorbindu-se. Sunt binevoitori, clatină din cap, vor să înțeleagă. În afara detaliului că Pavel predică acasă la el, nu la sinagogă,

întâlnirea cu evreii din Roma lasă impresia, deși suntem la finalul *Faptelor apostolilor*, că ne-am întors la începutul opului. Pavel dezvoltă argumentul lui obișnuit, pentru uzul începătorilor, plecând de la Lege și de la Profeți și ajungând la înviere și la divinitatea lui Isus. Unii dintre auditori sunt mișcați, celor mai mulți nu le vine să creadă. Seara se despart și iată ce scrie Luca:

„Pavel a rămas doi ani întregi în casa luată de el cu chirie, și primea pe toți care veneau la el, propovăduind împărăția lui Dumnezeu și învățând cele despre Domnul Iisus Hristos, cu toată îndrăzneala și fără nicio piedică."

Cu aceste cuvinte se încheie *Faptele apostolilor*.

4

Acest sfârșit abrupt lasă o impresie ciudată și a făcut să curgă multă cerneală. Când se întreabă de ce Luca își lasă dintr-odată de izbeliște cititorul, exegeții avansează două ipoteze: cea a accidentului și cea a operațiunii intenționate.

Ipoteza accidentului este că finalul cărții a existat, însă a dispărut. Lucru foarte posibil, mai ales dacă ne gândim că ultimul sfert din scrisorile lui Seneca pentru Lucilius care, în aceeași perioadă, erau un adevărat bestseller, s-a pierdut undeva între primul și cel de-al cincilea secol. Doar că e un pic dezamăgitor.

Ipoteza operațiunii intenționate este că textul nu e trunchiat, ci autorul *a vrut* ca așa să fie finalul. Roma,

spun susținătorii ipotezei, era centrul lumii. A ajunge la Roma reprezenta pentru Pavel încununarea carierei sale apostolice și, odată scopul atins, povestea putea fi considerată ca încheiată: Pavel propovăduiește sigur pe el și fără de obstacole, totul e bine când se sfârșește cu bine.

Dat fiind că urmarea imediată a narațiunii e incendierea Romei, persecuțiile lui Nero, martiriul probabil al lui Pavel și Petru, la care trebuie adăugate, șase ani mai târziu, distrugerea Templului și jefuirea Ierusalimului, dat fiind că *Faptele apostolilor* au fost scrise prin anii optzeci sau nouăzeci și că autorul lor a fost martorul tuturor acestor evenimente, mărturisesc că îmi vine cam greu să accept explicația conform căreia nu mai era nimic interesant de povestit, așa că a fost preferată încheierea într-un moment apoteotic.

O variantă mai atrăgătoare ar fi aceea că *nu s-a dorit* relatarea amintitelor evenimente, căci nu făceau cinste Romei. Numai că, pe de o parte, nu putea spera să le ascundă, pe de alta, romanii anilor optzeci erau cu siguranță de acord să considere domnia lui Nero drept un pasaj sumbru al istoriei lor, deci nu ar fi fost șocați să îl vadă astfel descris. Și atunci?

Și atunci, habar n-am. Una peste alta, m-ar tenta mai degrabă ipoteza accidentului, a manuscrisului parțial pierdut. Dar atunci, dacă e adevărat, de ce oare Biserica din secolele al II-lea sau al III-lea nu a adăugat un final acestui text evident neîncheiat, după cum vom vedea că a făcut-o cu Evanghelia lui Marcu? De ce nu a atribuit lui Luca o relatare absolut ortodoxă, conformă cu tradiția, a ultimelor zile ale lui Petru și Pavel? Poate din aceleași motive, însuflețită de aceeași stranie cinste

textuală care a făcut-o să păstreze patru povești ale vieții lui Isus, pline de contradicții jenante, în loc să le unifice, cum ar fi fost ușor, într-una singură, coerentă, omogenă și în consonanță cu dogmele și conciliile. În cartea mea vorbesc despre cum s-a putut scrie o Evanghelie. Cum s-a constituit canonul e o altă poveste, și ea la fel de misterioasă.

5

Chiar dacă *Faptele apostolilor* ne lipsesc de informație în privința a ceea ce s-a întâmplat după sosirea lui Pavel la Roma, există o mână de scrisori atribuite apostolului, care se referă la respectiva perioadă. Spun „atribuite", întrucât exegeții discută în același timp despre autenticitatea și despre datarea lor, discuție în care prefer să nu mă bag. „Scrisorile din captivitate", cum sunt numite, frapează prin tonalitatea lor mistică și crepusculară. Pavel se descrie în ele ca fiind în lanțuri, decrepit, epuizat, scăpat de cenușia iluzie care este viața pământească, având o unică aspirație, aceea de a trece de partea cealaltă. În scrisoarea către biserica din Filipi, susține că a trăi ori a muri îi este totuna sau, mai degrabă, că a muri ar fi mai bine pentru el, căci înseamnă să-l întâlnească pe Christos, dar, cum asta ar fi o mare pierdere pentru discipolii lui, e dispus să accepte: prea-bine, va trăi. Ceva mai departe, încă un argument apropiat de cel dintâi îl face să accepte banii trimiși de credincioșii filipeni, explicându-le că o face pentru binele lor: din partea lui, chiar s-ar lipsi, însă

nu ar vrea să îi lipsească de această bucurie, de această ocazie de a-și dovedi mărinimia.

În această scrisoare către filipeni se găsește imnul pe care mi l-a citit demult Jacqueline, încă îi mai aud vocea răsunând în salonul din strada Vaneau și îl recopiez gândindu-mă la ea. Mi-l repet șoptit, fără a fi în stare să-l convertesc în rugă, dar spunându-mi că ar fi bine dacă aș auzi puțin, cât de puțin, din ceea ce ea auzea spunându-l:

„El care, Dumnezeu fiind în chip,
n-a socotit o știrbire a fi el
întocmai cu Dumnezeu,
ci s-a deșertat pe sine,
chip de rob luând,
făcându-se asemenea oamenilor,
și la înfățișare aflându-se ca un om,
s-a smerit pe sine,
ascultător făcându-se până la moarte,
și încă ce moarte! Pe cruce!
Pentru aceea, și Dumnezeu l-a preaînălțat
și i-a dăruit lui nume,
care este mai presus de orice nume,
ca întru numele lui Isus
tot genunchiul să se plece,
al celor cerești
și al celor pământești
și al celor de dedesubt."

În tinerețe eram dușmanul declarat al semnelor de exclamare, al punctelor de suspensie, al majusculelor folosite la tot pasul. Lucru care o dezamăgea pe Jacqueline,

care vedea în respectivul puritanism estetic semnul unei lipse de fervoare spirituală: „Cu ce vrei atunci să îți lauzi Domnul, bietul de tine?“ Niciun semn al emfazei nu există în limbajul utilizat de Pavel, însă e greu și, fără îndoială, asta mă încurca și mă încurcă mereu, să nu recurgi la așa ceva când îi traduci scrisorile dinspre sfârșitul vieții, care sunt atât de solemne, atât de pline de abstracțiuni, atât de îndepărtate de scânteierile care electrizează fiecare rând al scrisorilor către galateni ori corinteni.

În scrisoarea către coloseni, în cea către efeseni, nu este vorba despre altceva decât despre misterul Voinței Sale, despre lauda adusă Milei Sale, despre Planul binefăcător pe care l-a alcătuit dinainte, pentru a-l înfăptui când Timpurile se vor fi împlinit. Fără îndoială, „El“ e Dumnezeu, iar Pavel se roagă zi și noapte pentru ca El să binevoiască să lase să se vadă, de către cei cărora le scrie, ce speranță le deschide chemarea Lui, ce comori de glorie sunt ascunse în moștenirea Lui, în ce măreție Îi este îmbrăcată puterea… Această putere a desfășurat-o în Christosul Isus, înviindu-L dintre morți și așezându-L la dreapta Sa, în ceruri, cu mult deasupra oricărui alt Regat ori Domnie, întrucât a pus Totul la picioarele Christosului Isus care este Capul Bisericii, iar Biserica este trupul Lui și noi, credincioșii, Îi suntem mădulare. Ce să însemne că El a urcat, se întreabă Pavel? Ce altceva dacă nu dovada că a coborât? Și de ce a coborât El? Pentru a locui în noi și pentru a ne permite să înțelegem ce înseamnă Lățimea, Lungimea, Înălțimea și Adâncimea, în așa fel încât să putem cunoaște Iubirea care depășește orice cunoaștere și, ținându-ne în picioare cu Adevărul drept centură, Dreptatea drept armură și fervoare întru

propagarea Evangheliei drept încălțări, să intrăm prin Plenitudinea Sa în Plenitudinea lui Dumnezeu.

Cu cât Pavel înainta în vârstă, cu atât predicile sale căpătau acest gen de accente. Nu vorbise niciodată despre Isus ca despre maestrul căruia Luca se apucase pe furiș să-i citească spusele. A vorbi despre El ca despre Messia era un lucru care nu îi privea decât pe evrei, iar cu evreii, chiar dacă din start erau cei dintâi interesați de subiect, până la urmă, invariabil, se ajungea la discuția despre circumcizie. Pe când un zeu care luase chip omenesc pentru a vizita pământul nu obliga păgânii să se rupă de țara lor. Încarnarea, zeul transformat în om, blasfemie din punctul de vedere al evreilor, constituia un mit absolut acceptabil pentru locuitorii provinciilor Asia ori Macedonia, cărora Pavel, până la urmă, li se adresase în primul rând. Vizând acest public, Christosul lui devenise tot mai grecesc, tot mai divin, iar numele acestuia și al lui Dumnezeu deveniseră cvasisinonime. Pentru cei simpli, era o figură mitologică, pentru cei subtili, o ipostază divină, cam ca acel *Logos* al neoplatonicienilor din Alexandria. Această teosofie era cu atât mai necesară, în opinia lui Pavel, cu cât anunțatul sfârșit al lumii nu mai sosea. Și atunci, puțin câte puțin, s-a apucat să spună că, de fapt, sfârșitul venise și tot așa și Învierea și că a conștientiza acest imens și orbitor secret era semnul că mureai pe lume și trăiai în Christos, deci precum el, Pavel, trăiai *cu adevărat*.

Mă întreb ce ar fi putut gândi Luca despre profețiile din cei din urmă ani ai lui Pavel. Când îl auzea, în acea locuință strâmtă, dictând lui Timotei, cu voce răgușită, scrisorile în care lumea întreagă, trecut, prezent și viitor

nu erau îndeajuns pentru a cuprinde măreția Christosului Isus, cum făcea oare legătura dintre acest Christos Isus și omul despre care întreprinsese propria anchetă în Iudeea și în Galileea, omul care mâncase, băuse, își făcuse nevoile, pășise pe drumuri pline de pietre alături de indivizi analfabeți și naivi, cărora le povestea despre vecini certăreți și despre perceptori care se căiau? Acolo, Luca nu îndrăznise să-i spună nimic lui Pavel: se simțea vinovat de curiozitatea care, în ochii apostolului, ar fi fost totuna cu a lua, împotriva lui, partea evreilor. Dar la Roma? Mai târziu? Nu o fi fost oare ispitit să vorbească despre acest Isus? Să povestească, pentru edificarea micului lor grup, unele dintre cuvintele pe care le copiase din ruloul lui Filip?

Mi-l închipui tatonând terenul, purtându-se ca mătușile naratorului care, în romanul *În căutarea timpului pierdut*, s-ar fi bucurat să-i mulțumească lui Swann pentru cadoul trimis, însă nu într-un mod prea direct, fiindcă se temeau să nu pară slugarnice, așa că se pierdeau în aluzii atât de încurcate încât nimeni, și mai ales cel interesat, nu mai înțelegea nimic. Mi-l închipui emițând în fața orășeanului dur care era Pavel, fraze nesigure legate de semănat, măcinat, turme, încercând să le pună în relație cu povestea, care atât de mult îi plăcuse, a păstorului care are o sută de oi, care pierde una, care le lasă pe cele nouăzeci și nouă pentru a o căuta și, când o găsește, este mai fericit datorită ei decât datorită tuturor celorlalte nouăzeci și nouă care nu se pierduseră. Auzind acestea, mi-l imaginez pe Pavel întunecându-se la față și încruntându-și sprâncenele negre, care i se întâlneau deasupra nasului. Nu-i place să i se citeze povești pe care nu le știe, încă

nici atât dacă i se spune — presupunând că Luca ar fi riscat așa ceva — că provin direct din gura Christosului Isus. Nu are timp de pierdut cu povestioare rustice. Pe el, ceea ce îl preocupă sunt Înălțimea, Lungimea, Lățimea și Adâncimea. Luca bagă ruloul la loc: ar fi fost ca și când ar fi încercat să-l încânte pe Immanuel Kant citindu-i *Capra domnului Seguin*[31].

6

Pavel probabil că a trăit la Roma cum a făcut-o și la Cezareea: extrem de izolat. Când Luca spune că îi primea pe toți cei care veneau să-l caute, aceștia trebuie să fi fost doar câțiva evrei, foarte puțini, și încă și mai puțini creștini, întrucât creștinii din Roma erau, cea mai mare parte dintre ei, tot evrei care urmau directivele primite de la Ierusalim. Cu câțiva ani mai înainte, Pavel le trimisese, din Corint, o lungă scrisoare în care le explica faptul că se terminase cu Vechiul Testament, dar epistola despre care spera să fie primită ca o revelație fusese tratată drept scriere sectară, venită de la un personaj dubios și, după ce făcuse ceva valuri, fusese iute dată uitării. Poziția marginală, inconfortabilă îl făcea zilnic să regrete autoritatea de care se bucura în bisericile din Asia și din Macedonia.

Probabil că lucrurile nu s-au aranjat nici în anul 62, când Petru a sosit la Roma însoțit de mai multe

[31] Nuvelă din volumul *Scrisori din moara mea* de Alphonse Daudet.

personalități ale Bisericii de la Ierusalim, printre care se găsea și Marcu, cel care ținea loc de interpret, și, poate, și de Ioan, însă Ioan, din tot grupul, era și cel mai misterios. Probabil că niciunul dintre ei nu s-a coborât până acolo încât să-l viziteze pe Pavel. Fiind un orgolios, nu era genul lui Pavel să facă el primul pas. Al lui Luca, din contră, era. Poate că nu îl cunoștea pe Petru, cu siguranță nu pe Ioan, însă îl știa pe Marcu și trebuie să fi reînnodat cu acesta una dintre acele prietenii care există între aghiotanții oamenilor politici rivali. Mulțumită lui Marcu, Luca a fost invitat la agapele prezidate de Petru. Lui Pavel nu-i spunea nimic despre asta, dar se simțea printre ai săi și în largul lui, el, un grec, în acest mediu format din buni evrei care, chiar crezând în învierea lui Isus, continuau să sărbătorească sabatul și prescripțiile rituale.

Cu siguranță Marcu l-a informat despre moartea lui Iacob. Lucrurile merseseră din rău în mai rău, în ultimii doi ani, în Iudeea. Zeloți, sicari, tot soiul de luptători de gherilă și de falși profeți colcăiau pe un pământ încins. Guvernatorul Festus, care se întrevede în *Faptele apostolilor* drept un om de lume, în exercitarea funcției se dovedise violent și nedrept, cerând taxă de protecție și încurajând toți tâlharii cu condiția de a-și primi comisionul. Cu binecuvântarea guvernatorului, prietenul lui, neînsemnatul rege Agrippa își amenajase pe acoperișul palatului un apartament uriaș și luxos, a cărui terasă dădea în interiorul Templului. Circula zvonul că, împreună cu sora lui, Berenice, comitea acte lascive, uitându-se de sus la ce se întâmpla în sanctuar. Credincioșii erau revoltați. În acest context exploziv, Iacob, apărătorul săracilor și detractorul celor puternici, își atrăsese mânia marelui

preot, Anania cel Tânăr, care l-a adus în fața Sinedriului și, după un proces expeditiv, a pus să fie lapidat.

Iacob lapidat! Vestea îl tulbură pe Luca, poate chiar îl descumpănește. Iacob era dușmanul declarat al maestrului lui și întreaga sa activitate misionară se rezuma la a alerga după Pavel pentru a desface lucrurile făcute de acesta. Cu toate acestea, cred că, aflând de moartea lui, Luca își dă seama că, în fond, a ținut la bătrânul cu ceafă tare și genunchi de cămilă. Desigur, pe lumea aceasta e nevoie de oameni ca Pavel, eroi ai spiritului care nu acceptă niciun jug, care dărâmă orice zid, dar e nevoie și de oameni supuși unor entități superioare lor, care respectă, fiindcă părinții lor au respectat înaintea lor și bunicii înaintea părinților, ritualuri a căror cercetare ar considera-o un sacrilegiu. Toate prescripțiile complicate ale Leviticului, să nu mănânci decât rumegătoare cu copita despicată, să nu amesteci carnea cu laptele, să nu asta, să nu aia, au prea puțină importanță pentru Luca și, chiar dacă au avut pe la început, din curiozitatea lui față de iudaism, Pavel îl învățase să nu-i pese de ele, căci unicul lucru care contează este să iubești. Totuși, bănuiește confuz că la ceva tot folosesc, că în felul acesta poporul care le respectă se diferențiază de celelalte, asigurându-și astfel un destin ce nu seamănă cu niciun altul. Rămas cu gura căscată de o uimire admirativă, atunci când îl ascultă pe Pavel afirmând sus și tare că, de-acum, în Domnul Isus Christos, nu mai există nici evrei, nici greci, nici sclav, nici om liber, nici bărbat, nici femeie, nu e convins că ar fi cu totul de acord să nu mai fie nici evrei — de altfel, nici femei —, să nu se mai aprindă luminile sabatului și să nu se mai recite de trei ori pe zi *Shema Israel*.

Da, cred că Luca l-a plâns pe Iacob și tot ceea ce încarna Iacob, lucruri pe care învățătorul lui le declarase caduce. Și, poate că plângându-l, i-a venit o idee. În orice caz, mie îmi vine una.

7

Niciun istoric nu consideră că Petru, Iacob sau chiar Ioan au scris epistolele pe care Noul Testament le-a păstrat sub numele lor. Pavel, da, fără niciun dubiu, și ale sale au avut o asemenea propagare încât ceilalți stâlpi ai Bisericii primitive s-au simțit obligați să-l imite. Începând din anii șaizeci, șaptezeci, a fost nevoie ca fiecare să aibă scrisoarea *sa* circulară, exprimându-i doctrina și stând mărturie a autorității lui. Iacob și Petru nu scriau în grecește și, probabil, nici nu știau să scrie deloc. Dacă presupunem că scrisorile care circulau sub numele lor au fost compuse cât timp trăiau și controlate de ei, atunci a fost nevoie să fie ajutați de niște scribi care le puteau pune în gură mai mult sau mai puțin ce doreau. Cine să fi fost acei scribi? Petru, la sfârșitul scrisorii, precizează că a dictat-o unui anume Silvan, dar îl menționează și pe Marcu, pe care îl numește „fiul meu“ și ar fi de mirare ca viitorul evanghelist să nu-și fi băgat și el mâna în aluat. În scrisoarea lui Iacob nu găsim niciun nume. Obligatoriu trebuie să fi avut și el un negru mic, dar acest negru mic nu a făcut nimic pentru a ieși din anonimat. Se spune, însă nu am cum să verific, că epistola este scrisă într-o greacă deosebit de rafinată și că în textul

Septuagintei sunt citate Scripturile. De unde și ipoteza mea: negrul mic e Luca. Aflând de moartea lui Iacob, și-a spus: de ce n-ar exista și o scrisoare în memoria lui? I-a făcut să povestească pe Marcu și pe alții dintre cei veniți de la Ierusalim, care îl cunoscuseră pe bătrân și, fără să i-o ceară cineva, din proprie inițiativă, el, care până atunci nu scrisese nimic decât pentru sine, a trecut la treabă.

Ipoteza este îndrăzneață și nu angajează pe nimeni altcineva în afara mea. Să analizăm concret. Să citim câteva rânduri.

„Și, de este cineva din voi lipsit de înțelepciune, să o ceară de la Dumnezeu, cel ce dă tuturor fără deosebire și fără înfruntare. Să ceară însă cu credință, fără să aibă nicio îndoială, pentru că cine se îndoiește este asemenea valului mării, mișcat de vânt și aruncat încoace și încolo. Să nu gândească omul îndoielnic că va lua ceva de la Dumnezeu.

Dar faceți-vă împlinitori ai cuvântului, nu numai ascultători ai lui. Căci, dacă cineva este ascultător al cuvântului, iar nu și împlinitor, el seamănă cu omul care privește în oglindă fața firii sale. S-a privit pe sine și s-a dus și îndată a uitat ce fel era. Cine s-a uitat, însă, de aproape în legea cea desăvârșită a libertății și a stăruit în ea, făcându-se nu ascultător care uită, ci împlinitor al lucrului, acela fericit va fi în lucrarea sa.

Dacă cineva socotește că e cucernic, dar nu își ține limba în frâu, ci își amăgește inima, cucernicia acestuia este zadarnică. Cel ce grăiește de rău pe frate ori judecă pe fratele său grăiește de rău Legea și judecă Legea. Nu

blestemați, nu judecați, țineți-vă gura. Ceea ce este da, da să fie, și ceea ce este nu, nu.

Căci, dacă va intra în sinagogă un om în haină strălucită, și va intra și un sărac, în haină murdară, iar voi puneți ochii pe cel care poartă haină strălucită și-i ziceți: Tu șezi bine aici, pe când săracului îi ziceți: Tu stai acolo, în picioare, rău faceți. Au nu Dumnezeu i-a ales pe cei ce sunt săraci în ochii lumii, dar bogați în credință și moștenitori ai împărăției cerurilor? Veniți acum, voi bogaților, plângeți și vă tânguiți de necazurile care vor să vină asupra voastră. Aurul vostru și argintul au ruginit și rugina lor va fi mărturie asupra voastră și ca focul vă va mistui trupurile.

Veniți acum cei care ziceți: Astăzi sau mâine vom merge în cutare cetate, vom face negoț și vom câștiga, voi, care nu știți ce se va întâmpla mâine, că ce este viața voastră? Abur sunteți, care se arată o clipă, apoi piere. În loc ca voi să ziceți: Dacă Domnul voiește, vom trăi și vom face aceasta sau aceea. Însă nu așa vorbiți, iar planurile voastre îl fac să râdă pe Dumnezeu.

La ce bun să vă lăudați cu credința voastră, dacă nu vă purtați după învățătura ei. Credeți că doar credința vă va mântui? E ca și cum ați spune unui frate sau unei surori care nu au nimic de mâncat și nimic de îmbrăcat: haide, fiți liniștiți, fie-vă cald, poftă bună!, dar nu le-ați da nimic nici de îmbrăcat, nici de mâncat. Credința fără lucrare se ofilește și moare, ca un trup care nu mai respiră."

Martin Luther, care considera scrisorile lui Pavel și, mai ales, cea către romani ca fiind „inima și măduva credinței", pe cea a lui Iacob o vedea ca pe o „epistolă

de paie", nedemnă să figureze în Noul Testament. Care nu fusese admisă decât abia-abia. Și în ziua de azi, toată lumea îl tratează cu dispreț pe Iacob, fratele Domnului, creștinii fiindcă era evreu, evreii fiindcă era creștin, iar TEB sintetizează sentimentul general vorbind despre „învățăturile sale deseori banale, fără o dezvoltare doctrinară comparabilă cu ceea ce constituie farmecul epistolelor lui Pavel ori Ioan." Or, să fiu iertat, nici nu aș vrea să se găsească vreo „dezvoltare doctrinară comparabilă cu ceea ce constituie farmecul epistolelor lui Pavel ori Ioan", ci tocmai acele „învățături deseori banale" care sunt cele ale lui Isus. Stilul, tonul, vocea, totul te duce cu gândul la *Q*, cea mai veche compilație a cuvintelor acestuia. Dacă Iacob i-a notat cuvintele, ar fi cazul să ne revizuim prejudecățile în privința sa și să admitem că a fost cel mai fidel dintre discipolii fratelui lui. Numai că nu le-a putut nota. Cel care a putut-o face a fost un grec educat, care mânuia cu eleganță lexicul, familiarizat cu *Q*, în stare ca, pe baza temelor oferite de către Isus, să închipuie variațiuni convingătoare, un pastișor abil și deosebit de inspirat când venea vorba să-i ridice pe cei umili, să-i trimită la plimbare pe oamenii de bine și să se bucure pentru oile rătăcite. Printre autorii Noului Testament, în afara lui Luca nu văd pe altcineva care ar fi putut avea acest profil.

8

Esențialul, repeta Pavel fără să se sature, e să crezi în învierea lui Christos: restul e în plus. Ba nu, răspunde

Iacob sau Luca, punând cuvintele în gura lui Iacob: esențialul este să fii bun la suflet, să ajuți săracii, să nu te împăunezi și cineva care face toate acestea fără a crede în învierea lui Christos va fi întotdeauna de o mie de ori mai aproape de el decât acela care crede în înviere, dar stă cu brațele încrucișate, pălăvrăgind despre Lățime, Înălțime, Lungime și Adâncime. Împărăția Cerurilor este a bunilor samariteni, a curvelor iubitoare, a fiilor risipitori, nu a maeștrilor gândirii și nici a celor care se cred deasupra tuturor sau dedesubt, dar tot același lucru ar fi, după cum o afirmă și următoarea poveste evreiască, pe care nu rezist plăcerii de a o spune. Doi rabini se duc la New York la un congres al rabinilor. La aeroport se hotărăsc să ia același taxi și, în mașină, dau adevărate dovezi de umilință. Primul spune: „– Este adevărat că am studiat ceva din Talmud, dar, prin comparație cu a dumneavoastră, știința mea e tare firavă. – Tare firavă, zice al doilea, glumiți? Din contră, eu, prin comparație cu dumneavoastră, sunt de-a dreptul un nimic. – Ba nu, continuă cel dintâi, pe lângă dumneavoastră eu chiar că nu-nsemn nimic. – Nimic? Ba eu sunt nimic nimicului…“ Și tot așa, până când șoferul se întoarce și zice: „– De zece minute vă tot ascult, doi mari rabini care pretind că sunt mai puțin decât niște biete nimicuri, dar dacă dumneavoastră sunteți niște nimica toată, atunci eu ce sunt? Nici fărâmă dintr-o biată nimica toată?!“ Și atunci cei doi rabini se uită la el, se uită unul la altul și spun: „– Asta-i acum: păi cine se crede ăsta?“

Mi se pare că Luca seamănă cu șoferul, iar Pavel cu acei rabini.

9

Acum serios: este oare posibil ca Luca, „scumpul doctor“, credinciosul însoțitor al lui Pavel, pe la spatele acestuia, să fi scris, punând-o pe seama celui mai aprig dușman al apostolului, scrisoarea în care fiecare frază nu doar că pare a fi ieșită direct din gura lui Isus, dar are și efectul unui bolovan aruncat în grădina lui Pavel?

Personal cred că da, că este posibil.

Acel Luca pe care mi-l imaginez — întrucât, desigur, este un personaj fictional și tot ce susțin este că această ficțiune e plauzibilă —, așadar, acest Luca, auzindu-l pe Pavel vorbindu-l de rău pe Iacob, nu s-a putut împiedica să nu-și spună, în sinea lui, că Iacob avea și el ceva dreptate. Și invers, atunci când Iacob îl vorbea de rău pe Pavel. Face asta din el un ipocrit? Unul dintre acei oameni nehotărâți, rupți în două, cărora, după propriile lui cuvinte, Domnul nu li se dăruiește? Un om al cărui da tinde către nu și al cărui nu tinde către da? Habar n-am. Cu siguranță însă, un om care consideră că adevărul are întotdeauna un picior așezat în tabăra adversă. Un om pentru care drama, dar și scopul vieții sunt că, după cum zice un personaj din filmul lui Jean Renoir, *Regula jocului*, fiecare are dreptatea lui și niciuna dintre acestea nu e greșită. Așadar, contrariul unui sectar. Adică exact inversul lui Pavel, ceea ce nu l-a împiedicat pe Luca să-l iubească și să-l admire, să-i rămână credincios și să facă din el eroul cărții sale.

Poate că a venit vremea să mărturisim că Luca, printre cei ce sunt interesați de aceste probleme, are mai

degrabă un renume prost. Deși îi recunosc abilitatea, limbajul elegant, găselnițele de scenarist, istoricii moderni îi reproșează că le-a pus în serviciul unei relatări oficiale, propagandistice, mincinoase prin șlefuirea marginilor ascuțite. Nu cred că-i voi ușura dosarul prezentându-l și ca pe un falsificator. Numai că nu este vorba doar despre istoricii moderni, dar și despre sufletele pretențioase.

Acum, suflet pretențios, suflet înflăcărat sau cum să fi fost, prin comparație cu care n-ai cum te simți altfel decât un biet omuleț tare prudent, încordat, călduț, Pier Paolo Pasolini avea un proiect de film despre Sfântul Pavel transpus în secolul XX. Am citit scenariul publicat după moartea regizorului. Romanii jucau rolul naziștilor, creștinii pe cel al membrilor Rezistenței, iar Pavel e prezentat ca un fel de Jean Moulin: foarte bine. Am fost însă dureros de surprins să descopăr că Luca joacă rolul lui René Hardy, asupra căruia, deși nu există certitudinea că l-a trădat pe Jean Moulin, planează o foarte puternică prezumție de vinovăție. Este rolul omului duplicitar, ipocrit, viclean care trăiește în umbra eroului și, până la urmă, îl trădează. Odată trecută surpriza, ba chiar uluirea, cred că am înțeles motivul urii lui Pasolini față de Luca. E ura lui Alceste față de Philinte.[32] În ochii lui Pasolini, în ochii lui Alceste, în ochii tuturor celor care, precum Dumnezeu în vremea Apocalipsei, scuipă ființele călâi, fraza din *Regula jocului*, conform căreia fiecare are motivele lui și drama vieții este că toate aceste motive sunt bune, fraza aceasta deci e evanghelia relativiștilor și, să le spunem pe nume, a colaboraționiștilor din toate timpurile. Fiindcă e prietenul întregii lumi, Luca e dușmanul

[32] Personaje din *Mizantropul* lui Molière.

Fiului Omului. De altfel, Pasolini nu se mulțumește doar cu atât, ci ne prezintă un Luca stând la birou și scriind — citez: „într-un stil fals, eufemistic, oficial, inspirat de Satana“. Merge chiar până acolo încât afirmă că, sub aerul lui modest, de băiat bun, Luca e Satana.

Satana? Doar atât?

Într-unul dintre caietele în care, acum douăzeci de ani, comentam spusele Sfântului Ioan, am copiat un pasaj din Lanza del Vasto[33], în care este denunțat „cel care face din adevăr un subiect al curiozității, din lucrurile sfinte un obiect al plăcerii, din exercițiul ascetic o experiență interesantă; cel care știe să se împartă pe sine însuși, să-și ia iar și iar avânt, trăind o viață multiplă; cel care ține în egală măsură la pro și la contra, găsind o bucurie egală în adevăr și în minciună, cel care, mințind, uită și se minte, și se înșală inclusiv pe sine; omul din ziua de azi, într-un cuvânt, cel care atinge totul, întoarce totul, își revine din orice; omul cel mai apropiat de noi, cel pe care îl cunoaștem cel mai bine. Care, nu cumva, chiar eu sunt, Doamne?“

Aceste cuvinte, „nu cumva chiar eu sunt, Doamne?“, sunt cele șoptite de discipoli după ce Isus le spune că unul dintre ei îl va trăda. Schițând portretul, Lanza del Vasto îl vizează pe Iuda, nu pe Luca. Dar, copiind aceste rânduri, m-am simțit vizat eu însumi.

---

[33] Giuseppe Lanza di Trabia-Branciforte, 1901–1981, filosof italian, poet, sculptor, desenator, militant creștin pentru pace, gandhist, ecologist.

10

Dacă tot am ajuns la scrisori apocrife, să vorbim și despre cele pe care le-ar fi schimbat între ei Pavel și Seneca. Acestea au fost fabricate în secolul al IV-lea de către un falsificator creștin hotărât să dovedească faptul că ei s-au cunoscut și că predicile lui Pavel l-au impresionat profund pe Seneca. Cel din urmă ar fi admirat, în scrisorile adresate corintenilor, „eleganța limbajului și măreția gândurilor". La rândul lui, Pavel s-ar fi declarat „fericit de a merita, o, Seneca, respectul unui om ca tine" și și-ar fi invitat corespondentul să își pună talentul în slujba Domnului Isus Christos. Seneca nu pare a avea nimic împotrivă. Dincolo de faptul că e falsă, respectiva corespondență purtată teoretic între doi oameni de condei mai e și suficient de plată, însă Sfântul Augustin făcea mare caz de ea și am senzația că s-ar putea foarte bine vinde în ziua de azi sub un titlu cu priză la public de genul *Apostolul și Filosoful*. În realitate, este exclus ca Seneca să fi citit vreodată măcar vreun rând scris de Pavel și îndoielnic ca lui Pavel să-i fi păsat fie și cât de cât de Seneca. Din contră, e posibil ca Luca să-l fi citit pe cel din urmă și, cel puțin în mintea lui, între cele două personalități să se fi angajat un dialog.

Deja celebru autor al timpului său, Seneca ajunsese într-un târziu ceva cu mult mai bun: unul dintre acei oameni care impun, întrucât spun ceea ce fac și fac ceea ce spun. Pe post de consilier al lui Nero, suportase fără a crâcni o mulțime de necazuri: mai întâi asasinarea lui

Britannicus, apoi a Agrippinei — asasinat care inițial dăduse greș, fiindcă începuse prin atacarea navei care o ducea de la Baiae la Bauli și fusese nevoie, după ce scăpase ca prin minune din atentat, să se improvizeze în grabă o sinucidere în care nimeni nu crezuse. Văzându-și elevul acoperindu-se de ridicol atât pe scenă, cât și în arenă, Seneca a considerat că i se compromite demnitatea de filosof. Pretextând că a îmbătrânit, i-a cerut lui Nero dreptul de a se retrage. Nero a luat solicitarea în nume de rău: se bucura să arunce el în dizgrație oamenii, nu să îi vadă pe aceștia retrăgându-se din proprie voință. Seneca a avut totuși curajul de a pleca singur. Știa ce va atrage, inevitabil, după sine această retragere din motive de conștiință. În așteptarea consecințelor, s-a închis în vila lui, și-a lăsat baltă nenumăratele afaceri, a încuiat poarta în fața nenumăraților clienți și s-a apucat să scrie *Scrisorile către Lucilius*.

De fiecare dată când, în capitolele precedente, a venit vorba despre Seneca, nu prea mi-a păsat de el. Credincios unei prejudecăți de licean (din vremea în care liceenii mai aveau prejudecăți privitoare la Seneca), îl vedeam ca pe arhetipul insului care te tot bate la cap cu morala. Numai că am petrecut o iarnă întreagă citind *Scrisorile către Lucilius*, una sau două în fiecare dimineață, la cafeneaua din Piața Franz Liszt, după ce o duceam pe Jeanne la școală și înainte de a mă întoarce acasă pentru a trece la treabă. Alt cuvânt nu găsesc: e o carte sublimă. Alături de Plutarh, era preferatul lui Montaigne și e de înțeles de ce. În această lungă, minuțioasă, somptuoasă meditație asupra meseriei de a trăi, înțelepciunea nu mai este doar un pretext pentru dezvoltări oratorice. Moartea se

apropie, iar Seneca joacă totul pe această din urmă imagine. Își dorește ca propriile-i vicii să moară înaintea lui. Vrea ca, în sfârșit, gândurile să îi fie în acord cu faptele. Obiecției clasice, pe care deseori o auzise: „Ne dai lecții, însă le urmezi și tu însuți?“, îi răspunde: „Sunt bolnav și n-o să mă apuc să fac tot eu pe doctorul. Suntem vecini de pat, în aceeași cameră de spital, așa că stau de vorbă cu tine despre boala de care suferim și îți spun rețetele mele, atât cât sunt ele de bune.“

Schimbul de diagnostice și de remedii — atât cât sunt ele de bune — îmi amintește de prietenia mea cu Hervé. Și, cu cât pătrund mai adânc în opera din urmă a lui Seneca, pe firul lecturilor mele matinale, cu atât stoicismul lui mi se pare mai asemănător cu budismul. Seneca utilizează fără a le diferenția cuvintele natură, întâmplare, destin, zeu — ori zei — pentru a desemna ceea ce chinezii numesc *Tao* și hindușii *Dharma*: fondul lucrurilor. Crede în *karma*. Crede că soarta noastră e rodul faptelor noastre, că fiecare dintre ele produce o *karma* bună ori rea, ba chiar, lucru și mai original, că efectul este imediat: „Îți închipui că vreau să spun: un ingrat va fi nefericit. Numai că nu la viitor vorbesc: deja e nefericit.“ Nu crede în lumea cealaltă, ci în reîncarnare: „Totul se sfârșește, nimic nu piere. Nimic nu se spulberă în sânul naturii. Va veni iarăși o zi în care din nou vom fi aruncați în lume, lucru împotriva căruia mulți s-ar revolta dacă memoria nu le-ar fi, din fericire, abolită.“ Fericirea îl interesează mai puțin decât pacea și crede că, pentru a o atinge, calea regală e atenția. Faptul de a o exersa constant, de a fi mereu prezenți în ceea ce facem, în ceea ce suntem, în ceea ce ne traversează, este numit în stoicism *meditatio*. Hervé o descrie în cartea lui ca pe „o răbdătoare și

scrupuloasă spionare de sine prin sine“, iar Paul Veyne în alt fel, foarte amuzant: „Un stoic care mănâncă face trei lucruri deodată: mănâncă, se observă mâncând și face din asta o mică epopee.“ Grație acestei *meditatio*, stoicul împlinit, la fel ca budistul împlinit, nu mai deliberează. Scapă astfel necesității, întrucât vrea exact lucrul la care aceasta îl constrânge. Cu obișnuita lui modestie, Seneca spune: „Nu ascult de zeu: sunt de aceeași părere cu el.“

Paul Veyne a scris pentru ediția *Bouquins*, din care am citit scrisorile, o prefață foarte lungă, foarte erudită, absolut savuroasă. Admirându-l pe Seneca, ironizează politicos idealul stoic. Este un ideal pentru voluntariștii angoasați, spune el, un ideal obsesiv, extrem de liniștitor pentru cei care suferă din cauza propriilor pulsiuni și divizări interioare. Nu are decât un mic defect: acela de a trece de cealaltă parte a tot ce face viața interesantă. Stoicul tinde să facă din el însuși ceva asemănător unui regulator termic a cărui funcție, când variază temperatura, este de a menține încălzirea la un nivel constant. Egalizare de stări, de tihnă, de suflet fără asperități. Îmi amintesc de vremea când Hervé și Pascale, soția lui, s-au mutat la Nisa, unde nu cunoșteau aproape pe nimeni, iar Pascale a spus că ar fi bine dacă ar invita niște oameni la cină. Răspunsul lui Hervé: „De ce?“ A spus-o liniștit, fără umbră de arțag. Pascale i-a întâmpinat răspunsul la fel de înțelegătoare ca întotdeauna: „Vezi, ăsta-i Hervé.“ Pe mine m-a scos din pepeni. Ce-nțelepciune mai e și asta care constă doar în a elimina din viață tot ce e noutate, emoție, curiozitate, dorință? E marea obiecție care i se poate aduce și budismului: că pentru această concepție, dorința este definită ca dușman. Dorința și suferința fac

pereche, așadar, suprimați dorința și, astfel, veți suprima și suferința. Chiar adevărat fiind, merită? Nu înseamnă asta a întoarce spatele vieții? Cine a spus că e așa de bine să trăiești? La fel ca Hervé, Seneca apreciază că a fi mort e soluția fericită a vieții.

Publicate între anii 62 și 65, *Scrisorile către Lucilius* au cunoscut un imens succes de librărie. În acel moment, Luca trăia la Roma. Dacă le-a citit, probabil că i-au plăcut. Înclinat să vadă în orice om de bună-credință un creștin care se ignoră, pesemne că i s-au părut dulci ca mierea fraze de genul: „Zeul este în tine, Lucilius. Dinlăuntrul tău, vede binele și răul pe care le faci. Și cum te-ai purtat cu el, așa se va purta și el cu tine." Luca trebuie să-și fi zis: ăsta-i de-ai noștri. Pavel, care era cu mult mai inteligent decât Luca, nu și-ar fi spus niciodată așa ceva. Pavel nu credea în înțelepciune. O disprețuia, după cum le-a spus-o și corintenilor în cuvinte de neuitat. În ceea ce mă privește, sunt de acord cu Nietzsche când compară creștinismul cu budismul și îl felicită pe cel din urmă că este „mai rece, mai obiectiv, mai adevărat", însă mi se pare că și budismului, și stoicismului le lipsește un anume lucru esențial și tragic, care se găsește în miezul creștinismului și prin care s-ar înțelege cel mai bine acest nebun furios care este Pavel. Stoicii și budiștii cred în puterile rațiunii, dar trec peste ori relativizează abisurile conflictului interior. Consideră că nefericirea oamenilor este ignoranța și că, dacă știi rețeta vieții fericite, ei bine, nu-ți mai rămâne decât să o aplici. Când Pavel, contrar tuturor preceptelor înțelepciunii, dictează următoarea frază sclipitoare: „Căci nu fac binele pe care îl voiesc, ci răul pe care nu-l voiesc", când emite această constatare

pe care Freud și Dostoievski nu au încetat să o exploateze și care nu încetează să-i facă pe toți nietzscheenii de operetă să scrâșnească din dinți, iese cu totul din cadrul gândirii antice.

Seneca era acasă la el, împreună cu câțiva prieteni, când un centurion a venit să-i aducă, din partea lui Nero, condamnarea la moarte. Și-a invitat atunci prietenii să dea dovadă de curaj în fața dovezii de dușmănie care îl lovise și să păstreze unicul bun pe care li-l putea lăsa moștenire: imaginea exemplară a vieții lui. Și-a mai rugat tânăra soție, pe Paulina, să găsească moduri onorabile de a se consola în urma pierderii lui. Paulina i-a răspuns că preferă să moară împreună cu el. Dacă aceasta îi era dorința, el o aprobă. Amândoi și-au tăiat venele de la încheieturile mâinilor, iar Seneca și pe acelea de sub rotule, fiindcă sângele de bătrân curgea mai încet. Timp de un ceas sau două a continuat să vorbească despre înțelepciune, apoi, cum moartea întârzia, a luat și otrava pe care o păstra pentru orice eventualitate. Numai că trupul său mai avea prea puțin sânge și era prea rece pentru ca otrava să se răspândească eficient. A pus să fie transportat la baia publică. Pe când în sfârșit își dădea ultima suflare, a venit de sus ordinul de a fi salvată Paulina: Nero nu avea nimic personal împotriva ei și nu ținea să-și sporească astfel faima cruzimii. I s-au bandajat deci mâinile și a supraviețuit. Nu au lipsit aceia, conchide Tacit cu perfidie, care au considerat că, odată sigură de gloria nobilului ei sacrificiu, se putea lăsa înduplecată de ispitele vieții.

11

Pavel l-ar fi detestat pe Seneca, iar acesta, la rândul său, l-ar fi detestat pe Pavel.

Romanii, am mai spus-o, opuneau termenului *religio* termenul *superstitio*, riturile care leagă oamenii între ei de credințele care îi despart. Aceste rituri erau formale, contractuale, sărace în sensuri și în emoții, dar tocmai în asta consta calitatea lor. Să ne gândim la noi, occidentalii secolului XXI. Democrația laică este acea *religio* a noastră. Nu îi cerem să fie exaltantă și nici să ne îndeplinească aspirațiile cele mai intime, ci doar să ofere un cadru în care să se poată dezvolta libertatea fiecăruia. Educați de experiență, ne temem mai mult decât orice de aceia care pretind că știu formula fericirii sau a dreptății, sau a realizării omului și să i-o și impună. Acea *superstitio* care ne dorea moartea a fost comunismul și azi e islamismul.

Majoritatea romanilor considerau evreii niște ciudați, zeul lor antipatic prin refuzul de a relaționa cu zeii altora, însă atâta vreme cât și-l păstrau pentru ei nu era niciun motiv de scandal. Li se acordau derogări, după cum astăzi avem grijă ca școlarii evrei sau musulmani să nu fie obligați să mănânce la cantină carne de porc. După câte se știa, creștinii erau altceva. Spun „după câte se știa“ fiindcă, la începutul anilor șaizeci, cei mai bine informați îi vedeau ca pe un soi de evrei adepți ai unui curent minoritar, caracterizat printr-o trăsătură cu mult mai amenințătoare, pe care Tacit o numea de-a dreptul „ura față de specia umană“.

O trăsătură care, pentru romani, trebuie să fi fost deosebit de dubioasă, era sila față de viața sexuală. Cea a romanilor era foarte liberă, în multe privințe mai liberă decât a noastră, dar cu principii dintre care unele ni s-ar părea bizare: un bărbat liber putea sodomiza, dar nu se putea lăsa sodomizat, lucrul acesta fiind apanajul sclavilor; felația, cunilingusul și femeia călare pe bărbat erau practici obscene. (Paul Veyne, de la care împrumut aceste observații, conchide că „meseria de istoric constă în a oferi societății în care trăiește sentimentul relativității valorilor sale." Sunt de acord.) Te puteai culca indiferent cu cine voiai, cu femei, cu copii, cu animale. Viața sexuală începea de la o vârstă foarte fragedă, se divorța mult, trupul gol se arăta cu orice ocazie. Dacă unele texte amintesc plictisul iscat de dezmăț, niciunul nu face vreo referire la starea de culpabilitate. Plăcerile cărnii nu puneau alte probleme decât cele ale mesei: trebuiau bine administrate, nu era cazul să fii mai mult sclavul dorinței sexuale decât al poftei de mâncare și cam asta era tot.

Evreii erau mai puritani, dușmani ai libertinajului, ai pederastiei, ai nudității, îmbrăcându-și toate faptele într-o rețea de prescripții ritualice. Ceea ce nu-i împiedica să considere actul carnal ca pe ceva plăcut lui Dumnezeu și lor înșiși, procreația ca pe ceva bun și familia numeroasă ca pe un ideal. A fi fericit însemna a crește și a prospera, a ajunge suficient de bogat pentru a putea fi generos, a primi prietenii sub smochin, a îmbătrâni alături de soție și a muri încărcat de ani, fără să fi pierdut vreun copil. Acest ideal — pe care îl împărtășesc și eu — era serios, lipsit de frivolitate, însă nicidecum dușmanul lumii reale, al dorințelor care însuflețesc inima și trupul omului. Ținea cont de slăbiciunea sa. Legea era acolo

pentru a călăuzi individul, fără a cere de la el nimic care să nu fie pe măsura lui și care să nu țină cont de faptul că era vorba despre un om. Putea interzice să se mănânce cutare ori cutare animal, putea ordona să se dea o anume parte din venit săracilor, putea chiar recomanda să nu faci altuia ce nu ai vrea să-ți facă altul ție, dar, în schimb, nu ar fi zis niciodată: „Iubiți-vă dușmanii." Să-i tratezi cu blândețe, bun, de acord. La rigoare, să te porți frumos cu ei, chiar dacă le-ai putea face un rău. Dar să-i iubești, asta nu, e o contradicție și un tată bun nu ar da niciodată fiului lui ordine contradictorii.

Isus a rupt-o cu toate acestea. Spunând povești luate din viața concretă, exprimând manifest faptul că o cunoștea foarte bine și îi plăcea să o observe, a tras concluzii care contraziceau tot ce se știa despre ea, mergând în contra a tot ce fusese considerat dintotdeauna ca natural și omenesc. Iubiți-vă dușmanii, bucurați-vă că sunteți nefericiți, preferați să fiți mici decât mari, săraci decât bogați, bolnavi decât sănătoși. De asemenea, chiar dacă Tora afirma acest lucru elementar, atât de evident adevărat și verificabil de către fiecare, că nu este bine pentru bărbat să fie singur, Isus îi spunea: nu-ți lua femeie, nu dori femeia, dacă ai una păstreaz-o ca să nu-i faci rău, dar ar fi fost mai bine să nu ai. Nici copii să nu ai. Lasă-i să vină la tine, inspiră-te din nevinovăția lor, dar nu-i face. Iubește copiii în general, însă nu pe unii anume, nu ca bărbații care, din momentul în care au copii ai lor, și-i iubesc mai mult decât pe ai altora, pur și simplu fiindcă sunt ai lor. Și chiar și pe voi, mai ales pe voi să nu vă iubiți. E omenește să îți vrei binele: să nu-l vrei. Ferește-te de tot ce e normal și natural să dorești: familie, bogăție, respectul celorlalți, stima de sine. Preferă doliul,

suferința, singurătatea, umilința. Tot ce e considerat bun privește-l ca rău și viceversa.

Pentru un anumit gen de spirit, e ceva extraordinar de atrăgător într-o doctrină atât de radicală. Cu cât e mai împotriva simțului comun, cu atât își dovedește veridicitatea. Cu cât trebuie să te chinui mai dur pentru a adera la ea, cu atât merită mai mult efortul. Pavel încarna acest gen de spirit pe care l-am putea numi fanatism. Luca, așa cum mi-l imaginez eu, nu. Provenea dintr-o provincie cu moravuri blânde și patriarhale. Libertatea romană, atunci când se dezlănțuia în jocuri sângeroase, de circ, și în chefurile ca în *Satiricon*, nu a putut decât să-l înspăimânte, însă ceea ce întrezărise în iudaism îi convenea: viața gravă și înflăcărată, modul de a lua în serios condiția umană. În același timp, urcase pe aceeași navă cu Pavel și doar nu era să dea înapoi. Iar cuvintele lui Isus, pe care le citise fără știrea lui Pavel, îl tulburaseră: iertarea păcătoșilor, oaia pierdută, toate acestea îi spuneau ceva. Dar, oare, atunci când își expunea interlocutorilor romani doctrina sectei sale, nu îl încurca antipatia față de lume cuprinsă în ea? Se simțea, oare, la largul lui intentând un proces vieții pământești și aspirațiilor omenești? Nu încerca, oare, să le atenueze, o dată fiindcă nu prinzi muștele cu oțet și încă o dată fiindcă lui însuși, chiar dacă nu avea, i se părea normal ca bărbatul să-și iubească nevasta și copiii?

Ne-am bucura să putem zice: această condamnare a cărnii și a vieții carnale e o deviație. Puritanul de Pavel a denaturat mesajul lui Isus. Tot așa cum zicem: Gulagul înseamnă Stalin, nu Lenin. Însă, nici vorbă: chiar Lenin

a inventat cuvintele „lagăr de concentrare“ și ne putem oricând închipui că o grămadă de lucruri au fost alterate în imaginea pe care ne-o oferă Evangheliile despre Isus, însă condamnarea la care ne-am referit e fără drept de apel, fără fisură. Ne-am bucura să credem romanele în care Isus face dragoste cu Maria din Magdala ori cu discipolul lui mult iubit, dar, din nefericire, nu e de crezut. Căci nu făcea dragoste cu nimeni. Putem chiar afirma că nu iubea pe nimeni, în sensul în care a iubi pe cineva înseamnă a-l prefera celorlalți și, deci, a fi nedrept față de aceștia. „Dacă vine cineva la mine și *nu urăște* pe tatăl său și pe mama sa, pe femeia sa și pe copiii săi, pe frații și surorile sale, nu poate fi ucenicul meu.“

Nu este vorba despre un mic defect, ci despre o lipsă enormă, justificând indiferența ori ostilitatea unor oameni ca Hélène, pentru care viața înseamnă iubire, nu caritate.

12

În mod bizar, în sursele creștine contemporane nu se vorbește despre evenimentul major care a fost incendierea Romei, în 64, și nici despre persecuția care a urmat-o. Cât despre sursele romane, acestea sunt două, citate de către toți istoricii. Suetoniu afirmă că, printre alte măsuri punitive, „au fost condamnați creștinii, un fel de oameni dedați unei superstiții noi și periculoase“, acordând prin aceasta, mai degrabă, credit lui Nero. Tacit dezvoltă mai mult: „Nici larghețea prințului, nici ceremoniile pentru îmbunarea zeilor nu au redus zvonurile conform cărora

incendiul ar fi fost comandat. Pentru a le pune capăt, Nero a căutat vinovații și a condamnat la cele mai crunte chinuri niște oameni infami, numiți vulgar creștini. Numele venea de la un anume Christos pe care guvernatorul Pontius Pilat l-a executat în timpul domniei lui Tiberius. Superstiția lor detestabilă, reprimată pe vremea aceea, a ieșit iarăși la suprafață nu doar în Iudeea, unde a luat naștere, dar și la Roma, unde se deversează și se răspândește tot ce e mai nesănătos și mai criminal pe lumea asta. A început să se sesizeze, prin intermediul celor care mărturiseau, sub formă de denunțuri, că există o mulțime de indivizi din aceștia, care au fost declarați vinovați nu atât de crima de incendiere, cât de aceea a urii față de specia omenească."

Odium humani generis: iată-ne ajunși la chestiune.

Nero a pus oare să fie dat foc Romei fiindcă era obsedat de incendierea Troiei? Pentru a o putea reconstrui mai după gustul lui? Sau doar pentru a arăta, după cum spune Suetoniu, „că nu se știa până unde se poate întinde ceea ce îi este permis unui principe?" Și, mai ales, chiar a pus el să se dea foc Romei? Apoi chiar s-a întors în vila sa de la Antium pentru, după cum vedem în *Quo vadis?*, a cânta la liră, la înălțime, în fața orașului în flăcări? Istoricii au îndoieli cu atât mai justificate cu cât el însuși a pierdut în incendiu colecții la care ținea enorm. Aceștia cred că incendiul a izbucnit accidental: multe case din Roma erau construite din lemn, luminate cu torțe, cu opaițe, cu niște recipiente metalice așezate pe trepiede, era foc peste tot, fără încetare. Nu contează: așa umbla zvonul, la fel cu acela al implicării FSB și a lui Putin în teribilele atentate care au însângerat Moscova în 1999.

Dacă Nero, pentru a neutraliza respectivele zvonuri, a căutat țapi ispășitori, rămâne întrebarea: de ce au fost aleși creștinii? De ce nu evreii *și* creștinii, pe care romanii îi deosebeau cu greutate și îi disprețuiau în egală măsură? Poate tocmai fiindcă începeau să-i deosebească și, din motivele pe care le-am amintit în capitolul precedent, să considere că erau mai răi creștinii, mai dușmănoși față de specia omenească. Ar fi o primă explicație și, personal, îmi este îndeajuns, dar sunt obligat să spun câteva cuvinte și despre o alta, mai neplăcută, conform căreia noua soție a lui Nero, Popeea, mimul lui, Aliturus, evreii în număr destul de mare care îl înconjurau, conform mărturiei lui Iosephus Flavius, i-au șoptit ideea împăratului. La rândul lor, acestora le fusese șoptită de marea sinagogă din Roma, exasperată de concurența care îi lua clientela și îi terfelea imaginea. În sprijinul tezei se arată că actualul cartier Trastevere, care era un soi de ghetou, a fost unul dintre puținele ferite de incendiu, și nu am ce face dacă asta seamănă cu zvonul că evreii nu s-au dus la serviciu, în turnurile gemene, pe 11 septembrie 2001.

În plus, de la un capăt la celălalt al *Faptelor apostolilor,*vedem cum Pavel a fost denunțat mereu romanilor de către nimeni alții decât evreii. Acestea fiind zise, atunci teză neplăcută contra teză neplăcută, întrucât mai este una care nu a fost niciodată pusă pe masă: creștinii ar fi putut fi, totuși, vinovați. Nu Petru, nu Pavel, bineînțeles, nici apropiații lor, ci, cum se spune, elemente necontrolate, exaltați care au înțeles deformat — sau poate că nu chiar așa de deformat — fraze ale Domnului ca aceea pe care o va consemna mai târziu blândul Luca și numai el: „Foc am venit să arunc pe pământ și cât aș vrea să fie aprins acum!“

Până la urmă, toți așteptau sfârșitul lumii. Îl chemau în rugile lor. Și atunci poate că nu, fără îndoială nu ei au aprins incendiul acestui Babilon pe care îl urau, dar trebuie să-l fi dorit și, când s-a întâmplat, trebuie să se fi bucurat mai mult sau mai puțin deschis. Adăugați la aceasta legendele urbane care începuseră să umble pe seama lor, aceleași care, mai târziu, vor fi puse pe seama evreilor; copii furați, ucideri rituale, fântâni otrăvite. Toate acestea făceau din creștini vinovații ideali.

Ceea ce urmează este un mare moment de film *peplum gore*[34]. Creștinii erau, cei mai mulți dintre ei, niște paria fără drept la morți onorabile: decapitare sau sinucidere stoică. La Roma, execuțiile erau prilej de distracție populară. Cei ce nu fuseseră aruncați dimineața în arenă, cusuți în piei de animale pentru a fi devorați de câini erau păstrați pentru seara, îmbrăcați în tunici unse cu smoală și transformați în torțe vii, care luminau petrecerea din grădinile lui Nero. Femeilor li se lega părul de coarnele unor tauri furioși. Altora li se badijona pântecele cu secreții de măgăriță în așa fel încât să intre mai bine în erecție măgarii care le violau. Suetoniu îl descrie pe Nero însuși deghizat în fiară sălbatică, ducându-se să excite condamnații și, mai ales, condamnatele legate goale de niște stâlpi. Astfel a devenit, pentru toți creștinii, Antichristul, Fiara.

---

[34] Autorul propune combinația între filmul *peplum — film cu săbii şi sandale*, specific cinematografiei italiene a anilor 1958–1965, tratând subiecte istorice sau biblice, şi *gore* — gen de filme horror.

13

Tradiția, adică inevitabilul Eusebiu din Cezareea, ne spune că Pavel și Petru au murit în timpul marii persecuții din august 64. Celui dintâi, având calitatea de cetățean roman, i s-ar fi tăiat capul, cel de-al doilea ar fi implorat să fie crucificat cu capul în jos, fiindcă nu se considera demn de a fi supus aceluiași supliciu ca Isus. Iar tradiția avea motive foarte serioase, chiar inventând, să-i unească în martiriu pe cei doi șefi de partid a căror rivalitate a fost boala copilăriei creștinismului. De la bun început nimeni nu ar fi fost mai potrivit decât Luca ca prim purtător de cuvânt, el care însă în cronica sa nu încetează să rescrie istoria pentru a impune ideea bunei înțelegeri dintre apostoli, neexistând decât, în cel mai rău caz, mici fricțiuni resorbite în concordia și înțelegerea reciprocă. Deși știa cu siguranță ce s-a întâmplat în realitate, n-a povestit. Misterul sfârșitului abrupt al *Faptelor apostolilor* acoperă un altul: cel al sfârșitului lui Pavel.

Răsfoind o viață a Sfântului Pavel scrisă de un iezuit al cărui nume revine în cea mai mare parte a bibliografiilor recente, m-am dus direct la final pentru a vedea cum se descurcă în obscuritatea care înconjoară cei din urmă ani ai apostolului. Am fost tare mirat să îi găsesc povestiți amănunțit. Pavel nu a murit la Roma, în 64. A compărut în fața lui Nero, iar acesta l-a pus în libertate. Astfel și-a împlinit visul de a ajunge până în Spania, dar Spania l-a dezamăgit, așa că a traversat în sens invers întreaga Mediterană, pentru a-și reveni din decepție alături de dragele sale biserici din Grecia și din Asia. După

care a avut proasta idee de a se întoarce la Roma, unde a fost din nou arestat, închis și, de data acesta, executat în 67. Autorul dă data exactă. Nimic din toate acestea nu este imposibil și chiar sunt amator de astfel de ipoteze, unicul lucru uluitor fiind că nicio clipă acest profesor autor de exegeze, publicat de o editură serioasă, citat cu stimă de confrați, nu trece măcar pe lângă gândul de a semnala cititorilor că, de fapt, nu știe cu certitudine nimic despre asta. Că, în lipsa unor documente precum scrisorile și *Faptele apostolilor*, este obligat să reconstituie ultimii ani ai lui Pavel doar pe baza propriei imaginații și a „convingerii", amintită într-o notă și nicidecum argumentată, că a doua scrisoare a lui Timotei este autentică, lucru pe care aproape nimeni nu-l mai crede de două veacuri încoace. O spun nu pentru a-l ponegri pe autorul biografiei, ci pentru a-mi reaminti că, dacă sunt liber să inventez, aceasta se întâmplă numai cu condiția să anunț că inventez, marcând cu aceeași scrupulozitate ca Renan gradele certitudinii, probabilului, posibilului și, chiar înainte de a-l exclude, al „nu neapărat imposibilului", teritoriu pe care se desfășoară o mare parte a cărții de față.

Așadar, cea de-a doua scrisoare a lui Timotei. În opinia generală, nu îi aparține lui Pavel, însă este un fel de portret al acestuia scris nu la multă vreme după moartea sa, destinat celor convinși că așa au stat lucrurile și pentru care au fost multiplicate detaliile care dau aparența de adevăr. Aceste detalii sunt, mai ales, plângeri și incriminări:

„Știi că toți cei din Asia s-au lepădat de mine, între care Fighel și Ermoghen. Că Dimas, iubind veacul

de acum, m-a lăsat și s-a dus la Tesalonic; Crescent în Galatia, Tit în Dalmația. Numai Luca este cu mine. Alexandru arămarul mi-a făcut multe rele. Păzește-te și tu de el. Toți m-au părăsit, căci le e rușine de lanțurile mele... Cuvântul lor roade ca o cangrenă. Dintre ei sunt Imeneu și Filet... Pe Tihic l-am trimis la Efes. Silește-te să vii curând la mine. Când vei veni, adu-mi felonul pe care l-am lăsat în Troada, la Carp, precum și cărțile, mai ales pergamentele..."

Și această scrisoare i-ar putea aparține lui Luca. Îi recunoaștem gustul pentru concret și acel interes mai mult pentru oameni decât pentru idei, care a făcut din el cel dintâi autor antic ce prezintă o mișcare religioasă expunându-i nu doctrina, ci istoria. Portretul luptătorului obosit care îi dicta lui Timotei scrisori în care nu este vorba decât despre Principiul tuturor lucrurilor și despre Tronuri divine pare pictat, după câte mi se pare, de Luca, într-un clarobscur ca al lui Rembrandt, amar, capricios, punând personajul să mârâie fără încetare fiindcă Fighel, Ermoghen și Dimas l-au părăsit, fiindcă Imeneu și Filet vorbesc vrute și nevrute, fiindcă Alexandru arămarul îi face numai mizerii și, în încheiere, să ceară să i se aducă o manta cu siguranță mâncată de molii, pe care, la precedenta trecere pe acolo, a lăsat-o la Troada, la un anume Carp. Seamănă cu stilul lui Luca mulțumirea de a putea cita respectivul nume, Carp, și de a-l alege pe Timotei ca destinatar al scrisorii — căci, într-adevăr, acesta era discipolul preferat al lui Pavel —, dar și modul de a aminti fugar că el, Luca, a fost singurul care a rămas până la sfârșit alături de bătrânul bombănitor. Vieți minuscule contra teologie majusculă. Pavel era un geniu care plana la mare depărtare, pe deasupra muritorilor oarecare,

Luca, un simplu cronicar care nu a încercat niciodată să iasă în evidență din grup. Întrebarea nu este, acum, pe cine prefer, însă nu strică nimănui dacă lui îi atribui această scrisoare.

Avem aici ultima urmă care ne-a rămas de la Pavel. Palpitul unei fantome, pâlpâirea epuizată dinainte ca noaptea să înghită totul. În acest punct al poveștii, toate personajele principale dispar.

14

Toate, cu excepția lui Ioan.

Până acum aproape că nu am vorbit despre el. Iată că o fac, deși mă sperie, întrucât Ioan este cel mai misterios personaj din cea dintâi generație creștină. Cel mai insesizabil, cel mai multiplu. Peste puțină vreme i se vor atribui cea de-a patra Evanghelie și *Apocalipsa*, dar a crede că același om a scris și cea de-a patra Evanghelie, și Apocalipsa este același lucru cu a considera, dacă toate referințele privind literatura franceză a secolului XX s-ar pierde, că același om a scris și *În căutarea timpului pierdut* și *Călătorie la capătul nopții*.

Sunt mai mulți Ioani în Noul Testament, aproape imposibil de dezlipit unul de altul: Ioan fiul lui Zevedeu, Ioan discipolul mult-iubit, Ioan din Patmos, Ioan evanghelistul. Cel mai vechi dintre toți, cel față de care toți ceilalți s-ar fi bucurat să-și adjudece vechimea, e

incontestabil Ioan, fiul lui Zevedeu, care era unul dintre cei patru primi discipoli. Acești patru primi discipoli erau Simon, care va deveni Petru, fratele acestuia, Andrei, Ioan deci și fratele lui, Iacob, care era numit, fiindcă era fratele mai mare, Iacob cel Mare: toți patru pescari pe lacul Tiberiada pe care îl părăsiseră ca să-l urmeze pe Isus.

Isus le zicea lui Iacob și lui Ioan *Boanerghes*, Fiii Tunetului, din cauza caracterului lor vulcanic. Mai târziu, Luca va oferi două exemple. Într-o zi, Ioan s-a luat de un bărbat care alunga demoni, invocând numele lui Isus, deși nu făcea parte din grupul lor. Dă să-l denunțe, pentru a-l opri. Isus ridică din umeri și-i spune să-l lase în pace: „Cine nu e împotriva noastră, este cu noi.“ Altădată, grupul e prost primit într-un sat samaritean. Iacob și Ioan vor ca Isus să pedepsească locuitorii pur și simplu făcând să cadă asupra lor focul cerului. Isus ridică iarăși din umeri. Într-o altă zi (asta povestește Marcu), Iacob și Ioan îl caută pe Isus fiindcă au să-i ceară ceva. „Spuneți“, îi îndeamnă Isus. Ca niște copii, amândoi încearcă mai întâi să-l facă să le promită că va fi de acord, indiferent ce-l vor ruga. „Spuneți odată“, răspunde Isus. Ni-i putem închipui pe cei doi frați, doi uriași naivi, foindu-se, încurajându-se unul pe altul: „– Spune-i tu. – Ba nu, tu să-i spui.“ Până la urmă, unul dintre ei îi dă drumul: „– Am vrea, întru împărăția ta, să stăm lângă tine, unul de-a dreapta și altul de-a stânga. – Nu știți ce cereți, le răspunde Isus. Puteți oare să beți paharul pe care-l voi bea eu și cu botezul cu care eu mă botez să vă botezați? – Da, putem, au zis naivii. Foarte bine, spune Isus, de acord, dar a ședea de-a stânga și de-a dreapta mea nu este al meu a da, ci se va da acelora cărora s-a pregătit de către Tatăl meu.“

După cum se vede, Marcu și Luca nu ni-i arată pe Ioan și pe fratele său într-o zi prea bună. Abia în a patra Evanghelie Ioan va deveni „discipolul pe care Isus îl iubea“, cel mai intim confident al lui, cel care i se odihnește la piept în timpul ultimei cine și căruia, de pe cruce, îi lasă mama în grijă. E greu să ne imaginăm că un tânăr pescar galilean, coleric, greoi și, după toate aparențele, analfabet a putut deveni patruzeci sau șaizeci de ani mai târziu profetul din Patmos, autorul acelei cărți obscure și orbitoare numite *Apocalipsa*, dar cine știe? S-au mai văzut astfel de metamorfoze. Proust povestește una pe care o ador: este vorba despre tânărul chefliu idiot Octave, poreclit „varză“, care frecventează la Balbec micul grup de fete-n floare. Toată lumea consideră că își va petrece întreaga viață ocupându-se de cravate și de mașini, nu se mai știe nimic de el o vreme și apoi, spre finalul *Căutării*, se află întâmplător că a ajuns cel mai mare, cel mai profund, cel mai novator artist al timpului său. Ni-l putem închipui pe Ioan evoluând în felul acesta: vârsta, răspunderile, respectul cu care e înconjurat i-au turnat plumb în creier. La treizeci de ani după moartea lui Isus, are și el cincizeci sau șaizeci și a devenit, la fel ca Petru și Iacob, unul dintre stâlpii Bisericii de la Ierusalim, pe care Pavel când o curtează, când nu are încredere în ea. Deseori e absent, vorbește puțin, nu zâmbește. Trece drept un incomod. Tânărul agitat s-a transformat într-un bătrân măreț.

Tertulian, părintele creștinătății apusene, ne asigură că și Ioan se găsea la Roma în timpul persecuțiilor lui Nero. Că și el a fost martirizat, că a fost scufundat într-o cadă umplută cu ulei încins și că nu se știe cum de a

supraviețuit. Fugise din Ierusalimul devenit prea periculos pentru creștini după moartea lui Iacob. Iar acum trebuia să fugă din Roma. Conform tradiției, Ioan nu s-a mai despărțit în călătoriile lui de Maria, bătrâna mamă a lui Isus. Împreună cu ea și cu alți câțiva zeci de supraviețuitori ai decimatei biserici romane, s-a îmbarcat pe o navă cu destinația Asia și astfel a ajuns la Efes, după cum, în anii treizeci, unii evrei germani mai norocoși s-au putut îmbarca pe o navă cu destinația America și, astfel, au ajuns la New York. Îmi convine să mi-l imaginez și pe Luca făcând respectiva călătorie.

15

Tot ce știa despre Efes și, în general, despre cele șapte biserici din Asia, Luca știa de la Pavel, cel care le înființase și care era conștient de cât de influențabile erau, temându-se mereu pentru puritatea lor. Înainte de a pleca la Ierusalim, apostolul le atrăsese atenția efesenilor asupra lupilor care, în absența lui, vor veni să-i amenințe. Nu se înșela: după zece ani de absență a stăpânului, Luca a găsit ceea ce credea că îi este fieful cel mai solid, trecut cu trup și suflet la dușman.

În sfârșit, la dușman… El, Luca, nu-i privea pe acești iudeo-creștini, adepți ai tradiției lui Iacob, ca pe niște dușmani. Îi înțelegea și era, ca de obicei, de părere că împăcarea era posibilă cu puțină bunăvoință. Numai că, după moartea lui Iacob și a lui Petru, după ororile de la Roma, din vara anului 64 și, mai ales, după ce Ioan luase

conducerea, deveniseră încă și mai duri. Abia debarcat, Luca s-a dus la agapa creștinilor din Efes, nădăjduind să dea acolo de Timotei sau de Filip și de cele patru fete fecioare ale acestuia, despre care auzise că ar fi prin regiune sau, în fine, de câteva chipuri cunoscute, de câțiva greci ca el, însă, în loc de așa ceva, nu a găsit decât evrei sau greci deghizați în evrei, cu toții bărboși și încruntați, sărbătorind memoria Domnului de parcă ar fi fost nu într-o sinagogă oarecare, ci de-a dreptul în Templul de la Ierusalim. Ioan, pe care l-a văzut de departe, cu barbă lungă și el și înconjurat de multă lume, pe care s-a ferit să se ducă să-l salute, Ioan, așadar, purta diadema sfințeniei, o placă de aur ținută, în mod tradițional, pe frunte de marii preoți ai lui Israel. În contextul marii catastrofe de la Roma, câștigase Biserica circumciziei, cea a prepuțului aflându-se în derută.

În zilele care au urmat, Luca a realizat că Ioan era literalmente venerat de creștinii din Efes. Și Pavel fusese, dar nu în același mod: îl puteai vizita, fără să te anunți, în atelierul lui de țesător, îl găseai în spatele războiului, în toane bune ori rele, cel mai adesea rele, însă însuflețit, pasionat, mereu gata să îți vorbească despre Christos. Ioan, nu. Pe Ioan, când îl întâlneai, te prosternai înaintea lui ca înaintea unui pontif: intimidant, inaccesibil, plutind într-un nor de tămâie. De altfel, putea fi văzut foarte puțin. Ți se arăta, ca pe un mister, casa unde locuia discipolul preferat al Domnului împreună cu mama acestuia, care putea fi văzută încă și mai rar, care nu ieșea niciodată, căci și pentru ea se încheiase vremea când putea fi găsită în pragul ușii. Chiar a lor să fi fost casa care era arătată? Nimeni nu putea fi sigur, se spunea

că își schimbau des locul, de frică să nu fie arestați de romani. Despre ei se vorbea numai în șoaptă. Tot ce era legat de ei era solemn și încărcat de taine.

La Efes, Luca trebuie să se fi simțit foarte singur. Discipolii lui Pavel erau de negăsit. Dacă totuși o fi dat de vreunii, aceștia îi evitau privirile și îi întorceau spatele. Unii erau chiar numiți în scrisorile lui Pavel și, la vremea respectivă, probabil că fuseseră tare mândri de asta, însă când, acum, Luca pronunța în fața lor numele apostolului, afirmau că nici vorbă să-l fi cunoscut vreodată. Cei care nu fugiseră se raliaseră tendinței dominante și se fereau de orice practică, de orice frecventare ce ar fi riscat să amintească de antecedentele lor deviaționiste. Aceștia erau cei care, în timpul agapelor, se arătau acum cei mai scrupuloși în respectarea ritualurilor evreiești, cei mai interesați de puritatea cărnii, cei mai vehemenți contra dușmanului. Dușmanul era, bineînțeles, Nero, vinovat de masacrul din 64, dar și Pavel, considerat drept partizan al împăratului. Bunul-simț le impunea să se bucure zgomotos de moartea lui. Era numit falsificatorul Legii, Balaam sau chiar Nicolae, nicolaiții fiind ultimul bastion al rezistenței credincioșilor apostolului.

16

Măcar o dată în unanimitate, cei patru evangheliști povestesc cum, după arestare, Isus a fost dus la reședința marelui preot pentru a fi interogat. Scena s-a petrecut

după apus. Petru, care reușise să se strecoare în curte, și-a petrecut noaptea așteptând lângă un brasero la care se încălzeau soldații, pe jumătate adormiți, și servitorii marelui preot. Era frig, cât poate fi de frig în aprilie, la Ierusalim, și realizez, în treacăt, că detaliul nu se potrivește cu povestea la care țin atât de mult, a băiatului care, în aceeași noapte, dormea gol-pușcă și s-a învelit doar cu cearșaful pentru a urmări convoiul până pe Muntele Măslinilor. Cu atât mai rău. La un moment dat, o servitoare se uită lung la Petru și îi spune: „– Erai cu cel arestat." Petru se sperie și răspunde: „– Ba nu, nu-l cunosc." Un altul insistă: „– Ba da, te-am văzut eu, faci parte din grupul lor. – Te-nșeli.", răspunde Petru. Un al treilea confirmă: „Și mai ai, ca și ei, accent galilean. Haide, mărturisește. – N-am ce mărturisi, răspunde Petru, vorbiți prostii." În aceeași clipă cântă un cocoș și, dintr-odată, Petru își amintește că, în ajun, Isus îi spusese: „– Mă vei trăda. – Niciodată, Doamne.", a răspuns Petru, dar Isus a continuat: „– Petru, ți-o spun, mâine-dimineață, mai înainte de a cânta cocoșul, de trei ori te vei jura că nu mă cunoști." Și atunci, Petru iese din curte și, în lumina murdară a zorilor, începe să plângă.

Primul care a relatat povestea e Marcu și se știe că Marcu era secretarul lui Petru și că Petru îl numea „fiul meu". Ar fi putut-o trece sub tăcere căci, la prima vedere, nu-i făcea cinste lui Petru. Numai că ținea de viața lui Petru, apostolul trebuie să i-o fi povestit personal, să fi insistat asupra acestui fapt și această dovadă de onestitate ni-l face infinit mai agreabil. Este vorba chiar de mai mult decât de onestitate. Dacă ești creștin, îți petreci viața renegându-l pe Christos. O faci dimineața și seara,

de o sută de ori pe zi, numai cu asta te ocupi. Pe când credinciosul credincioșilor spune: am făcut-o și eu, l-am renegat, l-am trădat și, în cel mai îngrozitor moment, s-a întâmplat ceva extraordinar de liniștitor, ceva ce ține ce acea bunătate pură datorită căreia dai să arunci apa din cadă, dar nu și bebelușul diform și minunat, copilul trisomic numit creștinism.

Mă întreb, și aici doream să ajung, dacă Luca, presat din toate părțile, la Efes, de dușmanii lui Pavel, somat să se distanțeze de serviciul în slujba acestuia, și-a renegat și el maestrul. Poate că da, nu mi-l închipui ca fiind prea curajos. Însă și el, când a copiat, ani mai târziu, povestea renegării lui Petru, trebuie să fi plâns și, făcându-l să plângă, povestea l-a consolat în același timp.

(Apropo de Petru, cât mai sunt la acest capitol: când îl aude pe Isus spunând că Fiul Omului în curând va suferi și va muri, strigă: „Ei, hai! Ce tot spui? Așa ceva nu se va întâmpla!“, Isus îi răspunde extrem de dur: „Mergi înapoia mea, Satano! Sminteală îmi ești.“ Or, „sminteală“, cuvântul grecesc care se traduce prin „sminteală“ — *skandalon*, care va deveni „scandal“ —, înseamnă literalmente: „piatra de care te-mpiedici“. Așadar, Petru nu este doar, după cum fiecare știm, piatra pe care Isus își va ridica biserica, dar și piatra din pantof. E amândouă: piatra de neclintit, dar și piatra care strică viața. Dacă într-adevăr credem în Dumnezeu, noi toți suntem ambele ipostaze, pentru noi înșine și pentru Dumnezeu. Și asta mi-l face pe Petru foarte agreabil și foarte apropiat.)

17

În același timp, în Iudeea pornește războiul evreilor. Evenimentul se cocea de vreo zece ani, dar pe față începe în anul 66, în parte din vina noului guvernator, Gessius Florus care, prin comparație, face ca predecesorii lui, Felix și Festus, să pară niște funcționari integri. Guvernatorii își făceau ei plinul, dar aveau și limite: Cicero se dădea drept exemplu întrucât, în cursul anului petrecut ca proconsul în Cilicia, nu pusese deoparte decât două milioane de sesterți. Florus părea a nu ști de aceste limite și a considera că un mic război, acolo, ar fi putut fi o modalitate de a-i ascunde delapidările de care evreii l-ar fi putut acuza în fața lui Cezar. De fiecare dată când tulburările riscau să se liniștească, îl putem vedea punând gaz pe foc, pentru ca acestea să reizbucnească: cel puțin asta susține Iosephus Flavius, cam ca vărul meu, Paul Klebnikov, explicând primul război din Cecenia prin interesul statului major rus de a trece drept pierderi în luptă enormele cantități de material militar pe care le deturnaseră și le vânduseră la negru, mai ales în Balcani.

Punctul de plecare, relatează Iosephus, este o nouă taxă pe care Florus o introduce când nici nu sosise bine la post, fiindcă avea mereu nevoie de bani, declanșând astfel la Ierusalim un soi de Intifada. Oamenii sunt împovărați, îndatorați până peste cap, nu mai rezistă. Întrebarea adresată lui Isus: „Trebuie plătite impozitele?“, care era deja una explozivă cu treizeci de ani mai înainte, acum cădea încă și mai rău. Niște tineri evrei, în batjocură, aruncă o ploaie de mărunțiș înspre cortegiul lui Florus, apoi chiar pietre în cohortă. Represaliile sunt imediate:

legionarii intră în case, gâtuie vreo sută de locuitori și încep să ridice cruci pentru a sui pe ele, la ordinul guvernatorului, încă vreo câteva sute. Situația este suficient de gravă pentru ca micul rege Agrippa și sora sa, Berenice, să se simtă obligați să intervină. Eleganta prințesă se rade pe cap în semn de doliu și se duce în picioarele goale și îmbrăcată cu o cămașă grosolană, pentru a-l implora pe guvernator să grațieze condamnații. Florus refuză. În ceea ce-l privește, playboy-ul Agrippa, regele *dolce vitei* romane de pe vremea lui Caligula, face tot ce poate pentru a-și convinge compatrioții că nu se poate spera nimic de la o rebeliune. Având același gust ca Luca pentru discursurile nesfârșite pe care i-ar fi plăcut să le țină el însuși, Iosephus îl întinde pe șapte pagini pe cel al lui Agrippa:

„Pasiunea voastră pentru libertate“, pledează regele, „nu pică la timp. Ar fi trebuit să vă bateți mai înainte pentru a nu o pierde. Spuneți că robia e intolerabilă, dar nu e ea încă și mai mult pentru grecii care domină cu noblețe tot ce mișcă sub soare și totuși ascultă de romani? (Argumentul e nepotrivit: evreii nu consideră sub nicio formă că grecii îi domină cu noblețe și pe ei.) Să nu credeți că războiul se va purta cu moderație. Pentru a servi drept exemplu și altor popoare, romanii vă vor extermina până la ultimul și vă vor face scrum cetatea. Și pericolul nu-i amenință doar pe evreii de aici, fiindcă nu există nicio țară din lume unde să nu trăiască oameni din poporul nostru. Dacă faceți război, din cauza hotărârii fatale a unora, nu va mai exista niciun oraș care să nu fie înecat în sânge evreiesc.“

Punerea în gardă este cu atât mai lucidă cu cât a fost rescrisă după izbucnirea revoltei, însă a fost prea puțin ascultată, Agrippa fiind considerat un prieten al

Romei, arhetipul colaboraționistului. Drept care abia scapă de linșaj. Ierusalimul se ridică. Garnizoana romană se trezește asediată în fortăreața Antonia, aflată chiar lângă Templu, unde fusese încarcerat Pavel. Conducătorul cohortei încearcă să negocieze cu autoproclamatul guvern provizoriu. Acest guvern provizoriu e un amestec de moderați — dintre care face parte și Iosephus — și turbați, cei mai mulți zeloți. Moderații promit șefului cohortei că soldații vor fi în siguranță dacă se predau. Deci se predau, numai că turbații nu le-au promis nimic și-i masacrează pe loc. Logica variantei celei mai rele trece la treabă. Marele preot, liderul moderaților, este asasinat, palatul îi e incendiat și la fel și clădirea în care sunt păstrate chitanțele datoriilor — să nu uităm că supraîndatorarea este unul dintre factorii importanți ai izbucnirii revoltei. În așteptarea întăririlor, o primă legiune sosită de la Cezareea, unde își are reședința guvernatorul, încercuiește Ierusalimul în care se găsesc prinși în capcană nu doar locuitorii orașului, dar și mii de pelerini. În ultima clipă, Iosephus reușește să scape. Nimănui, în acel moment, nu-i dă prin cap că asediul va dura mai bine de trei ani.

18

Un popor care să se ridice împotriva Imperiului roman, așa ceva nu se mai văzuse de când o făcuseră galii, în vremea deja îndepărtată a lui Iulius Caesar. Ar fi fost cazul ca împăratul să ia cazul în propriile mâini, numai

că împăratul are alte treburi. De la moartea lui Seneca, Nero a scăpat de orice soi de supraeu și a dat frâu liber instinctelor sale de artist. Nu se mai gândește decât la cariera, vocea și versurile sale, la sinceritatea aplauzelor. Cum poți fi sigur, din moment ce poți trimite la moarte orice spectator care nu e suficient de entuziast? Iată ce problemă îl frământa. Pretinzând-o, urăște, în același timp flatarea. În 66 organizează un mare turneu în Grecia, țară a cunoscătorilor rafinați, a căror aprobare e singura care contează pentru el. Îl însoțește întreaga curte, iar el își bate joc de cei care îi spun, inutil, că a lăsa Roma goală ca o casă cu ușile date de perete e lucru periculos. Tocmai ia parte la cursele de care de la jocurile olimpice — unde i se acordă premiul întâi, deși a căzut de la primul tur de pistă —, când îl ajunge vestea despre legiunea care s-a retras de sub zidurile Ierusalimului. Veste extrem de gravă, însă Nero nu suspendă doar pentru atâta lucru turneul lui triumfal. Se mulțumește doar să numească în fruntea campaniei de pedepsire un general de extracție plebee, care este considerat drept plin de bun-simț și care se afirmase în timpul cuceririi Britaniei. Acest general se numește Vespasian și e poreclit Conducătorul de măgari, fiindcă se îmbogățise vânzând armatei măgarii. Conducătorul de măgari ia drumul Orientului cu o armată de 60 000 de oameni. Începe recucerirea, adică masacrarea sistematică a rebelilor și a oricăror persoane suspecte de a avea legături cu aceștia. Sate incendiate, bărbați crucificați, femei violate, iar copiii care reușesc să se ascundă vor deveni teroriști când se vor face mari: poveste binecunoscută. Cum răscoala cuprinsese întreaga regiune, tăvălugul se pune în mișcare prin Galileea. Aici îl regăsim pe Iosephus Flavius, ridicat de guvernul provizoriu la

rang de general și exercitând de două luni funcția de comandant al armatei, de partea evreiască.

În *Războiul evreilor*, în care se aduce și pe sine în scenă la persoana a treia, Iosephus spune că Iosephus a apărat curajos poziția pe care se aflau, în fața implacabilei înaintări a legiunii romane și că, după lupte crâncene, s-a trezit încercuit, alături de vreo patruzeci de luptători, într-o grotă de pe coasta unui munte, din regiunea Jotapata. Ni-l putem închipui pe acest obișnuit al ambasadelor, al meselor rotunde, al negocierilor rafinate purtate între oameni de lume în mijlocul hoardei de jihadiști evrei, bărboși, asudați, cu priviri înfierbântate, hotărâți să moară ca niște eroi. Desigur, el e partizanul predării: curajoși au fost, de acum e timpul să fie raționali. Tovarășii lui spun că aceasta nu poate fi o opțiune. Unica alegere pe care i-o lasă este fie să se sinucidă în pielea lui de general, fie să-l omoare ei în cea de trădător. Iosephus are un moment de cădere, dar nu se dovedește învins. Obține soluția ca, în loc de a se sinucide, să-și sucească reciproc gâtul, într-o ordine trasă la sorți. Spre norocul lui, rămâne unul dintre ultimii doi, se înțelege cu celălalt și iese din grotă cu brațele ridicate, strigând că se predă.

Acum riscul e să fie executat de cealaltă tabără. General evreu fiind, le pune în vedere că are dreptul de a vorbi cu un general roman și dă dovadă de atâta autoritate încât, în loc să fie crucificat pe loc, e primit de însuși Vespasian. Îi vine o idee sclipitoare. Îi spune solemn generalului roman că a avut o viziune: Israelul va fi învins de el, de Vespasian, iar învingătorul va ajunge împăratul Romei. De la bun început afirmația e absolut de necrezut: succesiunea la tronul Cezarilor se face încă după un

principiu mai mult sau mai puțin dinastic, iar Vespasian nu e decât un simplu militar de carieră. În pofida acestui lucru, anunțul îl pune pe gânduri pe generalul roman. Și îi face prizonierul să fie interesant. Iosephus e salvat. Rămâne captiv la romani, dar nu se plânge, căci, dacă l-ar elibera, ar fi imediat ucis de evrei. Se bucură de un regim de favoare. În curând va face cunoștință cu fiul lui Vespasian, Titus, băiat prietenos care consideră pierdută orice zi în care nu i-a făcut un dar unui prieten. Iosephus ajunge prietenul lui Titus și, deci, primește cadouri de la el. Și așa începe cariera sa de renegat.

Odată pacificată Galileea, adică nimicită, vine vremea să se ocupe de Ierusalim, focarul insurecției. Vespasian descoperă că acest cuib cenușiu de viespi, cocoțat pe o colină, este într-adevăr foarte bine apărat. Dacă numai despre asta e vorba, atunci vor avea răbdare. Rebelii vor fi lăsați să se omoare între ei, cât despre ostatici și pelerini, cu atât mai rău pentru ei. Calculul e corect: rebelii se omoară între ei. Tot ce știm despre cei trei ani cât a durat asediul, știm de la Iosephus, care l-a urmărit din tabăra lui Vespasian, însă a cules informații de la prizonieri și de la dezertori. Informațiile sunt înfricoșătoare de o manieră care, vai, ne e familiară. Comandanți militari rivali, aflați în fruntea unor miliții, terorizând nefericiții care încercau pur și simplu să supraviețuiască. Foamete, mame înnebunind după ce își mâncaseră copiii. Fugari care, înainte de a pleca, își înghițeau toți banii, în speranța că îi vor elimina, odată ajunși la loc sigur, și soldații romani care, aflând despre asta, își iau obiceiul de a despica burțile celor pe care îi făceau prizonieri la marginea liniei de încercuire, pentru a le scormoni prin măruntaie. Păduri

de cruci pe dealuri. Corpurile goale ale celor martirizați, care se descompuneau sub soarele de plumb. Sexe masculine tăiate în derâdere, întrucât circumcizia l-a înveselit dintotdeauna pe soldatul legiunilor romane. Haite de câini și de șacali mâncând până la sațietate cadavre, dar asta nu e nimic, spune Iosephus, prin comparație cu ce se petrecea dincolo de zidurile orașului pe care îl descrie ca pe un „animal înnebunit de foame și care se hrănește cu propria carne“.

Fără cine știe ce grabă, Vespasian se pregătește să dea asaltul final când, în iunie 68, află vestea morții împăratului. La întoarcerea din triumfalul turneu elenic, după ce câștigase toate premiile la toate jocurile, pe toate scenele, Nero s-a trezit, la Roma, în fața unei armate înfuriate, a unui senat care îl declarase dușman al cetății, a unei conspirații de palat, iar lucrurile au evoluat pentru el atât de rău, atât de repede, încât nu i-a mai rămas decât să se sinucidă la vârsta de treizeci și unu de ani. „Ce artist moare odată cu mine!“, ar fi suspinat înainte ca un sclav, la ordinul lui, să-i înfigă pumnalul în beregată.

În privința lui Nero, istoria își aliniază judecățile la cele ale aristocraților și senatorilor pe care i-a tot batjocorit, însă poporul i-a rămas multă vreme credincios: Suetoniu spune că mormântul îi era întotdeauna acoperit de flori puse de mâini anonime și iubitoare. Moartea împăratului a deschis un an de criză nemaivăzută până atunci, de revolte la frontiere și de *pronunciamientos* în cascadă. Nu mai puțin de patru împărați i-au urmat, impuși de armată și deseori ieșiți din rândurile ei. Unul dintre ei s-a sinucis, alți doi au fost linșați, iar despre cel de-al patrulea vom vorbi în curând. Anul 68 a fost unul al convulsiilor

și al groazei, al semnelor și al miracolelor. Doar nașteri monstruoase, fetuși cu mai multe capete, porci cu gheare de șoim, epidemie de ciumă la Roma, foamete în Alexandria, apariții, prin toate colțurile imperiului, de aventurieri care se pretindeau a fi Nero, eclipse, meteoriți, stele căzătoare, cutremure. Ce păcat pentru povestirea mea: marea erupție a Vezuviului, care a acoperit cu lavă Pompeiul și Herculaneumul, nu va avea loc decât zece ani mai târziu, însă altele mai mici au precedat-o. Întreaga regiune Neapole părea să fi luat foc, gurile infernului se deschiseseră. Să adăugăm pogromurile din Egipt și Siria, evreii pașnici din diaspora plătind, după cum prezisese Agrippa, pentru turbații din Iudeea. Nu cumva se lua parte la ceea ce preziseseră profeții, „începutul durerilor" și, poate, mai mult decât la un început: la paroxismul răului înaintea sfârșitului sfârșiturilor?

19

Pentru Renan, sare în ochi: în acel an al haosului planetar fusese scrisă *Apocalipsa*. Imaginile ei incendiare sunt tot atâtea aluzii, mai mult sau mai puțin codate, la Nero și la catastrofa care se anunță la Ierusalim. Alți istorici înclină pentru datarea cu treizeci de ani mai târziu, în timpul domniei lui Domitian. Deși cea de-a doua școală e majoritară, mă raliez celei dintâi, fiindcă altfel *Apocalipsa* ar ieși din cadrul temporal al cărții mele, or aș vrea să spun ceva și despre ea. Nu fiindcă aș ține cine știe ce la *Apocalipsă*, însă a fost scrisă în Patmos și în Patmos,

după un an de căutări și mai multe decepții, Hélène și cu mine am sfârșit prin a găsi casa în care scriu acest capitol, în noiembrie 2012.

Este primul sejur pe care îl petrec aici de unul singur, utilizând locuința pe post de casă de lucru. Preț de o săptămână a fost timp frumos, așa că m-am dus zilnic să înot la Psili Amos, plaja noastră preferată, unde, doar în compania câtorva capre, m-am putut considera Ulise. Mă gândesc deseori la Ulise, când sunt în această insulă pe care o consider Itaca mea: locul la care te întorci, liniștea de după furtună, dragostea de real. Mă gândesc cu atât mai mult la el cu cât prima noastră grijă, după cumpărarea casei, a fost să punem să ni se transforme tristele paturi separate din dormitor într-un *matrimoniale*, cum zic italienii, demn de acest nume. Pentru asta nu a fost de-ajuns să cumpărăm o somieră mare de la Ikea, întrucât ceea ce se găsea în dormitor era un pat tradițional de Patmos, iar patul tradițional de Patmos, care poate fi comparat cu patul breton, arată ca o estradă cu dulap dedesubt, cu trepte ca să poți urca în el, cu balustradă sculptată de jur împrejur, deci a fost o adevărată lucrare de tâmplărie, destul de complexă, destul de costisitoare să-l facem conform cu gusturile noastre. Ținem la el, așa cum arată acum patul. Chiar când sunt singur, cum se întâmplă în prezent, simt în el prezența lui Hélène. Or, iată ce se poate citi în capitolul al XXIII-lea al *Odiseei*:

În sfârșit, Ulise ajunge în Itaca. După douăzeci de ani de la plecarea sa — zece ani de război, zece ani de rătăcit pe mări —, Penelopa îl așteaptă. A îmbătrânit, dar nu și-a pierdut nimic din înțelepciune. Face cu abilitate

să tânjească pretendenții care ar vrea, pentru a împărți patul cu ea, ca Ulise să fie declarat mort. Ulise dă târcoale incognito propriului palat. Își păstrează deliberat aspectul de vagabond. Se uită la lumea care este a lui, dar fără el. Se lasă recunoscut de doica Euricleea, de porcarul Eumeu, de câinele Argos, după care masacrează pretendenții și, după această faptă, pare să fi venit clipa de a se lăsa recunoscut și de Penelopa. Iată-l în fața ei, care îl privește lung. Ar trebui să i se arunce în brațe, dar nu, Penelopa nu se mișcă. Tace. Telemah, fiul lor, care și el l-a recunoscut pe Ulise, își acuză mama că are o inimă de piatră. Însă Penelopa nu are inima de piatră: e prudentă și își cunoaște mitologia. Știe că zeii, pentru a abuza bărbații și, încă și mai mult, femeile, sunt capabili să ia înfățișarea oricui.

„Dacă este cu adevărat Ulise", spune ea, „care se întoarce acasă, ne vom recunoaște fără greutate amândoi, căci există între noi anumite semne secrete, de care străinii habar nu au." Aceste semne secrete, hotărâtoare în basme sau în povestirile științifico-fantastice, în care personajul, transformat în broască sau în prizonier al unei bucle temporale, trebuie să fie recunoscut de cineva care nu îl *poate* recunoaște — în locul acestuia, nici personajul însuși nu s-ar recunoaște —, aceste semne secrete, așadar, sunt de o altă natură decât cicatricea de pe coapsă, pe care o zărește, lângă foc, doica Euricleea. Ar putea fi ceva ce se spune făcând dragoste, ceva ce se murmură în clipa orgasmului. De altfel, când Penelopa vorbește despre semnele secrete, Ulise zâmbește. În întreaga *Odisee* este singura dată poate nu când zâmbește, dar când Homer ne semnalează că o face și, cu siguranță, nu degeaba. Ulise se va spăla, se va unge cu uleiuri

parfumate, se va pregăti și va descoperi, ieșind din baie, că Penelopa a făcut patul.

Patul *lor*.

Și atunci Ulise spune povestea patului aceluia, zdravăn și primitor, pe care l-a construit el însuși dintr-un trunchi de măslin. Arată cum a cioplit lemnul, cum l-a rindeluit, cum l-a tăiat în bucăți, l-a șlefuit, l-a asamblat, cum a prins părțile unele de altele, cum l-a încrustat cu aur, argint și fildeș, cum a întins chingile din piele arămie și, cu cât vorbește mai mult despre acest pat care e locul dorinței lor, al fecundității, al odihnei lor, cu atât Penelopa simte cum i se înmoaie genunchii și inima. Când Ulise încheie ce are de zis, Penelopa se aruncă în brațele lui, iar el își strânge la piept nevasta și, poate, își amintește, în orice caz cititorul o face, cuvintele spuse tinerei și fermecătoarei prințese Nausicaa, femeia care s-a îndrăgostit de el la prima vedere, fără a avea curajul să i-o mărturisească, iar el s-a prefăcut a nu băga de seamă și căreia i-a urat cu sinceritate încă din clipa în care s-au cunoscut:

„Să îți dea zeii ceea ce inima îți dorește: un soț, un cămin, bună înțelegere cu cel de lângă tine. Fiindcă nu este nimic pe lume mai puternic și mai de preț decât înțelegerea dintre bărbatul și femeia care își îngrijesc împreună casa.“

20

Timpul s-a schimbat dintr-odată. Temperatura a coborât cu zece grade, vântul s-a trezit, cerul s-a acoperit,

norii se sparg în potopuri năprasnice și descopăr cu bucurie că, fie și în aceste condiții, casa e mai mult decât locuibilă. Te simți bine apărat de pereții groși. Seara, întins pe canapea, citesc istoria romană uitându-mă la ploaia care șiroiește pe geamurile în care se reflectă lumina roșie, atât de liniștitoare, a abajurului. Mă culc devreme, adorm imediat și mă trezesc în zori pentru a lua loc, cu o ceașcă de ceai, la biroul care mi-a plăcut încă de când am intrat pentru întâia oară în living. Profit de razele de soare pentru a face yoga pe terasă, cu fața spre muntele pe vârful căruia se află un schit închinat profetului Ilie. Din Chora, satul de sus, unde casa noastră e înfiptă-n stâncă, la picioarele unei mănăstiri cu mult mai impunătoare, închinate Sfântului Ioan Teologul, cobor pe scuter în portul de jos, Skala. Mănânc la una dintre cele două taverne care sunt deschise în anotimpul acesta, merg la bucătărie să-mi aleg singur ce voi mânca la cină — mâncarea mi se pune într-o caserolă pe care o voi aduce mâine înapoi — și urc la loc serpentinele trecând, cam pe la jumătatea drumului, pe lângă grota Sfântului Ioan. Stația de autobuz se cheamă *Apokalipsi*. Pe timpul verii, dai mereu aici de două sau trei autocare cu turiști și de un magazin de suvenire, însă în extrasezon nu. Sigur că am vizitat și eu grota care adăpostește o capelă ortodoxă, un iconostas și sfeșnice acoperite de ceară. Și, mai ales, după cum ți se arată, în peretele de stâncă, găurile îmbrăcate în argint, unde vizionarul își așeza capul și mâinile. Casa în care scriu aceste rânduri, casa noastră, se găsește, așadar, la mai puțin de un kilometru, pe aceeași colină, cu grota în care misteriosul Ioan, evreu din Galileea, fiu al tunetului, însoțitor și martor al Domnului, ultim stâlp viu al comunității săracilor și sfinților din Ierusalim,

imam ascuns al bisericilor Domnului din Asia, ar fi auzit în spatele lui, acum aproape două mii de ani, o voce puternică precum o trompetă, a cuiva care ținea să-i încredințeze un mesaj pentru cele șapte biserici luminătoare ale Asiei: Efes, Smirna, Pergam, Tiatira, Sardes, Filadelfia și Laodiceea.

S-a întors.

Înaintea lui, între șapte sfeșnice de aur, stătea Fiul Omului.

21

Purta veșmânt lung, încins cu brâu de aur. Părul îi era alb ca neaua, ochii ca para focului, picioarele asemenea aramei arse, glasul ca vuietul oceanelor. În mâna dreaptă ținea șapte stele, iar cuvintele îi erau ca o sabie cu două tăișuri. Îngrozit, Ioan s-a aruncat la picioarele lui. Fiul Omului i-a pus mâna pe umăr și i-a spus: „Nu te teme! Eu sunt cel dintâi și cel de pe urmă. Am fost mort și, iată, sunt viu, în vecii vecilor. Scrie, deci, cele ce ai văzut și cele ce sunt și cele ce au să fie după acestea.“

Apoi, nu mai e Ioan cel care vorbește, ci, prin intermediul lui Ioan, însuși Fiul Omului. Iată de ce titlul cărții nu este *Revelație* despre *Isus Christos* (Apocalipsă înseamnă „revelație“), ci *Revelația* lui *Isus Christos*.

Aceasta începe cu mesajele distincte și personalizate adresate îngerilor care veghează fiecare dintre cele șapte biserici ale Asiei.

Mai întâi celui din Efes, pe care Fiul Omului îl felicită fiindcă „i-ai cercat pe cei care se zic pe sine apostoli și nu sunt și i-ai aflat mincinoși. Urăști faptele nicolaiților, pe care le urăsc și eu.“ Asta e partea bună. În schimb, „am împotriva ta faptul că zelul ți-a slăbit. Pocăiește-te, iar de nu, vin la tine curând.“

Urmează cel din Smirna. Și acesta înfruntă „hula din partea celor care se zic pe sine iudei și nu sunt, ci sinagogă a Satanei“, fiind prevenit că „diavolul va să arunce dintre voi în temniță și veți avea necaz zece zile“: și astfel se va face trierea.

Vine la rând Pergamul: „Am împotriva ta câteva lucruri: ai și tu de cei care țin învățătura nicolaiților și cea a lui Balaam, care-i va pierde pe fiii lui Israel, împingându-i să mănânce carne jertfită idolilor și să se dea desfrânării.“

Îngerului bisericii din Tiatira i se reproșează: „lași pe femeia Iezabela, care se zice pe sine prorociță, de învață și amăgește pe robii mei ca să facă desfrânări și să mănânce cele jertfite idolilor. I-am dat timp să se pocăiască și nu voiește să se pocăiască, așa că, iată, o arunc pe ea bolnavă în pat și pe fiii ei cu moarte îi voi ucide și vor cunoaște toate bisericile că eu sunt cel care cercetează rărunchii și inima.“

Sardes: „Știu faptele tale, că ai nume, că trăiești, dar ești mort. Priveghează, căci voi veni ca un fur și nu vei ști în care ceas voi veni asupra ta.“

Îngerului bisericii Filadelfia, în ciuda slabelor sale puteri, nu a renegat numele Domnului, astfel că „îți dau din sinagoga Satanei pe cei care se zic pe sine că sunt iudei și nu sunt și îi voi face să vină să se închine înaintea picioarelor tale și vor cunoaște că te-am iubit.“

În sfârșit, îngerului Laodiceei îi este adresat redutabilul reproș de a fi căldicel, pe care de două mii de ani creștinii de genul furios îl fac oamenilor de felul nostru, al lui Luca și al meu: „Știu faptele tale, că nu ești nici rece, nici fierbinte și fiindcă ești astfel, nici fierbinte, nici rece, ci căldicel, am să te vărs din gura mea. Eu pe câți îi iubesc îi mustru și îi pedepsesc. Iată, stau la ușă și bat și, de va deschide cineva ușa, voi intra la el și voi cina cu el și el cu mine.“ (Versetul acesta e singurul care îmi place cu adevărat din întreaga ultimă carte a Bibliei. Imediat după el, lucrurile se strică iarăși, într-un fel care ne amintește ceva anume :) „Celui care biruiește îi voi da să șadă cu mine pe scaunul meu, precum și eu am biruit și am șezut cu Tatăl meu pe scaunul lui. Cine are urechi de auzit să audă.“

Întrebare: pe cine vizează, în pragul Apocalipsei, aceste imprecații zvâcninde împotriva sinagogii Satanei, contra nicolaiților, a evreilor care nu fac parte dintre aceștia și care se ghiftuiesc cu carne sacrificată pentru idoli? TEB (Traducerea Ecumenică a Bibliei) o spune fără să clipească: „pe evreii care nu-l acceptă pe Christos“. Dacă ați citit cele dinainte cu un minimum de atenție, ar trebui să fiți la fel de uluiți ca mine. De cine își bate joc TEB? Unde s-a mai văzut ca niște creștini din primul secol să reproșeze evreilor lipsa de respect față de prescripțiile rituale? Nu, asupra acestei chestiuni nu există dubii. Cei care sunt acuzați că mănâncă din carnea sacrificată pentru idoli sau că lasă să fie mâncată, sau că spun că nu e grav să o mănânci fiindcă, în sine, nimic nu este impur, doar cuvintele care ne ies din gură pot fi astfel, asta da, însă nu și alimentele care intră, sunt,

evident, Pavel și discipolii lui. Sinagoga Satanei, nicolaiții, falsa prorociță Iezabela, ei sunt, iar cel care le acordă aceste nume de cod nu poate fi decât un iudeo-creștin aparținând ramurii celei mai integriste a Bisericii de la Ierusalim, prin comparație cu care răposatul Iacob, fratele Domnului, e un model de toleranță și de deschidere în fața noului.

Ar fi de rea-credință să spui că portretul-robot nu seamănă cu Fiul Omului? Că nu așa gândea el, că nu așa se exprima și că, în *Apocalipsă*, Ioan fiul tunetului vorbește, nu Domnul Isus prin gura lui? Nu știu. Sigur e că acela care vorbește se adresează celor șapte biserici pe tonul cuiva care le cunoaște bine. Face aluzii la conflictele lor, care sunt de neînțeles pentru cititorul, ba chiar și pentru exegetul din ziua de azi, dar care trebuie să fi fost foarte limpezi pentru destinatari. Distribuie note bune și rele, ca un învățător căruia i se recunoaște dreptul de a o face. Deși stilurile le sunt cu totul contrare — Pavel numește pisica pisică, pe când Ioan preferă să-i spună fiară cu zece coarne și șapte capete —, tonul de autoritate ofensată și invidioasă îl amintește pe al lui Pavel, din cele mai polemice scrisori ale sale.

Pentru creștinii din Asia, autorul *Apocalipsei* trebuie să fi fost, în același timp, un personaj aproape mitic, dar și o persoană relativ familiară, care trăise printre ei. Călătorise întotdeauna mult, trecând o zi pe-aici, alta pe dincolo. De ceva timp, nu mai fusese văzut prin Efes. Nu se mai știa pe unde umblă. Nu se mai știa nici pe unde umblă maica Domnului, pe care o lua peste tot cu el. Era ca Ossama ben Laden, un șef misterios și insesizabil, ridicându-se cu toată credința și șiretenia împotriva

Imperiului care îi strivea pe-ai lui, ivindu-se acolo unde nu era așteptat, scăpând ca prin minune curselor pe care i le pregătea poliția din lumea întreagă. Erau primite vești de la el fără a se ști de unde proveneau. Zvonurile afirmau că era mort sau la celălalt capăt al lumii, sau exilat pe o insulă inuman de dușmănoasă — cum era văzută Patmos pe vremea aceea și, în anumite momente ale iernii, se înțelege și acum de ce. Când intra în circulație o înregistrare video cu un mesaj din partea lui, nimeni nu ar fi putut fi sigur că nu fusese înregistrată cu doi ani mai înainte sau de către o sosie.

În aceste circumstanțe s-a iscat, într-o bună zi, un mare scandal în biserica din Efes. A fost primită o scrisoare din partea lui Ioan! O scrisoare foarte lungă, cuprinzând nu doar cuvintele lui, dar și ale Domnului însuși! Dacă mai era prin zonă, Luca trebuie să fi asistat și el la citirea publică a scrisorii. Mi-o imaginez întreruptă de leșinuri, de accese de plâns și, mai ales, de blesteme la adresa acestor impostori și a acestor nicolaiți pe care Domnul, după ce i-a vărsat din gura lui, i-a legat pe un pat de cumplite suferințe și și-a propus să le lovească de moarte copiii. Întrucât Luca nu beneficia de luminile TEB, îmi mai imaginez și că, auzind blestemele, ca discipol al lui Pavel s-a simțit direct vizat și amenințat cu linșarea, dacă ar fi fost dibuit. În sfârșit, îmi imaginez că, nu pe loc, ci mai târziu, va resimți o anumită plăcere în a-l zugrăvi pe Ioan, cel din tinerețe, sub trăsăturile unui terchea-berchea pe care Isus îl repezea necontenit, întrucât voia — deja! — să facă să cadă focul din cer asupra celor ce nu-l ascultau, să-i scoată din joc, ca să nu mai facă rău, pe cei care vindecau fără aprobare de la

partid și să își rezerve locul, în norii cei groși, la dreapta patronului.

După indicațiile date bisericilor, începe interminabila (pentru mine — nu vreau să stric cheful nimănui) procesiune a celor șapte peceți, șapte îngeri, șapte trompete, patru călăreți, a fiarelor care urcă din abis — cea mai cunoscută, cea care a incitat cel mai mult imaginația fiind cea cu două coarne ca de miel, dar cu glas de dragon și al cărei număr e 666. „Cine are pricepere", precizează textul, „să socotească numărul fiarei: căci este număr de om." Nu au lipsit calculele, iar omul descoperit e Nero. Explicația: dacă se transcrie forma grecească a lui *Nero Caesar* în consoane ebraice, dacă se trec aceste consoane în cifrele care le corespund și se adună, se ajunge la 666. E limpede, însă țin să adaug la dosar faptul, că, puricând aceleași cifre, în perioada lui de delir religios, Philip K. Dick a ajuns la *Richard Milhous Nixon*, cel mai rău dușman al său, și nici lui nu i se părea asta mai puțin limpede.

După care, merg rapid: marele Babilon, mama târfelor, pământul în ruină, sărbătoare în ceruri, împărăția de o mie de ani, Judecata de Apoi, noul cer, noul pământ, noul Ierusalim, mireasa mielului, toată această harababură cu care Biserica, tare încurcată fiindcă a admis-o în canon, n-a știut multă vreme ce să facă. Abia din secolul al XII-lea și de la un prodigios erudit calabrez, pe numele lui Ioachim de Fiore, a început să se presupună că scrierea aceasta obscură deține toate secretele trecutului, ale prezentului și ale viitorului și, la egalitate cu profețiile lui Nostradamus, a ajuns terenul favorit de joc al tuturor ezoteriștilor țicniți, printre care, varianta cea mai bună,

Phil Dick, și cea mai rea, Dan Brown. Sunt conștient, spunând lucrurile acestea, că nu fac, în ochii multora, decât să-mi mărturisesc etanșeitatea consternantă față de mister și de poezie. Cu atât mai rău, oricum nu e punctul meu forte și sunt convins că al lui Luca nici atât. După câteva luni, atmosfera în Efes trebuie să i se fi părut la fel de irespirabilă ca aceea din Moscova, din timpul proceselor din 1936, unui partizan al lui Troțki ori Buharin și nu știu ce a făcut, dar, în locul lui, eu m-aș fi întors acasă, la Filipi, ca să mai răsuflu.

22

La fel ca Ulise, cu care seamănă un pic, Luca a întreprins o călătorie lungă, cu mult mai lungă decât își închipuia în momentul în care s-a îmbarcat, la Troada, împreună cu Pavel și delegații bisericilor acestuia. A văzut Ierusalimul și Roma. Și-a văzut maestrul întemnițat la Ierusalim și la Roma. A văzut furia evreilor și brutalitatea romanilor. A văzut Roma arzând și pe propriii lui tovarăși transformați în torțe umane. A traversat de cel puțin trei ori Mediterana, trecând prin furtuni și naufragii. Și iată că, după șapte ani, se întoarce acasă.

Nu are norocul lui Ulise: nu îl așteaptă nimeni. Dacă ar ține de mine, i-aș dărui o nevastă. Numai că, vai, tradiția spune că era, la fel ca Pavel, celibatar, ba chiar, tot ca Pavel, că a rămas întreaga viață virgin. Deși chestiunea nu mă încântă, mi s-ar părea că trișez dacă, la acest

punct, aș merge împotriva tradiției: emană dinspre Luca ceva delicat, ordonat, puțin trist, un mod de a se ține departe de viață care îmi face mai plauzibil celibatul lui, mai plauzibil decât varianta în care ar fi deținut o familie numeroasă.

Nici vorbă de Penelopa, așadar, nici de semne secrete, nici de pat din lemn de măslin, însă există totuși un port de care este legat, și anume casa Lidiei, iar casa Lidiei e întotdeauna acolo, ca și Lidia însăși, mereu pusă pe treabă, generoasă, tiranică, la fel și cercul de obișnuiți care se adună în ea: Sintihi, Evodia, Epafrodit și alții. Ei nu s-au schimbat, Luca, însă, da. Luca, pe care mi-l imaginez, înainte de plecare, având un chip cam de bleg, încă neieșit cum trebuie din copilărie, a slăbit, pielea i s-a făcut arămie, trăsăturile apăsate. Poate că nu a fost recunoscut din prima, poate că servitoarea l-a făcut să aștepte la ușă, însă odată recunoscut, cu siguranță a fost sărbătorit. În cinstea lui e tăiat vițelul cel gras, e asaltat de întrebări și privit cu ochi arzători, iar el se lasă să alunece fără greutate, dar cu un fel de mirare în rolul la care nu s-a gândit niciodată, pe care nu a visat nicicând să-l susțină: acela de mare călător, de aventurier care sosește de foarte departe, cu sacul marinăresc pe umăr, și care știe mai multe despre lumea largă decât vor ști ei, toți la un loc, vreodată. Poate că e pe acolo și unul dintre foștii lui colegi de școală, care se impunea pe când erau copii, pe care îl considera rece și tare ca piatra, numai că exact acel individ rece și tare ca piatra a rămas în dugheana lui pentru a vinde sandale, pe când el, Luca, băiețelul cuminte, mereu cu nasul în cărți, speriat de fete, e privit acum de toată lumea ca un erou și toată lumea îl ascultă ca pe un aed.

Acești ani care, pentru el, au fost plini de zgomot și de pasiune, la Filipi s-au scurs mai degrabă liniștit. Nu a suferit nicio persecuție, nici din partea romanilor cărora nu le-a dat niciodată vreun motiv să se plângă, nici din partea evreilor din zonă, prea puțin numeroși și care, până la urmă, au considerat membrii sectei de vizavi ca pe niște vecini buni, la care te poți duce după niște sare atunci când îți lipsește. Nu s-au făcut cine știe câte noi recrutări: fuseseră vreo douăzeci la plecarea lui Luca și, cu totul, nici acum nu treceau de treizeci. Rămăseseră potoliți, între ei, așteptându-l pe Isus și, mai ales, pe Pavel. Se citeau și se reciteau la nesfârșit scrisorile acestuia, știu că epistola către filipeni e contestată, însă, închipuindu-mi câtă bucurie cuprinsese mica biserică atunci când primise una special adresată ei, îmi doresc să o decretez autentică. Din când în când, la inițiativa Lidiei, făceau colectă pentru a trimite banii lui Pavel, iar Luca nu trebuia să facă eforturi pentru a confirma că aceste ajutoare erau singurele pe care apostolul le accepta din toată inima, binecuvântându-i. Erau departe de Ierusalim: niciun emisar al lui Iacob nu ajunsese până în Macedonia spre a-l denunța pe Pavel ca impostor, dar, dacă ar fi făcut-o, dacă ar fi bătut la ușa Lidiei, putem fi siguri că ar fi avut cu cine sta de vorbă. Erau departe și de Roma: se aflase despre incendiu, desigur, se știa de persecuții, se știa și că, de câteva luni, un Cezar se lupta sângeros cu un altul, dar totul arăta precum catastrofele sau războaiele pe care le vedem la televizor. Agapele semănau cu concursurile de cofetari. Nu se îmbăta nimeni. Nimeni nu blestema pe nimeni. Cântau împreună: „Vino, Doamne, Isuse Christoase“, apoi se duceau la culcare. Se conduceau unii pe alții. Glasurile li se auzeau liniștite

în tăcerea străzilor. Nu vorbeau prea tare, pentru a nu-i deranja pe cei ce locuiau pe acolo, își urau noapte bună din pragul ușilor. Luca trebuie să-și fi dat seama că îi lipsiseră această bonomie rustică, această fervoare lipsită de isterie — Pavel nu era acolo pentru a încinge spiritele. După șapte ani trăiți într-o necontenită încordare, când fiecare întâlnire era așezată sub semnul unei mari amenințări, fiecare clipă însemnând o alegere decisivă, pe viață și pe moarte, considera delicioasă această relaxare. Macedonia era Elveția, Levronul, *querencia* lui: locul unde se odihnea.

23

În fiecare seară se adunau să-l asculte. Făceau cerc așteptându-l să coboare din camera lui — presupun că, măcar la început, locuia la Lidia. Povestirea a ceea ce trăise personal alături de Pavel trebuie că ocupase o bună parte a acestor întâlniri și făcuse să viseze copiii care nu erau trimiși la culcare — cred că nu erau trimiși la culcare și că Luca se pricepea mai bine decât mine să spună povești despre furtuni și naufragii. Tot ce spunea mi se pare foarte posibil să fi și început să scrie. Prima parte a *Faptelor apostolilor* datează din această perioadă. Mai târziu, mult mai târziu i-a venit ideea de a integra povestirile într-una mai amplă, amestecând toate informațiile pe care le adunase, privitoare la proaspăta istorie a Bisericii. Cred, fiindcă e simplu și plauzibil, că astfel a început redactarea *Faptelor apostolilor*, cu mult înaintea Evangheliei,

și mai cred — este doar opinia mea — că Luca era un izvor nesecat de informații privitoare la Pavel, Petru, Iacob, Filip, la prima comunitate creștină din Ierusalim, fără însă a spune nimic sau aproape nimic despre Isus.

Fiindcă aceia care îl ascultau erau interesați mai mult de Pavel, dar nu numai. Își luase obiceiul de a nu-i spune nimic lui Pavel despre ancheta pe care o întreprinsese în Iudeea și cred că obiceiul nu îl părăsise nici cât a rămas în casa Lidiei. Nu ar fi știut cum să o facă. Ce înțelesuri ar fi cuprins. Chipul pe care încerca să-l aducă lângă el îi scăpa. Cuvintele pe care le copiase după ruloul lui Filip le păstra în fundul cufărului în care își ținea lucrurile personale, și nu le scotea deloc de acolo. Nu îndrăznea să le citească altora, nu îndrăznea nici măcar să le recitească de unul singur, fiindcă se temea că ar rămâne de neînțeles poate și pentru sine însuși.

Ce vârstă să fi avut Luca în anul 70? Dacă l-a cunoscut pe Pavel când avea între douăzeci și treizeci de ani, atunci între patruzeci și cincizeci. Aproape jumătate din viață i se scursese într-o campanie în care, tovarăș de drum la început, ajunsese un soi de vechi combatant și al cărei rost, acum, îi scăpa. Nu mai reușea să înțeleagă dacă era o victorie sau o înfrângere. Catastrofa de la Roma, amărăciunea lui Pavel de la finalul vieții, moartea tragică a acestuia, dușmănia cu care bisericile din Asia îi tratau de-acum memoria, transformarea lor, sub autoritatea lui Ioan, într-o sectă fanatică, toate mergeau pe cartea înfrângerii. Pe cealaltă coloană se adunau credința Lidiei și a micului grup din Filipi. Și-apoi, în pofida tuturor lucrurilor rele, mai era și ruloul pe care îl ținea în fundul cufărului, ca pe o comoară, dar pe care nu îl derula

niciodată de teamă să nu descopere că, de fapt, numai comoară nu era, că i se dăduse un diamant fals, dar și intuind că încă nu-i venise vremea.

De două ori, în Evanghelia privitoare la nașterea și copilăria lui Isus, pe care o va scrie mai târziu, Luca spune că „Maria păstra toate aceste cuvinte, punându-le în inima sa." Este ceea ce probabil că a făcut și el. Despre „toate aceste cuvinte" privitoare la Isus nu prea știa ce să creadă și poate că nici nu se gândea prea des la ele, că nu ocupau prea mult loc în mintea lui. Însă le păstra în inimă.

24

Îmi imaginez că a rămas la Filipi un an sau doi, sau trei. Că și-a reluat aici obiceiurile și meseria de medic. Agape la Lidia, cercul de prieteni, clientela, drumeții în munți, poate și câte un păhărel, seara, la tavernă. Cina devreme, culcarea devreme, scularea devreme: Elveția. Dimineața, câteva ceasuri pentru scrierea amintirilor, cum fac pensionarii care au văzut multe țări. Lucrul acesta ar putea ține tot așa, fără greutate, până la moarte.

Totuși, din Filipi trebuie să fi urmărit cu mai multă atenție decât un pensionar oarecare evenimentele din Iudeea. Cât de creștin ar fi fost, tot trebuie să se fi apropiat de sinagogile din Bereea și din Salonic, cele care, practic, cu cincisprezece ani mai înainte îl unseseră pe Pavel cu smoală și-l acoperiseră cu fulgi. Cu acești evrei crescuți

departe de Israel și care, cea mai mare parte dintre ei, practic nu puseseră niciodată piciorul pe acolo, putea sta de vorbă despre Ierusalim, despre Templu și Agrippa. Știa mai multe decât ei, bătuse cu piciorul esplanadele Templului, însă ei primeau vești, iar el le asculta cu acel aer pătrunzător pe care îl au, când vine vorba despre un punct fierbinte al planetei, cei care au trăit pe-acolo și cunosc terenul.

Veștile erau din ce în ce mai neliniștitoare. Evreii din Macedonia îi respectau, la fel ca Luca, pe romani și nu le-ar fi dat prin cap să se ridice împotriva lor, fiind perfect conștienți de riscul semnalat de Agrippa: dacă lucrurile s-ar fi înrăutățit acolo, ar fi suferit cei de aici. Bun, de acord, Macedonia era pe cât de departe se putea de teatrul operațiunilor, dar deja și în afara hotarelor Iudeei lumea se întorsese contra evreilor, chiar dacă aceștia nu aveau nimic de a face cu acea răzmeriță. În Antiohia, pentru a-și dovedi loialitatea față de Imperiu, locuitorilor le intrase în cap să oblige evreii să adore zeii păgâni, să mănânce carne de porc și să muncească în ziua de sabat. Controalele se înmulțiseră, iar cei surprinși că stăteau degeaba și aprindeau candele erau biciuiți și, uneori, chiar linșați. Bătrânilor li se dădeau jos pantalonii pentru a se vedea dacă erau circumciși. Iată de ce, cu excepția câtorva minți înfierbântate precum ale celor din jurul lui Ioan, de la Efes, cea mai mare parte a evreilor din Imperiu prefera înfrângerea rebelilor și restabilirea ordinii. Cu toate acestea, niciunul nu dorea și nici până în ultimul minut nu și-ar fi imaginat lucrul absolut monstruos, a cărui veste s-a răspândit la sfârșitul verii lui 70: jefuirea Ierusalimului și distrugerea Templului.

25

Poate că am fost nedrept cu Iosephus Flavius, insinuând că viziunea sa legată de înfrângerea Israelului și viitorul lui Vespasian nu a fost decât o bazaconie improvizată pentru a câștiga bunăvoința generalului. Poate că, în definitiv, chiar a avut o viziune, ca Ioan în Patmos. Numai că, în timp ce încă mai căutăm să vedem cu ce se potrivește a lui Ioan, a lui Iosephus s-a verificat pe termen foarte scurt, în privința ambelor puncte, și, cel puțin în legătură cu cel de-al doilea, autorul trebuie să fi resimțit o surpriză divină: în iulie 69, după un an de haos, după trei cezari încoronați și uciși rând pe rând, legiunile din Siria și din Egipt l-au proclamat împărat pe Vespasian.

După cum am mai sus, cu doi ani mai devreme așa ceva ar fi părut absolut improbabil, dar, între timp, lumea s-a obișnuit ca armata să producă și cezari. Cel interesat însuși, mulțumită lui Iosephus, și-a pregătit rolul. Și l-a asumat ca unul care nu ține neapărat să o facă, dar dacă tot trebuie făcut, va face și acest lucru, la fel ca un oricare altul. Nu s-a grăbit să se întoarcă la Roma, după cum nu s-a grăbit nici să ia cu asalt Ierusalimul. La fel ca generalul Kutuzov, din *Război și pace*, lui Vespasian nu îi plăcea să se grăbească, preferând răbdarea. Știind că asta le și place celorlalți la el, așa și-a jucat rolul. Se conta pe el că va restabili ordinea, o va face în ritmul lui, cu bonomia lui șireată de conducător de măgari. S-a lăsat așteptat câteva luni și, până la urmă, a plecat spre Roma, lăsându-i fiului său, Titus, misiunea de a termina treaba la Ierusalim.

Iosephus Flavius a mizat pe calul câștigător. În același timp, ca omagiu adus noului Cezar din familia Flavia, și-a schimbat numele evreiesc, Iosif ben Mathityahu, în cel latin, sub care îl cunoaștem, și statutul de prizonier de război, într-un fel de comisar pentru afacerile evreiești, pe lângă Titus, ajuns generalisim pentru Orient. În anturajul acestuia și-a regăsit două vechi cunoștințe: micul rege Agrippa și sora lui, Berenice, devenită amanta lui Titus. Se poate spune că Berenice și Agrippa, la fel ca Iosephus, erau colaboratori ai romanilor, nu însă și niște ticăloși cinici. Ceea ce se petrecea sub ochii lor îi îngrozea. Au făcut tot ce au putut pentru a pleda cauza poporului lor în fața romanilor și pe a romanilor în fața poporului lor. În afară de asta, s-au descurcat bine, locuind mereu în palate și fiind mereu de partea celui mai puternic. Raliindu-se taberei renegaților de familie bună și altruiști, Iosephus care, de altfel, era îngrijorat de soarta mai multor rude ale sale rămase în capcana Ierusalimului, nu a dorit să se țină deoparte. Obținând de la Titus promisiunea că toți cei care aveau să se predea înainte de asalt vor fi cruțați, a plecat din tabăra romană pentru a propune această ultimă șansă celor asediați. În propria carte se descrie învârtindu-se în jurul zidurilor, căutând distanța potrivită pentru a i se auzi vocea, dar a nu fi ajuns de săgeți, implorând rebelii să se gândească la viitorul poporului evreiesc, la Templu și la viețile lor. Nu a avut timp să pronunțe decât câteva fraze, când o piatră l-a atins în plină figură. Însângerat și consternat, a bătut în retragere.

Extrem de îndrăgostit de Berenice, lui Titus i-ar fi plăcut să îi facă o bucurie arătându-se conciliant, numai că, pe de o parte, era dificil să te arăți conciliant când

aveai în fața ta niște adevărați turbați, cum ajunseseră locuitorii Ierusalimului asediat, pe de alta, propriul tată care, întorcându-se la Roma, îi lăsase o foaie de parcurs lipsită de ambiguități: domnia trebuia inaugurată printr-o victorie mare și semnificativă, care să arate că Roma nu poate fi sfidată fără a urma pedeapsa. Teroriștii, după cum a spus Vladimir Putin în contextul destul de asemănător al Ceceniei, trebuia să fie uciși chiar și în closete.

Și au fost.

Descriind victoria lui Titus, Iosephus spune că acesta recomandase un măcel moderat și interzisese distrugerea Templului. Însă nu poți fi cu ochii pe toate: Templul a fost incendiat, femeile și copiii refugiați acolo, arși de vii. Se pune problema câtorva sute de mii de morți, rebeli, locuitori și pelerini la grămadă, și de tot atâția supraviețuitori înghesuiți în lagăre pentru a fi, în funcție de condiția fizică, trimiși în minele din Egipt, vânduți ca sclavi clientelei private sau, cei mai arătoși, puși deoparte în vederea sărbătoririi triumfului, care se pregătea la Roma.

Ierusalimul este un oraș al tunelurilor și al subteranelor. Prietenul meu, Olivier Rubinstein, mi-a arătat, în zona arheologică numită cetatea lui David, niște dale stradale uriașe, sparte fiecare în două, precis, exact în mijloc. Este un spectacol bizar, nu se înțelege ce s-a putut întâmpla, ce cataclism natural a putut săpa asemenea falii, atât de adânci și de regulate. Olivier mi-a explicat: nu e vorba despre niciun cataclism natural, ci e opera soldaților din legiunile romane. Aceștia au despicat metodic dalele, cu lovituri de baros, pentru a scoate la

lumină și ultimii insurgenți care se mai ascundeau, ca niște șobolani, prin subsoluri. Simon ben Giora, unul dintre principalii șefi militari care făceau să domnească teroarea în orașul asediat, a fost capturat într-o gură de canal, cu fața acoperită de barbă, pe jumătate nebun, ca Saddam Hussein. Când nu a mai rămas nimeni de ucis, amabilul Titus a pus să se demoleze orașul, să se dărâme zidurile, să se radă din temelii Templul. În termeni inginerești, nu a fost o treabă neînsemnată. Blocurile de piatră ciclopice, care erau dărâmate, trebuiau puse undeva și, odată umplută până sus râpa care, pe vremea aceea, despărțea Templul de orașul de sus, romanii s-au resemnat să lase restul în grămadă. Diferiții cuceritori, romani, arabi, cruciați și otomani, care, în decursul veacurilor următoare, au luat în stăpânire iar și iar orașul, s-au folosit de respectiva grămadă pentru a-l reconstrui după placul lor și a pretinde, fiecare dintre ei, că a lui este lucrarea. Din tot acel gigantic Lego, singurul care nu s-a prăbușit a fost zidul de apărare al Templului dinspre vest, cel căruia evreii, și în ziua de azi, îi încredințează rugile lor. Iosephus conchide: „rebeliunea a distrus orașul, iar romanii au distrus rebeliunea“. De înțeles: evreii au început, iar romanii, pentru a readuce pacea, nu au avut de ales. Lucrurile însă se pot spune și altfel, cum a făcut-o liderul breton, Galgacus, de la care Tacit ne-a păstrat următoarele cuvinte atât de puternice: „După ce au distrus totul, romanii numesc asta pace.“

26

Masada, unul dintre cele mai impresionante situri care se pot vizita în Israel, este o citadelă construită de fastuosul rege Irod pe un colț de stâncă dominând Marea Moartă. În acest cuib de vulturi care te duce cu gândul la castelele catare sau la fortul din *Deșertul tătarilor*, un ultim grup de zeloți a rezistat încă vreo câteva luni după căderea Ierusalimului și totul s-a încheiat cu un holocaust colectiv. În ziua de azi, elevii sunt duși acolo o dată pe an, tinerii chemați să facă serviciul militar depun acolo jurământul, iar politologii numesc „complexul Masada“ tendința Israelului de a se vedea ca o fortăreață asediată care, dacă e nevoie, se va apăra până la moarte. Dacă este bine ca zeloții de la Masada să fie dați de exemplu tinerelor generații este obiectul unei dezbateri la care sunt chemați istoricii, întrucât răspunsul nu este același dacă se stabilește că asediații s-au sinucis — lucru interzis de Lege — ori s-au strangulat unii pe alții, soluție admisibilă. Iosephus Flavius, căruia tragedia nu putea să nu-i amintească un episod crucial din propria lui viață, îi acordă un spațiu special în *Războiul evreilor*. Masada este subiectul ultimului capitol al lucrării și, citindu-l, îți dai seama, în spiritul autorului, că este vorba despre ceva mai mult decât despre un ultim capitol al *Războiului evreilor*: e ultimul capitol al istoriei poporului evreu.

Ca de obicei, Iosephus nu se poate abține și scrie un discurs lung, pe care îl pune pe seama conducătorului zeloților, Eleazar. Iată ce îl face să spună pe bărbatul care, peste câteva ceasuri, urma să moară ca un erou, Iosephus care a supraviețuit ca trădător:

„Poate că încă de la început, când ne-am gândit să ne apărăm libertatea, ar fi trebuit să ghicim gândul lui Dumnezeu și să înțelegem că, după ce a iubit atât de mult timp poporul evreu, până la urmă l-a condamnat. Dacă ar fi rămas îngăduitor sau, cel puțin, nu prea dușmănos, nu ar fi admis pierderea unui număr atât de mare de ființe omenești, nici nu ar fi părăsit cetatea sa cea mai sfântă în mâinile romanilor, pentru ca aceștia să îi dea foc și să o distrugă... Adevărul este că Dumnezeu a luat o hotărâre împotriva întregii rase evreiești, conform căreia trebuie să ne despărțim de viața aceasta pe care nu am știut s-o folosim cum se cuvine... Și atunci e mai bine să suferim pedeapsa pentru crimele noastre nu cu mâna dușmanilor, ci omorându-ne chiar noi între noi."

Întreaga istorie a Israelului este un șir de avertismente date poporului său de către Dumnezeu. Amenințări, somații, condamnări pe care sfârșește întotdeauna prin a le anula, ca un tată iubitor ce se află. În ultima clipă, oprește cuțitul lui Avraam și îl salvează pe Isaac. Ceva mai târziu, lasă babilonienii să cucerească Ierusalimul, să distrugă Templul, dar le permite evreilor să se întoarcă din exil și să ridice un al doilea Templu. De data aceasta, nu: e ultima dintre condamnări și este fără drept de apel.

Un al treilea Templu nu va exista.

În principiu, romanii nu distrugeau sanctuarele. Nu umileau zeii dușmanilor învinși. Un ritual specific, *evocatio*, le permitea să le facă un loc în Panteon. De așa ceva, însă, nu a fost niciodată vorba pentru zeul

Israelului și încă mai puțin despre reconstrucția Templului. Cât despre obolul de două drahme, pe care evreii din diaspora țineau să-l trimită în fiecare an la Ierusalim pentru întreținerea acestuia, s-a hotărât să fie plătit în continuare, dar de acum va fi destinat întreținerii Capitoliului, așadar, cultului zeilor păgâni. Bine-venita rețetă, care a primit numele de *Fiscus Judaicus*, era o ideea a lui Vespasian însuși, împărat apreciat pentru bunul său simț, pentru gestiunea de tată de familie și pentru imaginația sa fiscală. Legenda îi atribuie în mod greșit inventarea pisoarelor, care deja existau, dar este adevărat că literalmente a taxat urina: fabricanții de lână o utilizau ca degresant și, pentru a nu le lipsi, plasaseră în fața atelierelor niște oale de lut în care locuitorii din vecinătate erau încurajați să vină să-și golească oalele de noapte. Foarte bine, a zis Vespasian, continuați, însă în schimbul unei mici redevențe și, în legătură cu această măsură, ar fi inventat zicala conform căreia banii nu au miros.

Șaizeci de ani mai târziu, împăratul Hadrian, cel din cartea lui Marguerite Yourcenar, care, ca toți împărații „buni“, era antisemit și anticreștin, a ridicat în situl Ierusalimului un oraș roman modern, numit Aelia Capitolina, cu un templu al lui Jupiter pe locul Templului. Provocarea a trezit printre evreii care încă mai locuiau în împrejurimi o ultimă tresărire de revoltă, și aceasta înecată în sânge. Circumcizia a fost interzisă, apostazia încurajată. Regiunea a încetat să se mai cheme Iudeea, pentru a lua numele de Palestina, trimitere la cei mai vechi dușmani ai evreilor, filistenii, locuitori ai fâșiei Gaza pe care, la drept vorbind, evreii se apucaseră să-i dea afară de pe pământurile lor. Odată distrus, apoi

profanat, Ierusalimul ajunsese numele doliului și al disperării. „Cel care își zugrăvește casa, spune *Mishnah*, să lase un mic petic de perete nevopsit, în amintirea Ierusalimului. Cel care pregătește masa să omită un ingredient gustos, în amintirea Ierusalimului. Cea care se acoperă cu podoabe să scoată una dintre ele, în amintirea Ierusalimului."

În acest timp...

27

În acest timp, spune Talmudul, trăia la Ierusalim un rabin foarte pios, pe care îl chema Johanan ben Zakai. Elev al marelui Hillel, era un fariseu care își dedicase viața studierii Vechiului Testament. În timpul asediului, a pledat inutil pentru rațiune. Când a ajuns limpede că situația era disperată, a reușit să fugă din oraș într-un sicriu unde fusese întins alături de un cadavru, în așa fel încât duhoarea descompunerii să înșele soldații care înconjurau cetatea. Ucenicii lui l-au dus astfel până la cortul generalului, iar tradiția evreiască susține că, la fel la Iosephus Flavius, rabinul ben Zakai i-ar fi vestit și el lui Vespasian înfrângerea Israelului și viitorul său de împărat. (Ca narator, aș fi trecut cu ușurință peste această redundanță, dar, hai, două surse diferite atestă cele două predicții convergente: dacă e adevărat, atunci Vespasian chiar avea de ce să fie tulburat.) După care, rabinul ar fi obținut de la viitorul împărat dreptul ca,

deși era iminentă zdrobirea a tot ce era evreiesc, să fie prezervată o mică enclavă unde o mână de oameni pioși să poată continua liniștiți studierea Legii.

Templul evreilor nu mai exista. Orașul evreilor nu mai exista. Țara evreilor nu mai exista. În mod normal, poporul evreu ar fi trebuit să înceteze de a mai exista, ca atâtea alte popoare care, înaintea lui sau după el, au dispărut ori s-au topit în alte popoare. Ceea ce nu s-a întâmplat. Nu există în istoria oamenilor niciun alt exemplu de popor care să fi perseverat atât de mult timp în existența lui ca popor, deși lipsit de teritoriu și de putere politico-administrativă. Această modalitate nouă de existență a început la Yavne, în apropiere de Jaffa, unde s-a stabilit, după căderea Ierusalimului, mica rezervă de farisei dorită de rabinul ben Zakai. Acolo a germinat în taină, în tăcere, ceea ce a devenit iudaismul rabinic. Acolo s-a născut *Mishnah*. Acolo au încetat evreii să mai locuiască într-o țară, pentru a locui în Lege. Nu vor mai exista de-acum mari preoți, ci înțelepți, nu Templu glorios, ci modeste sinagogi, nu sacrificii, ci rugăciuni, nu loc sfânt, ci o zi anume, sabatul care, dacă a fost nevoie să se tragă o linie peste spațiu, desfășoară în timp cel mai de necucerit dintre sanctuare, închinat atenției, solicitudinii, gesturilor cotidiene sfințite de iubirea lui Dumnezeu.

Talmudul ni-l arată pe rabin mergând alături de unul dintre discipolii lui, prin câmpul de ruine care devenise Ierusalimul. Ucenicul se văita: oi, oi, oi. „Nu fi trist, i-a zis rabinul. Avem un alt mijloc de a-i aduce lui Dumnezeu ofranda ce-l bucură.“ „Care e acela?“ „Faptele bune.“

28

Dar săracii? Sfinții? Familia lui Isus, iudeo-creștinii care-l ascultau pe Iacob? Se spune că și ei sau, cel puțin, unii dintre ei au putut fugi din Ierusalimul asediat și s-au refugiat dincolo de Iordan, în regiunea deșertică a Betaniei.

Erau ultimii care îl cunoscuseră pe Isus. Vorbeau despre el ca despre un profet care venise să cheme Israelul la o mai pură respectare a Legii. Israelul care tocmai se prăbușise în flăcări, iar ei nu mai știau ce să creadă, dar erau obișnuiți cu așa ceva: nu mai știuseră ce să creadă nici când Isus, care ar fi trebuit să îi alunge pe romani, sfârșise crucificat de aceștia. Năuciți, nu mai înțelegeau nimic. Nu erau niște ași ai interpretărilor.

Își aminteau cuvinte, povești spuse de Isus. I-ar fi putut descrie chipul, dacă cineva i-ar fi întrebat. Construiau genealogii pentru a dovedi că era descendent al lui David — era un lucru foarte important pentru ei, în așa fel încât în asta li se refugiase esența credinței, în aceste probleme genealogice. Văzuseră cum fusese lapidat fratele lui, Iacob, li se spusese că Petru murise la Roma, poate la fel și Ioan. Considerau că îi denunțase „omul dușman". „Omul dușman", așa-i spuneau lui Pavel. Nu știau mare lucru despre el, însă destul pentru a-l blestema. Colportau despre el tot soiul de povești ținând de magia neagră. Ziceau că nici măcar evreu nu era, că voise să o seducă pe fiica marelui preot — știm toate acestea de la profesorul Maccoby, care a mers să caute informații în tradițiile lor lacunare, destrămate, și care s-a convins că acesta chiar era adevărul ascuns de către abilii *storytellers*

ai Noului Testament. În aceeași perioadă, la rândul lor, evreii spuneau povești de același fel despre mama lui Isus, și anume despre cum căzuse în păcat cu un soldat roman pe care îl chema Panthera. Sau, pur și simplu, cu o panteră.

Respinși și de evrei, și de creștini, iudeo-creștinii au ajuns ereticii casei pe care ei înșiși o fondaseră. Niște eretici care nu prea deranjau: nimeni nu era interesat de ei, nimeni nu mai știa de existența lor, singuri cum rămăseseră în colțul lor de deșert, cu tot cu genealogiile lor. Dacă, cinci sute de ani mai târziu, Mahomed nu și-ar fi făcut o idee despre Isus după ceea ce mai rămăsese din sectă, am fi putut spune că urma li s-a pierdut în nisip.

29

Până în anul 70, creștinul era un fel de evreu. Și erau și interesați de acest amalgam, întrucât evreii erau recunoscuți ca atare și, în mare, acceptați de Imperiu. Prima oară când s-a făcut diferența, nu a fost în avantajul creștinilor: ei au fost arși pentru a se răzbuna incendierea Romei, nu evreii. Când însă evreii, după înăbușirea revoltei lor, s-au trezit în poziția de proscriși, fiind considerați potențiali teroriști, lipsiți de toate plăcutele derogări de care beneficiaseră, interesul creștinilor a fost acela de a se delimita de ei. Până în 70, stâlpii bisericii lor erau Iacob, Petru, Ioan, buni evrei iudaizanți. Pavel nu era decât un element perturbator, deviaționist, despre care nu mai vorbea nimeni de când murise. După 70, totul

se schimbă: biserica lui Iacob se pierde în nisip, cea a lui Ioan se transformă într-o sectă de ezoteriști paranoici, vremurile sunt coapte pentru Pavel și pentru biserica lui deiudaizată. Pavel nu mai e prezent, dar au rămas partizanii lui, răspândiți prin toată lumea. Luca e unul dintre aceste cadre ale paulinismului. Întors în țara natală, se gândea că s-a retras definitiv. Credea că povestea s-a încheiat, că partida era pierdută când, iată, foști colegi de celulă îi spun că nu e așa, că totul se reia și că e nevoie de el.

Dacă tot e de adus Luca înapoi, la Roma, atunci mi-ar plăcea să se întâmple în iunie 71, pentru a-l face să ia parte, alături de întreaga populație a orașului, la marșul triumfal al lui Titus, care se întorcea de la Ierusalim. Un marș triumfal nu e nimic altceva decât o defilare militară, însă romanii nu făceau lucrurile pe jumătate, astfel, dacă ridicau un circ, prevedeau să aibă 250 000 de locuri, iar defilările lor militare semănau și cu carnavalul de la Rio. Întors printre bagajele generalului învingător, Iosephus a urmărit de la tribuna oficială ceremonia care sărbătorea victoria civilizației romane asupra fanatismului oriental. A descris-o apoi cu lux de amănunte demne de *Salammbô* și cu un farmec care ar putea fi considerat deplasat, în măsura în care învinsul era chiar poporul lui.

Ceea ce îl uimește cel mai mult sunt imensele corturi mobile, înalte cât niște clădiri cu patru etaje, care înaintează odată cu cortegiul, ducând în ele ciorchini întregi de prizonieri, dispuse în așa fel încât să reprezinte, pentru edificarea plebei — și aici citez: „cucerirea citadelelor inexpugnabile, un întreg oraș lăsat pradă masacrului, învinșii întinzând mâini rugătoare înainte de a fi gâtuiți, casele prăbușindu-se peste locatarii lor, fluviile curgând

nu printre câmpuri cultivate, ci printr-un teritoriu cuprins din toate părțile de foc. În vârful fiecăruia dintre aceste decoruri mobile era așezat generalul respectivului oraș cucerit, în poziția în care fusese prins. Urmau nenumărate corăbii". Mărturisesc că îmi vine puțin cam greu să îmi reprezint concret tabloul, însă putem fi siguri că era unul grandios.

Unul dintre generalii așezați „în poziția în care fusese prins" e acest Simon ben Giora, dibuit ca Saddam Hussein printre ruinele Ierusalimului și care, cu o funie de gât, biciuit de soldați, e dus în acest echipaj până la locul execuției. Iosephus trebuie să-și spună că, dacă n-ar fi dat-o la-ntors la timp, ar fi putut avea aceeași soartă. După prizonieri vine prada, mai ales tot ceea ce a putut fi luat din Templu: sfeșnice cu șapte brațe, costume liturgice purtate de pitici, ca în parada modei ecleziastice din *Fellini-Roma*, voalurile de purpură ale Sfintei Sfintelor. Rulourile Legii închid defilarea prăzii de război. Și mai în spate vin purtătorii statuilor zeiței Victoria, făcute numai din fildeș și din aur și, în sfârșit, pe carul lui de luptă, însuși Vespasian. Foarte simplu, foarte jovial, încadrat de cei doi fii ai lui, Titus și Domitian — acesta, notează Iosephus, „pe un cal care chiar merita să fie văzut".

Vespasian va fi împărat zece ani, Titus doi, Domitian cincisprezece. Primele două domnii vor fi liniștite, burgheze, un soi de Restaurație cât mai îndepărtată cu putință de nebunia lui Tiberius, Caligula, Claudius, Nero. Odată cu Domitian treburile se vor strica din nou, însă mai avem până acolo. Deocamdată, toată lumea respiră ușurată. Roma își reface puterile. Zdrobirea

evreilor lasă impresia revenirii la vremurile bune de altădată, când nu existau atâția străini, și vremurile bune de altădată sunt idealizate, mai ales acelea în care romanii nu erau niște orășeni moleșiți de atâtea banchete, influențe exotice și ore petrecute la terme, ci războinici duri, trăsnind mai mult a sudoare și a bărbat decât a parfumuri din Orient. Vespasian administrează imperiul ca un tată de familie. În așteptarea succesiunii, Titus îl secondează cu eficiență.

Suetoniu l-a supranumit pe Titus „dragostea și deliciile speciei umane“ — reputație ratificată de posteritate. Renan ne asigură că această bunătate recunoscută nu era una naturală, că Titus făcea eforturi pentru a o manifesta. Nu știu de unde își extrage Renan un atare discernământ psihologic, însă trăsătura de caracter mă impresionează, întrucât nici în cazul meu nu e ceva natural: și eu fac eforturi pentru a o manifesta, știind că nimic nu poate fi mai important și cred că astfel sunt cu atât mai merituos. Unicul defect care i s-a descoperit lui Titus este acela de a fi adus, din cei doi ani ai săi de campanie în Iudeea, o întreagă gașcă de evrei, care dădea rău la curte: marii săi prieteni Agrippa și Iosephus și, mai ales, amanta, Berenice. Nu se arată nicăieri fără ea și circulă bârfe despre o posibilă căsătorie. Romanii de viță veche nu apreciază deloc ce se întâmplă. Vespasian își roagă fiul să pună lucrurile la punct. Titus acceptă. *Titus reginam Berenicem ab Urbe dimisit invitus invitam*, rezumă Suetoniu situația într-o singură frază care, tradusă de-a dreptul, înseamnă: „Titus a îndepărtat-o din Roma pe regina Berenice împotriva voinței lui, împotriva voinței ei“ — numai că *invitus invitam* e mult mai frumos decât atât, e o culme a rafinatului stil latin. Din aceste două cuvinte, Racine

va extrage una dintre cele mai frumoase tragedii clasice, iar Robert Brasillach, în plină ocupație germană a Franței, o piesă de teatru pe bună dreptate mai puțin celebră despre meritul de a părăsi o veche iubită evreică. Prin urmare, Berenice se va întoarce în Orientul gol de acum. Va reveni la Roma după moartea lui Vespasian, se va revedea cu Titus, însă prea târziu. După o domnie unanim considerată prea scurtă, va muri de o boală misterioasă, care îi va face pe toți să se întrebe dacă nu cumva fusese otrăvit de groaznicul lui frate, Domitian, sau, după cum susține Talmudul din Babilon, chinuit de o musculiță care îi intrase în creier prin ureche, spre a-l pedepsi pentru distrugerea Ierusalimului. Pe patul de moarte, mai spune Suetoniu, s-a plâns că viața îi e luată în pofida nevinovăției lui, „întrucât niciuna dintre faptele sale nu îi provoca remușcări, cu excepția uneia singure" — nu se va ști niciodată care.

30

Prin intermediul lui Tacit și al lui Suetoniu, cunoaștem perfect marea istorie a Romei celui dintâi secol: împărați, Senat, războaie de frontieră și intrigi de palat, dar nu suntem mai puțin bine dotați cu informație privitoare la viața cotidiană, grație lui Iuvenal și lui Marțial. Cel dintâi, încarnare, după cum cred că am mai spus-o, a reacționarului fermecător, gen Philippe Muray, a scris *Satire* caustice și colerice, al doilea *Epigrame* minimaliste, porcoase una din două, bine văzute în orice împrejurare.

Cine crede, ca mine, că Luca s-a întors la Roma la începutul anilor șaptezeci, încercând să-și imagineze viața pe care a dus-o acolo, ar face mai bine să îl citească pe Marțial decât *Quo vadis?*

Bineînțeles, între Marțial și Luca e o diferență enormă: unul este creștin, celălalt, nici vorbă, însă amândoi — în privința lui Marțial, e sigur, în a lui Luca e doar părerea mea — aparțin aceleiași clase sociale. Mici burghezi, citadini dezrădăcinați, veniți unul din Spania, celălalt din Macedonia, nu tocmai săraci, în sensul că nu aveau grija a ce vor pune pe masă a doua zi, însă departe, foarte departe de a fi bogați într-un oraș în care, cu ajutorul băncii private și a speculațiilor, se acumulează averi fabuloase. Farmecul lui Marțial și motivul pentru care îl convoc aici este că povestește totul, cu predilecție pentru detaliile triviale disprețuite de autorii nobili. E în stare să facă literatură, la fel ca Georges Perec ori Sophie Calle, din listele de cumpărături sau carnetul de adrese. Locuiește într-o locuință cu două camere, la al treilea etaj al unei case de raport. Se plânge neîncetat de zgomotul care nu-l lasă să doarmă, întrucât doar noaptea au dreptul să circule prin oraș convoaiele cu mărfuri, în așa fel încât, abia încheiat concertul carelor care se tot învârt de colo-colo și al conducătorilor de care ce se înjură, începe, în zori, cel al negustorilor care își deschid zbierând dughenele. E celibatar, iar casa lui se reduce la doi sau trei sclavi, adică minimul acceptabil: dacă nu ai nici măcar atâția, înseamnă că ești chiar tu sclav. Marțial doarme în pat, sclavii — pe niște rogojini din încăperea de alături. Nu sunt sclavi de lux, din cei cumpărați scump, dar ține mult la ei, se poartă cu ei frumos, culcându-se cu ei liniștit. Adevăratul lui lux este biblioteca personală,

alcătuită din rulouri de papirus de modă veche, dar și din *codex*-uri, teancuri de foi legate, scrise și pe o parte, și pe cealaltă care, cu diferența că sunt copiate de mână, pot fi luate drept cărți în sensul modern al cuvântului. Acest nou suport începea să ia locul celui vechi, așa cum fac în ziua de azi cărțile electronice: în fine, sunt pe cale de a o face, treaba nu e încă gata. Sunt astfel editați marii clasici, Homer, Virgiliu, dar și bestselleruri contemporane ca *Scrisorile către Lucilius* și, când Marțial însuși va avea această onoare cu ultimele lui culegeri de epigrame, va fi la fel de mândru ca un scriitor francez care ajunge să fie publicat încă din timpul vieții în Colecția *Pléiade*. Marțial este un om de litere, vanitos ca toți oamenii de litere, dar, în afară de asta, un pierde-vară simpatic, având grijă mai mult de plăcerile decât de cariera lui, versiune romană a nepotului lui Rameau. Pentru el, ziua ideală, fie că e timp frumos, fie că e urât, constă în a lenevi toată dimineața, în a căsca gura prin librării, în a alege cele necesare pentru cină — sparanghel, ouă de prepeliță, rucola, uger de scroafă — pe care o va oferi, seara, celor doi sau trei prieteni cu care va sta la o bârfă, dând gata un ulcior de vin de Falerne făcut din struguri culeși târziu — preferatul lui. După-amiaza, trece pe la baia publică. Nu există nimic mai bun decât băile publice: aici te speli, aici asuzi, aici stai la taclale, aici mai joci ceva, aici îți faci siesta, aici citești, aici visezi. Unora le place mai mult la teatru sau la circ. Nu și lui Marțial. Și-ar putea petrece întreaga viață la baia publică. De altfel, este mai mult sau mai puțin ceea ce și face. Însă această plăcere, aceste plăceri se plătesc printr-o corvoadă care e soarta și coșmarul majorității romanilor: vizitarea matinală a patronului.

*

Trebuie bine înțeles: în Imperiu, ca în oricare altă societate preindustrială, munca productivă era agricultura și agricultura, după cum se știe, se practică la țară. Și atunci ce făceau orășenii? Păi, nu mare lucru. Erau niște asistați. Bogații, care dețineau pământurile și scoteau din ele profituri imense, hrăneau săracii cu pâine și cu jocuri — *panem et circenses*, conform formulei lui Iuvenal — pentru ca nici foamea și nici inactivitatea să nu le inspire gândul revoltei. Două zile din trei erau zile de sărbătoare. Băile publice erau gratuite. În sfârșit, cum tot trebuie ceva bani pentru a trăi, societatea urbană se împărțea nu în angajatori și salariați, primii retribuind munca ultimilor, ci în patroni și clienți, primii întreținându-i pe ultimii pentru ca aceștia să nu facă nimic altceva decât să le arate recunoștință. Un om bogat, în afara pământurilor și a sclavilor, avea și o clientelă, adică un anumit număr de indivizi mai puțin bogați decât el, care se prezentau în fiecare dimineață la casa acestuia pentru a primi o mică sumă de bani numită *sportula*. Minimum șase sesterți, echivalentul unui salariu minim garantat pe lună. Romanii săraci din asta trăiau și cei nu chiar atât de săraci tot așa, dar la un nivel mai ridicat: aveau patroni mai bogați, aceștia la rândul lor clienți ai unor patroni și mai ridicați. Marțial era un poet cunoscut și mai degrabă mulțumit de viața pe care o trăia, ceea ce nu înseamnă că, în timpul celor treizeci și cinci ori patruzeci de ani în care a locuit la Roma, nu a fost nevoit ca, în fiecare dimineață — și numai Dumnezeu știe cât s-a plâns de acest lucru —, să se dedea respectivului ceremonial. Detesta trezitul devreme. Și îmbrăcatul în togă îl detesta: era aspră, grea, incomodă și mai și costa scump curățătoria, dar era obligatoriu să-ți pui o togă pentru a-ți saluta patronul, după cum, în ziua

de azi, e obligatoriu să-ți pui cravata pentru a te duce la birou. Detesta să meargă repede pe jos, fiindcă nu avea mijloacele materiale pentru a-și plăti o litieră, iar străzile erau înguste, prost pavate, pline de noroi și prezentau riscul de a o păți, cel puțin murdărindu-și toga. Detesta să facă anticameră la un patron, cu o întreagă liotă de alți paraziți la care se uita cu dispreț și neîncredere. Când, în sfârșit, patronul catadicsea să-și facă apariția, la fel de plictisit precum clienții, îi era silă să stea la coadă pentru a-i strecura câteva cuvinte pe tonul cuvenit — ton ce se chema *obsequium*, cuvânt care nu mai are nevoie de niciun comentariu[35]. Detesta ca, odată îndeplinit ritualul, să treacă pe la casă, unde se găsea un soi de aprod, și doar atunci, înarmat cu amărâta de *sportula*, să înceapă o zi de trândăveală mai mult sau mai puțin fecundă. S-ar putea spune că nu se plătea prea scump dreptul la lene, însă același lucru s-ar putea spune și despre indemnizațiile de șomaj din ziua de azi, de care prea puțini beneficiari se bucură fără posomorâte gânduri ascunse. Ritualul matinal era o servitute, o umilință și acesta a fost unul dintre motivele pentru care, aproape de șaizeci de ani, Marțial a preferat să se întoarcă în Spania lui natală unde a și murit de plictiseală. Adora Roma, dar se săturase de *sportula*, de ambuteiaje, de cuvinte goale: considera că depășise vârsta.

---

[35] În latină: împlinirea voii cuiva, supunere, ascultare.

31

Luca era contrariul unui individ care se bucură de plăcerile vieții, precum Marțial. Nu se ducea la baia publică decât pentru a se spăla. În cazul în care avea sclavi, sigur nu se culca cu ei. Masa era o ocazie de a aduce mulțumiri cerului, nu de a colporta bârfe. Însă în derularea ei exterioară, viața lui de flăcău bătrân și cultivat trebuie că semăna cu a lui Marțial. Era viață de roman din clasa de mijloc, iar creștinii din Roma acelui moment înțeleseseră lecția lui Pavel: se comportau ca niște romani din clasa de mijloc. Fără să facă valuri, fără comportament bizar, fără bărbi lungi de profet și încă mai puțin cu adunări clandestine prin catacombe. Se strângeau pentru agape prin casele familiilor respectabile, din ce în ce mai des prin ale familiilor păgâne convertite discret sau pe cale de convertire. Chiar dacă își câștiga cele necesare traiului exercitându-și meseria de medic, lucrul acesta nu-l împiedica pe Luca să aibă un patron, ca fiecare. Evanghelia și *Faptele apostolilor* sunt dedicate unui anume Teofil, despre care nu se știe dacă este un personaj simbolic — numele înseamnă „prietenul lui Dumnezeu" — ori a existat cu adevărat. După modul în care Luca i se adresează în prologurile la cele două cărți este, în orice caz, limpede că este vorba despre un păgân interesat de creștinism și că se pune problema convertirii acestuia cu argumente pe înțelesul lui. Din punctul meu de vedere, îmi imaginez că acest Teofil era patronul lui Luca și că Luca a trecut pentru patron de la statutul de parazit matinal la cel de obișnuit al casei, eventual de medic curant, și că a probat

în beneficiu personal elementele de limbaj care se vor regăsi mai apoi în Evanghelia lui.

Trebuie mai întâi să ținem cont de extrema neîncredere față de evrei a lui Teofil și, în general, a romanilor care se conformau normelor vremii. Chiar și aceia atrași, odinioară, de fervoarea lor religioasă își reveniseră și nu îi mai vedeau decât ca pe niște teroriști periculoși. În acest sens, Luca făcea adevărate minuni, demonstrând prin exemplul personal că, de fapt, creștinii nu erau evrei, că nu aveau nimic de Mari mituri despre dezvoltarea copiilor a face cu evreii. Unii dintre ei, da, erau, fiindcă așa se născuseră, nu se putea nega, însă erau din ce în ce mai puțini și, oricum, abjuraseră Legea evreiască. Nu respectau niciunul dintre acele ritualuri care multă vreme păruseră pitorești, iar acum păreau amenințătoare. Nu erau afiliați niciunei partide din străinătate. Respectau Roma, funcționarii, instituțiile și pe împăratul ei. Își plăteau impozitele și nu pretindeau nicio exceptare.

Totuși... — îl contraziceau pe Luca, uneori, oameni mai informați decât media. Totuși, învățătorul de la care vă revendicați, despre care ne spuneți că a înviat, era evreu, nu? Și nu a fost crucificat la ordinul guvernatorului roman, pentru rebeliune împotriva împăratului? E mai complicat, răspundea Luca. E drept că era evreu, dar din cauza loialității față de împărat, evreii nu l-au mai suportat: de asta au și făcut în așa fel încât să fie condamnat la moarte. Guvernatorul roman nu a făcut altceva decât să aplice o sentință evreiască — dar forțat de împrejurări, el, om cinstit, și împotriva propriei convingeri, credeți-mă.

*

Propaganda a dat roade. Odată îndepărtat obstacolul evreității, ceea ce povestea Luca plăcea lui Teofil și alor săi. Erau mândri să adere la o doctrină atât de elevată și, totodată, atât de plină de respect față de statutul lor social. Începuseră să dea bani săracilor, ceea ce nu se obișnuia la Roma — dădeai clienților tăi, dar nu și unora mult prea decăzuți pentru a avea un patron. Se gândeau să se boteze. La rândul lui, Luca se gândea tot mai serios să scrie ceea ce îi spunea lui Teofil. Cam pe atunci a început să circule prin cercurile creștine din Roma o mică poveste despre Isus, care se spunea că e opera lui Marcu, fostul secretar al lui Petru.

32

Frédéric Boyer este un scriitor de vârsta mea, care, în 1995, l-a convins pe editorul catolic Bayard să înceapă o întreprindere uriașă: o nouă traducere a Bibliei. Fiecare carte va fi încredințată unui scriitor și unui exeget care vor colabora îndeaproape. Cea mai mare parte a exegeților erau oameni ai Bisericii, cea mai mare parte a scriitorilor erau atei — după cunoștința mea, cu excepția lui Florence Delay și a lui Frédéric însuși. Conducerea de la Bayard, în momentul în care am fost și eu contactat, încă nu își dăduse acceptul, proiectul fiind în stadiul de încercări. „Există un exeget“, mi-a spus Frédéric, „care a început să lucreze pe Evanghelia lui Marcu. Ți-ar conveni să treci la treabă cu el?“

Bineînțeles că am spus da: nu ți se propune de două ori în viață să participi la o traducere a Bibliei. În afară de asta, eram destul de mulțumit că scăpasem de grija de a fi eu cel care alege. Cu câțiva ani mai înainte comentasem și eu, singur în colțișorul meu, Evanghelia lui Ioan și crezusem ori îmi dorisem să cred în învierea lui Isus, dar nu i-am zis nimic lui Frédéric și nici altcuiva din echipa care se constituia puțin câte puțin. Există oameni pe care îi jenează pornografia, însă pe mine nicidecum. Ceea ce mă jenează, ceea ce mi s-ar părea cu mult mai delicat de abordat, cu mult mai impudic decât confidențele sexuale, sunt „lucrurile acelea“: cele ale sufletului, cele legate de Dumnezeu. În forul meu interior, mi-ar plăcea să mă cred mult mai familiarizat cu ele decât tovarășii mei din mica lume literară, meditând la ele și păstrându-mi-le în inimă. Era secretul meu, despre care vorbesc aici pentru întâia oară.

Exegetul care a început să lucreze pe Evanghelia lui Marcu, Hugues Cousin, era un omuleț blând și zâmbitor, un izvor de știință și de modestie. Fusese preot, însă celibatul nu îi convenise: își dorea o nevastă, copii, familie. Dacă Biserica i-ar fi permis, s-ar fi căsătorit rămânând preot. S-ar fi bucurat să îi permită, fiind de părere că ambele vocații sunt perfect compatibile. Cum nu i-a permis, a ales. Fără a protesta, fără a se gândi o clipă la minciuna pe care și-o asumă mulți preoți cu prețul sfâșierii interioare și a pagubelor colaterale, nu mai puțin teribile, s-a răspopit, s-a căsătorit și crește trei copii, fără însă a o fi rupt cu Biserica și fără măcar a se fi îndepărtat de ea. Când l-am cunoscut era, dincolo de cercetările și de lucrările erudite pe care le publica, principalul colaborator

al episcopului de Auxerre, locuind împreună cu familia la umbra casei diocezale. Acolo m-am și dus să-l întâlnesc, în vederea ședințelor noastre de lucru. Câteodată venea el în garsoniera mea din strada Temple. Pentru fiecare verset, îmi propunea o traducere literală, pe care o comenta din plin, în așa fel încât să mă facă să simt roiul de asociații care înconjura fiecare cuvânt grecesc. Riscam și eu câte o traducere pe care o critica, o nuanța, o îmbogățea. Am făcut astfel calea lecturii dus-întors de câteva zeci de ori, în așa fel încât ne-a trebuit aproape un an pentru a ajunge la o primă versiune a celor cam treizeci de pagini.

Ceea ce întrevedea ca revoluționar în inițiativa noastră îl stârnea în chip deosebit pe Hugues, care mă încuraja cu tot mai multă îndrăzneală. Îmi amintesc de aerul lui dezamăgit din ziua în care a observat tonul timid al unuia dintre eseurile mele: „S-ar zice că punctul tău sensibil e Biblia de la Ierusalim. Dac-ar fi vorba despre Luca, hai, mai treacă-meargă, totuși, Marcu…" Insista hotărât asupra limbii grecești defectuoase a lui Marcu — comparabilă, zicea el, cu engleza unui șofer de taxi din Singapore. Ar fi vrut să rămân fidel exercițiului, adică să traduc deliberat într-o franceză eronată. Am discutat îndelung subiectul. Personal, susțineam că greșelile nu țineau de intențiile autorului. Poate, răspundea Hugues, dar țin de rezultat. Ambele poziții puteau fi apărate, am căzut amândoi de acord asupra acestui punct, ne bucuram amândoi să cădem de acord, așa că, până la urmă, am ales o franceză corectă, însă ternă și prost rostuită: fraze așezate una în continuarea alteia, fără legătură ori tranziție. Contrariul „stilului curgător, drag burghezului", pe care-l respingea Baudelaire și către care manifest

o tendință spontană: să asigur mereu legăturile, să am grijă ca frazele să se înlănțuiască bine, în așa fel încât să se poată trece fără asperități de la una la alta. Traducerea m-a ajutat să găsesc tonul pentru romanul meu, *Adversarul*. De altfel, am stat de vorbă și cu Jean-Claude Romand, care s-a declarat foarte interesat de lucrare și a comparat, pentru a ne putea urmări mai bine munca, versiunile Bibliei disponibile în biblioteca penitenciarului.

Două mari idei erau considerate de preț în grupul însuflețit de Frédéric. Cea dintâi era că lucrările biblice constituie un ansamblu heteroclit, întins pe o mie de ani, relevând genuri literare tot atât de diverse ca profeția, cronica istorică, poezia, jurisprudența, aforismul filosofic, și a avut sute de redactori, și ei diferiți. Marile traduceri, fie că aparțin, ca altădată, unui singur om, precum Martin Luther sau Lemaître de Sacy, fie, ca în ziua de azi, unui colectiv de erudiți, ca în cazul TEB sau BJ[36] au tendința de a înveli acest concert de voci discordante într-o armonie artificială: totul seamănă puțin, *Psalmii* sunt scriși precum *Cronicile*, *Cronicile* ca *Proverbele* și *Proverbele* ca *Leviticul*. Avantajul de a încredința traducerile unor scriitori diferiți, fiecare având ori pretinzând că are o voce personalizată, este că acestea pur și simplu nu vor semăna. De fapt, chiar nu ai impresia că lecturezi aceeași carte atunci când treci de la *Psalmii* lui Olivier Cadiot[37] la *Qohelet* în viziunea lui Jacques Roubaud[38], lucru care te face să te simți bine. Inconvenientele sunt, în primul rând, că de la o carte la alta aceleași cuvinte

[36] Traducerea Ecumenică a Bibliei; Biblia de la Ierusalim.

[37] Scriitor, dramaturg și traducător francez, născut în 1956.

[38] Poet, romancier, eseist și matematician francez, născut în 1932.

grecești sau evreiești nu sunt traduse la fel, în așa fel încât lucrul acesta își cam pierde greutatea, ținând cumva de capriciul individual, apoi că scriitorii nu sunt chiar atât de diferiți, toți aparținând nu doar aceleiași perioade și aceleiași țări, dar și aceleiași parohii literare, micul grup de la P.O.L. — Édition de Minuit. După gustul meu, mi-ar fi plăcut să se facă apel și la, nu știu, Michel Huellebecq sau Amélie Nothomb, dar, mă rog, perfecțiunea nu e apanajul acestei lumi, oricum a meritat încercarea, iar munca respectivă ne-a înfrumusețat tuturor participanților viața timp de câțiva ani.

În spatele celei de-a doua mari idei stă himera întoarcerii la origini, la vremea în care cuvintele nu erau uzate, ca acum, după două mii de ani de pioasă utilizare. Cuvinte care răsunau sclipitor — Evanghelie, apostol, botez, convertire, euharistie — fie s-au golit de sens, fie s-au încărcat cu un altul, rutinier și diluat. „Sarea e bună“, zice Isus, „dar dacă sarea se va strica, atunci cu ce veți săra?“ Am petrecut zeci de ceasuri în conclav, încercând să redăm, pentru ziua de azi, cuvântul „evanghelie“. „Evanghelie“ nu e o traducere, ci doar transcrierea cuvântului grecesc *evangelion*. Tot așa, „apostol“ nu e decât transcrierea, în același timp leneșă și pedantă, a grecescului *apostolos* care înseamnă „emisar“; „biserică“ a grecescului *ekklesia* care înseamnă „adunare“; „discipol“ al latinescului *discipulus* care înseamnă „elev“ și „messia“ al evreiescului *maschiah* care înseamnă „uns“. Da, uns: frecat cu ulei. Fapt e că nici cuvântul, nici acțiunea nu sunt foarte apetisante și îmi amintesc că o persoană mai glumeață dintre noi a propus să traducem Mesia cu „Pomădatul“.

*

Cei mai mulți oameni cred, în ziua de azi, că termenul „Evanghelie“ desemnează un gen literar, povestea vieții lui Isus, și că Marcu, Matei, Luca și Ioan au scris evanghelii tot așa cum Racine a scris tragedii ori Ronsard sonete. Numai că acest înțeles nu s-a impus decât pe la jumătatea celui de-al doilea secol. Cuvântul pe care Marcu îl așază în deschiderea scrierii sale e unul obișnuit, care înseamnă „veste bună“. Când Pavel, cu treizeci de ani mai devreme, le vorbește galatenilor sau corintenilor despre „Evanghelia mea“, vrea să spună: v-am predicat versiunea personală a acestei vești bune. Problema e că avem toate motivele de a reproșa termenului „Evanghelie“ că și-a pierdut sensul originar și că, de fapt, nu mai are niciunul, dar a pune „veste bună“ în loc ar fi un remediu care ar face încă și mai rău: ar ține de catolicismul simpatic și parcă-mi și închipui zâmbetul și glasul preotului, în timpul slujbei, exprimându-se astfel. Din partea mea, am dat înapoi și, după nu mai știu câte încercări la fel de consternante precum „mesajul fericit“ sau „anunțul bucuriei“, am sfârșit prin a păstra „Evanghelia“.

Acesta e cel dintâi cuvânt al lui Marcu și nici nu am avut timp să ne venim bine în fire când, câteva rânduri mai departe, am intrat pe teren minat: „Ioan boteza în pustiu, propovăduind“. Propovăduind ce? Ceea ce TEB numește „un botez de convertire în vederea iertării păcatelor“, BJ „un botez de căință pentru remisiunea păcatelor“, iar bătrânul Lemaître de Sacy „un botez de penitență pentru remisiunea păcatelor“. Botez, convertire, căință, penitență, remisiune și, mai rău decât toate, păcat: nouă, celor care pretindeam că vom da un sens mai pur cuvintelor utilizate de trib, fiecare dintre aceste

vocabule, cu încărcătura lor de ulei eclesiastic și de terorism culpabilizant, ne inspira o sfântă oroare. Era necesar să ieșim din această sacristie și să găsim altceva, dar ce? Am sfârșit prin a scrie: „Ioan apăru în deșert, botezând. Propovăduia că, prin această imersiune, te întorceai eliberat de greșeli.“ Tot ce pot spune pentru a mă justifica este că la acest rezultat am ajuns muncind ca un câine. Însă văd și eu că nu e bun. Că un astfel de modernism, peste cincisprezece ani va fi deja demodat. Mă tem că păcatul și căința or să ne-ngroape pe toți.

33

Într-o zi, la începutul lucrului nostru împreună, Hugues m-a întrebat: „De fapt, știi cum se încheie Evanghelia lui Marcu?“ L-am privit, surprins. Bineînțeles că știam cum se încheie, doar o citisem și recitisem îndeajuns de câteva luni încoace: Isus înviat le apare ucenicilor și le spune să propovăduiască Evanghelia tuturor națiilor. Ei bine, nu, mi-a zis Hugues, mulțumit de efect. Nu aceasta este adevărata încheiere. Ultimul capitol a fost adăugat mult mai târziu. Nu figurează nici în *Codex Vaticanus* și nici în *Codex Sinaiticus,* care sunt cele două cele mai vechi manuscrise care s-au păstrat din Noul Testament și care datează din secolul al IV-lea. La data aceea încă, înainte ca Biserica să pună lucrurile în ordine, Evanghelia lui Marcu se încheia cu cele trei femei, Maria din Magdala, Maria, mama lui Iacob, și o a treia, numită Salomeea, care, a doua zi după moartea lui Isus, se duc la

mormânt pentru toaleta mortuară. Acolo găsesc piatra uriașă care bloca intrarea deplasată și, înăuntru, un tânăr înveșmântat într-o robă albă, care le spune să nu le fie frică: Isus nu mai este în mormânt, ci a înviat. Tânărul le ordonă să anunțe vestea ucenicilor. Femeile o iau la fugă. „Și nimănui nimic n-au spus, căci se temeau."

„Se temeau": acestea sunt ultimele cuvinte aparținând lui Marcu.

Îmi amintesc uluirea și, trebuie s-o mărturisesc, încântarea din clipa în care Hugues mi-a spus lucrurile acestea. Am pledat inutil pentru ca traducerea mea să se oprească la acest verset și trebuie c-am făcut și pe interesantul pe la câteva cine, povestind ceea ce puțini oameni știau, și anume că în cea mai veche dintre cele patru Evanghelii nu este arătat Isus înviat, ci povestirea se oprește la imaginea celor trei femei înspăimântate în fața mormântului gol.

Culegerea numită *Q* ne relatează cum vorbea Isus. Marcu ne arată ce făcea, impresia pe care o lăsa, iar această impresie este alcătuită din bizarerie, duritate, amenințare, mai degrabă decât din blândețe și elevare filosofică. În timpul sejurului meu în Turcia, alături de Hervé, am înjghebat lista exorcismelor și a vindecărilor din Evanghelia lui Luca. Cu două excepții, le-a copiat pe toate după Marcu, însă, dacă ne raportăm la versiunea de origine, observăm că le-a edulcorat. La Marcu sunt mai rustice, mai triviale, ușor dezgustătoare: Isus își înfige degetele în urechile unui surd, unge cu propria salivă limba unui bâlbâit, freacă ochii unui orb. Și, mai ales, aceste chestiuni ocupă mult mai mult spațiu decât la Luca. Dacă

l-am cunoaște pe Isus numai prin această mărturie, imaginea pe care ne-am face-o despre el ar fi mai puțin aceea a unui înțelept sau a unui maestru spiritual, cât a unui șaman dotat cu puteri neliniștitoare.

La Marcu nu dai de povești frumoase, de discursuri de pe munte, ci abia de o mână de parabole. De aceea celebră, a semănătorului. De aceea a seminței care, odată ajunsă în pământ, încolțește și crește de la sine, fără a se ști cum. De aceea a seminței de muștar care, minusculă când e semănată, sfârșește prin a deveni un arbore mare. Toate trei se folosesc de aceeași metaforă agricolă, dar spun trei lucruri diferite despre cuvintele lui Isus și despre efectul lor asupra celor care le ascultă: că, la început, a fost vorba despre ceva extraordinar de mic, dar hărăzit să ajungă imens; că acest ceva a crescut în noi fără știrea noastră și fără ca voința noastră să participe în vreun fel; în sfârșit, că acest ceva e fecund pentru unii, dar nu și pentru alții, întrucât unii îl primesc în pământ bun și gras, deci cu atât mai bine pentru ei, însă pământul altora e plin de spini și de pietriș, deci cu atât mai rău pentru ei, căci lucrurile stau astfel: „Căci celui care are i se va da și-i va prisosi, iar de la cel care nu are, și ce are i se va lua."

Consider că aceste cuvinte sunt profund adevărate și pot fi zilnic verificate, însă numai plăcute auzului nu sunt, iar Isus nu se arată mai simpatic nici când ucenicii îl roagă să fie un pic mai limpede, iar el le răspunde: „Vouă am să vă explic aceste pilde. Dar lor le vorbesc în pilde că, văzând, nu văd, și auzind, nu aud nici nu înțeleg, de frică să nu se convertească și să fie mântuiți." Îmi amintesc dificultatea pe care am resimțit-o, traducând acest verset, îndreptându-l, de bine-de rău, către pedagogia adaptată unor clase de diferite niveluri, când,

în realitate, seamănă mult mai mult cu o lecție ezoterică rezervată apropiaților unui guru care alungă profanul în negura exterioară. Modul de lucru e contrar celui al lui Pavel, și lui Luca de asemenea trebuie să-i fi fost greu — dovadă că, recopiind pasajul, a tăiat teribila încheiere: „de frică să nu se convertească și să fie mântuiți". Isus nu putea fi atât de dur.

Încă un lucru trebuie să nu-i fi picat bine lui Luca — deși, uneori, îi face plăcere — și anume modul în care Marcu tratează ucenicii. Cum vestea vindecărilor se răspândise, din ce în ce mai mulți oameni îl urmează pe Isus și, din această adunătură de marginali, de betegi, de șomeri care muncesc cu ziua pe unde apucă, își alege doisprezece care vor lucra pentru el *full time*. Îi trimite prin satele din împrejurimi, doi câte doi, echipați *a minima* — fără provizii, fără bagaje, fără haine de schimb —, cu misiunea de a unge bolnavii cu ulei și de a alunga demonii. Toate acestea s-ar fi putut povesti ca pe un tablou al nașterii unui corp de elită, a unei legiuni glorioase de soldați ai lui Christos, însă Marcu nu ratează nicio ocazie de a prezenta ucenicii în cea mai puțin flatantă lumină. Se presupune că se duc să alunge demonii, însă, de cum ajung la locul faptei, dau fuga să-și caute învățătorul. Sunt obtuzi, certăreți, invidioși, după cum o arată și povestea locurilor bune pe care Iacob și Ioan vor să și le rezerve alături de Isus, la Judecata de Apoi. Isus se răstește la ei, dar, câteva pagini mai departe, cei doi mai găsesc un subiect de dispută, pentru a afla care dintre ei e cel mai mare, iar Isus le repetă, din ce în ce mai puțin răbdător, că acela care vrea să fie primul trebuie să accepte să fie ultimul: aceasta este legea și ea valorează

mult mai mult decât vechea Lege. Când le spune că în curând va fi respins, persecutat, ucis, Petru își manifestă puternic dezacordul — nu trebuie povestite astfel de lucruri, poartă ghinion —, atrăgând răspunsul pe care deja l-am citat: „Mergi înapoia mea, Satano!“ Isus îl cunoștea pe Satana: spune că a petrecut patruzeci de zile în deșert, în tovărășia lui și a fiarelor care îl slujeau.

După ultima cină, în grădina Ghetsimani, se trage mai la o parte pentru a se ruga împreună cu Petru, Iacob și Ioan. „Sufletul meu e trist de moarte“, le spune el. „Rămâneți cu mine, nu dormiți!“ Însă, după un minut, toți trei dorm sforăind de poți să tai lemne pe ei. De trei ori Isus încearcă în zadar să-i trezească. Atunci când e să fie arestat, unul dintre ucenici opune rezistență și taie urechea unui slujitor al marelui preot, însă, după asta, începe debandada. Niciunul dintre ei nu se găsește la piciorul crucii în timp ce, agonizând, Isus horcăie: „Doamne, Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit?“ Doar câteva femei îl privesc, de la distanță. Un vag simpatizant, Iosif din Arimateea, dă jos cadavrul și îl așază într-un mormânt. Și, în continuare, nici vorbă de vreun discipol prin preajmă. Până la urmă, nu sunt pe acolo decât cele trei femei rătăcite, cele care se uită de la distanță și nu spun nimic nimănui, căci le este frică.

Să rezumăm: este vorba despre povestea unui vraci rural care practică exorcisme și e luat drept vrăjitor. Vorbește cu diavolul în deșert. Familia vrea să-l închidă. Se înconjoară de o gașcă de inși de nimic, pe care îi îngrozește cu prezicerile sale, pe cât de sinistre, pe atât de enigmatice, și care o iau la sănătoasa când este arestat. Aventura lui, care durează mai puțin de trei ani,

se încheie printr-un proces grăbit și o execuție sordidă, provocând descurajare, abandon și spaimă. Nimic nu se întreprinde în relatarea lui Marcu pentru a înfrumuseța ori a face mai plăcute personajele. Citind acest fapt divers brutal, ai senzația că ești pe cât de aproape posibil de un orizont altfel nicicând de atins, adică de ceea ce s-a petrecut cu adevărat.

34

Știu că mă proiectez și pe mine în toată această poveste. Totuși, cred că, descoperind narațiunea lui Marcu, lui Luca i-a fost cam necaz. Eeei, a făcut-o altul... Pentru că el însuși dorea s-o facă, pentru că, poate, chiar începuse s-o facă. Și-apoi, după ce l-a citit pe Marcu, trebuie să-și fi spus: pot s-o fac mai bine. Dețin informații de care Marcu habar n-avea. Sunt mai educat, știu să mânuiesc pana. Cartea asta nu e decât o schiță executată de un evreu pentru evrei. Dacă ar citi-o Teofil, i-ar cădea din mână. Versiunea definitivă a poveștii, cea pe care o vor citi păgânii cultivați, mie-mi revine sarcina de a o scrie.

Istoricii moderni au repudiat clișeele gen stampe de Épinal. Tratatelor și bătăliilor lui Roland și Ronceveax-ului le preferă evoluția cadastrului și asolamentul trienal. În materie de Biblie, marea lor grijă este să dilueze aportul individual într-o tradiție colectivă descărnată. Zic ei: Evanghelia e alcătuită din straturi, producția cutărei

ori cutărei comunități, doar n-o să credem cu naivitate că a fost *cineva* care s-o scrie. Nu sunt de acord. Bineînțeles că a fost vorba despre o comunitate, bineînțeles că este și opera copiștilor și a copiștilor copiștilor, ceea ce nu împiedică faptul ca textul, la un moment dat, să fi fost scris de cineva și, în povestea mea, acest cineva este Luca. Mai zic ei: să ne ferim de anacronismul constând în imaginarea unui evanghelist care lucrează plecând de la mai multe documente pe care le are la îndemână, întinse pe masă — cum am și eu câteva biblii, pe Renan îndeaproape și, în dreapta, rafturile care nu încetează să se umple. Sunt mândru ca un copil de această bibliotecă biblică și mă simt la mine în birou ca Sfântul Augustin pe cale de a scrie, din minunatul tablou al lui Carpaccio, cel cu cățelușul, care poate fi văzut în *scuola* San Giorgio degli Schiavoni, din Veneția, și, într-adevăr, nu văd ce e de necrezut în respectiva imagine, cel puțin în privința lui Luca.

Luca era un literat și, chiar dacă locuința sa din Roma era încă și mai modestă decât a lui Marțial, lucrul acesta nu-l împiedica să aibă acasă o mică bibliotecă. Anacronismul, dacă tot e să căutăm unul, este masa — mobilă pe care romanii o foloseau prea puțin. Făceau totul culcați: dormeau, mâncau, scriau. Să admitem că, asemenea lui Proust, Luca și-a scris cartea în pat. Întinse pe cuvertură, vom descoperi mai întâi Septuaginta, apoi povestea lui Marcu recopiată chiar de Luca, în sfârșit, culegerea de spuse ale lui Isus, pe care Filip i le-a relatat la Cezareea, și aceasta recopiată tot de el. Micul rulou pe care l-a păstrat mereu în fundul cufărului de călător e comoara lui. Totodată, acesta este acum avantajul lui, prin comparație cu Marcu, apostol care, lipsit de acces la document, e sărac

în informațiile privind învățătura lui Isus. Septuaginta, Marcu și *Q*: trei documente de referință la care cred că l-a adăugat pe Iosephus Flavius.

Fiind prieten cu Titus, Iosephus nu a avut de suferit din cauza valului antievreiesc care a urmat căderii Ierusalimului. Cei mai mulți dintre prizonierii de război evrei ajunseseră sclavi la Roma. În schimb, el s-a instalat confortabil într-o casă frumoasă de pe dealul Palatin, având o pensie pe viață, inel de cavaler, relații la Curte și, cum fac deseori diplomații constrânși să iasă anticipat la pensie, s-a reconvertit în istoric. Mai întâi în aramaică, apoi într-o greacă rafinată până la arhaism, a scris povestea de care m-am slujit din plin, în care a încercat în același timp să îl preamărească pe Titus, să-și acorde un rol minunat și să-și apere poporul pe care o bandă de iresponsabili l-a dus la pieire. *Războiul evreilor* a apărut în anul 79. Un roman cultivat și interesat de iudaism nu putea să nu audă vorbindu-se despre carte. Este un volum gros — 500 de pagini adunate în ediția de la Minuit, fără a mai pune la socoteală și prefața lui Pierre Vidal-Naquet. Probabil costa mult. Poate că Luca l-a consultat într-o bibliotecă publică — existau unele excelente, ca aceea de la templul lui Apollon —, dar, mai degrabă, îmi închipui că a mai strâns cureaua și l-a cumpărat dintr-una dintre librăriile din Argiletum, unde se vindea și Marțial. Cum cunosc și eu bine respectiva bucurie, mi-l imaginez aducând acasă prada, izvor de cuvinte, de nume, obiceiuri și mici fapte istorice, pe care le-a degustat ca pe miere. În Evanghelie și, mai ales, în *Faptele apostolilor*, va vorbi despre învățătorul fariseu Gamaliel, despre rebelul Theudas, despre Egiptean, despre

tot soiul de oameni complet necunoscuți în lumea romană, cu delectarea jurnalistului care dă de un document mulțumită căruia reportajul lui va prinde greutate și consistență, pentru a coincide, în mintea cititorilor, cu evenimente verificabile. Astfel îl citim și noi, acum, pe Iosephus, ca pe un contrapunct la Noul Testament. Din acest motiv, Arnauld d'Andilly, jansenistul care l-a tradus în franceză, în secolul al XVII-lea, îl numea „al cincilea evanghelist“.

35

Așadar: suntem la Roma, către sfârșitul anilor șaptezeci ai secolului I. Luca începe să-și scrie Evanghelia.

Cât despre mine, vă invit să vă întoarceți la pagina 302 pentru a reciti primele rânduri: scrisoarea adresată lui Teofil. Haideți, vă aștept.

Le-ați recitit? Suntem de acord? Programul pe care și-l stabilește Luca este exact cel al unui istoric. Îi promite lui Teofil o anchetă în teren, un raport în care să se poată avea încredere: ceva serios. Or, abia formulată această exigență, ce face în rândurile următoare?

Un roman. Pur și simplu un roman.

36

„Fost-a în zilele lui Irod, regele Iudeii, un preot cu numele Zaharia din ceata preoțească a lui Abia, și femeia lui era din fiicele lui Aaron și numele ei era Elisabeta."

Cititorul nu știe cine sunt Zaharia și Elisabeta. Nimeni nu a auzit vorbindu-se vreodată despre ei, însă despre regele Irod da și se întâmplă ca în *Cei trei muschetari*, unde personaje ca Ludovic al XIII-lea sau Richelieu acoperă cu credibilitatea lor pe Athos, Porthos, Aramis și Doamna Bonacieux. Zaharia și Elisabeta, continuă Luca, sunt oameni drepți, iubitori de Dumnezeu și se bucură să respecte Legea. Însă, vai, nu au avut bucuria de a face un copil. Într-o zi, pe când Zaharia se roagă în Templu, în fața lui apare un înger. Elisabeta, îl anunță îngerul, îi va dărui un fiu, pe care va trebui să-l cheme Ioan. Zaharia se miră: doar sunt bătrâni, Elisabeta și el... Ca să-l învețe minte, îngerul îl lasă fără glas. Zaharia iese mut din Templu și așa rămâne. Peste puțin, Elisabeta se dovedește gravidă.

Marea diferență dintre Vechiul și Noul Testament, spunea filosoful german Jakob Taubes, este că cel Vechi e plin de povești cu femei sterile cărora Dumnezeu le dăruiește posibilitatea de a avea copii atunci când ele își pierduseră orice speranță că s-ar putea întâmpla așa ceva și că nu dai nici măcar de una singură în cel Nou. Nici nu se mai pune problema de a crește, multiplica și prospera, ci, mai degrabă, de a se transforma în eunuc pentru a câștiga dreptul la Împărăția Cerurilor. Povestea Elisabetei pare a infirma remarca pătrunzătoare, dar, de fapt, nu

e așa: în spiritul lui Luca, tot în Vechiul Testament ne aflăm. Zaharia și Elisabeta stau în pragul Evangheliei ca reprezentanți ai vechiului Israel și una dintre trăsăturile care mă impresionează cel mai tare la personajul meu este tandrețea cu care îi pictează.

Sigur, pictura miroase a pastișă. Când îngerul, în Templu, îl anunță pe Zaharia că acel copil care i se va naște „va fi mare înaintea Domnului și nu va bea vin, nici sicheră și încă din pântecele mamei sale se va umple de Duhul Sfânt și va merge înaintea Domnului cu duhul și cu puterea lui Ilie…", trebuie să ne amintim că acest șuvoi de vocabule emfatice, în stilul evreiesc, acest exces de culoare locală sunt invenția unui păgân care, cu câțiva ani mai înainte, văzuse Templul pentru întâia oară, fără a înțelege nimic din fandoselile la care fusese obligat maestrul lui, Pavel. S-a întors însă. A dat târcoale. Chiar făcând parte dintr-o mișcare ce, în mod irezistibil, se elibera de iudaism, a ținut să cunoască iudaismul. Ba chiar a făcut mai mult decât să-l cunoască: l-a iubit.

În clipa în care scrie, linia partidului obligă la zdrobirea Israelului. E lucrul pe care îl fac cu zel ceilalți evangheliști, care sunt evrei. Nu și Luca. Luca, unicul *goy* din grupul de patru, își începe Evanghelia cu acest mic roman istoric, plin de semitisme prinse din Septuaginta, în speranța de a-l face pe Teofil să simtă frumusețea acelei lumi dispărute, a acelei pietăți care se exprimă mai puțin prin vastele colonade ale Templului, cât prin sufletul recules și scrupulos al unor drepți precum Zaharia și Elisabeta. De parcă, înainte de a ridica ancora, ar vrea să ne amintească faptul că ei știau cum niciun alt popor nu va ști vreodată, înțelesul cuvintelor lui Iov: „Te privesc din miezul cărnii mele, Doamne."

37

Elisabeta își ascunde sarcina timp de cinci luni. În a șasea, același înger, Gabriel, se duce să o vadă pe verișoara Elisabetei, Maria, care locuiește la Nazaret, în Galileea. Și pe ea o vestește că va concepe și va naște un copil. Îi va spune Isus, dar va fi numit Fiul lui Dumnezeu. Vestea o tulbură pe Maria: e logodită cu un anume Iosif, însă doar logodită, adică încă virgină. Cum să conceapă, dacă nu a cunoscut bărbatul? „Nu îți face griji, îi răspunde îngerul, lui Dumnezeu nimic nu îi este cu neputință. Verișoara ta, Elisabeta, nu a zămislit și ea la bătrânețe, ea, cea numită stearpă?“ Maria ar putea face observația că o sarcină tardivă și una virginală nu sunt deloc același lucru, dar se mulțumește să răspundă: „Iată, roaba Domnului. Fie mie după cuvântul tău!“

Să ne oprim din nou. Pavel și Marcu, cei doi cei mai vechi martori ai creștinismului, nu cunosc povestea concepției virginale. Zece sau douăzeci de ani mai târziu, ea apare în două Evanghelii ai căror autori nu se cunosc între ei. Luca scrie la Roma, Matei în Siria, ambii relatează detaliile nașterii lui Isus și, cu excepția acestui punct, textele lor nu au nimic în comun. Matei spune că magii au venit din Orient, călăuziți de o stea, pentru a adora viitorul rege al evreilor. Mai spune că adevăratul rege al evreilor, Irod, aflând aceasta și temându-se că ar putea fi detronat într-o zi, a pus să fie masacrați toți copiii sub doi ani din regiune. Adaugă că Iosif, prevenit de înger, și-a salvat familia ducând-o în Egipt. Luca nu știe nimic din toate acestea, deși nu sunt lucruri banale, însă afirmă, la fel ca Matei, că Isus s-a născut dintr-o fecioară. De unde

să fi apărut povestea? Cine a pus-o în circulație? Nimeni nu știe nimic. Apariția ei e un mister, chiar dacă nu acceptăm că și a lui Isus e tot așa. Nu am nicio teorie legată de acest subiect.

În schimb, am una despre felul în care Luca și-a construit povestirea și aici mă simt clar mai competent. În tabloul Bunei Vestiri există o găselniță de romancier sau de scenarist tot atât de extraordinară ca intrarea în scenă a lui Pavel, în *Faptele apostolilor*. Amintiți-vă: Luca relatează lapidarea lui Ștefan și semnalează, incidental, că, pentru a duce fapta la-ndeplinire mai ușor, ucigașii și-au lăsat mantalele în paza unui tânăr, pe numele lui Saul. La fel de incidental cum vom afla, din gura îngerului Gabriel, că acea Elisabeta introdusă fără vreun motiv aparent la începutul Evangheliei, e verișoara Mariei și, deci, cei doi copii care vor fi născuți, Ioan și Isus, vor fi și ei veri.

Cititorul meu poate că a observat: nu ezit, uneori, să urmez tradiția, împotriva istoricilor dubitativi. De pildă, nu mi se pare absurdă ipoteza, asociată totuși celui mai cras fundamentalism, conform căreia Luca deține anumite informații direct de la Maria. Însă faptul că Ioan și Isus au fost veri, lucru despre care nu mai este vorba nicăieri altundeva, sunt gata să pariez pe locul meu în Împărăția Cerurilor că este o invenție. Și nu una moștenită, ca vizita îngerului Gabriel, ținând de una dintre acele „comunități primitive" care, conform specialiștilor în Biblie, ar fi scris Evangheliile. Nu, ci pur și simplu o invenție a lui Luca.

Acesta se găsea în fața unui caiet de sarcini care îl obliga să trateze, în primul rând, nașterea virginală a lui Isus, în al doilea, personajul Ioan, cu care nu prea știa ce

să facă. Era în pat sau la terme, sau se plimba pe Câmpul lui Marte când i-a venit ideea: și dacă Isus și Ioan ar fi fost veri? Uite o chestie care va aranja perfect treburile lui de narator! Întrucât am cunoscut și eu, uneori, echivalentul respectivei stări, îmi imaginez excitația lui Luca și cum, în siajul acestei idei, s-a dezvoltat de domeniul evidenței compoziția primelor două capitole, majestuoasă și pură ca o frescă a lui Piero della Francesca.

38

După Buna Vestire urmează Vizita Sfintei Fecioare, așadar, Maria pleacă din satul ei din Galileea pentru a-și saluta, în Iudeea, verișoara. Când intră pe ușă, copilul pe care Elisabeta îl poartă în pântece tresare. Cele două femei însărcinate, una cu Isus, cealaltă cu Ioan, stau una în fața celeilalte. Inspirată de Sfântul Duh, Elisabeta îi spune Mariei că e binecuvântată între femei, întrucât e mama Domnului, iar Maria intonează ceea ce am putea numi marea ei arie, într-atât a fost pusă, somptuos, pe note. Această acțiune ținând de grația divină începe, în Biblia latină, prin cuvintele *Magnificat anima mea Dominum*, „Mărește, sufletul meu, pe Domnul“: iată de ce i se spune *Magnificat*.

Acum mai bine de zece ani, am întreprins cercetări ezitante privitoare la bunicul meu matern, Georges Zourabichvili, care au dus la *Un roman rus*. Acel om sclipitor, dar sumbru, hărăzit nenorocului și care ar fi trebuit

să dispară tragic la încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, a căutat în credința creștină un răspuns la întrebările care îl frământau. La fel cum urma s-o fac și eu la cincizeci de ani după el, se ducea zilnic la slujba de la biserică, se spovedea, se împărtășea și am recunoscut, analizându-l, experiența pe care eu însumi am parcurs-o: nevoia de a-și lega angoasa de o certitudine; argumentul paradoxal conform căruia supunerea la o dogmă e un act de supremă libertate; modalitatea de a oferi sens unei vieți de neträit, care devine o succesiune de încercări impuse de Dumnezeu. Printre hârtiile lui, am descoperit un comentariu lung la *Magnificat*. Ce e Evanghelia? se întreba. Și răspundea: Cuvântul lui Dumnezeu, relevat oamenilor și infinit mai mare decât aceștia. Ce e *Magnificat*? Răspunsul cel mai corect care poate fi dat Cuvântului lui Dumnezeu. Mândră docilitate, veselă supunere. Spre asta ar trebui să tindă oricare suflet: spre a fi slujitorul Domnului.

Am recitat aceste versete la fel ca bunicul meu, încercând să mă impregnez cu ardoarea lor. Jacqueline spunea că devoțiunea față de Sfânta Fecioară era calea cea mai sigură către misterele credinței: am vrut să mă dedic ei și, timp de câteva luni, am ținut în buzunar șiragul de mătănii pe care mi-l dăruise, spunând de douăzeci, de treizeci de ori pe zi, *Ave Maria*. Acum, când trasez portretul unui evanghelist om de litere, scenarist, pastișor, constat că sublimul poem *Magnificat* este de la un capăt la altul un ghiveci de citate biblice. Grila TEB semnalează câte două pe fiecare rând, cea mai mare parte provenind din Psalmi și, ciudat lucru, emoția pe care m-aș fi bucurat să o resimt și nu o resimțeam spunându-mi rugăciunile, o simt acum, când mi-l imaginez pe Luca scormonindu-și

Septuaginta, alegând fragmente din vechile rugăciuni evreiești, inserându-le cu meticulozitate, ca un bijutier care montează un colier de pietre prețioase, pentru a-i oferi lui Teofil o idee despre ce însemna iubirea de Dumnezeu la evreii pe care același Dumnezeu îi părăsise.

Maria rămâne trei luni la verișoara ei, apoi se întoarce acasă. Elisabeta naște. Familia dorește ca pe copil să-l cheme Zaharia, ca pe tatăl lui, însă acesta, rămas mut după viziunea din Templu, scrie pe o tăbliță că nu, trebuie să se numească Ioan. Scriind aceasta, limba i se dezleagă și, la rândul lui, intonează un imn despre planurile lui Dumnezeu și rolul pe care îl va juca fiul lui: „Și tu, pruncule, proroc al Celui Preaînalt te vei chema, că vei merge înaintea feței Domnului ca să gătești căile lui, ca să lumineze pe cei care ședeau în întuneric și în umbra morții." TEB spune foarte vag că acest imn numit *Benedictus* trebuie „să provină din comunitatea palestiniană", fără a-și asuma astfel cine știe ce riscuri și ferindu-se să recunoască faptul că, la fel ca *Magnificat*, este un somptuos colaj alcătuit de Luca. În sunetul acestui *Benedictus* a fost botezat fiul meu, Jean-Baptiste.

Iată că își face apariția decretul lui Cezar Augustus, vizând nici mai mult, nici mai puțin decât recensământul întregii lumi. Quirinius, pe atunci guvernator al Siriei, este însărcinat cu aplicarea lui în Palestina. Asta o spune Luca, vrându-se istoric și furnizor de date de încredere și verificabile, iar, două mii de ani mai târziu, istoricii vor fi din acest motiv cam încurcați, întrucât recensământul, supervizat într-adevăr, în Palestina, de către guvernatorul Quirinius, a avut loc la zece ani după moartea lui Irod,

sub domnia căruia Matei și Luca îl fac să se nască pe Isus. Chestiunea recensământului, în relatarea lui Luca, nu servește decât unui singur obiectiv: să-l facă pe Isus să se nască la Bethleem și astfel să se împlinească o profeție absolut marginală și deformată, pe care nimic nu-l obliga să o scoată în evidență. Eroare clasică de scenarist: încăpățânarea de a rezolva o incoerență asupra căreia, cu toate eforturile depuse, nu faci altceva decât să atragi atenția, în așa fel încât se va vedea ca nasul în mijlocul figurii, când ar fi fost de ajuns să nu-i mai dai importanță pentru a o face să treacă, fără probleme, neobservată. În context, cum făcea parte din caietul de sarcini ca Isus să se nască la Bethleem, Luca se simte obligat să explice pentru ce părinții acestuia, deși erau din Nazaret, s-au dus pentru naștere la Bethleem. Răspuns: întrucât cam în perioada aceea a avut loc un recensământ și exista obligația ca fiecare să fie recenzat în orașul natal, iar Iosif, deși nu se născuse în Bethleem, aparținea familiei lui David, care acolo își avea rădăcinile.

Bun.

De-acum, ceea ce garantează reușita filmului nu este credibilitatea scenariului, ci forța scenelor, or, pe terenul acesta, Luca nu are rival: hanul plin ochi, staulul, nou-născutul care e înfășat și culcat în iesle, ciobanii de pe dealurile învecinate, care, anunțați de un înger, vin în alai, înduioșați de copil… Regii magi ne vin de la Matei, boul și măgarul sunt adaosuri mult mai târzii, însă tot restul e inventat de Luca și, în numele corporației romancierilor, spun atât: respect.

În punctul la care am ajuns, nu se va mai mira nimeni că Luca este singurul dintre cei patru evangheliști

care amintește că Isus a fost circumcis. Într-o vreme în care se dădeau jos pantalonii bătrânilor, în plină stradă, pentru a verifica dacă nu cumva aparțin rasei blestemate, era tentant să aluneci pe lângă subiect, însă Luca nu a alunecat. A ținut s-o spună, după cum a ținut și să povestească episodul prezentării copilului în Templu. E acolo un om foarte bătrân, numit Simeon. E drept și pios și așteaptă mântuirea Israelului, iar Sfântul Duh i-a promis că nu va muri înainte de a-l vedea pe Mesia. Acest Simeon seamănă mult cu Zaharia. Și mai ales amândoi seamănă mult cu Iacob, fratele Domnului. La fel cum părerea mea este că Luca este cel care a scris scrisoarea atribuită lui Iacob, din Noul Testament, tot așa sunt de convins că la el s-a gândit compunând cea de-a treia dintre marile arii care punctează prologul. Bătrânul ia copilul în brațe: „Acum, zice el, slobozește pe robul tău, Stăpâne, după cuvântul tău, în pace, că ochii mei văzură mântuirea Israelului." Se poate ghici că, murmurând aceste cuvinte, leagănă copilul, iar sublima cantată pe care i-au inspirat-o lui Bach, *Ich habe genug*, ne leagănă și nouă sufletele.

Cei doi băieți, Ioan și Isus, cresc și fizic, și ca înțelepciune, și ca pioșenie în fața lui Dumnezeu. Maria păstrează în inima ei, fidel, toate acestea. Astfel se încheie prologul de aur, tămâie și smirnă, după care intră în scenă cei doi eroi, de data aceasta adulți și, ca în *A fost odată în America*, interpretați nu de niște ţânci care să le semene, ci chiar de Robert De Niro și de James Woods în persoană.

39

Viețile paralele ale oamenilor iluștri era un gen la modă. Urmând schema, Luca a construit magnific prologul, dar s-a trezit apoi descoperit, fiindcă avea mult de povestit despre unul dintre cei doi eroi și doar puțin despre celălalt. Pe cât și-a dat frâu liber talentului lui de romancier în privința acelor copilării evreiești fermecate, pe atât, în ceea ce-l privea pe Ioan, se arată de scrupulos pe post de copist, păstrându-se în limita izvoarelor, abținându-se să-și exprime părerea și asta, cred, pentru că pur și simplu nu avea nicio părere. Întrucât această parte a poveștii nu-i spunea nimic. Asceții îl speriau și îl simțim ușurat în clipa în care Irod îl aruncă pe Botezător în închisoare, unde și-a petrecut zilele până la decapitare. Ai aceeași impresie, de treabă de mântuială, când, între botezul lui Isus și sejurul lui cu diavolul, în deșert, Luca așterne cum poate, destul de prost, de parcă ar căuta să scape de ea, o genealogie a Mântuitorului, care diferă total de cea a lui Matei; cu o excepție: ambii se spetesc să demonstreze că Isus coboară din David, prin intermediul lui Iosif, chiar dacă ni s-a spus limpede că nu Iosif îi era tată. În mod clar îi vine greu să intre în miezul subiectului, ca și mie, și pentru a arăta cum o face, propun o mică explicație pe text.

Să citim din Marcu: „A ieșit de acolo și a venit în satul lui, iar ucenicii au mers după el. Și fiind sâmbătă, a început să învețe în sinagogă. Și mulți, auzindu-l, se mirau și ziceau: Ce este înțelepciunea care i s-a dat lui? Și cum se fac minuni ca acestea prin mâinile lui? Au nu este acesta teslarul, fiul Mariei și fratele lui Iacob și al lui

Iosif și al lui Iuda și al lui Simon? Și nu sunt oare surorile lui aici la noi? De asta se împiedicau. Și Isus le zicea: Nu este proroc disprețuit decât în patria sa și între rudele sale și în casa sa. Și n-a putut acolo să facă nicio minune."

Să vedem acum ce face Luca din acest sinopsis.

Isus „a venit în Nazaret, unde fusese crescut și, după obiceiul său, a intrat în ziua sâmbetei în sinagogă și s-a sculat să citească".

(Să ne amintim: asta făcea și Pavel.)

„Și i s-a dat cartea prorocului Isaia. Și, deschizând cartea, a găsit locul unde era scris:

Duhul Domnului peste mine
pentru că m-a uns
să binevestesc săracilor,
să propovăduiesc robilor dezrobirea
și celor orbi vederea,
să slobozesc pe cei apăsați
și să vestesc anul milei Domnului."

(Mă îndoiesc că textul de mai sus a fost ales foarte atent de Luca, din Septuaginta. Trebuie să fi ezitat între mai multe și aș fi curios să știu între care.)

„Și închizând cartea și dând-o slujitorului, a șezut, iar ochii tuturor din sinagogă erau ațintiți asupra lui."

(Vechiul nostru prieten, Eusebiu, istoricul Bisericii, spune că Marcu și-a scris Evanghelia după „didascaliile"

lui Petru: adică după instrucțiuni. Însă după sensul modern al cuvântului, care desemnează, în teatru, indicațiile scenice, se poate spune că regele didascaliilor Luca este.)

„Și a început a zice către ei: Astăzi s-a împlinit scriptura aceasta în urechile voastre."

(Altfel spus: despre mine e vorba. Și acesta este un procedeu al lui Pavel — de altfel, am copiat scena aceasta pentru a-i descrie intervenția de la sinagoga din Troada.)

„Toți se mirau și ziceau: Nu este, oare, acesta, fiul lui Iosif?"

(Luca îi face un loc în povestire lui Iosif, despre care Marcu nu știa. În schimb, uită de frați și de surori.)

„Și Isus le-a zis: Cu adevărat îmi veți spune această pildă: Doctore, vindecă-te pe tine însuți! Câte am auzit că s-au făcut în Capernaum, fă și aici în patria ta. Și le-a zis: Adevărat zic vouă că niciun proroc nu este bine primit în patria sa. Și adevărat vă spun că multe văduve erau în zilele lui Ilie, în Israel, când s-a închis cerul trei ani și șase luni, încât a fost foamete mare în toată țara. Și la niciuna dintre ele n-a fost trimis Ilie, decât numai la Sarepta Sidonului, la o femeie văduvă. Și mulți leproși erau în Israel în zilele prorocului Elisei, dar niciunul dintre ei nu s-a curățit, decât Naaman Sirianul."

(Sarepta era un sat fenician, altfel spus grecesc. Faptul că mântuirea privește văduve din Sarepta și leproși

sirieni, tot atât, dacă nu cumva mai mult, decât pe văduvele și leproșii evrei, este unul dintre refrenele lui Pavel. Cu tot atât de puțină rușine cât și de credibilitate istorică, Luca pune aceste cuvinte în gura lui Isus, despre care, totuși, Marcu ne spune că, în ziua în care o grecoaică de origine feniciană l-a rugat să-i vindece fiica, prima lui reacție a fost să-i răspundă: „Lasă întâi să se sature copiii. Căci nu este bine să iei pâinea copiilor și s-o arunci cățeilor." Cuvinte violente, care s-ar traduce prin: mai întâi vindec evreii, fiindcă ei sunt copiii lui Dumnezeu, cât despre păgâni, aceștia nu sunt decât niște câini — căței, păgâni pe cale de convertire, poate, dar tot câini, în definitiv. Cei din Nazaret gândeau și ei exact la fel. Iată de ce, când Isus al lui Luca le servește această mică predică pauliană, o iau în nume de rău.)

„Și toți s-au umplut de mânie. Și sculându-se, l-au scos afară din cetate și l-au dus până pe sprânceana muntelui ca să-l arunce în prăpastie."

(Reformulând mai pașnic, este povestea unui linșaj din cele cu care Pavel a fost amenințat de mai multe ori.)

„Dar el, trecând prin mijlocul lor, s-a dus."

40

Uneori, Luca se mulțumește să copieze pur și simplu din Marcu, dar cea mai mare parte a timpului face ceea

ce tocmai am arătat. Dramatizează, scenarizează, romanțează. Adaugă „ridică ochii“, „se așeză“, pentru a face scenele mai vii. Și când nu îi place ceva, nu ezită să corecteze.

Am vorbit, în legătură cu unele detalii din Evanghelie, despre „accentul de veridicitate“. Este un criteriu în care cred, recunoscând că e ceva extrem de subiectiv. Un alt criteriu este cel pe care exegeții îl numesc „criteriul inoportunității“: când, din punctul de vedere al celui care redactează, un lucru care ar fi scris te pune în încurcătură, este foarte posibil să fie adevărat. Exemplu: extrema brutalitate a relației lui Isus cu familia și ucenicii. O spune Marcu și avem toate motivele să-l credem. Luca n-o prea spune. Cel dintâi spune că ai săi au venit să-l caute pe Isus pentru a-l închide, al doilea că nu s-au putut apropia de el din cauza mulțimii. Cel dintâi, secretarul lui Petru, totuși ni-l arată pe Isus respingându-l pe acesta și făcându-l Satană, al doilea taie scena, după cum taie ori aranjează toate cele în care ucenicii apar ca o gașcă de neciopliți — cu excepția scenelor care îl vizează pe Ioan, împotriva căruia are un dinte.

Marcu povestește cum, făcându-i-se foame, Isus dă în drum peste un smochin înfrunzit, dar fără smochine. Nu e de mirare: nu era vremea smochinelor. Cu toate acestea, Isus blestemă smochinul: „Nimeni să nu mai mănânce vreodată din roadele tale.“ A doua zi, trecând cu ucenicii pe lângă smochin, Petru, amintindu-și de blestemul din ajun, observă că pomul s-a uscat până la rădăcină. Bizar, Isus face observația că dacă ai credință poți muta și munții din loc. Nimeni nu îndrăznește să-l întrebe de ce, dacă-i așa, nu a făcut smochinul să rodească decât să-l omoare.

Povestea e amenințătoare: se ghicește vag să smochinul blestemat e Israelul. Dar e, mai ales, obscură. Isus era deseori amenințător și obscur. Vorbea despre falși profeți care vin deghizați în piei de oaie, dar care sunt pe dinăuntru niște lupi feroce și că după roade trebuie recunoscuți. Astfel de talmeș-balmeșuri nu sunt pe gustul lui Luca. Ca și mie, îi plac metaforele lizibile, care pot fi transpuse termen cu termen, deci se mulțumește să spună, cu înțelepciune, că nu se culeg smochine din mărăcini și nici struguri din spini. Probabil a fost ispitit să suprime povestea smochinului, așa cum apare la Marcu. Până la urmă, a găsit modalitatea de a o aranja, punând în gura lui Isus o parabolă în egală măsură limpede și optimistă. Smochinul nu a mai rodit de trei ani, proprietarul vrea să-l taie, însă grădinarul pledează în favoarea smochinului: să-i mai acordăm o șansă, poate că va da și roade ceva mai târziu, dacă e bine îngrijit… Iată o altă concepție asupra educației: răbdare versus severitate și, dacă se gândea cumva la Israel, lucrul trebuie că releva dorința sinceră a lui Luca. Dar este și, s-o recunoaștem, banal și cam stupid.

Celor cărora le repugnă calea de mijloc nu le place Luca, întrucât îl găsesc prea bine-crescut, prea rafinat, prea literat. Când dă peste această frază groaznică și groaznic de adevărată: „Celui care are i se va da, iar de la cel care n-are și ce are i se va lua", nu se poate abține să nu corecteze lipsa de logică și, dintr-o trăsătură de condei, s-o facă insipidă: „De la cel care nu are, *și ce i se pare că are* se va lua de la el." (Mă tem că e genul de corecție pe care și eu aș fi în stare să o fac.) Lucrurile sunt însă, ca de obicei, mai complicate de-atât. Întrucât acolo unde alții redau fraza: „Cel care iubește pe tată ori pe mamă,

pe fiu ori pe fiică mai mult decât pe mine nu este vrednic de mine.“, păgânul convertit Luca o sporește în violență: „Dacă vine cineva la mine și nu urăște pe tatăl său și pe mamă și pe femeie (ceilalți o uitaseră) și pe copil și pe frați și pe surori, chiar și viața însăși, nu poate fi ucenicul meu.“ Tot păgânul convertit Luca îl pune pe Isus să zică: „Foc am venit să arunc pe pământ și cât aș vrea să fie aprins acum!“

41

În privința relatării Patimilor, Luca în general se potrivește cu Marcu, însă o îmbogățește cu manierisme care nu întotdeauna mă umplu de admirație. În legătură cu grădina de pe Muntele Măslinilor e în același timp sulpician[39] — un înger coboară din cer pentru a-l liniști pe Isus — și morbid — sudoarea provocată de frică, de pe fruntea acestuia, se transformă în picături mari de sânge. Când gărzile vin să îl aresteze pe Isus, unul dintre ucenici scoate cuțitul și taie urechea unui slujitor al marelui preot. Ioan ne anunță că acest slujitor se numea Malhus, gen de amănunt în care cred — altfel de ce ne-ar fi spus-o? Luca adaugă că, atingând urechea rănită, Isus a vindecat-o — asta, însă, chiar nu mai cred cu niciun chip.

Ajung la Golgota. La Marcu, soldații îl scuipă în față pe Isus, tot așa cum Isus însuși scuipa în ochii orbilor. Luca suprimă toate aceste scuipaturi care l-ar fi șocat pe

[39] Amator de artă religioasă convențională, după numele cartierului parizian Saint-Sulpice care, prin *tradiție*, adăpostea mai ales magazine de gen.

Teofil, în schimb adaugă dialog. Acolo unde Marcu, în laconismul și în teribila lui asprime, nu redă decât o singură frază spusă de Isus, de pe cruce, Luca, mai guraliv, ca de fiecare dată, îi atribuie trei.

Prima e cea spusă de Isus despre călăii săi: „Tată, iartă-i căci nu știu ce fac!“

În fața răului, asta ar trebui mereu să se spună, nu?

Ultima este cea care îmi place cel mai puțin. În clipa în care Isus își dă duhul, zice: „Părinte, în mâinile tale încredințez duhul meu.“ și, desigur, e emoționant, dar mult mai puțin frumos, mult mai puțin groaznic decât ce propune Marcu: *Eloi Eloi lamma sabahtani*, „Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit?“

Însă cea mai reușită găselniță a lui Luca este fraza dintre acestea două, precum crucea lui Isus între cele ale celorlalți doi condamnați. Acești condamnați sunt niște tâlhari pe cale de a crăpa în suferințe atroce, în pofida cărora, totuși, unul dintre ei își bate joc de Isus: „Nu ești tu Christosul? Haide, mântuiește-te pe tine însuți.“ Celălalt protestează: „Noi primim cele cuvenite după faptele noastre. Acesta însă n-a făcut niciun rău.“ Apoi îi spune lui Isus: „Pomenește-mă, Doamne, când voi veni în împărăția ta.“

Răspunsul lui Isus: „Diseară vei fi cu mine în rai.“

Un tâlhar spaniol, relatează Miguel de Unamuno, îi spune călăului înainte de a fi spânzurat: „Voi muri spunând *Crezul*. Nu deschide, te rog, trapa, înainte să zic: Cred în învierea cărnii.“

Tâlharul acesta e fratele celui dinainte, iar cuvintele lui demonstrează că știe mai multe despre Isus decât toți inșii inteligenți ca mine. Va muri, și asta ajută.

42

Lui Luca îi plăceau tâlharii, prostituatele și vameșii colaboraționiști. „Indivizii tarați și decăzuți“, cum spune un exeget uimit de această predilecție. Exista și la Isus, nu e niciun dubiu, însă fiecare evanghelist are specialitatea lui, iar cea a lui Luca, medic el însuși, e de a ne reaminti fără încetare că medicii există pentru bolnavi, nu pentru cei sănătoși. De a ne mai reaminti și că, lucru foarte convenabil pentru el, extrema violență de care era în stare Isus nu e niciodată, absolut niciodată îndreptată împotriva păcătoșilor, ci doar împotriva oamenilor de bine. Este acesta firul roșu care-i parcurge întreg *Sondergut*-ul — „marca sa personală“, ceea ce nu există *decât* la el. Acest *Sondergut* din care doresc să dau acum câteva exemple, exegeții postulează că l-a extras dintr-o sursă necunoscută. Personal, consider că sursa necunoscută, de cele mai multe ori, este imaginația lui — să fie oare acest lucru atât de diferit de inspirația divină?

*

Un fariseu l-a invitat pe Isus pe la el. Isus se duce și se așază la masă. Apare și o păcătoasă, altfel zis o curvă, cu un vas cu parfum. Femeia plânge, îi udă picioarele cu lacrimi, i le șterge cu părul ei, i le stropește cu parfum.

Fariseul e șocat, tace, dar Isus îi aude gândurile adânci. Aici, Luca lucrează la dialog: „– Simon, am ceva să îți spun. – Vorbește, învățătorule." Și atunci Isus spune povestea creditorului care are doi debitori, unul datorând 500 de dinari, celălalt 50. Cum nici unul, nici celălalt nu are cu ce plăti, șterge ambele datorii. Care îi va fi cel mai recunoscător? Fariseul: „– Cel care avea datoria cea mai mare. – Bine gândit.", răspunde Isus.

Chiar după această scenă, cu abilitate, Luca introduce un paragraf despre femeile care îl înconjurau pe Isus, alături de cei doisprezece: Maria din Magdala, dar și draga noastră Ioana, nevasta lui Huza, Suzana și multe altele, „care-i ajutau cu bunurile lor". Pentru a-i ajuta cu bunurile lor trebuia să le și aibă, cel puțin cât de cât, iar pe aceste doamne dedicate operelor filantropice, Luca este singurul care le menționează, probabil aducându-i aminte de buna Lidia din Filipi. Chiar cel mai ferm fiind, din grupul celor patru, când vine vorba despre fericirea promisă săracilor și despre blestemul legat de bogăție, Luca e, totodată, și cel mai dispus să amintească faptul că există și bogați buni, cum există și centurioni buni. Este cel mai sensibil față de diversele categorii sociale, de nuanțele lor, de faptul că ele nu determină în întregime faptele. Dacă ar fi fost un istoric al celui de-al Doilea Război Mondial, ar fi insistat asupra faptului că oamenii din Acțiunea Franceză și din Crucile-de-Foc s-au numărat printre primii eroi ai Rezistenței.[40]

*

---

[40] *Action française*, mișcare politică naționalistă și de extremă dreaptă, fondată în 1898; *Croix-de-Feu*, ligă a vechilor combatanți naționaliști francezi, 1927–1936.

Am mai amintit-o: fiind primiți prost de samariteni, Iacob și Ioan îl roagă pe Isus să facă să cadă peste ei focul cerului și pentru asta sunt mustruluiți zdravăn. Episodul e scris de Marcu, Luca îl copiază cu atât mai mult avânt cu cât nu era deloc spre mândria lui Ioan, însă, două pagini mai departe, adaugă de la el un post-scriptum. Cineva îl întreabă pe Isus ce trebuie să facă pentru a se bucura de viața veșnică. „– Ce este scris în lege? – Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima, iar pe aproapele tău ca pe tine însuți. – Drept ai răspuns, zice Isus, fă aceasta și vei fi viu. – Și cine este aproapele meu?“ insistă celălalt.

Isus ia atunci drept exemplu un călător lăsat aproape mort de tâlhari, pe drumul dintre Ierusalim și Ierihon. Un preot, apoi un levit au trecut pe lângă el fără a-i da ajutor. Până la urmă s-a oprit un samaritean, l-a îngrijit, l-a dus la o casă de oaspeți și a plecat lăsând gazdei și ceva bani, ca să se ocupe în continuare de el.

Din punctul de vedere al evreilor evlavioși, samaritenii sunt mai răi decât păgânii: niște paria, drojdia societății. Așadar, înțelesul e clar: deseori, cei respinși se poartă mai bine decât cei virtuoși. Morală tipică pentru Luca, dar care poate fi descompusă și mai mult. Îmi aduc aminte că, într-o seară, acasă, o prietenă ne-a povestit decepția pe care i-o provocase un defavorizat care îi devenise simpatic, pe care încercase să-l ajute, îl invitase la o cafea, iar rezultatul a fost că nu a mai putut scăpa de el. N-o mai lăsa în pace, așteptând-o mereu la intrarea în bloc. Mustrările de conștiință o apăsau atât de tare încât, într-o noapte, l-a lăsat să doarmă în pat cu ea. El i-a cerut să-l sărute. Cum prietena noastră nu voia, bărbatul a început să plângă: „În așa hal ți-e de scârbă de mine,

nu?" Așa era, dar, mai degrabă decât s-o mărturisească, i-a cedat. Este una dintre cele mai dezgustătoare amintiri din viața ei și un exemplu al efectelor perverse la care te expune aplicarea principiilor evanghelice: dă când ți se cere, întinde și celălalt obraz. Partea bună cu bunul samaritean e că n-o ia prea în serios. Nu se desparte de toți banii, ba nici măcar de jumătate din ei. Nu-l aduce pe nenorocit acasă la el. Ce face însă, noi cu siguranță n-am repeta — fiindcă regiunea e prea puțin sigură, fiindcă ghidul *Routard* ne sfătuiește să nu avem încredere în falșii răniți care, de cum oprește o mașină, scot arma și pleacă ei la volan, lăsându-l pe șofer în pielea goală —, dar suntem cu toții conștienți că așa ar trebui să ne comportăm: să acordăm o asistență minimală persoanelor aflate în pericol. Nici mai mult, nici mai puțin. Inventând povestirea, Luca s-a gândit probabil la pragmatismul viguros pe care îl admira la Filip, apostolul samaritenilor. Probabil că, uneori, exigențele maximale ale lui Isus îl speriau. Așa că le nuanțează, pledând pentru o caritate rezonabilă.

O persoană incomodă își trezește prietenul la miezul nopții, solicitându-i un serviciu. La început, acesta bombăne, zice că e târziu, că doarme și el și toată familia lui, dar incomodul e atât de incomod că nu are de ales: înjură, după care se scoală. Morala: nu ezita niciodată să-ți ieși din fire. Luca era atât de mulțumit de povestea pe care o alcătuise, încât, câteva capitole mai departe, face un soi de *remake* cu o văduvă certăreață, care îl covârșește pe judecător cu cerințele ei, iar acesta, până la urmă, îi face pe plac, nu fiindcă îi este frică de Dumnezeu ori ar ține cine știe ce la dreptate, din contră, ni se spune, e un judecător prost, dar ca văduva să-l lase în pace.

Primul dintre aceste mici scheciuri, în care sunt date ca exemplu ființe enervante, apare chiar după ce Isus îi învață pe ucenici rugăciunea rugăciunilor, *Tatăl nostru*, iar cei care pretind că rugăciunea aceasta nu e una nobilă, că nu trebuie să-i împuiezi Domnului capul cu micile noastre necazuri și dorințe ar fi mai inspirați dacă ar reciti-o. Isus bate adânc un cui, ca să utilizez termenii pe care Jacqueline nu se mai sătura să mi-i amintească: „Cereți și vi se va da. Căutați și veți afla. Bateți și vi se va deschide. Dacă îi va cere fiul său pește, care tată îi va da în loc șarpe? Sau dacă îi va cere un ou, îi va da scorpie? Deci dacă voi, răi fiind, știți să dați fiilor voștri daruri bune, cu atât mai mult Tatăl vostru din ceruri va da Duh Sfânt celor care cer de la el!“

M-aș fi bucurat dacă Luca ar fi împins mai departe simțul nuanțelor, cu care îl creditez, până la a ne spune povestea unui bun fariseu. Însă, vai, așa ceva nu există, și în a doua parte a Evangheliei, acești oameni onorabili sunt luați necontenit la refec, tocmai fiindcă sunt onorabili. Iată încă unul care l-a invitat la masă pe Isus. Musafirul se așază la masă fără obligatoriile abluțiuni. Gazda se miră, invitatul izbucnește vehement în blesteme: „Așa sunteți voi, fariseii! Vă mândriți că faceți totul cum se cuvine, dar în realitate sunteți cei mai răi dintre păcătoși! Vai vouă!“ Și tot așa, zece rânduri de insulte. Unul dintre convivi se declară jignit, și e de înțeles, dar își atrage și el asupra lui un potop de invective: „Împovărați pe oameni cu sarcini anevoie de purtat, iar voi nu vă atingeți de ele! Părinții voștri i-au ucis pe profeți și voi ați fi făcut tot ca ei!“

Citești toate acestea și te întrebi ce l-o fi apucat pe Isus, dacă scena a avut cu adevărat loc ori a inventat-o

Luca. În fond, nimic nou: aceste reproșuri zvâcnitoare, adresate elitelor, care ar face, în ziua de azi, ca Isus să fie considerat un populist, se mai găsesc și prin alte părți, în Evanghelii, dar mai bine poziționate și, astfel, mai acceptabile. Aici, în schimb, ai senzația că lui Luca i-a rămas un stoc neutilizat și că, pentru a-l pune undeva, a imaginat scena mesei, în care Isus apare ca un individ odios, care vine pe la tine, își pune picioarele pe masă, scuipă-n supă și vă blestemă pe tine și toată familia ta până la a noua generație. Ciudat din partea lui Luca, în fața căruia maestrul lui, Pavel, nu obosea să insiste asupra respectului datorat, indiferent ce ai crede tu însuți, pentru obiceiurile altora, atunci când ești împreună cu ei și, *mai ales*, la ei acasă. Unicul avantaj al neplăcutei scene este că, pe de o parte, înțelegem că, apropiindu-se de Ierusalim, Isus devine din ce în ce mai nervos și mai agresiv, uitându-și manierele de „bărbat curtenitor" pentru care îl felicita Renan, pe de alta că fariseii „au început să-l urască cu înverșunare și să-l silească să vorbească pândindu-l ca să-i găsească vină".

43

Și încă o masă la un fariseu. Sosesc niște invitați care aleg cele mai bune locuri. Isus le ține o lecție: dacă iei singur locul cel mai bun, riști să fii mutat, pe când dacă îl alegi pe cel mai prost, tot ce ți se poate întâmpla este să fii invitat la mai bine. „Căci oricine se înalță pe sine va fi umilit, iar cel care se smerește pe sine va fi înălțat."

Apoi, întorcându-se către gazdă: „Când faci prânz sau cină, nu chema pe prietenii tăi, nici pe frații tăi, nici pe rudele tale, nici pe vecinii bogați, ca nu cumva să te cheme și ei, la rândul lor, și să-ți fie ca răsplată. Ci, când faci un ospăț, cheamă pe săraci, pe neputincioși, pe șchiopi, pe orbi, și fericit vei fi că nu pot să-ți întoarcă. Căci ți se va întoarce la învierea drepților."

„Fericit este cel care va prânzi în împărăția lui Dumnezeu!", comentează sentențios unul dintre convivi, ceea ce declanșează o nouă parabolă. Chiar vreți să știți ce se întâmplă în Împărăția lui Dumnezeu? Ia ascultați. Se ține acolo o cină uriașă, de la care invitații anunță în ultima clipă că vor lipsi, sub varii pretexte. Unul tocmai cumpără o bucată de pământ, altul își mărită fata, toți au ceva mai bun de făcut. Furios, stăpânul casei își trimite slugile să invite cerșetorii din oraș. Aceștia execută ordinul, dar tot mai rămâne loc. Deci să iasă din nou în oraș, ca la o vânătoare cu gonaci, și să-i aducă pe toți oamenii pe care îi găsesc, la nevoie cu forța: casa trebuie să fie plină. Cât despre cei care-au tras clapa, pot să umble ei mult și bine în speranța de a mai fi invitați vreodată.

Ca descriere a Împărăției cerurilor, povestea acestei cine nu este prea încurajatoare. Este vorba în mod evident despre Israel care disprețuiește invitația la masă adresată de Christos și despre acei păduchioși de păgâni convertiți care, în consecință, vor profita ei. La nevoie, în caz de opoziție, vor fi aduși *manu militari*, program pentru misionari puternici, pe care Biserica îl va aplica, prin urmare, botezând sălbaticii pe rând și fără să le mai ceară părerea. Prefer ceea ce Luca îl face să zică pe Isus, chiar înainte: că e o investiție mai bună să dai săracilor decât să-i împrumuți pe cei bogați și că ai mai multe șanse să

ajungi cel dintâi, dacă te așezi din proprie inițiativă pe ultimul loc.

Cei din urmă, cei dintâi: ne aflăm în patria cunoașterii. Cred că aceasta este legea fundamentală a Împărăției cerurilor. Dar lucrul acesta ridică, totuși, o întrebare care te pune pe gânduri. Nici Luca, nici Isus nu pun sub semnul întrebării opinia împărtășită de toată lumea, că e mai bine să fii sus decât jos. Spun doar că a te poziționa jos este cea mai bună modalitate de a ajunge sus, așadar, că umilința este o strategie bună în viață. Există însă și cazuri în care aceasta nu este o strategie reală? Sau sărăcia, obscuritatea, micimea, suferințele sunt dorințe în sine și nu în vederea câștigării unui bun mult mai mare?

44

Tradiții și obiceiuri în Împărăția Cerurilor — continuare. De data aceasta, stăpânul casei nu se ceartă cu niciunul dintre invitații săi, dar are ce are cu administratorul care i-a fost pârât ca fiind vinovat de delapidare. Iarăși înfuriat, îi retrage gestiunea. Administratorul chiar e în încurcătură. Acuma, ce mă fac? Să trec la sapă? Nu am destulă putere. Să cerșesc? Mi-e rușine. Și atunci îi vine ideea, înainte de a-i fi anunțată pedeapsa, să-și facă prieteni care să-l poată ajuta când va ajunge în șomaj. Cheamă debitorii stăpânului și falsifică în avantajul lor creanțele. „Cât datorai? O sută? Hai să zicem cincizeci. Nu, nu, nu-mi mulțumi, te revanșezi tu dacă se ivește

ocazia." Te-ai aștepta ca pedeapsa administratorului să se dubleze, însă nici vorbă: finalul poveștii este că stăpânul, când află, în loc să se înfurie și mai tare, îl felicită pentru că a știut cu atâta ingeniozitate să iasă din încurcătură. Bine jucat!

Această parabolă nu se citește prea des în timpul slujbelor, însă Biblia de la Ierusalim este obligată să o comenteze și iese din încurcătură cu tot atâta ingeniozitate precum administratorul, spunând că acei cincizeci constituind diferența nu sunt șpaga pe care o plătește ca să-și asigure spatele, ci comisionul pe care se gândea să și-l bage în buzunar și la care renunță cu înțelepciune, cam ca un patron care renunță la *stock-options* pentru a liniști mârâitul angajaților și al presei. Respirăm ușurați: administratorul nu e chiar un borfaș, iar Isus nu face apologia escrocheriei. Din păcate, Biblia de la Ierusalim trișează. Dacă Luca asta ar fi vrut să spună, o spunea. Adevărul este că administratorul este *cu adevărat* un borfaș, că își escrochează *cu adevărat* viitorul fost stăpân în beneficiul eventualilor săi angajatori și că stăpânul apreciază, ca un bun cunoscător, escrocheria.

Așadar, povestea e limpede, dar ce oare *vrea* să însemne? Care e morala? Că trebuie să fii șmecher? Că tupeul face întotdeauna mai mult decât prudența?

Asta pare a spune și parabola talanților, în care stăpânul pleacă în călătorie și își încredințează bunurile angajaților, aceștia având sarcina de a le fructifica. Unuia îi dă cinci talanți, altuia doi, celui de-al treilea unul singur. Talantul este o monedă, la fel ca sestertul ori drahma, însă celălalt sens al cuvântului merge tot așa de bine, desemnând talentele cu care suntem dăruiți și

modul în care ne folosim de ele.[41] Întors din călătorie, stăpânul le cere socoteala. Cel care a primit cinci talanți a mai câștigat cinci. „Bravo, spune stăpânul, uite și alți talanți și dă-i înainte." Cel care a primit doi talanți, a dublat și el miza și este și el felicitat și recompensat. Mai rămâne cel care nu a primit decât un singur talant. Cum stăpânul nu i-a acordat destulă încredere, și-l închipuie ca pe un om sever și lacom, așa că, decât să riște, consideră că e mai bine să ascundă talantul la loc sigur. I-l dă stăpânului înapoi; „– Iată, ai ce este al tău, l-am păstrat cu grijă. – Imbecilule! zice stăpânul. Dacă l-ai fi investit, acum aș fi luat ce este al meu cu dobândă." Îi ia talantul și îl dă celui care are de-acum zece, iar pe el îl aruncă afară, în întuneric, acolo unde nu sunt decât plângere și încrâncenare.

În altă zi, stăpânul angajează niște muncitori pentru a-i lucra via. Cad de acord asupra tarifului: un dinar pe zi. În zori, echipa trece la treabă. Pe la zece dimineața, ieșind în piața satului, stăpânul vede niște indivizi stând degeaba și îi angajează și pe ei. Mai angajează și alții pe la prânz, apoi pe la patru după-amiaza. Când se lasă seara, tot mai sunt în piață niște inși fără lucru. „De ce nu munciți?" îi întreabă stăpânul. Oamenii ridică din umeri: „– Nu ne-a angajat nimeni. – Vă angajez eu. Haideți la vie." Se duc, muncesc cam un ceas, după care ziua de lucru se încheie și vine momentul plății. Stăpânul anunță că, mai întâi, îi va plăti pe ultimii veniți. „– Cât? întreabă administratorul. – Un dinar de fiecare." Ultimii sosiți pleacă încântați de chilipir, ceilalți sunt și ei încântați,

[41] În franceză „talant" și „talent" se scriu și se rostesc la fel: *talent.*

presupunând că vor primi ceva în plus. Nici vorbă, însă, toată lumea primește câte un dinar, fie că a lucrat o oră, cinci sau unsprezece. Cei care au muncit unsprezece o iau în nume de rău și îi putem înțelege. Protestează. Stăpânul răspunde: „Un dinar am zis, un dinar rămâne. Dând altora mai mult, v-am dat vouă mai puțin? Nu. Și, cum îmi place să fac ce vreau cu banii mei, treaba asta nu vă privește."

45

Să nu uităm: miniseria din jurul patronului cu gesturi pline de larghețe, dar capricioase, poveștile cu salarii, dobânzi, contabilități trucate și invitații la cină sunt în mod explicit răspunsuri la întrebarea: „Ce e Împărăția Cerurilor?" Unele aparțin chiar lui Isus: regăsim în *Q* parabola talanților. Însă cele mai multe sunt ale lui Luca, iar acesta dispunea de un soi de geniu în a-l face pe Isus să discute pe respectiva temă și, deși era, sunt convins, un om cinstit până la scrupulozitate, nefăcând în viața lui rău cuiva, se bucura să spună contrariul a ceea ce majoritatea așază sub cuvântul „morală". Legile Împărăției cerurilor nu sunt deloc, nu sunt niciodată legi morale. Sunt legi ale vieții, legi karmice. Isus spune: așa stau lucrurile. Spune: copiii știu mai multe decât înțelepții, iar șarlatanii ies mai bine decât virtuoșii. Spune că bogățiile încurcă și că, la capitolul bogății, adică handicapuri, ar trebui trecute virtutea, înțelepciunea, meritul personal, mândria lucrului împlinit. Spune că e mai multă bucurie

în cer pentru un singur păcătos care se căiește decât pentru nouăzeci și nouă de virtuoși care nu au nevoie să se căiască.

Fraza de mai sus este concluzia poveștii cu oaia pierdută și regăsită, care și ea este trecută în Q. Dintre toate învățăturile lui Isus, cred că aceasta era preferata lui Luca. O adora. Nu se mai sătura de ea. E ca un copil căruia i-ar plăcea să îi fie povestită seară de seară, cu mici variații, pe care, altfel, le inventează chiar el, iar unele nu sunt deloc mici, ba chiar sunt mari, mari cât copacul cu care Isus compară Împărăția Cerurilor care, la origine, era un grăunte minuscul și în care acum păsările cerului își fac cuib.

La fel cum a dublat imaginea prietenului incomod cu cea a văduvei pisăloage, Luca a continuat mai întâi povestea oii regăsite cu un *remake* cam școlăresc, cam greoi: o femeie pierde o monedă, o caută peste tot și, când o găsește, se bucură de ea mai mult decât de cele rămase în pungă. Deci spune același lucru, dar nu la fel de bine. Este însă și o modalitate de a-și lua avânt pentru a ajunge la parabola fiului risipitor, cea mai frumoasă, dar și cea mai tulburătoare din Evanghelie.

46

De data aceasta nu mai este vorba despre angajații stăpânului, nici despre administrator ori invitați, ci despre cei doi fii ai lui. Într-o bună zi, cel mic își cere partea de moștenire pentru a se duce să-și trăiască viața în

lumea largă. „Asta vrei? Bine." Stăpânul își împarte averea, iar băiatul cel mic pleacă în lumea largă și își trăiește viața, risipind în desfrânare partea lui. Odată banii irosiți, își face apariția foamea, iar lucrurile merg prost pentru băiat. Ajunge să păzească porci și să se uite cu invidie la terciul lor. Și atunci îi vine în minte casa părintească unde și ultimul zilier era hrănit mai bine decât el acum. Se hotărăște să se întoarcă, cu coada-ntre picioare, pregătindu-se să încaseze un „ți-am zis eu" de la toată lumea. Însă nu așa s-a întâmplat. Înștiințat de sosirea lui, în loc să-l aștepte încruntat în jilțul lui de stăpân al casei, tatăl aleargă în întâmpinarea lui, îl strânge în brațe și, fără măcar să asculte scuzele pregătite de băiat („Nu mai merit să mă numești fiul tău" etc), dă ordin să se facă pregătirile pentru a-i serba întoarcerea cu un mare banchet.

Se înjunghie vițelul cel gras și se trece la petrecere. Mai târziu, pe seară, fiul cel mare se întoarce de la câmp. Nu se gândise nimeni să-l invite și pe el. Aude râsete, muzică și, când înțelege ce se întâmplă, îi dau lacrimile. Tatăl iese și îi spune: „Nu fi prost, vino și te veselește cu noi", dar cel mare refuză să intre. Spune, și parcă-i auzim vocea care tremură de ranchiună și de mânie, devenind tot mai ascuțită: „Iată, de atâția ani îți slujesc și niciodată n-am călcat porunca ta. Și mie nu mi-ai dat un ied, ca să mă veselesc cu prietenii mei. Dar când a venit acest fiu al tău, care ți-a mâncat averea cu desfrânatele, ai înjunghiat pentru el vițelul cel îngrășat. Nu-i drept!"

Așa e, nu e drept. Ceea ce mă duce cu gândul la François Truffaut care, după câte spun fiicele sale, o pedepsea pe una dintre ele atunci când cealaltă făcea vreo prostie, pentru a le învăța că viața e nedreaptă.

Dar și la Péguy[42] care, în felul lui încăpățânat, repetitiv, genial, a meditat îndelung la aceste trei parabole ale mizericordiei în *Galeria misterului celei de-a doua virtuți* (a doua virtute e speranța) și care a scris despre cea a oii rătăcite:

„Odată pătruns în nedreptate
Nu mai știi pe unde s-o iei.
Iată, să spunem cuvântul, un necredincios, trebuie să-l spunem, nu trebuie să ne fie frică de cuvântul
Care face mai mult decât o sută, decât nouăzeci și nouă de credincioși.
Care să fie acest mister?“

Și despre a fiului risipitor:

„E frumoasă la Luca. Peste tot e frumoasă.
Nu e decât la Luca. E peste tot.
Numai gândindu-te la ea, în gât îți urcă un suspin.
E cuvântul lui Isus, care a avut cel mai mare răsunet
În lume.
Care și-a găsit cea mai profundă rezonanță
În lume și-n om.

În inima credincioasă, în inima necredincioasă.

Ce punct sensibil a găsit
De care nimeni nu a dat înaintea ei
Pe care nimeni nu l-a mai găsit (astfel) de atunci.

---

[42] Charles Pierre Péguy, alias Pierre Deloire sau Pierre Baudouin, 1873–1914, scriitor francez, erou al Primului Război Mondial, antimodern, socialist libertar la început, apoi apropiat de catolicism și naționalism.

Ce punct unic
Încă nebănuit,
Nemaidobândit încă, de-atunci.
Punct de durere, punct de disperare, punct de speranță.
Punct dureros, punct al neliniștii.
Punct de-nvinețire-n inima omului.
Punct pe care nu trebuie s-apeși, punct de cicatrice, punct de coasere și de cicatrizare.
Unde nu trebuie să se apese."

Eu apăs.

Apropiindu-mă de încheierea cărții, zilele acestea, de fiecare dată când vin prieteni pe la mine, îi întreb ce părere au despre această poveste.

Le-o citesc cu voce tare și toți sunt descumpăniți. Iertarea tatălui îi emoționează, dar amărăciunea fiului cel mare îi tulbură. Uitaseră de ea. O consideră legitimă. Unii au senzația că Evanghelia o ia în derâdere. Continui citindu-le povestea administratorului hoț, apoi pe aceea a muncitorilor angajați în al unsprezecelea ceas, și nici acestea nu înțeleg ce vor să spună. Dintr-o fabulă a lui La Fontaine, da, ar înțelege, ar surâde unei morale amorale și subtile. Dar asta nu este o fabulă a lui La Fontaine, e Evanghelia. E cuvântul absolut despre ceea ce înseamnă Împărăția Cerurilor: dimensiune a vieții în care transpare voința lui Dumnezeu.

Dacă s-ar spune: „Viața în această lume de jos așa e, nedreaptă, crudă, arbitrară, o știm cu toții, însă Împărăția Cerurilor, veți vedea, e altceva..." Însă nici vorbă. Nici vorbă ca Luca asta să spună. Ci afirmă: „Asta-i Împărăția

Cerurilor." Și, ca un maestru zen care enunță un *koan*, vă lasă să vă descurcați de unii singuri cu ce vi s-a pus la dispoziție.

46

Multă vreme am crezut că voi termina cartea cu parabola fiului risipitor. Fiindcă m-am identificat deseori cu acesta, uneori — mai rar — cu fiul cel virtuos și neiubit, dar și întrucât am atins vârsta la care un bărbat se identifică deja cu tatăl. Ideea era de a-l prezenta pe Luca, după o îndelungată viață plină de călătorii și de aventuri, întorcându-se în sfârșit acasă, în lumina de aur a soarelui de asfințit, în liniștea toamnei și a reconcilierii. Nu se știe nimic nici despre data, nici despre locul morții lui, însă mi-l închipui murind foarte bătrân și, pe măsură ce se apropie de finalul vieții, regăsindu-și copilăria. Cu amintiri îndepărtate, pierdute și, dintr-odată, mai prezente decât prezentul. Amintiri minuscule și uriașe, ca Împărăția cerului. Drumul pe care pleca, atunci când era foarte mic, pentru a se duce la fermă după lapte, i se părea foarte lung, de fapt era scurt, însă ajunsese iarăși lung, de parcă îi luase întreaga viață să-l parcurgă. La începutul călătoriei, muntele pare munte, în timpul călătoriei nu mai pare nicidecum munte, pentru ca, la finalul călătoriei, să pară iarăși munte. *Este* un munte din înaltul căruia vede în sfârșit peisajul: satele, văile, câmpia care se întinde până la mare. Toate acestea le-a străbătut, cu greu a străbătut calea, dar acum a ajuns. Un

ultim tril de ciocârlie se ridică în amurgul sângeriu. Oaia se întoarce în țarc. Păstorul îi deschide portița. Tatăl își primește fiul în brațele sale. Îl învelește într-o amplă mantie purpurie, călduroasă, mângâietoare, cea pe care o poartă în tabloul lui Rembrandt. Îl leagănă. Fiul se lasă în voia lui. Nu mai riscă nimic. A ajuns în portul potrivit.

Închide ochii.

Îmi plăcea ultimul capitol. Doar că.

Doar că nu trebuie să închidă numai ochii, ci să-și astupe și urechile pentru a nu mai auzi, dincolo de cantata lui Bach, care se impune ca generic al finalului, amarele reproșuri ale fiului cel mare: „Și eu? Mie, care mi-am dat toată silința și care nimic n-am primit?" Acuzele sunt urâte, meschine, numai că nefericirea rareori e frumoasă și nobilă. Strică armonia concertului și numai din onestitate Luca nu le șterge cu guma. Tatăl nu găsește nimic convingător pentru a-i răspunde. Despre povestea oii rătăcite, care este matrița celei cu fiul risipitor, Matei spune că Isus o narează ținând în brațe un copil și că o încheie cu următoarele cuvinte. „Așa nu este voia Tatălui vostru, cel din ceruri, ca să se piardă vreunul dintr-aceștia mici." Luca nu adaugă nimic de felul acesta. Luca cel indulgent, călduț, conciliant spune că aceasta este una dintre legile Împărăției cerurilor: unii se mai pierd. Iadul există, e locul unde se plânge și se scrâșnește din dinți. Și *happy end*-ul există, dar nu pentru toată lumea.

Un înțelept indian vorbește despre *samsara* și despre *nirvana*. *Samsara* este lumea alcătuită din schimbări,

dorințe și frământări în care trăim. *Nirvana*, cea în care accede cel trezit: eliberare, beatitudine. Numai că, spune înțeleptul indian, „cel care observă diferența dintre *samsara* și *nirvana* o face pentru că se găsește în *samsara*. Cel care nu o mai observă înseamnă că se află în *nirvana*."

La fel, cred, stau lucrurile și cu Împărăția Cerurilor.

EPILOG

(Roma, 90 – Paris, 2014)

1

Domitian, fratele bunului Titus, a fost un împărat rău. Mai puțin piroman decât Nero, dar mai vicios. La deșteptare, rămânea singur în dormitorul lui, în pat, un ceas, nemișcat, la pândă, până când o muscă îi venea la îndemână și atunci brațul îi țâșnea ca un fulger și o străpungea cu stiletul. Cu antrenament, ajunsese extrem de abil în acest sport. Îi plăcea să mănânce de unul singur, să umble fără țintă, noaptea, prin palat, să asculte pe la uși. Nu era interesat de vreo femeie decât dacă o putea lua de la un alt bărbat, de preferință de la un prieten, numai că prieteni nu avea. Era periculos, spune Iuvenal să stai cu el de vorbă fie și despre nimicuri, despre ploaie ori despre vremea bună. Cu un astfel de caracter nici nu e de mirare că a persecutat tot felul de oameni, însă obiectul preferat al persecuțiilor erau mai ales filosofii. Pe filosofi îi detesta. Epictet, una dintre figurile târzii ale stoicismului, a făcut și el parte dintre aceștia. Creștinii la fel, dar ei mai degrabă din rutină, fiind niște *usual suspects*. În privința crimei, lui Domitian nu-i plăcea rutina și nici să i se spună cum să se poarte. Își dorea victimele lui, nu pe ale lui Nero, și, dacă tot le persecuta, voia să se știe că ale lui erau ideile de persecuții. A ținut să se

informeze asupra naturii exacte a pericolului reprezentat de creștini. Se spunea: sunt niște rebeli, și cine spunea rebeliune spunea intrigant și, cum intrigantul murise de vreo șaizeci de ani, Domitian și-a zis că pericolul, dacă era vreunul, venea de la familia acestuia. Cu toată perversitatea lui, avea o viziune a lucrurilor la fel de arhaică și de mafiotă ca Irod, cel în stare să masacreze sute de copii nevinovați pentru a scăpa de un descendent al lui David. Prin urmare, a pus să fie căutați descendenții lui Isus.

Trimisă în grabă în Iudeea, poliția imperială a găsit doi dintre strănepoții săi de unchi, copiii copiilor lui Iuda. Erau niște țărani amărâți, membri ai uneia dintre acele comunități îndepărtate, ieșite din Biserica de la Ierusalim, care supraviețuiau la marginea deșertului, la marginea marginii unei țări condamnate și de Dumnezeul ei, și de Roma. Fără a ști nimic din ce se petrecea în lume în numele străunchiului lor, păstraseră niște vagi ritualuri, niște vagi tradiții, o vagă amintire a cuvintelor lui Isus. Probabil că au trăit spaima cea mai amarnică a vieții în clipa în care niște soldați romani au debarcat în satul lor, i-au arestat, i-au transferat la Cezareea și i-au îmbarcat pe o corabie cu destinația Roma. Acolo au fost primiți de un împărat căruia nici măcar numele nu i-l știau. Însă era împăratul, era Cezar și tot ce au intuit e că era periculos pentru niște oameni ca ei să apară în fața lui.

Domitian se dădea bine pe lângă victime înainte de a le tortura, punându-le politicos unele întrebări. Erau descendenți ai lui David? Da. Ai lui Isus? Da. Credeau că acesta va domni într-o zi? Da, dar asupra unei împărății care nu ține de lumea aceasta. Din ce trăiau, în așteptarea lui? Din roadele unui câmp pe care-l aveau amândoi în proprietate, mare de un hectar și care valora 9 000 de

dinari. Își cultivau singuri pământul, fără să angajeze alți muncitori, iar el le aducea exact cât să supraviețuiască și să-și plătească impozitele.

Erau atât de vrednici de milă de-ți rupeau inima acești doi țărănoi evrei terorizați, cu mâini bătătorite, pe care se încerca a-i prezenta împăratului drept doi teroriști periculoși. Poate că în ziua aceea Domitian, în mod excepțional, era în toane bune. Poate că nu avea chef să facă ce se aștepta de la el. Fapt e că i-a eliberat și nu m-ar mira dacă, din plăcerea de a surprinde, a pus să fie strangulați aceia care, în jurul lui, îl presau să reprime creștinii.

Creștinii… Bieții de ei. Nu prezentau niciun pericol, nu aveau niciun viitor. Gata cu povestea asta, și-a spus împăratul. Dosarul poate fi clasat.

Nouăsprezece veacuri mai târziu, eu nu mă pot hotărî să îl clasez.

2

Aproape în același timp cu a lui Luca, o altă Evanghelie era scrisă în Siria, în folosul creștinilor din Orient. S-a spus că autorul ei a fost Matei, vameșul care a ajuns unul dintre cei doisprezece. S-a spus și că, în spate lui Matei, se ascundea vechea noastră cunoștință, Filip, apostolul samaritenilor. Desigur, istoricii cred că nu este vorba nici despre Matei, nici despre Filip. Văd în acest text opera unei comunități mai degrabă decât a unui individ și, în acest caz particular, sunt de acord cu ei, întrucât această

Evanghelie este preferata Bisericii, cea pe care a așezat-o în primul plan al canonului Noului Testament, și cea mai anonimă. Despre ceilalți trei autori, ne putem face o idee, poate că falsă, dar, oricum, o idee. Marcu e secretarul lui Petru. Luca, însoțitorul lui Pavel. Ioan, ucenicul preferat al lui Isus. Primul este cel mai brutal, al doilea cel mai amabil, al treilea cel mai profund. Cât despre Matei, acesta nu are poveste, chip, particularitate și, în ceea ce mă privește, după ce am petrecut doi ani din viață pentru a-l comenta pe Ioan, doi pentru a-l traduce pe Marcu, șapte pentru a scrie această carte despre Luca, pe Matei am senzația că nu-l cunosc. În această anulare de sine, ca personalitate autorială, se poate vedea o culme a smereniei creștine, însă un alt motiv al privilegiului de care se bucură Matei este și că, de-a lungul întregii sale Evanghelii, se străduie să arate că gașca de vagabonzi recrutați de Isus era organizată, disciplinată, ierarhizată, pe scurt, deja o Biserică. Poate că este cel mai creștin dintre cei patru: dar și cel mai eclesiastic.

Asta pica bine. Plecând de la pânza țesută de Pavel, ceva ce Antichitatea nu mai cunoscuse începea să ia formă: un cler. Christos este trimisul lui Dumnezeu, apostolii cei ai lui Christos, preoții, cei ai apostolilor. Acești preoți erau numiți *presbiteri*, ceea ce înseamnă pur și simplu cei bătrâni, cei vechi. Peste puțină vreme vor fi unși de către vlădicii care vor deveni episcopi. Peste puțină vreme se va spune că episcopul, în serviciul papei, îl reprezintă pe Dumnezeu pe pământ. Centralizare, ierarhie, obediență: instituția se instalează cu intenția de a dura. Sfârșitul lumii nu mai este la ordinea zilei. Iată de ce s-a trecut la scrierea Evangheliilor, iată de ce s-a trecut la organizarea sub formă de Biserică.

Timp de încă trei sute de ani, această Biserică va rămâne o societate secretă, clandestină, pusă sub urmărire. Groaznicul Domitian a persecutat-o dintr-un capriciu, fără legătură cu doctrina, dar succesorii lui au făcut-o în cunoștință de cauză. Acești succesori au fost cu toții împărați buni. Traian, Marc Aureliu, Hadrian, de pildă, au fost împărați filosofi, stoici, toleranți: ce a avut mai bun Antichitatea târzie. Interzicând creștinismul, martirizându-i adepții, acești împărați buni nu se înșelau în privința țintei. Țineau la Roma, o doreau eternă și ghiciseră că această sectă obscură era pentru Roma un dușman la fel de redutabil ca barbarii care forțau frontierele. „Creștinii", scrie un apologet, „nu se deosebesc cu nimic de ceilalți oameni. Nu trăiesc separat, se conformează tuturor obiceiurilor, numai că, în interior, se conformează legilor republicii lor spirituale. Trăiesc în lume ca sufletul în trup". Ca sufletul în trup, frumos zis, dar și ca extratereștri ai liniștitei comunități din *Invazia jefuitorilor de trupuri*, vechiul film științifico-fantastic paranoic: camuflați în prieteni, în vecini, de nedetectat. Acești mutanți voiau să devoreze din interior imperiul, printr-un invizibil proces de schimbare a subiectelor de interes. Și au făcut-o.

3

În anii douăzeci ai celui de-al doilea secol, sub domnia virtuosului Traian, era la Efes un om foarte bătrân, numit presbiterul Ioan, adică Ioan cel bătrân. Nimeni nu știa ce vârstă are. Părea că moartea îl uitase. Era respectat

enorm. Unii afirmau că fusese ucenicul preferat al lui Isus, ultimul om în viață care îl cunoscuse și, când era întrebat, nu nega. Celor din jurul lui le zicea „copilașii mei“. Și nu înceta să le repete: „Copilașii mei, iubiți-vă unii pe alții.“ Întreaga lui înțelepciune era sintetizată în această mantră. Într-o bună zi, a murit. A fost îngropat alături de Maria, mama lui Isus, despre care se spunea că tot la Efes a murit și ea. Dacă îți apropiai urechea de mormânt, îl auzeai pe bătrân respirând, se pare, foarte încet și regulat, ca un copil care doarme.

La câțiva ani după moartea lui, a apărut la Efes Evanghelia după Ioan, despre care nimeni, din acel moment, nu s-a mai îndoit că era mărturia ucenicului la care ținea Isus. Alte biserici, însă, au avut dubii. Până în secolul al IV-lea, cearta a fost turbată, unii susținând că textul lui Ioan era Evanghelia definitivă, care anula precedentele încercări rustice, alții, că nu doar că era un fals, dar și un fals impregnat de erezie. Canonul a tranșat definitiv disputa. Evanghelia lui Ioan abia de-a scăpat de soarta apocrifelor, cărora li s-ar fi putut alătura în negurile exteriorului, într-atât este de bizară și de diferită de cele trei Evanghelii unanim acceptate. Așa însă, este pe veci acceptată ca a patra evanghelie.

Rămâne un mister cine a scris această a patra Evanghelie. La rigoare, putem admite că Ioan, fiul lui Zevedeu, pescar galilean iute la mânie, la care ținea mult Isus, a ajuns după moarte unul dintre stâlpii Bisericii de la Ierusalim, apoi jihadistul evreu care a scris *Apocalipsa*. Mai greu e să admiți că autorul *Apocalipsei*, în care fiecare rând respiră ura împotriva păgânilor convertiți și a evreilor care au pactizat cu aceștia, ar fi putut, patruzeci de

ani mai târziu, să scrie o Evanghelie saturată de filosofie grecească și ostilă violent evreilor. Vechiul Testament, în Evanghelia lui Ioan, este numit de către Isus, în mod disprețuitor, „Legea voastră“. Paștele este „Paștele evreilor“. Întreaga istorie pe care o povestește se rezumă la confruntarea dintre lumină și tenebre, iar evreii joacă rolul tenebrelor. Și atunci?

Și atunci, iată scenariul cel mai plauzibil. Ioan fiul lui Zevedeu, Ioan apostolul, Ioan autorul *Apocalipsei* și-a sfârșit viața îndelungată la Efes, înconjurat de respectul bisericilor din Asia. Asia era pe atunci regiunea cea mai evlavioasă din întregul Imperiu. Și cel mai neînsemnat vraci din sat ajungea să fie recunoscut ca zeu și toate ordinele religioase se amestecau. Renan, căruia nu îi plac nici cea de-a patra Evanghelie, nici ceea ce istoricii numesc „mediul ioanic“, o descrie drept un cuib de intrigi, de evlavioase fraude și de lovituri reciproce, în preajma ultimului martor viu, un moș vanitos care-și pierde capul și e apucat de teribile accese de furie, fiindcă Evangheliile în circulație de acum nu îi acordă rolul pe care pretinde că l-a jucat. Întrucât, afirmă el, a fost ucenicul preferat, cel căruia Isus îi mărturisea bucuriile și durerile lui. Și știe tot: ce gândea Isus și ce s-a petrecut cu adevărat, totul în amănunt. Marcu, Matei și Luca, acești compilatori prost informați, afirmă că Isus nu s-a dus decât la sfârșit la Ierusalim, pentru a muri acolo. Păi, tot timpul se ducea acolo! se enervează Ioan: acolo a făcut cea mai mare parte a minunilor! Aceiași povestesc că, în ajunul morții, a instituit ritualul pâinii și vinului, în așa fel încât adepții să-și amintească de el. De fapt, îl instituise cu mult timp înainte! Și-l practica tot timpul! Ceea ce a făcut în ultima seară a fost să le spele tuturor picioarele și asta, da, era

ceva nou, iar Ioan era cel mai bine plasat pentru a ști, căci și-a petrecut seara aceea la dreapta lui Isus, cu capul pe umărul acestuia, culcat, aproape, peste el. Cei trei povestesc ceva încă și mai rău, că Isus a murit singur și că toți ai lui se împrăștiaseră. El, însă, Ioan, era acolo, la picioarele crucii! Ba chiar, în agonie, Isus i-a încredințat mama! Amintirile, din cauza vârstei, sunt confuze, însă celor care le ascultă nu le vine greu să se convingă că aud adevărul, adevărul adevărat pe care-l ignoră ori îl cosmetizează poveștile lui Marcu, Matei și Luca. Acest adevăr trebuie să fie cunoscut. Și asta o va lua asupra lui cel căruia îi va vorbi cel mai limpede venerabilul, cel care va juca pe lângă el rolul de secretar. Cel care va fi pentru Ioan ce a fost Marcu pentru Petru.

Diferența e că Marcu era un secretar scrupulos. Ioan nu a avut norocul unui astfel de secretar. Dar a avut un altfel de secretar. Un secretar genial. Pe secretar s-ar fi putut să-l cheme tot Ioan și poate că, timpul trecând, a fost confundat cu însuși apostolul. Ioan apostolul, Ioan cel bătrân: în penumbra și fumul de tămâie de la Efes, nu se mai știe care cine e. Unul vorbește, celălalt ascultă și își apropriază în asemenea măsură ce aude, amestecă atât de intim în relatare puternica sa personalitate și vasta sa cultură filosofică încât cel dintâi, dacă l-ar fi putut citi, nu ar fi recunoscut niciodată ceea ce al doilea a plasat sub numele lui. Fiindcă nu se știe nimic despre Ioan cel bătrân, dar se poate ghici că era un filosof și, dacă era evreu, un evreu cu totul elenizat. Poate că, la cincizeci de ani distanță, este vorba despre cineva precum acel Apolo, rivalul lui Pavel în Corint: un discipol al lui Philon din Alexandria, un neoplatonician, adică tot ce ura mai mult Ioan apostolul.

Fuziunea dintre cei doi Ioani, apostolul și bătrânul, face din cea de-a patra Evanghelie o mixtură stranie. Pe de o parte, oferă informații atât de concrete despre călătoriile lui Isus în Iudeea, încât istoricii au ajuns, de voie, de nevoie, să le considere mai de încredere decât cele din celelalte trei Evanghelii. Pe de altă parte, pune în gura lui Isus niște discursuri care te obligă să alegi: fie Isus vorbea ca la Marcu, Matei și Luca, fie vorbea ca la Ioan, dar ar fi greu de înțeles cum ar fi putut vorbi, în același timp, cum o face la Marcu, Matei și Luca și cum o face la Ioan. Alegerea se face rapid: vorbea ca la Marcu, Matei și Luca. Acest lucru pledează cel mai serios și pentru valoarea istorică a Evangheliilor, stilul acesta verbal comun celor trei și atât de personalizat — inimitabil, s-ar putea spune, dacă Luca nu s-ar fi specializat în a-l imita. Fraze scurte, claritate frapantă, exemple extrase din viața cotidiană. În opoziție cu acestea, la Ioan avem discursuri lungi, foarte lungi despre raporturile lui Isus cu tatăl său, despre lupta întunericului cu lumina, despre *Logosul* coborât pe pământ. Niciun singur exorcism, nicio singură parabolă. Nimic evreiesc. Adevăratul Ioan, Ioan apostolul, ar fi fost îngrozit: ceea ce e pus să spună seamănă mult cu scrisorile târzii ale marelui său dușman, Pavel. Și, la fel ca în epistolele amintite ale lui Pavel, găsim extraordinare sclipiri, întrucât falsul Ioan, Ioan cel bătrân, era un scriitor extraordinar. Povestirea îi este îmbăiată într-o lumină supranaturală de final de capitol, cuvintele răsună ca un ecou venit de pe celălalt mal. Nunta din Cana Galileii, samariteana de la fântână, învierea lui Lazăr, Natanael sub smochin, ale lui sunt. A lui și expresia lui Ioan Botezătorul: „Acela trebuie să crească, iar eu să mă micșorez“, la fel și cuvintele lui Isus adresate celor care se pregătesc să

lapideze o femeie adulteră: „Cel fără de păcat dintre voi să arunce cel dintâi piatra asupra ei.“ Ale lui, în sfârșit, și cuvintele misterioase care au hotărât, acum douăzeci și cinci de ani, la Levron, convertirea mea:

> „Adevărat, adevărat zic ție:
> Când erai mai tânăr, te încingeai singur
> și umblai unde voiai.
> Iar când vei îmbătrâni, vei întinde mâinile tale
> și altul te va încinge
> și te va duce unde nu voiești.“

4

Pe vremuri, când eram student la istorie, am avut de redactat un memoriu pe o temă la alegerea mea. Cum eram în același timp extrem de ignorant în materie de istorie, dar foarte dotat în materie de gen științifico-fantastic, am ales un subiect în care eram convins că știu mai mult decât întreaga comisie: ucronia.

Ucronia înseamnă a ficționa pe temă: dar dacă lucrurile s-ar fi petrecut altfel? Dacă nasul Cleopatrei ar fi fost mai scurt? Dacă Napoleon ar fi câștigat la Waterloo? De-a lungul cercetărilor pe care le-am întreprins, am observat că un număr mare de ucronii se învârte în jurul începuturilor creștinismului. Nu e de mirare: căutând în trama istorică ruptura care să producă o schimbare maximă, nici că vom descoperi vreodată vreuna mai bună. Și uite-așa a ajuns să pătrundă Roger Caillois în mintea

lui Pilat din Pont, când i-a sosit acestuia cazul lui Isus. Își imaginează ziua guvernatorului: incidente mărunte, întâlniri, schimbări de stare, un coșmar, tot ce alcătuiește alchimia unei decizii. Până la urmă, în loc să cedeze în fața preoților care țin să fie trimis la moarte acest obscur și agitat galilean, Pilat are o tresărire. Și spune nu. Nu văd nimic care i s-ar putea reproșa, deci îl eliberez. Isus se întoarce la ai săi. Și continuă să predice. Moare la adânci bătrâneți, având reputația de mare înțelept. În generația următoare, l-a uitat toată lumea. Creștinismul nu există. Caillois consideră că nu e rău.

Este o modalitate de a rezolva problema: direct la sursă. Altfel, celălalt mare nod temporal este convertirea lui Constantin.

Constantin a domnit ca împărat la începutul secolului al IV-lea. În fine, a fost unul dintre cei patru coîmpărați care își împărțeau Orientul și Occidentul, Imperiul ajungând, prin forța împrejurărilor, un lucru extrem de complicat, de neadministrat, infiltrat de barbarii care, de-acum, alcătuiau grosul legiunilor. Un al cincilea individ pretindea și el să ajungă împărat. Cucerise o parte din Italia, iar Constantin își apăra tronul. Se anunța o mare bătălie în apropierea Romei, între armata sa și cea a uzurpatorului. În noaptea dinaintea bătăliei, zeul creștinilor i-a apărut în vis și i-a promis victoria dacă se convertea. A doua zi, 28 octombrie 312, Constantin a câștigat bătălia, iar Imperiul, ca urmare, s-a creștinat.

Bineînțeles că a luat ceva timp și că a fost nevoie să fie anunțați oamenii. Dar, în 312, păgânismul era religia oficială și creștinismul o sectă tolerată cu greu. Zece ani mai târziu, lucrurile stăteau invers. Toleranța

își schimbase sensul și, în curând, păgânismul avea să nu mai fie el deloc tolerat. Biserica și Imperiul, mână în mână, i-au persecutat pe ultimii păgâni. Împăratul se mândrea cu faptul de a fi primul dintre robii lui Isus. Isus care, cu trei veacuri mai înainte, eșuase în încercarea de a ajunge regele evreilor devenise acum regele întregii lumi, numai al evreilor nu.

Pe pământ catolic, cuvântul „sectă“ are sens peiorativ, asociindu-i-se constrângerea și spălarea creierului. În sens protestant, care durează și acum în lumea anglo-saxonă, secta este o mișcare religioasă căreia i te raliezi din proprie inițiativă, spre deosebire de biserică, mediu în care te naști, ansamblu de lucruri în care crezi întrucât și alții au crezut înaintea ta: părinți, bunici, toată lumea. Într-o biserică crezi ce crede toată lumea, faci ce face toată lumea și nu-ți pui întrebări. Noi, cei care suntem democrați și prieteni ai liberei cercetări, ar trebui să credem că secta e ceva mai respectabil decât biserica, dar nici vorbă de așa ceva: e o simplă chestiune de cuvinte. Ceea ce i s-a întâmplat creștinismului odată cu momentul convertirii lui Constantin face ca fraza apologetului Tertulian — „Creștin nu te naști, creștin devii“ să înceteze de a mai fi adevărată. Secta a ajuns biserică.

Biserica.

Acum, această Biserică e bătrână. Și are un trecut încărcat. Nu lipsesc argumentele pentru a-i reproșa că a trădat mesajul rabinului Isus din Nazaret, una dintre cele mai subversive ființe care au trăit vreodată pe fața pământului. Dar, reproșându-i asta, nu-i reproșezi pur și simplu că a existat?

Creștinismul era un organism viu. Creșterea lui a făcut din el ceva absolut imprevizibil și e ceva normal: cine-ar vrea ca un copil, minune de-ar fi să fie, să nu se schimbe? Un copil care rămâne copil e un copil mort sau, în cel mai bun caz, unul retardat. Isus a fost prima copilărie a acestui organism, Pavel și Biserica primelor secole, adolescența lui rebelă și pasională. Odată cu convertirea lui Constantin începe lunga istorie a creștinătății occidentale, viața de adult și o carieră profesională alcătuită din responsabilități cântărind enorm, mari reușite, puteri imense, compromisuri și greșeli rușinoase. Epoca Luminilor și modernitatea au sunat ceasul pensionării. Biserica nu mai este la cârma afacerilor, și-a trăit traiul și e greu de spus dacă la vârsta ei atât de înaintată, căreia îi suntem martori destul de indiferenți, tinde mai degrabă spre o senilitate arțăgoasă sau spre o înțelepciune luminoasă, pe care oricine o dorește, eu în orice caz, când se gândește la propria-i bătrânețe. Ajungem să cunoaștem toate acestea, urcând chiar scara vieților noastre. Oare adultul care face o strălucită carieră profesională, trădează adolescentul intransigent care a fost? Are oare sens să-ți faci un ideal din copilărie și să-ți petreci întreaga viață plângându-te fiindcă ți-ai pierdut nevinovăția? Bineînțeles, dacă Isus ar fi putut vedea Biserica Sfântului Mormânt de la Ierusalim, și Sfântul Imperiu German, și catolicismul, și rugurile Inchiziției, și evreii masacrați fiindcă l-au ucis pe Domnul, și Vaticanul, și condamnarea preoților muncitori[43], și infailibilitatea pontificală, dar și pe maestrul Eckhart, pe

[43] Mișcare ținând de catolicismul social, inițiată în anii 1940–1950.

Simone Weil, pe Edith Stein, pe Etty Hillesum[44], nu și-ar mai fi revenit. Însă ce copil, dacă i-ai derula pe dinaintea ochilor viitorul, dacă i-ai da de înțeles cu adevărat ceea ce știe încă destul de devreme, dar în chip absolut abstract, și anume că într-o zi va fi bătrân, bătrân ca bătrânele doamne care-l ciupesc atunci când îl sărută, ce copil, zic, nu ar rămâne cu gura căscată?

Ceea ce mă miră cel mai mult nu este faptul că Biserica s-a îndepărtat într-o asemenea măsură de ceea ce a fost la origine, ci, din contră, că deși nu poate ajunge din nou în acea stare, idealul îi este de a-i rămâne fidelă. Nicicând ceea ce a fost la origine nu a fost uitat. Nicicând nu a încetat recunoașterea superiorității respectivului stadiu și încercarea de a reveni la el, ca și când adevărul acolo s-ar găsi, ca și când ce a mai rămas din copilul care a fost este cea mai bună parte din actualul adult. Invers decât evreii care proiectează împlinirea în viitor, invers decât Pavel căruia, foarte evreu în acest sens, prea puțin îi păsa de Isus și nu se gândea decât la dezvoltarea organică și continuă a minusculei sale biserici care trebuia să înglobeze întreaga lume, creștinătatea își situează vârsta de aur în trecut, considerând, precum cei mai virulenți critici ai ei, că momentul adevărului absolut, după care lucrurile nu puteau decât să se strice, sunt cei doi sau trei ani în care Isus a predicat în Galileea. Numai că, apoi, acesta murind la Ierusalim, Biserica, după propria ei mărturie, nu rămâne în viață decât dacă încearcă să se apropie de starea aceea.

---

[44] Esther „Etty" Hillesum, 1914–1943, tânără mistică cunoscută pentru jurnalul ținut între 1941 și 1942, victimă a lagărului de concentrare de la Auschwitz.

5

Până la urmă, dacă le lași, lucrurile se aranjează de la sine. Nu m-am mai îmbarcat în croaziera Sfântului Pavel, și cu atât mai bine, însă de câțiva ani cărțile mele mi-au adus numeroase scrisori de la creștini și, mai ales, de la creștine. Cu unele am luat legătura, iar ele mă văd ca pe un soi de tovarăș de drum: îmi convine.

Una dintre acestea a reacționat la *Limonov*. La capitolul din *Limonov* în care încerc, pe dibuite, să spun ceva despre faptul evident că viața e nedreaptă și oamenii sunt inegali. Unii sunt frumoși, alții urâți, unii se nasc în familii bine situate, alții în sărăcie, unii sunt sclipitori, alții obscuri, unii sunt inteligenți, alții idioți... Oare, pur și simplu, așa e viața? Oare cei pe care această constatare îi scandalizează sunt pur și simplu, cum credeau Nietzsche și Limonov, oameni care *nu iubesc viața*? Sau lucrurile pot fi văzute și altfel? Vorbeam despre două modalități de a vedea altfel lucrurile. Cea dintâi este creștinismul: ideea că în Împărăția Cerurilor care, cu siguranță, nu este dincolo, ci e realitatea realității, cel mai mic e cel mai mare. A doua este cuprinsă într-o *sutra* budistă pe care mi-a prezentat-o Hervé, pe care aș fi tot citat-o și despre care un număr surprinzător de mare de cititori ai lui *Limonov* a înțeles că era miezul cărții, fraza meritând să fie reținută și să lucreze în taină, în inimile lor, atunci când cele cinci sute de pagini în care e încastrată li se vor fi șters de mult din memorie: „Omul care se consideră superior, inferior sau chiar egal cu un alt om nu înțelege nimic din realitate".

Corespondenta îmi spunea: „Cunosc bine această problemă. Mă frământă de când eram mică. Îmi amintesc că am conștientizat-o când o doamnă care ne catehiza ne-a îndemnat să fim «amabili» cu ceilalți, fiindcă, pentru unii, un simplu zâmbet poate fi foarte important. M-a apucat cu totul disperarea la gândul că făceam parte din categoria aceea de suboameni: cei cărora le zâmbești pentru a fi amabil. Altă dată, la slujbă s-a citit un pasaj dintr-o scrisoare a Sfântului Pavel, care începe cu: «Noi, care suntem puternici...» Mi-am zis: nu e pentru mine, eu nu sunt puternică, nu fac parte din jumătatea bună a speciei omenești. Spun asta pentru că sunt cunoscătoare a problemei ierarhiei, la care vă referiți — poate nu din același punct de vedere ca dumneavoastră. Însă am să vă propun o soluție. E la îndemână. Aceasta se găsește, absolut concret, în fundul ligheanului în care vi se vor spăla picioarele și în care le-ați spălat pe ale altuia, pe cât posibil un handicapat".

Chestiunea trebuie înțeleasă la propriu: tânăra mă invita, pentru progresul meu moral și spiritual, să spăl picioarele unor handicapați și să las să-mi fie spălate ale mele — adică, totuși, șmecheria cea mai emfatică și aproape obscen catolică din câte se pot imagina. În același timp, tonul e-mailului ei era simpatic și inteligent. Era conștientă de bizareria soluției și își închipuia inevitabila mea mișcare de recul, amuzându-se prietenește. I-am răspuns că voi reflecta la propunere.

După doi ani am primit încă un e-mail. Bérengère, partenera mea de corespondență, dorea să afle dacă m-am gândit și, apoi, m-a ispitit experiența. În cazul în

care nu aveam la îndemână niște picioare suficient de malformate, avea să îmi dea ea ceva adrese.

Eram pe cale de a-mi încheia cartea și, pe cuvântul meu, eram mai degrabă mulțumit. Îmi ziceam: am aflat multe lucruri scriind-o, cel ce o va citi va afla și el multe, iar aceste lucruri îi vor da de gândit: mi-am făcut bine treaba. În același timp, mă frământa un gând ascuns, cel de a fi trecut pe lângă esențial. Cu toate erudiția, seriozitatea, scrupulele mele, să nu fi fost cu totul pe lângă subiect. Evident, problema, când te apropii de aceste chestiuni, este că unica modalitate de a nu fi pe lângă subiect ar fi să treci de partea credinței — or, nu asta voiam, și nici acum nu vreau. Dar, cine știe? Poate că mai e timp să spun despre această credință ceva ce n-am spus sau, mai rău, poate că, fără să știu, Bérengère revenise după doi ani de tăcere să mă tragă de mânecă pentru a nu-i trimite cartea lui Paul, editorul meu, fără a fi întrevăzut acest ceva.

6

Și astfel m-am regăsit în sala unei ferme restaurate, sub un crucifix și — ia te uită — o reproducere impresionantă a *Fiului risipitor* al lui Rembrandt, cu vreo patruzeci de creștini, repartizați în grupuri de câte șapte. Sunt așezați într-un cerc în mijlocul căruia sunt puse lighene, carafe, prosoape și toată lumea se pregătește să spele celorlalți picioarele.

Cum retragerea din lume a început în ajun, am putut face cunoștință cu grupul meu care, în afara mea, se compune dintr-un director de școală din Vosges, dintr-o angajată pe perioadă nedeterminată de la serviciul social catolic, un director de departament resurse umane, confruntat cu duritatea trecerilor în șomaj, având ca misiune sprijinul celor aflați în respectiva situație, o artistă lirică și un cuplu de pensionari membri ai ceea ce se cheamă echipele Notre-Dame — cunoșteam aceste grupuri de rugăciune cărora le aparțineau și foștii mei socri, și unul dintre vizitatorii închisorii, care îl susțineau pe Jean-Claude Romand. Toți, inclusiv eu, suntem îmbrăcați în acel stil mai mult sau mai puțin bun pentru călătorii în circuit, pe care îl utilizează catolicii. Poate că mă înșel, dar am senzația că nu sunt acel soi de catolici care manifestează împotriva căsătoriilor homosexuale și al numărului prea mare de imigranți. Mai degrabă îi văd ca făcând parte dintre cei care ajută imigranții clandestini analfabeți, completând pentru ei documentele administrative: catolici de stânga, apărători ai celor slabi, oameni binevoitori. Doi dintre ei sunt obișnuiți ai locului și stau de vorbă cu familiaritate cu cei care locuiesc aici: asistenți benevoli și, mai ales, persoane cu handicap. Iată ce am aflat sosind aici: se spune „persoane cu handicap", nu „handicapați", poate că are iz de corectitudine politică, dar nu am nimic de zis, într-atât e de limpede că relațiile se fac de la om la om, pe picior de egalitate. Unele dintre aceste persoane sunt cu totul dependente: ghemuite în fotolii rulante, hrănite cu lingura, exprimându-se doar prin niște mormăieli guturale. Alții, mai puțin afectați, se tot duc și vin, participă la servirea mesei, comunică în felul lor, ca insul de vreo

cincizeci de ani care, de dimineața până seara, repeta fără să se mai sature aceste două cuvinte: „micuțul Patrick“ — și, amintindu-mi amănuntul, îmi pare rău că nu l-am întrebat cine era micuțul Patrick: el însuși sau altcineva și, dacă altcineva, atunci despre cine era vorba?

Totul a început acum exact cincizeci de ani. Un canadian, pe numele lui Jean Vanier, își căuta calea. A făcut războiul pe când era foarte tânăr, în marina engleză, a lucrat pe diferite nave, a studiat filosofia. Își dorea să fie fericit și să trăiască potrivit preceptelor Evangheliei — acest lucru, era convins, fiind condiția reușitei. Fiecare om are, în Evanghelie, o frază care îi este special destinată, a lui găsindu-se în Evanghelia lui Luca: este cea despre petrecerea la care Isus sfătuiește să nu fie invitați prieteni bogați, nici membrii familiei, ci estropiații, cerșetorii, tarații care se-mpleticesc pe străzi, cei care sunt evitați și pe care nimeni nu-i invită niciodată. Dacă vei face asta, promite Isus, vei fi binecuvântat, vei fi fericit, ceea ce se cheamă beatitudine.

În apropierea satului din departamentul Oise, unde locuia Jean Vanier, exista un spital psihiatric, ceea ce încă se mai numea azil de nebuni. Un adevărat azil de nebuni, nu dintre cele făcute pentru a primi oamenii cărora, trecător, le sare țandăra, ci pentru a adăposti definitiv bolnavii incurabili. Cei pe care naziștii, cititori consecvenți ai lui Nietzsche, găseau că e un gest de milă să-i omoare și pe care societatea noastră, mai blândă, se mulțumește să-i pună deoparte, în instituții închise, în care grija față de ei este *a minima*. Cei cărora le curg balele, cei care urlă ca loviți de moarte, cei care sunt pentru totdeauna închiși între zidurile ridicate în ei înșiși.

Cei care, e lucru cert, nu sunt invitați nicăieri, dar pe care Jean Vanier i-a invitat. A obținut dreptul de a i se încredința doi dintre acești bolnavi, pentru a locui cu el nu ca într-o instituție, ci ca într-o familie. Așa că a și fondat o familie împreună cu Philippe și Raphaël, așa se numeau cei doi, în căsuța lui din Trosly, la liziera pădurii din Compiègne: prima comunitate a Arcei. Cincizeci de ani mai târziu, în întreaga lume există o sută cincizeci de comunități ale Arcei, fiecare regrupând cinci sau șase persoane cu handicap mintal și tot atâția asistenți care au grijă de acestea. Om la om. Cu toții pregătesc masa, cu toții lucrează manual, este o viață extrem de simplă, dar o viață împreună. Cei care nu se vor putea vindeca niciodată nu se vindecă, însă li se vorbește, li se ating trupurile, li se spune că și ei contează și asta o înțeleg până și cei mai loviți de maladie și ceva în ei începe să trăiască. Acest ceva, Jean Vanier îl numește Isus, dar nu obligă pe nimeni să facă ce face el. Când nu călătorește de la o comunitate la alta, locuiește tot la Trosly, în mijlocul comunității de origine. Câteodată, însuflețește adunări precum aceea în care Bérengère m-a sfătuit să mă înscriu și eu. Adunările constau în slujbe zilnice, care mă plictisesc, în cântări religioase, care mă enervează, în tăcere, ceea ce-mi convine, și în a-l asculta pe el, pe Jean Vanier. Acum acesta este un om foarte bătrân, foarte înalt, foarte atent, foarte blând și, vizibil, foarte bun. Nu e greu să ți-l închipui, sub trăsăturile sale, pe sfântul lui patron, pe evanghelistul Ioan. Dacă evanghelistul Ioan era Ioan apostolul sau Ioan cel bătrân, dacă era evreu ori grec mi-am pus îndelung problema scriindu-mi cartea, însă acum, că am încheiat-o, nici că-mi mai pasă, ce importanță are? Îmi amintesc doar fraza pe care, la adânci

bătrâneți, la Efes, o repeta de dimineața până seara, la fel ca micul Patrick: „Copiii mei, să vă iubiți unul pe altul.“

7

Evanghelistul Ioan povestește următoarele, iar Jean Vanier ni le istorisește, la rândul lui, seara, în timp ce așteptăm răbdători în jurul lighenelor noastre: Isus tocmai l-a înviat pe Lazăr și din ce în ce mai mulți oameni îl consideră Mesia. Când a ajuns la Ierusalim, l-au aclamat, scuturând deasupra lui, în trecere, ramuri de palmier. Deși ținuse să-și facă intrarea în orașul sfânt pe spinarea unui măgăruș și nu a unui cal maiestuos, se simțea că lucruri mari urmează să se petreacă. Trei zile mai târziu, cele trei zile care despart Duminica Floriilor de Joia Mare, cinează cu cei doisprezece în celebra cameră de rugăciune. La un moment dat, se ridică, își scoate tunica și nu mai păstrează decât un ștergar pe post de centură. Fără un cuvânt, toarnă apă într-un lighean, pentru a le spăla ucenicilor picioarele, după care le șterge cu pulpanele cârpei înnodate în jurul mijlocului. E o muncă de sclav: ucenicii sunt înspăimântați. Isus îngenunchează în fața lui Petru care protestează: „– Doamne, oare tu să-mi speli mie picioarele? – Ceea ce fac eu, tu nu știi acum, dar vei înțelege după aceasta. – Niciodată, strigă Petru, niciodată!“

Nu este prima dată când Petru nu înțelege nimic și nici ultima. Această poveste a picioarelor e prea mult pentru el. În pofida atenționărilor lui Isus, evenimentele

din ultimele zile l-au convins că venise vremea, că mizaseră, și el, și ceilalți, pe calul câștigător, că Isus avea să ia puterea și să ajungă șef. Or, un șef se venerează, se admiră, se așază pe un piedestal. Numai că admirația nu este totuna cu iubirea. Iubirea cere proximitate, reciprocitate, acceptarea vulnerabilității. Numai iubirea nu spune ceea ce noi toți ne petrecem viața spunând, tot timpul, tuturor: „Valorez mai mult decât tine." Iubirea are alte feluri de a se asigura. O altă autoritate, care nu vine de sus, ci de jos. Societatea noastră, orice societate omenească este piramidală. În vârf, sunt cei importanți: bogații, puternicii, frumoșii, inteligenții, cei la care se uită toată lumea. La mijloc, pedestrimea, care e majoritară și la care nu se uită nimeni. Și-apoi, jos de tot, cei pe care până și pedestrimea e tare mulțumită să-i privească de sus: sclavii, tarații, cei ce sunt mai puțin decât nimic. Petru e și el ca toată lumea: îi place să fie prieten cu cei importanți, nu cu cei ce sunt mai puțin decât nimic, și iată că Isus ia absolut concret locul celor mai puțin decât nimic. Așa nu mai merge. Petru își trage sub el picioarele, pentru ca Isus să nu i le poată spăla, și spune: „Niciodată." Isus, ferm, îi răspunde: „Dacă nu te voi spăla, nu ai parte împreună cu mine și nu-mi poți fi ucenic", așa că Petru cedează, purtându-se, ca de fiecare dată, excesiv: „Doamne, spală-mi nu numai picioarele, ci și mâinile și capul!"

După ce le spală tuturor picioarele, Isus se ridică, își pune tunica și se întoarce la locul lui. Spune: „Voi mă numiți pe mine Învățător și Domnul, și bine ziceți, căci sunt. Deci, dacă eu, Domnul și Învățătorul, v-am spălat picioarele, și voi sunteți datori să spălați picioarele unii altora. Când știți acestea, fericiți sunteți dacă le veți face".

*

„Fericiți sunteți“: și asta înseamnă beatitudine, zice Jean Vanier. În comunitățile Arcei se reamintește această beatitudine la care s-a referit doar evanghelistul Ioan. Întrucât sunt un istoric incorigibil, îmi zic în gând: e, totuși, lucru ciudat că doar el s-a referit la asta, din moment ce toți cei doisprezece au fost martori și parte a unei scene atât de marcante. Ceea ce relatează Marcu, Matei și Luca se referă doar la pâine și la vin, „veți face asta în amintirea mea“, și-mi spun că lucrurile s-ar fi putut desfășura și altfel: că sacramentul central al creștinismului ar fi putut fi spălarea picioarelor, mai degrabă decât împărtășania. Ceea ce fac cei strânși de Arcă, s-ar face zilnic la slujbă și nu ar fi ceva mai bizar, mai degrabă mai puțin, la drept vorbind.

„Îmi amintesc“, continuă Jean Vanier, „că atunci când am renunțat să mai conduc Arca, mi-am luat un an sabatic în care am fost asistent într-una dintre comunități, chiar aproape de locul acesta, și cel de care aveam grijă se numea Éric. Éric avea șaisprezece ani. Era orb, surd, nu putea vorbi, nu putea merge, nu învățase și nu va învăța vreodată să fie curat. Mama lui l-a părăsit la naștere, toată viața și-o petrecuse în spital, fără a intra vreodată, cu adevărat, în legătură cu cineva. Nu am întâlnit vreodată pe cineva atât de angoasat. Fusese atât de respins, atât de umilit, toate semnalele pe care le primise într-atât îi comunicaseră că era rău și că nu conta pentru nimeni, încât se închisese complet în propria angoasă. Tot ce putea face, uneori, era să țipe, să emită niște țipete ascuțite, ceasuri întregi, care mă înnebuneau. Era îngrozitor: ajunsesem să-i înțeleg pe acei părinți care își

maltratează copiii sau chiar îi omoară. Angoasa lui trezea angoasa și ura mea. Ce se poate face cu cineva care urlă în felul acesta? Cum poți lua legătura cu cineva care e într-o asemenea măsură în afara oricărei legături? Nu-i poți vorbi, căci nu aude. Nu i te poți adresa logic, căci nu înțelege. Dar îl poți atinge. Îi poți spăla trupul. Asta ne-a învățat Isus să facem, în Joia Mare. Când instituie euharistia, se adresează tuturor celor doisprezece, în colectiv. Însă când îngenunchează pentru a spăla picioarele ucenicilor, o face înaintea fiecăruia, personal, zicându-i pe nume, atingându-i carnea, atingându-l acolo unde nimeni nu a știut să-l atingă. Sigur că atingându-l și spălându-l, nu-l vindeci pe Éric, însă nu există nimic mai important pentru el, pentru el și pentru cel care o face. *Pentru cel care o face*: aceasta este marea taină a Evangheliei. Și este și taina Arcei: la început vrei să fii bun, vrei să faci bine săracilor și, puțin câte puțin, lucrul acesta poate lua ani, descoperi că ei îți fac bine ție, fiindcă stând aproape de sărăcia lor, de slăbiciunea lor, de angoasa lor, ne dezgolim propria sărăcie, propria slăbiciune, propria angoasă, care sunt la fel, la fel sunt pentru toți, știți, și atunci începem să devenim mai umani.

Haideți, de-acum."

Se ridică și se alătură grupului în care i s-a rezervat un loc. În grup există o fată trisomică, Élodie, care, în timp ce Jean Vanier vorbește, umblă fără încetare prin sală, face mici pași de dans destul de grațioși, cere mângâieri de la unul sau altul, dar, când îl vede așezându-se la locul lui, se așază și ea la al ei, lângă el. Aștepta clipa aceasta, știa cum se petrec lucrurile și pare la fel de mulțumită, perfectă în rolul ei precum Pascal, băiatul trisomic care

îl ajuta la slujbă pe părintele Xavier, în căsuța lui din Levron.

Ne scoatem pantofii și ciorapii, ne rulăm partea de jos a pantalonilor. Începe directorul de resurse umane, care îngenunchează în fața directorului școlii, îi toarnă apă călduță din carafă pe picioare, i le freacă un pic — vreo zece secunde, douăzeci, relativ destul de mult, mi se pare că luptă împotriva ispitei de a o face prea repede și de a reduce ritualul la ceva pur simbolic. Un picior, apoi celălalt pe care-l usucă imediat cu prosopul. E apoi rândul directorului școlii să îngenuncheze în fața mea pentru a-mi spăla picioarele, înainte de a o face și eu cu cele ale angajatei pe perioadă nedeterminată de la serviciul social catolic. Îi privesc picioarele și nu știu ce gândesc. E într-adevăr ceva straniu să speli picioarele unor necunoscuți. Îmi reamintesc o frază minunată a lui Emmanuel Levinas, pe care mi-a citat-o Bérengère într-un e-mail, despre chipul omenesc care, din momentul în care îl *vezi*, îți interzice să ucizi. Spunea ea: da, e adevărat, dar senzația este mult mai puternică atunci când este vorba despre picioare: căci picioarele sunt încă mai sărace, mai vulnerabile, cu adevărat tot ce poate fi mai vulnerabil: copilul din fiecare dintre noi. Și, deși consider actul acesta cam stânjenitor, mi se pare minunat ca niște oameni să se adune pentru așa ceva, pentru a sta cât mai aproape cu putință de ceea ce este mai sărac și mai vulnerabil în lume și în ei înșiși. Îmi spun că asta înseamnă creștinism.

Totuși, nu mi-ar plăcea să fiu astfel atins de grația divină și, fiindcă am spălat niște picioare, să mă întorc acasă convertit ca acum douăzeci și patru de ani. Din fericire, nu se întâmplă nimic de felul acesta.

8

A doua zi, duminică, după prânz, adunarea ia sfârșit. Înainte de a ne despărți, de a se întoarce fiecare la el acasă, toată lumea cântă un imn de genul „Isus e prietenul meu“. Doamna drăguță care vede de Élodie, fata trisomică, asigură acompaniamentul la chitară și, fiindcă este un imn vesel, fiecare începe să bată din palme, din picioare, să se bâțâie ca într-un bar de noapte. Cu toată bunăvoința din lume, nu mă pot asocia unui moment de un atât de intens kitsch religios. Fredonez vag, cu gura închisă, și mă las ba pe un picior, ba pe celălalt, așteptând să se termine. Deodată, de lângă mine, Élodie țâșnește într-un soi de farandolă. Se proțăpește în fața mea, zâmbește, ridică brațele spre cer, râde de-a binelea și, mai ales, se uită la mine, mă încurajează din priviri și este atâta bucurie în ochii ei, o bucurie atât de nevinovată, de plină de încredere, de abandon, încât încep și eu să dansez precum ceilalți, să cânt că Isus e prietenul meu, îmi dau lacrimile și așa, cântând, dansând, uitându-mă la Élodie care, de acum, și-a ales un alt partener, sunt obligat să admit că în ziua aceea, pentru o clipă, am întrevăzut ce este Împărăția Cerurilor.

9

Întors acasă, înainte de a pune în cutiile lor caietele conținând comentariile mele despre Ioan, le mai

răsfoiesc o ultimă oară. Merg la final. Pe 28 noiembrie 1992, am copiat aceste ultime fraze din Evanghelie:

„Acesta este ucenicul (pe care îl iubea Isus) care mărturisește despre acestea și care a scris acestea, și știm că mărturia lui este adevărată. Sunt încă alte multe câte a făcut Isus, care, dacă s-ar fi scris cu de-amănuntul, cred că lumea aceasta n-ar cuprinde cărțile ce s-ar fi scris."

După care am notat: „Isus a mai făcut încă multe alte lucruri: cele pe care le face zi de zi, în viețile noastre, cel mai adesea fără ca noi să știm. A mărturisi câteva dintre acestea, a scrie, la rândul meu, o mărturisire veridică, iată, cred, care îmi este vocația. Lasă-mă, Doamne, să-i fiu credincios, în pofida capcanelor, a căderilor în gol, a inevitabilelor îndepărtări. Iată ce îți cer la sfârșitul acestor optsprezece caiete: credința".

Cartea pe care o închei aici am scris-o cu bună-credință, dar lucrul de care încearcă să se apropie este într-o asemenea măsură mai mare decât mine, încât această bună-credință, știu, e derizorie. Am scris-o împovărat de ceea ce sunt: un inteligent, un bogat, un om din înalta societate: tot atâtea handicapuri pentru a pătrunde în Împărăția Cerurilor. Totuși, am încercat. Și ceea ce mă întreb în clipa în care o părăsesc este dacă a trădat, oare, tânărul care am fost și Dumnezeul în care acesta a crezut sau dacă le-a rămas, în felul ei, credincioasă.

Nu știu.

CUPRINS